

L. V. B.
In. 366.562

L. L. S. v.

doc. Edg. Dunsdovfs.

LATVIJAS

SAIMNIECĪBAS VĒSTURE.

1938.g. 16. septem.

1. lekcija

Ievads

Ja runā par saimniecības vēsturi un speciāli par Latvijas saimniecības vēsturi, tad jānoskaidro, kas vispār ir saimniecības vēsture. Saimniecības vēsture ir saimnieciska zinātne pēc sava rakstura, bet pēc metodoloģijas ir vēsturiska zinātne. Ar jautājumu, kas ir vispār saimnieciskās zinātnes, sīki nodarbojamies arī studējot citas tautsaimniecības zinātnes nozares. Kas ir tautsaimniecības zinātne?

Tautsaimniecība ir zinātne, kas pēta tās parādības un viņu kop-sakarības kas izriet no cilvēku sabiedriskās darbības savu vajadzību apmierināšanai.

Tā definē tautsaimnieks

KEYNES /Keins/

Ir arī daudzas citas definīcijas, bet ar tām visām mēs šinī kursā nenodarbosimies. Svarīgi ir nodarboties ar argumentāciju kas noved mūs pie definīcijas. Kā pats Keins saka:

"Diskusija vienmēr ir svarīgāka kā pati definīcijas formula."

Kas attiecas uz mācības priekšmetu, tad tanī ietvertas parādības var studēt no diviem vie-dokļiem:

1/ kādas ir bijušas šīs parādības vietā un laikā un kā tās veidojušās. Te vēl var pētīt:

a/ kādas parādības ir vienreizējas un

b/ kādas parādības nav "

Jautājumi par vienreizējām parādībām ir specifiski vēsturēs jautājumi, bet jautājumi par parādībām kas atkārtojas ir sociologiskie.

2/ kāda ir šo parādību koeksistence un sek-
vence, t.i. ar kādām parādībām tās notiek
reizē un kādām parādībām tās seko.

Šis ir cits viedoklis. Tas ir teoretiskais viedoklis.

Ja kāda parādība atkārtojas un vienmēr notiek, tad šinī vienmēr jau slēpjas likumības jēdziens. Tautsaimniecības teorija cenšas noskaidrot šīs likumības. Vēsture cenšas aprakstīt saimnieciskās parādības + darbību kāda bijusi notīzma vietā un laikā. Darbība, kas organizētā sabiedrībā iziet uz vajadzību apmierināšanu ir saimnieciskā darbība.

Saimniecības vēstures uzdevums ir pētīt cilvēku sabiedrisko

darbību un šīs darbības kopsakaru vajadzību apmierināšanai laika plūsmā.

Saimniecības vēsture bieži sakrīt ar teoriju. Bieži pietiek ar saimniecības vēsturi vien un teorija nav vajadzīga, bet vienprātīgi atdzīts, ka tās nevar viena otru atvietot. Abas šīs disciplīnas viena otru papildina un kontrolē. No teorijas viedokļa būtu grūti pētīt kādu parādību nezinot kā tā ir veidojusies. Te jāmin darbs kas noskaidro teorijas un vēstures attiecības

E. Diehls - Einführung in die Studien der National-
Ökonomie

Saimniecības vēsturei piešķirama sagatavošanas nozīme:

- 1/ ilustrē un parbauda secinājumus, kas nebalstās uz vēstures evidenci - tā ir konkrētā loma.
- 2/ rāda ekonomisko doktrīnu robežas.
- 3/ pati var dot ekonomiskās atziņas ar teoretisku raksturu.

Nekad nevaramu būt droši, ka vēstures notikumi tiešām tā arī ir notikuši - šī ir vēstures kritikas problēma un par to runāsim vēlāk. Vēstures liecinājumi par pagātni ir trūcīgi.

Nevaram saimnieciskos notikumus izraut no kopsakara ar citiem notikumiem pamot par piemēriem teoretisko atziņu apstiprināšanai, jo tad notiek notikumu "frizēšana", izraujot tos no kopsakara.

Saimniecības vēsture arī rāda ekonomisko atziņu robežas. Saimniecības vēstures galvenais uzdevums ir rādīt robežas teoretiskām atziņām un uzrādīt teoretisko atziņu kļūdas. Ar saimniecisko atziņu maiņu mainās arī principi saimnieciskā dzīvē. Tie kas paliek nemainīgi ir īstie principi - ekonomiskās teorijas. Ir daudz ekonomisko teoriju, kas ir radušās no dedukcijas.

Ir arī teorijas, kas ir radušās kā vēstures novērojumu generalizējums, sevišķi problēmās ar ko nodarbojās tautsaimniecības politika.

Kāda loma ir tautsaimniecības teorijai saimniecības vēsturē? Tautsaimniecības teorija rāda kādu vēstures formu no saimniecības viedokļa. Saimnieciskās dzīves parādības ir ļoti sarežģītas. Ja tās raksturojot trūkst teoretiskas izpratnes, tad pašas parādības mēs neredzēsim, bet raksturosim tikai sīkumus. Parādībām jāatrod galvenais raksturojums. Teoretiskim saimnieciskās dzīves izpratne ir ļoti svarīga. Šāda izpratne var būt arī kaveklis saimniecības studijās, ja iepriekš iziet no zināma viedokļa, pieņem Fr. Lista darbu "Das nationale System der politischen Ökonomie." Lists ekata vēsturi atsevišķās teorijas apgaismojumā. No katra saimniecības vēsturnieka jāprasa, lai tas savu teoretisko pusi arī deklarē, kāds ir viņa teoretiskais uzskats pētot saimniecības vēsturi. Kaut kāds uzskats vienmēr būs.

Visi notikumi vienmēr atrodas savirknēti viens ar otru. Viņi atrodas cēloniskā sakarā, ko tieši nevar redzēt. Cēloņsakarā var nosakidrot ar iepriekšēja teoretisko bāzi - postulējumu.

Tas attiecas uz beidzamā gadu simteņa saimniecības vēsturi. Nesenie notikumi ir daudz sarežģītāki kā agrāki. Ne tapēc, ka par agrākiem ir trūcīgākas ziņas. Jaun tehnikas attīstība vienmēr rāda ka senātnē saimnieciskā dzīvē ir momenti, kas iet cauri visiem laikiem:

1/ Vienmēr ir bijusi vajadzība lai cilvēki savas vajadzības ierobežotu. Mantas labumi nav bijuši pietiekoši vajadzību apmierināšanai. Vajadzību aprobežošana ir kopējs moments visai saimniecības vēsturei.

2/ Kā agrāk tā arī tagad mantas vajadzēja pielāgot lai varētu apmierināt vajadzības.

Ja tāds parādības ir kopējas visiem laikiem un vietām tad katrā atsevišķa kulturas aplokā ir lokālas savādības kā šis moments ir izpaudies. Ar šīm dažādībām tad arī būs jānodarbojas. Te slēpjas vairāki jautājumi.

Svarīgākais ir iedzīvotāju jautājums. To saimniecības vēsture aplūko

a/ kā saimniecības vēstures objektu un

b/ " " subjektu.

Paši cilvēki ir tie kas jāapgādā un viņi arī apgādā. Cilvēki tā tad rada pieprasījumu un dod darba spēku. Pats iedzīvotāju jautājums ir dinamisks. Tieši ziņas par iedzīvotāju skaitu un sastāvu ir trūcīgas /no vēstures viedokļa/ iedzīvotāju jautājumā vienmēr jāsaduras ar

Maltusa problēmu.

Problēmas kodols ir - kas notiek ja iedzīvotāju skaits pieaug ātrāk kā labumi. Vēsture rāda, ka atrisinājumu ir daudz kā šo problēmu atrisina.

1/ iedzīvotāju skaitam neļauj pieaugt /moraliskā atturība, vēlas laulības, bērnus sviež jūrā - senā Spartā ut.t. + šie ir preventīvie kavekli/

2/ Iedzīvotāju skaitu kavē pozitīvie kavekli - bads, karš, mēris. Šie kavekli reducē iedzīvotāju skaitu. Dīls saka: "Daba revidē savus rēķinus ar sarkanu zīmuļi.

3/ Iedzīvotāji atrod jaunas iespējas ekonomiskā progresā veidā un atrodot jaunus tehniskos papēkļus. Maltuss faktiski par šo jautājumu nekā nerunāja. To viņš vēl nepazīna.

Iedzīvotāju skaits nav vienīgais faktors iedzīvotāju jautājumā. Vajadzības dažādām tautām ir dažādas. Šis fizioloģiskās vajadzības tomēr nav noteicējas saimnieciskā dzīvē. Te svarīgāks ir arī dzīves standarts, saimniecības attīstība un iedzīvotāju skaita pieaugums.

Kā atsevišķo iedzīvotāju stāpā sadala labumus, vai kā sadala labumus atsevišķo šķiru stāpā? Kā izskaidrojams, ka Ēģiptē cēla piramīdes, vidus laikos katedrāles. No vienas puses lielas būves, no otras bij vēl lielāka nabadzība. Izskaidrojums ir vienkāršs - esošos materiālos labumus sadala tā, ka radās vajadzīgie līdzekļi grandiozām celtnēm.

Tā ir iedzīvotāju jautājumu pasīvā puse.

Iedzīvotāju aktivitāte neatkarājas no viņu skaita. Te ir runa par to, kā iedzīvotāju stāpā sadalās dažādās vecuma grupas un kāds ir produktīvo /grupu samērs pret iedzīvotāju skaitu. Šinī zāpā ir liels loms arī tradīcijām. Šīs tradīcijas reizēg arī mainas. Te krīt svarā vīri darba sadalījums stāp vīrietī un sievietī. Piem., saskaņā ar tradīciju vīrietis vada arklu un 17.g.s. sākumā Kurzenē plosījās karš stāpžviedriju un Poliju. Bija liels zirgu trūkums un zīlga vietā arklā jūdza sievietes, jo vīrietis līdz tam bij arklu vadījis, tad arī tagad viņš nevarēja citādi

riņķu.

Arī faktiskā saimniecības pirmā forma dod liecību, ka ar to pirmā kārtā ir nodarbojušās sievietes. Šie fakti ir tie kāz liela loma saimniecības vēsturē.

Darba spēka jautājums ir svarīgs saimniecības vēsturē.
Pirmais jautājums ir tas vai šis darba spēks ir brīvs vai nebrīvs, cik šī brīvība svarīga no saimniecības viedokļa. Tāda brīvība var būt tiesiska vai sociāla parādība. Bieži brīvība vai nebrīvība neietekmē saimniecību, bet citādi tas ir tiesības. Saimnieciskā nozīme brīvības būs piemēram, ja ierobežos zemnieku kustību brīvību. Ja ar algu apzīmē pretvērtību par dzebu, tad kustības brīvība iemiespaldos šo algu. Tāpat ar kustības brīvību saistās darba izvēle. Nebrīvība ir piem., pie kastu iekārtas Indijā, koleģ. amatniecības Romā u.c. Svarīga nebrīvība ir tad, ja tā ierosina kādu darba sistēmu. Ja darba spēks ir brīvs, tad tas virzas uz tiem pasākumiem kur ir vislabāki ekonomiskie apstākļi. Ja darba spēks ir brīvs izvirzas daudz citu problēmu. Centra darbu, kapitālu, uzņēmuma organizāciju - cik lielā mērā strādniekam ir noteikšana par šiem ražošanas faktoriem. Patiesībā svarīgākais ir jautājums par tirgu. Darba spēka attiecībās pret tirgu ir 2 iespējas. Buchers nosauc:

nonwerk - strādājošais izpilda pasūtījumu

preiswerk - kad strādā nezināmam pircējam

Pēdējā gadījumā būs klāt jau arī spekulatīvās dabas momente. Tomēr neviens no šiem momentiem neatstāj iespaidu uz amatnieku patstāvību. Viduslaiku amatniecībā ir saskatāmas šīs 2 iespējas. Tad bij cunftu iekārta un šīsiekārta nevienu no šiem diviem veidiem neizcēla. Pircējs arī varēja pirkt kā priekš sevi tā arī priekš cita. Vipi tomēr centās izslēgt strādnieku. Šis ir smags jautājums. Viduslaikos šis jautājums bij vienkāršāks. Jautājums īstenība te bij cits - kā pieskaņot mainīgajam tirgum ražošanas Vidus laikos cunftes uzpēmas regulatora lomu un noteica ražotāju darbību un uzņēmams grūtāko funkciju - izejvielu iepirkšanu un konkurenci stapp amatniekiem ko tagadējā laikmetā cenšas panākt kartēli.

Dabas loma saimniecības attīstībā.

Lielos vilcienos vēstures laikā daba nav mainījies, bet cilvēks dabu maina pats mainoties. Iespēja mainīt dabu ir ciešā sakarā ar tehniku. Ir lieli laikmeti, kad cilvēks atrod jaunas iespējas izmantot dabu. Jaunākā laikā ir posms ko sauc par rūpniecības revolūciju, kas iezīmē jaunu laikmetu. Lauksaimniecībā liela nozīme ir zemes statikas likuma atklāšana. Ir parādība, ka zeme ir bagāta, bet ledzīvotāji nabagi, jo nav tehnikas. Ja dabu mainot cilvēks to pieskaņo savām vajadzībām, rodas problēma - vienā laikmetā cilvēks centies pieskaņot dabu vairāk savām vajadzībām, bet otrā mazāk. Šinī ziņā interesantus pētījumus ir devuši V. Sombarts un Max Webers.

2. lekcija.

19. septembrī, 1938. g.

Kapitāla loma saimniecības vēsturē.

Pareizei izpratnei jānoskaidro kapitāla jēdziens. Ikdieniskā

dzīvē ar to saprot naudu. Tautsaimniecības zinātnē kapitāla jēdziens ir citāds. Te kapitāls ražošanas līdzeklis, ko ražojis cilvēks - ražots ražošanas līdzeklis. Ja konstatējam, ka kapitāls ir vērstas uz to, lai apmierinātu vajadzības, tad jāsaka, ka pasaulē vienmēr ir bijis kapitalisms, kad cilvēks kļuva par saprātīgu būtni, arī senātnē. Kapitāla rašanās jāapskata paraleli ar krājumu uzkrāšanu. Senākos laikos krājumiem bija daudz lielāka nozīme un tie bija daudz svarīgāki kā tagad. Tagad, pateicoties transporta sasniegumiem, tādi krājumi, kas bija vajadzīgi senāk, ir lieki. Piemēram, mūsu zemē ļoti liela nozīme bija sāls tirdzniecībai - animālo produktu uzglabāšanai tā bija ļoti nepieciešama.

Senāk krājumiem bija arī cita funkcija, piemēram, kad līgava altara priekšā stājas vecmātes tērpā. Šos tērpus, ko lietoja tikai lielos svētkos, uzglabāja no paauzdes uz paauzdi. Īpatnējs krājuma veids ir lielās celtnes citas zemēs.

Kāda bija kapitāla radīšana senātnē? Tā bija mazāk intensīva. Vienkaršos rīkus, kādi tie bija senāk, pagatavoja brīvā laikā. Tas sevišķi zīmējās uz zemiem. Ziemā tie izgatavoja ražošanas rīkus. Valstis rīku bija no koka un tāpat šai pagatavošanai bija novilkta ražošanas robeža. Turpretī tagad jau ir iestājusies darba dalīšana un stāvoklis ir kļuvis citāds. Lielu daļu kapitāla tagad iegulda jaunā ražošanas procesā. Senāk lielāka vērtība tika piegriezta krājuma radīšanai patēriņam, ar ko saistīta parādība - patēriņa kredīts. Senāk kapitāla patēriņš arī bija liels /to rāda ārkārtīgi augstās renšu likmes/. Liels kapitāla pieprasījums radās pēc krusta kariem, sakarā ar tirdzniecības attīstību Rietumu-Eiropā. Šī tirdzniecība bija pasīva tirdzniecība. Tagad aktīva tirdzniecības bilance ir cits jēdziens. Pasīva tirdzniecība nozīmē,

kādu virzienu iet tirgotāji.

Ja vietējie tirgotāji nav aktīvi, t.i., nebrauc uz svešām zemēm, bet brauc svešu zemju tirgotāji, tad vietējā tirdzniecība ir pasīva. Tā var būt pasīva vienā virzienā, bet citā virzienā atkal aktīva un otrādi.

Pirms krusta kariem eiropieši maz brauca uz Orientu. Tirdzniecība bija sīriešu un žīdu rokās.

Runājot par kapitāla lomu saimniecības vēsturē, jāpieskaras

n a t u r ā l a i un
n a u d a s saimniecībai.

Naturālā saimniecība ir tāds saimnieciskās attīstības veidojums, kurā:

- 1/ nemaz nenotiek mantu vai pakalpojumu maiņa;
- 2/ notiek tieša mantu un pakalpojumu maiņa. Šī ir tiešā naturālā saimniecība.
- 3/ lemains mantu vai pakalpojumu pret trešo un šo pret vēl citu. Šī ir netiešā naturālā saimniecība.

Ja trešā manta ir atvietošana, tas ir, pret to var iemānīt visas pārējamās mantas, tad tā ir nauda. Naturālā saimniecībā ir nauda, bet tās funkcijas ir citādas kā naudas saimniecībā. Naturālā saimniecībā naudai ir 3 funkcijas:

- 1/ maksāšanas līdzeklis,
- 2/ pirktspējas uzglabātājs un
- 3/ vērtību mērītājs.

Naudas saimniecība nebūt nav pārāka par naturālo saimniecību. Nekādu progresa līniju te nevar saskatīt. Par šo problēmu ir

publicēts darbs, kā autors ir D O P S C H, kas noskaidro šīs parādības.

Naudas saimniecībai ir viena priekšrocība, proti, ja ved šo jēdzienu ar krājuma rašanu sakarā. Naturālā saimniecība, piemēram krājums bija labība, naudas saimniecībā tas atkrīt.

(Mādašimēnāzalepīhkopamašāedšvāpbaukttagāozpātagēanukkasšība)

Naudas saimniecībai pamatā ir noteikta virziena cenu kustība. Līdz šim mēs aplūkojam piedāvājumu, tagad piegriezīsimies pieprasījumam.

Pieprasījums

ir liela nozīme saimnieciskā dzīvē. Ir teoretiskais virziens, kas uzskata, ka pieprasījums nosaka, kas jāražo un cik. Atsevišķā indivīda vēlēšanās pēc mantām vēl nav pieprasījums. Tas ir klasiskās skolas uzskats/ bet preču daudzums ko pircējs ir ar mieru nopirkt pie dotās cenas ir pieprasījums. Te saimniecības vēsturē jāapskata arī preces, ko spiež pirkēt pircējam. Piemēram kad Anglijā izbeidzas katolicisms, tad lai nesamazinātu zivju patēriņu noteica, ka zivis jāēd. Te bija jāpatērē piespiedu kārtā.

Vai pieprasījums vienmēr ir aktīvs saimnieciskās dzīves faktors?

moderna saimnieciskā dzīvē ir reklāma un attīstīta pārdošanas tehnika. Te var redzēt, ka pieprasījums nav dinamisks raksturs, jo te ir vairāk saskatāma tirgotāja iniciatīve. Arī piem., kāds jauns tehnikas sasniegums rada sev jaunu pieprasījumu. Tā nevarētu teikt, piemēram attiecībā uz satiksmes līdzekļiem, jo te pieprasījumu rada satiksmes vajadzība, bet kino, piemēram ir radījis savu pieprasījumu. Jānoraida atzīņa, ka pieprasījums ir vienīgais dinamiskais spēks. Nevaram pievienoties arī uzskatam, ka vienmēr ir noteicošas ražošanas spējas. Vēstures uzdevums te ir noskaidrot kā mainās pieprasījums. Tautsaimniecības teorijā pieprasījumu sadala elastīgā un neelastīgā u.c. Attiecībā uz pieprasījumu jāsaka, ka maizes notiek divos virzienos:

1/ notiek pieprasījumu diferencēšanās, kā piem., analizējot 16.g.s. patēriņa priekšmetus uz turam, tad ražoja 5 priekšmetus, bet tagad kādus vienpadsmit. Te notiek parādība, ka vajadzības diferencējas.

2/ notiek pieprasījuma demobilizēšanās. Vajadzība paplašināšanās stāvoklī visus iedzīvotājus. Arī citā virzienā notiek šī demobilizēšanās. Tagad vairs nevaram atšķirt bagātu cilvēku no nabaga. Senāk bagātība bija svīta u.t.t., bet tagad viņi ne ar ko neatšķiras no citiem cilvēkiem un savas bagātības tie ielūgda saimnieciskos uzņēmumos. Tagad te ir notikusi izlīdzināšanās.

Pieprasījums tagad lielā mērā ir pielīdzinājies ražošanai. Maizes pieprasījums radījis pārmaizes cenu kustību. Cenu problēma svarīga arī saimniecības vēsturē.

Saimnieciskās politikas svarīgums saimniecības vēsturē.

Saimniecības politika ir centienu un līdzekļu kopība, kuru nolūks mainīt saimniecisko dzīvi. Nodarbošanās ar politiku ir grūts uzdevums. Saimniecības vēsturei jānoskaidro vai centieni ir realizēti, vai tie paliek tikai centieni. Šo uzdevumu saimniecības vēsturei atvieglo tas, ka saimniecības vēsture var parredzēt visu notikumu virkni, var redzēt sekas un prasīt kādi bij cēloņi.

Tie bija saimniecības vēstures aspekti - problēmas ar ko mēs nodarbošamies.

Saimniecības vēsturi apskatot mums būtu iespējams tanī ietvertās parādības grupēt pēc šīm problēmām.

Otrs ceļš būtu grupēt pēc periodiem, tas ir pēc laika plūsmām, apskatot saimniecības vēsturi. Šis iedalījums periodos ir patvaļīgs un ir tikai palīglīdzeklis lai varētu vieglāk izvērtēt notikumus. Periodizēšana īstenībā ir tikai tehnisks darba atvieglinājums. Var runāt par lietderīgu vai nelietderīgu periodizāciju, bet nevar runāt par pareizu vai nepareizu periodizāciju, jo tā ir patvaļīga.

Periodizēt var pēc politiskiem notikumiem vai arī pēc saimnieciskās dzīves notikumiem.

Piemēram agrākā nozarē var periodizēt izejot no zemes īpašumu sistēmām, tad agrāko vēsturi var periodizēt pēc zemes saimniekošanas sistēmām:

1/ līdz daudz lauku sistēmas rašanās laikam

2/ pēc daudz lauku sistēmas rašanās.

Var sadalīt arī pēc lauksaimniecības nozarēm:

1/ lopkopība zemkopības palīgnozarē

2

2/ lopkopība pilntiesīga nozarē.

Tirdzniecības vēsturi var sadalīt pēc tirgotāju nacionālā iedaļa:

1/ Skandināvu

2/ Holandiešu

3/ Vāciešu un

4/ Krievu posmā

Pēc preču izcelšanās vietām:

1/ pašu ražojumi

2/ tranzit preces.

Pēc tirdzniecības rakstura:

1/ aktīvā

2/ pasīvā un vēl citi iedalījumi

Turpmāk turēsimies pie politiskās vēstures iedalījuma.

Te ir vairāki periodi.

Vēspirms ir garš laikmets, ko sauc par aizvēsturi un šī laikmeta jaunāko posmu par senvēsturi.

No 6000 - 3000.g. pr. Kr. vidējais akmens laikmets

no 3000 - 1500.g. " " vēlais

no 1500 - 500 " " bronzas laikmets.

Tad nākam pie senvēstures, kuru vēl varētu saukt par latviešu tautas pēctāvēs laikmetu.

Vecais dzelzs laikmets no 500 g. pr. Kr. līdz 400 g. pēc Kr. un vēl sadalās divos posmos:

1. no 500.g. līdz Kristus dzimšanai un

2. no Kristus dzim. līdz 400 g. pēc Kr. dz., ko sauc par romiešu posmu.

Vidējais dzelzs laikmets ir līdz 800 g. pēc Kr.

Tautu staigāšanas laikmets no 800 g. - 1200 g. Te sākas jaunākais dzelzs laikmets un Latvijā sākas atkarības laikmets.

Vācu laiki līdz 1561. gadam

Pēc tam Latvijas likteņi diferencējas:

Vidzemē poļu laiki līdz 1629.g.

"	zviedru	"	1721.g.
Kurzeme	patstāvīgā	hercogiste	līdz 1795.g.
Kurzemē un Vidzemē	krievu	laiki	no 1795.g.
Latgalē	poļu	laiki	līdz 1772.g.
"	krievu	no	1772.g.

Kur mēs smēlamies ziņas par saimnieciskiem notikumiem?

Par senātes notikumiem spriežam pēc avotiem. Avoti ir liecības pēc kā spriežam kā notikumi ir norisinājušies.

Runājot par saimniecības vēsturi, tie ir grūtāks stāvoklis, jo politiskie notikumi vienmēr ir bijuši uzmanības centrā. Saimnieciskie liecinājumi ir mazāk tiešie avoti, bet gan netiešie, kas domāti citam nolūkam, piemēram, korespondence /tirzniecības grāmatas u. t. t.

Studiju nolūkos neprasīsim avotu interpretāciju. Te ir atsevišķi pētnieki, kas veic šo darbu un ir sarakstījuši arī literatūru. Avotu interpretācijā svarīgākais moments ir tas ar ko nodarbojās avotu kritika - vai avots ir īsts un otrkārt, cik vīpš ir ticams. Ir daudz avotu un daudzi ir mākslīgi fabricēti, sevišķi kas attiecas uz baznīcas aprindām.

Galvenais kritikas uzdevums ir pārbaudīt vai avots saskan ar laiku un tā laika kultūras līmeni.

Avotu ticamību pārbaudot skatās vai viscauri ir apzīpas vienība /parsti ja cilvēks mēlo, tad vīpš arī aizkrist ko viņš ir sanelojis, tā rodas pretrunas/. Var arī būt tā, ka daļa avota ir pareiza, daļa atkal ir nepareiza. Jānoskaidro cik tāl liecības devējs ir bijis spējīgs dot liecību.

Literatūra

Latvijas saimniecības vēsturei ir maz rakstītu ziņu. Ja ir, tad galvenā kārtā ir aprakstīti politiskie notikumi, bet saimnieciskie jautājumi ir atstāti novārtā.

Par kādiem jautājumiem ir rakstīts to rāda sastādītie bibliografijas rādītāji. Tāds ir

Winkelmana bibliografijas rādītājs 4 burtn. vecs izdevums. Igaunijā tagad iznāk tā turpinājums.

Attiecībā uz jaunākiem laikiem iznācis Štengeles redigētais 1935.g. Latvijas vēstures bibliografija. Tā turpina pēc 1935.gg. Latvijas vēsturnieku instituta žurnālā.

Latvijas saimniecības vēsturē nav arī grāmatas. Jav arī pat vispārīga pārskata. Ir tikai

1/ A. Švabes "Latvijas agrārā reforma" rakstu krājums

"Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā."

2/ A. Švābes "Agrargeechichte Lettlands." Te ir tas pats darbs vācu valodā.

"Senās Latvijas vēstures avoti," izdevums kurā nodrukāti dokumenti ar paskaidrojumiem latviešu valodā. Te galvenā kārtā ir politiskās vēstures dokumenti, tomēr ir arī saimnieciskās vēstures dokumenti.

V I S P Ā R Ī G S P Ā R S K A T S P A R S E N Ā K A S

V Ē S T U R E S

"teiksmaino posmu."

Kādas ir vecākās rakstu liecības par mūsu zemi?

Pirmā rakstu liecība par mūsu zemi ir uzrakstīta no seno romiešu vēsturnieka Tacita 98. g. pēc Kr. Rakstu liecības nav vienīgie avoti. Ir arī citi avoti no kā iegūstam ziņas par mūsu zemi. Tie ir izrakumu materiāli. Ir vēl viena iespēja senatnes pētīšanai

lingvistiskie un
onomatologiskie pētījumi /par vietu vārdiem/

Ar tiem daudz nodarbojies arī ir profesors Buga.

Ir izvirzītas vairākas hipotezes par baltu pirmdzimteni.

Pecenbergers par baltu pirmdzimteni uzskata tagadējo Lietavas jūrmalu līdz Nemunas upei.

Sachmatovs uzskata Nemunas baseinu, bet

Buga Pripetas upes baseinu.

Slāvu spiediens no austrumiem vēlāk pārmainīja baltu tautu dzīves vietas.

Arheologi ceļ iebildumus pret šo uzskatu. Latvieši tagadēja zemē dzīvojuši jau 4000g.

Kā zinēju pirmās rakstu ziņas par latviešiem ir Tacita darbā, kas uzrakstīts 98. g. pēc Kr. Tacits runā par aistiem, kas dzīvo švēdu jūras labajā krastā un ka esot viena tauta pasaulē, kas jūrā rōkot dārgu mantu dzintaru.

Kas aisti bijuši?

Raugoties no saimnieciskiem apsvērumiem redzams, ka aistu vēsture saistās ar dzintara tirdzniecību. Jaunākā laikā dzintaru apstrādāja Jitlandes piekrastē un tās tirdzniecība sākusies bronzas laikmetā un virzījies no Jitlandes uz dienvidiem.

Ķīmiskās analīzes ceļā var noteikt Baltijas jūras dzintaru. Šis dzintars atšķiras no dienvidu dzintara. Tapēc šīs tirdzniecības izejas punkts noteikti ir bijis Jitlandes piekrastes, tad virzījies tālāk pa Reinu uz Romu un Grieķiju. Bez tam vēl ceļš bija - Vislas grīvā sakās un beidzās pie Achillejas Grieķijā.

Dzintara senlietas ir atrastas lielā vairumā. Dzintaru pie mums atrod Ķucavā. No 5. līdz 8.g.s. dzintars tirdzniecība virzījās uz dienvidaustrumiem. Tas ir atrasts Dienvid-Krievijā kapenēs. Austrumvidzemē un Latgalē dzintars nav atrodams.

Liekas, ka Tacits runā par seniem prūšiem, jo pie mums tik daudz dzintaru neiegūst. Tagad austrumprūsijā gadā iegūst ap 4000 kg dzintara.

Ir arī tāda iespēja, ka Romieši dzintaru neatšķīva no kopala - sveķiem, ko atrodi arī tālāk uz ziemeļiem. Tad minētais Tacita pakste varētu akārt arī mūsu piekrasti. Tomēr šī varbūtība ir ļoti maza.

Varam fiksēt to, ka ap Kristus dzimšanu mūsu zemē nav sakusies, bet gan Prūsijā un virsējusies Morāviju-Donavu un Adrijas jūru.

1937. g. kādā vietā atrasts 520 kg dzintara, kas jemt vērā augstās cenas ko Romā maksāja par dzintaru tā bija liela bagātība.

523- 526. g. ostgotu ministrs Kosiodogs izsaka pateicību aistiem, kas dāvinajuši dzintaru viņa ķeizeram Teodoricham. Dzintara tirgusniecība var dot norādījumus uz senāko laiku.

Profesors Nikolas pētījis dzintara nosaukuma izcelšanos. Viņš cenšas pierādīt, ka šis nosaukums cēlies no austrumu valodām.

Nikola analizējis ziņas, kas ķīniešu, persu un arābu zemēs. Dzin-
tars tur nokļuva ar Volgas bulgaru strpniecību.

Izsaka domas, ka mūsu zemes piek-rasti pazina arī arābi. Jemot
vērā lingvistisko momentu Nikolas domā, ka dzintars nēesot balta
valodu vārds. Tāpat tas nav krievu, leišu un prūšu valodu vārds.
Viņš konstatēja, ka austrumu tauta valodās ir tādi vārdi.
Viņš domā, ka šis vārds ir irānu valodu celms sabdu valodas vārds
Tā senāk bija izplatīta Āzijas tirgotāju valoda.

Nākošo rakstu liecību par mūsu zemi ir uzrakstījis bīskaps
Rimberts.

Tas bija 9.g.s. Hamburgas-Brēmenes virsbīskaps ar rezidenci Brē-
zenē, kas bija kristīja misija Skandināvijā. Bija arī Zviedrijā
kristīgo draudzes. 888.g. viņš mira. Viņš sarakstīja bīskapa
Anskerija dzīves aprakstu, kas dzīvojis 801 - 858.g. Šinī darbā
par Anskerija dzīvi viņš min arī datus par kuršiem.

Šo datu tulkojums latviešu valodā ir ievietots Latvijas vēstures
žurnāla Nr 1. Pēc šīm ziņām kurši bijuši kāda laiku padoti zvie-
dru varai. Dāni mēģinājuši tos sev pakļaut, bet esot nāvīgi sa-
kauti. Kuršu valstis bijušas 5 pilsētas. Tač zviedri devās uz
kuršu novadu un pēc sīvām cīņām pateicoties krietīgam brīnumam uz-
vārejuši pagānus. Pēc šīm ziņām:

- 1/ minētas pilsētas
- 2/ maksētas nodevas dāpniec un zviedriem
- 3/ maksētas izpiršanas maksas zeitā un sud-
rapā ievērojamos daudzumos.

3. lekcija

23. sept. 1938.g.

Rimberts pilsētas min ļoti noteikti un nosauc tās pat vārdā,
piemēram Zeiburgu ko indentificē ar Grobīgu un otra Pole, kas
atrodas Lietuvā. Tādas pilsētas Rimberta rakstā ir minētas, bet
vai vispār tādas tenī laicā ir bijušas, tas ir cits jautājums.

Vārdam "civitates" kā viņš nosauc šīs pilsētas ir arī cita nozī-
me. Tapēc šeit ir divi uzskati. Viens uzskats šo vārdu tulko
par pavalstīm, kas bijušas Kursā. Šo uzskatu aizstāv profesori
Arbuzovs, Švābe, Šturms, Fr. Balodis.

Otra uzskats ir tāds, ka minētās pilsētas tiešām arī ir bijušas
pilsētas. Šo uzskatu aizstāv
Nermans, Spekke, Vilkins.

Vilkins argumenti ir pārliecinoši, kur viņš analizē atsevišķā
rakstā. Šo jautājumu. Viņš analizē - kādā nozīmē Rimberts šinī
darbā lieto vārdu civitates, un pierāda, ka to visā darbā lieto
kā vārdu "pilsēta" un griež arī vērību uz to, ka par Kursu runā-
jot viņš šo vārdu lieto vienskaitlī, bet ne daudzskaitlī.

Rimberta liecība par kursu ir vecāka tādā veidā liecība, bet vis-
pār par Kursu liecība ir daudz un šī ir tik viena veselā rindā
citu liecību. Pārējās ir ar nenoteiktāku raksturu. Tās ir tai-
kas un akrens pieminekļi, turos ir piemēnēta kursa un citas
Latvijas vietas. Piegriezīsimies tagad vienam veidam no šiem
pieminekļiem.

tradīcijām.

Viens, kas attiecas uz tautu staigāšanas laikmetu irv Gusta saga
Tā stāsta par izceļotajiem no Gotlandes, kur bija savairojušies

dāudz ļaudžu. Tie nolēmuši ka 1/3 ir jāizceļo uz citām zemēm, ko izšķīra ar lošēm. Izceļotāji devušies uz tora pili, lai protestētu pret izceļošanu. Padzīti no Gotlandes tie devušies uz Igauņas salām. Tur arī nav varējuši sagādāt pārtiku, tapēc pa Daugavu tie devušies tālāk uz Grieķiju. Tad Gotlandi iekarājuši zviedri. Mērķans ar arheoloģiskiem izrakumiem to pārbaudīja un pēc viņa je tā ir bijis tad ap 850.g.

Otra saga, kas arī attiecas uz tautas staigāšanu ir Ivara saga, un runā par Ivaru Vitfadni - karali. Mērķans domā ka Ivars ir zviedru teiksmainā persona, miris 675.g.

Vissām teikām ir interesants sakars ar mūsu zemes sabiedrisko attīstību, kas zīmējas uz Mērķana konstatējuma, ka no Gotlandes iedzīvotāji izceļojuši, tapēc, ka sazināšanās izrakto senlietu daudzums, kas attiecas uz šo laikmetu. Jāsaka, ka to var kritizēt. Ja ir sazinājušies izrakumi, tad tas vēl neliecina par izceļošanu. Var būt tā, ka mainas parašas vai arī mainas iedzīvotāju daudzums sērgu dēļ.

Jādas teikas ir arī par vēlāko V i k i n g u l a i k u no 800 - 1060.g. pēc Kristus.

Tāda ir Egila Skalagrimsa dēla saga vai Egilā Skalagrimsa saga Latviešu valodā ir atstāstījis A. Švābe 1938.g. "Straumes un avoti"

Šīnī sagā tēlots Egils Skalagrims un viņa brālis Torovs sirojumos pa Kurzemi apmēram 920. gadā. Par šiem sirojumiem pa Kurzemi runā 48. nodaļā, kas mūs arī interesē. Torovs un Egils pavasarī sapulcināja āliu karaspēku un vasarā devās ceļā. Kurzemē viņi noslēdz miera un tirdzniecības līgumu uz pus mēnesi. Kad tas izbeidzas viņi sāk sirot. Visu karaspēku viņi sadalīja grupās par divpadsmit vīriem un devās uz augšu izlaupīt. Izrādījās, ka Egils laupot kuršus, krita kuršu rokās. Sagūstītu viņu ieslodzījuši kādā ēkā kur grīdā bijis lūks uz pagrabu. Pagraba bijis ieslodzīts dānis Akke par vergu. Šos dāņus vikingi izvilka no pagraba un aizbēga kopā ar Egilu.

Vēl ir Ingvara saga. Tanī stāstīte, ka Zviedru karalis Olavs sūtīja savus dīvus dēlus uz Zengali pēc mesliem. Olava dēlam Ingvaram Zergalē zemes vecākā padomē - tingā izdevās pierunāt Zergales karali dot zviedriem kunga tiesu, kam pretojas trīs zemes vecākie. Zemes padome nolēma maksāt meslus zviedriem. Zviedri ar mantām tad devās pie karaļa Olava.

Ir vēl cita liecība kategorija par mūsu zemi, ko ir uzrakstījis dānis S a x o G r a m a t i e u s, dzīvojis apmēram no 1150 - 1206.g. Viņš bija dāņu dzejnieks, vēsturnieks un rakstnieks dzimis un audzis karavīru ģimenē. Viņa tēvs kalpoja Valdemāram Saksis audzināts kā garīdznieks un no 1180.g. dzīvojis arķibīskapa Apselona dienestā līdz 1201.g. Uz Apselona ierosinājumu tad arī Saksis sācis rakstīt Dānijas kristīgo karaļu vēsturi. Vēlāk šo vēsturi turpinājis un sarakstījis arī par pagānu laikiem. Tad to sakopoja kopā un deva kopīgo nosaukumu "Gesta da norum." 1208.g. šis darbs pabeigts un veltīts arķibīskapam Andrejam. Tikai 16.g. simtenī Saxin dots nosaukums "Grazaticus" - grāmatnieks.

Šīnī grāmatā pirmajās deviņās ( ) daļās ir tautas tradīcijas ar dažādu vēsturisko vērtību. Dažas no tām nav vecākas par vienu pārdzī kautgan Saxis tās apzīmē par ļoti senām. Starp šīm tradīcijām ir dažas, kas runā arī par mūsu zemi. Te minēsim tikai svarīgākās.

Hedīnga saga runā par Hedīnga-Hartīnga sirojumu uz Baltiju.

Vīš ir uzbrucis Hellesponta karalim. Iepēmis Daugavas pilsētu, sagūstīja karali un prasīja izpirkšanas maksu. Tas būtu attiecināms apmēram uz 806. gadu.

Vēl viena svarīga liecība arī tāpat Hadinga saga. Kad Hadinga vērsās pret Hellesponta karali Handvānu, tas nestājās pretī, bet paslēpās aiz pilsētas. Tā kā pilsēta nevarēja ienest ar joni, tad vīš sakāra pilsētas putnus, piesēja tiem degošas lāpas un palaida. Putni atgriezdamies uz savām ligzdām pilsētā, aizdedzināja mājas. Vīš, kkas sargāja karali, tagad steigās glābt savas mantas. Tagad Hadinga viegli uzvarēja Handvāna karasēku un sagūstīja viņu pašu. Vīšam uzlika maksāt tik lielu izpirkšanas maksu zeltā, cik vīš pats svēra.

Šis teikums svarīgākās priekšmums ir pilsētu problēma. Varam noteikti konstatēt to, ka šis teikums motivs ir ceļojošs un šis teikums un citus teikumu motivus analizējot varam nonākt pie ļoti svarīgiem secinājumiem;

Dāņu pētnieks Stenders Pētersens, kas ļoti labi pazīst arī krievu vēsturi, skaidri pierāda, ka šī Sakša Gramatika uzrakstītās teikas ir variāgu karavīru anekdoti. Variāgi jeb vikingsi nodibināja krievu valsti un sastāvēja Bicances ķeizara dienestā, kā kara vīri. Arī ticami ir tas, ka vesela rinda šonnostāstu radušās sākumā variāgu karaspēkā, kas bij Bicances dienestā, kā kara anekdoti. Konstantinopole kā galvas pilsēta varagu valodā - Mitlegard - desmitā gadu sistēmā bija karavīru centre. Kad vikingsi tur iestājās dienestā uzplauka kara literatūra, sāka arī uzrakstīt kara tradīcijas. Minētā teika ir ļoti raksturīga varagu kara anekdotiem.

Tāda teika par pilsētas nodedzināšanu ar putnu figurē arī citur. Pēc mūsu ēras apmēram ap 946. g. ķeizariene Olga /Elga/ aplenkusi pilsētu Iskorestenu un nav varējusi ienest. Tad viņa likusi teikt, ka prasīs simboliskus meslus - pa trīs baloži un trīs zvirbuļi no katras mājas. Kad putni atsūtīti, tiem piesietti drēbes gabali ar vaskiem un sēru, kas aizdedzināti un putni palaisti. Putni atgriezušiem atkal atpakaļ uz pilsētu un nodedzinājuši to.

Arzēnu vēstures rakstnieks 11. g. s. sniedz tādu pašu motīvu teikas. Aleksandrs Lielais esot izgudrojis viltību - aizdedzināt pilsētu, pēc tam tad viņu viegli varējis ienest. Šis pats rakstnieks sniedz teiku citā variācijā attiecībā uz Bagdades zemi.

Citā variācijā šī teika attiecas uz Norvēģiju un stāsta par Haraldu Hadrodu, kas tā pat samērcējis putnus vaskā un sērā nodedzināja Sicīlijas pilsētu. Haralds Hadrods ir vēsturiska persona. Šī teika deva iespēju šo notikumu attiecināt arī uz Daugavas pilsētu.

Haroldu Hadrodu pazīna no Norvēģijas 1033. g. pēc tam viņš devās uz Krieviju tad Konstantinopoli uz sarecēniem un tad uz Sicīliju. Viņa gaitas bij ļoti raibas. No Sicīlijas viņš atkal atgriezās Norvēģijā par karali un 1066. gadā viņš krita Anglijā pret Haroldu Otro /Vilhelms iekarotājs 1066. gadā/

Nav brīnums, ka tik teiksmaina persona kā Haralds Hadrods /latviski stingrais/ saistīja ap sevi daudz teikas. Kad viņa kareivji Mezopotāzijā dzirdēja teiku par putnu tad viņi to attiecināja uz Haroldu Hardiju. Anglijā arī ir saglabājusies šis teikas variants.

Saxia Gramatikim bija tieši pieļietami divi varianti. Teika ceļo no Bagdades uz ziemeļiem un tad uz Angliju un beidzot Dāņu versijā saistās ar diviem variantiem.

Haralds Godvinsons krita pret Vilhelmu iekarotāju, bet viņa kareivji noklausījās no norvēģu gūstekņiem šo teiku. Dāņu variants nav vēl noskaidrots un šis notāsts nav arī īpatnējs mūsu zemei.

Nerapa slēdziens ir tāds ka nav izdevies izlobīt no šīs teikām vēstures kodolu.

Mūsu interesi saista notikumi ko šīs teikas pierim - pilsēta, meļu maksāšana, izslaidīgs tirdzniecības miers ko noslēdza starp vikingiem un karšiem ciktāl viņi atbilst patiesībai. Tas mums jāskatās vai nav vēl citu avotu. Tādi tiešām arī ir veselas grupas.

Viena no tām ir rūnakmeni. Tie ir kapu pieminekļi - akmeņi, kas izkaisīti visā Ziemeļrijā, deaptestā pie ārējā izskata, bet ar iecirstām rakstu zīmēm. Šie akmeņi novietoti Stokholmas muzejā un ir dažāda lieluma. Starp tiem uzraksti ir arī tādi, kas runā arī par Latvijas vietām.

Viens no šādiem akmeņiem ievērojamākais ir

Banestades rūnakmens tagad pazudis

Uzraksts pirms tam jau bija atšifrēts. Šinī akmenī iecirstais uzraksts stāsta par Sumaru, kas mira Austrumos pie Daugavas grīvas 1000 - 1070. gadam.

Vārds ko indenti ticē ar Daugavu akmenī ir "Tama". Nermans domā, ka tas ir apšaubams. Viens domā, ka Tama ir Daugava. Arī parējie akmeņi liek spriest, ka ir:

Otrs svarīgs ir

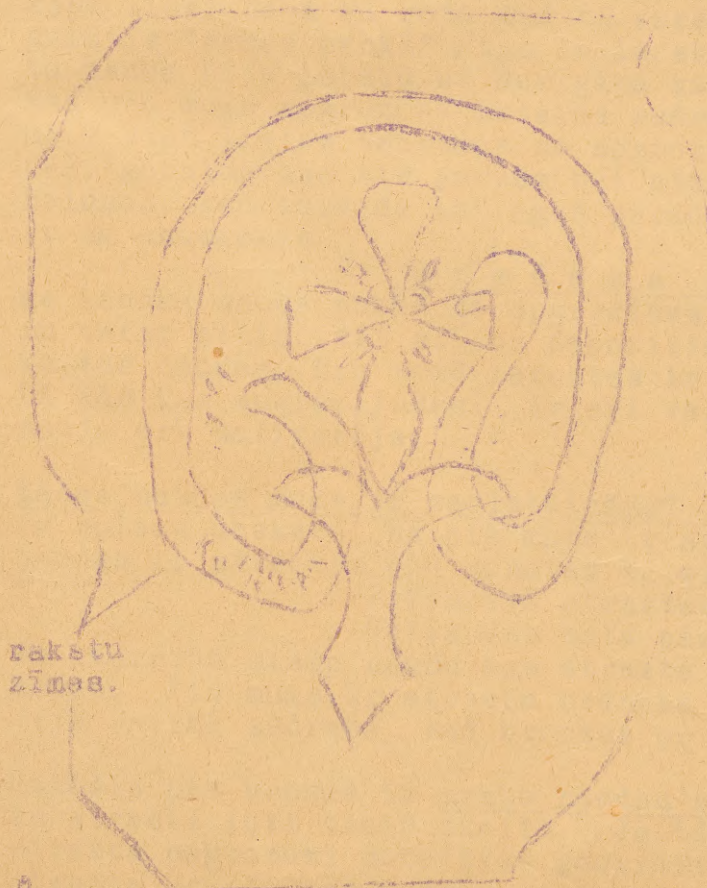
Gekstenas rūnakmens.

Šis rūnakmens ir esglabājies. Šī akmeņa uzrakstā teikts, ka Gunaš dēls Roars cēlis to par piemīņu tēvam, kas dalījies zemī Zengalē. Šinī akmenī vārds Zengale ir nodrupis un akaidri var izlasīt tikai "Sim" un tālāk atšifrē itkā tur būtu bijis "kallum" tad arī iznāk Simkallum - Zengale. Nermans arī to apšaubā.

Loti elavens rūnakmens ir

Nodervallea rūnakmens.

kā attēls ievietots žurnālā "Senās Latvijas vēstures avoti"

rakstu zīmes.

Šis akmeņa forma atšķiras no citiem. Šī akmeņa uzraksts nozīmē -

Sigrīda cēluci šo akmeni par piemīņu savam vīram Sveinam kas bieži ar saviem kugiem braucis uz Kolkas ragu.

Kolkas rags apzīmēts ar vārdu Tunisnie. Kristīgās ticības iespaidā uz akmeni izcīnīti arī krusti.

Šis akmens tieši runā par Sveinu, kas braucis ar kugiem uz Kolkas ragu. Mums paliek nenoskaidrota jautājums, vai viņš tur izbraucis tirgoties vai viņš tur izbraucis tirgoties vai viņš tur izbraucis tirgoties.

Ir vēl cits akmens
Sjohemas rūnakmens.

atvests Gotlandes salā. Tas stāsta, ka celts Sikvosam, kas mira pie Ventas. Ventas vārds arī nav viņai drošs.

Odas akmens piemina Vidzemi. Tur var izlasīt "A" "l" "f" un "lanti."
Pēc Nermapa domām šis atšifrējums nav drošs.

So akmeņa uzraksti liecina par Skandināviešu sakariem ar mūsu zemi. Daži šifrējumi tomēr pielaiž citu domu. Šie pieminekļi celti par godu mirušiem, kur piemin kas cēlis, kam cēlis un kur tas bijis, kam celts pieminekļis un ko viņš darījis. Tagad tie mums ir ļoti noderīgi materiāli.

Jāsaka, ka šie akmeņi nav vienīgi liecinieki, kas liecina par Skandināviešu sakariem ar mūsu zemi. Ir vēl viena cita šo liecinieku grupa

naudas depozītu atradumi.

Šad tad atrod naudu, kas bieži ir datejama vienā virzienā mazākais proti, ka nauda nav nokļuvusi zemē agrāk par tās izgatavošanas laiku /gadu/. Otru robežu no šī gabala nevaram vilkt, bet ir dažādi citi apstākļi, kas atļauj datēt arī otru virzienā.

Mūs var interesēt kā vispār nauda nonāk zemē. Kara laikos naudu bieži ieraka zemē, noslēpa tādi cilvēki, kas bija nevarīgi viņu papēst līdzī. Senāk "zemes banka" bija drošāka un trešais izskaidrojums, ka ja cilvēks nomira, dzīvie domāja ka nonākot viņā pasaulē tad tur arī vajadzīga nauda. Tā cēlās kapu depozīti. Te mums paceļas svarīgs jautājums.

Vai šī nauda tiešām reprezentē apgrozības naudu?

Senāk apgrozībā ir bijušas vairākas naudas, kas apgrozījās blakus viena otrai paralēli un neatkarīgi viena no otras. Ja ir apgrozījās vairākas naudas sugas tad rodas jautājums cik atrastās naudas bijušas tipiskas.

Vispirme jāzina kādam nolūkam krājumus nogulda. Ja ir bijis kapa depozīts, tad ir skaidrs, ka kapā līdzī dēva derīgo naudu. Ja to kapā līdzī dēva kā rotu tad tā varēja būt arī vecāka nauda. Ja noguldīja "zemes bankā" /tas ir ieraka zemē/ kā atspaidu vecuma dienām, tā nauda bija labāka un derīgāka kā tā kas apgrozījās. Tā piemēram, kad pie mums apgrozībā izlaida sudraba naudu Ls1.- gabalos, tā drīz vien lielos vairumos no apgrozības pazuda, bet kad izlaida Ls2.-gabalus tad tie pazuda bet atkal parādījās Ls1.-gabali, un beidzot, kad izlaida Ls5.-gab parādījās atkal Ls2.-gabali. Šis ir tā saucamais

G r e š e m a l i k u m s

ka labākā nauda pazūd no apgrozības un apgrozās eliktākā. Šo likumu varam attiecināt arī uz depozītiem agrākos laikos un varam teikt, ka tās naudas, kas zemē ieraktas ir bijušas labākās, pilavēstīgākās, kā tās kas apgrozījās. Ir arī varhūtība, ka šī zemē ieraktā nauda arī nefigurēja.

Kādas naudas mums ir saglabājušās?

Ir aplams uzekats, ka pie mums ir atrasta grieķu nauda. Romiešu naudas, ir atrastas 474 monetas 42 vietās

Zviedrijā atrastas 830 monetas 74 vietās
Gotlandas salā pāri 5000 " 144 "

Ir starpība starp naudu kas atrasta pie mums un Skandināvijā atrasto naudu. Pie mums ir atrasta bronzas rēti sudraba nauda, bet Skandināvijā vairāk sudraba, tad bronzas un zelta nauda.

Nakošie pēc vecuma ir arabu naudas atradumi. Arabu nauda pie mums ir atrasta ļoti lielā skaitā. Ja tā varētu teikt romiešu nauda ir atrasta negrozāmi noteiktās geogrāfiskās vietās, bet arabu nauda atrasta grupās gar upēm - Daugavu, Gauju, pie Liepājas ezera, Grobiņas, Ventas, Lielupes.

Atrastas naudas ir sudraba gabali
dirchemi

Šie dirchemi - arabu naudas atradumi attiecināmi noteikti uz laiku, kad norisinājušās Skandināvu teikas mūsu zemē. Tas tomēr vēl neliecina, ka arabi būtu braukuši tirgoties uz mūsu zemi. Ņemot vērā teikas un rúnakmeņus varam teikt, ka arabu nauda nokļuva mūsu zemē ar vikingu starpniecību. No šēmas kā grupējās šie naudas atradumi Eiropā redzams, ka tie grupējās galvenā kārtā gar upēm - Volgu, Daepri, Daugavu. Gar ūdens ceļiem gājis arabu naudas plūdums.

Atradumi zemē nokļuva dažādā ceļā. Krievu saimniecības vēsturnieki domā, ka patiesībā tā bija transita kustība. Tā bija arabu kultūras ekspansija. Tā bija transita kustība, kur vikingi ar krievu tautu nav stājušies darījumos.

Tomēr jāsaka, ka tas nav pareizi. Tad iznāk tā, ka vikingi staigāja un sēja naudu. Ticamāk ir tas, kas notika tirdzniecības darījumi ar šiem tirgotājiem, kas īstenībā tirgojās un laupīja. Tanīs laikos starp tirgošanos un laupīšanu bija maza starpība. Vikingi paši noteikti stājās sakaros ar vietējiem iedzīvotājiem.

Tanīs laikos iecienītākā prece bija cilvēks. Vejadzība bija pilnos ziedos, sevišķi Orientā. Ir izteiktas domas, ka ir genētisks sakars starp vārdiem vergs un variag /viking/.

Dirchemi ir izplatīti Ziemeļ-Eiropā. Pārējās arabu "kufa" naudas ir
dinari - zelta nauda
furi - vara "
dirchemi- sudraba "

Igaunijā atrasti 3200 gab. arabu naudas, Latvijā 29 vietās, Nāves salā atrasts 100 dirchemu. Daļa no tiem sacirsta gabalos. Vispār tanīs laikos naudas cirstana bija parasta parādība. Bija arī viltošana. Latgalē pat atrastas naudas lejamās formas tās viltošanai. Lielākie depozīti atrasti Medzas "Kaškos", Ikšķiles muižas laukos un citur. Šie depozīti vēl jānoskaidro.

Dirchemi atrasti arī kapos kā rotas lietas. Bieži rotas lietas un nauda nav šķiramas, tās ir līdzīgas lietas. 1892.g. Latgalē atrastas naudas lietošanas formas un arī viltojumi.

Atrastie arabu naudas kalumi attiecināmi uz laiku no 800 - 900. g. un izdarīti Bagdadē, Damaskā, Kufā /tapēc arī apzīmē par "kufa" naudu/ un Ispachā. Ir arī devītā un desmitā gadu simteņa kalumi no Bucharas, Bagdades.

Šie arabu naudas atradumi neskatoties uz to, ka ir arī arabu rakstu liecība par mūsu zemi attiecināmi uz vikingu laikiem mūsu zemē.

Vikingu loma Ziemeļ-Eiropā.

Aleksandrs B u g g e /Buge - rakstā "Ziemeļu satiksmes ceļi senatnē 1906.g."/ devis īsu pārskatu par Vikingu lomu.

Vikingu sirojumā sākās 8. gadu simtenī beigās un beidzās 11. gadu simteņa pirmā pusē. Sirojumi gāja uz Angliju, Franciju un vēl tālāk uz Islandi, Grenlandi un pat uz Ziemeļ-Ameriku. Vikingi bija nevien mežonīgi jūras laupītāji, bet arī uzpēmīgi jūras tirgotāji un veča uz Angliju ādas.

Tirdzniecības centrs bija Gotlande /tanī laikā Visbijas pilsētas vēl nebija/ Gūdi - salas iedzīvotāji bija tirgotāji, bet vikingu

sirojumos nepiedalījās. Vikingu laikos Gotlandes salas nosimo stipri pieauga.

Guta sagā, kā jau minēts - gūdi gāja pa visām zemēm. Divas trešdaļas no tur atrestām naudām ir Rietumu-Eiropas naudas. Uz Gotlandi bieži brauca Vikingi, kā tirgotāji tā arī laupītāji.

Bez šī centra bija vēl slavenas tirdzniecības pilsētas

Hedebyja - Dānija un kā nākošā

Birka - Malars ezera salā /Ezers atrodas pie

Stokholmas./ Uz šīs salas atrodas Birka no 10. gadu sīktenī nopostīja un vairāk neatjaunoja. Pie mums izraktenī labāk saglabājušies ir ēku atliekās, bet tur sala ir klīšaina un vējš nopūtis kultūrlāni.

10.g. sīktepa vidū Birku nodedzinot uzplauka

Siktuna.

Tagad tanī vietā ir daudzās baznīcu drupas. 1187. gadā šo pilsētu nodedzināja un neatjaunoja un tad uzplauka

Stokholma.

Vislas ietekas tuvumā strādās 9. gadu sīktenī

Truzo pilsēta

Slavena pilsēta pie Oderas grīvas 10. un 11.g. sīktenī bija

Juone.

Tad vēl bija tagadējā Stralsunda, bet tanīs laikos

Orvasungu

Pie mums bija Ezerpils pie Grobiņas. Arī rūnaksenā runā par tādiem ceļojumiem uz Zengali.

4. lekcija

26. septembrī 1938. g.

Pēc atrasto depozītu atrašanas vietām redzams, ka mūsu zemē to ir samērā mazāk kā Igaunijā un tagadējā Vācijā. Kas attiecas uz mūsu zemē atrastiem depozītiem, tad tos mēs viegli varam izskaidrot. Šie atrastie depozīti ir Krievijā, Latvijā un arī Somijā. Pēc šo depozītu atrašanas vietām var redzēt, ka ceļš uz minēti vietām gāja no Mazāzijas gar lielajām upēm - Volgu, Donu, Donecu, Dņepru un uz Latsiju gar Daugavu. Šis ceļš uz Arabiju gāja tāpat pa upēm un Daugava bija tikai viena zars šinī ceļu sistēmā. Galvenais ceļš gāja pa Dņepru. Tas sākas Somu jūras līcī tad uz Novgorodu un no turienes tālāk pa Dņepru uz Melno jūru. Senās krievu chronikās tas apzīmēts kā "lielais ceļš", kas sākas varagu jūrā un gāja uz Grieķiju.

Kā izskaidrojami atradumi Vācijā? Trešais ceļš pa upēm uz turieni nav domājams jo tur starpā atradās nepārejamās kalnu grēdas. Izskaidrojums to slēpjas apotāklī, ka vikingu un skandināvu ekspansija aptvēra arī šīs zemes. Tirdzniecības ceļš gāja no Igaunijas uz Gotlandi uz Malars ezeru, tad atpakaļ uz Oderas un Vislas grīvu un Vācijas iekšieni. Visas pilsētas kuras jau minētas, kā Hedebyja, Birka, Siktuna, Stokholma, Truzo, Juone, Orvasungu un Ezerpils bija ietilptas šinī tirdzniecības sistēmā. Vai tāda pilsēta neatradās arī mūsu zemē? Vienu mēs jau pazīstam. Tā ir Ezerpils /Zēburga/ tagadējās (gr) Grobiņas vietā. Šinī virzienā dod norādījumus arī citi notikumi, proti -

Kad dibināja Rīgu priekšā bija jau vecas tradīcijas, jo Rīgas dibināšanas laika dokumentos lasam, ka Rīgas pilsētai tiek piešķirtas gūdu tiesības.

Pirmā Rīgas nauda ir gūdu marka un gūdiem, bet nevis vāciešiem Rīgā tiek dotas eviskas tiesības. 1211. gadā vāciešiem Rīgā piešķir arī

multas brīvību. Līdzīgas tiesības viņiem piešķir arī citās Livonijas ostās.

Šis brīvības piešķir ar noteikumu, ka viņi palīdzēs nostiprināt kristietību. Tas protams ir tikai piešķiršanas motīvs, ka palīdzēs nostiprināt kristietību.

Šis piemērs pieminēts aizējot atēsti, unam uz priekšu, lai redzētu, ka irsenas tradīcijas ar ko šī vieta saistās.

Ka šī ziemeļnieku ekspansija bija ievērojama redzams arī no tam, ka senkrievu kronikas Baltijas jūra tiek saukta par Varagu jūru

No krievu vēstures ir zināms, ka krievu valsti ir dibinājuši varagi - rusei. Ja mums bija rūnakmeņi, kas liecināja par zengaliešu tirdzniecību ar Skandināviju, tad neskaitāmi no tiem rāda, par tirdzniecību ar Krieviju. Te ir daudzi rūnakmeņi kas mums dod drošu pamatu secinājumam. Ir tādi kas rāda laiku, apkārtai uz arī tirdzniecības panēmieniem.

Piemēra dēļ minēsim vienu rūnakmeni kur ir šāds uzraksts:

Rodvists un Rodafa - viņi un sieva uzcēlušī akmeni savas dēlam. Šo akmeni cēla Rotfosa piemīpai, kas ceļoja ārzemēs. Dievs palīdzī Rotfāsam.-

Te ir iespējami ticējumi, kas ir pagājušas un kristianizētas savijums. Bez šiem akmeņiem ir vēl citi pieminekļi, kas uzglebājušie valodās un liecina par tirdzniecības sakarēm

Tā krievu tirdzniecības centri tika nosaukti arī ziemeļnieku valodās un iegāja arī ziemeļnieku literatūrā. Tā piemēram

Novgoroda - Kolugaru

Kijeve - - Kōaugardu

Smolenska - Smolenokija

Baltesk - Polock u.c.

Ne tikai krievi bija ietverti šīs ziemeļu tautas apkārē bet bija arī rietumi, kā Vidzlande, Franku zeme, Anglija, Irija un no 11 - 12. gadu sītepa ir sīkas ziņas par tirdzniecību ar Londonu!

7-8. gadu sītepos gūdi tirgojās ar Angliju. Tā rāda rūnu raksti un citi Gotlandes pieminekļi.

10 - 11. gadu sītepos Viētijs bija vēl nenozīmīga ciems. Pēc 11. g. sītepa kad tā uzplauka, Gotlandes gūdi tirdzniecība pamazām iet atpakaļ.

Noakaidrosim tagad jautājumu, kapēc viņi šie naudas atradumi uz ko mēs dibinājamies runājot par tirdzniecības ceļiem, ir arabu naudas atradumi?

No vispārīgās vēstures tā jāatgādina lielākais uzplaukums ko šinī laikā piedzīvoja arabi. Šis uzplaukums nebija tikai saimniecisks, bet bija arī reizē garīgais uzplaukums. Runājot prof. Spekes vārdiem Vakkareiropa tanī laikmetā atredās dziļās depresijas miegā. Arabi bija antīkās kultūras mantojuma tālāk izveidotāji.

Kad germāni uzbruka Rietum-Eiropā, šī kultūra sabruka, turpretī Bizances kultūra turpināja plaukt, tāpat arī arabu kultūra un saracēnu zemēs izveidojās jauns kultūras loks. Tirdzniecība ritēja apkārt Bizancei un Vakar-Eiropas piekrasti. Francijā Anglijā un

Krievijā pa upēm. Te bija izveidojies četrstūris

Konstantinopole. - Londona - Marsela - Odesa.

Šinī četrstūrī rīvēja rosīga tirdzniecība un te atradās arī Latvija. Rodas jautājums, vai arābu rakstniecību liecībās nevarētu dot kādas ziņas par mūsu zemi?

Šis jautājums ir tiešām pamatots. Arābu rakstnieki piemin senprūšus.

Piemēram arābu geografs Abbekri savā darbā, kas sarakstīts 1094. g. piemin prūšus. Viņš pats gan nav apmeklējis Prūsiju. Viņš dibinājis uz citu rakstnieku liecībām, kā uz:

Ibrahims-ibn Jakub /žīds pēc tautības/, kas sarakstījis aprakstu, kas datejams ar 973. gadu. Tas arī ir viss attiecībā uz mūsu zemi.

Seno arābu geogrāfu raksti vēl visā pilnībā nav izpētīti un proti, īpatnēja iemesla dēļ, jo viņu raksti ir ļoti grūti salasāmi.

Starp citu mūsu greznuma priekšmeti arī ir ar arābu nosaukumiem, piemēram baldachins, atlāss u.c., bet ievērojamākais, kas mums ir no arābiem ir skaitļu sistēma. Vācu romas ķeizaru kronēšanai krēsls par ko nesien lasījām avīzēs, arī ir arābu darinājums.

11. gadu sirmtenī izbeidzās naudas atradumi. No tā varētu spriest, ka vikingu gaitas šinī laikā izbeidzās. Te jāprasa kādēļ? Kā atbilde uz šo jautājumu būtu pretjautājums - kādēļ tad šie sirojumi sākas.

Tas notika tādēļ, ka Skandināvija nevarēja savu iedzīvotāju pieaugumu uzturēt. Šī formula paskaidro, kādēļ notika šī ekspanzija.

Ja sirojumi bija tādēļ, ka zeme nevarēja iedzīvotājus uzturēt un ja tie izbeidzās, tad te var būt divas iespējas:

- 1/ iedzīvotāju skaits strauji samazinājās vai
- 2/ tika atrasti jauni pamēieni, kas stipri palielināja zemes ražību.

Te domājams būs bijusi otrā iespēja, ka zeme varēja uzturēt visus iedzīvotājus. To liecina Dānijas arheoloģija. Ir konstatēta interesants fakts - kad dāņi dzīvoja viensētās, Vikingi devās sirojumos. Kad sirojumi beidzās dāņi pāriet uz dzīvi ciemos. Tas notika apmēram ap 1000 gadu. Jautāsim kādēļ tā?

Izrādās, ka šeit ir iemesls - proti notika pārmaiņa lauksaimniecības technikā. Līdz tam zemi apstrādāja ar kapļiem, bet ap 1000 gadu Dānijā parādījās smago arklu tips - ar diviem riteņiem, ar nazi zemes uzskēršanai un vārstuvī zemes apsviešanai, ko nevarēja pavilkt viens vēršis, bet kur bija vajadzīgi astoņi vērši un pāris cilvēku.

Ir pareizi, ka šo arklu izgudroja ķelti no kuriem pārņēma romieši un tad nonāca atpakaļ Skandināvijā kur tas izeauca veselu revolūciju arī ciemu satverumā. Lai šo arklu varētu darbināt nepietika viena saimnieka. Vajadzēja apvienoties vairākiem kopā no kā radās ciemu viensētu vietā un uzlabotā zemes apstrādāšana deva iespēju ražot vairāk labības. Varēja ražot tik daudz, ka iedzīvotāju pieaugums varēja palikt pašu zemē. Arī pie mums nozūd vikingu sirojumu pēdas. Nozūda arī nauda un tanī laikā atrastas Rietumeiropas monetas.

Haldija denari - rietumu nauda Latvijā atrasti no 10 - 11g.s. Arasados. Lielākais vairums no šīs naudas ir vācu denāri un nedaudz

angļu-sakšu, dāņu, ungāru, bohēmiešu un poļu naudas. Apmēram tai pašā vietā no 10 - 11. g. s. atrod mūsu zemē arī sudraba stienīšus. Tie ir lieti vai kalti veseli un sacirsti, arī rotas lietas, kas tam laikā arī tika izlietota kā maksāšanas līdzekļi.

Vācu valodā šos atradumus sauc Hacheiberfunde. Tie ir atrasti arī Ziemeļ-Eiropā unv Skandināvijā. Mūsu zemē vislielākais līdz šim ir 1936. g. atradums Saulkalnē 6kg. Daļa atradumu ir pazudusi. Šie sudraba stienīši tika pielietoti kā nauda un kā izejviela rotas lietu pagatavošanai. Kā nauda sudrabs apgrozījās pēc svara. Ja tie apgrozījās pēc svara, tad dabīgi ka tos svēra. Tiešām ir arī atrasti svāri un atsvari pie tam diezgan lielos vaļņos, pavisam kādi divdesmit svāri.

Šie sudraba stienīši mūsu zemē pēc liecībām bija apgrozībā līdz kādam 16. gadu simtenim. Reti tie bija apzīmēti ar rozeti vai citu kādu zīmi. Trūkst vēl pētījumu, vai tiem bija arī cita kāda loma.

Ir domas, ka šie sudraba stienīši ieplūda pie mums pa to pašu ceļu - kā dirchemi. Ir arī pretējas domas, jo šie stienīši apgrozījās arī Ziemeļ-Vācijā.

Visu laiku Latvija pirms vācu iebrukšanas atradās uz pasaules satiksmes ceļa un nav pareizas Baltijas vācu vēsturnieku domas, ka mūsu zeme atklāta tikai katoļu misiju sākumā.

1937. gada izdevumā "Senās Latvijas vēstures avoti" prof. Švābe raksta, ka Latvijas vēsture ir vecākā kā vācu kolonijas Latvijā, Naudas atradumi, rūnu raksti, Skandināvijas teikas un vēstures darbi ir tie, kas rāda šos sakarus. Tradīcijas par gūdu tirdzniecību norāda uz to iespaidu pilsētas, kas atradās pirms vācu ienākšanas.

Vai šie sakari bija aktīvi vai pasīvi? Vai parādās tikai aktīva vai pasīva rīcība šī vārda nozīmē? Tas ir vai tikai no citām zemērtirgotāji ceļoja uz mums vai no mums ceļoja uz citām zemēm. Ir norādījumi, ka tie ir bijuši Sigtunā. Dāņu lūgšanā ir ievests teikums - "Dievs sargi mūs no Kuršiem."

Vai agrākos ģeogrāfu darbos bija ziņas par Latviju?

Jāatbild, ka nē. Kā tad mūsu zeme bija pazīstama? Tie kas brauca uz mums bija tirgotāji un nebija zinātnieki. Tiem nebija vajadzīgs piedzīvojumus aprakstīt. Ja vajadzība radās izcēla kapu pieminekli, kur tad arī uzrakstīja dažus teikumus, bet ne ko vairāk.

Tomēr ir apraksts, kas datejams ar 1076. g. kas min arī mūsu zemi. Šis apraksts tomēr nesaskan ar ainu ko varētu sagaidīt par zemi, kas labi pazīstama.

Tas ir

Brēmenes Ādama darbs

Hamburgas baznīcas vēsture.

To ir sarakstījis virsbīskapa kanoniķis, kas 1066. g. atnācis uz Brēmeni, kur sarakstījis savu darbu, ko nobeidzis 1076. g.

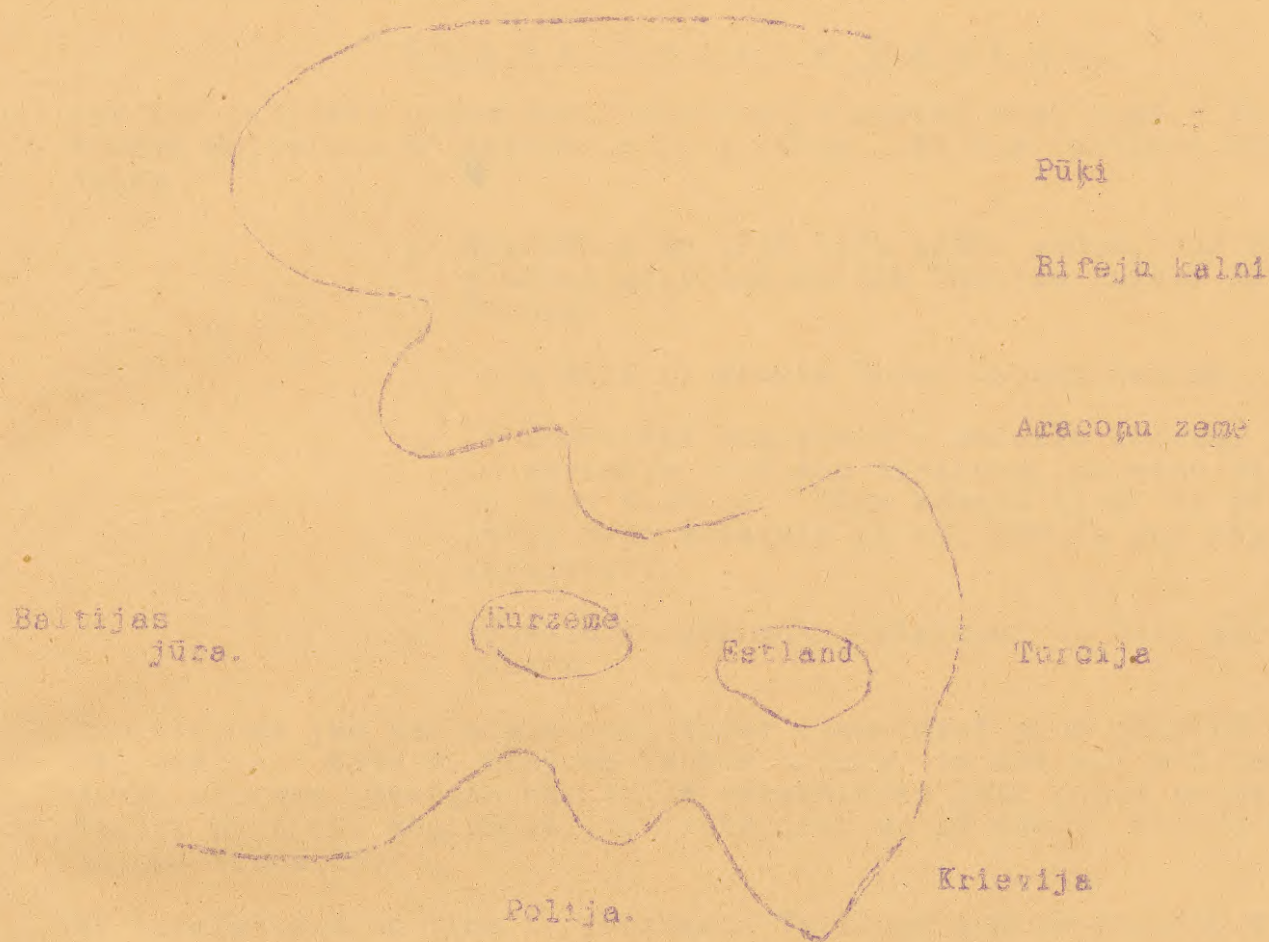
Sinī darbā ir plašs apraksts par ziemeļu salu pasauli kur min arī Kuršu. Šis apraksts ir īss un konfuza. Te saieģān šo aprakstu, kaut arī ne pilnīgā veidā. -

Ir arī vēl citas salas, kas ir pakļautas zviedru virskundzībai. Viena no lielākām šīm salām ir Kurzeme. Ceļš uz Kurzemi ir astopas dienas garš. Kuršu iedzīvotāji ir ļoti asinskārīgi un visi no ekšiem baidās tādēļ ka viņi ir stūrgalvīgi: elku pielūdzēji. Zelta pie viņiem daudz un arī

zirgu. Melno mākslu pratēji viņi ir lieli. Orakulus no viņiem pieprasa visa pasaule. Šo salu sauca par Hori un viņi bij spiesti maksāt meslus zviedriem. Šinī salā ir viena baznīca, ko uzcēlis viens tirgotājs priekš sava kunga.

Kāds šī kanoniķa tēlošanas veids ir vispār, piezēra dēļ minēšu Kupsalu, kas labi pazīstama - viņš saka, ka tur ir templis pagatavots no tīra zelta un tur pielīdz trīs elkus. Geogrāfisko karti viņš nav zīmējis, bet pēc viņa distancēm ir mēģināts rekonstruēt kāda būtu viņa iztēlē ziemeļu salu pasaule.

Islande Grenlande Vinlande

Somijā vēl tagad ir Turku pileēta. Vārdu "finni" viņš ir sajaucis ar "femino" un tā radūšies viņ-a iztēlē aracopu zeme /Ja sieviešu zeme tad tas nekāds oltis nevar būt kā aracopu zeme/

Nošlēdzot šo laikmeta turpmāk būs jāattēlo vācu laiki, kur mūsu zeme ieiet spīlgtā vēstures gaismā.

Iedzīvotāju skaits.

Pirms izsekosim jaatājumam par iedzīvotāju skaitu 13.gadu simtenī. Ievadā jau teikts, ka iedzīvotāju skaitam saimniecības vēstures izpratnē ir ļoti svarīga nozīme, jo ar to iegūstam mērauklu šim parādībam.

Kā lai mēs zinām iedzīvotāju skaitu trīspadsmitā gadu simtenī, kad vēl tagad pilnīgi precīzi ir grūti zināt iedzīvotāju skaitu. Skaitīšanas trīspadsmitā gadu simtenī nav notikušas un nav arī nekādu statistikas surogātu.

Te mums būs darīšana ar vērtējumiem, ko šie celšu priekšā un te arī

ir īstebībā vieta kritiskai piesjai.

Skaitīšanu vai to eurogātu vācu laiku sākumā pie mums nav. Labāks stāvoklis bij Igaunijā. Izņemot šos Igaunijas materialus varam gūt nojēgu. Arī Igaunijā nav izdarītas tautas skaitīšanas, bet ir citi avoti. Tur ir dokumenti kas dibinas uz skaitīšanas eurogātiem. Tas ir kāds darbs

C o d e x H o l l a n d i e n s i s .

kura viena daļa saucas

L i b e r C e n s u s D a n i a e .

kas var palīdzēt noskaidrot iedzīvotāju skaitu mūsu zemē. Šī darba "Codex Holiniensis" saturs ir ļoti raibs. Tā tur ietilpst šādas daļas

- 1/ Kalendars no 1238 līdz 1241. gadam, kur ir atzīmētas galvenākā kārtām Dānijas karaļa nāves dienas.
- 2/ Otrā daļā ir minēta Liber Census Daniae.
- 3/ Ir atsevišķi rokraksti - nodokļu kodeks, pilsētu saraksts, brālību saraksts, personu saraksts un dāņu annāles. Dāņu karaļa vārdi un ķeizarietes daļu saraksts un vēl fabula par sagūstīto karaļdēlu.
- 4/ Benediktīniešu mūku noteikumi un dažī garīgi raksti

Šis krājums jau pazīstams sen, tomēr izskaidrot visā pilnībā tas vēl nebija. Kāls šī krājuma īstais nolūks, to mēs arī vēl tagad droši nezinām, kaut gan par to ir sarakstītas ļoti daudz grāmatas. Daudzi pētnieki mēģinājuši to izskaidrot un ir daudz dažādu mēģinājumu izskaidrot.

Kā leimīgākais no tiem ir jāuzskata Tallinas arhīva direktora Johansena

atrisinājums, rakstā "Die Estlandliste des Liber Census Daniae". Šis darbs ir ievērojams ar viņa uzstādīto hipotēzi kas izskaidro kā radies šāds ar dažādu saturu rakstu krājums un kāds ir viņa nolūks.

Pēc Johansena domām tie ir noraksti ko likusi izgatavot Dānijas karaliene

Margarete savam dēlam Ericham Klippingam.

Šī teorija ir ļaunīga - šeit tiešām ietilpstošās mācības vielas būtu jāzin karolim - zīpas ar tautsaimniecisku saturu, budžets, karaļnama genealogija, vēsture un teoloģiskie raksti. Šis izskaidrojums ir ticams, ka šī grāmata būtu bijusi mācības grāmata.

Nesaprotams paliek tikai tas, ka šinī krājumā daudz telpas veltīta Igaunijas sarakstam. Johansens izskaidrojums atkal saka, ka tas ir pamatoti tādū, ka Margareta bija sevišķi ieinteresēta attiecībā uz Igauniju, jo kopš 1266. gadam no Igaunijas viņa sapēma savu atraštnes tiesu, kas bija Dānijas province.

Kas ir šis Igaunijas saraksts?

Tas ir Igaunijas vietu vārdu saraksts ar diviem skaitļiem galā. Vēlāk sastapsimies ar jēdzienu "arkls" kā kadastru vienību mūsu zemes vērtēšanā. Šis viens skaitlis kas minēts klāt katram vārdam

tas arī ir arklu skaits. Protams tik trūcīgi formulēts dokumenta uzdevums ir grūts uzdevums pētniekam noskaidrot kāds ir šī dokumenta uzdevums.

1933. gadā publicētais Johansena darbs ir asprātīgs konstatējums, ka Vīrijas vietu vārdu uzrakstīšanas kārtība saskaņā ar vietu vārdu kārtību Livonijas Indriķa kronikā. Šinī Livonijas Indriķa kronikā ir aprakstīta arī kristīšanas ekspedīcija Vīrijā. Indriķis tur bija piedalījies kopā ar Pēteri no Somijas, kādu otru misionāru. Tagad, izrādījās, ka vietu vārdu uzrakstītais maršruta kārtība saskaņā ar Liber Census Daniae vietu vārdu kārtību attiecībā uz Vīrijas novadu. Šinī sarakstā kā jau minēts katram vietu vārdam galā divi skaitļi. Viens apzīmē arklu skaitu, bet otrs ciemu skaitu.

Livonijas Indriķis ir registrējis arī ciemu skaitu, kas arī saskaņā ar abos dokumentos. No šī fakta Johansens taisa asprātīgu secinājumu, ka šī dokumenta pamatā ir Livonijas Indriķa maršruta saraksts.

Vīrijas province bija strīdus ābols starp vāciešiem un dāņiem. Dāņi guva noteikšanu šinī provincē un tā ir izskaidrojams, ka šis saraksts nokļuva uz Rēveli.

Ka maršrutu saraksts eksistē tas ir fakts, kas svarīgs mūsu nolūkiem. Tādi saraksti bija par visu zemi kur misionāri devās kristīt. Kristot iedzīvotājus misionāri novērtēja šo kristīto skaitu un pat saskaitīja, jo baznīcai tas bija ļoti svarīgi, jo kristītās "dvēseles" baznīcai maksāja nodokļus, kas baznīcai bija svarīgākais. Izrādās, ka visa šī liste kas ietilpst šinī dokumentā ir pārstrādājums no kādu 30 misionāru maršrutu, kas registrēja ciemu skaitu un arklu skaitu turpmāk maksājamiem nodokļiem. Tā ir hipotēze visumā, bet fakts, ka visas vietas kas ir uzrakstītas ir apmeklētās personīgi un uzrakstītas tādā kārtībā kā apmeklētās. Tas liecina arī par hipotēzes ticamību. Ja vienkārši būtu pārstāvēti no visām vietām sasaukti uz centru Rēveli - un vietas būtu uzrakstītas tad saraksts būtu gan sastādīts, bet nebūtu tāds kā saraksts kas radies apmeklēšanas rezultātā. Apmeklēšanas iemeslis protams bija misiju nolūks. Tānī laikā zemes iedzīvotāju kristīšana bija reizē arī politisks inkorporācijas akts, jo baznīca bija vairāk politisks spēks nekā baznīca kristīgā nozīmē.

No kronikām redzams, ka šī inkorporācija notika. Papriekšu iekaroja pilis, tad noslēdza mieru, saņēma ķīlniekus un pēc tam kristīja iedzīvotājus. Šis kristīšanas akts nav misiju nepieciešamākā daļa, bet ir gan bijusi sastāvdaļa lai zemi pētu savā virskundzībā.

Saprotams, ka robežjoslās, kur beidzās dāņu robežas un sākās vācu robežas izcēlās strīdus, kuram no tiem iedzīvotājus kristīt. Tīri no misiju viedokļa būtu jābūt vienai kā kristīt, bet nebija vienai tapēc, ka tas bij politiskās inkorporācijas akts. Ar to ir izskaidrojams arī kāda tumša vieta - 24. nodaļa - Livonijas Indriķa kronikā. Šinī nodaļā Indriķis naivi pastāsta, ka igauņus pakāra kad tie pieņēma rīdzinieku kristību. Vīronieši ticēja, ka ir viens kristīgo Dievs un ka tas ir vienai no kā pieņem kristību, no dāņiem vai vāciešiem.

Igauņi nesaprata kristīšanas akta divējādo dabu. Kā Indriķis stāsta "Pabeline pieņēma kristību no vienas puses, kad tānī laikā viņš atradās otras puses sferā." Par šādām pārkāpumiem tad sodīja ar nāves sodu.

Tā tad šie vietu vārdu saraksti Liber Census Daniae ir datejami ar laiku no 1219 līdz 1222. gadam. Pārējie saraksti ir gājuši zudumā.

Kā šie saraksti nokļuva uz Dāniju?

Pēc Johansena domām saraksti kas ietilpst Dānijā esošā eksemplārā

ir sastādīti 13. gadu simtapa otrā pusē un to ir sastādījis bīskaps

W o r k i l s

1241. gadā mēģinājis izdarīt starp zemes vasāļiem un brūņniekiem valdījuma revīziju, lai tad pēc šī saraksta varētu izslēgt dāpiem nesaidīgos elementus.

Tokilam neizdevās realizēt šo plānu. Viņu pārcēla uz Dāniju, kur viņš sastapās ar Margarietu un kur tad šo sarakstu izlietoja lai sastādītu mācības grāmatu Dānijas karalim.

Ko mums šis dokuments liecina par iedzīvotāju skaitu?

Pēc šī saraksta iespējams saskaitīt oļegū skaitu un arklu skaitu. Ja būtu zināms cikt uz arkla vai uz ciema iedzīvotāju, tad varētu izdarīt vērtējumus. Johansens ir izdarījis vērtējumus un viņa slēdziens ir šāds

13. gadu simtenī Igaunijā iedzīvotāju skaits bijis no 100.000 līdz 150.000. Viņš iziet no datiem, ka kristīto skaits bijis tāds, ka atbilst no 4 līdz 9 cilvēki uz arklu. Tā kā kopsummā ir apmēram 20.000 arklu, tad vērtējot arī iznāk minētais skaits.

Ko dod šie dati mūsu iedzīvotāju skaitam?

Istenībā ir vēl viens dokuments, kas mīn jaun kristīto skaitu Vidzemē, Igaunijā, Kurzemē un Prūsijā kopā 100.000, kas protams ne mazākā mērā nav ticams.

Lai varētu spriest par Latvijas iedzīvotāju skaitu ir jātaisa patvaļīgi pieņēmumi, ka iedzīvotāju relatīvais biežums ir Igaunijā tāds pats bijis kā pieņūms. Tas bez šaubām patvaļīgs, jo mēs zinām, ka arī tagad tā nav un grūti ticams, ka toreiz tā būtu bijis. Tāpat pārreķinot uz mūsu teritoriju arī iegūsim aptuveno jēgu par iedzīvotāju skaitu Latvijā tanī laikā.

5. lekcija.

30. sept. 1938.g.

Ir iespējams, ka arī pār mūsu zemi ir bijuši vai arī ir tādi dokumenti kā Liber Census Daniae kur sarakstīti lietu vārdi, bet tie vai nu nav atrasti vai arī ir iznīcināti. Mums te runājot par iedzīvotāju skaitu svarīgi ir konstatēt kaut vismazākos norādījumus, jo iedzīvotāju skaitam ir fundamentāla nozīme salīdzināšanas izpratnē. Mums ir svarīgs katkāds priekšstats par iedzīvotāju skaitu.

Ir arī par mūsu zemi daži jaunāki un daži vecāki vērtējumi. Vēsturnieks A r h u s o w /jaunākais/ izteicis domas, ka Latvija 13. gadu simtenī vācu laiku sākumā ir bijuši trīs līdz četri iedzīvotāji uz kvadrāt kilometru.

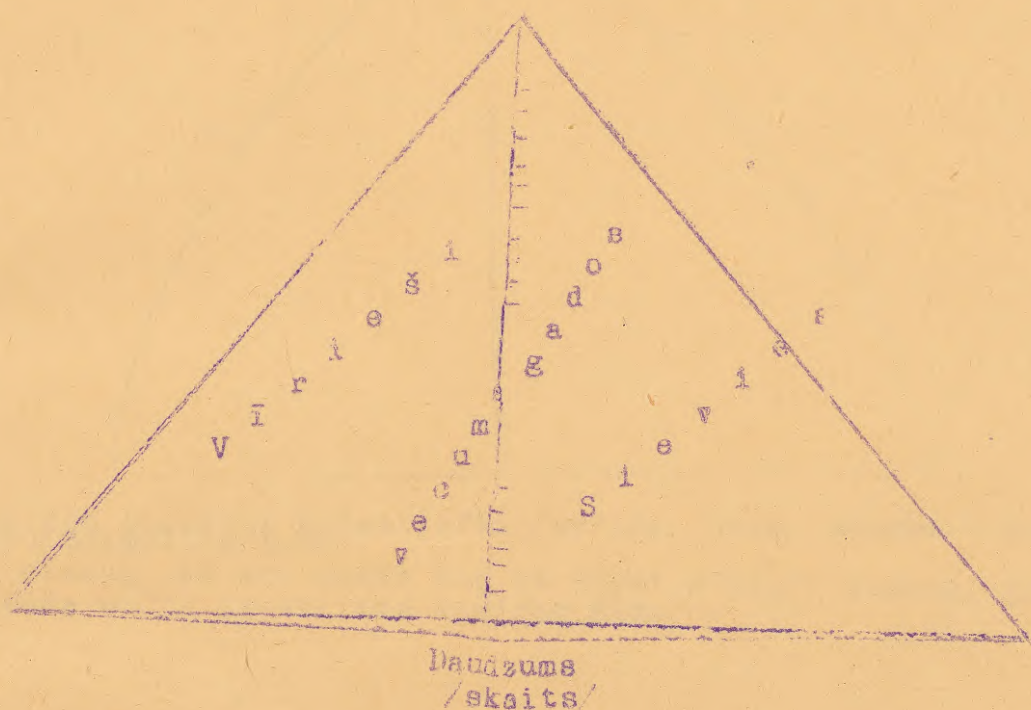
Statistikā P e r n s /P ä r n /vērtē, ka Latvijā šinī pašā laikā kopējais iedzīvotāju skaits varētu būt 200.000 apmēram trīs iedzīvotāji uz kvadrāt kilometru. Mums ir jāpārbauda pamati šiem datiem un jāsalīdzina kā tie sakrā ar Johansena datiem.

Vecāks aplēsums izdarīts no vēsturnieka R i c h t e r pagājušā gadu simtapa vidū. Viņš bija jurists. Šis ir drošākais iespējamākais un pilnīgākais Latvijas vēstures kurss un saucas "Geschichte der Deutschen Ostseeprovinzen bis zum ....." Šinī darbā Richters vērtē Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas kopiedzīvotāju skaitu uz 437.000. Varām saskaitīt Kurzeme, Vidzeme un Igaunijā kopā

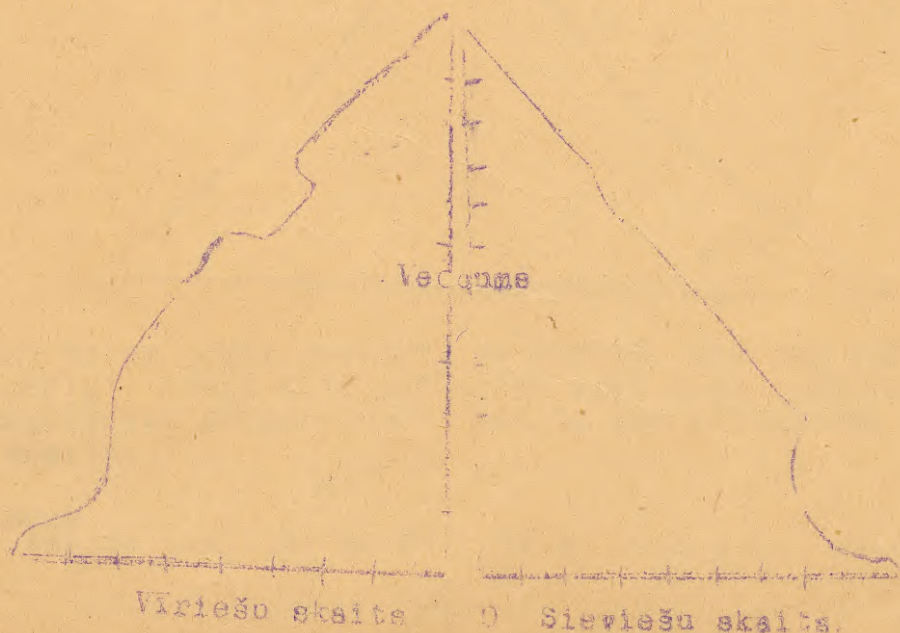
apmēram 100.000 km un tad uz vienu kvadrātkilometru būtu iedzīvotāji 4. Tagad Latvijā ir 1.950.502 iedzīvotāji uz 66.791 kvadr. kilometriem.

Tē liels jautājums ir vai šie vērtējumi ir ticami? Kautgan viņi apmēram saskaņ, tomēr visi viņi ir tikai aptuveni. Kāds viņiem pamats? Te jāsap, ka Arbužovs un Pāns vērtē bez kāda pamata. Bet Richters vērtē pēc karavīru skaita. Sāmsala, Harija un Vīka - trīs provinces kopā uzstādījušas 10.000 lielu karaspēku vienā kara gājienā pēc Livonijas Indriķa ziņām. Pēc šī skaita var teikt, ka šīs provinces bijis 80.000 iedzīvotāju. Kā tas iznāk?

Kautko nu jau var spriest pēc tādiem datiem. No statistikas teorijas zināms, ka iedzīvotāju vecuma uzbūve visumā visos laikos ir diezgan konstanta. Ja to attēlotu grafiski, tad būtu šāds stāvoklis:

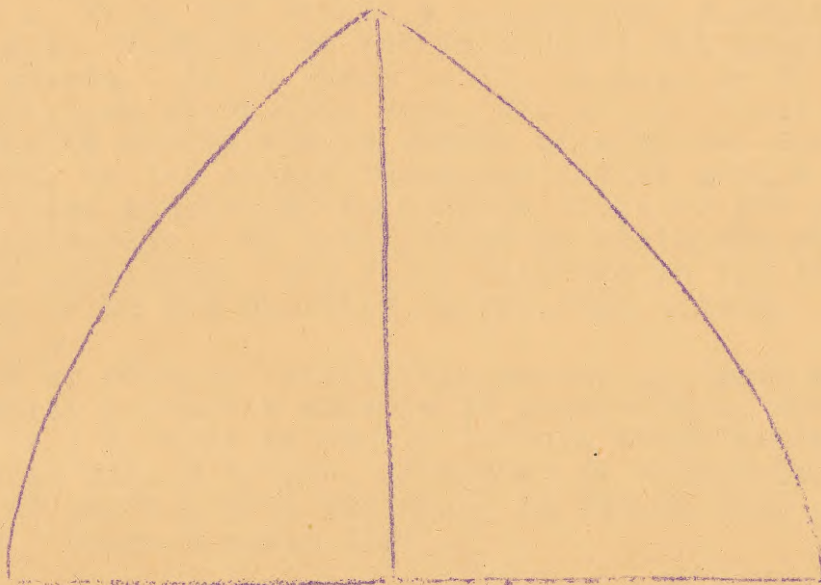

Tāds apmēram izskatītos nermālais iedzīvotāju skaits pēc vecuma grupām. Te tomēr var būt arī šīnā piramidē robe. Var pēc kāda kara zināma vecuma iedzīvotājus - vīriešus, pa daļai arī sievietes izkaut un tas radīs robu. Šīnā grafiskajā piramidē, kas atsauksies vēlāk arī uz dzimstību. Arī no tā celsies robe kā vīriešu tā sievietes pusē attiecībā uz jaunākiem gadiem. Tad tā piemēram šī piramīde izskatīsies:

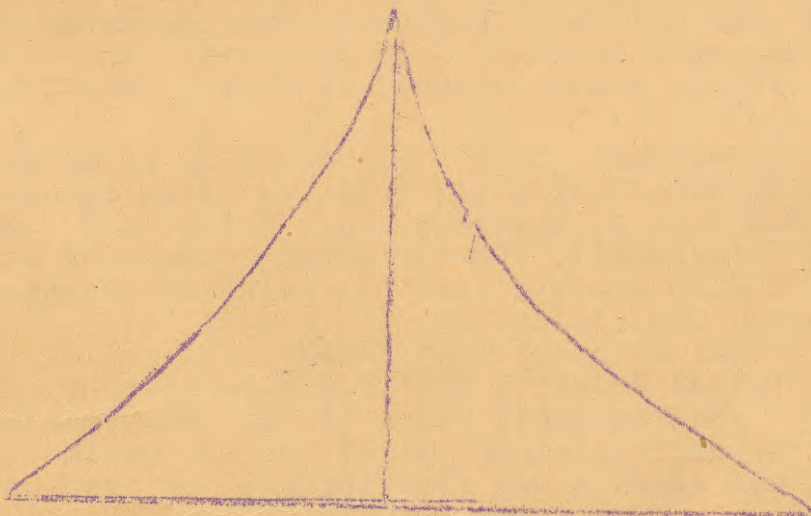

Laika plūsmā šie robeži slīdēs arvien vairāk uz augšu, kamēr tie iz-
zudīs. Bet bez šādām parādībām iedzīvotāju sastāvu pēc vecuma
iespaido dažādas slimības un vēl citi nelabvēlīgi apstākļi no kā
iedzīvotāju grafika nebūs regulāra piramīde.

Galvenais apstākļis, kas šo vecuma grafiku padarīs par neregulāru
figūru ir iedzīvotāju dzimstība - tās pieaugums vai mazināšanās.
Piemēram Francijā kur iedzīvotāju dzimstība mazinas būtu apmēram
šāda grafika.

Turpretī pēc lielākās katastrofām /kariem, bada, sērgām u.c./ kad ie-
dzīvotāju dzimstība ļoti
strauji pieaug, kā arī zemēs kur tā tāpat strauji pieaug, grafika
būtu citāda un tā izskatītos apmēram šāda:

No teiktā varam tomēr secināt, ka vīriešu skaitam vecumā kad būtu
kara spējīgi, jābūt kādā attiecībā pret visu iedzīvotāju skaitu.
Daudz negrēkojot proporcionāli tad to var attiecināt uz visu iedzī-
votāju skaitu.

Tā pie mums
1935. g. tautas skaitīs. no 20 - 59 g. vecu iedz. ir 57% no iedz. kopsk.
1897 " " " " " " 50% " "

Tā tad vecumā no 20 - 59 g. ir apmēram puse no iedzīvotāju. Kapēc mēs interesējamies vecums no 20 - 59 g.? Tapēc, ka šīnī vecumā vīrieši ir ieročus nest spējīgi. Ja puse no iedzīvotājiem ir no 20 līdz 59 g. vecā tad puse no tiem ir vīrieši, jeb viena ceturtdaļa no visa iedzīvotāju skaita, kas ir spējīgi nest ieročus. Tomēr mēs nezīnām un tapēc nav droši skaitīti ka karā gāja vīrieši no 20 - 59 g. Varbūt tanī laikā tas bija citādi. Tas tā tad ir mūsu pieņēmums ar zināmu varbūtību, ka tas ir bijis. Kā redzējām arī tas nav pilnīgi droši ticams, ka vecumā no 20 līdz 59 g. būtu puse no iedzīvotājiem.

Tālāk - Bīskaps tiem kas negāja karot uzlika lielu sodu jā /trīs mārkas/ t. i. tiem, kas nesevoja aicinājumam piedalīties īslaicīgā kara gājienā. Vajš jau nu varēja izsekot cik karavīru varēja būt no katra novada. Ja nu varam teikt, ka puse no 20 līdz 59 gadu vecuma vīriešiem piedalījās karā /šis arī ir tikai pieņēmums/ un ja tur kropiņā minētā armija tiešām bija 10.000 vīru bet ne 9 vai 11 tūkstoši, kā tas viegli iespējama, tad šī armija sastādīta astotdaļu no visiem iedzīvotājiem un kopā šīs trīs provincēs būtu 80.000 iedzīvotāju. Kā redzējām ar šo vērtējumu saistījās vēl daudzas citas problēmas. Mēs visur pieņemām ja tas tā būtu, ja tas tā u. t. t. tas ir, ka šis skaitlis nav pilnīgi ticams.

Salīdzinot ar Dānijas iedzīvotāju skaitu 13. gadu sīktenī, kur uz vienu kvadrāt kilometru dzīvoja 18 iedzīvotāju, notiekti jā saka, ka pie mums uz 1 kvadrāt kilometru dzīvoja daudz mazāk iedzīvotāju. Dāņi dzīvoja blīvās ciemos. Pie mums tā nedzīvoja. Izskaidrojums slēpjas jau agrāk minētā apstākļi, ka Dānija tanī laikā bija ieviesies cits - smagais arklu tips.

Richtera skaitlis ir lielākais. Vai nav iespējams mūsu skaitli pārkontrolēt? No logikas viedokļa ananalogijas ir maz ticams - vajš pierādījuma veids.

Vai mūsu zemē no šī laika nekā nav palicis uz ko pamatojoties mēs varētu pārkontrolēt? Izrādās, ka Dānijas vietu vārdi ļaujās datēties ir nosaukumi ar vecām galotnēm, no kā var spriest kad apmēram šie vietu vārdi ir cēlušies. Mūsu valodnieki gan saka ka mums nav tādas iespējas spriest par mūsu zemi. Tas gluži pareizi arī nav, jo lībiešu nosaukumi taču nevarētu izcelties tad, kad lībiešu valsts nebūtu mūsu zemē. Pētījumā šīnī virzienā tomēr nav izdarīti, tas ir filologu darbs. Mums šī iespēja tā tad atkrit.

Mums ir vēl viens cita iespēja. Prof. Balodis ir rekonstruējis senās Latvijas karti turoties pie Bilenšteina pētījumiem /valodnieciskiem/ šīnī kartē vispār ir atzīmējis seno Latvijas ķeizarietu un provinču robežas un iezīmējis arī pilskalnos. Pēc šīs kartes Lībijas apgabals atradies Vidzemes rietumu daļā.

Tad jaukte lībiešu un latviešu novads - Idumeja uz austrumiem no Līvijas. Tālāk seko Imera un vēl tālāk Tālavas ķeizarietvalsts. No Tālavas uz dienvidiem Jersikas ķeizarietvalsts, Kokneses un Sēvijas provincē, kas ir visai problemātiska. Kursā bija šādas provincēs: Miera, Kurša, Venta, Bandava, Piemāre, Dovyare, Megava, Pilsētis un Ceklis. Pēdējās trīs gan atradās Lietuvā.

Pret prof. Baloža robežu konstrukciju var celt daudzus iebildumus. Te visus neminēsim, bet minēsim tikai vienu. Profesora Baloža rekonstrukcijā daudzas robežas iet gar Daugavu un vispār gar upēm. Ir noteikti norādījumi, ka upes nebija robežas. Robežas bija purvi tukšnešaini apgabali. Robežas mums te patiesībā arī nav svarīgs jautājums. Labi, ka ir nojēga par zemi un tās ģeogrāfisko atrašanos. Kartē ir atzīmēti pilskalni - ar melniem aplokiem un pilenes ar sarkanām. Pilenes bij kalni, kur tik stipri nocētinājumi kā pilskalnos nebija. Bet pilsētas ir apzīmētas ar melniem punktiem.

Pilīm

28. L. S. v.

Šinī laikmetā mūsu vēstures ausmā ir divējāds raksturs:

- 1/ tās ir apdzīvoto vietu centri un
- 2/ stratēģiskie centri

Ja pils bij apdzīvotās centrs, tad tur bij pils valdnieks, karaļa vai pārvaldes pastāvīgs sēdeklis. Šiem pils pārvaldniekiem bij dažādas funkcijas:

- a/ tie ievāca nodokļus
- b/ pārvaldīja iedzīvotājus - sprieda tiesu
- c/ kara gadījumā bija armijas vadonis.

Ja nu pils apkārtnē nav bijusi apdzīvota, kāda tad vieta bija nozīme? Ir ziņas, ka piemēram Čeklis bij maz apdzīvota. Šis pils ir bijušas galvenam kārtāz militārām vajadzībām. Tad stratēģija bija cita kā tā ir mūsu laikos. Sirojumi notika zibepātri. Nebija nekādas vajadzības celt mažīno līniju un nav arī domājams ka būtu varējuši uzcelt veselu rindu cietokšņu gar robežu, kā to apgalvo par Krievijas robežu. Tas nemaz tur tā arī neizskatās.

Pilskalnu cēla gar labiem satiksmes ceļiem, vispārīgi vietās kur bij labi virzīties karaupēkam uz priekšu un uzbrukt. Nav arī teikts ka katreiz tur apkārt būtu dzīvojuši iedzīvotāji. Tur bij garnizons vai sardze, kas ilgstošā aplenkšanas gadījumā nespētu ilgi turēties pārtikas trūkuma dēļ, bet arī aplencējiem ilgstoši aplenkt nebūtu iespējams.

Zinam, ka vācieši ar nesalīdzināmu labāku kara tehniku varēja iepemt latviešu cietokšņus tikai pēc nedēļas ilgas aplenkšanas. Ja kādā apgabālā radās pils, tad ir iespējams, ka no neapdzīvota apgabala šis apgabals ir palicis apdzīvots, kur tad iedzīvotāji cēlušī pili. Ja pils atrodas šaurākā novadā, briesmu gadījumā iedzīvotāji sabēg pili un nogaida kamēr briesmas ir pāri.

Pilenes - tautas pils, vāciski Flichburg - kur iedzīvotāji sabēg briesmu gadījumos, bet kurās nav pastāvīga pārvaldnieka. Visās pilīs bija kāds patstāvīgs "kungs", skandināviešu valodā "karalis", *apvīdors* kur bija pastāvīgie iedzīvotāji.

Pilskalnu celšanā bija vajadzīgs darba spēks. Pēc izrakumiem pilskalni ir registrēti un uzskaitīti, bet raksti viņi līdz šim vēl jāsaaka ir maz. Šie pilskalni ir uzmeklēti dabīgi uzkalniņi, bet pārveidoti. Virsa ir nolīdzināta, kraujas pastāvinātas un nostrīpinātas ar akmens. Celti arī īpaši vaļņi - palisādes no kokiem un starpas pildītas ar akmens. Raksti arī grāvji un celtas arī ēkas.

Sādas pils uzcelot bij jāveic liels darbs, kas neapšaubāmi prasīja labu organizāciju. Te varam runāt pat par senatnes valsts formu.

Pilīs bij ieguldīts liels darbs kā veikšanai bij vajadzīgs zināms iedzīvotāju skaits. Te tad arī nodibināts sakars starp iedzīvotājiem un pilskalnu. Tomēr nav jādomā, ka pils nostiprinājumi tika izdarīti vienas paudzes laikā. Uz pilskalna cēla tālāk varbūtējās uzlabojumus. Pilskalni, kas ir saglabājušies pa lielākai daļai ir tādi, kādi tie bijuši vācu laiku sākumā, tādi tie arī palikuši Vāci ļoti reti cēlušī savas pils uz bijušām pils vietām. Izņēmums vienīgi ir Dobele. Nekur citur nav uzcelta neviena vācu pils uz bijušiem pils kalniem.

Tā atstātie pilskalni palika. Izņēmums te ir tikai Kuldīga, kur vēl 16. gadu sirmeni vietējie iedzīvotāji izmantoja pils aizsardzībai sabēgot tajās. Visumā ar lielu palāvību varam pieņemt, ka pilskalni ir palikuši tādi paši kā vācu laiku sākumā. Vai to

varētu tā droši zināt, vai tur ir noteikti izrakumi?

Ir domas, ka ap 1000-to gadu

Kuršu valstī bijušas	66	pilis	un	31	pilenes
Zemgalē	29			9	"
Jersikā	133	"			"
Tālavā	38	"			"
Imerā	2	"		23	"
Koknesē	8	"			"
Idumā	7	"			"
Libijā	22	"			"

Kopā 296 pilis 63 pilenes = 359

Par Igauniju zināms, ka tur registrēti 162 pilskalni. Ja nu sakam ka tur 150.000 iedzīvotāju, tad Latvijā vajadzētu būt 330.000 iedz. Tas tomēr ir stipri nedrošs aprēķins, par daudz aptuvenš. Te mēs nezīnam vai Igaunijas pilskalniem ir bijšas tās pašas funkcijas kā mūsējiem, kas šo aprēķinu padara vēl nedrošāku. Pēc šī aprēķina Igaunijā un Latvijā kopā iznāk 480.000 iedzīvotāju. Šis skaitlis ir tuvs Richtera aprēķinam - apmēram 7 iedzīvotāji uz 1 kvadr. km. Te jāceļ iebildumi, ka ne visi šie cietokšņi celti vienā laikā un nav bijuši efektīvi vienā laikā. Tāpat nezīnam arī cietokšņu vajadzību un tehniku, kas protams pie šī aprēķina ir ļoti svarīgi. Tā tad drošu slēdzienu arī šis aprēķins nedod.

Kamēļ tad šis aprēķins mums bij jāizdara? Mums no svāra ir dabūt aptuveno nojautu. Literatūrā nodarbojoties ar šo jautājumu dabūsim šādus skaitļus ar vai bez pamata. Mums kā akadēmiskiem cilvēkiem te ir jāpieiet ar kritisku skatu un noteikti jāmeklē pamats un jāpārbauda tā drošības pakāpe. Katrā gadījumā mums ir jāprasa - kā to var zināt? Mums ļoti svarīgi ir asiņūt kritisko pieeju. Ar šo tad arī pabeigsim problēmu par iedzīvotāju skaitu 13.gadu simtenī un piegriezīsīsimies jautājumam, kam saimniecības vēsturē ir daudz lielāka nozīme.

Relatīvais iedzīvotāju skaits

Latvijā 13. gadu simtenī.

Vai visi novadi Latvijā bija apdzīvoti puslīdz vienādi, vai bij daži vairāk apdzīvoti, vai daži mazāk apdzīvoti?

Šinī ziņā interesantus norādījumus atrodam tā saucamā

"Kurzemes daļamā grāmatā"

Tas ir dokuments, kas datejams ar 1253. gadu, kad Kurzemi sadalīja starp Kurzemes bīskapu un ordeni.

Šinī dokumentā teikts, ka vispirms dalīja apdzīvoto zemi, vietas kas tagad atrodas Latvijā. Tad dalīja neapdzīvoto zemi - Pilsāts, Ceklis, Daugzari, Megoni un Zemes strp Skrundu un Zemgali /tā arī sauca šo apgabalu, jo īpaša nosaukuma tam nav bijis/ Pilsāts, Ceklis un Megoni neatradās tagadējā Latvijā.

Šis zemes vēl min 1252.g. dokuments par Kleipēdas pils celšanu. Ir daudz rakstīts un polārizēts par apdzīvotām un neapdzīvotām zemēm. Te domāti tieši pretstata jēdzieni. Šim viedoklim ir celti svarīgi iebildumi. Ja Ceklis ir neapdzīvota vieta, kā tad tur izekaidrojams vesela rinda vietu vārdus, kas saglabājušies dokumentos no šī novada. Te jāizrāda, ka vietu vārdi nav nav jāsaista ar apdzīvotiem vai neapdzīvotiem t.i. apdzīvotību vai neapdzīvotību, jo arī tukšnesī ir vajadzīgi vietu nosaukumi, lai varētu orientēties

ceļojot.

Bez tam pieņemam, ka tiebij pilnīgi neapdzīvoti arī nav pamata. Nav jāsaaka ka tur bij zemkopji. Tur varēja vēl būt mednieki, bītenieki, zvejnieki.

Ir vēl citi fakti, kas norāda, ka šis apvidis bija vāji apdzīvoti, jo ordenim iekarojot kursu šie apgabali izrādīja vismazāko pretestību. Otrkārt - šis pats Cēklis un Megavaordepa valstī nemaz netika iekļauti un trškārt svarīgs vēl tas apstāklis, ka ja leiši devās sīrot tur nedevās, ko varam saprast tā, ka tur nav bijis ko sīrot, jo leiši devās tur, kur bij ko sīrot. Tā tad tur nav bijis apdzīvots. Visi argumenti arī puslīdz saskan.

Vēl arguments. Kad Kursā Kurzemes bīskaps noteica nodevas, kas jānod Klaipēdas pils celšanai, reizē noteica arī kad jānod nodeva no neapdzīvotiem apgabaliem neminot arku skaitu, tas ir tur nebija zemkopju.

Vēl viens arguments arī līdzīgi pierāda apdzīvotību. 1252. gadā ordenis vienojās ar bīskapu par baznīcu celšanu Kursā un noteica ka

Piemārē ceļamas	3	baznīcas	
Bandavā.	3	"	
Ventas zemē	3	"	
Miera kursā	2	"	un tālāk paredzēts celt tikai Klaipēdā.

Tā tad acīmredzot pārējos apgabalos nav bijis iedzīvotāju, priekš kā būtu bijis vajadzīgs celt baznīcas.

Interesants konstatējums ir tas, ka līdz vācu laikiem šīs zemes apdzīvotas. To var spriest pēc tā, ka izrakumos ir atrasti bagāti kapi, kas atļauj datēties ar laiku pirms vācu ienākšanas. Tagadējās arheoloģijas metodes attiecībā uz datēšanu ir ļoti ticamas un šos kapus var ļoti noteikt.

Šie kapu lauki ir atrasti lielā skaitā un tie liecina arī par bagātību un augstu kulturu. To uzsver Nerxans un citi pētnieki.

Kā izskaidrojums, ka vācu laikos tur nav iedzīvotāju?

Lowmianski/Lovmianskis/ ir izteicis uzskatu, ka vācu ordenis ir kuršus izkāvis. Pret šo uzskatu jāiebilst, ka mēs zinam taču ka tur cīņas nemaz nav bijušas. Tur mums nav nekādu pierādījumu ka būtu izkāviši.

Šo jautājumu ir centušies noskaidrot Hans un Getrud

M o r t e n s e n a

/vīrs bija geogrāfs un sieva vēsturniece/ darbā "Die Besiedlung des nordostlichen Ostpreussens....."

Mortensene izveidoja uzskatu, ka vidējā dzelzs laikmetā kurši virzās no dienvidiem uz ziemeļiem un kuršu materialā kultūra sasniedza lielu uzplaukumu. Vīri bija kareiviski un rīkoja sirojumus uz Dāniju un Zviedriju. Ir dati, ka tādi sirojumi ir bijuši sarīkoti. Šos sirojumus mēs varam izskaidrot tikai tādejādi, ka dzīves telpa kuršiem bija par šauru, ja tie rīkoja sirojumus. Tapēc vīri arī ir pārvietojušies no dienvidiem uz ziemeļiem.

Indriķa kronikā ir minēts, ka ap Cēsīm dzīvoja vendi, kas bija ļoti nīcināti un bija nākuši no kursas, papriekšu apmetušies pie Rīgas tad aizgājuši tālāk uz Cēsīm. Ir ziņas, ka arī lībieši vēsturisko laiku sākumā dzīvojaši ap Koikas ragu, tad arī vīri izspiesti un pārvietojušies uz ziemeļiem.

Ir skaidrs, ka ir notikusi pārvietošanās, bet ne izkaušana un ne pārvietošanās ir radies turšums.

Kapēc viņi pārvietošanās? Te ir uzskats, ka ārējie apstākļi esot tā mainījušies, ka zemkopība neesot bijusi vairs iespējama un viņi bijuši spiesti izceļot. Iestājusies plāvu pārpurvošanās, tas nozīmē, ka klimāts būtu kļuvis mitrāks. Protams, ja zemkopības tehnika bija primitīva, tad vajadzēja virzīties citur un līdzšinējo dzīves vietu atstāt.

Tāda strauja klimāta pārmaiņa īstenībā nav ticama. Vēsturē līdz šim vēl nav zināmas tādas strujas pārmaiņas tik īsā laikā ciklā. Tā tad šis izskaidrojums mums pilnīgi atkrīt. Protams tā ir negatīva kritika, bet nekādā pētījumā mums šinī laukā nav un mēs šos cēloņus pagaidām nevaram noskaidrot un mums ir jāpaliek pie šī konstatējuma.

Paši leišu zinātnieki saka, ka Ceklis bija viņu zeme, bet lielākais vairums zinātnieku noraida domu, ka Ceklis būtu bijis Ziemeļijā. To pierāda arheoloģiskie, valodnieciskie un dokumentārie pierādījumi.

"Kurzeses daļas grāmata" min Zemes starp Zemgali un Skrundu, kur ir tikai dažas pilenes. Vēl visai nesen šī vieta bija apaugusi ar mežiem un maz apdzīvota.

Šinī kartē ir attēlots zemes augšnes labums, apzīmētie apgabali ietver purvus, un arī smilts zemes - zemkopībai mazāk nodrošinātās zemes. Pilskalnu mazauglīgās zemēs ir mazāk, bet labākās zemēs, kas kartē atstāta baltas ir vairāk pilskalnu. Tas arī ļauj spriest par apdzīvotību, tas ir par iedzīvotāju relatīvo biežumu. Mazāk apdzīvotās apgabalos pilskalni ir maz. Šī sakarība ir acīm redzama.

6. lekcija

3. oktobrī 1938.g.

Mūsu kursu apskatot ir jāpresumē, ka politiskā vēsture ir jau visiem zināma. Tomēr apstāsimies pie atsevišķiem svarīgākiem politiskiem notikumiem.

Mūsu zeme pirms vācu ienākšanas, kā redzējām, atradās krustceļos. Pēc šī laikmeta, ko mēs apskatījām beidzas Skandināvijas ietekme Ziemeļ-Eiropā, nāk jauna politisks faktors. Tie ir vācieši. Ja 12. gadu simtenī politisko notikuma smaguma punkts atradās uz līnijas Frankfurte-Keļne. Tad jau 13.g.s. tas pārvietojas.

1140. gadā Lejassvāci iekaro austrum Holšteinu un sasniedz Baltijas jūras krastu un dibināja ostu Lībeku 1143.gadā. Lībeka tad kļuva par centru kolonizācijai un misijām pāri Elbai uz austrumiem līdz 14. gadu simteta vidum. Tad 14.gadu simteta vidū tā sauktā "melnā nāve" 1347 līdz 1350 gadam šo kolonizācijas gaitu apturēja austrumu virzienā. Melnā nāve jeb mēris plosījās minētos gados un iznīcināja pēc vēsturnieku vērtējumiem apmēram vienu trešdaļu no Eiropas iedzīvotājiem.

Kādi cēloņi bija vācu ekspansijai uz austrumiem?

No saimnieciskā viedokļa varam saskatīt noteiktas līnijas. Kā cēloņus šai parādībai varam pieminēt:

1/ Demografiskie apstākļi. Servācijas iedzīvotāju pieauguma zeme nevarēja uzturēt /Servācija bija novadi uz rietumiem no Elbas, bet uz austrumiem no Elbas bija jau kolonizālā Vācija/ un vāci virzījās pāri Elbai. Zemes izmantošanas robežas jau bija sasniegtas. 13.gadu simtenī pēc vienprātīga pētnieku atziņas Vācija bija ne mazāk apdzīvota kā 17.gadu simtenī. Zeme bija jau nolīsta, bet kulturās progress nebija. Kolonizālā Vācijā bija 3 cilvēki uz 1 kv. km. Cik šie vērtējumi ir ticami, to mēs jau zinām no iepriekšējā. Tomēr šinī kritikā tagad neiedziļināsimies. Tā tad demografiskie apstākļi bija cieši saistīti ar lauksaimniecības apstākļiem.

2/ Socialie apstākļi. Jaunajā tēvijā zemniekiem bija labāki dzīves apstākļi. Tur iedzīvotāji kļuva brīvi. Arī gruntskungi piešķīra zemi uz labākiem noteikumiem kā vecajā tēvijā. Kas bij gruntskungs par to rūpās vēlāk.

Kādas bija sekas vācu ekspansijai uz austrumiem?

1/ Jāzin, ka visspīdms kolonizēja ar dabas bagātībām bagāto Bohēmiju. Šī zeme ir bagāta ar dabas bagātībām - sāli, dzelzi, varu, sudrabu un zeltu. Cēlmetāliem ieplūstot apgrozībā palielinājās naudas daudzums apgrozībā, kas stipri veicināja saimniecisko apgrozību un visu saimniecisko dzīvi. Kā zinām vēlāk pēc Amerikas atklāšanas notika vēl lielāks cēlmetālu ieplūdums. Bohēmijas atraduma intensīva izmantošana veicināja saimniecisko rosību.

2/ Bez tam kolonisti pēma līdzī savu mantu un ieplūdināja jaunus kapitālus. Tā kā cīņa pret neticīgajiem maksāja naudu, tad to vāca visā Eiropā un plūdināja uz jaunajām kolonizētajām zemēm, arī uz mums.

3/ Ja runājām par ekspansijas saimnieciskām sekām, tad vēl jāņem vērā, ka kolonizētās zemes ienācēji nesa līdzīgu paši savu tirgu. Zemnieki, amatnieki, muižnieki, saimnieciskā satiksmē varēja iztikt paši ar sevi. Pirmie iedzīvotāji no šīs tirdznieciskās satiksmes tika izslēgti. Kā sekas tam bija sacelšanās un dumpji. Tas tomēr neko nelīdzēja. Šo zemju pirmiedzīvotāji politiskā ziņā pilnīgi nonāca zem vāciešu varas.

4/ Pati saimnieciskā dzīve raksturīgi mainījās, tādēļ ka:

- a/ lauksaimniecība kļuva intensīvāka, jo zeme kļuva biežāk apdzīvota,
- b/ izveidojās pilsētas ar citādu raksturu nekā tas bija pirms tam.

5/ Ja pirms vācu ekspansijas kolonizētās valstis eksportēja mežu preces /zvērādas, medu u.c./ tad pēc tam eksportēja lauksaimniecības ražojumus.

Ordenis galvenā kārtā ierīkoja muižas, kas bij intensīvas toreizējā vārda izpratnē.

Šinī vācu austrumu ekspansijā sākumā piedalījās flāmi un frīzi, saksī tīringieši un vestfalieši.

Indriķis Lauva bija Baltijas jūras piekrastes germanizētājs, kas tad bija koloniālā Vācija. Koloniālo Vāciju germanizēja tādā veidā, ka to vispirms iekaroja, tas ierakstā politiski. Pēc zobenā tad sekoja "tirgotāja oļeks" un svāri. Attiecībā uz mūsu zemi šinī ziņā bija strpība.

Pie mums pirmie ekspansijas vēstneši bija tirgotāji, kas ieradās pie mums apmēram ap 12. gadu simtapa vidū. Pie mums viņi neieradās tieši no Vācijas, bet gan no Gotlandes jeb pareizāki sakot no Visbijas. Vēlāk viņi brauca tieši no Brēmenes un lībikas. Visbija ir svarīga kā etaps tirgotāju ceļā uz Latviju.

Jau iepriekš minētā "Vikingu laikmetā" gūdi devās ceļojumos uz Latviju, bet turpretī tagad Gotlandē izveidojas Visbijas pilsēta no kuriens uz citām zemēm brauca vāci, bet gūdi pamazām tiek nobīdīti pie malas.

Visbija sākumā bija tikai neliels ciems. Visbija sāk attīstīties apmēram sākot ar 11. gadu simteni. Gotlandē notika gadu tirgi. Gotlande bija ietilpināta Zviedrijā, bet 12. gadu simtenī, kad Zviedrijā notika cīņas dēļ troņa Saksijas hercoga Lotars noslēdza ar gūdiem īpašu līgumu ar ko Visbija kļuva īstenībā par vācu pilsētu.

Visbijas attīstība nebija mierīga. Gūdus vācieši pamazām apspieda. Vācieši gūdus atspieda arī no līdzdalības tirdzniecībā un sakāva ar ko tad arī 1288. gadā izcēlās pilsoņu karš starp vāciešiem un gūdiem. Gūdu pusē iejaucās arī zviedru karalis Magnuss Ladulā un pilsēta par patvaļīgu mūra celšanu un lauku iedzīvotāju apkarošanu piespieda maksāt sodu.

Turpmākais Visbijas pilsētas liktenis arī bija vissi dramatisks. Mūsu saimnieciskā vēsturē tam gan nav liela nozīme.

1361. gadā notika cīņa starp dāņu karali Valdemaru Atardānu un Gotlandi, kurā piedalījās arī Visbija. Šīs cīņas raksturo attiecības starp gūdiem un vāciem.

Kad Atardāns iebruka Gotlandē tad tam pretī stājās gūdu karaspēks. Gūdu karaspēku Valdegārs sakāva un tas atkāpās uz pilsētas pusi. Tanī laikā uz pils torņiem bija sakāpuši vācieši un priecājās, ka

gūdi tiek sakauti, bet otrā dienā Valdemārs iesēma arī pilsētu, kur notika lieli asins plūdi un pēc tam lika piekraut trīs līdz četri katli ar zeltu. Tādas bija attiecības starp gūdiem un vāciešiem. Tagad tanī vietā kur notika 1361. gadā cīņas ir liels krusts.

Cik liela bija Visbijas pilsēta?

Pils mūri ir vēl tagad saglabājušies un iežogotais kvartāls ir tik liels apmēram kā no Daugavpils līdz jaunai Getrudes baznīcai. Salīdzinot Visbiju ar tās meitu Rīgu, Visbija tanī laikā bija milzīga pilsēta. Vibija bija Baltijas jūras tirdzniecības centrs.

No Visbijas tirgotāji nāca arī uz Latviju. Tiem sekoja misionāri un brupnieku ordenis.

Misija bija galvenā kārtā c i s t e r c i e š u mūku rokās, un Daugavgrīvas klosteris bija viņu centrs mūsu zemē.

Cisterciešu uzskats attiecībā uz misiju bija tāds, ka kristīgā ticība ir pagāniem jāuzspiež ar varu. Tādēļ arī ir saprotamas cīņas kas notika mūsu zemē un Igaunijā. Kā jau zinām misija patiesībā bija tikai daļa no politiskās inkorporācijas akta. /skat iepriekšējo par notikumu ar Tabelīnu, ko atstāsta Indriķis savā kronikā/

Mūkiem nebija reālas varas to izveidoja ordenis.

Krusta kara laikā bija nodibināti

hospitāļu un templiešu brupnieku ordeņi.

Tiem sekoja 1198. gadā nodibinātais vācu brupnieku ordenis ar sēdekli

A k o n ā

Tas savu vērību piegriezta austrumiem. Ungārija 1225. gadā viņus padzina. Tad viņi piegriezta vērību prūšiem. 1230. gadā viņi uzsāka karu pret senprūšiem. 1260. gadā bija sakauts zobenbrāļu ordenis tad šis vācu jeb teitoņu ordenis sāka darboties arī pie mums.

Tik daudz ir jāzin apmēram no politiskās vēstures.

Kā dzirdējam no skandināviešu teikām un Rimberta liecinājumiem, Kurzeme bija tributarā atkarībā no Skandināvijas. Tāpat tanī laikā Letgālija bija tributarā atkarībā no dažām krievu valstīm.

Kristīgā ticība jau sen pirms vācu ienākšanas bija laidusi saknes mūsu zemē. Piemēram Letgāļu pilsētas Jersikas izpostīšanās ir pieminētas baznīcas un svētbildēs.

Katoļu misijas pirmie misionāri bija Meinards un Teodorichs. Kas viņus tanī laikā finansēja to mēs tagad nezinām un nevarām pateikt, bet skaidrs ir tas, ka bez naudas tā lieta nu gan negāja.

1186. gadā Meinards top par bīskapu.

Meinardam kā pēcnācējs amatā sekoja Bertolds. Šinī laikā pirmo reizi tiek minēta Rīga. Bertolds tika nogalināts un viņš neko daudz šeit nepanāca. Bertolda pēcnācējs bija Alberts. Tas tukšām rokām šeit nemaz neriedās. Viņš vispirms savāca krusta karotājus un tikai tad devās uz Latviju. Viņš bija arī liels diplomāts. Viņš veda sarunas ar Dānijas karali, Vācijas ķēniņu Filipu un tanī pašā laikā arī ar pavestu.

200. gadā ar 23 kugiem Alberts pārveda savu karaspēku uz Lībiju. Kur viņš pēma šos kugus, nav zināms. Drīz viņš sakāva lībiešu karaspēku, saņēma trīsdesmit ķīlniekus un aizveda uz Vāciju.

1201. gadā viņš dibināja Rīgu. No Vācijas ieradās namdari u.c. meistari. Kurši, lai sūtītu sūtņus pie Alberta lai varētu saprasties un rastu mieru.

1202. gadā /šis gads nav noteikti zināms/ bīskaps Alberts dibināja ordeni

Fratres militiae Christi

jeb Kristus brālības karavīru ordeni vai vēl citādi - zobebrāļu ordeni. Formālais tā dibinātājs bija Teodorichs, pēc templeiešu ordeņa parauga. Pēc templeiešu statūtiem ordenis nav pakļauts pāvestam bet bīskapam.

1207. gadā Alberts nodeva iekarotās zemes karalim Filipam /Vācijas/ un saņēma tās atpakaļ kā lēni. Ar šo gadu Alberts kļuva par Vācijas firstu.

1213. gadā jaunā bīskapija kļuva neatkarīga no Brēmenes un palika atkarīga tieši no pāvesta. Tanī laikā par pāvestu bija Innocents III /vispārīgā vēsturē mums ar viņu saistās dažādi priekšstati/

1225. gadā pāvests Honorijus III jaun kristītās tautas Livonijā un Prūsijā jem svētā krēsla aizsardzībā. Nodibinājās legācijas sistēma. Modenas Vilums ieradās Rīgā kā pāvesta legāts. No šī laikmeta tad sākās cits laikmets mūsu zemē.

Te vilksim dažas paralēles ar koloniālās Vācijas iekarošanu.

Galvenā starpība ir tā, ka pie mums vācu zemnieki nenāca, neskatoties uz izdevīgiem noteikumiem un vilinošiem solījumiem. Jautāsim kāpēc tas bij tā? Te ir psiholoģiski iemesli. Vācu zemnieki pāri jūrai negribēja doties, bet pa sauszemi nevarēja, jo starp mums un Vāciju starpā atradās Lietuva. Mūsu saimniecības vēsturē tas ir ārkārtīgi svarīgs apstāklis. Tāpat politiskā vēsturē. Nav šaubu, ja mūsu zeme tanī laikā būtu bijusi kolonizēta, tad latviešiem būtu bijis prūšu liktenis.

Pēc politiskās vēstures īsa apskata pievērsīsimies citiem jautājumiem.

A p m e t ņ u v e i d i v ā c u l a i k u

s ā k u m ā.

Te mūs interesē jautājums vai latvieši dzīvoja ciemos vai viensētās. Šī problēma mums ir svarīga tāpēc, ka pareizi to atrisinot varēsīm saprast daudzas citas parādības.

Tagad latvieši dzīvo viensētās - tas ir apmetņu veids, kas stādams pretstatā ciemiem.

Vecākais avots - Livonijas Indriķa kronika attiecībā uz apmetnēm dod divus vārdus, kurus izmanto argumentējot par vai pret apmetnēm, ciemos vai viensētās. Šie vārdi ir

villa un villule.

Ir izteiktas domas, ka šie kronikas vārdi villa nozīmē ciems un villule - ciemats. Profesors A. Švābe ir aizrādījis, ka šis termins ir vidus laiku termins un villa nozīmē to pašu ko nozīmē curia, tas ir muiža. Ja nostājas uz viedokļa, ka villa nozīmē muiža, tad villu-

la nozīmēs no kunga atkarīgu sētu.

Šis viedoklis ir pretstatā Johansena viedoklim. Pēc Johansona domām - šo vārdu nozīme nav noskaidrota un pēc tiem tapēc nevaram spriest par apmetņu veidiem senatnē. Arguments, ka villa ir identificējams ar muiža, ir pārbaudāms. Te pacēlas jautājums, vai muiža būtu bijis institūts kas pastāvējis pirms vācu ienākšanas, vai būtu radies vācu laikos?

Vārds muiža latviešu valodā tomēr ir svešs. Tas ir igauņu valodas vārds. Šis fakts liecina, ka muiža ir bijusi pazīstama pirms vācu ienākšanas. Vārds muižnieks - vidus laiku latīņu dokumentes nozīmē brīvu zemnieku. Tas tomēr neatrisina mūsu galveno jautājumu par ciemiem vai viensētām vai ciematiem.

Te nāk palīgā Rīmju chronikas /Atskaņo tā laika grāmata/

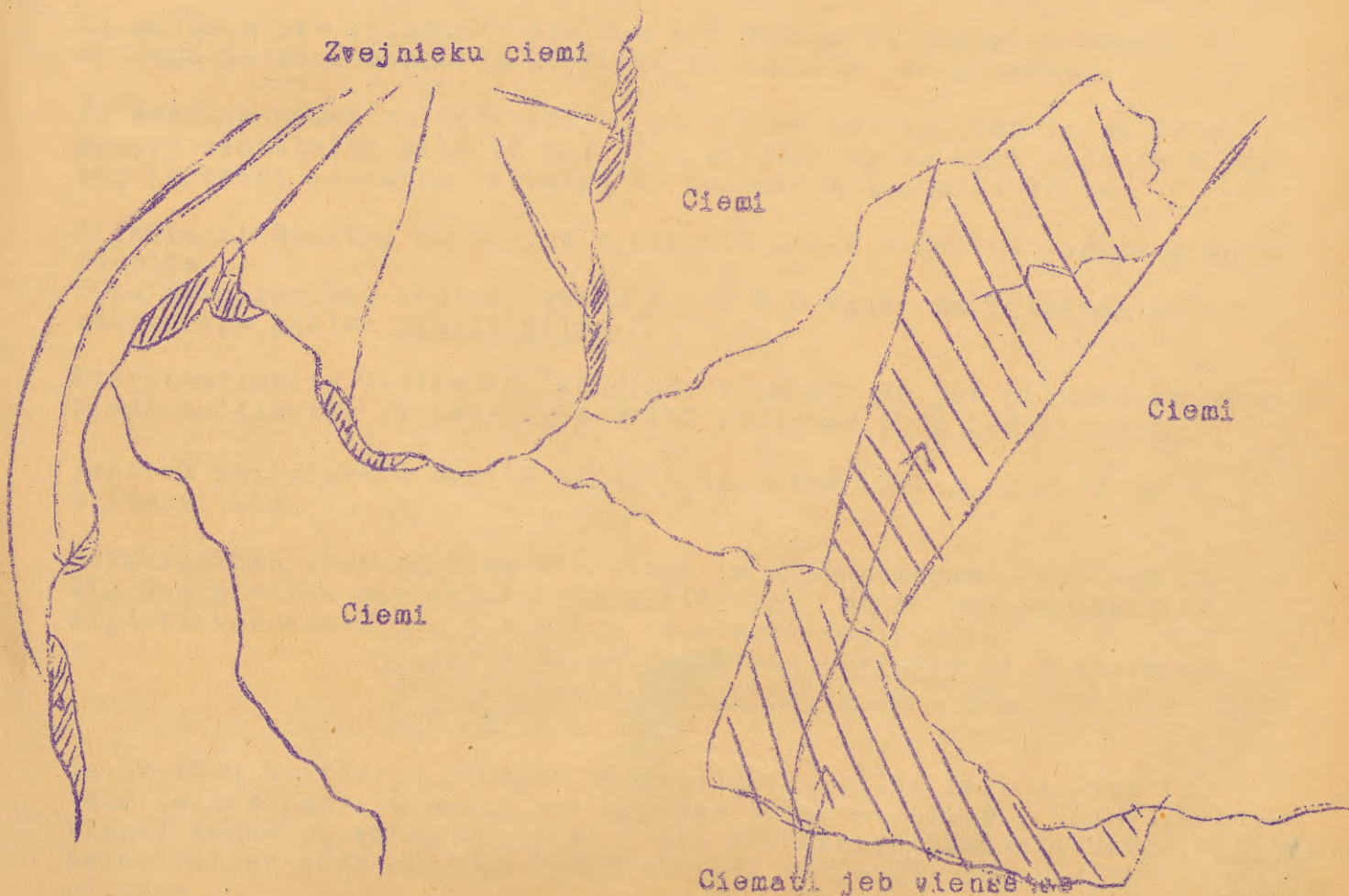
Ap 1290. gadu ir minēts, ka blakus leišiem, zemgaļiem un sēļiem
"liegt ein ander Land,
die sind Lettenland."

Šinī chronikā teikts "blakus leišiem, zemgaļiem un sēļiem atrodas cita zeme. To sauc par latviešu zemi. Šiem pagāniem ir savādi tikumi. Viņi nedzīvo viens pie otra, bet viņi ceļ sētas atsevišķi mežā.

Tas ir galvenais arguments kas ļauj spriest par viensētām. Vai latvieši dzīvojuši viensētās chronikas sacerēšanas laikā, vai arī pirms vācu ienākšanas, tas nav pierādāms un nosakāms.

Johansens domā, ka 13. gadu sīktenī rietumu letgaļi un zemgaļi pārgāja uz dzīvi viensētās kara briesmu dēļ.

Apmetņu karte izskatītos:

Pēc šīs kartes ciemi bija Tālavijā, pa daļai Jersikas Sēlijā, Kursā un Zemgalē un pa daļai Vidzemē kur tagad ir tikai viensētas. Tagadējā Latgalē ciemi bija gandrīz līdz beidzamajam laikam.

Ciemos bija atšķirība.

Latgales ciems bija tuvs leišu ciemam. Tāpat tuvs leišu ciemam bija arī Kursas dienvidos. Pārējās Latvijas daļās kur bija ciemi, tie bija vaļīgāki.

Atsevišķi izdalījās zvejnieku ciemi kā latviešu kā lībiešu.

Ir īpatnēja zinātnes nozare, kas nodarbojās ar ciemu pētīšanu.

Kāda bija vācu ietekme uz apmetņu tipa izveidošanos?

Ja Johansenam taisnība, tad latvieši ir pārgājuši no dzīves ciemos uz dzīvi viensētās. Ie skaidrs, ka vāci latviešus ietekmēja citā virzienā. Vāci būvēja pilis no akmens mūra un bez tam vēl baznīcas dzirnavas. Dzirnavas reizē bija apcietinājumi un arī saimniecības ēkas. Par to vēl sīkāk parunāsim runājot par muižām.

Kā jauna apmetņu forma parādījās muižā un pils blakus esošām senlatviešu pilsētām. Muižu sākums dibinājas 13.g. simteņa II pusē un tās nav saprotamas kā muižnieku pašu saimniecības, bet gan kā dzīves vietas un kunga tiesas savākšanas centrs.

14.g. simtenī muiža izveidojas kā patstāvīga no zemnieku saimniecības neatkarīga saimnieciskā vienība.

Vai senajā Latvijā bija arī pilsētas?

Jautājums par pilsētām bija arī svarīgs politiskā vēsturē. Vai senā Latvijā pils ir bijušas vai nav bijušas - to jau redzējām iepriekšējās lekcijās.

Ko sauksim par pilsētu? Strīdus par šādiem jautājumiem nebūs izšķirams ja nevienosimies iepriekš ko sauksim par pilsētu.

Ir dažādas domas un definīcijas jautājumā par to, kas ir pilsēta. Mauers viduslaiku pilsētu definē - pilsēta ir ar mūri apjosts ciems kam ir brīvi izvēlēta pārvalde un pastāvīga komunālā dzīve.

Pilsēta ir apmetne ar tirgus vietu, tā pilsētu definē tirgus tiesību teorija.

Vācu saimniecības vēsturnieks B E L O V S saka, ka pilsētai ir raksturīga pazīme privilēģijas.

Starptautiskais statistiķu kongress noteica, ka par pilsētu saucamas bieži apdzīvotas vietas kurās dzīvo pāri par 2000 iedzīvotāju.

Amerikā par pilsētu skaita tādas apdzīvotas vietas, kur ir sava universitāte.

Saimniecības vēsturniekam šīs domas ir nepieņemamas. Nevienā no šīm definīcijām nav ekonomiskā kritērija. Mums pieņemamāka šīnī zīpā ir Vernera Z o m b a r t a /Sombart/ definīcija:

-pilsēta no saimniecības viedokļa ir lielāka apdzīvota vieta, kas pārtiek no sveša lauksaimniecības darba.

Ja ar šādu kritēriju pieejam mūsu pilsētām vidus laikos, tas ir vācu laikos Latvijā nemaz nav bijušas tādas pilsētas. Vidus laikos vispār tādas pilsētas nepazīst. Arī šī Vernera Sombarta definīcija saimniecības vēsturniekam nedod atbildi uz jautājumu, kas ir īsti pilsēta.

Nekādā ziņā attiecībā uz šo jautājumu nav pieņemama Belova formula ka par pilsētām skaitāmas tikai tādas, kam ir speciālas privilēģijas, tapēc, ka mēs itnekā nezinām par seno laiku tiesisko dzīvi. Par to mums nav nekādu liecinājumu. Latvju daipas, kas par to druscip runā, bet tās nav datējamās.

Šinī zinātniskā strīdā vienmēr būs pie rokas arguments, ka mēs nekā nezinām, mums nav nekādu liecinājumu, ka bija privilēģijas, kas piešķīra pilsētu tiesības senlatviešu pilsētām, tā tad slēdziens būtu, ka Senlatvijā nav bijušas pilsētas. Jautājums te īstenībā ir citāds. Mēs nezinām vai privilēģijas ir vai nav bijušas, tapēc tās mēs arī nevaram nostādīt par galveno šī pilsētu jautājuma izšķirēju pazīmi. Tā tad šis kritērijs mums nav pieņemams.

Mēs nevaram arī stingri novilkt robežas starp pilsētu un ciemu kaut kādā nebūt nozīmē. Mums jāapmierinājas ar konstatējumu, ka pilsētas ir bijušas. To pierāda tagadējie izrakumi. Daugmales pilskalnā ir izraktas 40 pavardu vietas un šīs vietas ir datejamas vai attiecinamas uz vēlo dzelzs laikmetu.

Talsu pilskalna tuvumā ir 3,5 līdz 4 ha liels laukums, kas atrodas Talsu pilsētas laukumos un dārzos, tāpat arī citās vietās varam konstatēt šādas apmetnes ko varam saukt par pilsētām. Mēs tomēr neredzam un stingri ņemot nevaram novilkt robežu starp pilsētām un ciemiem, bet privilēģiju jautājums mums ir pilnīgi vienaldzīgs, it sevišķi no ekonomiskā viedokļa. Šis privilēģiju piešķiršanas fakts ir jauns moments vācu laikmetā. Privilēģijas tiek dokumentētas un saglabātas.

Arduzovs saka, ka pilsētas ir apcietinātas apmetnes ar iedzīvotājiem, kas pārtiek no tirdzniecības un amatniecības, kas dzīvo pēc pašu tiesībām un pašu pārvaldes. Tādas pilsētas mūsu zemē nav domājamas, jo mūsu zemē nav ne sāls ne rūdu raktuvi, kas varētu radīt pastāvīgu sai amatniecību un tirdzniecību. Te gribētos jautāt, vai pēc vācu ienākšanas raktuves radās?

Ja iedzīvotāju sakopojums pils tuvumā vēl nav pilsēta tikai tapēc, ka nav dokumentu - tad jāatbild, ka šādu valodu lieto tikai juristi, bet mūs tautsaimniekus šāds viedoklis neinteresē. Tādas pilsētas no juridiskā viedokļa vācu vēsturē ir pazīstamas daudzas, bet iedzīvotāji gan tur nedzīvoja.

Mums jānostājas uz viedokļa ka pilsētas ir lielākas apdzīvotas vietas pilskalna tuvumā vai arī citur. Pats vārds "pils-sēta" jau liecina ka latviešu pilsētām tiesiska apzīmējuma nebija sevišķi privilēģēta un speciāli - akli privilēģēta, kā tas bija Vācijā.

7. lekcija

7. oktobrī 1938. gadā.

Apskatītais problemātiskais jautājums par senlatviešu pilsētām joprojam ir aktuāls arī zīmējoties uz koloniālo Vāciju. Šī interese par pilsētām ir ļoti liela. Mums arī šī problēma ir interesanta. Mūsu zemē pilsētu eksistenci apšaubā aiz formāliem iemesliem. Mūsu pieeja šinī jautājumā ir tīri ekonomiska. Mēs nevaram skatīties uz to vai apdzīvotā vieta ir aizsargāta ar privilēģijām vai nē. Mēs nevaram par pamatu ņemt arī tīri ekonomisko definīciju, kad pilsētas iedzīvotāji pārtiek no sveša lauksaimniecības darba. Pie mums tādu pilsētu nav bijis.

Livonijas Indriķa kronikā ir minēts, ka Jersikas ķeizars nācis uz Rīgu kur konstatējis, ka Rīgas namnioki lielā mērā nodarbojas ar lopkopību. Kādā citā kronikā, kas atstāsta leišu karagājienus, kad

leišukungs /kara vadonis/ Rīgu nosaucis par ciemu.

Baltijas vēsturieku kongresā 1937. gadā par šo jautājumu bija sīva polemika. Te svarīgi ir divi referāti.

Viens no referātiem bija Bolnova.

Viņš atzīmēja, ka Pomerānijā pirms vācu ienākšanas nav bijušas pilsētas kaut gan 11 - 12.g. simtos bija pilsētām līdzīgas apmetnes, kuras varētu apzīmēt par pilsētām geogrāfiskā ziņā, bet ne īstā ziņā. Tās bija apmetnes lielākas vai mazākas, dažas aizsargātas ar vaļņiem, kas pēc citu autoru domām jau ir pilnīgi pietiekošas pazīmes lai varētu runāt par pilsētām.

Slāvu pilsētas bij tikai tādas ar vaļņiem, kurās tad atradās valdnieka sēdekļi, tirgus sapulcēšanās vieta, muižas un citas iestādes. Šīs pilsētas ir iznākušas tāpēc, ka tām nav bijis pietiekoši daudz spēka izveidoties par īstām pilsētām /Bolnova domā - par vācu pilsētām./

Te pašu var teikt par mūsu pilsētām, ka tās nav pārvetušās par "īstām" pilsētām, tas ir par vācu pilsētām. Te mums ir jāzina, ka vāci dibināja pilsētas un viņiem tās bija izdevīgāk geogrāfiskā, stratēģiskā, tirznieciskā un citādā ziņā. Tad mums būs saprotams arī tas, ka ja vāci arī blakus latviešu pilsētām nodibināja savas pilsētas, tad latviešu pilsētām bija jāiznīkst. Tā tad aplamā ir teikt ka ja tās iznīkušas tad tām nav bijis iekšējā spēka lai tās varētu pārvērsties par "īstām" vācu pilsētām.

Profesors H e r r i g s /Rörig/ Hanzas vēsturnieks runā citu valodu. 1150. gadā Skandināvu un Slāvu jūrai ir radies vācu krasts. Viņš saka, ka ir jāpieiet ar cieņību pie darba ko vidus laikos ir veicis vikingu un gūdu tirgotājs.

Tāpat ir cienījams darbs, kas veikts ap 1100. gadu Baltijas jūras krastā. - pilsētu un pilu celšana un šinīs zemēs esot radītas arī pilsētas ar vaļņu strukturu. Viņš arī saka, ka jāvērtē no apstākļiem, kas slēpjas šinīs pilsētās, bet ne ar olekti no ārpuses.

Neesot seno pilsētu nicinājums ja saka, ka vācu pilsētas nav seno pilsētu turpinājums.

Šis uzskats kā redzams ir merenāks. Mūsu pilsētas tas uzskats par pilsētām. Jautājums vai vācu pilsētas ir mūsu pilsētu turpinājums - nav izšķirošs mūsu seno pilsētu jautājuma izšķiršanā.

Vispār jāsaka, ka pētījumi par pilsētu kontinuitāti savā laikā ir ieguvusi citu seju. Savā laikā Dopsch ieteica domu, ka pilsētas kas radās īstā senā Vācijā uz Romas koloniju drupām, esot saglabājušas seno Romiešu pilsētu seju. Tālāk viņš izteic domu, ka bijusi kontinuitāte attiecībā uz Vācijas un Ungārijas pilsētām. Tās bijušas līdzīgaskomas pilsētām t.i. to turpinājums.

Pēc jaunākā uzskata īstenībā nav kontinuitātes starp senās Romas pilsētām no vienas puses un Vācijas un Ungārijas pilsētām no otras puses.

Arī par mūsu pilsētām runājot nav nekādas vajadzības meklēt pēc kautkādas kontinuitātes. Ir skaidrs, ka dibinot Rīgu tai blakus nevarēja pastāvēt kautkādas lībiešu pilsētas, vai ciemi. Te mums nav arī nekādas vajadzības pierādīt, ka Rīga būtu šo lībiešu ciemu turpinājums. Ir skaidrs, ka vācu Rīgas uzbūves struktūra bija pavisam citādāka nekā Lībijas ciemu uzbūve. Te mums nav arī nekādas vajadzības pierādīt, ka būtu bijušas vienādas.

Lauksaimniecības tehnika

13. gadu simtenī.

Svarīgākā nozare lauksaimniecībā 13. gadu simteņa sākumā, t. i. vidus laikos bija zemkopība. To redzam no tā, ka galvenie nodokļi ko vācieši iekasēja bija labība. Kāda bija šī labība? Te ir izteiktas ārkārtīgi pretrunīgas domas. Mums šim jautājumam ir jāpieiet tuvāk, lai iegūtu skaidrību.

Pagājušā gadu simtenī jau ir daudz rakstīts par mūsu saimniecības vēsturi.

Tā T r a n s c h Rosnieks izteicis domas, ka mūsu senlatvieši zemkopji bija staigulū tauta zemkopji. Esot līsti līdumi, kur tad sēta labība. Kad tie tie bijuši noplicināti, līsti līdumi atkal.

Kāds mūsu duenu augsti mācīts agronoms saka pavisam citādi, proti, zemkopība pie senlatviešiem bija attīstīta tik augsti, ka mēslojot laukus mēsli esot nesti no sudraba. Te mums paceļas jautājums, vai latvieši zemi mēsloj mēcijušies no romiešiem, vai romieši no latviešiem? Tā protams ir galējība. Mēs tik tālu, kā mācītāis agronoms neiesim.

Kas attiecas uz to, ka saka, ka latvieši bija staigulū tauta zemkopji, tad ātri vien varam tikt galā. Jau vairākkārt pieminētā dokumentā "Liber Census Daniae" ir redzams, ka ciemi Igaunijā cir bijuši diezgan tuvi viens otram. Ja nu bija staigulū zemkopība, tad iznāktu, ka kaimiņu ciematiem nebūti bijis telpas priekš zemkopības un mēs arī zinām, ka viņi taču nav pārcēlušies kautkur uz aizjūras zemēm, lai iegūtu zemi priekš šāda zemkopības veida.

Piemēram runājot par Wesenbergas ciemu Igaunijā jā saka, ja tur būtu staigulū zemkopība tad ciemiem vajadzētu 4,5 tūkstoši hektaru zemes, kas vienkārši nebūtu bijis iespējams, jo tuvu kaimiņos bija arī citi tādi paši ciemi, kam arī būtu bijušas vajadzīgas tādas pašas platības.

Bez tam vēl viens fakts jāņem vērā, proti, ka senlatviešiem tāpat kā Igaunijā bija patstāvīgas mītnes, kas nekādā ziņā nesaskan ar staigulū zemkopību. Ja nu nav bijis staigulū zemkopības, tad kāda tā ir bijusi?

Vispirms atšķir līdumu saimniecību. Pēc tā nodedzināja mežu ar ko ieguva nomēslotus laukus, kurus tad trīs līdz četri gadi apstrādāja, kas deva vidēju ražu no trīs līdz četri graudi. Vidus laikos 7 graudi jau bija laba raža. Tad šos laukus atkal atstāja neapstrādātus uz 20 gadiem. Pēc šo gadu notecēšanas atkal dedzināja per jaunu tanī pašā vietā, bet pēc tīruma atstāšanas atmatā tā vietā dedzināja jaunu tīrumu. Tā ir atmatu sistēma.

Tālāk ir divlauku sistēma / divlauku sistēma / vai vēl citādi saucot noras saimniecība. Pēc šīs sistēmas vienu lauku lieto 9 līdz 11 gadus un otru lauku tai pašā laikā lieto kā ganības. Vienu pusi no lauka apstrādā, otru pusi atstāj ganības, tad otru pusi uzar un pirmo atstāj ganībās u. t. t.

Tad vēl lietoja tagad pazīstamo trīslauku sistēmu. Pēc šīs sistēmas visa aranzeme tika sadalīta trijos laukos. Vienā laukā sēja ziemājus, otrā sēja vasarājus un trešais bija atstāts atpūtā - papuvē. Tad nākošā gadā papuve tika uzarta un iesēti ziemāji, vasarājus sēja laukā, kur iepriekšējā gadā bija ziemāji, kur iepriekšējā gadā bija vasarāji tika atstāta atkal papuvē u. t. t. Triju lauku sistēma jā saka lauksaimniecībā bija jau ļoti liels progress. Izmantoja labāk zemi un to jau arī mēsloja ar lopu mēsliem.

Jāsaka vispār, ka viduslaikos mājlopu galvenais uzdevums arī bija mēslo

ražošana.

Ja gadījumā bija ciemu iekārta, tad te vēl nāca klāt jauns moments, proti, kopējā interese pie lauku apstrādāšanas. Ja blakus robežotos viena ganības ar cita sējumiem un papuvēm, tad būtu liels traucējums saimniekošanā. Ciema laudis vienādos laukus apstrādāja vienādā veidā. Lai nevienam nebūtu labāki lauki, bet lai visiem tie būti vienādi, laukus sadalīja garās slejās, kur katram saimniekam deva vienādu skaitu sleju. Tā izveidojas šporu zeme. Pēc tādas iekārtas spaidu saimniecība kļūst nozīmīga.

Vāciski to sauc par Flurzwang, bet latviski - ežu kārtība. Lopkopība bija svarīga palīdzība zemkopībai. Lopi, protams, iet arī apsētos tīrumos, tapēc lai novērstu bija jāierīko aplōks. Šī iežogošana pie ciema kārtības tika stingri ievērota. Skandināvijā šis jautājums ir vairāk izpētīts kā pie mums un turienes likumos, šis bija svarīgs un nozīmīgs punkts. Bija paredzēts sods, ja nebija aplōka, vai tie nebija pienācīgā kārtībā, vai ja lopi netika pienācīgi uzraudzīti.

Kā zinām Anglijas saimniecības vēsturē šādiem iežogojumiem arī bija ļoti svarīga nozīme. Tur notika lielas parlamenta debātes par jautājumu - iežogot vai neiežogot.

Mūsu saimniecības vēsturē neatrēdam tādu sodu noteikumu vai norādījumu, ka šādiem iežogojumiem vai aplōkiem būtu izcilus nozīme. Tā tad ja runājam par zemkopības sistēmām pie mūsu senčiem, tad mums var būt derīšana ar līdumu, 2 lauku un 3 lauku sistēmām.

Lai pilnīgi izprastu ar ko līdumu sistēma atšķiras no pārējām minēsīm vēl, ka līdums bija zemes gabals, kas sagatavots sējai nedaudz gadu. Ja šādu lauku izmantoja vairākus gadus, tad to sauca par tīrumu. Vācu dokumentos to apzīmē par Reinacker.

Kādā 1329. gada dokumentā konstatējam, ka šādu līdumu ierīkošana bija dīvejāda, jo tur runā par diviem dažādiem darbiem:

- 1/ roden - nozīmē līst līdumu un
- 2/ schwenden arī " "

Stendera vārdnīcā šie vārdi ir tuvāk paskaidroti:

- 1/ roden - līst līdumu no liela meža, t.i. ar lieliem kokiem
- 2/ schwenden - līst līdumu no krūmiem t.i. naza meža

Latviski vienu sauc par līdumu līšanai, bet otru par līdumu šķināšanu. Līdumus līda galvenā kārtā nodedzinot mežu, bet šķina izraujot krūmus ar speciālu instrumentu - r a u k l i.

Izrautos krūmus un velenas sadedzināja. Pelni bija labs mēslošanas līdzeklis. Zemi vēlāk uzplēsa un tā radās plēsums.

Vidus laiku avotos atrodami izteicieni, kas liecina par līdumu līšanas tehniku. Piemēram šķināšanu sauc par

Horst

vēlāk par

Buschland

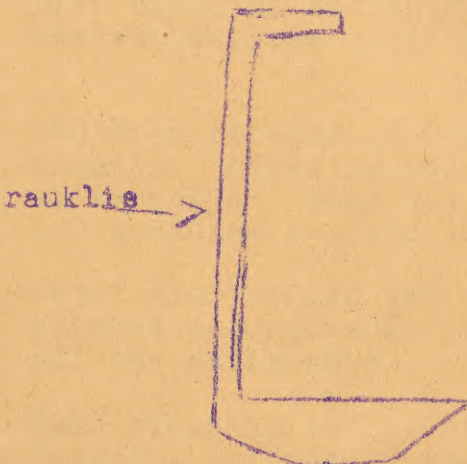
arī par

Schwendland

un igauņu valodā arī ir šāds vārds - küttis.

Latviski šādu līdumu nosaukumi reizēm sastopami dokumentos, kur tos sauc mežzemi vai birzi.

Birzi lieto arī igauņu dokumentos, tāpat kā latviešu dokumentos lieto küttis. Birze te nenozīmē bērzu mežu,

bet nozīmē nolīstu līdumu. Par birzi sauc arī vagu un aramo sleju ko var apsēt ar vienu sviēdienu. Trešā birzes nozīme ir vēl zemes gabals ko var vienā oēlienā uzplēst un apart.

Otrs līdzīgs apzīmējums ir vecaille.

Ir vēl vārds, kas ir vācu valodas ietekmēts -

vere
Šis vārds apzīmē no meža iegūtu tīrumu. Tas ir arī somu valodā, kur vere apzīmē šķinumu, birzi. Arī tagad šāda vārdi ir vēl dzīvi. Tie ir saglabājušies no 13.g. simtapa līdz mūsu dienām. Ir dažī uzvārdi un vietu vārdi, piem. Vērnīeki, kas sākas ar šo vārdu vere.

Līdumu līšana bija grūts darbs. Tautas dziesmas daudzina, ka tas ir vīra cienīgs. Līdumu līšanai rīkoja arī talkas. Tādas tautas dziesmas bija saglabājušās kāzu parāšās vēl līdz nesēnai pagātnei.

Labāko zemi ieguva tur, kur bija lapu koku mežs. Ozolmeži bija daudz vairāk uzplēsti un tur ieguva arī labāko zemi. Varam arī saprast, ka ozolu mežos līdumu līšana nav bijusi joka lieta.

Pirms vācu ienākšanas līdumu līšanai bija svarīga nozīme. Tomēr ir jānoraida doma, ka līdumu līšana bija vienīgais zemkopības veids. Neapšaubāms arī tas, ka blakus līdumiem bij arī iekopti un mēsloti lauki.

Kādā 1252. g. dokumentā minēts, ka lībiešiem piederējuši iekopti un neiekopti lauki - agrikulti and inkulti. Tā tad bija divu šķiru tīrumi:

- 1/ apsēti un aparti
- 2/ pamesti vecainē.

Redzam, ka iekoptā zemkopības sistēma nav bijusi primitīvi rupja. Varam prasīt tagad, vai pirms vācu ienākšanas, vai pēc vācu ienākšanas labības sēja un kādas labības sēja, vai pazina ziemājus, jeb vai tikai vasarājus?

Atbilde uz šo jautājumu dotu atbildi uz jautājumu, vai vispār pazina triju lauku sistēmu.

Transch Rosnieks gan saka, ka latvieši pirms vācu ienākšanas ziemājus nepazina. Kā mēs to varam konstatēt?

Izdarot izrakumus Talsu pilskalnā ir atrastas vairāju labības šķinmu graudi, kas datējami /pēc zemes slāņa dziļuma/ apmēram ar vācu ienākšanas laiku 12.g.s. Talsos divus gadus atpakaļ atrastās labības ir:

rudzi, auzas, kvieši, mieži un zirpi.

Divi slāņi ir attiecināmi uz 12.gadu simteni un vēl dziļāk slāņi kas attiecinams uz 11.gadu simteni atrada vīkus.

Pēc šiem atradumiem tomēr nevar spriest vai šīs labības bij arī ziemāji. Atrastie rudzi un kvieši varēja būt tikpat labi ziemāji kā vasarāji. Mums nav tāda tehniskā papēmiena, kas ļautu pateikt pēc graudiem vai tie ir ziemāji vai vasarāji.

Datēt šīs labības var. Ja nu Transch Rosnieks rakstīja, ka latvieši kviešus nav pazinūši ir apgāzts, bet tomēr jautājums par ziemājiem vēl nav atrisināts.

Kāda starpība tad ir starp ziemājiem un vasarājiem?

Vasarāji ir drošāki tādā ziņā, ka tie labāki padodas, dod labāku ražu, bet ziemāji savukārt dod daudz lielāku ražu. Ziemas mieži pagājušā gadu simtenī, piemēram, vēl bija izplatīti.

Šo jautājumu mēs varam atrisināt.

Kādā 1226. gada dokumentā mēs lasam, ka sēļi dzīvoja Rīgas tuvumā un maksājuši kunga tiesu ziemājos. Šis dokuments Transch Rosniekam bij pazīstams. Vipš saka, ka sēļi bija Rīgas tuvumā ordeņa noņemti kā kolonisti un 25 gadu laikā vācieši bija iemācījuši sēļiem kopt ziemājos.

Šis arguments ir noraidošs, jo ordenis nenodarbojās ar zemkopību. Vācieši ar zemkopību nodarbojās vienīgi klosteros. Tie bija mūki un garīdznieki.

Citādi dokumenti mums nekādu liecību nedod šinī jautājumā. Tāds tehnisks termins kā vasarāji dokumentos lietots tikai 15. g. s. bet 13. gadu simtenī lietots tikai vārds - ziemāji.

Bez šī 1226. gada dokumenta ir netieši pierādījumi, kas ļauj spriest, ka ziemāju kultūra bija pazīstama. Tās ir Rīgas novada saimniecības grāmatas, kur redzams, ka 1385. gadā rudzi ir minēti ierakstīti, bet ar vārdu rudzi ir domāti tikai ziemas rudzi. Paši ziemas rudzi ir 17 reizes minēti. Vairāk tie tika kultivēti nekā vasaras rudzi Rīgas tuvumā. Redzams arī tas, ja runā par kviešiem, tad domāti vasaras kvieši, ne ziemas - arī domāts uz Rīgas apkārtni. Var domāt, ka Zemgalē kur bija augstāka kultūra kultivēja arī ziemas kviešus.

Ja varam palauties, ka šinīs dokumentos runā par ziemas rudziem tad arī dokumentos, kas runā par rudziem, kādi ir no 1206 g. attiecībā uz Lībiju, no 1250. g. attiecībā uz Kurzemi un 1272. g. attiecībā uz Zemgali, mums ir tiesība teikt, ka runā par ziemas rudziem, visos šajos 13. gadu simteņa dokumentos.

Ja dokumenti citādi klusē, tad mēs balstoties uz dokumentiem par šo jautājumu nevaram neko vairāk teikt.

Mēs tomēr varam spriest, ka vācieši, kas ienāca Latvijā, nevarētu būt zemkopības skolotāji, tādēļ ka vācu zemnieki uz šejieni nenāca, bet ir jāšaubās vai brūņnieki nodarbojās ar zemkopību, vai mūsu zemnieki varēja no tiem ko zemkopībā mācīties, kaut gan pilsētniekiem arī zemkopība nebija pilnīgi sveša. Jādomā tomēr, ka kautkādas pēdas par to būtu atstātas dokumentos, jo šie skolmeistari taču paši sastādīja šos dokumentus.

Tagad mums jānoskaidro jautājums par triju lauku sistēmu.

Vispārīgi triju lauku sistēma pirmo reizi pieminēta Eiropā kādā 771. g. dokumentā. Ar to nav teikt, ka tad viņa parādījās pirmo reiz pasaulē. Tā bija pazīstama jau agrāk. Kā jau zinām, triju lauku sistēma ir tāda kur tīrumu sadala trijās daļās. Viens ir papuve, otra iesēti vasarāji un trešā ziemāji. Starpība starp atmatu un papuvi ir tāda, ka atmatu uzplēš pēc 20 gadiem, bet papuvi pēc 3 gadiem. Atmata nav jāmēslo, bet papuve ir jāmēslo. Vai tas arī ir raksturīgs, ka papuvi uzplēšot sēj ziemājos, vai varbūt arī otrādi, ka papriekšu sēj vasarājos?

Skandināvijas valstīs kur konstatēta vecā triju lauku sistēmas forma un arī Ziemeļ-Eiropā vispār sēja pa priekšu vasarājos un tad ziemājos, lai lopus varētu ilgāko ganīt papuvēs. Pie mums tagad ir otrādi.

Tieši zinās, ka triju lauku sistēma ir bijusi Latvijā ir no 15. gadu simteņa. Skandināvijā, Dānijas salās un Skonē /Dienvid Zviedrijā/ triju lauku sistēma ir parādījusies jau 13. gadu simtenī, un arī jau 12. gadu simteņa beigās. Skone ir auglīga un tā tanī laikā piederēja Dānijai.

Izejot no šī fakta, ka Dānijā triju lauku sistēma bija pazīstama sen un kad no laika kad triju lauku sistēma pirmo reizi pieminēta tā virzi-

jās uz augšu un nonāca Dānijā un no tā, ka kādā no Skandināvijas teikām minēts, ka Kursā ir strādināti kara gūstekņi - dāņi - vikingi, spriež ka triju lauku sistēma ir atnākusi pie mums.

Šī uzskata aizstāvji to pastiprina vēl ar to, ka pļavu nosaukums vārds v a n g a ir dāņu vārds un nozīmē triju lauku sistēmā vienu lauku. Zviedru valodā - vonga.

Tā tad šis pierādījums balstas uz to, ka:

- 1/ Dānijā triju lauku sistēma pazīstama jau senatnē.
- 2/ Skandināvijas teikas liecina, ka tiem ar mums bija ne tikai tirdzniecības sakari, bet arī dāņu vikingi ir pie mums strādināti kā droļļi - vergi.
- 3/ Kopējais vārds - vanga, kas pie mums nozīmē pļavu, bet skandināvu valodās triju lauku sistēmā vienu lauku.

Šis uzskats mums ir kritizējams:

1/ Laiks, kad triju lauku sistēmu ievada Dānijā, nesakrīt ar teiku, kad vikingi strādināti pie mums tādā ziņā, ka teika attiecas uz laiku apmēram ap 10. gadu simteni, bet kad 13. gadu simtenī Dānijā ieviesās triju lauku sistēma. Tā tad šie droļļi nevarēja būt tie, ka pārnes šo triju lauku sistēmu pie mums.

2/ Tāpat Dānijā pirmā gadā pēc papuves sēja vasarājus. Šis motīvs tomēr nav izlietojams kā arguments, tādēļ ka arī mūsu tautas dziesmās ir tā, ka rudzi ar miežiem mainās - rudzi mieži ar mieži rudzi. Tas ļauj spriest par to, ka viena no kultūrām bija ziemeļi, bet otra vasarāji. Tomēr jāšaibas vai pēc formas varētu spriest kas nāk pa priekšu.

3/ Mūsu kritika jāvērs galvenā kārtā pret vārdu, ka triju lauku sistēma pārņemta no Dānijas. Šis vārds nav tikai Skandināviešu valodās un mūsu valodā. Tas tāpat arī ir leišu valodā, kur tas nozīmē tīrumus Senprūšu valodā tas nozīmē - celmājs, sensakšu valodā - lauks. Tā tad tas ir sens kopējs indoeiropiešu vārds, kas daudzām tautām ir kopējs. Tapēc to kā argumentu nevarētu izlietot. Tapēc to kā argumentu šeit nevar izlietot.

Tīri loģiski apsverot, ja laiks nesakrīt, tad nevarētu būt, ka šī sistēma būtu ieviesta no Dānijas. Bet ja nu laiks arī sakrītu, arī tad grūti iespējams, ka vikingu tirgotāji un laupītāji varētu būt skolotāji mūsu lauksaimniekiem.

Ja vispār papētam triju lauku sistēmu, tad redzam, ka Vācijā tā ieviesās tur, kur dzīvoja ciemos. Tas pats bija Skandināvijā. Mēs jau zinām, ka ar oīmu rašanos izbeidzās arī Skandināviešu ekspansija. Te mēs varam tagad prasīt, kādi tas ir ekonomiskie motīvi.

Ja ekspansijas oīlonis bija iedzīvotāju skaita strauja vairošanās, kad laudis bija spiesti meklēt pārtiku citur, tad triju lauku sistēma, kas prasa vairāk darba, bet dod arī labāku ražu un panākumus, izbeidza ekspansiju. Dānijā tanī laikā bija apmēram 700.000 iedz.

Bet ja nu pie mums cilvēku skaits bija mazs, vai ir bijusi vajadzība pēc triju lauku sistēmas, lai tā būtu bijusi? Vai būtu attaisnojams lielais darbs, ja labība nav bijusi tik daudz vajadzīga?

Viespirms jāsaaka, ka nostādīt jautājumu tā, ka te būtu konsekventa uz zināma pamata nostādīta lauksaimniecības reorganizācija, būtu aplami. Tāda lauksaimniecības konsekventa reorganizācija vācu laiku sākumā nav bijusi ne pie mums, ne arī Skandināvijā. Tik konsekventi izvest domu, ka pirmā gadā sēj to, otrā to un trešā papuvē, jāsaugās

vai bij iespējams, jo viduslaikos vispār racionala pieeja lietām bija sveša. Sēja vasarājus, sēja arī ziemājus, kā kuru reizi un tāpat arī atstāšana papuvē bija nekonsekventa, tāda bija triju lauku sistēma.

Taču tad nav bijis nolūks tieši konsekventi izvest triju lauku sistēmu. Piemēram nākamā gadā atkal otreiz varēja sēt ziemājus u.t.t. Tāda pieeja labāki saskan arī ar vidus laiku garu.

Vispār, ja bija vajadzīga labība vairāk - lietoja intensīvākus papēmienu, ja tādas nebija vajadzīga - neražoja. Tāpat tas ir tagad pie mums, kur ir ļoti augstu nostādīta agronomiskā palīdzība.

Tāpat tā bij arī senatnē un uz šo jautājumu mums nemaz nav jāskatās no nacionālā pašlepnuma viedokļa, bet gan mums jāskatās no saimnieciskā viedokļa - vai vispār tas senlatviešiem bij vajadzīgs un vai viņiem tas attaisnojās.

Runājot par šo jautājumu mums ir jāpiekrīt profesoram Svābem, ka 13. gadu simtenī idejā jauktā triju lauku sistēma jau bija pazīstama. Tā nebija nekāda revolūcija šinī lietā un nav saskatāms, ka vācieši būtu šādu itkā revolucionāru papēmienu iemācījuši, jo zinām, ka vasali nenodarbojās ar zemkopību. Ar zemkopību nodarbojās vienīgi garīdznieki klosterī. Jāšaubās, ka viņi būtu konsekventi pārkārtojuši lauksaimniecību, jo tas nesaskanētu ar vidus laiku garu. Arī Vakarēiropas (lauksaimniecību) zemkopībā augsta racionalizācija nav saskatāma, nedz Vācijā, nedz Francijā, ne arī Skandināvijā.

Redzam, ka mums daži uzskati ir jārevidē. Mums ir jāpieiet ar ekonomu acīm. Atkal redzam, ka kardināls jautājums ir iedzīvotāju skaits.

Vēl jāsaņem daži vārdi par to, ka vācieši būtu atveduši uz šejieni kulturu ko šeit vēl nepazīna.

Kā redzējām Transch Rosnieks apgalvoja, ka latvieši nepazīna kviešu kulturu, bet mūsu izrakumi to apgāž. Attiecībā uz kviešiem ir interesants konstatējums, ka pirms vācu ienākšanas kvieši bija daudz vairāk pazīstami kā vēlāk. 13. gadu simtēna dokumentos runā par kviešiem kā prokurācijas labību /mielasta/. Salīdzinot saimniecības grāmatas, kvieši gājuši arvien mazumā. Arī Skandināvijā tāpat Skonē 13. gadu simtenī kviešu kultūra iet mazumā un tos izēpēž rudzi.

Tā tad vāci kviešus mums tomēr nav atnesuši. Tomēr ekstrens ir uzskats, ka mūsu kultūra bija augstāka kā vāciešu. Pamats tā teikt tomēr ir, jo latvieši pazina griķus, bet vācieši tos nepazīna. Tos atnesa pie mums pa Daugavu no Grieķijas. Vācijā viņi kļuva pazīstami 15. gadu simtenī. Pie mums tie minēti dokumentos jau agrāk. Tapēc pamatots ir uzskats, ka tie pie mums bija pazīstami pirms vācu ienākšanas.

Rezumējot jautājumu par seno latviešu zemkopību, jāsaņem, ka visas labības, ko tagad pazīstam bija jau pazīstamas, tāpat mājlopi. Seno latviešu zemkopība nebija primitīvo staigāju zemkopība. Tā nebija zemāka par Eiropas zemkopību.

Bija pazīstami arī šķiedraugi - lini un kapepāji. To liecina arī atraktie liecinieki. Bija dārzāju kultūras - zirņi, pupas, kāli, kāposti, apini - sevišķi svarīgs dārzāju augs, kā nozīme pieaug tālākā vēstures posmā, tādēļ ka to izlietoja dzērienu pagatavošanai. Jemot vērā toreizējo gaļas konzervēšanas tehniku, kur sāli lietoja

lielos kvantumos, arī izdzertā miestīņa kvantumi bija neledomājami.

Ja runājam par mājslipu skaitu atšķirīgi no pārējās Eiropas, pārbaudot kritiski visus dokumentus, liekas, ka lauku strādāšanai lietāja pirmā kārtā zirgus. Pie mums tā tanī laikā bija īpatnība no kā kļūst arī saprotams Brēmenes Ādama citāts, ka Kursā bija nepareisti daudz zirgu. Šis konstatējums viņam dūrās acīs.

8. lekcija

10. oktobrī 1938. gadā

Mēs noskaidrojām jau iedzīvotāju skaita problēmu, apmetņu vēsturi mūsu zemē un beidzot arī lauksaimniecības tehniku. Visas šīs lietas ietilpst saimniecības vēsturē. Tagad pakavēsimies pie jautājuma, kas varēti interesēt arī politisko vēsturi.

Kā izveidojas zemturības formas vācu laiku sākumā mūsu zemē.

Te mēs apskatīsim divus jautājumus;

1/ kā notika varas pārņemšana mūsu zemē

2/ kā nokārtojās zemes valdījums.

Lība Talava un Latgale atdevās bīskapa varā tūlīt pēc pirmās neveiksmes, turpretīm Kursā padevās pēc pirmām cīņām. Nepareizs ir uzskats, ka tūlīt arī sekoja zemes ekpropriācija pamatojoties uz militāro varu.

1260.g. pie Durbes kaujas ir viens tāds mēģinājums. Kurši pārgāja leišu pusē un zaudēja visus savus īpašumus.

1261.g. ordeņa mestrs griežas pie Lībekas ar Kurzemes kolonizācijas projektu un piedāvāja zemi - brūņkungiem 60 kufas un karakalpiem 10 "

Kufa bija zemes mērs. Šīs zemes normas bija paredzētas lielākas nekā Vācijā. Kolonisti tomēr nenāca. Kapēc to mēs jau zinām - psiholoģisku iemeslu dēļ.

Kāds 1266.g. dokuments kuršiem apstiprināja viņu zemi uz visiem laikiem.

Angstākas pakāpes jautājums ir kā īsti pārņēma valsts varu iekarotāji, ienācēji. Te nav laistas darbā uzvarētāju tiesības. Gandrīz visur valststvaras pārņemšana notikusi tiesiski nevainojamos aktos. Profesors Švābe attiecībā uz šo jautājumu ir publicējis vairākus darbus un šo jautājumu publīdz ir noskaidrojis.

Šie nevainojamie akti ir dāvinājumu akti parasti bij ietērpti mierlīguma formā. Kas aiz tiem īsti slēpjas to mēs nezīnam. Te varēja būt un droši vien ir bijis spaidu moments.

Kā konkrētu piemēru minēsim to, ka 1217.g. Kaups Lībijas ķēniņš krit kaujā un savus īpašumus novēl katoļu baznīcai.

1214.gadā Tālivalda dēls ierodas Rīgā un atdodas bīskapa varā un apsola maksāt mēslus no katrēm diviem zirgiem... Bīskaps solīja viņus sargāt no leišiem. Tā viņi palika bīskapa vasāļi.

Kādā dokumentā daļa Talavu un bīskaps nodod ordenim Rameka īpašumus un visus citus īpašumus, ko baznīca bija ieguvusi dāvinājuma ceļā. No šī dalīšanas akta ir palikuši novadu nosaukumi:

Gibe, Jolnaka, Eije, Ala, Zlauka,
Jezova un Prevalde.

Bereznē, Pornuve, Aberene un Abrene bija Gaujenes četri novadi.

Šinī dokumentā minēts fakts ka ordenim tiek nodots vīra Rameka īpašumi ordenim. Vīrs nozīmē -leimanis vai vasālis.

1259. gadā Ramekis savu valdīšanu ir zaudējis un katoļu baznīca to ir ieguvusi dāvinājuma ceļā. Rameks arī izzūd no Tālavas.

1207. gadā Kokneses karalis Veseke /jādomā vecākais/ atdod pusi no pils un valsts bīskapam. Bīskaps apjemas sargāt vipu no leišiem.

1209. gadā vācu kareivi uzbruka Jersikas karālim un aizveda gūstā karalieni. Karalis brauca uz Rīgu kur nodeva bīskapam savu valsti. Bīskaps viņam deva atpakaļ to daļu, kas nebija vēl kristīta.

Šinī dokumentā ir svarīgs fakts pēc kura mēs varam spriest kā notika varas pārņemšana. Tas ir iespiests žurnālā "Senātne un māksla" 1936. gada 1. burtnīcā.

Šis notikums 1209. gadā rāda kādā veidā pēc militārām neveiksmēm latviešu karaļvalstis nonāca dāvinājuma ceļā bīskapam. Karaļi dāvināja bīskapam un saņēma atpakaļ kā lēni.

Jau 1224. gadā uz Jersikas karaļa lūgumu, pusi no pils un zemes nodod brupniekam Konrādam par benefici. Tā šī karaļvalsts drīz vien tika izbeigta.

Bīskapam pakļautās zemes kļuva par Vācijas valsts sastāvdaļu, jeb vāciski

Reichsmarku,

jo bīskaps bija vācu imperatora firsts.

Mums ir daži liecinājumi, kā valsts varu pārņēma.

1230. gadā kurši noslēdza līgumu ar Alnas Balduinu, pāvesta legātu, kurā nodibinātas īpašas tiesības pāvestam. Nav noskaidrots, vai šis līgums ir stājies spēkā.

Redzam, ka valdnieki un karaļi nododas bīskapam aizsardzībai. Kaups devās pat pats pie pāvesta. Šādu labprātīgu nodošanos aizsardzībai sauc par komendāciju. Savu zemi viņi saņēma atpakaļ kā lēni. Lēnis var būt atpakaļ saņemta sava zeme, vai arī cita, piešķir lēni svešā zemē. Tādu lēni kur saņem atpakaļ savu zemi sauc par dāvināto vai piedāvāto lēni, jeb latīņu valodā par

oblāciju

Zemes valdnieks piedāvā kungam savu zemi ar noteikumu, ka saņems savu zemi atpakaļ lēnu kunga aizsardzībā. Par šo lēni ir tad jāpilda lēnu dienests. Pretstatā lēnim ir

alods

Kā lēnis tā alods ir tiesības, kas nav jāindentificē ar zemi. Alods ir tiesības, kas nav saņemtas no lēņu kunga, bet vienīgi ir atkarīgas no Dieva un ir pretstatā feodam.

Lēņu iekārtā ir mazākais 2 puses- lēņu kungs un lēņu pēmējs, kuru vēl sauc par vasali. Par lēņu subjektu jeb vasali nevar būt kurš katrs bet tikai tie kas ir spējīgi brupnieka dienestam. Ja saņem lēni brupnieka dienesta nespējīgas personas tad ir neīsts lēnis. Tādi lēņi ir garīdzniekiem, namniekiem. Pilnīgi lēņa nespējīgi bija žīdi, no baznīcas izslēgtie un noziedznieki.

Lēņu objekts ir lietas un tiesības, kas nodotas ilgstošā lietojumā un

lietojot netiek nīcinātas. Pilsētu novadu bevar iznomāt - gruntsgabalus regalijas, amata nastas, pilnvarojumu un prasījumu.

Kādas ir vasāļu tiesības un pēprasījumi?

- 1// Pildīt lēņu diehestu karaspēkā un galmā.
- 2// Nekaitēt lēņu kunga dzīvībai, godam un mantai
- 3// Vasālim nomirsto jāprasa lēņu atjaunošana.

Latvijā lēņu iekārta formālā turpinājās diezgan ilgi.

1706.g. to atcēla Kurzemē un

1783.g. " Vidzemē

Faktiski tā jau bija izbeigusies agrāk. Lēņu novada lielums Latvijā bija dažāds. Konrādam, piemēram, izlēpoja pusi no Jersikas karaļvalsts, Rozenam visu Idumeju. Bija arī sīkāki lēņi. Svārstības bija no 1 līdz 1000 arkliem.

Ir svarīgi tas, ka izlēpojot kādu novadu zemniekiem viņu īpašuma tiesības uz viņu zemi palika neaizskārtas. Vasālis ieguva tiesības un pienākumus, kādus uzņēmās Livonijas tautas. Tomēr redzams, ka vācieši izvairas minēt valdnieku vārdu, lai nedotu vēlākiem valdniekiem pretenzijas.

Var rasties jautājums, kas notiktu, ja nodokļi ir piešķirti, bet tos nemaksā?

Pie feodālās iekārtas vienīgais atrisinājums ir dot tiesību piedzīt nodokļus, t.i. dot tiesas varu. Mēs redzam, ka šāda vasāļu tiesas vara arvien pieaug. 15. gadu sīmtēni vasāļiem jau ir augstākā unze zemākā tiesu vara, tas ir kriminālā jurisdikcija.

Mūsu zemē ir bijusi starpība starp bīskapa un ordeņa izlēpotiem zemes gabaliem. Ordenis tiesas varu paturēja sev, bet bīskaps to izlēpoja.

Kas pie mums bija šādi vasāļi t.i. no kādām aprindām viņi komplektējās?

13. gadu sīmtēni vācu iecelotāji tikai mazākumā bija dižciltīgie. Lielākais vairums ir dažādi ministriāli, tas ir kalpotāji ar dažādo sociālo stāvokli. Šo iecelotāju sociālo stāvokli ļoti labi analizējis ir Johansens pēc "Liber Census Daniae" kur var redzēt, ka daži šie iecelotāji, jau galmā Vācijā bija ieguvuši brupnieka titulu, turpretī citi tuvinājušies šim titulam, bet citi nebija sasnieguši pat personīgo brīvību.

Firsti un brupnieki atkal atgriezās atpakaļ Vācijā, jo viņiem tur klājās pietiekoši labi. Te palika tādi kam Vācijā nebija spožs stāvoklis. Tā tas parasti notiek ar kolonizācijām. Arī nebrīvie ministriāli personīgās saistības ar Vāciju pārtrauca un palika šeit kā nākošā dižciltīgo kārtā. Uzreiz tā protams neizveidojās, bet sastāvs tai bija raibs. Arī lēņu saistības šīnī laikā nav bijušas vienādas. Ir bijušas amata un vīra lēņas. Ir vēl arī nenoskaidrots jēdziens par zemāko lēni. Tā tad 13. gadu sīmtēni nebija vienādīguma.

Muižnieku saslēgšanās savā organizācija papriekšu notika Igaunijā - Harijā un Vīrijā.

Atzīmēsim arī to, ka mums ir liecības arī par to, ka jaunajā dižciltīgo kārtā ieplūda arī seno latviešu kungi. Daži no tiem, protams, atalīdzēja atkal atpakaļ. Tādi bija kuršu koniņi, kas bija kā starpstāvs starp dižciltīgiem un zemniekiem.

Te par piemēru mums noder Gailis von Gail, kas ir jaunākā datuma vācu muižnieks.

Jautāsim kādas bija saimnieciskas sekas šai lēņu iekārtai? Kādas bija attiecības ar zemniekiem?

Te mums papriekšu jāiepatīstas ar jēdzieniem:

gruntskundzība un
muižkundzība

Gruntskundzība valdīja Rietumeiropā kur kungam nav savas saimniecības, bet viņš dzīvo no zemnieku nodokļiem ko viņš ievāc. Pils tiltu un ceļu labošanas darbus veic zemnieki publiski tiesisku klaušu kārtā. Pie tādas iekārtas kur muižniekam savas saimniecības nav nepieciešams, lai viņa zemnieki dzīvoti vienkopus. Tie var dzīvot dažādās vietās sajaukti ar zemniekiem, kas maksā nodokļus citie kungiem, t. i. dažādu kungu zemnieki varēja dzīvot sajaukti kopā.

Zviedrijā vēl 17. gadu simtenī vienā ciemā dzīvoja zemnieki, kuri viens maksāja nodokļus vienam kungam, bet otro citam kungam.

Pie muižkundzības pats kungs organizē saimniecību. Te redzam ir organizēti ražošanas faktori. Muižnieks organizē darba spēku - zemniekus un kapitālu. Daba pie lēnu iekārtas kā privatīpašums modernā izpratnē nepastāvēja.

Gruntskundzībā zeme piederēja zemniekam, kas tuvu pietiek modernā privatīpašuma jēdzienam.

Tīrā veidā gruntskundzība bija reta parādība. Parasti kungam bija arī saimniecība, kas arī maza, kas tad bija tikai zemnieku nodokļu ievākšanas centrs.

Ražošana notika zemnieku saimniecībās. Tāpat arī muižniecībā pastāvēja ražotājs - zemnieks, bet to organizēja muiža. Šis fakts var nodibināt zināmas personīgas kundzības attiecības, turpretī pie gruntskundzības tās ir retākas sastopamas, izņemot gadījumu, ja tu pieder arī tiesiskā vara, kā tas bija Livonijā.

13. gadu simtenī vadošā forma ir bijusi gruntskundzība. Vasāļu saimniecību nebija. Rodas jautājums vai blakus gruntskundzībai var pastāvēt zemnieku brīvā zeme, neatkarīga no jebkāda kunga. Feodālās iekārtas formā nav zemes bez kunga.

Jāizrāda ka, piemēram Cekle bija novads, kas nekad nebija pakļauts. Tā tad ir pastāvējuši šādi zemnieki, kaut gan zemkopība nebija viņu galvenā nodarbošanās.

Ļoti iespējams, ka arī parējos Ceklei līdzīgos apgabalos ir bijuši novadi kur bija neatkarīgie zemnieki.

Tad noskaidrosim jēdzienus
kunga tiesa un
desmitā tiesa.

Kunga tiesas vārds ir uzglabājies arī tautas dziesmās. Vēlāk šī vārda vietā runā par došanām. Šim vārdam ir vairāk nozīmes:

- 1/ zemnieku nodevas kungam.
- 2/ kunga tiesa nozīmē - tiesības.
- 3/ ir iestāde vai persona kas izspriež netaisnu lietu.
- 4/ novads kur lūdzim jāiet sūdzēties un atbildēt tiesā.
- 5/ maksājumi, kas jānodod kungam pēc likuma.

Šis nianses aptver kunga tiesību tieāt ļaudis.

Kunga tiesas izcelšanās jautājums ir izskaidrots:

- 1/ somu pētījumos un
- 2/ profesora Švābes pētījumos par pagasta vēsturi

Zināms, ka kunga tiesas izcelšanās ir meklējama karaļa mielasta nodevā, ko karalis pēma ierodoties uz tiesas sesiju. Karalis at-

braukāja zemi lai izepriestu tiesu. Mielasta vajadzībām ievāktās produktu nodevas vēlāk kļuva par īstiem nodokļiem. Šis instituts izplatījās visā Eiropā. Un tā apzīmē dažādi:

sakšiem ir Kūnigszins
Igaunijā un Lībā vaka
Kurzemē un Zemgalē pagasts

No tā ir secinājums, ka latviešu tiesa nav tulkojums, bet ir cēlies pirms vācu laikiem.

Šī kunga tiesa kā nodoklis izveidojās pakāpeniski tā ka bija fiksēt nodoklis, tāpat kā zeme bij fiksēta arklos.

Desmitā tiesa bija blakus kunga tiesai. Mūsu zemē jau tūlīt pēc kristīšanas jaunkristītiem bija jādod katoļu baznīcai 10% ienākumu nodoklis - desmitā tiesa. Šī desmitā tiesa bija smagāka kā kunga tiesa. Tā bija atkarīga no ražas. To redzam no tā, ka Livonijas Indriķa kronikā lībi lūdz atbrīvot viņus no desmitā mēra par labu zirgiem. To ~~ne~~ arī atļāva viņiem. 1214. gadā viņi atkal atkāp no ticības, bet pēc tam viņiem atkal jādod desmitā tiesa.

Slēdzot līgumu ar kuršiem un zemgaļiem vācieši noteica kunga tiesu pa 2 pūri labības no arkla, rudzos, miežos un kviešos.

Desmito tiesu izlēpoja tālāk. Pāvests Gregors VII 1236. gadā to a liedza. Šo aizliegumu Livonijā neievēroja, jo to vienkārši nevarē ievērot. Ja lēņu kungi būtu to ievērojuši, tie būtu zaudējuši vasaļu palīdzību, tas ir karaspēku.

Vai pirms vācu laikiem ir bijusi pazīstama desmitā tiesa? Ir apstākļi pēc kuriem varam spriest ka būtu pazīstama pirms vācu laikiem.

1230. gadā līgumā ar ko kuršu karalis Lemekins nodod valsti pavest Alnas Balduins, pāvesta legāts noteica, ka kuršiem būs jādod nodeva tāpat kā Gotlandes zemniekiem. Tā kā kurši bij sakaros ar Gotlandi tad ir saprotama atsaukšana uz Gotlandi.

Kurši bija arī tributārā atkarībā no zviedriem kur arī bija desmitā tiesa, tapēc var pielaist ka desmitā tiesa bija pazīstama pirms vācu laikiem. Par to liecina arī pilskalnu organizācija. Pils celta un uzturēt, kungus uzturēt varēja tad, ja pastāvēja šādi publiski tiesiski pienākumi.

Ir vēl viens fakts, tas ir ka Kurzeme jau pirms vācu bij iedalīta noteiktos pils iecirkņos kurus sauca vecvācu valodā par borschokunge vēlāk augšvācu valodā par burscho-kunge

Šī feudalisma vēsture tagad ie noskaidrota.

Helenes Dopkewitsch darbā "Die Burschu kungen in Kurland," analizē šo vārdu autore nāk pie atzinuma, ka šis veids ir ar skandināvu valodu celmu un ir pazīstams zviedru valodā, kur nozīmē draudzi. Ir konstatēts, ka vācu laikos šāda sadalīšana nav izdarīta, bet Kursā tā jau ir atrasta iepriekš.

Ir noteikti pils iecirkņi kuru būtiskais saturs bija pils uzturēš un ir norobežoti apgabali nodokļu ievākšanai. Droša liecība ir a pats vārds, kas ir sans latviešu vārds.

Arkls minēts kā mērs, ko ņem kā nodokli. Arkla vēsture nav pilnā noskaidrota. Ir diezgan domstarpības jautājumā - ko īsti arkls n zīmē, kas ir viņa saturs. Ir vēsturiski konstatējumi, ka arkls k platības mērs nav atvedinams no arkla kā darba rīka.

Leišu validā arkls nozīmē zirgs. Arī šeit ir izteikts uzskats, k

zirgs ir tas, kas arkla pamatā.

Arkls var būt zemes platība, ko var apart viena zirga saimniecība. Šeit jau tūlīt slēpjas pretruna. Viena zirga saimniecībā nav vienmēr un visur vienāda. Tā var būt lielāka un mazāka. Tapēc runāt par arklu kā platības mēru ir nevietā.

Fakts ir, ka ar zirgu saista platības mēru ir arī ~~XXXXXX~~ Ingrijā kas atradās Leningradas dienvidos. Zemes mērs tur bija obža. Šim vārdam pamatā ir zirga nosaukums. Ir vēl viens fakts, kas ļauj tuvoties šim jēdzienam.

No dokumentiem redzam, ka 13. gadu simtenī arkls ir atzīmēts kā mērs nodokļu uzlikšanai un bijis pazīstams Kursā, Līvā, Latgalē, Zemgalē un Igaunijā. Nodokļus uzlika pēc zirgu skaita sabiedrībā, bet ne pēc arklu skaita ar ko ar saimniecībā, kas pēc būtības būtu viens un tas pats.

Kādas ir liecības, kas pamato uzskatu, ka arkls ir platības mērs? 1431. gadā kādā dokumentā minēts, ka kādā prāvā liecinieks liecināja, ka arkls ir 30 pūrvietas. Tai pašā prāvā cits liecinieks liecināja, ka arkls ir 60 pūrvietas un tas prāvas gaitā nerada nekādas nesaprašanas.

Johansens aizrādīja, ka šis otrs liecinieks bijis Piltenes namnieks Pilsētās tilpuma mērs labībām vienmēr bija mazāks kā uz laukiem un tapēc būtu saprotams, ka tur bija domāts viens un tas pats.

Jāsaka, ka starpība ir bijusi starp pilsētas un lauku mēriem, bet tik liela nav bijusi.

Šīs pretrunīgās liecības varam saskatīt atsakoties no hipotezes, ka arkls ir bijis platības mērs. Atsakoties no domas, ka arkls ir bijis platības mērs, mēs pamatojamies uz vispārīgā principu, ka nodokļi jāuzliek taisnīgi, tas ir visiem vienādi. Primitīvā saimniecībā grūti būtu domāt, ka nodokļus uzliek pēc platībām.

Nodokļi jālūko sadalīt daudz maz taisnīgi, lai no tā neciestu kāds par daudz un bez tam nodokļu uzlikšanai un ievākšana reti kad notiktu individuāli, ka kungs katram zemniekam būtu noteicis, cik viņam jāmaksā. To parasti fiksēja visam pagastam un zemnieki savā starpā tad sadalīja cik katrs maksās.

Arkls tā tad bija kadastrāla vienība.

Tikai vienā gadījumā varam pielaist hipotēzi, ka arkls ir platības mērs, proti tad, ja arkls izteikts nevis attiecībā uz zemnieku zemi, bet uz muižu zemi. Tādos gadījumos par šo zemi nodokļi nebija jāmaksā un nebija vajadzīgs zemi izteikt arklos vērtējot un salīdzinot not labumu, ienesīgumu un maksātspējas.

Dokumentos minētais kunga arkls ir pielīdzināms vienam lastam vai 42 pūriem rudzu sējuma. Vēlāk radās lasts kur bij 48 pūri.

Ja tā varam vienoties par to, ka arkls bij kadastrāla vienība, tad izskaidrojams ir fakts, jo arklā ietilpa arī pļavas, ganības un meži lenākumus tie deva un ietekmēja zemnieku maksātspējas.

Gadījumā, ja zemniekiem mežs nepiederēja, bet bij tiesība izmantot kopējo mežu, kas bij tādās vietās, kur apmeštnes bij ciešas, t.i. pie ciemiem katra ziņā, šo tiesību piedalīties kopējā mežā izteicis cirvjos. Mājai ir tik un tik cirvju, tas nenozīmē, ka mājai ir tik daudz cirvju ar ko cērt malku, bet gan, ka mājai ir tiesības izmantot mežu. Mežu izmantošana jāsaprot plašāk ka tagad, proti, ka mežu

eksportēja arī dedzināšanai tecinot darvu, kas tanī laikā bija ļoti svarīgs produkts, kad nepazina tvaikus to izlietoja arī kugu drīvēšanai. Tāpat pelni bija izejviela daudziem produktiem.

Zemnieka mājai varēja būt līdzdalība ne tikai mežā, bet arī vispār nekultivētā zemē. Šādu līdzdalību igaunū iespaidā, varbūt arī lībiešu iespaidā izteica

viktēs /vickt es/ - izkaptis

Ja jau šādā veidā runā par cirvjiem un izkaptim, tad pēc analogijas var domāt, ka tāpat tika lietots arī arkla jēdziens. Tad arkls būtu viena zirga saimniecības piederumi un maksātspējas.

Interesants fakts ir, ka senprūšu dokumentos arkli ir lietoti un arklos izskāka apdzīvoto un kultivēto (vietu) zemi. Turpretī nekultivēto un tuksnešaino zemi izsaka hufās.

Hufa cēlies no vārda heben - uzplēst zemi. Šeit nesaprotamā veidā dokumentos pie mums vēl par nekultivēto zemi izsaka hufās. Viena hufa pie mums ir otrtik liela kā Vācijas hufa, kaut gan arī mūsējā tāpat sadalās 30 morgenos. Johansens aprēķinājis, ka tā ir 21,6 ha liela.

Turpmākais mūsu uzdevums būs noskaidrot vēl muižu un dzimtbūšanas izcelšanos mūsu zemē. Pirms ķeramies pie šiem fundamentāliem jautājumiem tiesību un politikas vēsturē noskaidrosim kļaušu būtību.

Par šiem jautājumiem ieteicams palasīt:

Švābes - Latvijas agrārā reforma" rakstu "Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā", kur ir plašs iztirzājums arī par kungu tiesu un desmito tiesu.

su un desmito tiesu.

9. lekcija

14. oktobrī 1938. gadā

Pagājušā lekcijā noskaidrojām dažus fundamentālus jēdzienus mūsu saimniecības vēstures izpratnē. Tagad apstāsimies pie svarīga jautājuma mūsu agrāra vēsturē.

K l a u š a s

Zemnieku pienākumi pret kungu bija desmitā tiesa vai arī kunga tiesa. Bez šiem pienākumiem cita veida pienākumi ir kļaušas.

Kļaušas ir zemnieku bezatlīdzības darbs kunga labā.

To ko runājam par kunga un desmito tiesu, kā publiski tiesikiem pienākumiem var teikt arī par kļaušām.

Kā publiski tiesiku pienākumu pildītās kļaušas var vēl sīkāk raksturot kā militāra rakstura pienākumus. 1230. gada līgumā ar kuršiem, noteikts ka kuršiem jāpiedalās karā ar pagāniem.

1267.g. līgums ar kuršiem izbeidz kuršu politisko pastāvību.

1272.g. līgumā ar zengāļiem ir pirmās noteiktās ziņas par kļaušām.

Abos šajos līgumos minēts, ka iedzīvotājiem jādod kļaušas pils būvei.

Kuršu līgumā minēts, ka ceļot pils pret pagāniem, visiem jākalpo viens mēnesis gadā savā maizē pie pils celšanas darbiem. Vai visi bij saistīti pie šiem darbiem, vai tikai atkritēji to mēs nezīnam. Vienīgi wartgut - sardzes nauda tika atlaista, kas konstatējama jau

1253. gadā.

Bez viena mēneša, kas jākalpo savā maizē pie pils celšanas darbiem vēl minētas ir četras dienas gadā. Kas tanīs dienās ir jādara nav minēts. Par to dabūjam zināt no zemgaliešu līguma -

1 diena - vezumnieks no arkla

3 diena - kājnieks siena pļaušanai un malkas sanešanai.

Kas ir raksturīgi publiski tiesiskas.

Jādomā, ka šāda rakstura klaušas nebija svešas arī pirms vācu laikiem. Regulārās klaušas bij mērenas tikai 4 dienas. Publiski tiesiski principā tās bija nemērītas un neierobežotas - tās varēja prasīt jeb kurā augstumā.

Blakus šīm klaušām ar militāru dabu parādās niansas. Blakus pīļu, tiltu un ceļu būvēm bija jāveic arī baznīcu celšanas klaušas. Bez tam šinī grupā ietilpst arī tiesas labā veiktās klaušas. Viena diena vezumnieks jāsaprot sogis, ko pārveda no viena pagasta uz otru.

Bija jānodod arī siens un salmi soga gulvietai un zirga uzturam. Nākošo gadu simteņos ziņas par klaušām ir trūcīgas, tomēr tām tendence ir pieaugt.

Pirmās drošās ziņas ir kad klaušas ir jau kļuvušas zemnieku realnasta un zaudējušas savu publiski tiesisko raksturu un ir zemes rentes sastāvdaļa.

Jābrīdina no uzskata, ka klaušas būtu organiski saistītas ar dzimtbūšanu. Klaušas izveidojas jau pirms dzimtbūšanas. Dzimtbūšanai atcēla, bet klaušas vēl palika un turpināja pastāvēt.

Sākumā nav nekāda sakara klausu pieaugumam ar pāreju no gruntskundzības uz muižkundzību, tādēļ ka muižnieki muižas neapstrādāja ar klaušiniekiem, bet ar muižas laudim un dēļiem.

Kas bija dreļļi?

Dreille - ir lejasvācu valodā. Zviedru valodā træl, latīņu valodā ir servus proprius. Par šo jautājumu ir rakstījis

Bruinings.

Šis vārds ir aizgūts no skandināviešiem. Aizrādīsim te uz Egila saga kurā kuršu sādžā bija sagūstīts dānis Akke un strādājis par dreļli - vergu.

Te varētu saskatīt tagadējam vārdam "vergs" līdzību ar vārdu "variags". Dreļlības institūts ir pārņemts no Skandināvijas, kur par dreļļiem nodarbināja kara gūstekņus un kalpināja arī parādniekus. Skandināvijas vēsturē 13. gadu simtenī dreļļu stāvoklis uzlabojās. 1335. g. Zviedrijas valdība to pavisam atcēla.

Pie mums dreļļi pieminēti dokumentos reti līdz 1455. g., bet pēc tam netiek pieminēti.

Ir kāds raksturīgs dokuments - testaments no 1417. gada ko sastādījis Otto fon Ikskula, kurā viņš saka - visus savus dreļļus manā muižā meitas un kalpus es atsvabinu.

Arī Indriķis savā kronikā piemin karagūstekņus likteni, kurus pārvērtuši dreļļos. 14. nodaļā viņš pastāsta, ka Bertolds bruņinieku ordeņa mestrs Cēcis, devās uz Ugauniju karagājienā. Kur pēc parastiem varonniecības darbiem - izkaušanas, viņš dabūja laupījumā sievas un meitas un tās aizveda līdz, pārvēršot par dreļļiem.

Dreļļis varēja kļūt brīvs no savā stāvokļa ar kunga brīvlaišanas aktu un 15. gadu simtenī, varam konstatēt, ka parādu dēļ cēlušos

drellība parādu atstrādājot izbeidzas. Šo sauca par parādu drellēšanu.

1424. g. Valkas landtags parādu drellību ierobežoja uz 10 gadiem un to varēja izpirkt maksājot katru gadu vienu marku.

1455. gadā beidzamo reizi tiek pieminēta drellība. Pirmās muižās darbus strādāja drelli. Blakus drellu darbam sāka lietot arī zemnieku darbu. Te notiek tāda attīstība, ka drellu skaits samazinās, samazinoties kariem, bet no otras puses vasāļi sāka arvienu vairāk piegriesties zemkopībai. Attīstība bija tāda, ka publiski tiesiskās kļaušas kļuva zemes rentes sastāvdaļa.

1387. gadā var konstatēt, ka Rīgas domkapitola laukus apstrādāja ar zemnieku darbu. Šinī gadā zemnieki atsakās pildīt viņam kļaušas un lauku sējumu platība noslīdēja no 7 uz 3 lastiem. Lasts bija no 45 līdz 48 pūri.

Visi šādi lauksaimniecības darbi zemniekiem kā kļaušu darbi nebija jāpilda.

Kādā citā 1441. g. dokumentā teikts, ka aršanas un mēslu vešanas ārkārtējie darbi zemniekiem nav jāpilda. Tos padarīja drelli.

Sākot ar 13. gadu simtapa beigām kļaušas pieaug vispirms klostera doma kapitola muižās un arī ordeņa domenēs.

Kamēr valdošā saimnieciskā forma bija gruntkundzība, kļaušu noma bija maza. Galvenie ienākumi bija kunga un desmitā tiesa.

Kā minēts mums ir liels robs avotos, kā kļaušas attīstījās tālāk. Tikai 15. gadu simtenī ir nedaudz liecinājumu, kas liecina, ka kļaušas bija ļoti mazas. Muižās vajadzēja strādāt apmēram nedēļu.

15. un 16. gadu simtapa maiņā kļaušas jūtami pieaug. 1500. gadā Kandavas novadā vajadzēja strādāt muižā 32 dienas gadā.

8	dienas	pilī/pie pils un tiltu labošanas darbiem/
8	"	muižā
8	"	pie rudziem un
8	"	vasarāja

1486. gadā kāds vasālis Dizenhauzens prasa no zemniekiem daudz mazāk kļaušu gadā, tikai 9 dienas:

6	dienas	pie siena darbiem un
3	dienas	pie rudziem.

16. gadu simtenī vairs nav retas liecības, kas liecina, ka zemniekam ir jāpilda kļaušas ikdienas /arkļa vadītājam/ Tomēr jāsaprot, ka kļaušu pildīšanas tā arī tiesas maksājumu ziņā nav visā Latvijā nekādas vienādības kādā laikā. Vienā vietā tie var būt lielāki, bet citā mazāki.

No dokumentiem varam spriest, ka 16. gadu simtenī I pusē kļaušas jūtami pieaug un sasniedz līmeni, kāds tas patstāvēja 17. un 18. g. simtenī. Te mums svarīgs jautājums ir kā izskaidrot parādību, ka kļaušas tā pieaug?

Te izveidota ir Johansena teorija. Pēc šīs teorijas obligātoriskās kļaušas pavairojās tādā veidā, ka sākumā neobligātoriskās talkas pārvērtās par obligātoriskām kļaušām. Talkas ir brīvprātīgi darbi kad kaimiņš kaimiņam izpalīdz. Šis institūts bija pazīstams arī baltkrievu novados.

Vāciski tas ir Bittarbeit.

Izlietojot šādas talkas brīvprātīgs darbs ko veic izpalīdzot kaimiņam

pēc šīs teorijas būtu pārvērsti par obligatorisku kļaušu darbu. Kā kungam bija tādas tiesības palielināt kļaušas, nevar būt šaubas, jo kļaušas bija publiski tiesisks pienākums, kam nebija ierobežojuma. Piemēram pie mums tagad taču ir tiesības paaugstināt nodokļus. Tais laikos nebija starpības starp augstāko tiesas varu un zemāko, kuras reprezentēja kungs.

Šī teorija arī saka, ka tādas tiesības kungiem bija, paaugstināt kļaušas, ja viņi tomēr tā nedarīja, tad tikai tapēc, ka negribēja radīt zemniekos pretestību. Turpretī darbs, kas bija ietverts lūguma formā nerādīja šādu pretestību. Tādā kārtā kļaušu darbu varēja pamazām paaugstināt bez konfliktiem un asumiem, bet vēlāk tādi neradās, jo šādi darbi bij kļuvuši ļoti parasti, jo tos vienkārši ieskaitīja par kļaušām.

Šī teorija liekas ir logiska un vienkārša.

Tomēr pret to ir svarīgi iebildumi. Pēc tam, kad jau kļaušas bij smagā formā, talkas nebūt neizbeidzās, kā tam vajadzētu būt gadījumā ja tās būtu pārvērtušās par kļaušām. Talkas tāpat turpināja pastāvēt arī tālāk blakus kļaušām. Formāli pieejot pie šī jautājuma ir liela starpība starp kļaušām un talkām. Veisi zemnieku pienākumi bija fiksēti vaku grāmatās.

- 1/ pirmā kārtā visi kungu vai desmitās tiesas maksājamo pienākumi
- 2/ otrā kārtā - kļaušu pienākumi, cik dienu nedēļā bij jādo.

Turpretī talkas šādā veidā nebija ierakstītas grāmatā, bet par tām varam spriest tikai netiešā ceļā. Talkās bija parasts, ka sarīkoja mielastu un galvenā sastāvdaļa šīs mielastos bija alus, ko arī ierakstīja grāmatās/ tas ir iegrāmatoja grāmatvedības nozīmē/ Pēc šiem dokumentiem tad var arī spriest kādos apmēros talkas ir pastāvējušas vēlāk.

No šī fakta, ka talkas nebija ierakstītas vaku grāmatās varam spriest ka tās nebija reāls pienākums, kas gūlās uz zemnieku. Talkas bija pēc būtības, vairāk psiholoģiskas dabas pienākums, kas gūlās uz zemnieku.

Šie iebildumi ir pietiekoši, lai mēs šo teoriju varētu atraidīt. Bet tā bija tikai negatīvā kritika. Ko mēs varam likt šīs teorijas vietā? Kā īsti tad norisinās šī parādība, tas ir kļaušu paaugstināšana?

Dekretu ceļā šī paaugstināšana gan nenotika.

Kāds dokuments no 1492.gada liecina, ka Bauskas, Iecavas, Mežotnes, zemnieki vienojās par kļaušām ar Freitagu fon Florinšofenu.

Kādā vēlākā dokumentā no 1638. gada redzams, ka arklu revīzijas protokols ierakstā Smiltenes Blūmes zemnieks Brande panācis, ka tiesa atcēla viņam pienākumu sūtīt muižas darbos otrinieku. Kas bija otrinieka, to noskaidrosim vēlāk. Redzam, ka tiesas paaugstināšanas gadījumā zemnieks ir griezies pie tiesas un panācis kļaušu samazināšanu. Tapēc ja kļaušas būtu bijušas paaugstinātas dekretu ceļā nevaram sagaidīt, ka zemnieki tā mierīgi piekrita.

Tas fakts, ka zemnieki runā līdzī kļaušu paaugstināšanā sagādā mums zināms metodoloģiskās grūtības.

Mums te jāstādina fakts, ka pats saimnieks kļaušas nekad nepildīja personīgi, bet gan uz muižu sūtīja savus ļaudis. Kļaušas, kā zināms, pildīja ar saviem lopiem, pie mums ar zirgiem, ar saviem rīkiem un inventāru un savā maizē. Pirmdienā brauca uz muižu un sestdienas pēcpusdienā ~~XXXXXX~~ no muižas uz māju.

Ja nu mēs varētu konstatēt to, ka kļaušu paaugstināšana notika tādā veidā, ka kļaušas paaugstināja, bet zemnieki to subjektīvi nesajuta,

taid mūsu pretruna būtu izlīdzināta, jo ja zemniekam bija tik daudz lopu un ļaužu, ka varēja pildīt arī augstākās kļaušas, iespējams, ka viņš nesajuta šo kļaušu paaugstināšanu kā smagāku nastu.

Mums tiešām arī ir liecības, ka

- 1/ ļaužu skaits pavairojās un
- 2/ vairojās arī zemnieku turība un reizē arī lopu skaits.

Te var celt iebildumus un prasīt kā īsti notika šāda zemnieku ļaužu skaita un turības paaugstināšanās.

Tā notika divējādā ziņā:

- 1/ Zemnieku ciemats kļuva par šauru. Dēle atdaloties no tēva devās mežā, nodibināja jaunu māju. Ja šādu jauno māju ieveda muižas sarakstos, tad tikai ar pienākumiem, kādi jau bija vecajai mājai. Tādā kārtā muižai jau kļaušas maksāja divi viena vietā, bet zemnieki to nesajuta kā kļaušu palielināšanu. Muižām tas nāca par labu. Tās pieaugot kļaušu lielumam varēja paplašināt laukus. Tādā kārtā kļaušu lielums muižām ir atrisināts, bet zemniekiem būtu nepieaudzis individuāli, jo agrāk bija viens ciemats un viens mēnesis kļaušu, tagad 2 ciemati un divi mēneši kļaušu. Šis veids tomēr pilnīgi neatrisina mūsu pretrunu.
- 2/ Iespējamais ļaužu skaita pieaugums varēja novest pie tā, ka ja bija vairāk iedzīvotāju, tad tie dzīvoja tanī pašā ciematā. Varam konstatēt, ka saimes lielums zemnieku ciematos pieaug. To varētu izskaidrot ar intensīvāku lauksaimniecību, ar pāreju uz triju lauku sistēmu, kas deva iespēju uzturēt lielāku iedzīvotāju skaitu.

Mēs dokumentos konstatējam, ka atsevišķu ciematu arklu skaita pieaugums notiek gausi, ir arī svarstīgs, bet tomēr mazā mērā.

Ja nu pienākumi zemniekiem pieaug, bet arklu skaits nepieaug, vai tur nav pretruna? Mums jāatbild, ka tur nav pretrunas, jo mēs atceramies, ka arklu skaits nav platības mērs. Arī tādā gadījumā ne, ja ir arī platības mērs, bet ir notikusi pāreja uz triju lauku sistēmu. Šie prātojumi tomēr atkrīt, jo arkls nav bijis platības mērs, bet galvenokārt zemnieku maksātspēja izpaudējs. Ja nu šīs maksātspējas ir pieaugušas tad arklu vietā var fiksēt grāmatās ne to, ka arklu skaits ir pieaudzis, bet gan to, ka uz esošo arklu skaitu pieaug kļaušas, ka no arkla esošo tik un tik dienu vietā turpmāk būs jādod tik un tik daudzi.

Par to kādas pārmaiņas arklu ziņā šinī laikā notikušas ir arī liecības dokumentos sāk parādīties jauni arklu nosaukumi, piemēram, pletenbergas arkls. Tas liecina, ka pārkārtojumi arklu skaita ziņā notikuši. Mūsu vēsturē arklu institūta vēsture vēl nav izpētīta, tāpat arī citās zemēs, kā Prūsijā.

Sacīto varētu savilkt kopā un teikt, ka šī kļaušu paaugstināšana, kas novērojama 15. un 16. gadu sīkumos, varētu izskaidrot arī tā, ka zemnieki subjektīvi to nesajuta kā smaguma palielinājumu, bet muižām tas nāca par labu, tā kā tās varēja paplašināties. Tagad sīkāk paskatīsimies pie muižu izcelšanas jautājuma.

Muižu izcelšanās un izveidošanās.

"Muiža" nav latviešu valodas vārds. Lībiešu valodā ir vārds - moiz, igauņu valodā tāpat un somu valodā - moisjo un krievu valodā - муха. Pēc Johansena domām muiža ir bijusi pazīstama jau pirms vācu laikiem. Netiešu apstriprinājumu šīm domām dod vārds muižnieks, kas apzīmēja personu - brīvzemnieks un personu kas valda.

Latīņu valodā muižas nosaukums ir - allodium un latīņu dokumentos vēl muižas nosaukums ir - curia

Liber Census Daniae - muižu apzīmē ar -(propūnci) propū unci /pašu arkli/.

Vācu valodā muižu apzīmēja ar vārdu - Vorwerk, kas vēlāk ieguva nozīmi lopu muiža. Latgalē vēl tagad palikušas atliekas no šī nosaukuma un ir tā sauktās folvarkas.

Niehoff - nozīmē muižu lejasvācu valodā.

Muižas pirmsākumi meklējami punktos kur savāca nodokļus, kunga tiesu un desmito tiesu. Centrs bij klēts, kur arī varbūt dzīvoja nodokļu ievācējs, vai arī bija dzirnavas kur šo labību pārstrādāja un uzglabāja.

Otrais muižu pirmsākums bija pie klosteriem, kur dibināja pašu saimniecības.

1208. gadā Cisterciešu klosteris Daugavgrīvā nodibinājās ar dzirnavām.

1257. gadā Rīgas bīskaps cisterciešu mūķenēm piešķīra muižu.

Indriķa Kronikās ir šādas liecības par priesteru pašu saimniecībām.

Blakus klostera muižām dibināja ordenis arī šādas muižas saimniecības. Ordenim bija daudz zirgu ko vajadzēja uzbarēt. Tapēc muižas dibināja lai:

- 1/ ražotī lopbarību un
  - 2/ lai iegūtu līdzekļus saimnieciskiem izdevumiem.
- Ordenis nodarbojās ar zemkopību un labību pārdodot iegūta vajadzīgo naudu.

Šis jautājums labi izpētīts ir Vācijā, bet pie mums par to trūkst ziņu, tapēc mēs spriežam pēc analogijas.

Pie mums ir saglabājies dokuments - 1341. gada Kuldīgas komturejas inventara apraksts. 1933. gadā šo dokumentu ir publicējis Baners kā pielikumu savam darbam "Die Wartburgstenerliste ...". Minētais dokuments ir latīņu valodā sastādīts. No šī dokumenta redzams, ka ordenim tanī laikā Kuldīgas komturejā bija:

143 zirgi
500 liellopi
300 aitas

No tiem 30 zirgu izlietoja lauksaimniecībā un vēl 20 vēršu zemes aršanai. Vēršus jūdza divjūgā. Tapēc aptuveni varam aprēķināt, ka šai Kuldīgas komturejai bija 43 zirgu aranzemes platības. Rēķinot apmēram 20 pūrvietas uz zirgu mēs varam uzziņāt ka šīs komturejas muiža bija apmēram no 400 līdz 1300 pūrvietas liela.

Par muižu lielumu liecinājumi mums ir trūcīgi. Ar 15 gadu simteni ir jau sastopami biežāki dati par muižu lielumu. Švābe tos ir savācis savā darbā.

Darbos par 17 muižām no 1412 līdz 1495. gadam:

Dati par 17 muižām no 1412. līdz 1495. gadam.

2	arklu muižas pieminētas	5	reizes
3	" " " "	1	"
4	" " " "	2	"
5	" " " "	1	"
11	" " " "	2	"
6	" " " "	1	"
8	" " " "	1	"
9,5	" " " "	1	"
10	" " " "	1	"
16,5 un 20	" " " "	1	"

Runājot par muižu zemes platību arkls arī bij platības mērs, te vajadzība kadastrēt nebija, jo muižniekam principā nodokli nevienam nebij jāmaksā. Arī desmitā tiesa nebij jāmaksā, jo pāvests ordeņa muižas no tā bij atsvabinājis.

Ja arklis, runājot par muižu zemi, izsaka platību, tad pēc licībām, ko minējām pagājušā reizē, varētu spriest, ka 30 pūrvietas jeb 10 ha ir arklis. Muižu lielums būtu sākot ar 20 ha līdz 200 ha. Šie lielumi tomēr nav droši.

Ja muižu saimniecībām pretī nostādām zemnieku saimniecības lielumus, aptuveni vērtējot redzam, ka muižu saimniecība bija kādas 2 līdz 160 reizes lielāka par zemnieku māju.

1497.g. Sotraņas pagasta ir:

0,25 līdz 0,125	daļas	arkla	ir	25	saimniecības
0,375	"	"	"	12	"
1	"	"	"	2	"

0,25 un 0,5 daļu arklis saimniecības ir valdošais tips. Nevaram salīdzināt muižu un zemnieku saimniecību arklus. Muižas šinī laikā ir lielākas par zemnieku saimniecībām. 13.g. simtenī tās ir vienādas. Īstenībā tā nevaram salīdzināt. To varam noskaidrot, ja pasekojam parādībai, kad muižas dibinātas. JOHANSENS runājot par Igauniju mēģina noskaidrot, kad pirmo reiz šeit muižas ir pieminētas. Viņš nāk pie slēdziena, ka no 265 muižām

Vācijā	3	dibinātas	13.	gadu	simtenī,
bet	60%	no 265	dibin.	pirms	1500 g.
25%	"	265	"	17.	gadu simtenī.
8%	"	265	"	16	" "
5%	"	265	"	18	" "
2%	"	265	"	19	" "

Tā redzams muižu dibināšanas vilnis ir pirms 1500 gada laikā no 13.g.s. līdz 16.g.s.

Te mums izvirzas divi jautājumu kompleksi:

- 1) kāpēc šīs muižas dibinās un
- 2) kā viņas dibināja.

Runājot par pirmo jautājumu jākonstatē, ka tam pamatā bija politiskās dabas pārmaiņas - pārmaiņas kara technikā un saimnieciskā attīstība.

Politiskās dabas cēloņi. Zemes kungu politiskā vara mazinājās un bruņinieku ietekme palielinājās. Izvirta stingrās lēņu kungu normas un otrkārt - bruņinieku centieni pēc mantošanas tiesību uzlabošanas. Tiesības pārgāja mantošanas ceļā nakošai generācijai. Šie politiskie motīvi veicināja muižu dibināšanu.

Smagā kavalērija kara laikā kļuva lieka. Izmantojot zemes kungu nevarību bruņinieki nekļuva vis par virsniekiem kajniekiem un artilēristiem, bet atvietoja kalpošanas pienākumu ar to, ka uzturēja zemes aizsardzībai vieglo kavalēriju.

Saimnieciskie motīvi muižu dibināšanai bija tādi, ka muižu dibināšanas sakumi meklējami ārpus muižu zemes.

15. g. simtenī Vakarēiropā, arī Livonijā konstatējama lauksaimniecības depresija, kas sākusās jau 14. g. simtenī. Lauksaimniecības ražojumu cenas salīdzinot ar citu ražojumu cenām - kritas. Sevišķi tas attiecinams uz labības cenām. Radās depresija lauksaimniecībā.

To vispārējās vēstures zinām, ka Anglijā šī parādība pamudināja uz eks-tensīvu aitkopību. Zemnieki bēga no laukiem uz pilsētām.

Vācijā samazinājās gruntskunga ienākumi no zemnieku nodokļiem, jo gruntskungs pārdeva iekasētos produktus un nevarēja vairs tik daudz saņemt ka-grāk.

Tas ierosināja kungiem domu dibināt pašiem savas saimniecības, muižas, lai varētu ražot to, ko labāk pārdot.

To pašu varēja vērot arī Livonijā. Te par paraugu šādu muižu dibināšanai nodarēja klosteru un ordeņa muižas.

16. g. simtenī šīs depresijas vieta sākās straujš uzplekums. Lauksaimniecības ražojumu cenas ceļas. Ja cenu krišana radīja kustību dibināt savas muižas, lai ražotu produktus, ko varēja labāk pārdot, tad tagad šis stāvoklis bija vēl izdevīgāks, jo tagad pieskaņojoties izdevīgiem tirgus apstākļiem, viņi varēja vēl vairāk paplašināt ražošanu un gūt vēl lielākus ienākumus.

Tieši tagad varēja labāk pelnīt paplašinot muižas. Muižu dibināšanas vilnis tieši šinī laikā arī pieaug.

Anglijā no 16. g. simtēna sākuma līdz beigām kviešu cenas bija pieaugušas 3,5 kārtīgi, ja pārreķina šīs cenas sudrabā, lai izbeigtu no naudas kursa svārstībām, jo sudraba cenas tanī laikā bija nemainīgas.

Vācijā no gadu simtēna sākuma līdz vidum šīs cenas dubultojušas un līdz gadu simtēna beigām pieauga 3,5 kārtīgi.

Livonijā 1458. g. labības cenas (rudzu cenas) bija 28 ₮ par lastu (div desmit astoņas markas par lastu), turpretī gadu simtēna beigas t. i. 1592. g. cena par lastu ir 141 (markas).

Kādēļ 16. gadu simtenī iestājas šāda strauja lauksaimniecības ražojumu cenu celšanās?

Te jāsaprot, ka šīs parādības stipri saistās viena ar otru. Atbilde, ka cenas ceļas meklējama iedzīvotāju skaita pieauguma, kas nekoordinējās ar lauksaimniecības ražošanas tehnisko uzlabošanu. Iedzīvotāju skaita pieaugums nav jāsaprot mechaniski.

10 lekcija

17. X. 38.

Pagājušā lekcijā mēs runājām par fundamentāliem jautājumiem agrārā vēsturē. Tomēr tiešs genetisks sakars starp kļūšanu un muižu izcelšanos nav. Šīs parādības tomēr ir konstatējamas viena laikā. Kā redzējam, vispārējie tirgus apstākļi bija tie, kas veicināja muižu dibināšanu. Tapat ka labības cenas, attīstījās arī parējo lauksaimniecības cenas. Pēc lauksaimniecības ražojumu cenu krišanās 15. g. simtenī iezīmējās cenu celšanās.

Šai cenu celšanai viens no iemesliem ir iedzīvotāju skaita vairošanās. Iedzīvotāju skaitu vispar mēs vairākkārt jau pieminējām un nāksies pieminēt vēl vedot sakarā ar to vairākas parādības. Šis iedzīvotāju skaita jautājums nav jāsaprot mechaniski. Iedzīvotāju skaits vairojas tad, ja tam ir labvēlīgi priekšnoteikumi. Tikai pētīt šo jautājumu tuvāk, redzam kā īsti šī parādība izpaužas. Iedzīvotāju skaita vairošanās priekšnoteikumi lielā mērā ir lauksaimniecības tehnikas priekšnoteikumi.

Esu vērā šinī laikā ir konstatējama noteikta pāreja uz triju lauku sistēmu, ka iedzīvotāju skaits ir vairojies to var redzēt pēc dokumentiem. Pēc "Liber Census Danice" JOHANNENS ir atzinājis konstatēt ciemta skaitu ar arķļu skaitu katrā ciemā, lai tādu veidu tos salīdzinātu ar ciemu un arķļu skaitu vēlākos gados. To viņš ir darījis citeem nolūkiem, bet mēs to varam izlietot arķļu skaita salīdzināšanai. Salīdzinot šādi uzrakstītus ciemus ar vēlākiem datiem iegūstam svarīgus rezultātus. 15. g. simtenī arķļu skaits pieaudzis 63 ciemiem, stipri palielinājies 23 ciemiem, bet trijiem ciemiem pazeminājies.

Spilgtāka arķļu skaita palielināšanas ir konstatēta 15. g. simtēna pirmā pusē.

16. g. simtenī var identificēt vairāk no šī dokumenta. Vai identificēt 107 vietas, kur arķļu skaits palielinājies, bet 84 ciemos samazinājies. JOHANNENS saka, ka principā arķļu skaits ciemos paliek nemainīgs, paliek tas pats.

Arķlu skaits ir apdzīvoto vietu raksturīgs skaitlis. Tas izsaka maksātspējas, kurās slēpjas iedzīvotāju skaits. Ja ciemiem ir vairāk cilvēku, jo ciems ir maksātspējīgāks. JOHANSONS griež vērību uz to, ka tradīciju dēļ arķlu skaits paliek tas pats, kaut gan tam vajadzētu pieaugt. Tā tad jāizšķir:

- 1) tradicionālais arķlu skaits, kas nemainās un
- 2) mainīgais arķlu skaits, kas mainās pieaugot iedzīvotāju maksātspējām.

Vai mums pašiem nav materiāla, kas ļautu arī pie mums aprēķināt iedzīvotāju skaitu? Jāsaka, ka materiāli ir, bet tie nav apstrādāti. ^{Konturejas} Kāds 1355. līdz 1362.g. dokuments, kas ir Kuldīgas sādžu nodokļu saraksts, sādžu iespēju paver. Vāciski sādžu nodokļi ir: Wartgutsteuer. Šis dokuments saistās ar militāro tehniku. Visiem saimniekiem bija jāmaksā zināms nodoklis, koizmantoja sargu algošanai, kas apsargāja ceļus un pazīvoja ie-naidnieka novietošanos. Šis dokuments ir izlietojams, jo tanī ir redzams kāds ir saimniecību skaits, jo principā nodokļi bija jāmaksā visiem saimniekiem. Šis dokuments tika atrasts nejaušā kārtā, saplēšot kādas grāmatas iesējuma vākus, kur tas bija salīmots kopā, lai grāmatai vaki būtu bie-zāki. Šos vākus tad vajadzēja labi saplēst, lai dabūtu šo dokumentu. Itdalotvienu lapu no otras bija tā, ka raksti palika pie otras lapas. Ar spoguļu un citu instrumentu palīdzību tomēr šis dokuments ir atšifrets vi-sa pilnība un 1933.g. tas ir nodrukāts izdevumā "Mitteilungen aus Livländ-ischer Geschichte". Attiecas uz Kuldīgas apgabalu līdz Aizputei. Visi saimniecību vārdi nav minēti šinī dokumentā, bet minēti pils iecirkņu un un mazāko iecirkņu vārdi, kam seko skaitlis un pēc skaitļa vārds "Wart". Skaitlis izsaka ciematu skaitu iecirknī un mazais vardiņš ir laikam saīsi-nājums no "Wartgutsteuer". Saskaitot ciemus var konstatēt, cik bij saim-niecību. Lai tagad varētu spriest par pārmaiņām iedzīvotāju skaitā, ir vēl vajadzīgi citi dokumenti, bet tie vēl nav uzmeklēti, uzieti. Šis darbs ta tad nav vēl izdarīts. Tas ir nakotnes uzdevums.

Ja vien saimniecību vārdi šinīs sarakstos nav minēti, tad daži tomēr ir mi-nēti, proti, to saimniecību vārdi, kuru saimnieki ir palikuši parādā, nesamaksātu nodokli. Tagad būtu interesanti konstatēt, vai šīs mājas ta-gad vēl turpina pastāvēt vai ne. Tomēr šie saimnieki nebija dzīves spējī-gākie un dažas šīs saimniecības, droši vien, būs iznīkušas.

Atgriežoties tagad pie mūsu galvenā jautājuma - muižu izcelšanās un konkrēti par labību cenu celšanos, kur mēs nonācām sakarība ar iedzīvotāju skaitu, kas veicināja labības cenu celšanos un paātrināja muižu dibināšanu, Pieņemot šo apgalvojumu, mums jāpieņem vēl:

- 1) ka bija attīstīta naudas saimniecība un
- 2) ka bija pietiekoša saistība ar ārējo tirgu.

Ka tādā saistība ar ārējo tirgu bij, tā var nojaust no tā, ka cenu kustība Vakarēiropā saskan ar cenu kustību mūsu zemē.

Kas zīmējās uz jautājumu, ka jābūt attīstītai naudas saimniecībai, atgādi-nāsim to, ka nav pareiza doma, ka naudas saimniecība ir pārāka par natura-lo saimniecību. Naturalā saimniecība nav primitīvāka par naudas saimniecī-bu. Šīs divas formas neseko viena otrai. Ir iespējams arī tā, ka naudas saimniecībai seko naturalā saimniecība un otrādi. No vēstures to viegli va-ram konstatēt.

Ka saistība ir ar ārējo tirgu bijusi, pierāda, ka runājot par 14.g.s. un 15.g. sīteņa sākuma redzam, ka naudas saimniecība pie mums nebija sveša.

Kas zīmējas uz to, vai ir noteikti pierādījumi vai saistības bij ar ārējo tirgu, tad jāsaka, ka tādi tiešām arī bij.

16.g. sīteņa pirmajā ceturksnī - 1513.gada Valmieras landtags prasa aiz-sargmuitu kviešiem un miežiem. Auzam, zirpiem un rudziem neprasa. Vēl ir dokumenti, kur muižnieki tās prasa priekš rudziem.

Ja runā par aizsargmuitām, tad ir skaidrs, ka bij saistības ar ārējo tirgu. Ir vēl otra liecība par šīm saistībām ar ārējo tirgu. To minēsim vēlāk.

Te minēsim vēl, ka ir pat statistika, tieši skaitījumi, par labības izve - dumiem no mums uz ārzemēm, netieši no Rīgas. Ir dati par labības izvedu - miem caur Zunda šaurumu. Pie tagadējās Kronburgas pils senos laikos Dānijas karali pēma muitu, pierakstīja kugus un kravu. Sākot ar 16.g. simteni šie dokumenti ir labi saglabājušies, bet no agrākiem laikiem ir saglabājušies fragmentāri. Vienā gada piemēram izvesti 4800 lasti.

KĀ MUIŽAS DIBINĀJA?

Te apskatīsim jautājumu, kā muižnieki ieguva zemi, kur dibināt muižas. Visus veidus, kā zemi ieguva varam sagrupēt:

- 1) pirkuma un dāvinājuma ceļā. Muižas dibināja zemi iegūstot pērkot un dāvinājuma ceļā. Atcerēsimies, ka dāvinājuma ceļš bija tas, kādā veidā baznīcas un zemes kungi toreiz tika pie teritorialās virskundzības. To pašu ceļu gāja arī zemnieku kungi - senjori, lai iegūtu zemi muižu dibināšanai. Kas īsti slēpjas aiz šādiem dāvinājumiem to mēs nezinām.
- 2) Zemnieki atpirkās no desmitas un no kunga tiesas un daļu no tīrumiem, kas tad pārgāja senjora valdījumā, kur viņš tad dibināja muižas.
- 3) Muižnieki līda līdumus. Muižnieki gāja to pašu ceļu, ko jaunsaimnieks, līda līdumus. Iespējams arī, ka viņi šeit izmantoja kļaušu darbu. Līdumus līda zemē, kas piederēja tikai Dievam, t.i. bezīpašnieka zemē. Kādā 1380.g. dokumentā ordeņa virskomturis atļāva ordenim muižā iekopt pļavas tīrumus un šādas tiesības viņš paturēja arī sev pašam.

Šīs trīs apskatītās formas bija likumīgas, bet kungi ieguva zemi arī nelikumīgā gaitā.

- 4) Piesavinoties brīvo laužu zemi. Dabīgi, ka šādos gadījumos dokumentos par to nerakstīja. Dokumentus te nelietoja. To mēs varam izzināt tikai netieši pēc tā, ka biskaps TORKILS lika vasaļiem zem zvēra apliecināt, ka nav dīkumīgi zemi ieguvuši. Ja jau tāds zvēra bija, tad tas liecina, ka bija arī tādas nelikumības, jo citādi taču zvērastam nebūtu nekādas nozīmes.

Karā starp ordeni un bīskapu, bīskaps pārņēma ordenim, ka tas ir nelikumīgi ieguvis zemi. Tas attiecas uz 14.g. simteni.

Vakarciropā šis nelikumīgais ceļš bija parastākais un to apzīmē ar vārdu Bauerlegen - zemnieku nodzišana no zemes.

Skatoties no tīri saimnieciskā viedokļa, tam bija arī pozitīvā puse, jo ar to vairāk paplašināja kulturzemes platību, bet vai šī pozitīvā puse atver arī negatīvo - to, ka zemnieku nodzišana no zemes, no zemnieka puses bija saistīta ar lieliem zaudējumiem - ar asarām un materialiem upuriem. Šis tomēr ir cita rakstura jautājums. Tāpēc mēs to tuvāk neapskatīsim.

- 5) Muižas dibināja uz posta pamestās zemnieku zemes. Te muižu dibināšanas kustība, muižnieki izmantoja zemnieku pamesto zemi, zeme palika bez saimnieka, un muižnieks tur dibināja muižas. Tāds pats liktenis bija arī sagūstīto zemnieku un sērgās izmirušo zemnieku zemei. Šo ceļu atviegloja arī tas apstāklis, ka vāci šeit ievēda, pareizāk sakot uzspieda šejienes iedzīvotājiem svešu parašu, ka bezmantnieku mantojuma masa krīt atpakaļ senjoram. Šo mantošanas prasību sīkāk ir aprakstījis SVĀBE. Tā, ka tas ir tīrs tiesību jautājums, tad tam mēs tuvāk nepiaskarsimies. Arī 13. un 14. g. simteposir bijušas vairākas lielas katastrofas, kad muižu zemnieki atstāja savas mājas - proti 1340. un 1343.g., kad Vidzemē iebruka krievi un kad Zemgalē iebruka leiši 1346.g.

- 6) Salasot kopa gabalus, t.i. skrejgabalus muižnieki dibināja muižas. Lai atceramies to, ka pie gruntskundzības gruntskungs neskatījās uz to, lai viņa zemnieki dzīvotu vienkopus. Vienā ciemā varēja būt zemnieki, kas maksāja nodokļus vairākiem kungiem. Kungam pie nodokļu ievākšanas taču bija vienalga kā viņi dzīvo. Te zemes bija saskaidītas un bija radītas zemes strēmeles vai gabali kā salas. Šādi izkaisītos zemes gabalus savācot vienkopus varēja atbrīvot kādu gabalu vienkopus, kur varēja dibināt muižas.

Tas varēja notikt arī draudzīgi savā starpā izlīgšot, kungiem ar zemniekiem vienojoties, vai arī mainot, vai arī piespiešot zemniekus ar varu.

Šie muižu dibināšanas ceļi ir atspoguļoti arī dokumentos. Strīdīgs ir jautājums par to, vai muižnieku zeme bij norobežota no zemnieku zemes. Pēc viena uzskata tā bija norobežota ar stīgām un žogiem. Vēlāk tā bija noteikti norobežota. Otrais uzskats ir, ka šāda norobežojuma starp zemnieku un muižnieku zemi nebija. Šis ir tiesību jautājums un mēs to sīkāk neanalizēsim. Piegriezīsimies citam jautājumam.

DZIMTBŪŠANAS IZVEIDOŠANAS

Apmēram tanī laikā, kad pargāja no gruntskundzības uz muižkundzību izveidojās arī dzimtbūšana. Kas tā tāda ir? Ja izceļam galveno, tad var teikt - Dzimtbūšana ir zemnieku kustības brīvības ierobežošana.

Tā izpaugās divējādi:

- 1) zemnieku piecietināšana pie kāda novada. Zemnieks nedrīkstēja bez kunga atļaujas atstāt novadu,
- 2) zemnieku piecietina pie kunga personas. Šī ir smagāka dzimtbūšanas forma. Te nav starpības starp dzimtbūšanu un verdzību.

15. g. sīktenī otrā pusē un 16.g. sīktenī vairākas Livonijas valstīpas noslēdza līgumu, par otrā valstī vai vasalja novada aizbēgušo zemnieku izdošanu. Sākumā runāja par zemniekiem, kas pārbēguši parādu dēļ. Bija jāizdod vīrs vai parāds, vēl bija arī cita formula - vīrs vai ķila.

1508.g. līgumā starp ordeni un Samsalā bīskapiju neparedz vairs, ka parādnieka izdošanas vietā varētu samaksāt parādu. Bet pārējie likumi vēl ir ar agrāko raksturu. Pēc 1508.g. līguma jau ir jāizdod jeb kurš zemnieks, kas parbēdzis uz otru valstī. Šis līgumam ir devuši pamatu vairākām teorijām dzimtbūšanas rašanās izskaidrošanai.

Vispopulārāka teorija, kas valda mūsu mācības grāmatas un politiska vēsturē ir

- 1) Parādnieku teorija. 14.g. sīktena pirmā pusē notika leišu iebrukumi, 1313.1323. un 1329. gados un citos gados. Prievu iebrukumi arī notika 14. g. sīktena vidū. Tāpat 14.g. sīktenī notika iekšējās cīņas un 1315. un 1349. gadā plosījās mēris. Pēc šīs teorijas visas šīs likstas esot galīgi izpostījušas zemnieku saimniecību un zemnieki varēja uzstāt saimniecību, ja viņi griežas pie kunga pēc palīdzības, pēc aizdevuma. Viņi no kunga saņēma lopus un labību, aizdevums palika par parādu, zemnieks neverēja to samaksāt. Parāds augs un pargāji no paauzdes uz paauzdi. Lai muižnieks nesaudzētu parādu, zemniekam vajadzēja zvērot, ka zemi neatstās nesamaksājis parādu. Ja zemnieks aizbēga, tad lietu kārtoja diplomatiskā ceļā. Diplomātisku sarunu ceļā kungi vienojās, ka jāizdod tadu un tādu izbēgušo zemnieku, vai samaksāt viņa parādu. Tad šie parādi un bēgšana kļuva masu parādība, radād prezumcija, ka visi bēgļi ir parādnieki un vēl tālāk, vēl plašāka prezumcija, ka visi zemnieki ir parādnieki.

- 2) Nav īsti pareizs apgalvojums, ka zemnieki varēja radīt dzimtbūšanu parādu dēļ. Pēc šīs teorijas dzimtbūšana izceļas tā: vasalim, lai nodrošinātu zemnieku klausas un nodevas, bija nepieciešams piecietināt pie novada, lai zemnieki neverētu izvairīties no nodokļiem.

Pirmā teorijā, kas ir valdošā, izcelti ekonomiskie apstākļi, bet otrajā tiesiskie.

Vērtējot šīs teorijas mums ir jākonstatē, ka šīs teorijas pamatojas uz nepareiziem ekonomiskiem apstākļiem. Tas ir tiesa, ka 14.g. sīktena vidū, bija smaga depresija. Kursā bija smags bads, tā ka bija spiesti lūgt palīdzību no Vācijas. Tāpat arī Novgorodā (Krievijā) bija atsevišķi krīzes momenti arī vēlākos gados. Mums jāuzsver, ka visas šīs likstas tiepat smagi gūlas uz zemniekiem, ka uz kungiem. Vai kungs vispār tādus apstākļos varēja aizdot

Vai attiecīgu rekrūcija nebija ar citu raksturu - proti - iedzīvotāju skaita samazināšanos, kas bija labvēlīgi apstākļi.
 Kā jau agrāk redzējām, iedzīvotāju skaita attīstība nenotiek vienmērīgi, bet tanī ir iespējamās svarstības laika ziņa. Var būt uzplūdi un arī atplūdi. Kā redzējām, iedzīvotāju skaita piramidē var būt visvisādi robi. Mēs nenoliedzam šo depresiju momentu, bet jāuzsver, ka tie tikpat smagi atsaucas arī uz kungiem. Neiedomājami, ka kungi varētu vēl izsniegt aizdevumu, ko nevarētu atmaksāt vairaku paaudžu laikā, jo, zinams, ka 15.g. simtenī zemnieku turība bija diezgan ievērojama.
 Arī citi motīvi liek apšaubīt šo teoriju. Pēc dokumentiem redzam, ka

- 1) šie parādi nebija nemaz tik lieli, lai varētu nodibināt nebrīvību. Sādžu dienesta saraksts ar parādnieku sarakstu liocina, ka parādi nebija sevišķi lieli. Parādnieku skaits ir tikai viena ceturtdaļa no zemniekiem, kas sarakstā ir ievesti un redzam arī, ka atzīmes par parādiem sarakstā ir labotas, kasītas ārā u.t.t. No tā var saprast, ka parādi bija kārtoti. Šie fakti ir pietiekoši, lai mēs varētu šo teoriju noraidīt.
- 2) Šie parādi nav tādi, kas būtu cēlušies aizdevumu dēļ. Šādi aizdevumi šinīs laikos bija diezgan mazi. Turpretim lielākais vairums zemnieku parādu ir tādi, kur zemnieks nav nomaksājis kunga tiesu, tas ir nodokļus, ko jāpiedzen. Tā tad te ekonomiskais pamats nav aizdevums, bet gan nenokārtots maksājums.

Var teikt, ka tuvāka patiosībai ir otrā teorija, kas saka, ka, lai no drošinātu nodokļu samaksu kungs pieciotina zemnieku pie zemes. Še tomēr jāsaka, ka, ja tikai viena ceturtdaļa zemnieku palika parādā kungam, ka tamdēļ nav jāpieciotina visi zemnieki pie zemes. Šo pretrunu šī teorija cenšas apiet ar prezumciju, ka visi zemnieki ir parādnieki. Kādēļ tāda prezumcija radās - uz šo jautājumu šī teorija nedod atbildi. Tāpēc arī šī teorija no šī viedokļa ir jānoraida.
 Ko mēs varam likt šo teoriju vietā?

Liekas, ka abas šīs teorijas dibinājas uz nepareizas premises, proti, ka dzimtbūšana bija tā, kas nāca par labu tikai kungam un ka tā zemniekam nozīmē tiesiskā stāvokļa pasliktināšanu. Šis pieņēmums tomēr ir jāpārbauda. To var izdarīt izejot no paša vārda.
 17.g. simtenī ir lielā skaitā dokumenti, kuros ir minēts vācu valodas vārds Erdbauer, kas īstenībā nozīmē zemnieku, kas nav ienācējs ciematā, bet ir mantojis ciematu no senčiem. Šis vārds dod norādījumus, ka dzimtbūšana no sākuma nebija pretēja zemnieku interesēm, bet otrādi - dzimtbūšana sargāja zemnieka intereses. To var saprast arī tā, ka, ja ir pareizs pieņēmums, ka zemnieku starpā radās konkurence, radās pieprasījums pēc tukšajiem arkliem, ko zemnieki gribēja iegūt, lai varētu tos iegūt, vajadzēja griezties pie kunga. Tā radās nedrošības sajūta zemniekos, kas arklu valdīja. Zemnieku interesēs bija, lai viņu intereses nodrošina, lai no drošina viņu un viņu pēcnācēju tiesības. Sevišķi liela interese nodrošināt savu ciematu radās tad, kad muižnieks sāka pats nodarboties ar zemkopību un viņš sāka vērtēt arī zemniekus kā zemkopjus.
 Arī kungu interesēs prasīja, lai viņu pašu saimniecībā būtu nodrošināts darba spēks. Zemnieku un muižnieku intereses saskanēja, kur arī meklējami dzimtbūšanas īstie sākumi. Mēs varam atrast šinī jautājumā sakarību starp dzimtbūšanas izcelšanos un klausu darbu muižās. Tā mēs negribam apgalvot, ka pirmais būtu iemesls un otrais būtu sekas.
 Logiski nepieciešams tomēr nebija, lai zemnieku intereses izpildot saistītu tos pie ciematiem, jo var konstatēt, ka mūsu zemē bij saistības, kas atšķīrās no pārējiem apgabaliem.
 Līdz 1638.gadam Rīgas patrimoniālapgabalā nebija ierobežota zemnieku kustības brīvība.
 Logiski nepieciešams nebija šāds attīstības gājiens, bet jāatbild, ka vēsture vispār logikai neseko, vai ja seko, tad ļoti reti.

ALCĪMATS PAR NODARBĒM

13.g. simtenī zemkopība nebija vienīgi zemnieku nodarbošanās.

To pieminējam jau runājot par apgabaliem, kas nebija cieši apdzīvoti kā zemkopības rajoni.

Bez lauksaimniecības nozares, ko sauc par graudkopību, bija attīstīta arī lopkopība. No mājlopiem, ko tagad pazīstam, bij visi pazīstami arī agrāk.

Bija raksturīga atšķirība šinī ziņā, starp Vakareiropu un mums, ka pie mums zirgi bij vairākizplatīti, kā tur, kur zemes apstrādāšanai lietoja vērsi.

No Livonijas INDRIĶA kronikām redzām, ka

- 1) mājlopi pie mums bij pazīstami arī pirms vācu laikiem,
- 2) lasot kroniku duras acīs vieta, ka runājot par igauņiem viņš piemin lopu barus, ko ienaidnieki tur sirojot aizdzina prom.

Par latviešiem runājot, viņš to piemin maz.

Literatūrā tas līdz šim vēl nav izskaidrots. Daži autori norāda, ka tas ir nejausība. Šo jautājumu mums palīdzētu atrisināt konstatējums, kas bija Livonijas INDRIĶIS, kronikas autors pēc tautības. Par to pastāv strīdi, vai viņš ir bijis latvietis, mazākais šejienietis, vai arī vācietis. No tā tad atkarājas daudzas lietas. Ja mēs varētu rast atbildi uz to, kādas tautības piederīgais viņš ir, tad šī klusēšana iegūtu noteiktu nozīmi. Ja viņš ir vācietis un ja klusē par svarīgām saimnieciskām parādībām, tad tadēļ, ka tās viņa acīs nebija ievēribas cienīgas, lai viņas pieminētu, tas ir neatšķirās no kronikas autora dzimtenes parādībām.

Ja viņš bija šejienietis, tad klusēja tadēļ, ka viņam subjektīvi pamot šīs parādības bija parastas.

Šie pētījumi par INDRIĶA tautību nav noslēgti, Mēs pie tiem sīkāk arī ne-kavēsimies.

Kā svarīga nozare blakus zemkopībai un lopkopībai vēl jāmin svarīga no-darbošanās - biškopība. Ka biškopība bija attīstīta, to redzam no :

- 1) Livonijas INDRIĶA kronikām un
- 2) pēc daudziem citiem dokumentiem un apstākļiem.

Te pietiek atcerēties no politiskās vēstures strīdu bišu dēļ starp lībiešiem un ordeni. Tas liecina par to, ka biškopība bija attīstīta un ka bišu koki bij vērtīgs īpašums lībiešiem un citiem.

Ne tikai INDRIĶA kronikās un šinīs dokumentos, kas izšķir strīdus bišu dēļ ir minēti bišu koki. Tie ir pieminēti arī citos dokumentos. Man-tojuma dalīšanas gadījumos nododot vai atsavinot mežu runā par dzīvjiem un nedzīvjiem bišu kokiem.

No biškopības ieguva divus svarīgus produktus:

- 1) medu un
- 2) vaskus.

Vasks tanī laikā bija ļoti svarīgs produkts, jo zinām, ka viņš bija vajadzīgs katoļu baznīcai kulta vajadzībām. Medus bija arī maksāšanas un maiņas līdzeklis, tā tad šinī ziņā atgādina dārgmetālus, ar kuriem vēlāk viņi tika nomainīti.

Ja runāsim vēlāk par tirdzniecības vēsturi, pieminēsim arī Rīgas parādu grāmatu 13.g. simteņa beigās un 14.g. simteņa sākumā. Viena ceturtdaļa no darījumiem, pēc šī saraksta ir darījumi, kas noslēgti par vasku. Vasks bija svarīgs un ievērojams produkts, tapec biškopības nozīme vērtējama augstu.

Vaskam blakus kā svarīgu produktu minēsim vēl no meža nākošās ādas. Vāciešu līgumā ar zengāļiem, nododamo labību var atvietot arī ar ādām. Te par šo jautājumu nerunāsim. Par to sīkāk runāsim tirdzniecības vēsturē.

Zvejniecība uzskatama kā sens nodarbošanās veids un to arī piemin INDRIĶA kronikas runājot par Daugavas zvejniecību un bez tam zvejniecība bij viena no galvenām nodarbošanās, jūrmalas apgabalā, jo tur zeme ir viegla, lauksaimniecībā eksploatēt bij neizdevīgi, tāpēc zemes mazauglības dēļ galvenā nodarbošanās tur bij zvejniecība.

Zveja ar vācu ienākšanu, vācu laiku sākumā negāja vis mazumā, bet gan vēl vairāk uzplauka ar katoļu ticības ievēšanu. Jo ar katoļu ticības ievēšanu radās lielāks zivju patēriņš. (Šī kursa ievadā jau minēts, ka saimniecības vēsturēnozīme ir arī ierašām).

VERTĒJUMS PAR MUIŽAS KUNDZĪBU UN DZIMTĪBĀS SAIMNIECĪBU

Kā muižas pie mums dibinājās, to jau redzējām. Te attēlojam:

- 1) kādi bija motīvi muižu dibināšanai un
- 2) kāda bija šo muižu dibināšanas tehnika.

Kavējoties pie šīs saimnieciskās iekārtas vērtējuma, jūšaka, ka dzimtbūšana bija nākošā saimnieciskās iekārtas forma pēc gruntskundzības.

V. ZOMBARTS muižu saimniecību definē:

kā saimniecisku iekārtu, ko radīja grupa bagātu ļaužu, lai savas vajadzības segtu ar svešu ļaužu darbu.

Bagātu - nozīmē rīcības spēju par zemi un zemes apstrādāšanai vajadzīgo darba spēku.

Šo definīciju var kritizēt. Vārda "radija" vietā būtu jāliek vārds "vienojās" runājot par mūsu zemi. Uz šo vienošanos spieda konkurence, kas radās tā dēļ, ka iedzīvotāju skaits pieauga.

Šādi revidējot šo definīciju, to var attiecināt arī uz mūsu zemi.

Kas tā par ļaužu grupu bija, par ko runā? Tās bija:

- 1) garīdznieki un
- 2) karavīri.

Šīs ļaužu grupas gribēja dzīvot un dzīvoja vaļīgi un dzīves saturs viņiem nebija ražošana, bet gan patērīns. Viņu dzīve bija aizpenta ar:

- 1) kalpošanu Dievam un
- 2) kalpošanu karaspēkam un kas palika pāri no šīm kalpošanām,
- 3) to pavadīja dzīrošanā un citās izpriecās.

Mūki, kas ķērās pie līdumu līšanas un zemes apstrādāšanas, bija zemnieki, tāpat kā citi zemnieki.

Šo vaļīgo ļaužu grupa mūsu zemē sāka savu gaitu kā gruntskungi. Apgabali, kas bija pakļauti šiem gruntskungiem, bija dažāda lieluma. No sīkākām novadiem ievāktie nodokļi kungam deva tikai ikdienišķo uzturu, bet bija arī kungi, kas ievāca nodokļus no lieliem apgabaliem. No lieliem apgabaliem ievāktie nodokļi deva arī lielu atlikumu. Radās jautājums, kur to likt?

Vispirms ar šo atlikumu paplašinājās kungu svīte, kas tad palīdzēja patērēt.

Valdnieki nodibināja galmus, karavīri paplašināja draudzes lielumu.

Tā tad tādās gadījumos:

- 1) patērētāju aploks paplašinājās un
- 2) patērētāji grupējas zinamos centros.

Teiktais bija attiecībā uz kvantitatīvo pusi. Kvalitatīvā ziņā paceļas dzīves standarts. Pieņemams greznība. Baznīca tad ir tā, kas veicina greznību, lai spožāk kalpotu Dievam. Radās lepnāka iekārta un skaistāki garīdznieku tērpi. Ķelnes katedrales pagrabos ir uzglabātas pasakainas bagātības, kas glabājas līdz mūsu dienām un liecina par noskapojumu, kas bija valdošais baznīcā.

Vajadzību segšanas princips ir tas, kas valda gruntskundzības iekārtā.

Patērīns ir galvenais kodols, ap ko grupējas šī iekārta. Kā galvenā grupa starp šiem centriem ir klosteri, kur vienā klosterī bija ap 300 mūku.

Tā tad tanī laikā ievērojami patērīna centri Vakareiropā. Pēc klosteriem seko bruņinieku ordeņi un tad lielo un sīko valdinieku galmi.

Pie gruntskundzību muižu vēl nav. Kāpēc nav, to grūti ir izskaidrot. Vai trūka prasmes, vai darba roku? Vai darba rokas nebija piemērotas svešā saimniecībā?

Gruntskundzībā ražotājs ir zemnieks un ražošana norit zemnieka saimniecībā.

Muižniecība, lai segtu senjorālo patērīnu (plašāka jēdzienā) pārdeva zemkopības ražojumu daļu un naudu izlietoja nopērkot labumus, ko zemniecība neražo.

Šādu patēriņa priekšmetu ražošanu organizēja pašu muižu saimniecībās, kur strādāja svešs darba spēks:

- 1) muižas kalpi un
- 2) zemnieki.

Dreļļi pamazām kā darba spēks izzūd. Muižu kalpi arī pamazām izzūd kā ne-saimniecisks darba spēks un paliek vienīgi zemnieki.

11. lekcija.

11.X.38.

Pagājušā reizē iesakām salīdzinoši novērtēt gruntskundzību un muižkundzību. Konstatējam, ka gruntskundzību raksturo patērētāju masa, kas sadalās slēgtās grupās, kas uzstājas ka noteikti patērētāji, turpretī ražo tikai zemnieki.

Kad notika pāreja uz muižkundzību, patērētāju masas palika tās pašas, tikai ražošanā notika pārkārtošanās, ražot sāka muižā, bet te tāpat kā agrāk zemnieki bija tie, kas darbus veica. Lai segtu senjorālo patēriņu organizēja muižas saimniecības, muižas ar svešu darba spēku.

Kādā nozarē nodarbināja svešo darba spēku? Vispirms to nodarbināja lauksaimniecībā un sakarā ar to, muižu saimniecība nāk pie zemnieka ar jaunām prasībām, ar prasībām pēc klausām. Vācu avotos runā par Salland, ar ko saprot ar klausām apstrādājamo zemi. Latīņu valodā to sauc par terra dominica - kunga zeme. Angļu dokumentos runā par thanes inladd. Tie ir tehniskie apzīmējumi muižnieku zemei.

No iepriekšējā jau zinām, ka pie gruntskundzības visas viena kunga zemnieku saimniecības nebija vienkopus, tāpēc rodoties muižkundzībai, zeme bija izkaisīta. Jau redzējam, kādus papēmienus pielietoja, lai šos zemes gabalus salasītu vienkopus.

No fakta, ka zemnieki šo zemi apstrādāja, jātaisa secinājums, ka lauksaimniecības tehnika šinī laikā muižu saimniecībās nav augstāka kā zemnieku saimniecībā. To jau viegli varam saprast, jo ja zemnieki zemi apstrādāja un šo darbu uzraudzīja vaģars, kas arī bija zemnieks, tad taču viņi nevarēja pielietot labākus papēmienus kā viņi prata. Ta tad muižu organizācija arī notika ar zemnieku līdzdalību.

Lauksaimniecības tehnika bija lielā mērā vienāda kā zemnieku tā muižu saimniecībās.

Darba uzraudzība bija zemnieku rokas, jo vaģars bija zemnieks. Muižu virsvadība atradās personu rokas, ko mēs saucam par muižkungiem. Tā bija sabiedrības šķira, kas vēlāk tika par muižniekiem. Vācijā tā bija starp-kārta starp muižniekiem un zemniekiem. Tie bija dažādi ministriāli, kas vēlāk kolonizējot citas zemes kļuva par muižniekiem.

Šo muižkungu vācu valodā apzīmēja par Meier. Vēlāk šis vārds ieguva citu nozīmi.

Darba spēks muižās bija dreļļi, muižas kalpi. Vēlāk zemnieku darbs kļuva par galveno. Svarīgs konstatejums ir tas, ka šī zemnieku

klausu darbu izlietošana muižu zemes apstrādāšanai ir vienāda parādība visā Eiropā, bet klausinieku tehniskais stāvoklis ir atkarīgi dažāds un katrā vietā savādāks.

Te ir vesela gradactju skola, sakot no pilnīgas vārdzības, beidzot gandrīz ar pilnīgu brīvību. Visiem šiem ļaudīm bija kopējs pienākums, pildīt klausas muižas labā. Šīs klausas ir tas, kas saistīja zemnieku ar muižu. Jo sevišķi cieša šī saistība bija tur, kur pastāvēja ciemu iekārta, jo tad visiem laukus vajadzēja apstrādāt vienā laikā, lai viens otram nenodarītu zaudējumus. Muižnieku pienākums bija turēt vaislas lopus.

RŪPNIECIĀ RAŽOŠANĀ

Šādu nosaukumu mēs varam lietot ar vienu iebildumu, jo īstenība par rūpniecību te nevar būt runa, bet gan tikai par amatniecības ražošanu, ciktāl to var saukt par rūpniecību.

No vispārējās vēstures zinām, ka KARLII LIPLAN viņa daudzajās muižās bija daudzi un dažādi amatnieki. Dokuments, uz ko balstas šie apgalvojumi ir "Capitulāria de Villis". Jaunākā pētniecībā ir nākuši pie atziņas, ka vai tas faktiski tā bij to mēs nezīnam, bet ko tas dokuments-vēlējums, varētu sacīt programma. Pavisam nepareizi, ka to ņem un attiecina vispār uz visām muižām, ka visur bijusi tādi amatnieki.

Kāda bija šī amatniecība? Viriešu klosteros, kur sievietēm ieeja bija pavisam aizliegta nevarēja būt attīstīta amatniecība, kur sievietēm ir priekšrocības. No otras puses, laicīgās muižās šī sievietu darba roku trūkuma nebija un tur varēja sagaidīt šos amatus.

Dažādus amatus ne vienmēr pildīja, sevišķi muižas, amatnieks, bet lielu daļu no ražojumiem, ko izgatavoja ar roku darbu, veica kļaušu zemnieki kā kļaušenieki. Šos darbus strādāja zemnieki, kas prata amatus kā kļaušenieki.

Pilsētās amatnieki bija organizēti cunftēs.

Cunftes bija cieši noslēgtas korporācijas,

kas, protams, ar lielu greizsirdību nolūkojās uz citiem, kas arī nodarbojās ar amatniecību. Tās nebija sevišķi sajūsminātas arī par tiem, kas uz laukiem strādāja amatniecībā. Zināma nozīme tomēr bija muižu amatniecībai.

Tomēr muižas nevarēja paveikt visus amatniecības darbus. Kādus lielākus būves darbus veica pilsētu amatnieki, vismaz virsvadība bija pilsētu amatnieku rokās. Mēs tagad pievērsīsimies amatniekiem, kas bija muižu rīcībā un skaitījās "pašu ļaudis".

1) Uzturliedzēkļu ražošana. Svarīgākā grupa amatniecībā bija uzturliedzēkļu ražošana. Svarīgākais produkts te, protams, ir maize. Maizi zemnieki bieži nodeva muižā jau gatava izceptā veidā. Ir arī bijušas ceptuves muižās. Piemēram, TISCHHARTSMA mantojuma dalīšanas dokumentā no 1382.g. mantojuma dalījumā pieminēta arī paša ceptuve.

Gandrīz visās muižās bija šādas divas galvenās iestādes:

1) maizes ceptuve - Bokku un

2) brūzis - Bruhus.

Šos darbus ceptuvēs un brūžos veica muižas kalpi vai zemnieki pēc kārtas. Lai varētu pagatavot maizi, protams, vispirms bija labība jāsamal miltos. Te atceresimies arī to, ka dzirnavas ir viens no centriem, kur radās muižas, tas ir bijušas muižām pamatā. Bez šīm dzirnavām, kā dokumentos bieži sastopam, zemniekiem vajadzēja nodot muižām rokas dzirnavas. Muižā ar šīm dzirnavām samala graudus. Šim darbam nebija vajadzīgs kvalificēts darba spēks. To veica kļaušenieki. Dokumentos ir minēti, diezgan bieži, gadījumi, kad bija jānodod gatava maize.

Alu gan nekad nenodeva gatavu muižai, bet muižai nodeva gan apipus un labību, no kā alu brūvē - miežus.

2) Apģērbu darināšana.

Vispirms šeit ir jāpagatavo drēbes. Apģērbu darināšanas darbs tika organizēts četros veidos:

1) Viss ražošanas process notika zemnieka sētā, sākot ar līnu un vilnas apstrādāšanu. Šādā veidā pie mums apģērbu ražošana ir reti dokumentos sastopama. Vakareiropā šāda veida apstrādāšana sastopama daudz biežāk, ka zemniekiem bija jānodod gatavs audums muižai. Biežāk sastopam - nozīmē, ka biežāk ir minēts dokumentos. Šie audumi bij jāizgatavo vai nu no pašu materiāla, vai arī no muižas materiāla.

2) Latvijā biežāk sastopams veids, ka zemnieki nodod materiālu muižā, bet audumu izgatavoja daži zemnieki, kas nodarbojās tikai ar aušanu. Pie muižām bij tā sauktie vēveri. Vēlāk 17.g. simtenī šī iekārta mazliet mainījās.

3) Zināmas lielas muižas, kur vēveri nebija patstāvīgi zemnieki, bet dzīvoja muižās un strādāja ar daudzām stellem zem viena jumta. Te rodas rūpnieciskais ražošanas veids, ko sauc par manufakturu, ar pāreju uz moderno rūpniecību. Tāda manufaktura bija Uksenšernas muižās Vidzemē, Valmierā. Ja muižās nodeva gatavu audumu, tad drēbes pašuva muižnieka sieva un meitas. Tā tas bija laicīgās muižās. Klosteros tādos gadījumos bija atsevišķs drēbnieks.

Krāsosāna arī notika muižās. To varam redzēt no tā, ka grāmatve-
dība atspoguļojas izdevumi par krāsvielām.
Tie ir trīs veidi, kā notika apgērbu darināšana.

4) Pie šī ceturtā veida bez izņēmuma viss process noritēja muižās, kur
šo darbu veica kalpones. Latvijā šis veids tomēr nav konstatējams.

Apgērbu darināšanas nozarē jāpieskaita arī apavu ražošana. Gandrīz visus
apavus ražo muiža. Sākot ar ādu gērēšanu un beidzot ar šūšanu, viss process
noritēja muižā. Nav nekādu ziņu, ka zemnieki būtu nodevuši muižā gatavus
zābakus.

3) Dzīvokļu būvēšana. INDRIKA kronikās ir minēts, ka piļu celšanai aicinā-
ja mūrniekus no Gotlandes. Šos mūrniekus aicināja no Gotlandes tādēļ, ka
mūru ēku celšanas tehnika nebija pazīstama, kā tanī laikā Vakarēiropā tā
bija pazīstama. Nekur mēs neatrodam, ka latviešu celtnesbūtu celtas no ķie-
ģeļiem mūrētiem ar saistvielām, tanī laikā ar kaļķiem.

Tas fakts, ka no Gotlandes aicināja uz šejieni mūrniekus, sevišķi vēl ne-
izceļas, Vakarēiropā tā bija parasta parādība, ka viens kungs lūdz otram
kungam amatniekus, akmeņkaļus, mūrniekus.

Pilis, protams, dārgi maksāja un muižu ēkas tādas nebija. Muižu ēkas cēla
no koka un šo darbu veica zemnieki. Vēl 16.g. simtenī muižas ēkas ātri no-
maz neatšķīrās no zemnieku ēkām. Vispirms atšķirība izveidojās tur, kur
pārgāja uz citiem būvmateriāliem. Zviedrijā muižnieki cēla no ķieģeļiem,
bet zemnieki no koka. Drīz atkal daudz neatšķīrās, jo zemnieki savas mājas
nokrāsoja sarkanās.

Materiali šādu ēku celšanai nekādas grūtības nerādīja. Mežu bij pietieko-
ši - koki bij, akmeņu laukmalas arī bij pietiekoši, salmus saņēma no zem-
niekiem ar nodevam un arī no pašu laukiem. No tā mēs tagad arī varam ie-
domāties, kāda torēzējā muiža izskatījās.

Cits jautājums ir baznīcu celšana. Baznīcas bija lielākas un greznākas
celtnes. Šo jautājumu nokartoja tā, ka baznīcu uzturēšanai apvienojās vai-
raki vasāli, kurus sauca par baznīcas junkuriem, kas tad uzturēja baznīcu,
cēla ēku un remontēja vajadzības gadījumos. (Kirchenjunker).

4) Rīku un piederumu izgatavošana.

Kalējs.

Kalējs bija svarīgākais amats šinī ziņā. Kalēja amats vispār ir sens un
vecs. Kalēja darba rīki ir konstatējami jau sen pirms vācu laikiem mūsu
zemē. Daudzās citās zemēs šis amats saistās ar veselu virkni teiku, kas
liecina par mistiku, kas šo amatu apvienoja.

Mūsu zemē šinī ziņā svarīgākais jautājums ir, kur ieguva materiālus pirms
vācu laikiem kalšanas darbiem?

Pasekojot izraktos kapos, atrodam lielu kvantumu dzelzs izstrādājumu.
Daļu šo materiālu importēja un daļu ieguva tepat pie mums no purvu rūdas.
Hercoga JĒKABA laikā šo purvu rūdas apstrādāšanu Kurzemē atjaunoja, un
dzelzi varēja izgatavot. Jādona, ka purvu rūdas izstrādāšana pakāpeniski
izbeidzās iestājoties vācu laikiem, un tad materials, galvenā kārtā, bija
importēts.

Šos rīkus izkala arī zemnieks, kam bija tāds pats stāvoklis kā vēverim, kas
tikai kala muižai un citas kļaušas viņam nebija jānod muižai un varēja dzī-
vot savā ciematā.

Mucinieks.

Šinī ziņā muciniekam bija līdzīgs stāvoklis kā kalējam, ka tas arī tāpat
gatavoja muižai tikai mucas. Lielo patērēto alus kvantumu dēļ šis amats
muižai bija ļoti svarīgs. Mucinieks dzīvoja savās mājās tāpat kā kalējs.
Tas, ka mucinieka amats muižai bija ļoti svarīgs un izplatīts dod izskaid-
rojumu tam, ka "Mucinieks" kā uzvārds ir ļoti bieži sastopams.

5) Mantu transports.

Transports mums ir jāizdala, kā atsevišķa grupa rūpnieciskā ražošanā. Tie-
ši vajadzība pārvietot mantas no vienas vietas uz otru tieši pieauga ar
muižu rašanos.

Galvoni satiksmes ceļi vēl līdz 17. un 18.g. simtenim ir upes. Zemes ce-
ļi tehnikas dēļ bija pieticami galvenā kārtā tikai ziņā. Tie bija zie-
mas ceļi. Vasaras zemes ceļi arī bija, bet rati bija tik primitīvi, ka
transports sagādāja lielas grūtības.

Šo transportu veica galvenā kārtā kļaušinieki.
Ar šo tad mēs arī noslēgsim vidus laika agraro vēsturi.

TIRDZNICĪBAS VĒSTURE

Vispirms atcerēsimies to formu, kur tēlojam parādības pirms vācu laiku tirdzniecībā, ka Eiropas tirdzniecībā vispirms dominēja Skandināvijas vikingi. Redzējām arī, ka tirdzniecību no laupīšanas nevarēja īsti labi atdalīt. Kur īsti sākās tirdzniecība, to nevar pateikt, jo robežas starp laupīšanu un tirgošanu nebija. Šīs divas lietas saplūda viena otrā. Mūsu zeme atradās pasaules tirdzniecības ceļā, uz lielās magistrātes, starp vakariem un rītiem un dienvidiem un ziemeļiem. Šis ceļš gāja pa Daugavu. Šis fons ir panorama, ko konturās mēs varam zīmēt. Stāvoklis mūsu zemē krasi mainās sākoties vācu laikiem. Ziemeļnieku hegemonijas vietā nāk cita, jo uz skatuves parādās jauns, ievērojams spēks - Hanza. Hanzas ir pastāvējušas vairākas. Tās bija savienības, sākumā tirgotāju, bet vēlāk pilsētu savienības. No vispārējās vēstures ir pazīstamas divas svarīgākās hanzas:

- 1) flamu hanza un
- 2) vācu hanza.

Vācu hanzai bija liela nozīme mūsu zemes tirdzniecībā. Flamu hanza dominēja Anglijā. No abām šīm galvenām hanzām noteiktu organizācijas formu ieguva flamu hanza. Ta bija:

- a) tirgotāju savienība (Gilžu savienība)
- b) pilsētu savienība.

12.g. simteņa otrā pusē flamu hanza pārvaldīja visu Anglijas tirdzniecību. Šinī laikā flamu hanza pieaugusi no 17 uz 57 pilsētām. Hanza eksportēja uz Angliju dažādus gatavus audumus, stiklu citus izstrādājumus, bet no Anglijas importēja galvenā kārtā izejmaterialus, kā vilnu. Šinī hanzā noteicošais vārds bija Briggei, kur vēlēja arī hanzas priekšnieku, ko sauca par hanzas grafu. Viņa palīgu vēlēja citā pilsētā, kas arī atradās ne visai tālu no Brigges, tā bija Iperne. 1267.g. Anglijā dibināja pašu tirgotāju savienību

" Merchants Stapler"

kas jau 1354.g. pārņēma flamu izmiruso tirdzniecības savienību. Vēlāk Merchants Stapler savienības vietā stājās viena cita - Merchants venture (merčents venčās). Anglijā iespīežas arī vācu hanza, kas mums bija tā svarīgākā.

Agros vidus laikos vācu tirdzniecība koncentrējās Reinas krastos, kur Ķelnes pilsēta bija šīs tirdzniecības centrs. Vēlāk, 9.g. simtenī rodas otrs centrs - Hamburga. Vācu ekspansija tad vīrsās uz austrumiem un šīs ekspansijas kustībā 12.g. simtenī dibināja Libeku un tanī pašā laikā vācu tirgotāji iespīežas arī Visbijā, kur tie drīz apvienojās savu interešu aizstāvēšanai. Šinī laikā - 12. g. simtenī - lai aizstāvētu savas intereses Hamburga un Libeka noslēdza savienību. Sākums šai savienībai nav nosakams, bet 12.g. simtenī tā jau pastāvēja. Šai savienībai drīz arī pievienojās Broneno.

No šī tīdola pakāpeniski apvienojot visas vācu pilsētas, izaug pilsētu savienība. Šīs savienībā apvienotas pilsētas sadalīja rajonos, kuros viena pilsēta izvirzījās priekšgalā.

Reinas rajona priekšgala bija Ķelne.

Visbija bij jūras pilsēta un atradās pilsētu priekšgalā. Vēlāk Visbijas vieta stajas Libeka.

Braunšveiga bija vadītāja Vācijas iekšzemes pilsētam, kuras pakāpeniski pievienojās pilsētu savienībai.

Danciga izveidojās kā ceturtais centrs un ta bija mums tuvākais kaimiņš, kam lielākā nozīme tieši mūsu tirdzniecībā.

Tā tad bija četri centri - Libeka, Ķelne, Danciga un Braunšveiga. Arpus vācu pilsētām bija šai hanzas savienībai, modernā valodā runājot, faktorejas, ieb tirdzniecības stacijas, kantori. Lielākas faktorejas

Londonā,
Hamburgā,
Bergenē,
Novgorodā un 28 mazākās pilsētās.

Tirdzniecības metodēs Hanza nāca ar jauniem papēmioniem. Vikingi pelnīja 100% atņemot ar varu, Hanza nāca pie slēdziena, ka šis pelnīšanas veids neatbilst modei un 100% nepelnīja godīgi tirgojoties.

Grūts darbs Hanzai bija iztīrīt jūras no laupītājiem, to viņa arī veica. Hanzas organizācija un darbība bija tāta noslēpumainā plīvurī. Hanzas savu locekļu sarakstus nekad nepublicēja un nezinēja, kas ir šīs organizācijas vadītāji. Ka šī organizācija bija tāda, kas varēja rīkoties ar reālu spēku, redzam no tā, ka vajadzības gadījumos tā uzstādīja karaspēku pat līdz 12.000 vīru lielū.

Danijas karalis divreiz dabuja pārliecināties par šī karaspēka ieroču spējam.

Šī savienība tālu sniedzās citās zemēs, Anglijā, Krievijā u.c. Savu locekļu starpā, lai ievestu disciplīnu nelietoja mīkstus līdzekļus. Piemēram Halbštadtes četras birģelmeistaros par nepaklausību tā notiesāja uz nāvi. Ar šiem rigoroziem līdzekļiem, kad valsts vara Eiropā bija vāja, Hanza varēja spēlēt ievērojamu lomu. Tā bija īsta Ziemeļeiropas valdniece. Visu Ziemeļeiropu sev pakļāva Hanza. Sākot ar 1260.g. Lībekā notika kārtējās Hanzas konferences.

Hanzas bagātības un varenības avoti galvena karta ir trīs:

- 1) Anglijas tirdzniecība. Šeit Hanza atbalstīja EDUARDU III. cīņā pret Franciju, un ieguva lielas priekšrocības tirdzniecībā Anglijā.
- 2) Krievijas tirdzniecības monopols.
- 3) Zveja Zunda.

Sākot no 12. līdz 16. g. simtenim silķes bija ļoti svarīgs tautas partikas produkts. Silķes tanī laikā devās nārstot Baltijas jūrā. Lai no kļūru Baltijas jūrā, silķēm bija jāiet caur Zundu. Skagenes rags bija ļoti izdevīgs zvejai. No 12. līdz 16.g. simtenis Skannijas rags bija liels cīņas objekts starp Daniju un Zviedriju. Kādēļ īsti šīs cīņas notika, tas pilnīgi nav nosakams, bet galvenie iemesli bija šī silķu zveja un arī tas, ka Skannijas rags bija arī ļoti izdevīgs tāpēc, ka no tā varēja kontrolēt visu Baltijas jūru.

Cīņas starp Daniju un Zviedriju, kā jau tas ļoti bieži gadās, kad divi cīnās, tād trešais uzvar, guva saimniecisku virsroku, Hanza, pārvaldot un saņemot savās rokās silķu zveju.

16.g. simtenī notiek divi ļoti svarīgi vēsturiski notikumi, kas viens no otra gan ir pilnīgi neatkarīgi, bet kas tomēr sakrīt (tā ir viena no vēstures mīklām, kas dažreiz atgādās).

Sie divi ievērojamie notikumi bija:

- 1) Eiropā izpletās protestantes kustība un zivju patēriņš krita un
- 2) silķes mainīja savu kustību. 17.g. simtenī silķes nenāca vairs nārstot uz Baltijas jūru, bet gan pārcēla savu nārstošanos uz Ziemeļjūru, kur tās nārsto arī vēl tagad.

Tā, bez šaubām, ir gadījuma rakstura sakrišana, tomēr tai bija svarīgas sekas. Šinī pašā laikā arī notika Hanzas sabrukšana. Tagad izbeidzas cīņa starp Daniju un Zviedriju un sākās cīņa starp Holandi un Angliju šo ūdeni dēļ, kur bija silķes. Kā redzējam, šī silķu zveja bija viens Hanzas bagātību avots, kas tagad izbeidzas.

Otrais Hanzas bagātību avots bija Krievijas tirdzniecības monopols. Novgoroda bija liels tirdzniecības kantoris, kas bija liels atbalsta punkts ekspansijai uz austrumiem. Arī šim balstam naca trieciens. JANA III. laikā 15.g. simteņa beigās Krievija sāka apvienoties. Tā kā Hanzas varenība pamatojās uz citu vājumu, tad šāds Hanzas monopolstāvoklis tika iznīcināts ar šādu apvienotas valsts rašanos Krievijā. 1570.g. JANIS BRISMIĢAIS sagrāva Novgorodu. Tā no lielā tirdzniecības centra kļuva par ciemu. Tā Hanzas priekšrocībai atkal atkrita viens balsts uz kuru tā balstīja savu varenību.

Trešais Hanzas balsts bija Anglijas tirdzniecība. 15.g. simtenī tā uz Angliju eksportēja un importēja 40 reizes vairāk kā pašu angļu tirgotāji. Hanzas kapitāli darbojās arī Anglijas rūpniecībā un raktuvēs, piemēram, alvas raktuvēs. Hanzas tirgotājiem bija lielākas tiesībaskā nesen eiropešiem Ķīnā.

1552.g. jau redzam, ka Anglijas valsts vara ir izveidojusies tik stipra, ka EDUARDS VI atņēma Hanzai tiesības Anglijā.

Karaliene MERIJA gan pēc tam tās atjaunoja, bet 1558.g. ELIZABETH slēdza Hanzas kantori Anglijā, tā saukto "dzelzs sītu". Vidus laiku beigās tirdzniecība bija sasniegusi kalngalus. Hanzas rokās atradās tirdzniecība kā ar ziemeļu tā arī ar dienvidu zemju precēm. Dienvidu preces bija vīns, sāls, augļi, orienta izstrādājumi u.c., bet ziemeļu preces bija ādas, vaski, labības u.c. preces, kas visas gāja caur Hanru. Vācijā Hanzai bija varens banku nams - Fugeri, kur organizēja arī politiskos notikumus.

Tā kā šī varenība balstījās uz citu vajumu, tad citiem paliekot vareniem, Hanzas varenība arī sabruka. Otrs Hanzas sabrukšanas iemesls bija, ka blakus lielākai Hanzas organizācijai tās politika bija tuvredzīga. Daudzas pilsētas tā pievilka sava savienībā tikai tāpēc, ka tā bija varena, bet ļoti ātri daudzas pilsētas pašu tirgotāji iemācījās paši tirgoties un izmantot priekšrocības, tā Hanza kļuva ēna, ko izdzēsa 30 gadu karš.

Šādā fonā tad tēlojās Rīgas tirdzniecība. No tā arī var redzēt, kādi avoti apmēram var būt tirdzniecības vēsturei. Rīga bija Hanzas locekle un pie tam vēl ievērojama, tāpēc mums ir jameklē ziņas Hanzas dokumentos. Tie lielā skaitā ir arī publicēti. Hanzas protokoli jeb kā vēl tos sauc - "Hanzas recesi" ir publicēti izdevumā "Hansisches Urkundenbuch". Hanzas vēstures pētīšanai iznāk specialš žurnāls Vācijā. Tomēr kāda pārskatama kurša par Hanzas vēsturi trūkst.

FOGELS ir sarakstījis grāmatu par Hanzu (Viņš starp citu bija arī Baltijas vēsturnieku kongresā 1937.gadā, kur viņš sarunā ar DUNSDORFU izteicās, ka viņš gatavojot šīs grāmatas jaunizdevumu, bet šī gada oktobrī laikraksti vēstīja, ka viņš ir miris un viņa darbs vēl nav parādījies).

Nākošais avots, kas ļauj ieskatīties Rīgas tirdzniecības vēsturē un reizē arī Latvijas tirdzniecības vēsturē, jo Rīgas tirdzniecība bija noteicošā Latvijā, ir:

Rīgas parādnieku grāmata.

Trešais avots ir tirdzniecības līgumi, kas slēgti starp Krieviju un Rīgu. Mūsu tirdzniecības vēstures galvenais saturs arī būs Rīgas tirdzniecības vēsture. Pēc tās nēs centīsimies nākt pie zināmiem secinājumiem arī par zemnieku tirdzniecību.

RĪGAS PARĀDNIĒKU GRĀMATA

Šīs grāmatas teksts, kā tas vidus laikos bija parasts, ir sarakstīts latīņu valodā. No teksta ir redzams, ka šī grāmata ir tikusi saukta "Libro Civitatis" (latviski - namnieku grāmata).

Šis dokuments ir izdots jau 1872.gadā ar nosaukumu "Das Rigische Schuldbuch" izdevējs bij Dr. HERMAN HILDEBRAND. Plašāku komentāru par šo grāmatu tomēr trūkst.

Šī grāmatā ir ieraksti par parādiem uz laiku sākot ar 1286. līdz 1352. gadam. Šis dokuments līdz mūsu dienām nav nonācis nebojātā veidā, jo tam ir izplēstas dažas lapas. Palikušā daļa tomēr dod pietiekošu ieskatu latviešu tirdzniecības vēsturei.

Parādu darījums 13.g. simtenī un 14. g. simteņa sākumā vispār bija bīstami slēgti, jo to vienkārši neatmaksāja. No parāda varēja tikt valā vienkārši zvērot, ka nav parāda. Pret to arī nelīdzēja liecinieki. Sankcija bija pret to, ka varēja ar šādu rīcību zaudēt "mūžīgo dzīvošanu" un otra sankcija bija, ka varēja zaudēt labo roku. Tad nu gan vairāk nebija iespējas zvērot. Sankcijas bija, kā redzam, ļoti bargas, bet saimniecisko dzīvi šādas sankcijas nemaz neapmierināja, jo "mūžīgās dzīvošanas" zaudēšana neko nelīdzēja. Tad ievēda citu iekārtu, ka parādu apliecināja rātes priekšā, ierakstot grāmatās. Pēc tam šādus parādus nevarēja apstrīdēt. Tie bija tādi paši apmēram, kā tagadējie darījumi pie notara.

1470.gadā Hamburgā bija tūdas grāmatas, tad Libekā, Rostokā u.c.

Šīs grāmatās ierakstītie parādi uz kādu naudas summu vai precēm varēja celties:

- 1) izdodot naudu un
- 2) paliekot parādā par precēm.

Ir reizēm minēts parāda izcelšanās pamats. Reizēm tas nav minēts un ir jāspriež pēc surmā vai tas ir par precēm vai ir naudas aizdevums. Naudas aizdevuma summas ir apalas, par precēm radušās parādu summas ir daļās - nevienādas.

Par preču tirdzniecības kredītu liecina arī termiņi, jo tirdzniecībā vienmēr ir īssais kredīts. Tirgotāji naudu aizdeva ne labprāt, jo ar to varēja pelnīt tikai 22%, kamēr tirdzniecībā varēja pelnīt 100%. Ja gadā kapitalus varēja apgrozīt vairākreiž, tad gada laikā kapitali pieckāršojās. Tāpēc viņi arī varēja paņemt lielāku risku. Tāpēc arī sapratīsim, kāpēc tirgotāji bija pilsētās valdošie. Tirgotāju rokās drīz vien nokļuva visa vara pilsētās.

Daudzi ieraksti šinī grāmatā ir tādi, ka par precēm ir izmaksāti avansi, atšķirībā no vēlākiem laikiem tikai par daļu no precēm (vāciski - Vorschus), bet 14. g. simtenī par visām precēm.

Bez tirdzniecības darījumu ierakstiem šinī grāmatā ir konstatējami arī citi parādi, kā mantojuma dalījuma gadījumos. Mirstot vai arī vecākiem dēliem, kas nakuši savos gados, bija tiesība prasīt savu daļu. Nāksana savos gados zēniem bija saistīta ar 13 gadiem, meitenēm ar 14 gadiem. Šo daļu tad nodrošināja ar ierakstu parādu grāmatā.

Atsevišķa daļa ierakstu šinī grāmatā ir renšu pirkumi. Tie ir divējādi:

- 1) redditus, ko maksāja par kapitaliem, kas aizdoti par gruntsgabaliem,
- 2) census hereditarius. Šis ir tāds renšu pirkuma veids, ko maksāja par gruntsgabalu aizdošanu.

Rīgas parādu grāmatā abi šie veidi saplūst kopā. Tā bija īpatnēja vidus laiku tiesību norma, proti, ka:

kreditori nevarēja piespiest atmaksāt kapitalus, bet gan varēja piespiest maksāt rentes.

Parādnieku grāmatā redzam arī tīrus naudas aizdevumus uz procentēm, neskatoties uz to, ka pāvests kristīgiem cilvēkiem bija aizliedzis aizdot uz procentēm. Starp citu šis aizliegums bija viens no galveniem iemesliem, kāpēc žīdi izvirzījās par bankiekiem. Rīgas parādnieku grāmatā konstatējam, ka šādu aizliegumu pie mums ignoreja un Latvijā vidus laikos dažādi pāvesta aizliegumi vispār itkā nebija spēkā. Rentes šiem aizdevumiem svarstījās no 5 līdz 22 procentiem.

Rīgas parādnieku grāmatā ir vēl atspoguļoti citi darījumi. Piemēram, kādai personai viņas rīcība tiek nodota zināma summa, bet par rentēm ir jāaudzina bērns. Ir arī iekļājumi. Ir arī tirdzniecības sabiedrības dibinot radušās saistības. Konstatējam arī prasījuma cesijas, piegādes līgumus un veselu rindu modernu darījumu.

RĪGAS PARĀDNIĒKU GRĀMATAS IZVĀRTA

Ieraksti šinī grāmatā ir kartoti pēc alfabeta un pēc debitora vārda. Katram burtam ir īpašs nodalījums, tāpat katram vārdam. Ieraksti nebija kartoti pēc uzvārdiem, bet pēc priekšvārdiem. Ja maksājumi bija izdarīti, tad ierakstu izstriņoja vai arī izkasīja. Izstriņotos jau nu viegli var salasīt, bet grūtāki ir ar izkasītiem, tomēr arī tie dažkārt ir atšifrojami, jo arī izkasīt labi nav bijis iespējams.

Šie ieraksti Rīgas parādnieku grāmatā nav vienlaicīgi. Saprotams, ka jau sen pētnieki ir interesējušies par šo grāmatu, bet viņi interesējās galvenā kārtā par citu jautājumu, proti, vai nevarētu pēc šīs grāmatas aprēķināt Rīgas pilsētas iedzīvotāju skaitu. Tur ir ierakstīti ne tikai vācieši, bet arī citi. Mums šī grāmatā ir svarīga no cita viedokļa, proti, tur ir dokumenti arī latvieši, kas šinī laikā slēdza arī saimnieciskus darījumus. No šīs grāmatas ir saglabājušies 1099 ieraksti.

12. lekcija

24.X.38.

Runājot par Rīgas parādnieku grāmatu, tās būtību, uzdevumiem, nolūku un tehnisko iekārtu pie tās pakavējamies sīkāk, tāpēc ka tā mums ir ļoti svarīga, lai tad vēlāk mēs redzētu, cik pamatoti ir slēdzieni, kurus sociālam no šīs grāmatas.

Kādas ir tās personas, par kurām varam smelties ziņas Rīgas parādnieku grāmatā? Jāsaka, ka grāmatā tas ir ļoti reti pierakstīts. Šis atzīmos arī ir ļoti īsas, piemēram, tur ir atzīmēts tikai, ka tāds un tāds ir kungs, rātes loceklis, vai zemnieks. Vairāk tur nekas arī nav teikts. Tas, protams, ir jānožēlo. Tomēr mums ir vēl citas iespējas noteikt šīs personas.

Rīgas parādnieku grāmatā figurē vesola rinda latviešu un lībiešu. Kas viņi bija - zemnieki, tirgotāji vai kungi, tomēr nezina. Ka noteiktās personas būtu tirgotāji, to mēs saprotam no tā, ka viņas figurē vairākas reizes šīnī grāmatā, kā parādnieki, kā pārdevējs, kā prasītājs. Tad jau ir skaidrs, ka šāda persona ir tirgotājs. Tad Rīgas parādnieku grāmatā ir vesola rinda namnieku, jeb moderna valoda runājot pilsoņu. Pēc viduslaiku prasībām pilsonim vajadzēja piederēt nekustamam īpašumam. Uz Rīgu šo prasību tomēr tā stingri nevarētu attiecināt. Tālāk šīnī grāmatā ir minēti ordeņa bruņnieki, vasāļi, domkungi, priesteri, mūki, mūkenes. Ta tad tā ir ļoti raiba sabiedrība. To varam ļoti labi arī saprast, jo katram taču varēja iznākt kāda darīšana saimnieciskā laukā, tikai augstām kartām varētu būt minēti tituli.

Pētnieks HILDEBRANDS mēģināja šīnī grāmatā minētās personas sašķirot pēc tautībām. Pēc viņa pētījuma (šķirojuma) tur ir ierakstīti:

1150	-	vāci,
80	-	krievi,
70	-	latvieši, leiši un lībieši.

Šis šķirošanas pamatā ir vārdi, tas ir, viņš šķirošanu izdarīja pēc vārdiem. Var saprast, ka tāds šķirojums nevar būt precīzs un pilnīgi pareizs. Katra ziņā ļoti var pazīt krievus, jo vārdi tiem ir īpatnēji un ļoti atšķirīgi, bet vācu vārdus viņš ir mēģinājis atšķirt no pārējiem un pazīt pēc līdzīgiem vārdiem citās pilsētās (vācu). Var atrast arī tieši tos pašus cilvēkus, kas ir sastopami citās pilsētās. (Tas ir vārdus, kas apzīmē vietu un to pašu personu). Par to vēlāk būs runa, runājot par jautājumu, cik liels iespāids Rīgā bija svešiem clementiem.

Nevaram noteikti pateikt, vai tie, kas ierakstīti Rīgas parādu grāmatā, bij rīdzinieki, jo kredīta darījumus slēdza arī laucinieki un arī personas no citām Livonijas pilsētām. Tirgotāji arī nav vienīgi, kas izmantoja šos darījumus. Tā tad te ir vietā kritiskā pieeja.

Bez atsevišķām personām šīnī grāmatā ir vēl minētas veselas korporācijas. Viena starp tām ir ordenis. Tas arī pats rosīgi nodarbojās ar tirdzniecību, perēķinoties ar Rīgas tirdzniecību, kurai viņš bija konkurents, kā to redzēsīm vēlāk.

Cīņas starp Rīgu un ordeni ir ievērojamas mūsu politiskā vēsturē, bet te ir jāsaprot, ka tas šo cīņu izskaidrojums, kas figurē mūsu mācības grāmatās, ir kā tiltiņš, par kuru var pāriet tālāk, bet šo cīņu īstais iemesls tas nav bijis, bet gan naid starp Rīgu un ordeni izskaidrojams ar sacensību tirdzniecības laukā. Tagad būs saprotams arī, ka ordeņa saimnieciskie darījumi šīnī grāmatā neatspoguļojas (tie bija reti, kas sastopami šīnī grāmatā). Ordenim nebija vajadzības kā slēgtai organizācijai, lai apstāpri - nātu viņas darījumus kautkāda pilsētas rāte. Viņam pašam bija pietiekoši daudz un dažādu iespēju nodrošināt savus darījumus. Atsevišķie ordeņa locekļi arī izmantoja šīs iespējas. Daži ieraksti tomēr ir sastopami arī Rīgas parādnieku grāmatā. Šie ieraksti rāda, ka ordenis uzstājas kā kredītors un aizdeva naudu atsevišķiem Rīgas namniekiem. Pati pilsēta arī ir aizpēmusies naudu.

Vēl Rīgas parādnieku grāmatā ir minēta peregrīnu korporācija (ne tādā nozīmē kā tagad, mūsu studentu korporācijas, bet gan vispārējā vārda nozīmē - organizācija).

Kad biskaps ALBERTS iebruca Latvijā, tad ar viņa gādību pie mums tika nodibināts ordenis. ALBERTS katru gadu pulcināja krusta karotājus uz Rīgu, lai cīnītos ar pagāniem. Tie bija krusta karotāji vai peregrīni, kas sa - slēdzās īpašā sabiedrībā. Biskaps ALBERTS šai peregrīnu sabiedrībai bija devis arī atsevišķas privilēģijas, un tie bija pastāvējuši kā atsevišķa sabiedrība līdz 1280.g. un pat vēl līdz 1299.gadam. No ierakstiem Rīgas parādnieku grāmatā redzam, ka tiem bija arī savi līdzekļi.

Vai varam kautko spriest arī par precēm pēc Rīgas parādnieku grāmatas?

Tad mēs redzēsim, kādas preces 13.g. simtenī un 14.g. simtoga sākumā bija sastopamas tirdzniecībā. Vienmēr un visur, protams, saimniecisko darījumu pamats nav tikai tirdzniecības darījumi. Ir tomēr daudzi gadījumi, kur ir konkrēti teikts un redzams arī preces nosaukums.

Pilnīgi atsevišķi izdalās darījumi, kur lieltirgotājs uzpirka preces ar avansu, bet mazāk preču nosaukumi ierakstīti, kur lieltirgotājs pārdod zemniekiem. Ja lieltirgotājs pirka preci uz avansa, tad darījumu ierakstīja tā, ka atzīmēja, kam zemnieks nodod preci par avansu. Zemniekam vajadzēja tad nodot preci tik ilgi un tik daudz, kamēr lieltirgotāja avanss bija izsmelts.

Turpretim, ja lieltirgotājs pardeva kādam patērētājam vai sīktirgotājam, tad ir atzīmēts tikai tas, ka parāds ir tādu un tādu summu liels, bet nav teikts, par ko ir šis parāds.

Preces, ko lieltirgotāji pirka lielāko tiesu ir eksportpreces - vasks, ādas, koki, potaše, lini, labība, medus, tauki un speķis.

Importa preces, ko lieltirgotāji ievēda un pardeva (par tam ir maz ziņu) bija galvenā kārtā - sāls, tad dzelzs, zirgi, audekls, vadmala, garšvielas un sērs.

No eksportpreču svarīgākā bija vasks. Tieši parādnieku grāmatā ceturtdaļa no tirdzniecības darījumiem runā par vaskiem. (Tirdzn, dar. 428 ier.).

Vasks bija svarīgs baznīcas kultam un tāpēc pēc tā bija liels pieprasījums un austumi, galvenā kārtā, Livonija bija vaska piegādātāja, Vakar - Eiropai.

Vasks bija prece, ko labprāt ņēma pretī arī kā naudu. Varām konstatēt gadījumus, kad vasks parādās blakus naudai kā maiņas līdzeklis. Starp citu baznīca vairākus sodus uzlika vaskā (tas ir, bija jāmaksā vaski).

Arī Rīgas pilsētas saimniecībā 14.g. simtenī lielākie Rīgas pilsētas ienākumi ir vasks, ko maksā lībieši kā nodokļus. Vispār vasks bija svarīgs ražojums un tam bija svarīga loma 13. un 14. g. simtenī Rīgas tirdzniecībā. Tirdzniecībā apgrozījās, kā tas redzams no Rīgas parādnieku grāmatas

kausēts un nekausēts vasks.

Parasti no iedzīvotājiem uzpirka nekausēto vasku un Rīgas namnieki to tad pārkausēja. Parasti vasku gabali bija 80 kg, jeb 10 podus smagi. Krievu vasks bija svērts kapās un bija 8 podi smagos gabalos. Podā bija 20 mārciņas.

Bieži sadūras pārdevēja un pircēja intereses. Tirgotājus interesēja, lai gabali būtu pēc iespējas lielāki, jo tad bija vieglāk sakausēt un viltot. Par to, ka vaski tika viltoti, liecina sodi par viltosanu. Šī censšanās pēc lielākiem vasku riteņiem noveda pie tā, ka 15.g. simtenī tie sasniegta 2,5 birkavi jeb 400 kg. lielu smagumu. Dokumentos redzam arī, ka ir minēti latviešu, krievu un leišu vaski, tomēr kāda bija starpība starp šīm šķirnēm, nav redzams no šiem dokumentiem.

Vaska tirdzniecība ir svarīgāka tās apmēra dēļ. Te svarīgi ir arī, kādas partijās vasks tika pirkt. Pēc ierakstiem redzams, ka šis partijas svārstas no dažiem podiem līdz 10 birkaviem. Vērtība naudā šādiem darījumiem dažreiz svārstījās pāri 100 (markām). Lai saprastu, apmēram, cik liela vērtība tā tanī laikā varēja būt, minēšu to, ka INDRIĶA kronikās ir teikts, ka 1207.gadā biskaps ALBERTS ir saņēmis no Vācijas kēnīpa FILIPA solījumu, ka ikgadus ALBERTS saņems 100 naudā. INDRIĶIS klāt piezīmē - ja tikai ar apsoliņu kāds būtu bagāts kļuvis. Tā tad, tā ir summa, ko apsoliņa kā ikgadēju pabalstu kēnīps savam, tik lielas provinces kā Livonija, vasalim. 14 gadu simtenī markas vērtība gan bija kritusies, tomēr vēl šī summa bija īsti prāva.

Lini ir nākošais eksportražojums. Tas sastopams arī vēlākos gadu simteņos līdz vēl 18. gadu simteņa beigām un 19. gadu simteņa pirmā pusē lini bija vēl galvenais Rīgas tirdzniecības priekšmets, bet šinī 13. gadu simteņa dokumentā redzams, ka liniem nav tik liela nozīme, kāda tā radās vēlāk, jo Rīgas parādnieku grāmatā par liniem ir konstatējami tikai 27 ieraksti, un tie ieraksti par iekļājumiem. Līnu cenas ir no 9 līdz 11 par lastu.

No ādām ir minētas dažādas kažokādas - vāveru, zaķu, lūšu un vēl daudzu citu zvērunosaukumi minoti, ko īsti nozīmē, to vēl nezinām.

Vēl parādnieku grāmatā ir minēti koki un labības - mieži, auzas un iesals tikai dažas reizes. Rudzi ir minēti 16 reizes. Šo reizes ne tuvu nenāk darījumiem, kas attiecas uz vasku.

Importpreces. Te pirma vietā ir sāls ar 14 ierakstījumiem. To Rīgā ievēda no Lībekas neiesaiņotu, Rīgā to iesaiņoja un pārdeva tālāk. Zirgus ievēda ordeņa vajadzībam, jo karaspekam bija vajadzīgs smagais zirgu tips, bet šejienes zirgi bija vieglāks zirgu tips. Tas bija īss pārskats par priekšmetiem, kas atspoguļojas šinī Rīgas parādnieku grāmatā.

NAUDAS JAUTĀJUMS

Biskaps ALBERTS starp citu noteica Rīgas naudu

Rīgas naudas pamatā bija Gotlandes nauda. Arī Gotlandes nauda nav vēl izpētīta, tomēr dažus faktus zinām. Lai saprastu šīs naudas, vispirms mums ir jāiepazīstas ar 13. g. sintēna dažām naudas īpašībām. Starpība starp 13.g. sintēna naudu un māsu naudu ir tanī ziņā, ka tagad, ja mēs pārkam, tad, ja dodam naudu, tad pašam jāņem tā ir jāņem, un pārdevējam arī neienāk prātā nepemt tāpēc, ka maksā sudraba sīknaudu, vai papīra naudu. Likums gan mums tagad nosaka, ka sīknaudu (sudraba) var nepieņemt vairāk par Ls.25.-, tomēr tam nav nekādas nozīmes. Turpretīm viduslaikos nauda kراسi atšķīrās ar to, ka

- 1) nebija vienotas naudas (tagad iekšzemēs apgrozās vienīgi iekšzemes nauda, bet ārzenju nauda apgrozās kā prece). Tad katra nauda apgrozījās patstāvīgi. Šādu naudas iekārtu sauc par suģas naudas iekārtu. Sīkak par to dzirdēsim specialā priekšmetā, kas ar naudu nodarbojas, nauda, kredīts, bankas. Tā tad patstāvīgi apgrozījās viena nauda neatkarīgi no otras.
- 2) Slēdzot darījumus ar vienu kādu naudu nevarēja maksāt pēc iegribas ar citu kādu nebūt naudu. Ja, piemēram, pirkums bija slēgts ar JU. U. A. dalderiem, tad bija arī katrā ziņā jāsamaksā ar JU. U. A. dalderiem. Ja pirkums bija slēgts ALBERTA dalderos - tie bij jānoskaita un jāsamaksā. Un vēl tālāk, ja šāds dalderis sadalījās artavās un ja līgums bija slēgts artavās, tad arī tieši artavās bija jāsamaksā un nevarēja maksāt dalderos. Ja nu bija tā, ka šādas naudas pie rokas nebija, tad to varēja dabūt pie specialistiem, kas šādu naudu apņēmas piegādāt, vajadzības gadījumos arī pašu pagatavoto.
- 3) Šī atsevišķā, viena noteikta nosaukuma nauda savā vērtībā arī nebija pastāvīga, bet svārstījās, kam bija divi iemesli:
  - a) atkarībā no pieprasījuma, ja vairāk pieprasīja, bija dārgāka, ja mazāk - lētāka un
  - b) šādai naudai dārgmetālu saturu maina, parasti pasliktina.

Papīra nauda tanī laikā nepastāvēja, bet pastāvēja tikai sudraba nauda, ne vis tīrā sudraba, bet ar piemaisījumiem.

Ja zemes kungs, kam bij tiesība izlaist naudu, itlaida naudu ar vērtīgu sudrabu (sudrabs bija vērtīgs attiecībā pret zeltu tanīs laikos) un vēlāk izlaida tādu pašu naudu, bet sudraba saturu tanī samazināja, tad cilvēki, kas to izprata, vairs nedeva pretī tik daudz preču kā agrāk un tas nozīmē, ka naudas vērtība krita.

Te nāk sakarībā divi jēdzieni, kas ir grūti izprotami. tomēr centīsimies pēc iespējas labi tos noskaidrot. Proti, tas ir

markas jēdziens.

Principā marka bija svārs un tieši dārgmetālu svārs.

No šī svāra jēdziena pakāpeniski atvasinājās naudas jēdziens un svāra jēdziens neizzuda un tā bija divas markas - viena bija sudraba marka (kā dārgmetāla svārs) un otra naudas marka.

Lai tas būtu saprotams apskatīsim tuvāk kā tas notika.

Skandināvijas zemes 12.g. simtenī un vispār visās Eiropas zemes viduslaikos naudas sistēmas pamatā bija Romas mārciņa - liber. Šī Romas mārciņa ir svārs 327,45 grami. Šī Romas libera dalījās vēl sīkākās vienībās, proti:

- 12 uncās,
- 48 sicilicus,
- 72 sestulas vai zolidos,
- 96 drachmās,
- 288 skripulās,
- 576 obuli,
- 1728 silikvas.

1 silikva - 0,180 gr. Tas ir, ka vienā mārciņā bija 288 skripulas, vai 1728 silikvas u.t.t.

KARLIS LEBLIS, par kuru mēs esam jau dzirdējuši, noteica, ka no Romas mārciņas kalami 240 feni (peniji) un ka 12 feni ir viens šilipš vai škilipš.

Šis ir labi jāatceras. Tā tad angļu naudas sistēmas pamati meklējami pie KARLA LIBLA.

Istenībā šo divu dažādu marku izveidošanās sākās, kad nauda sāka pasliktināties. Tas bija zemes kunga interesēs. Viņi centās izlaist sliktāku naudu par iepriekšējo vērtību. Dažreiz tas viņiem izdevas, dažreiz ne. Praktiski to izdarīja tā, ka uz vienu mārciņu sudraba kala vienu penniju vairāk.

Kad uz vienu mārciņu sāka skaitīties viens pennijs vairāk, tad radās jau divi jēdzieni, jo ja izkala naudu, kurā par vienu penniju sudraba naudas bija mazāk kā agrākajā, tad jēdziens jau nesakrita. Svāra jēdziens ir izzudis ar svāra sistēmas ievēšanu un palikusi ir tikai naudas marka.

Šis moments, ka sāka palielināties penniju skaits uz sudraba mārciņu (svāra ir visai svarīgs, jo tas pāvedināja uz domām vēl pamazināt naudas vienību vērtību, lai labāk izteiktu naudas attiecību pret sudrabu un tad atgrieztos atpakaļ uz mazāko vienību. Tas pats bija Vācijā inflācijas laikā, lai ar jauno nosaukumu atgrieztos atpakaļ pie iepriekšējās naudas vienības vērtības. Te radās markas nosaukumi. Tie radās ziemeļos vikingu laikā. Seit romiešu un iepatīnās ar svāru daļījumiem un atvietoja romiešu unci no 25,6 uz 22,5 unces vārdu pārveidoja pār ēra. Tagad Skandināvijas naudas sistēmā ir ēras. Dāpiem ir ēre. Šo ēru vai unci sadalīja trijās artavās un artavu 10 fenijos. Marka tad = 240 fenijiem.

Ar vikingu starpniecību šis vienādības izplatījās arī uz Angliju. No otras puses tā izplatījās ar Romas mantinieces Bicances un vikingu starpniecību uz ziemeļiem un mūsu zemi.

Šīs markas, kas radās dažādās vietās nebija vienādas. Šis nevienādības nebija tādēļ, ka tās izplatīšanai ceļi bija dažādi, bet gan, ka viduslaikos, pie toreizējās iztēles par precīzi zīti nebija iespējams to ieturēt. Ja bija deklarēts kāds pamata mērs, tad otru tādu mēru precīzi izgatavot bija grūti.

Ja nu no otrā vēl izveidojās šāds trešais un tā tālāk, tad beigās jau iznāca pavisam cits mērs. Ir bijušas ļoti dažādas markas un tagad sverot, izrādās, ka tās viena no otras atšķiras ar ļoti lielām starpībām. Ir arī tādi mēri, kas kļuva valdošie un bija pareizie; starp šādām markām bija Trojas marka ar 244,7 gramiem, Ņelnes marka (visizplatītākā 12.g.s.) ar 231 līdz 234,068 gr.

Redzam arī, ka pāvesta nodokļu iekasētāji 1327.gadā ziņo, ka Skandināvijā marka ir:

- Štokholmā - 208,6 gr.
- Skarā - 217,72"
- Norvegijā - 215,97"

Šī pašā marka ir sastopama Rīgas naudas sistēmā. Spriežot pēc Rīgas parādnieku grāmatas mēs varam konstatēt vienu marku sudraba (tā tad svāra marku), kas daļījās:

- 4 tertonās,
- 16 lotanēs un
- 32 satinās.

Varam konstatēt, ka 13.g. simtēna beigās un 14.g. simtēna sākumā no vienas markas sudrabā izkaļ naudu 48 ēru vai 36 škilipus. Tāda bija Rīgas nauda, tās kurss nav bijis pastāvīgs, bet svārstījies ap 48 ēriem. Ir gadījumi, kad viena sudraba marka maksāja 55 ēres un gadījumi, kad tā maksāja 32 škilipus. Tas atspoguļojas Rīgas parādnieku grāmatā.

Kā bija ar naudas sistēmu pirms šī laika?

1211.gadā biskaps ALBERTS pielīdzināja Rīgas naudas sistēmu Gotlandes naudai un jādome (jautājums vēl nav noskaidrots), ka markā bij mazāk ēru kā mūsu 48 ēres.

13.g. simtēnī naudas vērtība samazinājas, jo no sudraba markas izkala sešas markas naudas. Viena Rīgas marka bija 48 ēres vai škilin i.

1 škilipš sadalījās 4 artavās un 12 pennijos.

Šīs attiecības svārstījās, bet oficiāli pastāvēja nemainīgas līdz 1422.gadam. 1422.gadā notika naudas reforma un turpmāk Rīgas marka iedalījās:

- 36 artavās,
- 72 šerfos jeb 108 kausos.

Tāds bija oficiālais Rīgas naudas sadalījums. Tā, kā teikts sākot ar 13.g. simtēni, notika naudas devalvacija.

- 1200.gadā markā bija 15 lotes sudraba,
- 1246. " " " 8 " "
- 1428. " " " 2 " "

sekas tam bija bēdīgas. Cēlās dzīves dārdzība. Nelabvēlīgās sekas bija tik sajūtamas, ka 1420.gadā apturēja naudas kalšanu un 1422.gadā ievada tās reformu. 1428.gadā Rīgas markas vērtību pacēla 3 līdz 5 kārtīgi un markas saturu 7 kārtīgi. Kas tadā gadījuma notika ar debitoriem? Tiem būtu tagad jāatmaksā paaugstinātā nauda. Ja tomēr atceramies teikto par sugas naudas būtību, ka parāds jāatmaksā parāda naudā kā tas uzpents, tad dzīvam, ka arī šinī gadījuma debitoriem bija jāsamaksā parāds naudā, kādā viņš šo parādu aizņēmis. Visa šī naudas labuma pacelšanas reforma izjuka šī paša motīva dēļ. Kautgan pavēlēja turpmāk darījumus slēgt jaunajā naudā, tad oficiāli pie tā arī turējās, bet faktiski cenas nemainījās, jo darījumus pārrēķināja vecā naudā un cenas parādījās tās pašas. 1422.gadā Rīgas pilsēta un vēl citas pilsētas atteicās kalt jauno naudu. Konflikts beidzās ar to, ka 1437.gadā Rīgas rāte nolēma atstāt spēkā veco naudu. (Pret zemes kunga gribu)

1485.gadā markā ir 5 lotes sudraba, kala 158 šķilipus.
1550.gada " " 3 " "

Ja Rīgas marku salīdzinām ar ārzemju naudas kursu, tad:

<u>Reinas guldenis</u>	1412.gadā maksāja	22,5 šķilipi,
	1422. " "	39 "
	1432. " "	54 "
	1458. " "	60 "

Tas nozīmē, ka Rīgas nauda salīdzinot ar citu naudu kļūst arvien sliktāka.

<u>Jukuma dalderis</u>	16.gadu simtenī maksāja (kursi):
1534.gadā maksāja	3,5 (Rīgas markas)
1571. " "	5 " "
1595. " "	6 " "

Jukuma dalderi. Tagad ja atceramies teikto, ka labības cenas cēlās, tad tagad varbūt varētu teikt, ka labības cenas necēlās, bet gan tikai nauda pasliktinājās. Tad to ēku, ko dibinājām uz fakta, ka labības cenas cēlās, mēs būtu atkal itkā sagravuši. Tagad tāpēc mums ir svarīgi salīdzināt labības celšanos ar naudas kursa krišanos.

	1368.gadā lasts rudzu maksāja	9 (Rīgas markas),
	1415. " " " "	13 "
	1440. " " " "	26 "
	1458. " " " "	28 "
	1531. " " " "	40 "
	1545. " " " "	60 "
	1560. " " " "	66 "
1577. līdz 88"	" " " "	"126-168 "
1592. " " " "	" " " "	141 "

Salīdzinot tagad Rīgas markas kursu (ar Reinas guldeni un Jukuma dalderi) un labības cenas redzam, ka 15 gadu simtenī naudas pasliktināšanas notika tadā pašā proporcijā kā cēlās labības cenas.

Nauda no 22,5 šķil. 1412.g. uz 60šķil. 1458.gada,
Labības" 13markam 1915.g. " 28 " 1458. "
cenas

Tā tad te nu vēl varētu teikt, ka proporcija starp.naudas kursa krišanu un labības cenu celšanos ir vienāda, bet 16. gadu simtenī -

1534.g.nauda no 3,5markām par Jukuma dal. krīt 1595.g.uz 6 " *
1531.g lab. " 40 " " lastu ceļas 1592.g " 141"

Tā tad naudas kurss apmēram krīt uz pusi; tas ir, dubultojās marku skaits par JUKUMA dalderi (no 3,5 uz 6 markām), turpretī labības cenas ceļas tanī pašā laikā no 40 markām par lastu uz 141 markām par lastu, tā tad apmēram ceļas 3,5 kārtīgi.

No tā redzam, ka labības cenas apmēram divkārtšojas. Tā tad šī labības cenu celšanās nav tikai tāpēc, ka nauda pasliktinājās, bet ir reāla. Taut - saimniecībā vispār stingri jāatšķir nominālais no reālā. Piemēram, ja paaugstina ierēdņiem algas par 20%, tad tas ir tikai nominālais paaugstinājums. Ar to vēl nav teikts, ka reālā alga arī tāpat paaugstināsies. Reālā alga tanī pašā laikā var vēl krist, piemēram, ja dzīves dārdzība ceļas par 30%.

Tāpēc šeit jāņem vērā naudas svārstības, vai tās ir palikušas vienādā vērtībā. Tikai tā varam spriest, kādas faktiski bija šīs parmaiņas.

Iepazīšanās ar Rīgas marku liekas ir sausa un neinteresanta lieta, bet tomēr šeit mums tā ir absolūti nepieciešama, lai mēs kautko saprastu runājot par marku. Te mēs nevaram paiet garam arī vienam citam jautājumam, kas ir vēl lielāka mīkla kā marka, tas ir

Ozerings.

Kas interesējās vēl sīkāk, kā šeit iespējams ar marku iepazīties, var norādīt uz grāmatu -

A. LUSCHIN v. EBENGREUTH " Allgemeine Minzkunde und Geldgeschichte".

Šinī grāmatā puslīdz labi šie jautājumi ir iztirzāti.

Ozerings, cik tagad varam par to spriest, salīdzinot dažādus dokumentus, bij pusmarkas vai 8 lotes sudraba.

INDRIKIS savās kronikās min, ka 1212.gadā Turaidas lībjiem par sacelšanos uzlika maksāt 111 ozeringus. INDRIKIS piemin, ka 1215.gadā TALIV LBS mēģināja atpirkties no igauņu spaidiem ar 50 ozeringiem. Leiši par 500 ozeringiem atpērk no gūsta savu vadoni. Šis ozerings minēts dokumentos līdz 1582.gadam, mūsu zemē. Šis ozerings ir pieminēts Kursē un Zemgalē. Naudas tomēr ir. Ir daudz teoriju, kas mēģina to izskaidrot. Te apstāsimies pie dažām galvenām teorijām. -

- 1) Domā kā ozerings būtu noteikta svara sakts. Šo teoriju pamato ar to, ka saktas tautas dziesmās pieminētas kā nauda. Tad tām vajadzētu būt ar noteiktu svaru, bet no izrakumiem redzam, ka saktām nav vienāds svars. Tā tad, šī teorija neatļauj pieņemt šādu ozeringu, kāds tas bija.
- 2) Šī ozeringa nosaukums ir atvasināts no gotu vārda "ausark", kas nozīmē auskars. Tad iznāktu, ka viduslaiku dāmām auskari svēra 0,5 mārciņas, kas, protams, ir absurds. Šinī gadījumā zinātnieki vadās no vārda ārējās līdzības. Mēs varam konstatēt, ka auskari vispār pie mums nav lietoti un Igaunijā tos pazina kā ievestu, importētu mantu. Kāds sakars ar ausīm tomēr ir. 1609.gadā Nienštates kronikā 3 šilipu gabalu sauc par ausīm. Tomēr šis kronikas konstatējums ir problematisks, jo nevienā cita dokumentā tas nav konstatēts.
- 3) Ir teorija, ka tas ir atvasināts nosaukums no osterling-sterling. Krievu valodā ir nosaukums "ošepnik", kas nozīmē kakla rotu. Sterlings vispār parādās 11. g. simtapa beigās, bet ozerings vēl agrāk. Arī sudraba stienīšu svars īstenībā ir no 16 līdz 80 lotīm. Tā tad svaru starpība ir ievērojami dažāda. SNORE domā, ka ozerings ir identificējams ar šiem sudraba stienīšiem. Tomēr istu pamatu tam nav.

To pašu varam teikt arī par kuršu marku. Arī tā tāpat ir neizpētīta un par to zinām maz.

Tagad iepazīsimies ar naudu, runāsim tālāk par tirdzniecības vēstures jautājumiem. Pirms pārejam pie dokumentu iztirzājuma, iepazīsimies ar diviem jēdzieniem, kas attiecas uz seno tirdzniecības politiku.

Kravas un viesu tiesības.

Kravas un viesu tiesības ir senās tirdzniecības politikas līdzekļi. Mums jāzina arī, kas īsti ir tirdzniecības politika. Tautsaimniecības politika ir

disciplīna, kas pēta jautājumus, kas saistās ar līdzekļiem un paņēmieniem kā veicināt kādu saimniecības nozari.

Mūsu tirdzniecības politika nodarbojas ar modernās tirdzniecības politiku, bet šinī priekšmetā jānodarbojas ar tautsaimniecības vispār saimniecības politikas apskatu. No tā mēs varam pārredzēt, kā šī saimniecības politika attīstās tālāk. Ja mēs šo politiku analizējam tālāk neredzam tas attīstību (datu trūkuma dēļ), tad to mēs varam tikai uzminēt.

13. lekcija

28.X.38.

Apskatītais naudas jautājums ir ļoti svarīgs, bet lekcijās vispār iespējams parādīt tikai galvenās līnijas.

Mianses mēs novaram iztirtāz laika trākuma dēļ. Jautājumi, kas interesē vairāk jānēgina palasīt literatūrā, kur varētu atrast plašāku apgaismojumu. Ieteicams šo to palasīt, jo tad paveras pavisam cits skats uz dažādiem jautājumiem un par daudziem jautājumiem tad rīdzēsiet, ka var būt tikpat pareizas arī citādas domas. Studēšanā vērtīgākais jau ir taisni dažādu domu salīdzināšana.

Runājot par pagatni tādu absolūtu patiesību novaram iegūt. Daudz ko par pagatni nezinām un nekad varbūt nezināsim. Tam tad vēl mēs cenšamies tikt pari izstrādājot hipotezi - ka tas bija. Tas ir tāpēc, ka liecinājumi par senatni ir fragmentari un no tiem ir jāizveido dzīve tāda, kāda tā bijusi. Mūsu uzdevums ir ieliet izpratnē - kādas formas ir bijušas. Mūsu laikos vispār sp. iež ātrāk iet uz priekšu un nevar te lekcijās iztirzāt visu tik plaši, ka tas būtu vajadzīgs. Visos priekšmetos ieteicams studēt īstā nozīmē, lasīt literatūru un pētīt.

Raksturīga viduslaiku īpatnība ir tā, ka visa sabiedrība ir saslapoju - sies kārtās. Tās viena par otru cenšas iegūt pēc iespējas lielākas tiesības. Ir gan arī atsevišķi veidojumi, kur apvienojas vairākas kārtas, kas iegūst sev tiesības, piemēram, pilsētas vidus laikos un jauno laiku sākumā pazīstamas ar īpatnējam tiesībām un centieniem izdalīties no apkārtnes tiesiskā ziņā, ka pilsētas kā apvienības - korporācijas, cenšas nodrošināt namnieku pārtiku. Citiem vārdiem sakot, vajadzēja nodrošināt iztiku pilsētu iedzīvotājiem. Šim nolūkam vajadzēja kalpot arī kravas tiesībām.

Tas nozīmē, ka svešiem nebija tiesību preces cauri vest pilsētai, bet tas bija jāatstāj turpat pilsēta (noliktavā).

Techniskās iespējas spaidiem bija vislabākās jūras pilsētām. Jūras pilsētas katrā atradās kautkādu satiksmes ceļu krustojumos. Ievērojot nosacījumu, ka preces, ko ievada pilsētā, bija jāatstāj pilsētā, tas nevarēja vest cauri tālāk, tas jau bija liels ieguvums pilsētas namniekiem. Šis nosacījums ir tikai viens no veselās virknes citu nosacījumu, kas bija tāpēc, lai nodrošinātu pilsētas iedzīvotāju partiku.

Nākamais solis - lai tirdzniecība ar precēm nonāktu pašu pilsētas iedzīvotāju rokās, pilsētas mūru iekšpusē. To panāca šķirojot pilsētas tirgotājus no svešiem tirgotājiem, ko nosauca par viesiem. Viesiem bija jāievēro šādi nosacījumi:

- 1) tiem norādīja atsevišķas vietas, kur viņi varēja apmesties, kad ie - brauca pilsētās. Tās bija tirdzniecības sētas - Tās jāiedomājas kā kā apmetnes, kas aizņēma veselus kvartalus. Tur bija baznīca, noliktavas, dzīvokļi - kazarņu veidīgi.
- 2) Viesu tiesības ierobežoja ar to, ka pašu namnieku liecībām, konflikta gadījumos, piešķīra lielāku ticamību. Tie vēl bija mazsvarīgi soli, tirdzniecības kartošana. Radikāls solis bija, ka
- 3) viesiem vispār aizliedza tirgoties. Tas jāsaprot tā, ka viens viesis nedrīkstēja tirgoties ar otru viesi. Iebraucējs, pastāvot šādam aizliegumam, bija spiests pārdot preci pilsētas tirgotājiem, kuri tad tās atkal pārdeva tālāk tam, kas iebraucis pilsēta kā pircējs.

Šāda paradība bija ārkartīgi plaši izplatīta Vācijā, Francijā, Krievijā, Rīgā, Polijā, Holandē un citur.

1270. gadā pirmā pazīme šādam aizliegumam bija, ka tirgotājam - viesim aizliedza pilsētā pirktu preci atkal turpat pārdot. Jo pirktu preci viņam vajadzēja aizvest no pilsētas, nevis pārdot tālāk. Šoda bija paredzēts 3 markas.

1282. gadā, kad Rīga pievienojās Hanzas savienībai, tad šī viesu tirdzniecības ierobežošana bija ievērojta noteiktos rāmjos, jo Hanzas savienības būtība bija, ka jāveicina tirdzniecība savienības locekļu starpā un jāno - robežojas pret ārpus Hanzas stāvošiem. Vispār Rīgas tirdzniecības aizliegums vērsās pret ārpus Hanzas stāvošiem.

RĪGAS VĀCU LIELU TIRDZNICĪBAS VIRZĪENI UN ĢĀTURS

Varam konstatēt, ka vācu tirdzniecības ekspansija iet pa vesiem ceļiem trijos virzienos:

- 1) uz Pleskavu un Novgorodu gar Gauju tad tālāk pa zemes ceļiem un otrs. ceļš bija pa jūru,
- 2) uz Polocku caur Koknesi, Jersiku pa Daugavu uz augšu un
- 3) uz Lietuvu, caur Daugavas vietām - Ikšķili, tad uz Meļotni, Bausku

par šo tirdzniecību, kas gāja uz Pleskavu un Novgorodu ir literatūra. L. GOETZ 1916.g. izdeva "Deutsch-russische Handelsverträge Mittelalters" Minēta grāmata ir apskatīti dokumenti - tirdzniecības līgumi.

1922.gadā izdota vēl "Deutsch-russische Handelsgeschichte Mittelalters:"

Pirmais un plašākais dokuments starp vāciešiem un Novgorodu ir 1189.gada līguma projekts. Šinī līgumā ir, ka vairums toreizējo līgumu saturēja, ne vien tirdzniecības normas, bet arī dažādas tiesības normas. Vispirms tur ir noteikts, ka krieviem Gotlandē un vācu zemē un vāciešiem Novgorodā ir vienāda satiksmes brīvība un ka krieviem šo brīvību nevar traucēt karš. Tālāk ir kriminālnoteikumi un sodi. Par macītāja nogalināšanu tie ir divreiz lielāki kā par tirgotāja nogalināšanu. Ir sodi par brīvības laupīšanu, nogalināšanu, goda laupīšanu u.c. un parādu piedzišanas noteikumi.

1201.gadā šo līgumu ratificēja.

1259.gadā dokuments ir tirdzniecības līgums starp ALEXANDRA Joroslaviņu, Nevskiju un Gotlanda tirgotājiem. Te ir garantēta savstarpēja satiksmes brīvību, bet krieviem ne garantēja satiksmes tiesības uz Vāciju, bet garantēja tikai uz Gotlandi. Jauns notikums, ka Novgorodā sākot no Ņevas grīvas līdz Novgorodai, atbild par zaudējumiem ceļā. Vāciešiem Novgorodā dod tiesību izmantot trīs tirdzniecības sētas. Atļāva vāciešiem lietot vācu svarus tirdzniecībā. Fundamentals noteikums, ka strīds nokartojams tur, kur tas ir radies. Šis līgums nozīmēja vācu iespēja pastiprināšanos.

Nākošais līgums ir 1268.gada un 1269.gada projekts. Te ir jauns no-

mrants. Iepriekšējos līgumos minēti Gotlandes vācu tirgotāji, tagad stajās sakaros pilsēta - Libeka. Šinī 1268., 1269.g. līguma projektā runa līdz arī ordenis. Ordenim bija svarīgas politiskas cīņas ar krieviem, līdz beidzot ordenis aizliedza tirgotājiem satiksmi uz Novgorodu. Novgorodā bija iointeresēta vācu tirdzniecībā. Jūras satiksmi ordenis neparvaldīja, bet gan zemes ceļus, kas veda uz Rēveli, Pleskavu.

15.g. sīnteni Novgorodā šēlojās par ordeņa drastiskiem papēmieniem, ka tirgotāji pāri ordeņa zemē nevar aizlidot uz Novgorodu.

1268.gadā, kad notika karš starp ordeni un Pleskavu, Libekai piekrit Hanzas vadība. Atsevišķie tirgotāji gan, neskatoties uz aizliegumu, turpināja šo tirdzniecību. Viņi vai nu labi iedzīvojās, vai arī zaudēja, jo preču apkāpšana bija parasta lieta.

1268. 69.gada līgums veltīts šīs pārtrauktas tirdzniecības atjaunošanai. Šo līgumu noslēdza iejaucoties mongoļu hanam MENGŪ FEMIRAM. Rīga tanī ne piedalījās. Šinī koncerta pirmā vijole bija Libekai. Šis līgums nozīmēja vācu iespēja pastiprināšanos, jo vairums noteikumu ir labvēlīgi vāciešiem un parādā vācu interešu sargāšanu,

Ir viens dokuments, kas liecina par Novgorodas tirdzniecības sētas iekšējo iekārtu. Šis dokuments datējams no 1225. līdz 1269.gadam, tā saucamās "šragas". Tas ir vecākās šragas teksts. No tās šragas redzam, ka vācu tirgotāji ir:

- 1) ziemas braucēji un
- 2) vasaras " "

Tad ir:

- 1) ūdens braucēji un
- 2) sauzemes braucēji.

Vecāki ir ziomas braucēji uz Rīgu. Tos min jau Livonijas INDRIKIS savas kronikās. Novgorodā tie palika pus gadu vācu sētā un tad dāvās atpakaļ. Tirgotājiem ir 2 vecākie un priesteris, kas kā rakstu pratējs tirgotājiem ir arī grāmatvedis.

Vācu sētā ir arī baznīca, domāta arī preču uzglabāšanai. Baznīcā glabājas arī kopējā kasse, kā drošākā vietā. Baznīcā bija aizliegts tirgoties, navis tādēļ, ka tā ir svētā vieta, bet tādēļ, lai krievu tirgotāji neredzētu, kāds ir vācu preču krājums, lai varētu ietekmēt cenas. Svarīgākos jautājumus izsprieda - steveno - teradējā kopējā sapulce.

1269.gada miers nebija ilstošs. 1277.gadā atkal jauns tirdzniecības aizliegums. Šo līgumu pieņēma Libekas un Višb vadība. Rīga tajā nepiedalījās. Šāds tirdzniecības aizliegums ir efektīvs tirdzniecības politikas papēmieni. Tas nesa zaudējumus abām pusēm - vāciešiem un krieviem. Ja šādu aizliegumu iniciatīve bieži izgāja no ordeņa un bieži no Libekas, kā galvenās Hanzas vadītājas, tad Livonijas tirgotāju interesēs bija apiet šo aizliegumu un izmantot to sava stavokļa stiprināšanai.

Sākot ar 1282.gadu, kad Rīga pievienojas Hanzas savienībai, Livonijas tirgotāju patstāvīga politika vairs nebija iespējama, tāpat 1293.gadā, kad Rēvele pievienojās Hanzas savienībai, šis ceļš arī bija slēgts un Livonijas pilsētas bija spiestas sekot kopējai politikai.

Šī laika dokumentos minētās pilsētas ir Rīga, Terbata, Rēvele, Cēsis, Valka, Pērnavā, Koknese, Kuldīga, Limbaži. Vai arī Straupe ietilpst šīnī savienībā, to vēl nezina. Mazākās pilsētas Hanzas sanāksmēs nepiedalījās. Tās reprezentēja lielākās pilsētas, Rīga, Terbata un Rēvele.

1282.gadā nodibinājās šī Hanza, pilsētu savienība uz 10 gadiem, no kuras vēlāk izveidojās īstā Hanza. Pēc 10 gadiem to pagarināja un tā kļuva par pastāvīgu institutu. Valdošā loma sākumā bija Visbijai, bet vēlāk noteicošo vārdu ieguva Libeka. Novgorodas tirgotāju domstarpības izšķīra kopējā sanāksmē, bet pārsūdzības sākumā bija virzamas uz Visbiju, bet vēlāk uz Libeku. Tāpat kopējās kases atslēgas glabājās Libekā.

Libekas loma parādījās arī, ka Libekā ieguva daudzas privilēģijas Rīgas tirdzniecībā un Libekas pilsētas tirdzniecība drīz kļuva par paraugu citām pilsētām un par valdnieku citām pilsētām. Rīga ieguva tiesības no Visbijas, bet tad 1287.gadā balsoja par Libeku, kad notiek apelācijas, parnesa no Visbijas uz Libeku.

14.g. simtēna sākumā tirdzniecībā ar Novgorodu ieguva noteicošo nozīmi zemes ceļi caur Livoniju, jo ūdens ceļi caur Šomu jūras līci kļuva nedroši, jo to pārvaldīja daņi, zviedri un krievu jūras laupītāji. Šīnī laikā vēl nav starpības starp laupīšanu un tirgošanos. To apliecina fakts, ka laupīšana konstatējama no krievu un arī no vacu puses. Sarakstīšanās šīnī lietās ir uzglabājusies vēstulu veidā.

14.g. simtēna sākumā tā tad galvenie ceļi uz Novgorodu ir zemes ceļi un gadu simtēna vidū, no politiskās vēstures zināms, 1343.gadā krievi pret daņiem kas pārvaldīja Igauniju, sacēla igauņu zemniekus.

1346.gadā viņus atkal apspieda daņu karalis VOIDTEARS IV. un Hariju un Viriju pardeva vaciem. Tad sekoja Polijas un Zviedrijas karš, tad Danijas un Hanzas karš. Sākumā ar visiem šiem sareģījumiem par noteicējiem tirdzniecībā ar Novgorodu lielā mērā izvirzījās Livonijas pilsētas - Terbata un Rēvele.

Šīnī laikā, t.i. 14. g. simtēna otra pusē, Hanzas kopējās kases atslēgas glabājas Rīgā. Rīgas aktīva loma šīnī tirdzniecībā nav liela, bet tai bija udevums reprezentēt Livonijas pilsētas.

As fakts ir zināms, ka 14.g. simtēnā Novgorodas tirdzniecību noteikti zaudēja Libekas pilsēta, bet ieguva Livonijas pilsētas. Novgorodas šraga trešā un ceturrtā redakcijā Livonijas pilsētas ir atradušas ievērojamu izpausmi. No šīnī šragam, zināms, uz Novgorodu atļāva doties tirgotājiem vienreiz gadā un atpakaļ bija jāatgriežas pa to pašu ceļu. Pa zemes ceļu bija atļauts doties no Rīgas vai Rēveles vai Pērnavas, bet bija aizliegts no Sāmsalas uz Kurzemes.

Trešā - 1361.gadā šragas redakcijā ir minēts, ka Novgorodas tirdzniecības kantora lēmumi jāapstiprina Libekas, Visbijas, Terbatas vai Rēveles pilsētām. Tomēr arī šīnī ziņā kļuva lielākas iespējas, kad norisinājās karš starp VOIDTEARU IV. un Hanzu. Hanzas vecākās pilsētas bij aizņemtas un ieinteresētas šīnī karā. No pilsētu finančiālās pozīcijas tika novajinātas un Livonijas pilsētas izkaulēja privilēģijas par to, ka viņas šīnī karā finančiāli palīdzēja hanzai.

As tiesības bija, ka Novgorodas vacu sētas mantas trešā daļa nonāca Livonijas pilsētu pārvaldīšanā. Šādas priekšrocības viņas izkaulēja arī flāmu tirdzniecība, kur kopā ar Gotlandi viena trešdaļa no sētas mantām bija viņu pārvaldīšanā.

1373.gadā Rīga prasa, lai viens vecākais Hanzas vadība Novgorodas kantorī būtu no Rīgas. Šo prasību pārējas Livonijas pilsētas neatbalstīja un Rīgai nebija panākumu.

1385.gadā sākās karš starp Krieviju un Vāciju. Tas bija tirdzniecības karš, ta tad moderna parādība. Galvenie cīņas līdzekļi bija tirdzniecības aizliegumi.

1392.gadā šis karš beidzās ar mieru. Tas bija

Nibura miers.

Vairāki dokumenti runā par Nibura kunga krusta skūpstīšanu. Niburs tagad noslēdza mieru no vacu puses. Pēc šī miera reālam Hanzas tirdzniecības ietekmi veselus 100 gadus. Uz šo mieru atsaucas ka uz Nibura mieru.

Tas bija pamats turpmāko 100 gadu Novgorodas vacu tirdzniecībai. Pēc šī miera tad iestājas Hanzas ziedu laikā. Krievijas tirdzniecība. Redzējam, ka Livonijas pilsētas 15. gadu simtēnā ir pilntiesīgas kantoru pārvaldnieces blakus Libekai un Visbijai.

Šīnī gadu simtēnā Hanza sasniedza kulmināciju un tad sākas riets. 1494.g. krievu cars JĀNIS III. Hanzas kantori Novgoroda slēdza. Slēdzot Nibura mieru Livonijas pilsētas bija pilntiesīgas ar pārējām Hanzas pilsētām. Drīz Livonijas pilsētas ieguva noteicošo vārdu.

- 1) Kā lai pārsūdzētu lēmumus, kas pieņemti Hanzas Novgorodas kantorī, ir tājs ceļš jābrauc uz Visbiju vai Libeku. Vistuvākā pilsēta bija Tērbata. Tieši pie Tērbatas pilsētas arī pārsūdzēja un prasīja arī šeit padomu.
- 2) Praktisks apstāklis - ka galvenā osta satiksmei ar Novgorodu bija Rīvele un Rēvelei izveidojās ļoti svarīga loma dažādos pārvaldes jautājumos Novgorodā.

Tas zinējās uz Rīgu, tad tas aktivitāte tirdzniecībā ar Novgorodu nebija liela. Rīgas intereses novirzījās pa otru ceļu (tirdzniecības) uz Polocku. Bet Rīgas loma bija svarīga no politiskā viedokļa:

- 1) Rīga bija tā, pie kuras griezās kā pie Livonijas pilsētu vadītājas un
- 2) Rīgā bija arī ordeņa mestrs, kā iespāids bija stipri jūtams.

Praktiski iznāca tā, ka tirdzniecības lietas nokārtoja mūsu zemē starp Rīgu Tērbatu un Rēveli un ar Vāciju nesazinājušies. Hanzas savienība un Hanzas kantoris Novgorodā, kur bija arī Vācijas tirgotāji nebija apmierināti ar kārtību, kas bija radusies dabīgā ceļā. Pretosānās tomēr neko daudz nelīdzēja. Šāda veida Livonijas pilsētu stavoklis Novgoroda nostiprinājas. No 1391. līdz 1430. gadam notika leišu karaļa VITAUTA DIĻĀ kara gājieni pret Novgorodu un Pleskavu. Novgorodu gan bija apstiprināti Niburā miera noteikumi, ka nekāds karš nevarēja traucēt tirdzniecību. Tomēr Hanzas kantoris pārtrauca darbību un pārcēla mantas uz tuvākam Livonijas pilsētām. Kad karš pagāja, tirdzniecību atkal atjaunoja. Tas nostiprināja vēl vairāk Livonijas pilsētu stavokli:

- 1) kur vajadzēja ātri rīkoties, nebija iespējama sazināšanās ar Vācijas pilsētām. Pārējās Hanzas pilsētas nebija apmierinātas ar Livonijas pilsētu rīcību.
- 2) Šis domstarpības satricināja arvien vairāk Hanzas iekšējo vienību. Sevišķi asas šis domstarpības kļuva 15.g. simtēna sākumā. Livonijas pilsētas bij izsludinājušas tirdzniecības aizliegumu ar Novgorodu, bet pārējās Hanzas pilsētas nepiekrita šim aizliegumam. Ilgu sarunu ceļā Livonijas pilsētas panāca, ka Hanzas kopējā sanāksmē šo lēmumu apstiprināja, bet šis aizliegums bija izslēgts Livonijas pilsētu triumfs. Šinī triumfā bija rugts piliens, proti, ka nolēma nesodīt tos, kas šo aizliegumu būtu pārkāpuši līdz lēmuma apstiprināšanai.

Dažus gadus vēlāk Livonijas pilsētas atceļ šo lēmumu nesazinoties ar Hanzu. Tas rada domstarpības starp Livonijas un Hanzas pilsētām. Hanza bija vāja, tai vairs nebija efektīvu līdzekļu, lai domstarpības beigtos ar to, ka Hanzas savienība būtu pilnīga uzvarētāja. Livonijas pilsētas guva ievērojamu lomu tirdzniecībā ar Novgorodu.

Novgoroda nokļuva finansiāla atkarībā no Livonijas pilsētām. Plašajā Novgorodas vacu sēta ēkas bija nodedzinātas. Tā ka līdzekļus to atjaunošanai dāva Livonijas pilsētas, tad Hanzas kantoris palika parādā Livonijas pilsētām.

1434.gadā Valmieras pilsēta sanāca Livonijas pilsētu pārstāvji un redzam, ka šinī laikā Libeka zaudē vēl vienu no savām priekšrocībām, proti, ka priesteri uz Novgorodu agrāk varēja sūtīt Libeka, bet tagad šis tiesības, sūtīt tirgotājiem līdzī uz Novgorodu priesteri, ieguva Livonijas pilsētas. Priesteris nebija tikai vienkāršs priesteris, bet gan tas bija daudz kas vairāk. Tas bija augsts ierēdnis, jo veda tirgotāju grāmatas, tā tad bija nozīmīga uzticības persona.

Politiskie apstākļi 15. gadu simtenī bija kļuvuši savādāki. Livonijas pilsētas pašas bija zaudējušas savu patstāvīgo rīcību, jo aiz viņām darbojās kā reģisors ordeņa mestrs. Tas savas politikas interesēs veicināja vai kavēja tirdzniecību ar krieviem atkarībā no tā, kā tas iederējās viņa politikā.

15. gadu simtenī ordenim bija nepārtraukts karš ar Krieviju. Mums te vienāla vai formāli tas bija karš vai ne, bet faktiski visu laiku notika sīkas sadursmes, militaras cīņas un saimniecisks karš.

Niburā miers paredzēja, ka kara darbība nevar kavēt tirdzniecību, tas ir, ka ir šķirojama vispārējā politika no tirdzniecības interesēm. Tas bija tīri loģiski, jo tirgotāju intereses stādāmas atsevišķi no politikas interesēm. Tagad, kad mestrs guva noteiktu vadību, krievi rodēja, ka tirdzniecību izlietoja kā cīņas līdzekli un šķirošana nebija iespējama.

Nevarēja vairs uzstādīt noteikumu, kākara darbība tirdzniecību nevarēja apturēt, ka šī tirdzniecība bija kļuvusi viens no politiskās cīņas līdzekļiem. Tādā stāvoklī Hanzas koncepti atrada ceļus kā iespiesties Krievijas tirdzniecībā. Novgorodai tagad nebija nepieciešama Hanzas starpniecība un sa-protams, ka tirgošanās aizliegums nevarēja panākt savu mērķi, jo preces Novgorodā plūda pa citiem ceļiem. Novgoroda kļūst arvien nepieņemīgāka pret Hanzas kantora prasībām. Novgorodas kantors nevarēja izradīt pret krieviem vienotību, jo bij joprojām strīds starp kantora saimniekiem, starp Libekas pilsētu un Livonijas pilsētām.

Krievji apstākļi kļuva labvēlīgi krieviem un arī kantora iekšējie apstākļi bija tādi, ka krievi varēja arvien vairāk runāt no savas puses tirdzniecības kārtošanā. Galvenais noteikums Hanzas kantora Novgorodā darbības izbeigšanai rieta ies-kušā laikā bija, ka politiskie apstākļi nevarēja veicināt Hanzas kantora darbību, jo šis kantors arvien vairāk sāka kalpot ordeņa politikai. Tād-ēļ Hanzas tirdzniecības kantori Novgorodā "Vācu tirdzniecības sētu" cars JĀNIS III. 1494.gadā 6. novembrī slēdza un tā beidzas Hanzas krievijas tirdz-niecība.

RĪGAS TIRDZNICĪBA DAUGAVAS VIRZIENĀ

Pedzējām, ka Rīgas loma šinī tirdzniecībā, šinī virzienā bija lielāka 13.g. simtapa beigās un 14. gadu simtapa sākumā. Vēlāk Rīgas aktīva loma šinī tirdzniecībā zūd un Rīgas loma ir vairāk goda pārstāvniecība - reprozen- tē Livonijas pilsētas.

Rīgas tirdzniecības intereses virzījās citā virzienā, pa Daugavu uz aug- su uz Polocku.

Šī Daugavas tirdzniecība attīstās reizē ar politisko ekspansiju Daugavas virzienā. Šeit kā dokumenti atkal noder tirdzniecības līgumi, kas arī šeit nav tikai tīri tirdzniecības līgumi, bet no šiem līgumiem var redzēt, kā šī tirdzniecība attīstās.

Viens no pirmiem līgumiem ir slēgts ar Polockas VLADIMIRU, datejams ar 1210 līdz 1212. gadu, bet teksts nav saglabājies. Ka tāds līgums ir bijis, to zinām no Livonijas INDRIĶA kronikām un ka arī vēlāk uz to atsaucas. Ir ve- sēla līgumu sērija un divi no svarīgākiem par Daugavas tirdzniecību ir

1229.gada Smolenskas līgums un
1426. " Kopusas " "

Abi šie līgumi ir fundamentāli. Tie nozīmē veselu virziena maiņu vispārē- ja tirdzniecības attīstība un politikā Daugavas virzienā un šinī ziņā no- stādāms blakus 1392.gada Nibura mieram.

1229.gada SMOLENSKAS LĪGUMS

Pirmā, svarīgāka, tas ir 1229.gada Smolenskas līguma teksts ir saglabājies vairākās variācijās - recenzijās. Gotlandes un Rīgas recenzijās ir ies- piests "Senās Latvijas vēstures avoti". 1937.gadā šo un citu līgumu avotus ir apstrādājis ALBERTS rakstā "Rīgas tirdzniecības līgumi", žurnālā "Senatne un māksla" 6. numurā 1936.g. Te ir iztīrīts šis Smolenskas līgums.

Šis līgums mums ir saglabājies krievu valodā, tas ir senkrievu valoda. Krievu valodas pratēji to tomēr var saprast.

Ievadā ir teikts - kas laikā notiek ar laiku paiet, tādēļ labie ļau- dis to apstiprināja, lai turpmākām paaudzēm būtu zināms. Gadā, kad ALBERTS mira, Smolenskas valdnieks NISTISLAVS sūtīja uz Rīgu prieste- ri JBRMIJU un PANTELIJU. Abi sūtīti uz Rīgu, no Rīgas devās uz Got- landi, lai tur apstiprinātu mieru.

NISTISLAVS DAVIDOVIČS firsts, Smolenskas valdnieks, bijis valdnieks Novgorodā. No turienes viņu padzen. Viņš novērojis Novgorodā vācu tirdzniecību un veicinājis, lai attīstās sakari starp Smolensku, Rīgu un Gotlandi. Par to var būt arī citas domas.

Šie sūtni apstiprināja mieru, jo nebija miers starp Smolensku un Gūdu zemi, ROLFS no Kasseles un TOMARS no Smolenskas, lai miers būtu māži-

Viņi atjaunoja miera visai latīņu mālei, kas Krievijā nodarbojās ar tirzniecību.

Pamatojoties uz šo mieru, lai tam būtu palīdzēts pastāvēt, labpaticies viņiem, ka Smolenskas tirgotāju latīņu mālei, kas kugo pa Baltijas jūru, ka turpmāk būtu kārtīgas krievu un latīņu māles attiecības un latīņu un krievu māles attiecības. Lai Dievs pasarg, ka notiktu, ka kāds būtu pasargāts, ka miers netiktu traucēts, tad jāsamaksā tik daudz, cik abām pusēm pienākās.

Kas nosit brīvu cilvēku, tam jāmaksā 10 grīvnas, kas nosit vērgu, tam jāmaksā viena grīvna. Jāmaksā Smolenskā tikpat daudz jāmaksā Rīgā un Gotlandē. "

Šis nosacījums, cik jāmaksā par nosisto, ir svarīgs tiesību vēsturei. Pēc tā var spriest par tiesību izplatīšanos. Tie ir līdzīgi visā Ziemeļeiropā, ietilpinot arī Skandināviju.

"Par aci, rokas, kājas vai citu locekli jāmaksā 5 grīvnas no katra locekļa. Par vienu aci jāmaksā 5 grīvnas sudrabā, par vienu kāju 5 grīvnas, par katru locekli 5 grīvnas. Par vienu zobu viena grīvna. Tas turams tāpat Smolenskā, tāpat Rīgā, tāpat Gotlandē. Ja kāds sit otram ar koku (koke-šķēps) un otram rodas zilumi, jāmaksā 1,5 grīvnas. Ja sit par ausi, jāmaksā 0,75 grīvnas.

Ja kāds ko nodara sūtnim vai priesterim, jāmaksā divkārtīgi. Ja kādu ievaino un ka nesaskrāpē, jāmaksā 1,5 grīvnas, tāpat Smolenskā, tāpat Rīgā, tāpat Gotlandē.

Šie bija kriminalā rakstura pārkāpumi. Nākošie nosacījumi būs tīri privāta rakstura nosacījumi.

"Ja krievs Rīgā vai Gotlandē kļuvis parādnieks, viņu nedrīkst mest cietumā. Ja nav neviena galvinieka par viņu, var viņu iekalt dzelzīs.

Ja kāds latīnis dod kādam krievam preci uz parāda, tad krievam vispirms jāsamaksā vācietim arī tad, ja viņš būtu parādā citam krievam. (Cedēšana tā tad nebija pielaižama). Tāpat kādam krievam Rīgā vai Gotlandē jārikojās tāpat.

Ja Smolenskas valdnieks (kņazs) ir dusmīgs uz kādu savu cilvēku, un šis krievs ir parādā vācietim un ja kņazs ņem sev verdzībā sievu un bērnus, tad kņazam vispirms jāsamaksā latīnim un tad var darīt ko patīk ar krievu.

Tādas pašas tiesības ir krieviem Gotlandē, tāpat Rīgā."

Kņaza dusmība nav jāsaprot patvaļīga. Tas bija tiesas spriedums, tiesība sodīt par pārkāpumu.

"Ja kāds latīnis kādam kņaza sulainim (hlopam) dod uz parāda, vai citam labam cilvēkam, tam, kas saņem mantu jāmaksā vācietim. Tāpat tas ir krieviem Rīgā, tāpat Gotlandē.

Krievs nedrīkst latīni vilkt uz tiesu tikai ar vienu liecinieku. Jābūt diviem lieciniekiem, vienam vācietim un otram krievam, ne vergam. Tāpat latīnis nevar iegūt virsroku, ja nav divu liecinieku, viena krieva un viena vācieša pretī, tāpat Rīgā, tāpat Gotlandē."

Krievs nedrīkst latīni vest pie karstas dzelzs, ja latīnis pats negrib vai nevēlas.

Karstā dzelzs bija Dieva izdarītā tiesa. Abiem rokās bij jāņem karstās dzelzis. Kurš ilgāk noturēja, tam arī bij taisnība un tas arī uzvarēja. Bija vēl ūdens tiesa. Ja ūdenī nogrima, tad bij vainīgs, ja peldēja, tad nevainīgs. Jau pirmā privileģija, ko dod biskaps ALBERTS Gotlandes tirgotājiem, par kurām savā laikā runājot neminējām, bija atsvabināšana no karstās dzelzs pārbaudes.

Vācu tirgotāji pret šo pārbaudi ir vienmēr cīnījušies. Arī krievu tirgotāji, kā jau minēts, nedrīkstēja prasīt šo pārbaudi izdarīt. No otras puses, nav tādas tiesības latīnim prasīt dzelzs pārbaudi Rīgā vai Gotlandē."

Nākošais nosacījums ir, ka krievs nedrīkst latīni izaicināt uz divkauju Krievijā, un latīnis krievu nedrīkst izaicināt uz divkauju Rīgā vai Gotlandē.

Nākošais nosacījums - Ja latīņu viesi savā starpā kaujas Krievijā vai nu ar zobenu vai koku, tad Smolenskas firstam nav ko iejaukties viņi izšķir paši. Tāpat, ja krievi kaujas Gotlandē vai Rīgā, jo paši krievi savā starpā izšķir.

Nākošie panti runā par laulību pārkāpumiem. Šis līgums dod vislabāko iekārtu par faktisko stāvokli starp krieviem un vāciešiem.

14. lekcija.

4.XI.38.

1229.gada Smolenskas līgums ir ar fundamentālu raksturu un mums tas ir ļoti svarīgs, jo tas nosaka tirdzniecības gaitu Daugavas baseinā veselus 200 gadus. Šis baseins bija tieši ļoti svarīgs Rīgas tirdzniecībai. Kā jau teikts, šis līgums ir noslēgts starp vāciešiem un krieviem.

Tālāk šinī līgumā seko nosacījumi par laulību pārkāpumiem. Šis līgums regulēja tā tad civillietas un arī kriminālos jautājumus. Līgumā ir teikts, ja kāds krievs sastop latīņu vienu ar savu sievu, tad latīnis maksā 10 grīvnas sudraba. Tāpat ir arī krieviem Rīgā un Gotlandē.

Nākošais pants - "Ja kāds latīnis laupa sievietei godu, kas nav bijusi aptraipīta, maksā 5 grīvnas. Ja šī sieviete bijusi aptraipīta, tad maksā vienu grīvnu. Tāpat ir arī ar nebrīvu kalponi." Viena krievu grīvna ir tas pats, kas vācu marka.

Nākošais pants runā par pašpalīdzību, kad kāds krievs, vai kāds latīnis sasaista pretējās puses, tad jāmaksā sods 3 grīvnas.

Tālāk seko nosacījumi par parādu piedzišanu. "Ja kāds krievs parādā latīnim (latīnis nozīmē visas personas, kas nebija krievi - rīdzinieki, vācieši un gūdi) un negrib parādu maksāt, tad latīnim ir tiesība vest viņu pie k i u n a (kiuns nozīmē - tiesnesis). Ja arī tad krievs nesmaksā, tad tad latīnis var lūgt d z j e d č i k u. Ja viņš dziedčikam maksā algu un tas 8 dienu laikā parādu lietu nenokārto, tad krieviem ir jānodod galvojums, ka parādu samaksās. Ja smolenskiētis tad neatlīdzina latīnim parādu, tad viņiem pašiem jāsamaksā koeltīvi parāds. Tādas pašas tiesības ir krieviem Rīgā un Gotlandē.

Turpmākie nosacījumi ir par satiksmi valkā.

V a l k a bij vieta pa kuru bij jāvelk preces no Daugavas uz Dnepru. Krieviski - борок "Ja kiuns dzirdēja, ka ierodas latīņu viesis, tad viņam jāpagādā vīri ar ratiem, kas preces aizvelk." Preces viņi nedrīkstēja aiztikt. Ja tomēr aiztika, tad sankcijas nebija paredzētas. Ir zināmas sankcijas, ja preces nozūd. Te tā tad mums ir jāiedomājas artelis, kas kārtoja preču pārvadāšanas lietas.

Tālāk - "Ja kāds valcietis latīnim preces uzņemas vest un kautkas nozūd, tad jāsamaksā visiem valciešiem. Šādas pašas tiesības ir krieviem Rīgā un Gotlandē." Šis ir trafarets izteiciens, kas ir pie katra pante, kautgan, piemēram, šinī vietā tas ir pavisam nelogisks, jo Rīgā nekad nav tādās valkas.

Tālāk runā par tirgotāju brīvām tirdzniecības tiesībām. "Ja latīnis ierodas Smolenskas pilsētā, tad viņam ir tiesība precī pārdot. Neviens pret to nedrīkst neko iebilst. Tādas pašas tiesības krieviem Rīgā un Gotlandē."

Nākošais pants runā par brīvo tirdzniecību ārpus Smolenskas. "Ja kāds latīnis domā doties ārpus Smolenskas, tad Smolenskas kņazs nedrīkst viņu atturēt un citiem arī nav tādās tiesības. Tāpat tas ir krieviem Rīgā un Gotlandē." Tas nozīmē, ka krievi varēja pēc patīkas doties cauri Rīgai uz Gotlandi un Vāciju.

Tālāk seko nosacījumi par pirkto preču u atpakaļ nodošanu. "Ja kāds krievs preces no latīņa pircis un paņēmis uz māju, tad latīnis vairs nav spiests ņemt šīs preces atpakaļ un krievam ir jāsamaksā. Tas pats attiecas uz krieviem, kad viņš pārdod kādu preci latīnim, latīnim jāsamaksā un nevar prasīt, lai preces ņem atpakaļ." Tā tad te abas puses ir nostādītas uz vienlīdzības pamatiem. Šis pants nosaka, ka preču atpakaļ nodošana nav paredzēta, piemēram, kāds pērk preci, naudu valutā vēl nav samaksājis, bet paņem preci uz māju, lai labāk apskatītu, tad tomēr viņam šāda prece ir jāpērk. Atpakaļ vairs nevar nodot.

Tālāk seko s v a r ī ģ i n o s a c ī j u m i p a r t i e s u. "Krievs nedrīkst saukt latīni tiesas priekšā, kāda cita kņaza priekšā, izņemot Smolenskas kņazu. Vienīgi izņemot, ja viņš pats tam piekrīt. Tāpat latīnis krievu var saukt vienīgi Rīgas un Gotlandes tiesu priekšā, Rīgā un Gotlandē. Strīdi tiek izšķirti tur, kur viņi ir radušies." Ja strīdus ir radies Smolenskā, tad tur ir arī jāizšķir.

Nākošais pants - "Krievs nedrīkst uzstādīt pret latīņu djetčiku, ja nav panākta iepriekšējā vienošanās ziņojot latīņu vecākam. Ja latīnis šim vecākam neklausa, tad krievs drīkst aicināt pret latīni djetčiku." Tas nozīmē, ka šīm lietām jānotiek tā izšķirtām, tā ka krievs griežas pie svešo tirgotāju vecākā un šim vecākam tad sūdzība ir jāizmeklē un jādod spriedums. Tad, ja vecākais atteicas spriest, smolenskiētis var lūgt dzjetčiku. "Tāpat latīnis nedrīkst aicināt b i r i c u (oficialā amatpersona, kas vilka uz cietumu) Rīgā un Gotlandē." Aizvilka uz cietumu, lai tad vēlāk varētu tiesāt par pārkāpumiem.

Tālāk šinī līgumā redzam, ka, ja kādam krievam jāsaņem preces no kāda vācieša Rīgā, Gotlandē vai citās vācu pilsētās, tad jāvienojās partijai ar partiju. (Modernā valodā runājot - parts ar partu), tad krievam jāizlieto tiesības, kas pastāvēja attiecīgās pilsētās. Nav tiesības kavēt pilsētas brīvo tirdzniecību. "Latīnim ir atļauts Smolenskā pirkēt visas preces, kādas viņš vēlas bez zaudējumiem, bez kavēšanās, Tāpat krieviem Rīgā, tāpat Gotlandē tiesības rīkoties."

Īpatnējs nosacījums ir, ka latīni nevar piespiest doties kara gājienā ar kņazu vai ar krieviem, izņemot, ja pats vēlas. Tāpat krievus Rīgā un Gotlandē nevar piespiest iet karagājienā. Modernos tirdzniecības līgumos, protams, tādu lietu nebūtu, kas ir sastopamas šinī tirdzniecības līgumā.

Tālāk ir nosacījumi, kā rīkoties ar zagli. "Ja kāds krievs vai latīnis noķer zagli, tad viņam ir rīcības tiesības. Kā redzam, šīs tiesības rīkoties ar zagli, ir lielas, tagad mēs tās sauktu par patvaļu. Krieviem nav tiesības Gotlandes un Rīgas tiesas spriedumus pārsūdzēt, tāpat latīnim nav tiesības Smolenskas tiesas spriedumus pārsūdzēt. "Ja kāds strīds izšķirts Smolenskas tiesnešu un labu ļaužu priekšā, tad šāda tiesa nav uzsakama Rīgā vai Gotlandē, tāpat, ja strīdus izšķirts Rīgā vai Gotlandē, nav vairs uzsakama tiesa Smolenskā." Tā tad apelācija nav pielaižama.

Tālāk šinī līgumā seko tirdzniecības tehniskie jautājumi. Preces vajadzēja svērt gan pārdodot, gan arī vešanai. "Vāciem ir jānodod svars (lai svars būtu fiksets, vāciem vajadzēja nodot svarus pēc kā viņi svērs). Ja šis svars ir nolietots, tad pēc baznīcā novietotā svara ir jāizkaļ jauns svars, kas atbilstu normālam svaram." Kā krievu, tā arī vācu Smolenskas baznīcās bija novietoti svāri, pēc kuriem tad pagatavoja svarus, ja iepriekšējos nelietoja. Svāri katrā vietā senāk bija dažādāki. Vāciem šis noteikums bija stipri izdevīgs, jo viņi pārvadāšanai varēja noteikt vieglāku svaru, bet pārdošanai smagāku.

Tālāk runā par muitas brīvību - "Nav ņemama muita no Smolenskas uz Gotlandi un no Gotlandes uz Smolensku." Bez šīm muitām ir vēl noteikumi par nodevām.

"Ja notiek, ka latīņu viesis ierodas pilsētā Smolenskā no valkas, tad viņam jānodod knazienei gabalu audekla un ķiņam gabals vaska, lai tas gādātu par preces tālāku novietošanu.

Tālākie nosacījumi ir tehniski, runā par to, cik jāmaksā par preces svēršanu, ka par to jānodod viena kupica (kupica - krievu nauda, cēlusies no zvērādu nosaukuma, tas, protams, ir tikai varbūtējs pamats). Par zelta svēršanu jānodod viena grīvnasudraba, par katru Smolenskas svāra vienību. Ja pārdoš traukus, tad nav jānodod nodoklis.

Ja svāri sabojājās, tad varēja rasties strīdi. Tādēļ paredzēti nosacījumi. "Ja kaps, ar ko sver, ir sabojājies vai kļuvis par vieglu, tad šis svārs jānes uz svētas dievmātes baznīcu un otrs paraugs uz latīņu baznīcu un jāsalīdzina ar pamatsvāriem.

Tālāk atkal runā par valku. Ja latīņu viesis un smolenskiētis ierodas pie valka (tas nozīmē, ka grib izmantot pakalpojumus), tad jālozē, kas pirmais var izmantot šos pakalpojumus. Ja ir vēl trešie ļaudis, tad tiem ir jāgaida, kamēr šie abi ir cauriem pie lozēšanas tos nemaz nepielaida.

Vēl atgriežas pie satiksmes brīvības pa Daugavu. "Rīgas bīskaps, ordeņa mestrs un visi zemes kungi atbrīvo Daugavu no Jūras sākot Daugavas ūdeni un Daugavas krastu. Šo Daugavu var lietot kā latīņu mēles ļaudis, tā krievi!" Kas ir pilntiesīgi tirgotāji var doties no jūras uz augšu pa Daugavu un otrādi - pa Daugavu uz jūru. Tad seko nosacījumi par krasta tiesībām.

Ar krasta tiesībām tiesībās saprot institutu, kas nosaka, kas notiek ar mantām, ja kugis iet bojā, kam tās pieder.

Pirmajā uztvērumā tās piederēja tur, kur bij izskalotas, tās bija krasta tiesības. Tagad, ja kugis iet bojā un jūrmalā izskalo kādas mantas, tad ir tiesība saņemt tikai atradēja algu. Agrāko laiku nosacījumi, protams, nesaskanēja ar moderno uzskatu. Šis nosacījums ir - "Ja kādam, ko Dievs lai pasargā, kugis vai laiva aiziet bojā, tad preču īpašnieks var savas preces pa ūdeni vai krastu aizvest. Ja preces ir nogrimušas, preču īpašniekam ir tiesība izcelt preces pieaicinot palīgus. Ja nepietiek ar pašu ļaudīm, ir tiesība liecinieku klātbūtnē pieaicināt palīgus." Par šiem palīgiem jāmaksā atlīdzība. Šis bija īpatnējās jūras tiesības, tās piederēja tam, kam prece piederēja. Šis krasta tiesības bīskaps ALBERTS piešķīra savā laikā tirgotājiem, kad mēs runājam par to, ka bīskaps ALBERTS tirgotājiem piešķīra dažādas privilēģijas.

Beigās vēl vispārējā veidā ir vēl atkārtots, ka visas šīs tiesības, minētās un neminētās ir krieviem tāpat kā latīņiem. Tad teikts, ka šis dokuments radās 1228. gadā no KRISTUS dzimšanas. Rīgas bīskapa, mestra, priesterā JANA, sūtna POLKVIŅA, namnieku gādībā un apstiprināts ar tirgotāju zīmogiem.

Tālāk minēta vesela rinda personu, kas šos jautājumus nokārtojuši, no Gotlandes, no Libekas, HILDEGARS no Zestas, ŠĒRS no Minsteres, ALBRECHTS no Dortmundas, Brēmenes, Rīgas namnieki un "daudzi citi sa - prātīgi un labi (nozīmē brīvi) ļaudis. Pašas beigas teikts "Ja kāds krievs vai latīnis rīkojas pret līgumu, tad tāds ir uzskatāms par ļaunu cilvēku."

Šis līgums ir tiešām plašs. Tas ir plašākais un svarīgākais no visiem viduslaiku līgumiem Daugavas rajonā. Šinī līgumā minētie principi paliek spēkā gandrīz 200 gadus. Šo līgumu gan vairākreiz groza, bet jauni ievērojami principi tam netiek ievesti.

Šo līgumu no krievu puses slēdza Smolenskas knazs. Tas neattiecas vienīgi uz politisko teritoriju, kas pakļauta Smolenskai, bet arī uz Polocku un Vitebsku, jo Polocka un Vitebska bija atkarīgas tanī laikā no Smolenskas.

Šī līguma slēgšanā piedalījās pārstāvji no Gotlandēs, Libekas, Zestas, (no ģeografijas zināsiet, ka tā ir pilsēta Vācijā), Minsteres, Groningas un Brēmenes. Šī līguma garanti ir Livonijas politiskie kungi - biskaps un ordeņa mestrs. Šinī laikā vēl Rīga nav varas orgāns.

Šis līgums kodificēja toreizējās tirdzniecības parašas. Jāsaka, ka Novgorodas līgums ir līdzīgs šim gan pēc saturā, gan pēc uzbūves, gan pēc formas. Galvenie jautājumi šinī un Novgorodas līgumos ir tirgo - tāja personas nodrošināšana un brīvas tirdzniecības priekšnoteikumu rašana. Pirmo vijoli šeit spēlē vāci. Viņu intereses tiek nostādītas pirmā vietā. Tas redzams no līguma teksta redakcijas un no nosaukto principu svarīguma. Līgums visu laiku runā par vāciem un tikai katra panta beigās ir trafarēts izteiciens, noteikums, ka arī krievi bauda tādas pašas tiesības Rīgā un Gotlandē, kad dažreiz šim izteicienam nemaz nav jēgas.

Te mums ir svarīgi, kā to izskaidrot, ka vāciešiem bij pirmā vijole. To nevar izskaidrot ar Smolenskas kņaza politisko vājumu. Tas jāizskaidro ar saimniecisko faktu, ka krievi bija atkarīgi no tirdzniecības ar vāciem. Te svarīga nozīme bija Daugavas ceļam. Līguma paredzēts, ka Daugavas ceļš ir brīvs. Kam šis ceļš piederēja, tam piederēja šīs priekšrocības. Daugavas ceļu, protams, pārvaldīja Livonijas kungi

Satiksme pa Daugavu bija divejāda:

- 1) pa Daugavu no Smolenskas izveda preces un
- 2) pa Daugavu preces pieveda Smolenskā.

Vācu imports no Gotlandes uz Smolensku bij brīvs no muitas. Par krievu izvestām precēm bija jāmaksā svēršanas un citi izdevumi. Krievu intereses bija dabūt brīvu ceļu uz savu zemi.

1250.gada līgums

Bez 1229.gada līguma vēl ir viens cits līgums no 1250. g a d a , ko noslēdza vārdā neminēts kņazs. Šis līgums pretēji 1229.gada līgumam neattiecās uz Vitebsku un Polocku. Šis līgums nav precīsi datējams. Šinī laikā Vitebska un Polocka piederēja pie Lietuvas. Vitebskā un Polockā pārmaiņus valdīja gan krievu kņazs, gan leišu kņazs. Redzam, ka Polockā ap 1250.gadu valda MINDAUGA (Lietuvas apvienotāja) brāļa dēls TAUTULIS, bet Vitebskā lietuviešu kņazs VIKINS. Šinī līgumā galvenie principi ir tie paši, tomēr līgumā politiskā piederība ir cita. Šim līgumam ir cits raksturs, ka ar šo līgumu daudz lielākā mērā, gandrīz pilnā mērā ir nodrošinātas krievu intereses. Liekas, ka tas ir diktāts, ka 1229.gada līgums bija vācu diktāts.

Krievi tagad atradās labvēlīgākos apstākļos, lai varētu savus noteikumus realizēt, jo šinī līguma minēti vienmēr pirma vieta un vācieši šķērso pēc tam, pretēji kā iepriekšējā (iepriekšējā, t.i. 1229.g. līgumā mēs runājam tāpēc, ka mums nav pazīstami citi līgumi, kas laika ziņā atrastos šo divu līgumu starpā) līgumā. Tagad, kas grib doties no Smolenskas uz Krievijas iekšieni, jāprasa speciāla kņaza atļauja.

Šinī līgumā ir atgādinātas viesu tirdzniecības prasības un ierobežojumi. Te saskatamas Smolenskas tendences šo viesu tirdzniecību ierobežot sev līdzīgā virzienā. Citēsim dažus no šī līguma nosacījumiem:

Pašā pirmajā rindā sākas: "Šis ir mans līgums ar vāciem." Tad runā par brīvo ceļu, brīva cilvēka nosīšanu, ka slepkavas ir jāizdod, lai cik to arī nebūtu, ja slepkava nav zināms, jāmaksā 10 grīvnas. Runā par priesteru nosīšanu, tad vispār par ievainošanu, galvojumiem, parādniekiem, tiesībām pret tiem - svešā (teļielā mērā domāts arī krievu parādnieks) sodīšanu, mantojuma tiesībām, dzelzs pārbaudi, pašpalīdzību u.

Principi ir tie paši kā agrākajā līgumā. Šeit ir atsevišķi noteikts, ka smolenskiešiem ir brīvs ceļš līdz Rīgai un vāci nedrīkst, viņiem nav tiesības ņemt mantu, nedz arī vaska naudu. Vaska nauda bija jāmaksā pie valka, kā tas agrāk bij parasts. Runā arī par preces atpakaļ atņemšanu.

Jauns nosacījums ir, ka ja kāds smolenskieti Rīgā vai Gotlandē velk aiz bārdas, tad tam jāmaksā 3 grīvnas. Aiz bārdas vilksana jāsaprot druscip vairāk, arī plēšana aiz bārdas. Par cilvēka nosišanu bija jāmaksā 10 grīvnas. Ja vācietis vajā vai velk aiz bārdas naudas iekasētāju, tad jāmaksā 5 grīvnas.

Šis līguma noteikumi, uz vāciešu satiksmi ārpus Smolenskas, atšķiras no pirmā līguma (1229.g.) noteikumiem. "Ja vācu viesi atrodas Smolenskā un kāds lūdz atļauju doties tālāk citās zemēs, jālūdz atļauja, kā tas bija mana tēva un brāļa (MISTISLAVA) laikā."

Redzam, ka šīs tendences ierobežot vācu tirdzniecību ārpus Smolenskas ir vecākas, jau parādījušās pirms šī laika. Talak runa par laulības pārkāpumiem un citiem jautājumiem.

"Šādu šo manu līgumu es esmu priekš sevis un saviem ļaudīm un priekš visiem smolenskiešiem noslēdzis." Ja kāds mans brālis nāktu uz Smolensku un rastos strīds starp ļaudīm, tad strīds jāizšķir. Šo strīdu viņi paši lai tad izšķir.: Brāļi jāsaprot plašāk, tas ir kā sabiedrotie. "Ja viesis no kādas zemes uz Smolensku nāk un izceļas strīdus starp viņiem, tad viņiem pašiem jāizšķir šis strīds."

Šis līgums ir savādāks politiskā virziena ziņā. Politiskie apstākļi jau bija mainījušies un novads, uz ko šis līgums attiecas, arī bija citāds kā agrākā līguma novadi. Agrāk tas attiecās arī uz novadiem, kas Smolenskā neietilpa, bet bija Smolenskas iespaidā.

RĪGAS TIRDZNICĪBA TURPMĀKOS GADOS

Rīgas tirdzniecību lielā mērā turpmākos gados ietekmēja ordens attiecības pret Lietuvu. 1255.g. MINDAUGS pieņēma kristīgo ticību, bet 1260.gadā MINDAUGS atsacījās no kristīgās ticības un sabiedrojās ar Novgorodu pret ordeni. Šī cīņa turpinājās vēl pēc MINDAUGA nāves 1263.gadā. Tanī pašā gadā MINDAUGA pēcnācējs noslēdza mieru. 1265.gadā šo mieru apstiprināja zem Lietuvas virskundzības Polockas un Vitebskas kņazi.: "Šis miers bija politisks miers, bet tas saturēja arī noteikumus par tirdzniecības mieru. Šī miera slēgšanā piedalījās arī Rīgas virsbiskaps un Rīgas pilsēta. 1229.gadā Smolenskas līguma slēgšanā piedalījās hanza (galvenākās hanzas pilsētas), bet tagad šī miera slēgšanā piedalījās vienīgi Rīga. Hanzas iespaids 1265.gadā Daugavas baseina tirdzniecībā ir kļuvis minimāls.

Rīgai cauri devās arī citi Hanzas tirgotāji, bet pie līguma slēgšanas noteicēji ir rīdzinieki. Šeit tirdzniecības ierobežojumu attiecībā uz citiem tirgotājiem nebija. Runājot par 1263. - 65.g. miera līgumu, jāsaka, ka viņš svarīgs tādēļ, ka Lietuva ar šo līgumu atsacījās no Latgales par labu ordenim. Ordenis atsacījās no Polockas par labu leišiem. Arī pēc līguma noslēgšanas cīņas atkal atjaunojās.

1276.gadā TREIDENS noslēdza mieru ar virsbiskapu JĀNI II, mestru ERNSTBURGU un Rīgas pilsētu. Šinī līgumā nekas jauns nenāk klāt. Līdzīgs līgums 1284.gadā tiek slēgts ar Smolenskas kņazu FEODORU ROSTISLAVIČU. No Rīgas parādnieku grāmatas redzam, ka Rīgas pilsēta rīkojas ar Smolenskas vācu baznīcas naudas kasi, ka ne tikai Vitebskā un Polockā nebija teikšanas vācu hanzai, bet arī Smolenskā, jo baznīcas kopējā tirgotāju naudas kase atradās Rīgas pārziņā, ko vienmēr valdīja tas, kam bij teikšana (tas ir naudas kasi). Rīga ieguva teikšanu agrākā vācu nometnē Smolenskā.

13. gada simteņa beigās Daugavas tirdzniecība nav mierīga. Tāpat nākošā gadu simteni notiek biežas cīņas, tad seko mieri.

13. gadu simteņa beigās Rīgas pilsēta cīnījās ar ordeni. Šīs cīņas pamatā bija konkurences naidis. 1297.gadā cīņas uzliesmoja, bet 1299.gadā tika noslēgts pamiers. Rīga cīnās ar ordeni sabiedrojās ar leišiem. (Tā tad kristīgo pilsēta ar pagāniem). Tas ir zīmīgs fakts. Šīs cīņas traucēja tirdzniecības normalu attīstību, kam klāt nāca vēl domstarpības, kas pastāvēja vācu nometnē, Smolenskā un izpaudās arī uz āru. Tirdzniecību traucēja arī krievi no Smolenskas un Vitebskas. Vitebskā šīnī laikā vēl bija krievu kņazs, kautgan tā piederēja Lietuvai.

Kautgan mieru atjaunoja, Rīgas un ordeņa domstarpības pastāvēja. 1305.gadā ordenis ieguva Daugavgrīvas klosteri. Zinot, kur šis klosteris atrodas, sapratīsim, ko tas nozīmēja Rīgas tirdzniecībai. Pārvaldot šo klosteri ordenis varēja kontrolēt tirdzniecību no jūras. Rīga vēl ciešāk sabiedrojās ar Lietuvu.

Lietuvā tanī laikā no 1316. - 1341.gadam valdīja GEDIMINS. Viņš valdīja arī par Polocku un Vitebsku. GEDIMINAM pašam bija konflikti ar ordeni. Viņam bija vairāki konflikti arī ar virsmestru Prūsijā. Savas valdīšanas sākumā viņš izbeidza konfliktus 1323.gadā ar mierlīgumu. Nākošā gadā viņš to atkal lauž.

Interesanta ir sūdzība, ka Rīgas pilsēta sūdz Libekai ordeni, ka ordenis traucē Rīgas tirdzniecību ar Lietuvu. Viņš nolūks bija pārtraukt Rīgas tirdzniecību ar Lietuvu, lai varētu pats rosīgi tirgoties no saviem centriem, kas atradās Daugavpilī un Liepājā. No ordeņa komercialās darbības vēstures zināms, ka tā bij rosīga. Labi pazīstama viņa komercialā darbība bija Prūsijā. Livonijā tā jau ir mazāk pazīstama, mazāk izpētīta.

Šis jaunais konflikts starp Rīgu un ordeni beidzās ar to, ka Rīga zaudēja 1330.gadā un ordenis kļuva par Rīgas kungu. Ordeņa pirmā prasība bija, lai uzsaka līgumu ar Lietuvu. Ordeņa cīņa ar Lietuvu turpinājās un Rīgu spieda uzstāties pret savu agrāko sabiedroto. 1338.gadā noslēdza mieru uz 10 gadiem starp ordeni un Rīgu no vienas puses un GODIMINU no otras puses.

Ja mēs apstājamies pie politiskās vēstures, tad tā mūs interesē tikai tik tālu, lai būtu kopējs paveiciens. Politiskā vēsturē priekš mums svarīga nozīme ir jautājumam par Daugavas braucieniem. Daugavas braucienos dod brīvu ceļu kā krieviem, tā pagāniem (domāts leišiem). Tāpat dod brīvu zemes ceļu šķēpa metienā gar Daugavu.

GEDIMINAM bija pakļauta Polocka un Vitebska. Smolenska viņam nav pakļauta. Smolenska tanī laikā tomēr bija atkarīga no Lietuvas. Krievijā tanī laikā spiedās iekšā mongoļi (tatari). Smolenskas kņaza orientācija, tad svērās uz Lietuvas pusi. Vēlāk tā tika iekļauta Lietuvas valstī. Šis līgums ir atsevišķs līgums, kas tika noslēgts ar Smolensku.

Pēc 40 gadiem atjaunojās miers visās trijās Daugavas baseina valstīnēs, Vitebskā, Polockā un Smolenskā. Atjaunojās arī tirdzniecības miers visā Daugavas baseinā. Ilgstošs tas tomēr nebija, jo 1377.gadā pēc Lietuvas dižkunigaišķa OLGERTA nāves Lietuvā izcēlās jukas, jo izcēlās cīņas starp viņa pēcnācējiem. Cīnījās JAGAILS ar VITAUTU. Ordenis sabiedrojās drīz ar vienu, drīz ar otru. Ordenis drīz pakļautu visu Lietuvu, bet te otrs sāncensis iebruka Lietuvā un tā VITAUTS pēc uzvarām palika par dižkunigaišķi. 1385.gadā viņš pakļāva sev Smolensku. VITAUTS ņēma savās rokās arī jautājumu par Daugavas tirdzniecības kārtošānu. Pēc ilgstošām cīņām un sarunām tas viņam arī izdevās.

1388.gadā ordenis ar VITAUTU noslēdza mieru. 1394.gadā ordenis sabiedrojās ar VITAUTA sāncensi un iebruka Lietuvā. VITAUTS atbildēja ar represijām pret Polockas tirgotājiem. 1404.gadā atkal tika noslēgts miers starp ordeni un VITAUTU.

1406. gadā tika noslēgtā otrs svarīgs līgums Daugavas baseinā. Tas bija

k o p u s a l ī g u m s

Tāpat kā 1229. gada līgums ir paraugs nākošiem 200 gadiem, tāpat šis ir spilgts paraugs, kas noder turpmākiem līgumiem. Šī līguma principi paliek spēkā veselus 100 gadus. Tāds fundamentāls līgums Novgorodas tirdzniecībā bija Nibura miers. Šie trīs līgumi tādēļ ir ļoti svarīgi, fundamentāli līgumu virknē.

1407. gadā Polockas tirdzniecību atjaunoja. Šis līgums nenovērsa domstarpības par sīktirdzniecību. Tāpat nenokārtoja jautājumu par vācu ceļošanu tālāk par Polocku. Izpaudās centieni vācu tirgotājus neļaut tālāk par Smolensku. Tad nenokārtots palika jautājums arī par viesu tiesībām. Visas cenšanās mērķis bija aizliegt vāciem tiesības Polockā un aizliegt ceļošanu tālāk un nokārtot tirdzniecību tā, ka vāciem (rīdziniekiem) nebūtu tiesības tirgoties ar citiem kā tikai ar polockiešiem. Stingri nosacīja viesu tiesības.

Polocka tomēr neguva visu, ko vēlējās. Šis vēlēšanās piepildīja tikai 1498. gadā, kad lielknazs ALEKSANDRS nobīda visus svešus tirgotājus pie malas. Ar šo gadu noslēdzās Rīgas tirgotāju hegemonija šinī tuvajā Lietuvas- respektīvi - Krievijas novadā. Vēlāk viņu loma bija izspēlēta.

K O P O S A L Ī G U M A S A T U R S

Par sīktirdzniecību principā izteicās tā, ka sīktirdzniecība principā noliedzama, bet par to jāizdoš sevišķi noteikumi. Nebija noteikts, kur īsti sākas lieltirdzniecība un kur beidzas sīktirdzniecība. Polockieši gribēja normēt, ka maza partija skaitās 5 ādas, vasks 5 pudī.

Tālāk šinī līgumā Rīga un Polocka garantē netrāucētu ceļu un garām Polockai un Rīgai. Tendence koncentrēt Rīgas tirdzniecību uz Polocku neizdevās realizēt. Pie šī panta ir pievienota klāt klauzula, ja VITAUTS vai viņa pēcnācēji vai mestrs ierīkotu Polockā noliktavas, tad šis jautājums vēl būtu jārevidē. Ko īsti nozīmē šī klauzula, to nevar skaidri pateikt. Tas ir problematisks formulējums.

Kas zīmējās uz tiesiskiem jautājumiem, tad šis līgums uzskatams par vāciešu (mestrs, rīdzinieki) uzvaru. Te tiek ieviests jauns princips. Pēc 1229. gada Smolenskas līguma bija jātiesa, kur domstarpība notikusi, jo starp vācieti un smolenskieti Smolenskā tad tiesāja Smolenskas tiesā. Pārsūdzības nepielaida. Seit pēc šī līguma ir jātiesa pašu mājās. Ja pāri nodarīts rīdziniekam, tad jātiesa Rīgā. Te tā tad ir ieviests cits princips. Šis nosacījums attiecas arī uz civilām lietām. Praksē tomēr notika, ka pielaida tiesas piesēdētājus no otrās puses, kas garantēja taisnīgāku izspriešanu. Citādi rīdzinieki būtu vienmēr uzvarētāji. Tomēr mūsu uzdevums nav iedziļināties tiesību jautājumos.

Svarīgākie jautājumi ir nokārtoti rīdziniekiem labvēlīgi. Polockā gan nosacīja svaru par 0,5 podu smagāku kā Rīgā, bet rīdziniekiem bija tiesības pārdot par svaru, kāds bija konstatēts Rīgā. Noteikumi pie svēršanas bija, ka nosverot bija jāatņem nost rokas, bet par kājām nekas nebija teikts. Karš starp VITAUTU un ordeni tirdzniecību nedrīkstēja traucēt, tāpat tas bija noteikts arī Novgorodas līgumā, bet reālī tas neko nedeveja, jo ja karš sākās, tad preces spķilāja, bet tirgotājus ievietoja cietumā un paturēja kā kīlniekus. Tāpēc šis nosacījums bija vairāk deklarāzīvas dabas.

Vienu gadu vēlāk jau nāk sūdzības par svāriem un tiesību neievērošanu.

Neskatoties uz līguma nosacījumiem, abas puses apcietināja tirgotājus. Vienu gadu vēlāk pēc konflikta likvidēšanas abas puses atkal draudzīgi turpina tirgošanos. Vidus laikos šādi konflikti bija parasta lieta.

Piemēra dēļ minēšu, ka 15.gada simteņa sākumā, kad Polockas tirgotājs nodeva preces uzglabāšanā Rīgas tirgotājam. Rīgas tirgotājs nomira un atraitne Polockas tirgotājam nodeva atpakaļ tukšu iesaiņojumu. Domstarpības šinī lietā radās lielas. Tanīs iejaucās pat pats VIŠTAUTS, un lūdza atļauju piedalīties polockietim tiesā (tā tad līguma nosacījumi netika stingri piemēroti).

RĪGAS DAUGAVAS TIRDZNICĪBA

Rīgas Daugavas tirdzniecību traucēja arī ordeņa karš Prūsijā, Polijā un Lietuvā, tas ir ārpus mūsu zemes. 1410.gadā ordenis Tannenbergas kaujā tika sakauts. (Tagad tur ir uzstādīts piemineklis, ne šai cīņai, bet par piemīņu vācu uzvarai par krievu armiju pasaules karā, un vācieši saka, ka ar to viņu negods 1410.gadā kaujā esot dzēsts). 1411.gadā noslēdza mieru, kas garantēja neitrālu tirdzniecību. Pa kara laiku Rīgas tirgotāju preces Polockā bija apķīlātas lielā kvantumā, arī Rīgā bija apķīlātas leišu tirgotājiem preces. Tirgotājus iemeta cietumā un tos apmainīja kā ķīlniekus, bet par preču dabūšanu atpakaļ veda sarunas 10 gadus. Šo preču kvantumi bija lieli, jo sarunas taisījās virzīt pat uz Vācijas ķeizaru. Šīs sarunas starp VITAUTU un Rīgu nedeva rezultātus. No politiskās vēstures ir zināms, ka VITAUTS vispār nebija piekāpīgs.

Šie tirdzniecības sakari, kas pārtrūka ordeņa karu dēļ, radīja pārliecību, ka ordeņa iespaids uz šādām saimnieciskām sarunām, neskatoties uz zaudējumiem kaujās vēl vairāk pastiprinājās. Sarunās tirgotāju intereses aizstāvēja ordenis. Rīga griezās pie ordeņa, lai viņš aizstāv tirdzniecības intereses, arī Rīgas intereses. Tādēļ šinī laikā slēgtie līgumi ir arī tanī pašū laikā tirdzniecības līgumi. Pēc miera noslēgšanas atkal radās konflikti u.t.t.

1414.gadā noslēgts miers starp mestru un VITAUTU, tad 1421. "atkal " " " " " " leišiem.

Ilgstošu mieru, kas šādu konfliktu radīšanu izbeidza - noslēdza 1422.g. virsmestrs PAULS RUSDORFS. Šinī līgumā regulēja tirdzniecību, atcēla muitas, tirgotāju apcietināšanas noliedza u.t.t. Jauns šinī līgumā ir tas, ka tika grozīta tiesāšanas kārtība, kas bija izdevīga Rīgas tirgotājiem, jo šinīs cīņās VITAUTS bija uzvarētājs. Turpmāk tiesāja pārkāpuma pastrādāšanas vietā. Tas bija Lietuvas politiskās uzvaras sekas. Polockieši ieguva tiesību doties garām Rīgai.

Pēc 1422.gada redzam, ka Polockas tirgotāji ādas piedāvāja pat Danzigā. Arī turpmāk ir lielas domstarpības. Polockieši palielināja sāls svaru, tas neizrādījās pareizs, un VITAUTS uz to raksturīgi atbild, ka ja Rīgas tirgotājiem Polocka nepatīk, tad viņi var doties uz māju.

15. lekcija

17.XI.38.

Jau runājām pagājušā reizē par VITAUTA lomu Daugavas tirdzniecībā. Viņa uzstāšanās pretī Rīgai bija ļoti noteikta, bet stāvoklis mainījās, kad 1430.gadā pēc VITAUTA nāves Lietuvā sākās jukas, jo par Lietuvas troni cīnījās SVIDRIGAILIS un SIGISMUNDS.

Ordenis, kā parasts, piedalījās šinīs Lietuvas iekšējās cīņās, jo no tām viņam radās izdevība nostiprināt savu politisko stāvokli.

Šis cīņas traucēja tirdzniecību, bet 1433.gadā noslēdza mieru. Šoreiz miers nebija īsts miers, jo ordenis Livonijā sāka rīkoties patstāvīgi. Viņš sarīkoja leišiem vairākus uzbrukumus, par ko mums ir saģlabājušās vairākas leišu sūdzības. Mestrs (ordeņa) iebruka Lietuvā kā troņa pretendenta SVIDRIGAIĻA sabiedrotais, bet viņu sakāva.

Kad 1435.gadā atkal atjaunoja mieru, tad Polijas V L A D I M I R S III., Lietuvas S I G I S M U N D S un ordeņa mestrs P A U L S atjaunoja tirdzniecību.

Ļoti ordenis turpināja atkal savus iebrukumus Lietuvā. Viņu atbalstīja Polocka un Vitebska, kas reizē ar ordeni nostājās SVIDRIGAIĻA priekšā, tāpēc šinī laikā tirdzniecība ar Polocku un Vitebsku turpinājās. Šinīs cīņās uzvarēja SIGISMUNDS un Polocku un Vitebsku pievienoja Lietuvai.

1438.gadā atkal transumē kopusa līgumu. T r a n s u m ē nozīmē: atjaunoja, pārjaunoja. Vidus laikos sada paradība bija parasta. Dokumentus tikai pārrakstīja un par jaunu apstiprināja. Ar šādu līgumu pārstrādāšanu reti ko grozīja. 1439.gadā šo līgumu Trochos apstiprināja arī SIGISMUNDS.

SIGISMUNDA pēcnācējs bija K A Z I M I R S no 1440.gada līdz 1492.gadam. Viņš valdīja kā Polijas karalis KAZIMIRS IV. Viņam nebija prasības ar mestru. KAZIMIRS sūdzēja mestru pie virsmestra Prūsijā. 1446.gadā sūdzība pamatota ar to, ka Daugavpils komtura un Rēzeknes fogta 150 kalpi esot transportējuši preces uz Polocku (mēs nezīnām, vai preču transporti vienmēr bijuši tik lēti, ka tiem vajadzēja 150 cilvēku) un atgriežoties atpakaļ esot iebrukuši Lietuvā. Tur viņi dedzinājuši, laupījuši un nogalinājuši cilvēkus. Bez tam KAZIMIRS sūdz virsmestram, ka Daugavpils komturs ir ievēdis jaunu muitu ņemot no katra ceļotāja caunu ādu.

Vilnā sanāca konferenē izmeklēt sūdzību 1448.gadā. Ordenis šinī konferencē paskaidroja, ka laupīšanas neesot bijušas, bet gan, ka izcēlusies tikai kaušanās siena dēļ. Tas, ka esot ieviesta jauna muite arī neesot pareizi, jo tirgotāji paši tās dodot brīvprātīgi kā dāvanu.

Ja nu mums zināms, ka Daugavpils komturu atcēla šīs dāvanas dēļ, tad sapratīsim, ka tā nav bijusi tikai dāvana, bet gan, ka tirgotāji, respektīvi ceļotāji tikuši piespiesti maksāt šādas dāvanas.

Vispār šinī Vilņas konferencē ir sarunājuši daudz un dažādu lietu. Piemēram, polockieši pārmeta rīdziniekiem, ka tie traucējot ceļošanu uz jūru, sametot Daugavā akmeņus, tā ka polockieši ar savām laivām netikuši pāri. Kad kāds rīdzinieks jautājis pretī kā tad mēs paši tiekot pāri, tad polockietis ir atbildējis, ka tad viņi akmeņus izņemt ārā.

Domstarpības īstenībā pastāvēja dažādu tirdzniecības interešu dēļ. Pēc šīs Vilņas konferences atkal radās miers un tad atkal traucējumi. 1447.gadā par jaunu tranzumā kopusa līgumu (mieru). Varētu nu domāt, ka iestāsies ilgstošs miers.

Vācu centieni izgāja uz to, lai viņiem būtu brīvs ceļš uz Smolensku. Polocka centās šo ceļu (tirdzniecību) kavēt, (lai tā neiet tālāk par viņu pilsētu), bet Vitebska to atbalstīja, jo bija ieinteresēta Rīgas tirdzniecībā uz Smolensku, jo viņai bija peļņa pārvietojot mantas pa valku (no Daugavas līdz Dņeprai, uz kuras krastiem atradās Smolenska).

Polockieši pret Smolenskas braucējiem kā kaulēšanās objektu izvirzīja savas prasības, lai viņi atļauj braukt garām Rīgai. Šis jautājums bija ļoti svarīgs, jo polockieši paši gribēja braukt uz rietumiem un izslēgt rīdzinieku starpniecību, bet kopusa līgumā šis jautājums nebija skaidri formulēts. Rīdzinieki atsaucās uz šīm neskaidrībām un vienmēr novilcināja šo pretenziju (brīva ceļa jautājuma) izšķiršanu, braukt garām Rīgai. Šāda tirdznieciska braukšana garām Rīgai neizcēlās un šī lieta turpmāk palika nenokārtota.

Viss 15. gadu simeņa vidus pāriet domstarpības un izlīgumos. Izlīgums ir ceļš atkal uz jaunām domstarpībām, un domstarpības atkal mēģina novest līdz izlīgumam. 1443. gadā rīdzinieki sūdzas KAZIMIRAM, ka polockieši esot viltojuši vaskus. KAZIMIRS šo jautājumu nokārtoja tā, ka noteica, ka vasks jāzīmogo Polockā, lai izbeigtu šādas viltojumus. Rīdzinieki šīs zīmogšanas tiesības neatzina, jo tas varētu kaitēt viņu tirdzniecības interesēm, jo tad brākšana (zīmogošana) izslīdētu no viņu rokām. Turpretī līdz šim, kad brākšana bij viņu rokās, viņi varēja regulēt tirdzniecību, jo ārzemēs nepēma pretī citas preces kā tikai apliecinātas ar zinamu zīmogu. Tādēļ šim KAZIMIRA rīkojumam rīdzinieki pretojās, kaut gan tas būtu garantējis vaska īstumu un būtu pasargājis to no viltojumiem.

60 - tos gados Vidzemē plosījās mēris un tas traucēja tirdzniecību. No 1466. līdz 1471. gadam

atkal bij jauns cīņu periods. Šis cīņas, protams, priekšmums ir vienmuļas. Tās beidzās ar pagaidu izlīgumu 1471. gadā.

1475. gadā uzsāka sarunas miera noslēgšanai. Ķoreiz konflikts bija vairāk sasapejis (tas nenozīmē, ka tas bija nopietnaks) un sarunas turpinājās trīs gadus, 1478. gadā noslēdza mieru. Ir uzglabājusies 1475. gada polockiešu vēstule, kad polockieši pirmie nāk ar ierosinājumu. Tur ir teikts "Tā ka Dievs tagad Rīgai ir devis veselību", tas nozīmē, ka ir beidzies mēris. Mēris faktiski jau agrāki bija beidzies, bet šeit tas bija pamats - ākis iesākt sarunas. Domstarpības, tāpat kā tās bija radušās, aizmirsa ātri.

1478. gadā atkal atjaunoja kopusa līgumu, kurā abas puses solās turēt mieru un aizmirst vecās kildas. Rīdzinieki apņemas samaksāt polockiešiem 100 rubļus par to, ka tiem bijis jānodās tukšā atpakaļ (faktiski bij daudz jābraukā).

Sīkas lietas nokārtoja tā, ka tās vienkārši tika aizmirstas, bet galvenās domstarpības netika novērstas. Tās bija - Polockas centieni iegūt sev kravas tiesības, tas ir koncentrēt tirdzniecību savās rokās, nelaut vāciešiem (rīdziniekiem) doties tālāk Krievijā uz Smolensku. Tas viņiem izdevās 20 gadus vēlāk, kad valdīja dižkunigaišis A L E K S A N D R S, no 1492. līdz 1501. - 6 gadam, Polijas karalis.

1498. gadā ALEKSANDRS piešķir Polockai Magdeburgas tiesības. Tagad ar šo vienpusējo aktu nokārtoja sasapejušo jautājumu par Polockas kravas tiesībām. Še nebija vairs līguma kā iepriekšējos gadījumos, kur vienojās rīdzinieki no vienas puses un krievi - leiši no otras puses. Te karalis ar savu varu noteica, ka pilsētai ir tādas un tādas tiesības un ar to lieta beidzās.

Kādā veidā šīs Magdeburgas tiesības ietvēra rīdzinieku tirdzniecību?

- 1) Pielaiž rīdziniekus tikai lieltirdzniecībā un ar sīktirdzniecību Polockā var nodarboties tikai trīs reizes gada tirgos. Šie lieltirdzniecības spaldi ir saprotami tā, ka katrai precei noteica minimālo kvantumu, kādu var pirkt un pārdot. Sali varēja pirkt ne mazāk par lastu (12 mucas). Vasks jāpērk kvantumos, ne mazākos par 5 podiem. Tāpat ādas un citas preces varēja pirkt un pārdot tikai lastos.
- 2) Rīgas tirgotāji un citi tirgotāji, kas brauca cauri Rīgai pa Daugavu nebija tiesības doties garām Polockai (ko polockieši jau sen kāroja).

Vai šos nosacījumus nelegāli apgāja, to nezinām. Cik tie bija efektīvi - to varam spriest no tā, ka sākās šī tirdzniecībā jauna ēra. Polocka izvirzījās kā jauns tirdzniecības centrs. Šeit sastapās no vienas puses Livonijas tirgotāji, un no otras puses Krievijas tirgotāji.

Kā jau zinām, 1494. gadā JĀNIS III. slēdza hanzas kantori Novgorodā. Šis 1498. g. akts atkal nozīmēja (no vācu tirgotāju viedokļa) viņu lielo priekšrocību stāvokļa zaudēšanu šīnī Krievijas tirdzniecībā.

1511.gadā ZIGISMUNDS I. apstiprināja 1498.gada ALEKSANDRA privilegijas un var teikt, ka 16. gadu simtenis dod Rīgas Daugavas tirdzniecībā jaunu iekārtu. Tagad pievērsisimies jautājumam - kādas preces un parašas vispār valdīja šinī tirdzniecībā.

VISPĀRĪGS PĀRSKATS PAR PRECĒM UN PAR AŠĀM
KAS VALDĪJA DAUGAVAS TIRDZNIECĪBĀ.

Runājot par līgumiem, redzējam, ka tanīs bij paredzēti noteikumi, par viltojumiem. V a s k s un ā d a s bija galvenās preces Daugavas tirdzniecībā, kas nāca no Krievijas uz Rīgu. Tad nākošā vietā p e l n i, tad t a u k i un d ā r g m e t a l i, pirmā kārtā s u d r a b a t r a u k i, ar kuriem tirgojās kā vienā tā otrā virzienā. Tad sekoja p u t r a i m i un m i e ž i un viens koku sortiments, ko sauca par k v a n č o š i.

Pa Daugavu uz augšu virzījās t ū k s, s ā l s, s i l k e s, l a b ī b a s, a p i n i, g a r š v i e l a s, a l u s, v ī n i, m e t ā l a i z s t r ā d ā j u m i, z i r g i.

Par šīs tirdzniecības apmēriem un principiem gūstam ieskatu no netiešiem avotiem, kā sarakstēm, zaudējumiem, privileģijām. Ir arī citi avoti - Par preču kvantumiem varam smelties ziņas (kas attiecas galvenā kārtā uz Libeku) tā saucamā mārciņām muižu. Par mārciņām muižu ir saglabājušies grāmatvedības dati. No tiem varam redzēt kādi kvantumi ir vesti uz Rīgu un no Rīgas. Tomēr, lai mēs varētu tagad spriest par visu Rīgas tirdzniecību, būtu jāsadabū dati no visām pilsētām, kas vēl nav izdarīts.

Ir izdoti (iespiesti) Libekas muižu saraksti par 1365.gadu. Tos ir izdevis

GEORGS L E C H M E R S - "Die hansischen Zollisten des Jahres 1365."

Vēl ir 1492. un 1496.gada mārciņu muižas dati. Kautkādu nojautu no tiem varam gūt.

No šiem datiem redzams, ka vask ir svarīgākā prece arī 15. gadu simtenī, kas virzās no Rīgas tālāk uz Krieviju. Lai redzētu, kādas grūtības ir, lai šos datus varētu izmantot, minēšu ierakstus, kādi tur figurē. -

Rīga izveda vaskus 76 podi, 37,5 birkavas, 165 stroh, (nenoteikts lielums), 7 stroh pa 15 birkavas, 4 gabali pa 8 podi, 21 mazgabali. Viens mazgabals pa 6 podi u.t.t.

Kā tagad lai šīs vienības saskaita kopā? Tur viena nosaukuma mēri ir lietoti kā lielāku un mazāku mēru vienības u.t.t. No tā redzam tikai vienu, ka vasku izveda lielos apmēros.

1492.gadā arī ādu daudzumus min vātīs, mucās.

Šinī laikā polockieši ierosināja priekšlikumu, ka viltojumi novēršami tā, ka polockieši zīmogos preces. Rīdziniekiem tas bija nepienemams. ALEKSANDRS rīdziniekiem nāca pretim, ka rīdziniekiem atļāva ierīkot Polockā pašu kausētavu un zīmogošanu ar savu zīmogu, lai novērstu viltojumu parādību.

Kas zīmējās uz ādām, tad ādas, kas nāca pa Daugavu uz augšu, bija sliktākas kā tās ādas, kas nāca no Novgorodas, - caunu, sesku, vilku un aitu.

Dokumentos ādas apzīmē - werk.
Ādas ar spalvām " - rauchwerk.

Ādas arī viltoja, ka saiņojot vidū iesaiņoja mazvērtīgākas, krāsotas ar svinu, apcirptas u.t.t. Tomēr pati viltošanas tehnika mūs te neinteresē, bet no tā mēs redzam, kādas grūtības pastāvēja tirdzniecībā.

Kas zīmējās uz pelniem, jāsaka, tie bija svarīgs tirdzniecības objekts arī vēlākos laikos, līdz pat pagājušam gadu simtenim.

Rīga uz Libeku vienā gadā izveda 693 lastus, vančosi 4.800.- 4.500 gabali, 938 lasti dārgmetalu.

No precēm, kas gāja no Rīgas uz augšu, galvenā bija sāls. Ir kāda sūdzība no 1448.gada, ka apķīlātas 40 ragavas ar sāli un 4 sterlingi ar audumiem. Sāls te bija prece, kas dominēja.

Silķes bija svarīga prece (vispār vidus laikos, kā to jau redzējam agrāk), bet nav norādījumu par tās kvantumiem tirdzniecībā. (Biskapa ALBERTA privileģijā, kur visas pārējās tirdzniecības preces minētas, silķes nav minētas).

No meta la p r e c ē m veda uz augšu nažus, cirvjus no dzelzs izstrādājumiem, tad svinu, alvu, varu. Sudrabu arī pīrka un pārdeva. Tas gāja abos virzienos.

T i r d z n i e c ī b a s a p m ē r i.

Kas zīmējās uz tirdzniecības apmēriem, tad kādā avotā ir teikts, ka preču transportam vajadzējis 150 cilvēkus. Tas dod nojautu, ka preču kvantumi bija lieli. No abām pusēm šinī tirdzniecībā valdīja neuzticība. Šie kari ar viltojumiem rāda šīs tirdzniecības neveselīgo garu.

C e n u p o l i t i k a.

Cenu politikā abas puses lietoja visādus papēmienus, lai labvēlīgi sev iespaidotu cenu. Piemēram, vasku nelaida tirgū (krievi), lai tā vasku cenu paturētu augstu, lai izdevīgi pārdotu. Tāpat vācieši centās uzspiest savus noteikumus.

K ā n u š ī t i r d z n i e c ī b a n o t i k a ?

Kāda nauda tad tur apgrozījās, vai arī vekseli, čeki u.t.t. Tā ir jāiedomājas primitīva. Valdošā firma tirdzniecībā bija maina. Svarīgākais maiņas objekts no abām pusēm bija sāls, kas noderēja, lai iemaiņītu preci, ko deva pretī. Preces bieži pīrka dodot pretī sudrabu. Bieži konstatējami gadījumi, kad maina preci pret preci un atlikumu, kas iztrūkst, samaksā sudrabā. Parasta parādība bija tirgošanās uz parāda. Tas redzams no tirdzniecības līgumiem, par kuriem jau runājam, kur runā bieži par parādiem tirgojoties, un arī no Rīgas parādnieku grāmatas redzam, ka šī parādība bija parasta.

U z n ē m u m u f o r m a s .

Kas zīmējās uz uzņēmumu formām, tad bieža parādība bija, ka rodas īslaicīgas (varbūt arī uz ilgāku laiku) tirdzniecības sabiedrības. Tā tad pastāvēja sabiedrības, kas tirgojās šinī Vitebskas un Smolenskas tirdzniecībā.

Pazīstams bija arī tirgošanās veids, ko sauc par komisijas tirdzniecību, ko piekopa krievu pilsētās. 1409.gadā konstatējama moderns parādība, proti, ka Rīgas tirgotājiem Polockā ir savi makleri darījumu slēgšanai. (Maklers - persona, kas pīrcējam dabū pārdevējus un pārdevējam sagādā pīrcējus un tad par šo pakalpojumu viņš dabū atlīdzību, ko sauc par kurtažu).

Tagad sniegsim īsu pārskatu par dažiem tirdzniecības politikas jautājumiem, sakopojot kopā to, ko zinam par Novgorodas un Daugavas tirdzniecību un kam pieskāramies garām ejot arī Lietuvas tirdzniecībai.

TIRDZNIECĪBAS POLITIKA NOVGORODAS
un DAUGAVAS TIRDZNIECĪBĀ.

Atcerēsimies tagad kravas tiesības un viesu tiesības. Jāsaka, ka 13. un 14. gadu simtenī ir tas laiks, kurā Rīgas iekšējā tirdzniecībā vēl neparādās tādi ierobežojumi. Te var runāt par Rīgas tirdzniecības brīv-tirdzniecību. 1211.gadā biskaps ALBERTS deva Rīgas tirgotājiem mui-tas brīvību, nokārtoja naudas jautājumu, atbrīvoja no dzelzs pārbaudes, nokārtoja krasta tiesības.

Vēlākos gados konstatējamas tādas privileģijas. Svešiem tirgotājiem privileģiju došanā sacentās ordeņa mestrs un virsbiskaps. Rīgas pil-sēta šinī privileģiju dalīšanā neuzstājās. Šī brīv-tirdzniecība attiecas uz rietumu un arī uz austrumu tirgotājiem. Vēl līdz 17. gadu simtenim nevaram konstatēt spaidus Rīgas tirdzniecībā. To var izskaidrot tā, ka Rīgā nebija namnieku, kā intereses vajadzētu sargāt, jo Rīga pati sastāvēja no tiem tirgotājiem, kas bija namnieki citās pilsētās (vācu pilsētās). Tie bija vācu elementi.

Ir pamats teorijai, ka lībiešiem un latviešiem šinī laikā tirdzniecībā bija lielāka loma kā vēlākos gados, kad vācu namnieki nostiprināja sa-vu saimniecisko lomu. Rīgas parādnieku grāmatā ir min ti daudzu Lī-bekas namnieku vārdi. Kādā aktā dāvināja tirgotājiem sētu Rīga uz mūžīgiem laikiem. 1262.gadā šie mūžīgie laiki vēl pastāv.

Libeka bija starpnieks ordeņa un pilsētas strīdū. Tā nekautrējās sa-pent dāvanas kā no ordeņa, tā no pilsētas. Ordenis atļāva Libekas tirgotājiem visās pilsētās un miestos, kas viņam bij pakļauti, pirkt un pārdot labību un citas preces, pateicoties par izlīdzinātajas lomu šinīs konfliktos.

13. gadu simtenī tiek dota vesela rinda privileģiju, kas visas iziet uz brīv-tirdzniecību, ko izdalīja biskaps un ordenis zīmējoties uz rie-tumu tirgotājiem. Austrumu tirgotājus - krievus un leišus arī nekavē doties uz Gotlandi. To redzam no visiem līgumiem - 1220. g un citiem. So brīvo ceļu austrumu tirgotāji tomēr izlietoja maz. Var būt arī ka tā bija tikai deklarācija.

15. gadu simteņa vidū polockieši izsaka prasību, ka viņi vēlētos doties uz Gotlandi. Rīdzinieki rada skabu seju. Pakāpeniski brīv-tirdzniecība radīja ierobežojumus un šo ierobežojumu tendences parādās draudzīgu ieteikumu formā.

1277.gadā Rīgas virsbiskaps, ordeņa mestrs, Samsalas biskaps un dāņi publicēja apkārtrakstu, Baltijas tirgotājiem, ka nebūtu ieteicams doties gar Livonijas pilsētām uz Krieviju, jo tur nevarot zināt, kas notiks. Tas nav nekas cits kā prasība pēc kravas tiesības - tirgošanās koncesi-jas Livonijas pilsētām. So ieteikumu negribēja izpildīt. Krievijas tirdzniecība bija vilinoša. Katrs šīs briesmas labprāt uzņēmās, lai gū-tu peļņu.

14. gadu simteņa 60 - os gados var konstatēt, ka Rīga ierobežo citu tir-gotāju tiesības un otrkārt, - hanzas pilsētu tiesības Daugavas tirdznie-cībā un izkaulē lielas priekšrocības Novgorodā. 1368.gadā Rīga protestē Lībekā. Vispār, 14. g. simteņa beigās un 15.g. simteņa sākumā aizjūras tirgotāju loma Daugavas baseinā beidzās. Līdz tam laikam vispār var runāt par Polockas vācu kantori, bet turpmāk par Polockas Rīgas kantori.

Tendences pēc Krievijas tirdzniecības radīja pretspēku:

Tā izpaudās protestos. Dažus no tiem, protams, varēja ievērot, solīt izpildīt, bet dažus ignorēt.

Šinī nopietnajā cīņā bija vēl viens svarīgs moments. Lai nokļūtu saim-nieciskā monopola stāvoklī, Rīgai vajadzētu būt centram, kam nevarētu tikt cauri.

Rīga dabīgi tādā centrā arī bij. Netālu bij jūra. Daugava bij lēts satiksmes ceļš, pa kuru varēja doties tālāk. Gluži tik neapejama Rīga tomēr nebija. Lai cik slikti zemes ceļi un transporta līdzekļi tad arī nebija, mazākais ziņā ar tiem tomēr bij jāšķīnās.

Rīga 15. gadsimtenī ir zemes ceļu mezglu centrā. No Rīgas iet uz

Novgorodu, Pliskavu,
uz Viļņu (caur Jelgavu uz Lietuvu),
uz Terbatu.

Sai ceļu mezglā pieslēdzās Vakareiropa -

Antverpene, Amsterdamā,
Lībeka, Meklenburga,
Palanga, Klaipēda, Pomerānija un
Kandava, Sloka, Bulli.

Šāda ceļu sistēma Rīgai nevarēja kaitēt, jo tā satecēja Rīgā. Te tomēr radās jauni nozarējumi no Dancigas uz Karalaučiem, Kauņu, Viļņu, Polocku un Novgorodu.

Tie gāja garām mūsu Rīgai, bet šo ceļu izmantošana nesaskanēja ar Lietuvas interesēm. Lietuvieši gribēja paši tirgoties. Viņi bij spārīgi tirgotāji arī pašā Rīgā. Lietuvas karalis ceļu lietošanā vienmēr cēla šķēršļus, kas saskanēja arī ar Rīgas interesēm.

Sie ceļi tomēr katrā ziņā bij dārgāki par ūdens ceļiem - par Daugavas ceļu. Tādēļ Rīgai (statistisko datu te mums protams nav) varam redzēt ka nopietni šie zemes ceļi neapdraudēja viņas intereses un tādēļ šiem zemes ceļiem tāda loma arī nav piešķirama. Tie zemes ceļi, kas gāja caur Rīgu uz Novgorodu arī bij Rīgas interesēs, bet nesaskanēja ar Rēveles interesēm, jo ja cauri Rīgai transports virzījās pa zemes ceļiem, tad Rēvele palika tukša.

Rēvele protestēja pret šiem ceļiem. Pārējās Livonijas pilsētas bij neapmierinātas ar ceļu, kas gāja pa Kurzemi no Prūsijas un gādāja, ka Rīga aiz solidaritātes pievienotos šim aizliegumam. Tomēr šis ceļš no Prūsijas cauri Kurzemei līdz 14. gadsimtenim bij brīvs un šo brīvību 1362. gadā apstiprina reizē ar mestra privilēģijām. Tirgotājiem ir atļauts brīvs ceļš cauri Livonijai.

Ir kāds dokuments no 1346. gada, kurā šo brīvo ceļu aizliedz. Aizliedza Novgorodas vācu kantorim šo brīvo ceļu. Rīgas interesēs nebija aizliedgt šo ceļu. Toreiz Rīga pievienojas šim aizliegumam, varbūt tāpēc, ka, ja atļautu ceļot cauri Kurzemei, tad atļautu ceļot arī cauri Polockai, kas Rīgas interesēm stipri kaitētu.

Zemes ceļi šinī monopola stāvoklī Rīgu nenostādīja. Te svarīgs viens cits apstāklis. Tirdzniecība pa zemes ceļiem nenoritēja tikai vienā virzienā. Krievi, leiši un poļi iemācījās paši doties uz vakariem. Tos nekā nevarēja aizkavēt Rīga ar savu varu, bet to nekavēja Lietuvas karalis, jo tas bija viņa interesēs. Tas no vienas puses stiprināja šo tirgotāju pozīcijas, jo viņi nebija atkarīgi tikai no Rīgas. Viņi bij atraduši paši ceļu. To redzām arī no sarakstiem. Viņi bija kļuvuši pašapziņīgāki un Rīgas monopola stāvoklis sabruka. No otras puses jāsaaka, ka šie zemes ceļi nevarēja sacensties ar Daugavu lēnā ziņā, mazākais vienā virzienā nē - pa strautu uz leju.

Visumā Daugavas baseins palika par Rīgas tirdzniecības aizņēmuri vēl līdz pagājušam gadsimtenim, Te jāsaaka, ka dzelzceļi šinī stāvoklī ienesa pārmaiņas, kā jauna parādība.

K R A V A S T I E S Ī P A S U N V I E S U T I E S

Kravas tiesības parādās jau 13. gadsimtenā sākumā.

Tā pašā 13. gadu simtēna beigās redzam aizmetņus politikai, kas iziet uz viesu tiesību izcelšanos, proti, ka svešs tirgotājs Rīgā nedrīkstēja tirgoties ar svešu tirgotāju. Rīgas namnieks tiek iešaltēts par starpnieku.

1270. gadā noteikts, ka tirgotājiem, kas Rīgā pērk preci un tanī pašā reizē šo pašu preci pārdot, jāmaksā 3 markas. Pirmais solis tiek sperts 1376. gadā, 100 gadus vēlāk aizliedz viesu tiesības mazuma (sīktirdzniecībā). Tikai 1459. gadā vai arī 1460. gadā (nav preces nosauktas) Rīgā pilnīgi aizliedz viesu tirdzniecību.

Attīstība, kas noveda pie šī aizlieguma turpinājās 200 gadus. Šis ir svarīgs moments, jo šis viesu tiesības pastāvēja līdz 1861. gadam.

Šie ierobežojumi bij spēcīgi, ka Rīgas namnieks tika iešaltēts starpniecībā un sākās 1270. gadā. Tirdzniecības ierobežojumi iet dažādos virzienos, vērsas pret dažādiem iedzīvotāju slāņiem. Pirmie aizliegumi pašu mājās ķer nevācus - latviešus, lībiešus, krievus, leišus, polus. No Rīgas parādnieku grāmatas redzam, ka latvieši un lībieši tirgojās Rīgā pastāvīgi. Par visiem latviešu vārdiem, kas minēti Rīgas parādnieku grāmatā nevar teikt, ka tie bija latviešu tirgotāji. Tomēr var konstatēt vairāk par 10 vārdiem, kur redzams, ka ir tirgotāji un latvieši, tāpat arī lielāks skaits lībiešu.

1354. gadā tirgotāju gilde, vēlākā laikā gilde izdod noteikumus, ka nevācusi savās rindās turpmāk neuzņems. 1384. gadā un 1392. gadā tiek sperts bargāks solis, proti, aizliedz vāciem stāties tirdzniecības sabiedrībā ar nevāciem, tāpat nevāciem aizliegts iegūt tirgotāju preces no kāda cita nevāca - viesu tiesības nevācu starpā, kas jau bija monopols vācu namnieku rokās 14. gadu simtēna beigās, tā kā nevācu starpā tirdzniecība tika izslēgta. Tie ir oficiālie noteikumi, tāpēc paturēsim prātā, ka ceļus, kā pārkāpt šos noteikumus, tomēr atrada. Tomēr sava nozīme tiem bija.

No korespondences redzams, ka šie ierobežojumi netika realizēti. 1503. gadā ir kāda vēstule, kur krievu sīktirgotāji Rīgā lūdz, lai ierobežo krievu pauninieku darbu Rīgā. Tā tad tāda rakstura tirdzniecība pastāvēja, Rīgā pēc tam, kad striktais aizliegums bija. Tāpat no kāda cita 1503. gada dokumenta redzam (Livlāddisches Buch, iespiests), ka nevāci un krievi Rīgā tirgojušies bodēs - mazos veikalos. Tas nozīmē, ka šāda rakstura tirdzniecību šie aizliegumi nebija skāruši.

RĪGAS TIRGOTĀJU ATTIECĪBAS PRET KAIMIŅU PILSĒTU & RĒVELES,
PĒRNAVAS, TĒRBATAS TIRGOTĀJIEM

Parasti domstarpībās ar hanzu visas šīs pilsētas uzstājās kā viena vienība un Rīga bij šo pilsētu aizstāve. Šī vienība netika traucēta ar nesaskaņām agrāk par 16. gadu simteni, jo līdz tam laikam Rīgai, Rēvelei un Tērbatai katrai bij savs interešu aplokis. Rīgas intereses gāja Daugavas virzienā, Rēveles - Novgorodas virzienā. Konkurence nevarēja rasties, starp šiem tirgotājiem ātrāk par laiku, kad Krievijas tirdzniecībā notika šāda pārkārtošanās, proti, kad Novgorodas kantoris tika slēgts un Rēveles tirdzniecības bāze sagrauta lielā mērā un Rēveles tirgotāji tad meta savus skatus Rīgas virzienā un parādījās konkurences naids un radās konflikti.

16. gadu simtenī ir platoniska deklarācija, ka Rēveles un Tērbatas tirgotājiem jānod brīvas tirdzniecības tiesības, Rīgā. Tas bija liela mērā platonisks lēmums. Faktiski viņus neizdabāja no pārējiem tirgotājiem, uz kuriem attiecās tirdzniecības aizliegumi.

Šinī attīstībā parādījās tomēr jauns faktors. Proti, no vispārējā pārskata par tirdzniecības vēsturi atcerēsimies, ka šis laiks ir hanzas sabrukuma laiks un uz skatuves nāk jauni spēki. Parādās jauna tirgotāju tauta - holandieši.

HOLANDIEŠI

Holandieši izspieda vācus no tirdzniecības. 14. gadu simtēna II. pusē holandieši (pareizāks jēdziena apzīmējums būtu nīderlandieši - visi, kas apdzīvoja Niederlandi, bet ne tikai holandieši vārda šaurākā nozīmē, tomēr šeit lietosim vārdu holandieši atceroties nozīmi. Holande ir tikai daļa no Niederlandes), sāk arvien vairāk parādīties Baltijas jūrā un 14. gadu simtēna beigās holandiešu tirgotāji ieradās arī Livonijā. Viņu darbība bija īpatnēja. Viņi patiesībā šinī 14.g. simtēna beigās neuzstājās kā tirgotāji. Viņi ieradās kā kuginieki un piedāvāja savus pakalpojumus frakšu vešanā.

Kugniecības īpašības salīdzinot ar tagadējiem laikiem.

- 1) Ļoti reti bija gadījumi, kad kugis piederēja vienai personai, izņemot pavisam mazos kugišus. Parasti pie viena kuģa ir vesela sabiedrība, kam katram piederēja viena paja - viena daļa un šādu rederejas veidu sauc par p a r t u r e d e r e j u.
Kā šī redereja izcēlās? Varbūt te bija kapitalu trūkums, kas spieda apvienoties un iegādāties vienu kuģi. Šeit kapitalu trūkums nav tomēr galvenais. Bieži redzam, kad ir personas, kam pie viena kuģa ir viens parts, pie otra kuģa otrs parts un tā pavisam kopā sanāk 50 parti - vairāk kā viens kuģis. Te bija cits saimnieciskais nolūks. Ja kuģis aiziet bojā, tad zaudē vienu daļu. Tā tad tas bij īpatnējs apdrošināšanas veids. Tā ir īpatnēja kugniecība, ko sauc par - p a r t u r e d e r e j u. Tas zīmējas arī uz tirdzniecības kugniecību.
- 2) Otra īpatnība ir tā, ka noteicējs, ko sauca "kuginieks" ir patstāvīgs savā rīcībā. Viņš var braukt kur grib, pirkt ko grib un tikai pēc brauciena norēķinās ar saviem rederiem.

Ir vēl daudz citu īpatnību kā teknikā, braukšanas kārtībā un citur. Šie holandieši vispirms ieradās Rīgā kā frakšu vedēji un jāsaika, ka vēlākos gadu simtepos tos mēdz arī saukt par frakšu vedējiem.

Tas pamazām beidzot noveda pie tā, ka holandieši bija vienīgie, kas veda frakti. Holandieši neapmierinājās ar to. 14. gadu simtenī viņi sāk rīkoties kā tirgotāji un, proti, mēs redzam to no tā, ka Rīga pret tādiem svešiem tirgotājiem nekavējās spert soļus un 1392.gadā un 1412.gadā Rīgas namnieku runās ir ierobežojumi, kas vērsas pret holandiešiem. Namnieku runām, vai burswarken (zemnieku runas) sekoja kopējie lēmumi, ko pieņēma kopējā sapulce kopējo lietu kārtošā - nai.

16. lekcija

11.XI.38.

Iepazīsimies jau ar īpatnībām Rīgas tirdzniecībā, ka 13.g. simtenī dod dažāda rakstura brīvības svešiem tirgotājiem.

Izteicu arī domas, ka šinī laikā latviešu un lībiešu tirgotāji bij pilntiesīgi ar pārējiem un redzējām, ka tādi latviešu un lībiešu tirgotāji Rīgā ir bijuši.

Var rasties doma - vai šī brīvirdzniecības politika, kas privileģēja svešos tirgotājus, pirmā kārtā vācu, kaut tie arī piederēja pie hanzas savienības, vēlāk tomēr mazinājās, un vai šī politika nav tāda, kas izskaidro, ka vēlāk lībiešu un latviešu tirgotāji pazūd? Ka viņi vēlāk nav spēcīgi, var izskaidrot ar šī 14. gadu simteņa aizliegumu, kas aizliedz vācu tirgotājiem stāties sabiedrībās ar nevācu tirgotājiem.

Ja cenšamies ieskatīties šīs parādības cēlonī, kāpēc nevāci tika izspiesti no tirdzniecības, tad to varam izskaidrot, ka tikai tad varēja izspiest, ja nevācu tirgotāji saimnieciski būtu vāji. Tas, protams, ir hipotētisks domu gājiens, ir pārbaudams, bet nevilus tas var rasties.

Stāstīju, ka 14. gadu simtenī rodas nosacījumi, gan namnieku runās, gan citos noteikumos, kas cenšas sargāt Rīgas tirdzniecību. Tā bija parastā vidus laiku kārtība, kas cenšas nodrošināt namnieku pārtiku. Rīgas tirdzniecībā un vispār Livonijas tirdzniecībā parādās jauns faktors, proti, holandieši, kā jau minēts, iepriekšējā lekcijā.

14. gadu simteņa otrā pusē holandieši parādās vispirms Baltijas jūrā, vispirms kā frakšu vedēji un pēcāk kā patstāvīgi tirgotāji. Pāreja uz tirdzniecību bija ļoti viegli iespējama, jo fraktinieks bija patstāvīgs, viņš pats sāka tirgoties ar precēm un ar kuģu īpašniekiem pēc tam norēķinājās par tām precēm, ko viņš bij saņēmis.

Pāreja no frakšu vedēja uz tirgotāju ir vaļīca. Ka Livonijas pilsētas un vispirms Rīga labprāt redzēja holandiešus kā frakšu vedējus, kas viegli izskaidrot:

- 1) Lībeka kā hanzas savienības galva nebaidījās saimnieciski intensīvās aizmuķures. Visas preces, ko veda uz rietumiem bija jānokrauj Lībekā, tā uzturēja savas kravas tiesības.
- 2) Pastāvēja transports pa zemes ceļiem, kas stādams pretī transportam pa jūru. Ja nu Lībekā ieradās kuģi un uzņēma transportu, tieši uz ziemeļiem, tad šis transports bija lētāks, kā pa zemes ceļiem. Ja transports bija lētāks, tad preces pirkuma maksa varēja būt arī augstāka. Redzam, ka šis lētais transports bija ļoti izdevīgs.

Redzam, ka rīdzinieki un pārējas Livonijas pilsētas holandiešus cenšas aizturēt kā frakšu vedējus, bet pret tirgotājiem cenšas uzstāties. Atceroties robežu nenoteiktību starp frakšu vedēju un tirgotāju, sapratīsim, ka šādus aizliegumus bij ļoti viegli pārkāpt.

No 15. līdz 18. gadu simtenim ir nesekmīga Rīgas cīņa pret holandiešu iespaidu Rīgas tirdzniecībā. Nesekmīga tāpēc, ka Rīgas tirdzniecība uz ārieni ieslīdēja holandiešu rokās un holandieši bija galvenie šīs tirdzniecības nesēji un diktētāji.

GALVENIE POSMI RĪGAS CĪŅĀ AR HOLANDIEŠIEM

1392. gada namnieku runas, kas noteica, ka rīdzinieki (namnieki) nedrīkst stāties tirdzniecības sabiedrībās ar nevāciem, gan nepiemēta tieši holandiešus, bet tās arī izlietoja pret h o l a n d i e š i e m

1412. gada namnieku runās 57 § aizliegums nevāciem draudot ar 10 marku sodu, turēt svarus un bodi, arī ietvēra holandiešus.

Pirmais noliegums, kas tieši piemin holandiešus (Niederlandiešus) ir 1417. gada hanzas saeimas lēmums. Ar šo hanzas saeimas lēmumu, kas bij saistoss Rīgā, holandiešiem aizliedza tirgoties citās pilsētās, kā vienīgi piejūras pilsētās, arī tirgoties ar zinamiem ierobežojumiem, un šis pats hanzas saeimas lēmums holandiešiem aizliedza mācīties valodas.

Sis aizliegums ir zīmīgs, ka te saskatam kautko, kas mūsu vēlākā saimniecības vēsturē ir svarīgs fakts - to, ka holandieši uzrāda tendences, apiet ne tikai Rīgas tirgotājus, bet arī muižniekus un staties tiesos tirdzniecības darījumos ar zemniekiem. Sis aizliegums rāda, ka tādas tendences bij. So hanzas lēmumu Rīgas pilsēta silti apsveica un pievienojās.

1421. gada hanzas lēmums ir atkal vērsts pret holandiešiem, ka viņš aizliedz noslēgt savienības starp hanzaiem un starp hanzai nepiederošiem. Šinī pašā gadā lemj šo lēmumu sevišķi nosacīt Prūsijas un Livonijas pilsētām. Tur tā tad bija tendence, ka namnieki slēdza tirdzniecības savienības (pareizāk sakot - sabiedrības) ar holandiešiem. 1421. gada hanzas lēmums Rīgai nebija jauns, jo 1392. gadā Rīgas namnieku lēmums to jau paredzēja.

Tiktāl hanzas un Rīgas pilsētas politika saskanēja. Citos jautājumos šī politika nesaskanēja, un uzskati šķīrās jautājumā par frakts vešanu. Rīgas interesēs bij, lai tai nerastos jauna konkurence. Turpretī Libekā atradās pie upes T R A V E un gribēja sargāt šīs Traves tiesības.

Kad 1425. gadā hanzas lēmums aizliedz holandiešu kugniecību, tad Livonijas pilsētas 1426. gadā nolemj šo hanzas lēmumu neatzīt. Tos hanzas lēmumus, kas Rīgai un pārējām Livonijas pilsētām pa prātām atzīt, kas nav pa prātām - neatzīt. Saprotams, Libeka arī protestēja un uzaicināja Rīgu un citas Livonijas pilsētas paklausīt, tomēr protesti bija veltīgi.

Rīgai tas bija klūmīgs solis tanī ziņā, ka (vairākkārt jāuzsver) holandiešiem bija liela iespēja iespieties Rīgas tirdzniecībā, ka Rīga draudēja nonākt atkarībā no holandiešiem, uz to norāda atkal Rīgas namnieku runas, ka aizliedz Rīgas namniekiem pieņemt aizdevumus no holandiešiem, tas nozīmē, ka draudēja financiaālā atkarība no holandiešiem, jo citādi tas nav saprotams.

Rīgas atkarība no holandiešiem izpaudās arī citādā ziņā, ka galvenais Rīgas importpreces pāravadājums s a l s bija nonācis pilnīgi holandiešu rokās. Livonijas pilsētas gāja pat tiktālu, ka 1437. gadā Livonijas pilsētu saeima atzina, ka holandiešiem Livonija aizliedza tirdzniecību tikai ar Krieviju. No tā redzam, ka holandiešu tirdzniecība gan drīz atļauta, kautgan to oficiāli nedeklarē, bet šis nenoteiktais aizliegums tirgoties ar Krieviju, itkā slēpj sevī koncesijas, ar citiem viesiem tirgošanās atļauta.

Vēl stingrāk tas izpaudās 1450. gada lēmumā Eērnāvā, kur aizliedz vietu tirdzniecību ar f r a n č i e m , v o l o p i e m , l o m b a r d i e š i e m , s k o t i e m , f l a m i e m , s p ā n i e m , bet holandieši šinī sarakstā nebij.

Holandiešu iespiešanās tirdzniecība, neskatoties uz šiem labvēlīgiem lēmumiem, tika kavēta. Faktiski pret viņiem lietoja sīkus spaidus.

15. gadu simteņa vidū namnieki aizliedza ārpus hanzas stāvošiem uz turēties Rīgā ilgāk par trijiem mēnešiem un aizliedza Rīgā uzturēties pa ziemu. Tāpat aizliedza mācīties valodas un aizliedza tirgoties ārpus pilsētas, tas ir ārpus Rīgas. Sis lēmums nav tāds, kas stāvētu par sevi, to periodiski atjaunoja. Kā to atjaunoja, tāpat cītīgi to arī pārkāpa.

Hanzas savienība šo cīņu pret holandiešiem turpināja. 1507.gadā aizliedza holandiešiem tirdzniecību uz Livoniju. Šai cīņai tomēr nebija sekmi. Kad platoniskie aizliegumi nelīdzēja 16. gadu simteņa sākumā Libeka slēdza Zundu. Šāds gadījums, kad slēdza Zundu ir konstatējams vairākreiz.

Priekš Rīgas Zundas slēgšanai protams bija bēdīgas sekas. Rīgas tirdzniecība apstājās. Saprotams, ka ne tikai Livonijas pilsētu zemniekiem, bet arī citām kārtām Zunda slēgšana nebija patīkama un viņi atrada līdzekļus kā atcelt Zunda slēgšanu.

1512.gadā Valmieras landtaga lemj, ka visiem līdzekļiem panākama Zunda atbrīvošana. Kā to panāca, tas vēl nav zinams. Jādomā, ka šāda tirdzniecības apturēšana kaitēja pašiem apturētājiem.

16. gadu simteņa sākumā - 20 gados vēlreiz izmanama Zunda slēgšana un 1524.gadā ir īpaša žēlošanās tieši Livonijā, ka ir konstatēts, ka nevar kaut cūkas, jo nav ar ko gaļu iesālīt. Tas bija diezgan bēdīgs stāvoklis, jo nebija iespējams sagatavot ziemai pārtiku. Ziemu bija jāpaliek bez pārtikas. Ja nu arī panāca Zunda atbrīvošanu, tad pret Libekas gribu.

Redzam, ka šiem cīņas līdzekļiem, pat visefektīvākiem nebija panākumu un holandiešu ietekme turpināja pieaugt. Holandieši stājās tiešos sakaros ar zemniekiem, plašāki sakot ar labības producentiem.

No agrarās vēstures zinam, ka 15. un 16. gadu simteņos labības cenas cēlas un produkcija paplašinājās. Holandieši parādās kā labības uzpircēji. Viņi apbraukāja laukus un uzpirka labību. Vai viņi bij iemācījušies arī valodu, nezina, bet šis fakts, ka viņi apbraukāja zemniekus ir konstatējams.

Starp citu garām ejot jāsaprot, ka šis fakts ir atspoguļojies arī tautas dziesmās. Tā tautas dziesmās dzied, piemēram:

"Olenderu laivā nāca
deviņiem veleniem;
Vai tā nāca rudzu, miežu u.t.t.

Tautas dziesmas tomēr nevar datēt, bet par šo tautas dziesmu jāsaprot, ka tā ir uzrakstīta Kurzemes piekrastē. Tā padodās datēšanai tanī ziņā, ka holandiešu saimnieciskais iespaids mūsu zemē beidzās 18. g. simteņa vidū. Tā tad to varētu datēt no 15. līdz 18. gadu simtenim. Redzam, ka tas ir pārāk plašs diapazons. Bet šo tautas dziesmu minēju tikai ilustrācijas pēc.

Ka holandieši stājās tiešos sakaros ar zemniekiem redzam no protestiem un sarakstēm, kas mums saglabājušies. Stāvoklis ir interesants tajā ziņā, ka, ja viņi ieradās, tad viņi uzstājās:

- 1) kā pircēji uzpērkot vietējos ražojumus un muižnieki, zemnieki un rīdzinieki šīs operācijas bij kā pārdevēji.
- 2) pārdodot atvestās mantas, kā pārdevēji un pircēji bij muižnieki, zemnieki un rīdzinieki.

Pilsēta šajā cīņā vērsās nevis pret pircējiem, bet pret pārdevējiem. Seko aizliegums pilsētas saeimās pārdot labību. Šis aizliegums, protams, zīmējās uz muižniekiem un zemniekiem. Protams, ja viena kārtā lemj pret otru, tad neko nevarēja panākt.

16. gadu simteņa vēsture īpatnēja tanī ziņā, ka pilsētu saeimās lemj par šīs tirdzniecības ierobežošanu, landtags lemj pretējo - muižnieki, zemnieki un garīdznieki atļauj uzpirkt labību un jebkuras vietējas ostas. Šis ostas nebija nekādas svarīgas tirdzniecības ostas, bet gan vietas, kur varēja piestāt kuģi - upju grīvas u.t.t.

Pilsētnieki nolēmj, ka tirgoties var vienīgi ap ostām, kur ir pilsētas tiesības - Rīgā, Pērnavā, Tērbatā un Revelē.

Šis cīņas izpauzums starp vienas kārtas pārstāvju lēmumiem un otras kārtas pārstāvju lēmumiem ir tas, kas ļauj runāt 16. gadu simtēni par nesaskaņām starp Livonijas atsevišķām kārtām. Seit negribu apgalvot, ka tas noveda pie Livonijas valsts sabrukuma, bet viens no šīs Livonijas sabrukšanas iemesliem tas bija.

Ja minam konkrētus datus, tad redzam to pašu. 1512.gadā Valmierā hanzas pilsētas lemj, ka nedrīkst pardot preces ārpus pilsētu robežām. Šis lēmums nebija saistošs citām kārtām, to viņas labi apzinājās un ierosinājums nāca landtagā pieņemt šo lēmumu. Landtags to noraidīja, jo tas nesaskanēja ar viņa interesēm.

Redziet, ka holandiešu tirdzniecība bija izaudzinājusi Livonijas pilsētām jaunu konkurenci - muižnieku, zemnieku un garīdznieku tirdzniecību, kas apgāja pilsētu tirdzniecību un paši pārdeva labību.

Šo jautājumu apspieda 1511.gadā hanzas un landknechtu sanāksmē (tur piedalījās arī garīdznieki un muižnieki). Šinī cīņas jautājumā viņi griezās pie ordeņa mestra. Mestrs atbildēja tā - "Ja jūs nekavēsiet holandiešu tirdzniecību, tad es rūpēšos, lai vasalu tirdzniecību izbeigtu." Šinī mestra lēmumā jēgas nav nekādas, jo no vienas puses holandieši tirgojās ar vasaliem, un viņš prasa nekavēt šo holandiešu tirgošanos ar vasaliem, bet no otras puses viņš tad sola izbeigt šo vasalu tirgošanos ar holandiešiem. Tas drīzāk jāuztver kā diplomatisks gājiens, jo ordeņa mestra intereses saskanēja ar vasalu interesēm, jo viņa interesēs nebij vājināt vasalus, kas bij viņa kara spēka svarīgākā sastāvdaļa.

Pakāpeniski šīs lietas sarežģījās tā ka tie paši namnieki, ka savas pilsētas pārstāvji protestēja pret vasalu pārstāvjiem, bet individuāli slēdza tirdzniecības savienības ar vasaliem, tas ir, darīja to, kas viņiem bij izdevīgāk.

1512.gadā pilsētu saeima Valmierā nolēma, ka neviens namnieks nedrīkst stāties tirdzniecības sabiedrībā ar vasaliem.

1513.gadā, tas ir gadu vēlāk, šo lēmumu atkal atjauno, tas nozīmē, ka to lielā mērā pārkāpa. Holandiešu tirdzniecība turpinājās un šo stāvokli mēģināja legalizēt.

1546.gadā Valmierā landtags ierosināja, ka visas ostas un upes atbrīvojamas tirdzniecībai (ostas te nozīmē nelegalās ostas, kas īstenībā nekādas ostas nebija, ko pilsētas apkaroja). 1546.gadā landtagā mēģināja ne tikai šo tirdzniecību legalizēt, bet lemj, ka turpmāk būtu atļaujama tirgošanās visām ar viesi un ka namniekiem un citiem kungiem būtu dodams brīvs ceļš. Pilsētas bija pret to un šādu priekšlikumu noraidīja.

1548.gadā Valmieras landtagā šādu pašu lēmumu pieņēma pa kluso pusi, kad pilsētu pārstāvji nebija klāt. Beidzamā dienā ar citiem lēmumiem kopā sīki ierakstītu to dod pilsētu pārstāvjiem parakstīt un apstiprināt. Bet pilsētu pārstāvji sīki izpētīja šos lēmumus un iepazīsoties ar šiem pa kluso pusi ierakstītiem, kā teikts dokumentos, "kā viens vīrs nostājās pret šiem lēmumiem", bet viņiem pretī atkal nostājās "Visi pārējie kā viens vīrs".

Līdz atklātam konfliktam viņi tomēr nenonāca un stāvoklis palika pa vecam. Atļauta šī tirdzniecība nebija.

Tālākā notikumu gaitā atrodam, ka 1550.gadā Rīga atjauno aizliegumu tirgoties ar ārpus hanzas stāvošiem un muižniekiem, vasaliem un garīdzniekiem.

16. gadu simtēna 50 gados radīja jaunu stāvokli šinī lietā iejaucoties ordeņa mestrs.

Draudēja jauns karš ar Krieviju. Ordeni interesēja nodrošināt plašāku labvēlību sev un viņš sola aizliegt vasalu tirdzniecību, lai nodrošinātu sev pilsētu atbalstu. Šis solījums bija tomēr mazvērtīgs, jo visi, kas tirgojās nebija viņam pakļauti. Viņam bija pakļauti tikai viņa vasali.

Rezultātā atkal bija tas pats, ka ar sarunām un lēmumiem nevarēja panākt holandiešu, muižnieku un zemnieku tirdzniecības izbeigšanu. Tad Rīgas tirgotāji sāka iet citu ceļu. Te nevajagā domāt, ka, lūk, rīdžinieki palika gudri un uzreiz tas viss notika. Ta lieta bij ta, ka tas ceļš dabīgi tā ievirzījās, ka Rīgas tirgotāji devās paši uz laukiem iepirkt labību.

Tagad mums varētu likties, ka tur taču nebij nekā sevišķa, ka viņi gāja vai brauca uz laukiem iepirkt labību. Mums ir jāiedomājas vidus laiki, vidus laiku uzskati un jāzin vidus laiku svarīgs institūts par tirgus tiesībām.

Kārtība bij tāda, ka, lai nodrošinātu namnieku uzturu un tāpat amatniekus ar uzruru, bija jāgādā, lai apkārtnes iedzīvotāji ierastos pilsētā uz tirgu. Lai to panāktu, neatlāva uzpircējiem doties uz laukiem pirkt šīs mantas, un ja zemnieks ieradās tirgū ar precēm, tad tiesības pirkt šos ražojumus bij vispirms patērētājiem uzturam. Šinī kategorijā ietilpa amatnieki, kas nodrošināja sevi arī ar izejvielām. Pēc tam pārpalikumu drīkstēja pirkt atkal pārdevēji. Vispirms pašiem, tad svešiem, ja tirdzniecība nebija aizliegta.

Šis tiesību institūts bija visur vidus laiku pilsētās. Stingri nosodīja priekšpirkumu,

Ja kāds iziet ārpus pilsētas vārtiem un nopērk no zemnieka ražojumus. Tādu parādību uzskatīja par netikumīgu (ne tikai par pretlikumīgu), gandrīz par noziegumu, jo tirgošanās bij domāta namnieku apgādei, izejvielu nodrošināšanai, patēriņa segšanai un nekas nedrīkstēja kavēt un aizturēt zemnieku brīvi doties uz tirgu.

Izejot no šī uzskata Rīgas namnieku solis, ko viņi spēra, lai varētu sacensties ar holandiešiem, ka paši devās uz laukiem pirkt labību, bijākaitīgs, bet mes varam teikt, ka uz to spieda holandiešu konkurence.

Pilsētu saeima tomēr pašiem namniekiem doties uz laukiem un iepirkt labību - aizliedza, te teiks, ka liekulība. Istos motīvus šim aizliegumam, ka paši brauca un nedrīkstēja to darīt, varam konstatēt kāda gada Valmieras pilsētu saeimas lēmumā, proti, Tērbatas pilsētas namnieki ziņo, ka Rīgas tirgotāji pirkuši rudzus Tērbatas apkārtnē un maksājuši parasto 35 marku vietā 40 markas.

Rīgas tirgotāji bija spējīgāki kapitāla ziņā un viņi varēja iespīesties šinīs terbatiešu novados un viņus pārsolīt cenu un tāpēc ir saprotams, ka Tērbatas namnieki protestēja. Pieņēma konkrētu lēmumu, ka aizliegts uzpirkt labību uz laukiem un nosacīja sodu par kāpumiem - 5 markas no lasta.

Šinī pašā 16. gadu simtenī redzam citu parādību, ko varētu izskaidrot varbūt kā cīņas līdzekli pret holandiešiem. Šī parādība bij tā, ka zemnieki un arī muižnieki, kautgan citādā veidā, tika saistīti pie tirgotāja.

1) Z e m n i e k i .

Zemnieks saņēma avansu uz saviem ražojumiem, ko viņš apņēmas nodot noteiktam tirgotājam.

Šādus kredita darījumus ierakstīja atsevišķā dokumentā, ko sauca par zemnieku grāmatiņu. Tanī pašā 16.g.s. un 17. gadu simtenī varbūt vēl spīlgtāk šīs zemnieku grāmatiņas ieguva īpatnēju nozīmi. Iznāca tā, ka šādi avansi naudā, vai precēs, pret ko bij jādod labības raža, bija uzskatama par realnastu, kas gūlās uz zemnieku zemi, jo parāds bij jākārto mājas valdītājam, kaut tas pats arī nebūtu šādu parādu uzņēmis.

17. gadu simteņa tirdzniecības vēsturē kavēsimies plašāk pie šī fakta, kad bij cīņa par šādu grāmatiņu likvidēšanu. Tas ir zīmīgs un interesants fakts, ka tādas itkā reālas saistības zemniekiem pret tirgotājiem pastāvēja.

2) M u i ž n i e k i .

Muižniekiem šīs saistības bija stipri līdzīgas, bet tikai tās bija personīgas un reālas. Tāpat Rīgas tirgotāji ar avansiem pret zemniekiem saistīja un no drošināja sev muižnieku ražojumus. Viņu intereses saistīja ne tikai Livonijas muižnieki, bet arī Lietuvas un Polijas muižnieki. No 17. gadu simteņa ir šādi muižnieku saraksti, kas ir parādā tirgotājiem. Starp tiem redzam diezgan redzamus Polijas muižnieku vārdus.

Var domāt, ka 16. gadu simtenī uz šo soli ar avansiem saistīt zemniekus, muižniekus, arī garīdzniekus mudināja konkurence ar holandiešiem. Rodās jautājums, vai bez holandiešiem nebija citas tautas, kas sāka iespieties Rīgas tirdzniecībā, redzot, ka te citiem tik labi veicās. Redzējām, ka katalogā, kur minēti tirgotāji, kam aizliegts tirgoties ar Rīgu, bija arī a n g ļ i u n s k o t i.

T I R D Z N I E C Ī B A A R A N G L I J U

Tirdzniecība ar Angliju parādās vēl - 15. gadu simteņa vidū. Tendence doties uz Rīgu angļiem bij jau agrāk, atskaitot nelaimi, ka 15. gadu simtenī jūras cīņās viņi bija paņēmuši dažus Rīgas kugus un sarunas par šo kugu atdošanu turpinājas 100 gadus, kas neatlāva izveidoties normalām attiecībām.

1439.gadā tomēr mēs varam konstatēt, ka Valmieras pilsētu saeimā lemj, ka tirdzniecība ar angļiem nav pielaižama. Pēc tam angļi pazūd mums atkal no skata. Vēl varam konstatēt, ka 1473./74.gada Utrechtas mierā starp hanzu un angļiem, angļi prasa tiesību tirgoties ar Livoniju, bet hanza šīs prasības noraida. Utrechtas mieru, kas vēlāk bija nozīmīgs, Rīga nebija parakstījusi.

Redzam, ka pastāvēja domstarpības starp Rīgu un angļiem, bet no 1498.-1501.gadam notiek sarunas starp Rīgu un angļiem. Motīvi bija šādi: -

Angļu tirdzniecības viduspunkts, ja tā varētu teikt, Baltijas jūrā bija Danciga. Dancigā šinī laikā bija sākusies angļu tirgošanās ierobežošana. Angļi griezās pie Rīgas ar nolūku dabūt Rīgā sev izdevīgus noteikumus un rīdziniekiem likās, ka paveras plašas perspektīvas, gūt visu ievērojamo tirdzniecību, kas bij angļiem Dancigā, pārvilkta to uz Rīgu.

Varam konstatēt, ka 1498.gadā Rīga sūta uz Londonu sūtni. Līgumu noslēdz un tas ir labvēlīgs abām pusēm. Rīgas tirgotājiem dod priekšrocības Anglijā un angļiem Rīgā un Livonijā pat tik lielas, ka liekas nesaprotami pazīstot Rīgas tirdzniecības politiku Rīcā, jau sen pastāvošo viesu tiesību aizliegumu.

Tagad šādu viesu tiesību aizliegumu nemaz neparedz. Tagad paredz, ka angļiem ir tiesība tirgoties ar citiem viesiem. Tālākie noteikumi dod visdažādākās citas priekšrocības. Tās mums ir nesvarīgas. Svarīgāku nav par viesu tiesību aizliegumu.

Šim līgumam bija interesants tālākais liktenis. Līgums bija jāapstiprina. No Anglijas puses to apstiprināja Anglijas karalis, bet Rīgas apstiprināšanas rakstu ceļa no Rīgas uz Londonu Rīgas sūtnim atņēma hanza un hanza piespieda Rīgu pievienoties Utrechta mieram un nostāties pret Angliju vienā frontē ar pārējiem hanzeatiem.

Kamdēļ šis līgums bija tik izdevīgs angļiem? To var izskaidrot tā, ka tiesām izredzes bij vilinošas un ka Rīgas pilsētas pārstāvji sagaidīja, ka Rīgas namniekiem būtu plašas peļņas izredzes. Iespējams arī, ka hanzas iejaukšanās notika bez Rīgas ziņas. Zīmīgi, ka pret hanzu 15. gadu simteņa beigās un 16. gadu simteņa sākumā Rīga bija kļuvusi neatkarīga - patstāvīga. To redzēsīm vēlāk, un te uzreiz notiek pilnīga pakļaušanās. Šis jautājums ir hipotētisks un jānoskaidro turpmākos jautājumos.

Pēc šī līguma, kas nestājās spēkā, mēs par angļu tirdzniecību uz Livoniju dzirdēsīm 16. gadu simteņa pirmā pusē un pret gadu simteņa vidu. Istenībā šī angļu tirdzniecība uz Livoniju bij nenozīmīga. Angļi bij holandiešu mantinieki 18. gadu simtenī, bet par to runāsim vēlāk.

R Ī G A S T I R D Z N I E C Ī B A A R N I R N B E R G A S A U G Š V Ā C I E M

Bez angļiem un holandiešiem bij vēl citi konkorenti un Rīga centās pēc viesu tiesībām. Rīdzinieku stāvokli dragāja citi - Niernbergas tirgotāji - augšvāci, kas nepiederēja pie hanzas. Šeit viņi ieradās 15. gadu simtenī. 1457.gadā Valmieras pilsētu saeimaā viņi pieminēti pirmo reizi.

1458.gadā vēršas pret Nirnbergiešiem ar aizliegumu, tiem atļauj tirgoties trīs dienas gadā piedraudot ar 300 marku (sudraba) lielu sodu. Šo lēmumu atkal atjauno, 1461. līdz 1464.gadam. 1465.gadā nirnbergiešu preces sāk konficēt un tā nirnbergiešus izdodas izspiest no Livonijas tirdzniecības.

F U G G E R A U N R A V E N S B E R G E R A L O M A

R Ī G A S T I R D Z N I E C Ī B Ā /

Kad Zunds bij slēgts, stāvoklis centās izmantot tirgotāju grupa, kas mūsu saimniecības vēstures apvārkšpos parādās spontāni un tad atkal pazūd. Proti, 16. gadu simtenī Livonijā sāk ierasties F u g e r (un R a v e n s b e r g a tirgotāji.

Fuggeravārds jau ir nodaļa par sevi. Tas bija varens tirdzniecības nams Eiropā, kas cēla un gāza karalus. Par Fuggeri ir sarakstīta grāmata, kas savā laikā nozīmēja veselu virzienu saimniecības vēsturē. Šīs grāmatas autors ir

E R E N B E R G S. /

Fuggera plāni acīmredzot bija plaša vēriena, talejoši - viņš varēja iekarot Novgorodas vācu tirdzniecības kantori. Dabīgi, ka vairākas pilsētas jutās apdraudētas, vispirms Rēvele un Tērbata bij ieinteresētas Novgorodas tirdzniecībā vairāk kā Rīga.

Šīs pilsētas griežās pie Rīgas, jo tirgotāji - agenti devās pa zemes ceļiem caur Rīgu uz Rēveli un Novgorodu. Rēvele griezās pie Rīgas, lai aizliegta šos ceļus. Rīga bij ar mieru, jo tā no tā nezaudēja neko. Nelaipe bij tā, ka ceļš gāja cauri ordeņa teritorijai un mestrs tos atgalstāja, atbalstīja arī biskaps, jo Fuggeri komercialie paņēmieni bij tādi, ka tos nevarēja neatbalstīt - nauda viņiem nespēlēja nekādu lomu.

1521.gadā saeima lēmumā piedalās arī ordeņa mestrs un aizliedz augšvācu un Fuggeri tirdzniecību Livonijā. Lēmums palika nesekmīgs, bet kad Fuggeri kapitāli bija vajadzīgi citur, tad viņi brīvprātīgi aizgāja.

15. gadu simtenis bija raibs un bagāts notikumiem Rīgas un vispār Livonijas tirdzniecības vēsturē. Nevar teikt, ka tas būtu izdevīgs namniekiem, bet no otras puses Rīgas tirdzniecība paplašinājās un uzplauka. Ka neizdevīgs Rīgas namniekiem, jāatgādina VITAUTA Daugavas tirdzniecības politika, kas izspieda rīdziniekus no tirdzniecības. Šis gadu simtenis ir ievērojams ar to, ka Rīga novēršas no brīv-tirdzniecības politikas. Ar 1459./60 gadu ierobežoja viesu tiesības un sāka jaunas gaitas. Šinī gadu simtenī iespiežas Livonijas tirdzniecībā holandieši un augšvāci.

Trešais raksturīgais moments šinī gadu simtenī jāmin jaunās attiecības, kas Rīgai izveidojās ar hanzas savienību. Viesu tirdzniecības aizliegums 1459./60 gadā attiecās arī uz hanzeatiem. Šinī ziņā Rīgai radās diezgan sīva cīņa ar hanzas galvu - Libeku. Libekas sūdzības ir saglabājušas lielā skaitā.

1487.gadā Libeka sūdzās hanzas sanāksmē par rīdziniekus, ka Rīgā slēdz apmetnes, namus - Libekas tirdzniecības nometnes Rīgā un ka Libekas tirgotāju preces apgrūtinātas ar neparastu muitu, kas Rīgā vispār augstākas un ievēd jaunas, kas tirgošanos kavē un sevišķi apgrūtina Libekas tirgotājus. Rīga ejot patstāvīgus ceļus, apspiežot hanzeatus un veicinot ārpus hanzas stāvošo tirdzniecību.

Rīgas atbildē, vispirms Rīgas rātes sūtnis neapgāž nevienu no sūdzības apvainojumiem, ar ko jādama, ka Rīga bij ievēdusi jaunu muitu un sūdzība bijusi pamatota.

Pat uz tādu punktu, ka Rīga pīļauj, ka ārpus hanzas stāvošie mēcās valodas arī neapgāž. Tas izskaidrojams ar holandiešu ekspansijas iespaidu Livonijā, sevišķi Latvijā.

Redzam, ka Libekas pārmetumi bija pamatoti, tos neatspēkoja, bet tai vietā Rīgas pārstāvis uzsaka aizstāvēšanās runu, kas beidzot kļuva par uzbrūkošu Libekai. Viņš saka, ka Libeka ir tā, kas spiež rīdziniekus tā rīkoties, ka Libeka neievērojot, ko viņa drīkst, ko ne, nodarbojoties ar sīktirdzniecību, sūtot pušus, tirgotāju zeļļus Rīgas vārtu priekšā un uzpērkot medu, apīnus, vaskus un iesalu, kas bija aizliegts pat Rīgas namniekiem. Bez tam šī Libekas rīcība esot tik izaicinoša, ka apdraudot Rīgas tirgotāju materialās intereses un arī demoralizejot viņus. Rīgas rāte taisni tā veicinot un neko nedarot.

Redzam, ka polemika ir as a. Šī Rīgas nepiekāpība turpinās līdz 1544.gadam. Tikai tad Rīga un pārējās Livonijas pilsētas, jādama uz zemes kunga spiediena piekāpas. Attiecības bija jau tā saasinājušās, ka pacēlas jautājums par Rīgas izslēgšanu no hanzas.

1541.gada vienošanās ir ar pārejošu raksturu, jo rīdzinieki prasa, lai tiem tādas pašas tiesības dod Libekā kā libekiešiem ir Rīgā. To libekieši nevarēja.

16. gadu simtenī Livonijai bija beigu posmā un bij interesants ar citu parādību, proti, ka ar prasībām uzstājās jauns faktors - k r i e v i

1558.gadā krievi prasa brīv-tirdzniecības tiesības - doties cauri Livonijai, garam Rīgai uz Vakareiropu, lai varētu brīvi tirgoties. Šīs prasības Livonijas pilsētas nevarēja pieņemt un šinī ziņā īpatnējs ir hanzas stāvoklis, ka hanza Livonijas pilsētas īstenībā neatbalstīja šinī ziņā, jo Rīga bija neuzticama tās locekle, jo jā krievi dotos garām Rīgai, pārējām pilsētām tas būtu par labu.

Livonijas pilsētām tas bija jautājums būt vai nebūt un tāpēc viņas kategoriski uzstājās pret koncesiju piešķiršanu. Šī lieta nebija izšķirošais motīvs krievu iebrukumam, kas sekoja un noveda pie Livonijas valsts sabrukuma. Viens no motīviem tas tomēr bij.

Jautājums par to, kāds bij viduslaiku tirdzniecības mērogs (ja tā varētu teikt), ko īsti viduslaikos tirdzniecība nozīmēja ir plaši deba - tēts un ir sarakstītas grāmatas, kas papildītu veselu biblioteku. Turpmāk apskatīsim divus pretējos viedokļus šinī jautājumā:

- 1) uzskats, ka visa šī tirdzniecība salīdzinot ar tagadējiem laikiem ir maznozīmīga, ka, piemēram preces, kas gada laikā gāja pāri Alpiem tagad varētu pārvest ar 1,5 preču vilcieniem,
- 2) viedoklis, ka viduslaiku tirdzniecība bija jau saites, kas vienoja visu pasauli.

17. lekcija

14.XI.38.

Ja tagad tik konkrēti nerunāsim par Rīgas tirdzniecību, tad tomēr paturēsim vērā, ka problēma, ko apskatīsim, lielā mērā skar Livonijas tirdzniecību, Rīgas tirdzniecību un senās Latvijas tirdzniecību.

Ir lietas, kuras bez faktiem nav izpētamas. Fakti ir ķieģeļi, kas ļauj celt teoretisko ēku. Jāsaka arī, ja tieši vēsturē apmierinas tikai ar faktiem, ar datiem, tad tā nebūs vēsture. Katrā ziņā te ir nepieciešams teoretisks pārslāpojums, lai atsevišķus faktus tvertu kā totalitāti.

Kas zīmējās uz tirdzniecību, tad te ir zinama nesamērība uzskatos, kas ir pretēji ne tik daudz faktu konstatēšanā, jo fakti te ir tie paši, bet faktu izskaidrošanā, interpretacijā.

U Z S K A T S P A R V I D U S L A I K U

T I R D Z N I E C Ī B U

Šeit nevar dot dažādos jautājumos gala atbildes, bet te nolūks ir rādīt ceļu dažādību. Pie šī uzdevuma ķeroties vispirms atstāstīšu galējos uzskatus.

GALEJĀIS UZSKATS

Viens no šāda galējā uzskata reprezentantiem ir vecākai zinātnieku paaudzei piederīgs.

B Ü C H E R un jaunākai paaudzei piederīgs, jau šī gadu simtēna sākumā vienas trešdaļas (apmēram) zinātnieku pārstāvis

V E R N E R S O M B A R T, ar darbu "Der moderne Kapitalismus" ar ko nāksies bieži sadurties arī citās disciplīnās.

Izejot no BÜCHERA šēmas par saimnieciskās dzīves pakāpenisku attīstību (ceru, ka šī šēma ir pazīstama, vai arī iepazīsities vispārējā saimniecības attīstības vēsturē) mūsu intereses saista tas, kur viņš runā par pilsētu saimniecību. BÜCHERS te izveido jēdzienu "Stadt - wirtschaft". Laika ziņā tas atiecās uz viduslaikiem, telpas ziņā uz Ēiropu. Pilsētu viņš redz kā noslēgtu patstāvīgu saimniecisku orgānismu, tad tautsaimniecībā viņš redz šo saimniecību kopdarbības.

ZOMBARTS piesienas, pa daļai, šim uzskatam, ne pilnīgi, bet pa daļai, kur viņš runā par priekškapitalistisko tautsaimniecību. Pagājušā gadu simtenī viņš redz kapitalisma sākumu. Priekš viņa viduslaiku tirdzniecība bija priekškapitalistiska - nekapitalistiska.

Vispirms apstāsimies pie ZOMBARTA terminoloģijas. Runājot par tirdzniecību ir jāatšķir - lieltirdzniecība, siktirdzniecība un maztirdzniecība. Lieltirdzniecība ir, ja pārdošana notiek atkalpardevējiem, siktirdzniecībā pārdošana notiek patērētājiem. Lieltirdzniecības apmēri var būt daudz lielāki kā siktirdzniecības. Te vārdu domstarpības tā tad nav.

DARĪJUMU APMĒRI

Tad ZOMBARTS rādot, ka šī viduslaiku tirdzniecība ir ar citu raksturu kā kapitalistiskā tirdzniecība, apstājās vispirms pie darījumu apmēriem. Viņa avoti ir vispārējie:

- 1) pēc multu datiem, kopējie pilsētu preču apgrozījumi,
- 2) atsevišķu tirgotāju grāmatas no kā redzami šo tirgotāju apgrozījumi.

Par atsevišķu pilsētu tirdzniecības apgrozījumiem atsevišķos gados ZOMBARTS dod šādus datus:

<u>Pilsētas nosaukums</u>	<u>gads</u>	<u>Apgrozījums markās</u>	<u>(Libekas)</u>
Rēvele	1384.	131.000	
Hamburga	1400.	336.000	
Libeka	1384.	294.000	
Rostoka	1384.	77.000	
Stralsunda	1378.	330.000	

Protams, ka apgrozījumu skaitļi ir noapaļoti līdz tūkstošām vienībām. Vispirms jau metodoloģiskā ziņā viņš, kā vēlāk redzēsīm, izdara apšaubamu manipulāciju pārrēķinot tagadnes naudā, (darbs ir iznācis šī gadu simtēna sākumā, tā tad viņš ir pārrēķinājis pirmskara vācu markās), skaitot desmit tagadējas markas par vienu Libekas marku. Tad, piemēram, apgrozījumi būtu:

Rēvelai - Ls 1,5 miljoni,
Hamburgai - " 3,9 " u.t.t.

Ja šis aplēsums būtu pieņemams, tad tas liecinātu par ārkārtīgi mazu apgrozījumu. Viduslaikos pāri G O T C H A R D A ejai Alpos gada laikā gājis pāri tikai

1250 tonnu preču, jeb tagadējo preču vilcienu
1 - 2 sastāvi.

Neaizmirsīsim to, ka šeit visu laiku tiek runāts par ZOMBARDU, atre-ferēti viņa uzskati.

Par A n g l i j u viņš saka -

1277.gadā izveda no Anglijas 14.000 maisus ^{vilnas} vāpmēram 3000 tonnas (galveno Anglijas izvedproduktu.)

Hanzas tirgotāji no šī daudzuma izveda 16.55 maisus, apmēram 330 tonnas.

Sie skaitļi kļūst "impozantāki" tad, ja sekojam tālāk ZOMBARTA Anglijas vilnas izvedumiem. Tanīs piedalījās 250 tirgotāju un uz katru tad iznāk 110 centneru. Vācu tirgotāji, kas importēja vilnu uz katru tirgotāju iznāk caurmērā 37 maisi vai 80 centneru.

HAMBURGAS LABĪBAS APGROZĪJUMI

Vēlākos gados Hamburgas labības apgrozījumi sasniedza 4 līdz 6000 tonnas gadā. Šinī labības tirdzniecībā bez tirgotājiem nodarbināti 48 zvērināti mērītāji un 132 zvērināti nesēji.

LIBEKAS TIRGOTĀJU SABIEDRĪBAS KAPITĀLI

Lai vēl labāk pastiprinātu domas par šīs viduslaiku tirdzniecības niecīgumu, minēsim skaitļus par Libekas tirdzniecības sabiedrības kapitāliem.

72 sabiedrībām kapitāli zem 100 Libekas markām vai Lsl200.- un esot sabiedrības, kur kapitāls ir Ls.5,-, vislielākā summa ir Ls. 5.500.-

BAZELES TIRGOTĀJU KAPITĀLI 15. g.s.

Viņš sniedz datus arī par Bazeles tirgotāju kapitāliem 15. gadu simtenī, 1429.gadā bij

5	tirgotāji	ar	6.500	florinu	lielu	kapitālu.
30	"	"	1.000	līdz	4.000	florinu kapitālu.
14	"	"	5.00	"	1000	" "
22	"	"	1.00	"	5.00	" "
6	"	"	zem	100	"	" "

KUGU LIELUMS VIDUSLAIKOS - 13. g. s.

Runājot par kugu lielumiem viņš konstatē, ka tie bij ārkārtīgi sīki, varbūt nesalīdzināmi niecīgi salīdzinot ar tagadējiem.

13. gadu simtenī no Ņukestles izgāja kugi ar balastu, kas bija 40 tonnas akmepogļu.

Angļi sagūstījuši 7 spāņu kugus, kas maksājuši no 70 līdz 180 angļu mārciņas, tilpumā tie bijuši no 70 līdz 120 tonnām.

Sie paši dati, kas dod pārlicību par viduslaiku tirdzniecību nav apšaubami, bet interpretācija var būt arī pavisam citāda kā ZOMBARTAM.

No 1368. gada līdz 1384.gadam, kugi, kas ienāca Pērnavas un Rēveles ostā kopā ar kravu bij, sasniedza vērtību Ls. 5.000.-

Balstoties uz T I D A S darbu, kas izdevusi datus pēc muitas sarakstiem, iznāk kā

1369.gadā no Rēveles nosūtījuši 12 kugus 178 tirgotāji vērtība par 290 tūkstošiem Libekas marku. Iznāk uz katru tirgotāju 2.000 laju.

TIRDZNICĪBA PA ZEMES CEĻIEM

Tirdzniecība pa zemes ceļiem pēc ZOMBARTA bij vēl sīkāka. Attiecībā uz zemes ceļiem ir zaudējumu saraksti, tāpēc tie nebūs bijuši īsti tādi, kādi bij. Tie būs uzdoti vai nu lielāki vai mazāki, kā kurā reizē bij labāk.

1222.gadā aplaupīti divi tirgotāji no Libekas un nolaupīti 13 gabali tūka un 12 pāri bikšu.
1391.gadā konstatējams, ka aplaupīta Bazeles tirgotāju karavane, kas devušies uz Frankfurtes mesī. Zaudējumi bijuši 9.500 florinu. Karavanē bija 61 tirgotājs un uz katru iznāk 156 florini zaudējumu. Laupītāji bija bruninieki.

14. gadu simtenī vācu Novgorodas kantoris apgrozījis vienā gadā Ls.12.0

Balstoties uz šiem faktiem, saka ZOMBARTS, ka par tirdzniecību viduslaikos jārūnā kā par amatu - remesi. Ne tikai pēc apmēra tirdzniecība viduslaikos, arī pēc savas dabas ir tāda, kas neatšķirās no amatniecības, un arī pēc domāšanas veida, proti, nevaram viduslaikos iedomāties tirgotāju ar tagadnes tirgotāju domāšanas veidu - ar centieniem pēc peļņas. Viņi tāpat centās pēc tās pašas namnieku pārtikas kā amatnieki.

Viņš citē R I T T E R A rakstu, kurā LUTERS runā par zolidiem tirgotājiem, kas centušies nodrošināt sev namnieku partiku un karo pret auglotājiem. Te tā tad runā par taisnīgu cenu, ko ZOMBARTS izmanto kā argumentu.

Ideja par taisnīgu cenu izgāja no baznīcas aprindām. Pamatdoma te ir tāda, ka tirgotājs par sava darba algu drīkstētu ņemt tik daudz, cik varētu nopelnīt katrs amatnieks. Tagadnes tirgotāji pretstatā toreizējiem organizē noietu (vāciski - Absatz, krieviski - cdum). Modernā tirgotāja mērķis ir valdīt par tirgu, nevis nodrošināt eksistenci. Aliteracijās rakstot ZOMBARTS saka, ka

viduslaikos tirgotāji embalē, detalē, transportē,
modernie " kalkulē, disponē, spekulē.

ZOMBARTS domā, ka viduslaikos nav tādu tirgotāju, ko varētu apzīmēt par lieltirgotājiem. BELOVS tāpat kā ZOMBARTS saka, ka ikviens tirgotājs viduslaikos stājās aiz letes kā katrs sīks bodnieks, lai nākošā dienā nodotos lieltirdzniecībai. Lai papildinātu vēl šo ainu (šis ir krasākais uzskats) ZOMBARTS apstājās pie viduslaiku rēķiniem un grāmatvedības.

Viduslaiku rēķini un grāmatvedība. Lasīt un rakstīt prasana tirgotāju starpā ieviesās 13. gadu simtenī Itālijā, bet pārējā Eiropā vēlāk. Itālija vēlāk bija rēķināšanā skolotāja citiem.

16. gadu simtenī RMS LUKASS dodās uz Venēciju, lai mācītos rēķināt.

Šī rēķināšana bij tāda, ka ja iemācījās četras darbības, protams, ka tikai ar veseliem skaitļiem un ja zināja vēl trejaskaitļu likumu, tad jau bija augsti izglītots rēķināšanā.

ANDRĒJS RIFS 16. gadu simtenī lielās, ka viņš protot pareizi dalīt. Toreiz nepazīna nulles lietošanu un tāpēc nebija to priekšrocību, kas mums tagad ir sakarā ar šo nulles lietošanu. Paši skaitļi arī bija grūti, piemēram,

          bija 10¹/₂
          "   6
          "   6¹/₂

Varam saprast, ka ar tiem bija pagrūti rēķināt un skaitīt.

Šis viduslaiku gars no rēķināšanas un grāmatvedības neprasija to, ko tagad prasa.

Nebija jāsaskaita tik precīzi, ja apmēram uz to pusi bij, tad bija apmierinoši. Arī ar parādniekiem grāmatvedība parasti bija vienkārša. Ja bija parādā - pierakstīja, samaksāja - atkal izsvītroja. Vārdu sakot - toreizējā lieltirgotāju grāmatvedība bija sliktāka kā tagadējā sīktirgotāja bodītē. Tiesām, ja paskatāmies vienu otru ierakstu, tad tur ir teikts - tāds un tāds ir parādā, tik un tik lielu summu. Bija sastopami pat tādi ieraksti -

"Man palika parādā par 19 guldeniem par tādu un tādu preci, bet vārdu esmu aizmirsis".

ZOMBARTA grāmata savā laikā sacēla lielu ievērību un radīja veselus uzbrukumus un literatūras plūdus par šiem jautājumiem. Tā iznāca vairākos izdevumos. Beidzamā izdevumā, šis tas ir labots, bet šī nodaļa par viduslaiku tirdzniecību nav pārstrādāta, bet ir atstāta tāda pati. Viņš ir pielicis pēcvārdu, kurā atbild uz dažām kritikām. Viņš tur atbild KULISĒRAM, BEKMANIM, DAVIDSONAM, HÄCKEI u.c.

Kritika vēršas pret tādiem punktiem:

- 1) ZOMBARTS apgalvoja, ka tirgotāji viduslaikos neesot tirgojušies peļņas dēļ, bet lai iegūtu namnieku pārtiku. Pret to vēršas iebildumi un kritika.
- 2) Tālāk kritika vēršas pret viduslaiku tirdzniecības apmēriem. Attiecībā uz dažiem piemēriem, kas bija pazīstami arī pašam ZOMBARTAM, bet kurus viņš noraidīja, ka tiemesot gadījuma raksturs, tad arī ir pamats noraidīt tos, ko ZOMBARTS pieved kā epizodiskus.
- 3) Kritika vēršas metodoloģiskā ziņā, ka viņš vienkārši pārrēķina toreizējos daudzumus un izteic tagadējā naudā.

Šo savu nodaļu par viduslaiku tirdzniecību ZOMBARTS zinot arī šādus iebildumus jaunos izdevumos tomēr paturēja un polemika arī par tiem ir intregējoša.

Te minēsim polemikas stila paraugus.

Polemizejot pret iebildumiem ZOMBARTS saka -

šeit esot divu lietu sajaukšana, ka viduslaiku tirdzniecības aizstāvji esot romantiķi, kas dievinot viduslaiku lielumu. Viņi neapšaubami lieli ar to, ka radīja ceļu drosmei, ka radīja AKVINAS TOMU un citus, bet ne tādēļ viņi ir lieli, ka toreizējie apgrozījumi sasniedza simto vai tūkstošu daļu no tagadnes tirdzniecības.

Asa polemika nāca arī no otras puses. Ar šādiem vārdiem ZOMBARTS izsmēja ievērojamo krievu saimniecības vēsturnieku

KULIŠĒRU.

Viņa darbs izdots 1918. gadā "Allgemeine Weltsgeschichte des Mittelalters und Neuzeit" vēl lielā mērā atrodas ZOMBARTA uzskatu varā.

KULIŠĒRS saka, ka ZOMBARTA nopelns esot, ka sagrauva fantastiskos priekšstatus par viduslaiku tirdzniecību. Viņam liekas, ka ZOMBARTS tomēr to rāda par mazu. Tāpēc viņš nāk klajā ar saviem datiem.

ANGLIJAS VILNAS TIRDZNIECĪBA PĒC KULIŠĒRA

Konstatejumā iznāk, ka 1273. gadā vilnas izdevumi bija 35.000 maisi, ZOMBARTAM 1277. gadā bija 14.000 maisi, tā tad uz pusi mazāk. KULIŠĒRS 35.000 maisu aprēķināja vērtībā par 20.000.000 vācu marku vai apmēram Ls.24.000.000.- 1341. gadā Anglijas karalis saņēmis vilnu kā nodokļu maksājumus 30.000 maisus.

KULIŠĒRS ir piekāries arī jautājumam par viduslaiku tirgotāju kapitāliem. 1427. gadā Florencē tirgotājam TROCĪJAM BIJIS KAP. 14.791 flor.

DŽIOVAMI MEDIČI bijis kapitāls - 44.752 florīpi.

1429. gadā MEDIČI atstātais mantojums bijis 179.000 florīpi, no kā tirdzniecībā bij ieguldīts 140.000 "

Kādi sveškapitāli bij ieguldīti tirdzniecības uzņēmumos?

KULIŠERS savā darbā min faktu, ka 1326.gadā bankrotēja kāda sabiedrība " Della skala", kurai pasīvs bijis 5 miljoni zelta liru. Kādai citai sabiedrībai 16. gadu simtenī pasaulē bij 150 faktoriņu,

KULIŠERS pieskaras arī jautājumam par 1250 tonnu preču transportam pāri Alpiem, pa GOTHARDA eju. Ja mēs salīdzinām šo 1250 tonnu preču transportu ar dzelzceļu preču transportu, kas gāja cauri GOTHARDAM, 19. gadu simtēna beigās, tad redzam, ka tie ir viena divi simti trīsdesmitseptītā daļa ($\frac{1}{237}$) no 19.g.s. pārvadāto preču daudzuma.

Bet KULIŠERA darbā atrodam arī citu salīdzinājumu. 1831.gadā pāri GOTHARDAM gāja 4000 tonnu preču, jeb viduslaikos daudzums preču, kas gāja cauri GOTHARDAM bij viena trešdaļa no šī daudzuma.

1840.gadā cauri GOTHARDAM gāja 8100 tonnu preču. Te jau ir attiecība 1:6,2. No šiem skaitļiem redzam, kāda ir nozīme dzelzceļiem, ka te mēs iegūstam īsto izpratni par mēriem, ņemot vērā šo jauno faktoru - dzelzceļu. Ja salīdzinām ar 19. gadu simtēna sākumu, tad šīs kāpiens nav tik liels. Cita lieta ir salīdzinot ar 19. gadu simtēna beigām.

Varētu teikt, ka KULIŠERS ir pusceļā no pirmā uzskata uz otro. Viena dati par kugniecību ir šādi:

1498.gadā ir konstatējami Barselonā 4 kugi, katrs 900 ton. liels.
1543.gadā nolaupa MEDIČU galeru vērtībā par 30.000 florīpiem.

KULIŠERS domā, ka šādiem salīdzinājumiem (ja grib salīdzināt šīs tirdzniecības apmērus) jāņem mērķis no paša laikmeta, ne no modernā laika. Viena salīdzinājums ir šāds:

14. gadu simtenī 1368. un 1369.gadā četras Prūsijas pilsētas izveda preces, kas kopsummā bij 4 reizes lielāka par Anglijas valsts ienākumiem EDUARDA III/ un RIČARDA II. laikā. Tagad šo pilsētu izvesto preču kopvērtība ir 15,5 miljoni marku, bet Anglijas ienākumi 5 miljardi marku. 20. gadu simtēna sākumā visa Vācijas tirdzniecība (ne tikai četru pilsētu) bijusi tikai ceturtdaļa no Anglijas valsts ienākumiem.

Slēdziens ir tāds, ka šo četru viduslaiku pilsētu tirdzniecība bij milzīgi liela, salīdzinot ar toreizējo laiku.

Redzam, ka ar tiem pašiem datiem varam nākt pie dažādiem slēdzieniem, bet ZOMBARTS atmet kā nepareizus datus, kas dod lielākus skaitļus, tāpēc kā viduslaikos tirgotāji nepratusi rēķināt un ir atstājis tādus datus, kas dod mazus skaitļus. Tādi dati protams ir par kara laikiem, kad tirdzniecība bij sašaurinājusies. ZOMBARTS tomēr aizmirst vienu, proti, ka var kļūdoties arī mazos skaitļos, varbūt vēl ātrāk.

Pret šiem uzskatiem, ko puda BÜCHERS un ZOMBARTS ir radušās milzu polemikas un literatūras plūdi. Pret ZOMBARTU ir rakstījuši - ANDREASS, BRINKMANIS, ESPINASS, MAYER, KUSKE, SIEVEKING, STRIEDER, WEBER un daudzi citi. Šie vārdi vien jau katrs kautko nozīmē.

Pusceļā starp šiem viedokļiem atrodas DUNSDORFA skolotājs H E C H + S C H E R S. Viņš savā ievērojamā darbā par merkantilismu runā par uzskatu, kas ir pārvaldījis viduslaiku tirdzniecību. Šinī ziņā viņš atkārtoti domas, ko jau izteicis ZOMBARTS, ka nevis peļņa, bij dzinēj - spēks, bet gan centieni nodrošināt sev namnieku pārtiku. HECHSCHERS saka, ka tā bij ideja, ne realitāte, ideja, kas valdīja par cilvēkiem - pēc kā jācenšas ne konkrētā realitāte, tiešamība. Te jau ir milzīga starpība ar ZOMBARTU.

Ja runājam par peļņu 100 %, tad nevar būt runa par centieniem pēc sīkas iztikas, bet gluži otrādi.

OTRS GALĒJAIS UZSKATS

Lai šinī īsajā skicējumā parādītu domstarpības, tad jāmin pretējā virziena pārstāvis profesors

R Ū R I G (Rērigs), kas

ir publicējis daudz darbu, sevišķi par hanzas tirdzniecību, vispār par viduslaiku tirdzniecību - "Mittelalterliche Weltwirtschaft" izdots 1933.gadā ir referāts - mazāks darbs, kurā ir sakārtotas domas, ko viņš ir izteicis citos darbos. Viņš pieskaras problemai par pilsētu saimniecību un pasaules saimniecību.

Vispirms viņš noraida BÜCHERA domu, ka bijusi pakāpeniska pāreja no pilsētu saimniecības uz tautsaimniecību un tālāk uz pasaules saimniecību. Viņš noraida šo domu ar interesantu motivējumu, ka tajā laikā bij attīstīta pilsētu saimniecība (viduslaikos), bija ārkārtīgi attīstīta pasaules saimniecība. Kad pilsētu saimniecības vietā stājās tautsaimniecība, tad pasaules saimniecība sašaurinājās.

Te ir nevis hierarhija no pilsētas saimniecības uz tautsaimniecību un pasaules saimniecību, bet gan pēc RĒRIGA domām tās ir nostādamas blakus, uz vienas pakāpes. Kad rodas tautsaimniecība, kas pārslāpoja pilsētu saimniecību, tad pasaules saimniecība tika sašaurināta.

BĒZ šī principiāli svarīgā domas gājiena RĒRIGAM ir krasāks domu gājiens, kas nostājas pret ZOMBARTA domu. Viņš sniedz piemērus savu domu pamatošanai . -

Viņš runā par tūka tirdzniecību, pie kā pieskarās ZOMBARTS un arī citi rakstnieki. Viņa dati ir pavisam citādi. Te es negribu tomēr Jūs pārslodzīt ar skaitļiem. Tie ir tikai ilustrācijas dēļ. Piemēram, 1313. gadā Ipernē izsniegtas 92.000 svina plombas tūka plombēšanai. Tā tad ražoti 92.000 tūka gabali. Dažas Flandrijas fabrikas ražoja pat līdz 100.000 gadā. 20.000 gabalu gāja uz Libeku. Tūka izgatavošanai vajadzīga vilna nāca no Anglijas. Potašs nāca no Baltijas jūras. Krāsvielas nāca no Vācijas, vēl no Oriēnta. Alauns kodināšanai nāca no Afrikas, Egiptes un Mazāzijas. (Aleksandrijas un Konstantinopoles). Šī kodināšanas līdzekļa 14. gadu simtenī ieguva gadā 14.000 centnerus. Tas ir tikai kodināšanas līdzeklis (vajadzīgs pie krāsošanas, lai krāsu piekodinātu). Tā tad te ir milzīga pretruna starp šiem datiem un ZOMBARTA datiem.

RĒRIGS sniedz interesantas ziņas, ka līdz 15. gadu simteņa vidum alauns tika iegūts tikai tajos apgabalos, kas politiski bija pakļauti Turcijai un ka gadā bija jāmaksā simts tūkstošu zelta guldeņu, lai varētu apgādāties ar alaunu.

1472.gadā izdevās atrast viņu tajā zemē, kas nebija pakļautas Turcijai. Tad tas nonāca pāvesta rokās. 1472.gadā MEDICĪ firma nopirka no pāvesta 70.000 centneru. Pāvests uzdeva noslēgt speciālu līgumu ar Anglijas karali EDUARDU I. un KĀRLI DROSSIRDĪGO no Burgundijas.

Šie dati liecina, ka

- 1) šīs tirdzniecības apmēri ir lieli, jo, ja blakus produktu apmēri ir lieli, tad galvenā produkta apmēri ir nesalīdzināmi lielāki.

- 2) Ja tādu masu produktu ražošanai lietoja izejvielas no dažādām pasaules malām, tad ir pamats runāt par pasaules saimniecību.

Savas domas par pasaules saimniecību pastiprināšanai RĒRIGS min kādu no daudzajiem piemēriem, proti, ka 14. gadu simtēna sākumā mirstot kādam firstam Zviedrijā, bērēm pie Stokholmas tirgotāja pirkti pus - otras mārciņas safrana, kas bija nācis no Spānijas un Itālijas. Četras un $\frac{3}{4}$ ingvara, kas nācis no Indijas, pusotra mārciņas paradizes graudīņu, kas nākuši no Afrikas, sešas mārciņas piparu, kas nākuši no Malabaras, trīs mārciņas galganta, kas nācis no Dienvid - Azijas, 115 mārciņas rīsu, kas nākuši no Spānijas, muca Reinas vīna, baltvīna, sarkanā vīna u.t.t.

Šis piemērs ilustrē, ka Zviedrija, kur šo garšvielu patēriņš nebija tik liels kā tanī laikā citās Eiropas zemēs, izlietoji tik ievērojami daudzumi dažādu garšvielu no dažādām pasaules malām. Kādas tad tās bij citās pasaules malās?

Te varētu sacīt, ka tas bij gadījuma rakstura piemērs. Skaidrs, ka viduslaikos garšvielas patērēja ļoti daudz, patēriņš bija lielāks un te var runāt par pasaules saimniecību (garšvielu nozarē). Mums svarīga ir RĒRIGA domu gājiena otra daļa, ka arī masu patēriņa priekšmeti, ko izlietoja parastais namnieks, izlietoja arī tādu, kas nāca no dažādām pasaules malām.

Mēs nevaram šinīs domstarpībās apskatīt visus detaļus un analizēt. Te var jau gūt ieskatu no minētiem faktiem. Svarīgs punkts šinī uzskatu dažādībā ir viduslaiku tirdzniecības apmēri, vai tie bij lieli un tiem bij ievērojama tautsaimniecības nozīme, vai sīki, kas nostādīja tirgotājus kopā ar dažādiem amatniekiem. Uz šiem jautājumiem šeit nevaru dot galīgas atbildes.

V i s p i r m s te viena tāda lieta.- Lai mēs pieņemtu šādu vienu vai otru uzskatu, jāiedziļinās statistiskos datos, kas ir saglabājušies no vidus laikiem. Te nu ir lielas grūtības. Te jābūt labai pieejai un prasmei. Ir jāpiekrīt ZOMBARTAM, ka viduslaiku tirgotājiem prasme rīkoties ar skaitļiem nebija liela. Avoti, kas dod datus par viduslaikiem ir galvenā kārtā mūsu saraksti. Retos gadījumos dati par mūsu precēm ir saskaņotāki. Tā tad te nav neizbēgamas kļūdas. Mēs pašī saskaitām mūsu nolūkiem. Otra kļūda bij, ja avotsbūs nepareizi aprēķinātas maksas (nepareizi sareizināts), bet šī kļūda iespējama kā uz vienu, tā uz otru pusi, tāpēc tā nav bīstama, jo izlīdzinās.

Rūpīgi analizējot pieejamos datus var gūt ieskatu par daudzumiem, kas šinī preču tirdzniecībā apgrozījās.

O t r s jautājums, kas te ir svarīgs, kā mēs varam viņus salīdzināt ar tagadnes daudzumiem. Te jau ir divi ceļi:

- 1) pirmais ceļš, ko aizstāvēja ZOMBARTS, ka šie daudzumi ir jāpārreķina tagadējās valūtās. Par šo jautājumu kā metodoloģiski pareizi rīkoties, vai vispār ir iespējams pārreķināt, ir rakstīts. Te var norādīt uz

7 ELSAS žurnālā "Zeitschrift für . . . 1933.g.
"Umriss einer Geschichte" - 1936.g. Viņš iztīrīja neērtības, grūtības, kas saistās ar pārreķināšanu tagadējā valūtā un ka tagadējā naudā izteikt vērtības par senākiem laikiem ir neiespējami, tādēļ ka

viduslaikos naudai pamats ir cits kā tagad. Toreiz bija sudraba nauda, tagad zelta naudai pamatā,

(paviesībā nu gan tā īsti nav), bet attiecība starp sudraba un zelta vērtību ir radikāli mainījusies un šo vērtību pirktspējas tagad ir pavisam citas kā bij toreiz

Šis metodologiskās grūtības aizliedz mums šo ceļu. Ja mēs tomēr gribam dabūt salīdzinājumu ar tagadējiem laikiem, jāiet otrs ceļš. -

- 2) Mēs nemam mēraukli no tā paša laikmeta. Piemēram, te jau minējām par Vācijas pilsētu preču apgrozījumiem un Anglijas valsts (budžetu) ienākumiem. Šis piemērs literatūrā ir viens no nedaudziem, bet zinām, ka valsts ienākumiem tagad ir cita loma, kā tad, kad bija vāja valsts vara. Ar Angliju varbūt būtu iespējams salīdzināt, bet te no svara princips - jāņem mērauklis no paša laikmeta.

Viena no svarīgām mērauklām ir iedzīvotāju skaits. Piemēram, viduslaiku beigās Rīcas iedzīvotāju skaits bija uz 10.000 cilvēku, tagad ir pāri 300.000, tad arī proporcionāli tirdzniecībai jābūt citai, mažākai kā tagad. Ja minētajā piemērā par transportu pāri GOTHARDAM, nemam vērā jauno faktoru dzelzceļus, kas satiksmei piešķir masu transporta raksturu, tad tasaka, neder salīdzinājums ar 19.g. simtēna otro pusi, bet gan 17.g. simtēna sākums. Te redzam, ka ir jāizsargas no tā ka nemēra tikai salīdzina lielumus.

Varbūt šis pārskats par apskatiem par viduslaiku tirdzniecību nāca piepeši un ar maziem izstrādājumiem, tomēr ceru, ka šī salīdzinājuma būsiet apmierināti.

- 1) ka saimnieciskie jautājumi vēsturē ar faktu materialu, kas ir mūsu ticība, atļauj pretrunīgu iztulkojumu,
- 2) ka šis faktu zināšanas vien saimniecisko parādību izpratnei ir nepietiekošas.

Mans uzdevums šeit nav gatavot vēsturniekus, bet tautsaimniekus. Šī gatavošanas par tautsaimniekiem panākumu atslēga būs, ja saimnieciskās parādības centīsimies redzēt ne kailos faktus, bet kopsakarību.

Gribu uzsvērt, ka šis ievadījums ir tikai ievadījums, bet studijām jānāk no jums pašiem. Staģēt var tikai individuāli iedziļinoties avotos, literatūrā. Ja šinī kursā vienreiz vai otreiz tiek minēts viens otrs darbs, tad tie ir tie, no kuriem būtu ieteicams vienu izlasīt. Pārbaudījumā katrā ziņā prasīšu vienu darbu pēc izvēles, lai to būtu lasījuši.

Jautājumos jāprot iedziļināties. Cītīga piezīmēšana vien nedod tādas panākumus salīdzinot ar to, kad paši iedziļināties literatūrā. Labāk vienu problēmu zināt labāk nekā daudzas, bet slikti.

18. lekcija

21.XI.38u

Soreiz pieskarsimies saimniecības nozarei, kas varbūt vērtējot no tautsaimniecības viedokļa nav tik svarīga kā:

- 1) lauksaimniecība, kuru jau apskatījām un
- 2) tirdzniecība, ko arī apskatījām runājot par tirdzniecības vēsturi. Tā ir amatniecība.

A M A T N I E C Ī B A

Amatniecība tai laikā nebija tik svarīga kā pirmās divas minētās saimniecības nodarbes, tādēļ ka šīs saimniecības nodarbes nodarbināto personu skaits bija mazāks. Izejot no viedokļa, cik nozīmīga šī nodarbe bija cilvēku vajadzību apmierināšanai, nevarētu teikt, ka tā bija mazāk svarīga, te no šī viedokļa neder vērtēt pēc svarīguma.

Par amatniecību literatūrā ir rakstīts bezgala daudz. Ne tādēļ ir rakstīts, ka tā būtu bijusi sevišķi svarīga nodarbe, bet tāpēc, ka tā ir ārkārtīgi interesanta, saistās ar parādībām, kas citās saimniecības nodarbēs nav sastopamas. Jautājumi, par kuriem attiecībā uz amatniecību ir visvairāk rakstīts ir organizācijas jautājumi - par cunftēm, to izcelšanās, attīstību un sabrukšanu. Par šiem jautājumiem ir literatūras burtiskā nozīmē veseli kalni.

Lauksaimniecībā nav tādu, tik spilgtu parādību, kas varētu tā saistīt pētnieku uzmanību. Prasīsim tagad, kas tad ir amatniecība?

Ja mēs pārejam pie tagadējās amatniecības ir grūti dot atbildi, bet ja runājam par pagātni, tad šis jautājums paliek vieglāks. Tas tā ir tāpēc, ka amatniecība tagad nav vienīgā ražošanas nozare. Blakus amatniecībai ir rūpniecība, kas arī apstrādā izejvielas, ir pārstrādāšanas nozare. Ir grūti novilkt robežu starp amatniecību un rūpniecību. To jau redzam no tā, ka šinīs dienas publicētajā likumā amatniecība nav definēta, bet ir uzskaitītas tās nozares. kuru ir 50

Runājot par viduslaikiem nav šādu grūtību. Rūpnieciskā rakstura elementa - mašīnu toreiz nebija, kas tieši rada lielas grūtības amatniecības atšķiršanai no rūpniecības. Vēlākos gadu simteņos izveidojās manufaktūra. Var teikt, ka pirms rūpniecības revolūcijas tā saucamā "mašīnu laikmeta"

k a t r s , k a s a p s t r ā d ā j a j ē l v i e l a s ,
b i j a a m a t n i e k s .

Ap 14. gadu simteņa beigām un 15. gadu simteņa sākumā tā vairs nebija. Tad amatnieks bija tas,

kas bija uzņemts par locekli cunftē, ņemot no legalā viedokļa.

Faktiski laukos arī bija amatnieki, kas bez šaubām bija amatnieki.

Modernā saimnieciskā dzīvē amatniecības norobežošana no rūpniecības sagādā grūtības. Ir tomer mēģinājumi, rast šādu norobežojumu. Lai ievadītu mūsu turpmākā problemā par amatniecību, derīgi ir zināt, ko tagad saprot zem amatniecības. Šādu norobežojumu ir ļoti daudz un dažādi.

A. WEBERA norobežojums jāuzskata kā laimīgākais, kas ir labāk izdevies. Viss amatniecību norobežo skatoties no trijiem viedokļiem:

- 1) no tehniskā viedokļa,
- 2) no nodarbes "
- 3) amatnieks kā kārtas cilvēks.

ad. 1. Modernā amatniecība ir ražošanas nozare, kur roku darbs dominē par mašīnu darbu un kur amatnieks pārzin visu ražošanas procesu. Amatniecība kā tehniskā darbība ir noteikta veida vielu apstrādāšana, kas, vai nu tik komplicēta vai tik grūta, ka to var iemācīties vairākos gados un kas strādā lokālām vai individuālām vajadzībām.

ad. 2 Amatniecību raksturo tas, ka šeit dominē liels skaits (svarīgākā, galvenā pazīme) sīkaku vai lielāku nodarbjū, nodarbinot personas, kas pārzin visu mehānismu (ka jau minēts pirmā punktā).

ad. 3 Amatniecība ir meistaru, zeļļu un mācekļu kopība, kur visi no zoeiālā viedokļa jūtas vienoti. To nevar konstatēt pie fabrikas strādniekiem.

Salīdzinot amatniecību senos laikos ar moderno amatniecību var redzēt, ka ir bijis tāls attīstības ceļš no seniem laikiem līdz moderniem laikiem. Vispirms raksturosīm amatniecību Livonijas pilsētās, galvenā kārtā Rīgā un tad mēģināsim to novērtēt un ierindot viduslaiku saimnieciskā dzīvē.

AMATNIECĪBA RĪGĀ SENOS LAIKOS.

Par mūsu amatniecību ir sarakstīts daudz darbu. Te minēsim vienu -

V. STEDA C. METTING " Schragen der Gilden und
Amter der Stadt Riga bis 1620". Darbs izdots 1896.g.

Senākās ziņas par amatniecību Rīgā iegūstam netiešā ceļā. proti, pēc vecās liecības - ielu nosaukumiem. 13. g. s. un 14. g. simtenī Rīgā ir Kurpnieku iela un Kalēju iela (pastāv arī vēl tagad), Drēbnieku iela, Tirgoņu iela un citas. Arī Tirgoņu iela ir vēl tagad. Tagad ir arī vēl Audēju iela, bet tā nav bijusi senāk. Ar to ir iznācis tāds pats pārpratums kā ar Zilupi, kas agrāk saukusies Sīnupe (no latgaliešu vārda "sīns", kas nozīmē - siens), bet krievi to pārtaisīja par "Sipuku", ko tulkojot latviski dabuja - Zilupe. Audēju iela agrāk ir saukusies "beberstrasse", tā tad - bebru iela. Sakropļojot šo nosaukumu ir radusies "Jewerstrasse", ko tad tulkojot latviski dabuja Audēju ielu.

Ielu nosaukumi rāda, ka attiecīgā ielā ir koncentrējušies šo amatu darītāji, arī tagad ir novērojama šī parādība. Piemēram - Blaumana ielā - Rotas nams, Grāmatrūpnieks. Citās ielās atkal viens otram blakus autoveikali u.t.t. To var izskaidrot, ka šinīs ielās koncentrējās viena amata darītāji, tādēļ kā

- 1) tas bij patērētāju interesēs, atri vareja sameklēt attiecīgo amatnieku,
- 2) ar to atvieglināja rīcību administrācijai uzraudzības un citā ziņā,
- 3) šinīs rajonos bija tīri dabīgas priekšrocības, piemēram, ja bij tuvu ūdens un bija amats, kur bij daudz jāskalo, tad dabīgi, ka šādā izdevīgā vietā - ūdens tuvumā arī apmetās visi attiecīgā amata darītāji.

Runājot par 14. un 15. gadu simteni varam Rīgā jau konstatēt dažādas rūpniecības iestādes.

- 1) Dzirnavas ir bijušas jau 6 - Smilšu ielā, Bertoldu u.c.
- 2) Brūži minēti 15. un 16. gadu simteņa dokumentos. Tie parādās samērā vēlu, jo pirms tam alus darīšanas tiesības bija namniekiem. Vēlāk ar šīm alus darīšanas tiesībām bija konflikts un sacensība ar brūžiem bija ļoti sīva.
- 3) Kautuve atradās ārpus pilsētas, kurā kava lopus.
- 4) Ādu mītavas konstatējamas jau 4, pie Smilšu vārtiem, JAMA vārtiem u.c.
- 5) Pēc dokumentiem ir konstatējamas arī kaļķu dedzinātavas un kieģeļu cepli. Sākumā viņi atradās pilsētā, vēlāk tika pārveototi ārpus pilsētas. Kaļķu ceplis konstatējams jau 1226.gadā (Modernas VIĻUMA līgumā 1226.g.)
- 6) Virvjnieku darbnīcas a virvju izgatavošanai arī ir konstatējamas Rīgā. Senāk virves bij ļoti nepieciešamas kuģniecībā. Līdz 14. gadu simtenim bija pilsētas uzņēmumos, vēlāk pārgāja privātās rokās.
- 7) Lastadie - šāds vārds arī pieminēts dokumentos. Šim vārdam ir divas nozīmes:

- a) vieta, kur būvē kugus,
- b) vieta, kur uzņem un izkrauj balastu.

kādā nozīmē tas ir lietots mūsu dokumentos - to vēl mēs nezinām. Iespējams, ka tas ir domāts kā vienā, tā otrā nozīmē.

- 8) Piparu dzirnavas dokumentos jau konstatējamas 14. gadu simtenī.
- 9) Tauku kausētavas konstatējamas jau 16. gadu simtenī.
- 10) Pulvera dzirnavas ar 16. gadu simteni.

Vēl bij cita rakstura uzņēmumi, kam ciešs sakars ar maizniekiem. Tāds bija maizes krāsnis, kas atradās uz tirgus (tagadējā Rāts laukumā). Tur atradās arī galas skārnis. Tuvumā bija arī sviesta nams un zirgu pārdotava. Turpat bija arī brāķi un noliktavas. Vairāk rūpnieciskais raksturs bij: -

- 11) naudas kaltuve, kas nodarbināja amatniekus. Te interesanti piezīmēt, ka dokumentos minēts, ka 1503.gadā naudas kaltuvi nomājis MUNTERS par 25 markām gadā.
- 12) Grozniecības veikali arī Rīgā atradās. Grozus izgatavoja arī paši veikalu turētāji.

KĀDI AMATNIEKI BIJA RĪGĀ.

Avoti, uz kuriem mēs balstāmies, kuri mums ir pazīstami, ir: -

- 1) Rīgas parādnieku grāmata (vairākkārt pieminēta),
- 2) Rīgas mantojumu grāmata un
- 3) pilsētu finanču grāmatas.

No 1286. līdz 1352.gadam Rīgas parādnieku grāmatā minēti šādi arodi (šīnī grāmatā minētie arodi neattiecas tikai uz Rīgu, bet saistīja ar parādiem arī ārpus Rīgas dzīvojošos, tāpēc nav attiecinams tikai uz Rīgu): -

- 1) lauksaimnieciskie,
- 2) zvejnieki,
- 3) putnkārāji - amats ar lauksaimniecisku raksturu, bij cienīgs amats, bet vēlāk iznīkst.

- 4) Dzirkali - akmeņu apstrādāšanas nozarēs,
- 5) podnieki,
- 6) metalu apstrādātāji un zeltkaļi: -
  - a) atslēdznieki,
  - b) vairodznieki - kala vairogus,
  - c) varkaļi,
  - d) nažu kalēji,
  - e) šķēpu kalēji,
  - f) misinikalēji,
  - g) adatu izgatavotāji,
  - h) bulšu kalēji - bultas kala,
  - i) brūņu taisītāji,
- 7) tekstilnozarē (ja šis modernais vārds ir vietā) bij:
  - a) tūka audēji,
  - b) sarkanaudēji - kas auda sarkanu audumu - izgatavoja,
- 8) ādas apstrādāšana un ādinība,
- 9) mucinieki,
- 10) kugu būvētāji,
- 11) eļļas spiedēji,
- 12) miesnieki,
- 13) melderi,
- 14) maiznieki,
- 15) apgērbu darināšanas nozarē:
  - a) skroderi,
  - b) kažocnieki,
  - c) kurpnieki,
- 16) pirtnieki - kas rūpējās par tīrību,
- 17) namu cēlēji - namdari, stiklinieki.

Tādi amati ir minēti Rīgas parādnieku grāmatā, ne nu tā tieši, bet netieši redzams no tā, ka ar tādiem amatiem ir nodarbojušies. Šis saraksts protams nav pilnīgs, jo varēja tieši būt tāds amats, kuru darbiniekiem neiznāca darīšana ar Rīgas parādnieku grāmatu.

No pārējām profesijām Rīgas parādnieku grāmatā ir vēl reprezentēti:

- 1) ormani,
- 2) sīktirgotāji,
- 3) nesēji,
- 4) naudas mainītāji,
- 5) ārsti,
- 6) Feldšeri,
- 7) advokāti un
- 8) skriiveri.

No Rīgas saimniecības grāmatām redzam, ka 14. gadu simteņa sākumā vēl bij:

- 1) kaļķu dedzinātāji,
- 2) ķieģeļu dedzinātāji,
- 3) medus kārpēji,
- 4) kalēji,
- 5) grāpju lējēji (paplāšu lējēji),
- 6) sudrabkaļi,
- 7) zvanu lējēji,
- 8) ratu taisītāji,
- 9) stopu taisītāji (ne mērīšanai, bet šaujamo stopu taisītāji),
- 10) sedlinieki,
- 11) virpotāji,
- 12) dzintara virpotāji,

- 13) rožu kroju izgatavotāji (rožu kronis - krelles pātaru skaitīšanai),
- 14) brugētāji,
- 15) krāsotāji,
- 16) tupeļu taisītāji,
- 17) mūrnieki,
- 18) muzikanti,
- 19) zāģeri un
- 20) vecmātes.

Vēl mums paliek apskatīt "Rīgas mantojumu grāmatu". Kas attiecas uz to, tad jāsaka, tās ir divas. Viena ir par laiku no 1385.gada līdz 1483.gadam, un otra ir par laiku no 1493. līdz 1574.gadam. Pēc šīm grāmatām amatnieku sarakstu vēl var papildināt ar:

- 1) dārznieki,
- 2) puķeļu taisītāji,
- 3) lielgabalu taisītāji,
- 4) drēbnieki,
- 5) cepuru taisītāji un vēl citi.

Šis saraksts, kas ir netiešs, bez šaubām - nav pilnīgs. Te mums ir jāspriež pēc netiešiem norādījumiem, bet kuri jau ir minēti, tie tad droši arī pastāvēja. Ne visi šeit jau konstatētie amati bij tādi, kas bija saistīti ar cunftēm - amatu (remesi).

No šiem dokumentiem konstatējam, ka 13. g. simteņa otrā pusē Rīgā bija 49 amati.

14. g. simteņa pirmā pusē ir bijuši 29 amati (ar to vēl nav teikts, ka būtu samazinājies amatu skaits).
14. g. simteņa otrā pusē var saskatīt 63 dažādus amatus.
15. g. simteņa pirmā pusē liecinājumos ir 23 amati. Ja nemam klāt mantojuma grāmatu, tad varam saskaitīt:
15. g. simteņa pirmā pusē 68 amati un
15. g. simteņa otrā pusē 30 amati.

Redzam, ka svārstības ir lielas un nevaram pielaist, ka amatu skaits būtu strauji samazinājies un tad atkal pieaudzis. Piemēram 15. gadu simtenī nevaram konstatēt maizniekus un vecmātes. Te nu redzam, ka bez maizes tomēr nevarēja dzīvot. No šiem skaitļiem redzam, ka:

- 1) notiek amatu diferencešanās, ir konstatējama specializācija;
- 2) dažādas jaunas vajadzības rodas, dažas izgaist. Būtu un stopu taisītāju vietā rodas lielgabalu lējēji un tamlīdzīgi.

Jautājums ir, ko mēs varam atrisināt ar šiem sarakstiem?

- 1) kādas tautības bij amatnieki un
- 2) kāds daudzums bij amatnieku.

Runājot par 13. un 14. gadu simteni nav konstatējami ierobežojumi. Tādi rodas vēlāk ar cunftu iekartas nostiprināšanos. No otras puses konstatējam arī, ka šīnī laikā daudz nozarēs bij iecelotāji no Vācijas piejūras pilsētām, sevišķi no Visbijas un no Dānijas. Amatnieki galvenā kārtā bij vīrieši, bet līdz 1300 gadam principā nav izslēgtas arī sievietes. Pirmajās cunftēs tās uzpēma kā biedrenes. Kad cunftes izveidojās tiktāl, ka bez arodniecisko interešu pastāvēšanas ieguva arī militaro un politisko svaru, tad sievietes cunftēs neuzpēma. Dokumentos bieži var arī konstatēt gadījumus, kur minēts, ka amata nodarbes īpašniece ir sieviete. To nu var viegli izskaidrot, jo sievietes pašas kā galvenās meistarienes nav konstatējamas, bet gan tikai kā īpašnieces.

Tas varēja notikties ar atraitnēm, kas mantoja vīra uzņēmumu, vai arī citādi mantojot. Seit tad ražoja preces tā, ka bij tāds vīrieši dzimuma zellis un tas to lietu vadīja un ražoja.

AMATNIEKU ORGANIZACIJA

13. gadu simteņa beigās Rīgā radās pirmās amatnieku sabiedrības. Tās varam konstatēt gan ne tiešā ceļā. Kā drošākais līdzeklis te būtu

š r a g a s - amatu statuti,

bet no 13. gadu simteņa nav neviens uzglabājies. Ir saglabājušies tikai no 14. gadu simteņa otrās puses. Mums tomēr ir viena netieša liecība, ka Rīgā ir bijušas dažādas amatnieku cunftes, proti, Hapsalas pilsēta aizņēma savas tiesības no Rīgas 1294.gadā, kurās ir minēta arī audēju amats - cunfte. To varam saprast tā, ka tāda cunfte pastāvēja arī Rīgā.

Par šo cunftu izcelšanos ir daudz teoriju. Vēlāk atreferēsim dažas valdošās jaunāko laiku teorijas. Kāda attīstība bija Rīgā? Ja runājam par organizacijām, kurās ietilpa amatnieki, tad pirmās bija

g i l d e s - brālības (fraternitates), kuru locekļus saistīja savstarpējs palīdzības pienākums un kuru locekļiem ir tiesības uz šo savstarpējo palīdzību.

Gildes biedriem palīdzēja trūkuma gadījumos - kad vajadzēja palīdzēt. Pavādīja mirušos un rūpējās par dvēseles glābšanu tādā veidā, kad uzturēja uz altara degošu sveci un noturēja aizlūgumus. Svarīga loma bija kārtējo mielastu sarīkošanai.

Gildes apvienoja dažādas kārtas un kā vīriešus, tā sievietes. Gildēm pārvalde bija vēlēta. Bija p r i e k s n i e k s, vecākie un citas amata personas. No 13. gadu simteņa vidus ir pirmās ziņas par gildēm. Vecākā ziņa datējama ar

1252. gadu. Šinī gadā bij "Svētā krusta un svētās trīsvienības brālība. Tās statuti ir no minētā 1252. gada. Šinī laikā radās vēl vesela rinda:

svēto asiņu,

NIKOLAJA,

ANTONIJAS,

ĢERTRUDEŠ,

Svētās MARIJAS un citas gildes.

Statuti no šīm gildēm nav saglabājušies. Par tām varam spriest izsekojot Rēveles gildēm, kurām statutu (šrāgu) paraugs bij no Dānijas. Atsevišķie paraugi saskanēja ar STORE HEDINGA statutiem (ar mūsu MĀRAS statutiem)

1352.gadā, simts gadus pēc "Svētā krusta un . . . . ." liekas, atsevišķi izdalījās kāda grupa un apvienojās mazā gildē. Tās nosaukums bij vēl dzīvs nesen.

Šinī gadā pārtulkoja vācu valodā no latīņu valodas "Svētā krusta un svētās trīsvienības" statutus un pielāgoja amatnieku vajadzībām. No šīs šrāgas ir saglabājušies fragmenti.

1354.g. tirgotāji dibināja tādu pašu gildi. Tā bija vēlākā lielā gilde. Amatniekus tur uzņēma kā izņēmumu-zeltkaļus.

Abas šīs gildes nav dibinātas interešu aizstāvēšanai, bet ir dibinātas sadzīves veicināšanai, mirušo pavadīšanai un dvēseļu glābšanai. Šīs šrāgas līdzīgas "Svētā krusta un svētās trīsvienības" šrāgām.

Lielā gilde neaprobežojās tikai ar namnieku uzņemšanu, bet tā uzņēma arī viesus. Tas kļūst saprotams atceroties Rīgas tirdzniecības politiku šinī laikā. Ja mēs prasām 13. gadu simteni pēc cunftēm, tad jāsaaka, ka tās šinī laikā nav pierādāmas. Tikai 14. gadu simteņa otrā pusē, pēc 1352.gada mēs varam konstatēt dažu cunftu - amatu šrāgas. Daži šie amati ietilpa lielā gildē. Ar

- 1360. gadu ir datējamas zeltkaļu amatu šrāgas. Tās kā minējam ietilpa lielajā gildē.
- 1375.gadā datējamas kurpnieku amatu šrāgas, ar
- 1375. " " mucinieku amatu šrāgas, ar
- 1382. " " kalēju amatu šrāgas, ar
- 1383. " " šķērētāju amatu šrāgas,
- 1392. " " maiznieku amatu šrāgas,
- 1397. " " kažocnieku amatu šrāgas.

Lielākā daļa no šīm šrāgām -kas ir saglabājušās ir noraksti.

No 1386.gada ir alus nesēju šrāgas.15. g.s. noraksts.

Šo alus nesēju amatu (cunftu) raksturs ir garīgāks kā citu cunftu raksturs. Šie ir astoņi amati - cunftes, kas ir konstatējami 14. gadu simtenī. Vai šis saraksts ir pilnīgs, to nezīnam. Šinī pašā laikā turpināja pastāvēt arī abas gildes. Tām bija cits raksturs.

Vēlāk īpatnēja rakstura sabiedrība ir melngalvju sabiedrība. Tās locekļi bija jauni cilvēki - kuginieki, zeltkaļi u.c. Šī sabiedrība uzsvēra laicīgo sadzīvi, kā jau jauni cilvēki un bija vairāk aristokrātiskāka. Svētais MAURICIJS bij viņu patrons. No viņu emblemas ir arī cēlies melngalvju nosaukums. Melngalvju nams ir vecākais laicīgais nams Rīgā. No šīs melngalvju sabiedrības ir saglabājušies ievērojama trauku kolekcija (sudraba trauku).

14. gadu simteņa nestrisinams jautājums saistās ar šrāgām, ko sauc par

k r e g g e š r ā g ā m (DIDRIKA KREYGES vārdā).

1390.gadā bij mūrnieku sabiedrība. Nevis visu mūrnieku sabiedrība, bet noteiktas mūrnieku grupas sabiedrība. Te bija apvienoti tādi mūrnieki, kas cēla kādas lielas sabiedriskas ēkas, jādōmā ordeņa pilis vai citas, tas nav noteikti izskaidrojams. Zīnam, ka viduslaikos lielākās celtnes cēla simtiem gadus ilgi. Tad arī amatnieki, kas cēla šādu ēku apvienojās atsevišķā cunftē. Tas ir viss, kas ir saglabājies no 14. gadu simteņa.

No šīm šrāgām varam redzēt šo cunftu organizāciju. Redzam, ka cunftes bij pakļautas rātei tādā kārtā, kā

- 1) bij jāprasa no rātes cunftes dibināšanas atļauja un
- 2) bij jāprasa rātei šrāgu apstiprināšana un dažādus labojumus un papildinājumus šrāgās varēja izdarīt tikai ar rātes atļauju.
- 3) Šrāgu izpildīšanas pārraudzību izdarīja rāte, ka amatu sapulcēs piedalījās arī rātes locekļi.

Tas bija no vienas puses, bet vai no otras puses no cunftēm pārstāvji nepiedalījās pilsētu lietu izšķiršanā. Šādas tiesības cunftes ieguva vēlāk, sākot ar 15. gadu simteni, arī tikai pakāpeniski, ne tieši atsevišķas cunftes, bet tādā veidā, ka mazā gilde blakus lielai gildei sāka piedalīties pilsētas pārvaldē sākot ar 15. gadu simteni.

Salīdzinot ar Vakar-Eiropu, kur amatnieki šīs tiesības izkaroja lielās cīņās, pie mums Rīgā tas notisinājās mierīgi. Tikai 1584.gadā notika kalendara nemieri, kur izpaudās cunftes centieni runāt līdzī pilsētas finanču lietās.

KĀ ŠRĀGAS RADĀS?

Zeltkaļu šrāgas ir aizņemtas no Libekas. Varētu domāt, ka arī citu cunftu šrāgas ir aizņemtas no Libekas, bet tiešu pierādījumu par citām nav, izņemot zeltkaļu šrāgas.

Īpatnējas ir 1595.gada cepurnieku šrāgas. Tās izstrādāja atsauktie no Libekas, Hamburgas, Rostokas un citām pilsētām specialisti, vai ar citām šrāgām arī tāpat bij nevaram konstatēt. Tikai visās šrāgās ir lielā mērā konstatējams vācu iespaids.

SATVERSME, KAS ATSPUGULOJĀS ŠRĀGĀS

Šie statuti nokārtoja amata mācīšanās jautājumu, tā kā amats bija jāmacā pie pilntiesīga amatnieka. Tie bija mācekļa gadi. Lai varētu uzņemt par mācekli, vajadzēja būt dzimušam laulībā un vēlāk radās vēl jauns nosacījums, ka vajadzēja būt arī vācietim. Kā reakcija pret šādu nosacījumu vēlāk radās tīri latviskas cunftes.

Šādu mācekli pie uzņemšanas par mācekli stādīja priekšā visiem amatniekiem. Māceklim bij jādod viena muca alus. Tāda bij uzņemšanas ceremonija. Katrs meistars varēja turēt vienu mācekli. Mācekļa laiku noteica pēc vienošanās, bet vēlāk to noteica arī statutos.

Kad māceklis bij iznācījies, tad viņam noteiktu laiku vajadzēja palikt pie tā paša meistara par palīgu, kas šo režīmu neizturēja, tad cunfte gādāja par to, lai tādā vairāk neviens neuzņemtu par mācekli.

Nākošā pakāpe bija zellis, kad māceklis bija beidzis mācekļa gaitas. "Zelļa" nosaukumu ir mēģinājuši latviskot un iznācis "amata biedrs", kas jāsaka - ir neizdevies. Kad jau bija kļuvis par zelli, tad varēja strādāt pie kura meistara gribēja. Bija zināms obligāts laiks jāstrādā pie tā paša meistara. Tad bija noteikts mazākais kalpošanas laiks pie viena meistara. Tas bija pusgads. Mainīt darba vietu varēja tikai Lieldienās un Miķeļos.

Ja zellis nāca no citurienes, tad viņam bija jāstrādā izmēģinājuma laiks. Zelļu skaits visumā nebija ierobežots. Kurpnieku amatam tas bija ierobežots uz 4. Alga arī nebija normēta. 14. g. simtenī maksāja pēc vienošanos. Kažocnieku alga, piemēram, bija fiksēta uz 4 markām gadā.

Uz zelli attiecas konkurences aizliegums (modernās tirdzniecības jēga dziens). Ražojumus, ko viņš pats izgatavoja no sava materiala, bija vispirms jāpiedāvā pirkšanai pašam meistaram.

Socialais stāvoklis zellim nebija tāds, ka viņš būtu pilnīgi patstāvīgs. Lielā mērā viņi bija meistara uzraudzībā. Viņus varēja sodīt par sliktu uzvešanos, neierašanos darbā, sirojumiem pa naktīm u.t.t. Sodi bija - atvilka no algas, ieslodzīja pie maizes un ūdens un varēja arī pilnīgi izslēgt no amata.

Nākošā pakāpe bija jau m e i s t a r s, kas dažos statutos izteikts izteikts ar terminu "pašu kungs". Par meistaru varēja kļūt pēc noteikta kalpošanas laika notecēšanas un pēc zinama darba prasmes pierādījuma. Prasīja tā saucamo "meistara stīki", kas sākumā arī bija prasmes pierādījums, bet vēlāk izvērtās par šķērslī, kas neļāva iekļūt meistara pakāpē, jo bij īsti grūts. To pierāda tas, ka 14. gadu simtapa amatnieki pret to protestēja.

Vēlāk prasīja arī vēl zinamu mantas cenzu, no 2 līdz 8 markām un vajadzēja būt arī darba rīkiem un brunām, jo amatniekiem bij jāaizstāv pilsēta. Zēllim tad vajadzēja pārējiem meistariem dot mielastu un vienu mucu alus.

14. gadu simtenī mielasts bija mērens. Kalēji, piemēram, nevarēja prasīt vairāk par vienu zāvētu šķiņķi un vienu cepeti, protams, ka kvalitātei jau nu vajadzēja būt labai.

Meistari tāpat uzraudzīja visu cunfti. Te bija ļoti sīka reglamentācija:

- 1) attiecība uz svētdienas mieru un
- 2) uz jēlvielu iegūšanu.

Ja kādam meistaram izdevās lēti nopirkt preces, tad viņam vajadzēja dalīties ar citiem meistariem.

Pārkāpumus sodīja un augstākais soda mērs bija izslēgšana no amata. Cunftu satversme bija tāda, ka viņas pārvaldīja

v e c ā k a i s j e b e l t e r m a n i s (äter Mann),

kuru ievēlēja uz noteiktu laiku un

divi p i e s ē d ē t ā j i,

ko vēlēja uz diviem gadiem. Vecākais reprezentēja amatu, vadīja sanāksmes, rūpējās par kārtību amata svētkos - JĀNOS un Vasarsvētkos. Sanāksmes notika Lieldienās un MIKEĻOS. Puse no amata locekļiem bija kvorums, sanāksmēs apsprieda arodnieciskos jautājumus, izšķīra strīdus, tiesāja pārkāpumus. Šādas sanāksmes parasti noslēdzās ar saviesīgiem sarīkojumiem.

Cunftu uzdevums bija:

- 1) gādāt par patērētāju interesēm,
- 2) nodrošināt amatniekiem pārtiku,
- 3) uzturēt amatnieku godu,
- 4) rūpēties par amatnieku sabiedrisko dzīvi un
- 5) rūpēties par amata locekļu dvēseļu glābšanu uzturot altarus, rīkojot aizlūgumus, pavadot uz kapiem.

Jāsaka, ka ar cunftu iziršanu, nodrošināt amatniekiem pārtiku, kļuva svarīgāks par pārējiem. Vēlāk nāca klat dažādi ierobežojumi, pie kuriem pakavēsīmies sīkāk.

A M A T I L Ē. UN 16. G. S I M T E N Ī

15. un 16. gadu simtenī iestājās uzplaukums, ja vispār mēs varam spriest pēc tā, ka iesākās amatu diferenciacija, ka šīnī laikā registrētas vairāk šrāgas. Tā ar

1403.gadu ir datējamas zvejnieku šrāgas.

1415. gadā ir datējamas pilsētas kalpotāju šrāgas. Tie nu gan amatnieki nebija. Tiem bij vairāk garīgs raksturs - rūpēties par dvēseles glābšanu.

1436.gadā	ir datējamas	kaņepāju vērpēju šrāgas,	
1450.gadā	"	"	alus nesēju šrāgas,
1458.gadā	"	"	bīķeru izgatavotāju šrāgas,
1458.gadā	"	"	linu audēju šrāgas,
1459.gadā	"	"	mūrnieku šrāgas,
1487.gadā	"	"	smalkmaiznieku šrāgas,
1494.gadā	"	"	balgnieru šrāgas.

Šinī pašā 15. gadu simtenī varam konstatēt arī statutu pārregistrēšanas. Tā pārregistrē: -

1466.gadā	alus nesēju šrāgas,
1492.gadā	skroderu šrāgas.

Kā redzam no šiem datiem pavisam bija kādas 18 a 19 šrāgas, bet visas šīs šrāgas nebija amatnieku šrāgas. Amatnieku šragu bij no 12 - 13 Daudzi svarīgi amati pēc mums saglabājušamies šrāgām nemaz nebija organizēti:

miesnieki,
namdari,
podnieki,
melderi u.c.

Mazākais viņi neietilpst šinīs minētās un esošās šrāgās. Varētu teikt, ka šrāgas ir pazudušas, bet mēs to konstatēt nevaram.

Alus nesēju organizācijā uzsvērts garīgais raksturs. Šinī gildē neietilpa alus nesēji vien, bet arī rātskungi un garīdznieki. Šinī amatā netika ierobežots uzņemamo skaits kā pārējos amatos.

16. gadu simtenī mēs šo šragu sarakstu jau varam vēl papildināt: -

1512.gadā	konstatējamās	krievu tirgotāju šrāgas,
		jostu taisītāju "
		saksu kalēju "
1536.gadā	galdnieku šrāgas,	
1541.gadā	stiklinieku "	
1577.gadā	makstu taisītāju šrāgas, (zobeniem). Šādas makstis konstatētas šinī gadā Rīgas izrakumos.	
1579.gadā	ziemišķu ādu gērētāju šrāgas,	
1583.gadā	konstatējamās	atslēdznieku,
		piesu kalēju,
		ieroču taisītāju un
		pulksteņu taisītāju šrāgas.
1594.gadā	konstatējamās	cepurnieku šrāgas.

16. gadu simtenī statutus groza mūrnieki, mucinieki un citi.

16. gadu simtenī varam jau saskatīt 21 amatu (cunftes). Tā tad skaitlis iet uz augšu. Šī 16. gadu simteņa beigas ir svarīgas un interesantas, ka sāka rasties un norobežoties atsevišķi latviešu amati. Iemesli tam bija: -

- 1) tās radās kā reakcija pret vācu agresīvo noslēgšanos. Latvieši arī noslēdzās savos amatos.
- 2) Vācu amatos neradās pietiekošs pieaugums, ka tiem nepietika mācekļu. Literatūrā šo iemeslu neatrodam, bet tas bija viens no svarīgākiem iemesliem. Šis otrais iemesls izskaidro to, ka sāk rasties jaukti amati.

Tagad itkā oficiāli sāk apstiprināt, ka amatos var uzņemt un būt par locekļiem arī latvieši, piemēram, linu un kažocnieku amatos.

Starp latviešiem un vāciešiem jau 1562.gadā kažocnieku amatā izcēlās konflikts un beidzās ar to, ka arī šinī amatā nolēma uzņemt latviešus. Zīmējoties uz lina amatu, jāseka, ka sākumā tas bija jaukts, bet vēlāk pārvērtās par latviešu amatu. (vāciešiem trūka pieauguma). 1544.gadā šrāgā konstatējam, ka bij pilntiesīgi kā latvieši, tā vāci. Tieši ir minēts, ka latviešus var uzņemt, bet igauņus un leišus nevar uzņemt.

16. gadu simtenī varam konstatēt zinamas izviršanas pazīmes. Sāk normēt mācību laiku, kas bij no 2 - 4 gadiem. Makstu taisītājiem bij mācību laiks 6 gadi. Normēja arī laiku, cik ilgi jākalpo, kad kļuva par meistaru. Mūrniekiem tas bij 4 gadi, muciniekiem 2 gadi. Te tiek ieviests vēl jauns spaiids - ceļošana. Rodas v a n d e r z e l l i. 16. gadu simtenī tādi jau konstatējami kalējiem un zie - mišku ādu amatniekiem.

Cits ierobežojums attiecās uz zelljiem, kas nav mācījušies Rīgā. Tos pielauda pie meistara stīka, ja nostrādāja Rīgā 2 līdz 3 gadus. Sādejādi spaidu kartā normēja meistaru skaitu. Tas bija nopietns solis sastinguma virzienā, kas vēlāk šo cunftu iekārtu padarīja ļoti neciešamu. Cunftu spaidi bija šādi:

1) ierobežoja meistaru skaitu

1544.gadā	noteica	<u>smalkmaiznieku skaitu</u>	uz	16
1562.gadā	"	<u>linaudēju skaitu</u>	uz	13
1593.gadā	"	<u>kaņepāju pārstr.</u>	"	132

2) Bez meistaru skaita ierobežošanas turpmāk vēl par amatnieku varēja būt tikai tas, kas bija cunftē. 1502. un 1503.gadā izdod noteikumus, ka vajaga amatniekus, kas neietilpa cunftēs. Tos nosauca par "maizes zagļiem!" Tos ieveda melnos sarakstos un vajāja.

3) Norobežoja sīki atsevišķo amatnieku kompetences.

19. lekcija

25.XI.38.

Redzējām, ka 16. gadu simtenī ir jau saskatamas cunftu sairšanas pazīmes, kas vēlāk pie tā arī noveda. Tas izpaudās tā, ka sākās dažādi ierobežojumi:

- 1) normēja meistaru skaitu atsevišķos amatos,
- 2) normēja atsevišķo amatu un atsevišķo amatnieku kompetences,
- 3) vispār norobežoja cunftīgos amatniekus no ne - cunftīgiem.

L A T V I E Š U L O M A R Ī G A S
A M A T N I E C Ī B Ā

Mēs varētu arī plašāk jautāt - kāda bija vispār latviešu loma.

1914. gadā vēsturnieks KRODZNIĒKS raksta, ka ja runājam par latviešu vēsturi, tad pirma kārtā ir jārunā par laucinieku vēsturi. Tā nu gluži nav. Latvieši bij arī pilsētās, Rīgā un pārējās mazākās Livonijas pilsētās. Ja uz pilsētu skatāmies ar tagadējām acīm, tad Rīga bija vienīgā pilsēta, ko varētu par pilsētu atzīt, Livonijas latviešu daļā. Igaunijā arī būtu pilsētas, bet tās nu mūs neinteresē.

Ja nu runājam par latviešu stāvokli Rīgā, tad jāsaka, ka jau jautājums par Rīgas dibināšanu ir neskaids, bet kas mums ir tomēr svarīgs tādā ziņā, ka vāciešu Rīgas vieta jau pastāvējusi lībiešu Rīga. Mazākais mums ir ziņas, ka Rīga ir dibināta 1201.gadā, bet arī šis gads tagad nav vairs pieņemams kā neapšaubams. Kada bija pirmsvācu Rīga, to mēs nezīnam. Ir gan zināms, ka 1201.gadā Rīgas vietā jau atradās lībiešu ciemi (viens vai vairāki). Tā tad izriet no vēlākām ziņām.

No tā ir saprotams, ka bez vāciešiem, pēc vācu Rīgas dibināšanas, bij arī šīs zemes iedzīvotāji pirmā kārtā lībieši un sēļi. Tie bija pirmie nevācu iedzīvotāji. Tad vēl bij latvieši un neliels skaits krievu.

14. gadu simtenī Rīgā latvieši nevācu starpā jau ir dominējošais elements. Tagad mēs zinām, ka lībieši ir esīni-lējušies, bet kā šis process ir norisinājies, kad tas ir sācies, kad ir beidzies un kāpēc tas tā ir noticis, to arī mēs vēl nezīnam.

Tas būtu pateicīgs nākotnes uzdevums pētniekiem. Te šī problēma jāmin ne tāpēc, lai katrā ziņā Jūs ķertot pie šī darba un gūtu laurus, bet gan, lai uz vēsturi skatītos ar vaļējām acīm.

14. gadu simteņa sākumā, kad latvieši nevācu starpā Rīgā bija domīnejošais elements, bija vēl brīvi. Tas bija dzimtbūšanas sākums. Ka latvieši Rīgā bija brīvi, ir saprotams arī ņemot vērā pazīstamo viduslaiku pilsētu iekārtu, ko labi raksturo teiciens: "Pilsētas gaisss dara brīvu". Ja cilvēks pilsētā nodzīvoja vienu gadu, un vienu dienu, tad viņu nevarēja atprasīt atpakaļ.

Kad dzimtbūšana vēl nebija nostiprinājusies, ir konstatējams, ka latvieši Rīgā ir bijuši, bet tam vēl nav lielas vērtības. Kad dzimtbūšana vēl nepastāvēja, tomēr viens nebrīvības veids bij. Tas bija drellu instituts. Te jāsaka, ka mēs nepazīstam arī tādus gadījumus, kad Rīgas namniekam būtu bijuši drelli. Tād no tā varētu secināt, ka Rīgā neviens nebrīvības veids nav bijis.

Tāpat nav konstatējams nebrīvības veids (forma), kas izrietētu no parādu kalpiņas, kaut gan ir konstatējams, ka lai glābtos no parādiem uz Rīgu ir bēguši, jo sevišķi vēl tad, kad nebrīvība vispār uz laukiem pieauga, tas ir dzimtbūšanas laikā.

Liela daļa no šiem dokumentiem ir izdota. Tos ir izdevis Rīgas pilsētas vēsturiskais arhīvs. KUNDZIŅA un WILKINS ir izdevēji. Pēc šiem dokumentiem ir iespējams izsekot, kā šis bēgšanas process uz Rīgu norisinājās. Šo izdevumu sauc:

"Dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu"

Nosaukums "dzimtlaužu" tomēr jāsaka nav pareizs, jo uz Rīgu bēga vairāk parādnieki. Tāpēc pareizāks būtu bijis

"Parādnieku un dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu".

LATVIEŠU TIESISKAIS STĀVOKLIS RĪGĀ

Jāsaka, ka kļūt par Rīgas namnieku bija viegli 13. un 14. g. simtenī.

Tas bija iespējams tādā veidā, ka samaksāja noteiktas nodevas - 12 ēras un vēlāk pusmarku.

HETTICHS ir izteicis domu, ka latviešu neesot bijis Rīgas namnieku starpā (vārds namnieks tiek mūsu kursā lietots vārda pilsonis vietā) Tas jau bijis pagājušā gadu simtenī, kad viņš šādas domas izteica.

Šī doma nu, protams, ir nepareiza jau tādēļ vien, ka alus nesēju brālībā liela daļa no biedriem bija latviešiem, bet šinī brālībā vispār varēja sastāvēt tikai namnieki. Šādu pierādījumu ir daudz. Lai tā lieta būtu drošāka, te varētu vēl pieminēt to, ka "Rīgas parādnieku grāmatā", kuru mēs daudzkārt esam minējuši, arī ir ierakstīti latviešu namnieki, kas dzīvojuši Rīgā. Ka viņi ir bijuši latvieši, to mēs saprotam un izšķiram pēc vārdiem. Tādi vārdi piemēram ir :

KLAVESS, KUNLESS, KUNE, SMENS, SUSIKE.

Pēc vārda spriežot visi šie namnieki ir noteikti latvieši.

16. gadu simtenī latviešiem Rīgā daudzejādā ziņā sākās ierobežojumi. 1530.gadā konstatējam rātes nosacījumu, ka visiem nevāciešiem un iekšzemniekiem jāiegūst namnieku tiesības par pus marku. Tā tad, lai kļūtu par namnieku jau vajadzēja samaksāt pus marku.

Latviešu tiesību ierobežošana sākās vispār tad, kad vācieši sāka noslēgties. Par šādiem tiesību ierobežojumiem šis tas mums ir ziņams. Te atceresimies to, kas tika teikts par viesu tiesību ierobežošanu. Cēlonis, kas vāciešus pamudināja tā noslēgties no vienas puses un kas pamudināja ierobežot latviešu tiesības no otras puses un kādi tam bij cēloņi (ka latviešu tiesības ierobežoja) un kā šis process norisinājās, vēl nav noskaidrots.

Te būtu pateicīgs tēmat noskaidrot šo jautājumu, kāpēc šāda parādība notika.

Te varbūt ir svarīgs tas apstāklis, ka sāk izplatīties dzimtbūšana Livonijā. (Protams tad arī Latvijā). Latvieši blakus igauņiem tad arī bija galvenais dzimtlaužu kodols, atskaitot varbūt mazu krievu, leišu un poļu minoritāti. Kad dzimtbūšana izcēlās, tad jau pats latviešu nosaukums spieda norobežoties, jo latvieši tādu bija dzimtlaudis.

Jeb var arī būt, ka tīri ekonomiski apstākļi spieda norobežoties no latviešiem. Var jau arī domāt, ka šie tīri ekonomiskie apstākļi nebija vienīgi, un ka šādas tendences nodrošināt namnieku pārtiku bija izdevīgi panākamas, samazinot konkurenci tā, ka latviešus un pārējos nevācus izslēdza no pārtikas.

Jāsaka, ka visi šo norobežojumu mēģinājumi nav saprotami tā, ka ja reiz bija rātes ziņojums, tad ar to jau viss bija panākts. Atceresimies, ka 1399.gadā aizliedza latviešu un vācu tirgotājiem sabiedroties jauktās sabiedrībās kā dokumentos minēts . -

"w e d d e r l e g g h i n g e s "

17. gadu simtenī šo aizliegumu atkal atkārtoti. No tā mēs varam spriest ka šis aizliegums ir pārkāpts, jo citādi taču nekādas vajadzības nebūtu to vēl atkārtot.

Kas zīmējās uz amatniecību, tad jāsaaka, ka norobežošanās neizrietēja no pilsētas rātes - pilsētas magistrata, bet no pašam cunftēm. Par tādu norobežošanu no latviešiem nevar uzskatīt to, ka 1252.gadā gildes statutos ir ieviests nosacījums, saskaņā ar kuru "Svētā krus-ta gilde" neuzņēma pirtniekus un audejus!

Tur ir cita lieta. proti, kad viduslaikos vispār dažus amatus uzskatīja par piedauzīgiem. Tādi bij pirtnieks un audejs.

Tāda parādība ir arī pie citām tautām sastopama. Tāpēc šis fakts, kā neuzņēma gildē pirtniekus un audējus nav uzskatams par latviešu tiesību ierobežojumu.

Atpēsimies, ka 14. gadu simtenī - 1354.gadā dibinājās lielā gilde un ka tur neuzņēma amatniekus, jo tiem bija sava gilde un arī nevācus. Te jau sākās norobežošanās.

1375.gadā mucenieki neatlāva pieņemt latviešu mācekļus,
1383.gadā šķērētāji arī iet tādā pašā virzienā,
1390.gadā mūrnieki,
drēbnieki un
kurpnieki arī aizliedz uzņemt latviešus par
mācekļiem.

Tas izpaudās attiecīgās šrāgu redakcijās.

Cita rakstura ierobežojumi ir, ka

1392.gadā maizniekiem aizliedz precēt latvietes. Te kā redzam iejaucās tīri personīgās darīšanās. 15. gadu simtenī 1469.gadā varam konstatēt, ka attiecībā uz latviešiem ir vēl ierobežojums, proti, ka pilsētas rāte ir aizliegusi tiem nekustamus īpašumus.

Ar to nav teikts, ka šinī gadā tiek izdots šāds aizliegums. Tas ir gads, kurā mēs varam konstatēt šādu aizliegumu. Šis fakts ir sekošs:

Redzam, ka tanī gadā kāds pārdod nekustamu īpašumu KLĀVAM LACHARMUNDAM - alus nesējam. Viņš pats, kā teikts dokumentā bijis latvietis, bet sieva viņam bijusi vāciete. Kā redzam, pēc uzvārda nu gan viņš neizliekas latvietis. Šis gadījums nu ir tāds, ka LACHARMUNDAM nelauj pirkt nekustamu īpašumu, motivējot to tā, ka nevāciem nav tiesību iegūt nekustamus īpašumus. Dokumentā minētā frāze ir:

"De was ens undudedsche, also dat he uyne lyggende grunde mochte egen bosetten."

Latviski tas būtu:

"Viņš bija nevācis, tādēļ viņš nekādu nekustamu īpašumu nedrīkstēja valdīt."

"Also dat" ir tā vieta šinī teikumā, kas rāda šaubas un ir neskaidra.

Šis dokuments ir vienīgais, kas ļauj spriest par to, ka latvieši nedrīkstēja iegūt nekustamus īpašumus. Interesanti ir tagad tas, kā viņi rīkojās, lai iegūtu nekustamus īpašumus. Te gāja tādu ceļu, ka pārdevējs, kas pārdeva nekustamu īpašumu, saņēma pretvērtību un nodeva īpašumu JĒKABA baznīcai un tā savukārt šo īpašumu nodeva lietošanai uz visu mūžu personai, kas gribēja šo īpašumu nopirkt, bet nedrīkstēja un uz visu viņa sievas mūžu. Tas bija parasts ceļš. Ja šāds aizliegums pastāvēja, tad varam spriest, ka katrā ziņā tas bija ceļš, kā šādu aizliegumu apgāja.

Jāsaka, ka tiem latviešiem, kam jau šāds īpašums bija, šāds aizliegums tos atpakaļ neatņēma. Vismaz nekur tādu liecību neatrodam, ka tiktu atņēmti atpakaļ. Neatrodam arī pierādījumus, ka būtu ierobežotas mantošanas tiesības. Šīs tiesības ir interesantas, bet nekāds centrs jautājums tās nav.

L A T V I E Š U O R G A N I Z A C I J A S

Latvieši arī savienojās organizācijās. Gildes bija organizācijas, kurās latviešu bij vairāk.

Tās no tīra garīga rakstura organizacijām vēlāk pārveidojās par arodu organizacijām. Nodibinājās arī latviešu amati. Lai redzētu šo attīstības gaitu apstāsimies tuvāk pie šī jautājuma.

No garīgām organizacijām, gildēm, latviešiem vecākā, kā liekas, ir zvejnieku gilde. Sīkāku ziņu par to trūkst. Sīkākas ziņas mums ir par nesējiem.

Jāsaka, ka 14. gadu simtenī nesēji bija vienīgā latviešu garīgā organizācija. Mēģināsim vispārīgi skicēt šo organizāciju attīstību: -

Rīgas latviešu sociālā grupējumā un mantas stāvoklī 13. un 14. gadu simtenī varam konstatēt trīs grupas: -

- 1) kalpotāji,
- 2) tirdzniecības palīgdarbinieki un
- 3) amatnieki.

ad. 1. Kalpotāji bija tie, kas kalpoja Rīgā par algu. Šī iedzīvotāju grupa sociāli bij visnepastāvīgākā. Nekādas pašu organizācijas pie viņiem nevaram konstatēt, garīgo vajadzību apmierināšanai viņi pulcējas ap gildēm.

ad. 2. Nākošā, otrā grupā mēs skaitam nesējus (dokumentos ir teikts - strādnieki un nesēji). Šo grupu nevajag sajaukt ar pirmo. Viņu nodarbošanās bija tirdzniecības palīgamati, galvenā kārtā transports - kugu izkraušana, iekraušana, preču novietošana noliktavās u.t.t. Šī grupā ir vairākas gradācijas. Uz augstākās pakāpes stāv

alus nesēji,
sāls nesēji,
nesēji un uz zemākās pakāpes
liggeri

Šīs grupas bija organizētas gildēs, vēlāk ieguva arodniecisku rakuru.

1386.gadā alus nesējiem, varam konstatēt, ka bij savs altaris un vikars JĒKABA baznīcā.
1450.gadā varam konstatēt, ka nesējiem arī ir savs altaris un vikars.
1463.gadā to pašu varam konstatēt arī par liggeriem.

Nesēji dokumentos ir minēti kā "loesdreger". Pareizāk šis vārds tulkojams būtu - nesēji, kas aizņēš mantas no kuģa vai noliktavas. Vēlāk šo nesēju vietā stājās sālsnesēji.

L i g g e r, dokumentos ir minēta kā zemāka kategorija šīnī grupā. Pareizāks tulkojums būtu - ostas strādnieki.

14. un 15. gadu simtenī šīnī grupa latviešiem ir trīs organizācijas:

alus nesēji,
nesēju, vēlāk sāls nesēju un
liggeru.

Šie trīs amati bija monopolizējuši visu transporta amatu Rīgā. Alus nesējiem un nesējiem bija katrā ziņā jābūt Rīgas namniekiem.

Kādēļ šīs organizācijas pārvērtās par arodu organizacijām, jo sā - kumā viņas taču bij garīgas brālības?

Ir domas, ka rāte to noteica ar dekretu. Šīs domas ir tomēr apšaubamas. Kad šīs trīs organizācijas pārvērtās par arodu organizācijām, tātad ir konstatējama atšķirība no pārējām organizācijām.

Lai kļūtu par to locekļiem nebija jāizstrādā meistara stikis un arī līdz 16. gadu simtenim nebija normēts locekļu skaits šīs trijās organizācijās.

Mēs varam konstatēt, ka divām no šīm trijām organizācijām - nesējiem un alus nesējiem Rīgā bija arī vēl cita sabiedriska funkcija -

jādzēs ugunsgrēks, jāpalīdz plūdu gadījumos, un jāuztur kārtība, ja Rīgā sapulcējās vairāk ļaužu.

Tas bija uzticības pierādījums, jo zinām, ka ugunsgrēka gadījumos bija tieši noteikts, ka latviešiem bija aizliegts sapulcēties pie ugunsgrēka. Tas ir atspoguļojies tā laika namnieku runās.

Latvieši tomēr nebija vienīgi šo organizāciju locekļi, to pirma - jos gados, bet viņi bija noteikti majoritāte. To var viegli saprast, jo šie arodi prasīja lielaku cilvēku skaitu, bet vāci uz Rīgu nenāca labprāt un kas nāca, tie neiestājās sociāli zemāk stāvošos arodos. Tie galvenā kārtā nodarbojās ar tirgošanos. Tas arī saprotams, ka šie arodi komplektējās no masām, kas plūda uz Rīgu.

Šie trīs transporta amati ir viduslaiku latviešu saimnieciskās dzīves centrs. Vecākie un citas amata personas bija šīs amatos vienīgi latvieši. Ir domas, ka raksveži reizēm bijuši vācieši. Šo amatu locekļu saraksti ir saglabājušies no 15. gadu simtapa vidus.

AMATNIEKI

(Runājot par latviešiem Rīgā tie ir III. kategorija)

ad.3. Ja mēģinātu konstatēt, kādi amatnieki Rīgā bij, tad tie visa pirms ir jāsadala:

- a) necunftīgie un
- b) cunftīgie.

Cunftīgie amatnieki bija organizēti tīros latviešu amatos vai arī jauktos amatos. Necunftīgie amatnieki bija ienācēji no laukiem. Pēc gilžu un citiem sarakstiem mēs varam konstatēt, kādi amati starp necunftīgiem amatniekiem bij reprezentēti. Redzam, ka necunftīgie amatnieki bij starp -

kriegelniekiem, kanepājiem, namdariem, brūveriem, maizniekiem un bij arī tādi, kas Rīgā savu amatu nevarēja piekopt, piemēram, kokcirtēji un tamli - dzīgi.

To mēs no šīm gramatām varam konstatēt tā ka varam blakus ir atzī - mēts amats. Ir skaidrs, ka savos amatos šie amatnieki nestrādāja, izņemot gadījuma rakstura darbus savos amatos, piemēram, kā nebūt gadījās, kādreiz arī pastrādāja. Viņi galvenā kārtā strādāja trans - porta darbus.

Cunftīgie bija organizēti un sociālā un saimnieciskā ziņā tie stāvēja uz augsta stāvokļa. Amati, kur ietilpa arī latviešu amatnieki bij:

Kažocnieki un audēji. Audēju amatā bij arī sievietes. Pirmais tīrais latviešu amats bij kanepāju vērpuju amats.

Par audēju amatu varētu stāstīt daudz. Pēc šā amatu biedra saraksta vārdiem varam konstatēt, ka 1544. gadā no 30 biedriem 8 nav bijuši latvieši.

Interesanta parādība ir tā, ka šie latviešu un vācu amatnieki norobežojās arī savukārt, ka audēju amatā neuzņēma leišus un igauņus. Kā redzam, arī latviešu amatniekiem bij šādas norobežošanās tendences.

S K A I T L I S K A I S   S A M Ē R S   S T A R P R Ī G A S   I E D Z Ī V O T Ā J I E M

Vispār Rīgas iedzīvotāju skaits viduslaikos mums nav zinams. "Rīgas parādnieku grāmata" neder šī iedzīvotāju skaita aplēšanai. Ir bijuši daudzi nesekmīgi mēģinājumi. Nevaram aplēst Rīgas iedzīvotāju skaitu arī pēc "Mantojumu grāmatas".

Par latviešu samēru ir problematisks liecinājums no 1454.gada Bāvests TEODORS NAGELS grib pierunāt ordeņa mestru uzbrukt Rīgai. Viņš apgalvo, ka pilsēta esot vāja, piemēram, ka viena trešdaļa no pilsētas iedzīvotājiem esot latvieši un nevāci. Tas ir rets gadījums kad latviešus izdala atsevišķi. Viņš min arī to, ka viņš to zinot, proti, ka viņam esot saraksti par dievgaldniekiem no visām Rīgas draudzēm.

Tā tas viņš ir runājis par visām personām, kas ir bijuši vecāki par 14 gadiem, apmēram par divām trešdaļām iedzīvotāju. Kā zinam, viduslaikos ar dievgaldu nebij tā kā tagad, ka tanī laikā tā lieta bija ļoti stingra, tad šie dati ir diezgan droši.

Ir arī mēģinājumi noteikt Rīgas iedzīvotāju skaitu.

Z E B A S T I A N S   M I N S T E R S

kā zinam no literatūras vēstures izdeva darbu, ko sauca par "Kosmografiju". Tur viņš dibinājās uz HAZENTĒTERA ziņām. Viņš raksta, ka Rīga esot tik liela kā Freiburga. Tas bija 1547.gadā. Ja nu mēs zinātu Freiburgas iedzīvotāju skaitu, tad varētu aprēķināt arī Rīgas iedzīvotāju skaitu.

Arī tas diemžēl nav zinams. HĀZENTĒTERS, tāpat SEBASTIANS MINSTERS pazina diezgan labi Bāzeli. Ja nu viņi salīdzinājumos neizraugas Bāzeli, bet Freibergu, tad acīm redzot tikai tāpēc, ka Bāzele ir par lielu. Ir pamats domāt, ka Bazele tanī laikā ir bijusi augstākā robeža.

1554.gadā Bāzelē apmēram bij 9000 iedzīvotāju un maksimālais skaits varēja būt 10.000

ARBUZOVŠ (jaunākais)

domā, ka Rīgā varēja būt no 6.000 līdz 8.000 iedzīvotāju. Latviešu skaits tad varētu būt ap 2.000

Redzam, ka šis vērtējums tomēr ir problematisks. Tas ir vienīgais, ko šeit varam teikt. Liekas, ka 8.000 būtu par daudz, jo 17. gadu simtenī ir drošāki dati un tur nedaudz pārsniegs 8.000. Spriežot pēc saimnieciskās rosības pieauguma ir jāpielaiž arī pieaugums.

Arī šeit statistikas zinātne uzsver, ka statistikas dati šādos gadījumos ir vērtējami, bet tie ir nedroši. Tie ir tikai abtuvenais vērtējums.

Varētu domāt, ka kautkādas ziņas par latviešu amatiem, amatnieku saraksti atļautu kautko spriest par šo skaitu. Ir saglabājušies ne - sēju un alus nesēju saraksti, bet liggeru saraksti nav saglabājušies. No tiem redzam, ka alus nesēju gildē laikā

no 1485. gada līdz 1519. gadam

caurmērā ir bijis 200 locekļu. Šis caurmēra skaitlis, kā no statistikas 1485. gada Jūlijs 10. diena labi būs zinams, maz ko raksturo. Te ir jāņem palīgā minimums un maksimums.

121 ir bijis vismazākais skaits vienā gadā un 300 ir bijis vislielākais 1517. gadā.

Par nesējiem mums ir tādi saraksti, kas rāda tos locekļus, jeb locekļu skaitu, kas iestājās šinī brālībā no jauna. Neko sevišķi daudz tas mums nedod, bet no tā mēs varam vērtēt, ka arī šinī amatā ir bijis apmēram tikpat daudz biedru.

Par liggeriem, kā jau teikts, nav saglabājušies tamlīdzīgi saraksti. Bet nu pēc organizācijas un amata rakstura varam spriest, ka to nav bijis mazāk kā pirmo divu. Ja nu par liggeriem arī varam spriest, ka arī to ir bijis mazākais tikpat daudz, tad šo organizēto latviešu grupu varam vērtēt uz 600. Šinī grupā tad neietilpa bērni un viena daļa sieviešu, jo sieviete šinīs organizācijās varēja sastāvēt tikai tad, kad tās pārveidojās par amatu organizācijām (iepriekšējās gildēs nevarēja sastāvēt, jo tām bij garīgs raksturs un rūpējās par vīriešu garīgām vajadzībām).

Uzņemto skaits, ko nesēji viena gada laikā savā gildē uzņēma svārstījās no 5 līdz 83, bet alus nesējiem no 18 līdz 161. Šis svārstības mums liecina, ka latviešu ieplūšana Rīgā nenorisinājās konstantā līnijā. Konstantu līniju nevaram saskatīt, jo latviešu ieplūšanai Rīgā bija lielas svārstības. Te būtu pateicīgs uzdevums noskaidrot, kādēļ šāda ieplūšana notika un mēģināt arī saskatīt. Tas varētu būt atkarībā no ražas gadiem - neraža, no mēra, dzimtbūšanas pastiprināšanas u.t.t. Varētu arī skatīties no kāda apgabala viņi plūda. u.t.t.

Jau vairākkārt minējām par konkurenci, kas spieda amatniekus uz no robežošanas. Arī latviešu amatos varam redzēt īpatnēju norobežošanu.

1534. gadā noteikts, ka nastu nesēji un liggeri drīkst būt tikai tie, kas Rīgā jau bijuši 4 gadi. Tā nosaka rāta.

Arī šis apstākļi jāņem vērā, kad konstatējam svārstības.

Uzņemšana šajās trijās latviešu gildēs (brālībās) neatkarājas ne tikai no latviešu pašu iniciatīvas, bet arī no ār pasaules apstākļiem. Cīņas starp Rīgu un ordeni arī ietekmēja latviešu pieplūdumu pilsētās. Tās nomāca Rīgas saimniecisko dzīvi stipri smagi.

15. gadu simtenī - 1481. gadā nesējos uzņemti 15 loc.

1482. " " " " 2 "

1483. "nen" tiek pat sanāksmes. Šinī gadā Rīgā norisinājās cīņas.

1484. " pilsēta bija uzvarētāja, tā ieņēma ordeņa pili Rīgā, nopostīja to un pie tā piedalījās arī Rīgas latvieši.

1484.	gadā	nesējos	iestājās	13	jauni	biedri,
1485.	"	"	"	9	"	"
1486.	"	"	"	37	"	"
1487.	"	"	"	120	"	"

Alusnesējos 15. gadu simteņa 90 - tos gados uzņemto jauno biedru pieplūdums samazinājās un 1492. gadā uzņemšanu pārtrauca pavisam, jo atkal uzliesmoja cīņas. Šoreiz pilsēta bija zaudētāja. Pilsētu nopostīja, tā bija jāatjauno un tikai PLETENBERGA laikā iestājās ilgstošs miers, latviešu amati uzplaukst.

1517. gadā alus nesēju brālībā ir 300 brāļi un māsas. Te ir atzīmējams interesants fakts, kam ar saimniecībās vēsturi ir maz sakaru, proti, ka nesēju brālībā 1517. gadā uzņem ANDREJU un JĒKABU KNOPKENU. 1521. gadā KNOPKENS Rīgā izcēlās kā reformators Rīgas PĒTERA baznīcā. (Šī organizācija bija garīga, tāpēc varēja kā brāļi sastāvēt arī baznīckungi).

REFORMACIJA

1524. gadā ticības reformācija Rīgā izpaudās revolucionārā veidā. No tā ir sprotams, ka garīgās brālības zaudēja savu nozīmi kā garīgās brālības. Šinī sakarībā ir interesants fakts, ka 1524. gadā Rīgā dibina nabagu lādi.

Sekojošā reformācijas demokratisma principam pārvaldē ietilpa rāte, lielā gilde, mazā gilde un no nesējiem JĒKABA celle. Tas nozīmē, ka nesēju mazā gilde vairāk pievērsās reformācijas mācībai un visu mantu, kas līdz šim bija nodota JĒKABA baznīcas pārvaldīšanai, tagad nodod jaunajai iestādei.

1925. gadā neredzam vairs, ka pārvaldē būtu kāds no nesējiem. Nesēji bija tie, kas pirmie pieslēdzās jaunajai mācībai. Par alus nesējiem nav zināms. Cik liela KNOPKENA ietekme ir bijusi, arī nav konstatējams.

L A T V I E Š U O R G A N I Z A C I J U T Ā L Ā K Ā

A T T Ī S T Ī B A

Svarīgi ir tas, ka gildes un amati pārorientējās no garīgām uz laicīgām lietām un kļūst par tīri arodnieciskām organizācijām. Tas pats ir sakars arī par nesējiem, alus nesējiem un liggeriem, kas kļūst par tīri arodnieciskām organizācijām.

No 1524. līdz 1540. gadam varam vērot daudzas jaunas parādības, ka neuzņem jaunus locekļus. Tāpat varam vēl daudz ko redzēt, jo līdzekļi, kas līdz šim kalpoja altāra un vikāra uzturēšanai, tagad izlieto nevis baznīcai, bet patērē paši gildes brāļi. Tie sarīkoja mielastus, atbalstīja biedrus, sadalīja uz galvīpām vai arī izlietoja gildes namu būvei.

1534. gadā visus šos trīs amatus pārorganizēja un šis gads ir sevišķi svarīgs ar to, ka turpmāk ~~kixx~~ par biedriem varēja uzņemt tikai tos, kas

4 gadi bija Rīgā dzīvojuši.

Šinī gadā normēja arī liggeru skaitu, nosakot to uz 70. Tā tad te ir novērojama ierobežošanās.

No kultūras vēstures ir svarīgi tas, ka 1535. gada nesēju saraksts ir sarakstīts latviešu valodā, tāpat 1555. g. alus nesēju saraksts ir sarakstīts latviešu valodā.

Tie ir pirmie saimnieciskā rakstura dokumenti, kas ir sastopami latviešu valodā.

Vispārīgi runājot par latviešu stāvokli Rīgā, jāsaka, ka pie dife-
rencēšanās starp vāciešiem un latviešiem reformacijai bij sava loma.
Zinam, ka dievkalpojumi katoļu baznīcā galvena karta bij latīņu valo-
dā, tāpēc agrāk valodai bij maza nozīme. Turpmāk tas bija citādi.
Sprediķu nozīme kļuva lielāka un pēc reformācijas vispār lūgšanas no-
turēja tēvu valodā un tāpēc šis valodu jautājums izvirzījās centralā
vietā un sāka dibināt latviešu draudzes.

Jāsaka, ka šāda noslēgšanās atsevišķās draudzēs bija radusies un saim-
nieciskā dzīve to nevarēja nolīdzināt, bet gan tikai paplašināt.
(To visu te mēs apskatām tikai plašāka vāriena dēļ).

Runājot par latviešu amatnieku tiesību paplašināšanos cunftēs, jāmin,
ka 1513. gadā kažocniekos pielaiž arī latviešu zēļus. Tāpat gald-
niekos 1541. gadā šrāgās atļauj uzņemt latviešus kā mācekļus. Sīk-
tirgotāju šrāgās 1522. gadā latvieši arī nav izslēgti.

16. gadu simtenī konstatējama vispārīga tendence, ka jauktie amati sāk
sadalīties. Pirmais fakts, ko zinām šinī virzienā ir, ka 1582. gadā
ir jau nevācu drēbnieku amats.

17. gadu simtenī apstākļi kļūst citādāki un latviešu (nevācu) amatu
skaitis pieaug.

A T T I E C Ī B A STARP MEISTARIEM

U N Z E Ļ Ļ I E M 16. g. s.

16. gadu simtenī šis attiecības pārveidojās tādejādi, ka līdz ar no-
slēgšanos kļūst grūtāki iegūt meistara nosaukumu. Iznāk tā, ka dau-
dziem cilvēkiem izredzes kļūt par meistaru zūd, jāpaliek par zēļiem
visu mūžu. Dabīgi, ka tādā gadījumā kārtas apziņa viņiem pieaug un
sāk rasties konflikti starp zēļiem un meistariem. Tas pa daļai iz-
skaidrojams ar to, ka zēļu vecums kļūst lielāks un viņi kļūst pats-
tāvīgāki.

1574. gadā	rāte nokārto	drēbnieku zēļu darba jautājumu.
1575. "	"	galdnieku zēļu darba jautājumu.
1581. "	apstiprina	atslēdznieku zēļu šrāgas.

Šie trīs dokumenti mums ļauj kautko teikt par zēļu organizācijām
16. gadu simtenī. Zēļi bija organizēti atsevišķās organizācijās, ko
vadīja divi vecāki zēļi, veda to grāmatas un kasi.

4 reizes gadā bij kārtējās sapulces, kur apsprieda kārtējos jautāju-
mus, kam sekoja mielasts. Līdzekļi sastādījās no kopējiem līdzekļiem:

kārtējām iemaksām,
zēļu naudām un no
sodiem.

Šinīs organizācijās 4 reizes gadā pārrunāto vajadzēja ziņot meista-
riem; kopējos līdzekļus izlietoja pabalstot slimības gadījumos un ci-
tos nelaimes gadījumos savus biedrus. Šo sociālo palīdzību dažos ga-
dījumos nokārtoja tā, ka par attiecīgo zēļi bija jā rūpējās meistaram.

Zēļu organizācijas loma parādījās, kad pienāca kāds vanderzellis.
Tad tas iegriezās krogū vai zēļu organizācijas namā, kur tas bija pa-
rasts. Tur tad katru dienu ieradās vecie zēļi apskatīties vai ir
kāds ieradies. Kad kāds ieradās, tad viņš maksāja nodevu, sarīkoja
iedzeršanu. Tad visi apspriedās, kur jaunajam zēlim varētu dabūt darbu.
Tā par viņu tad rūpējās, lai novietotu darbā.

Z E Ļ Ļ U D A R B A L A I K S .

Šis protams ir moderns jautājums. Te nav pareizs pārspīlētais uzskats. Īss šis darba laiks arī nebija.

galdniekiem bij no 5 rītā līdz 6 vakarā,
atslēdzniekiem " 4 " " 6 "
drēbniekiem bij jāceļas 5 rītā un jāiet gulēt 6 vakarā.

Atskaitot pārtraukumus darbā, darba laiku varam vērtēt uz 12 līdz 13 stundām.

Svētvakarā zēļi drīkstēja strādāt savu darbu. Tas bija sīki reglamentēts, pastāvēja konkurences aizliegums, par kuru mēs jau runājām. Bija aizliegts darba dienās pārtraukt darbu. Tāpat bija aizliegts sviņēt pirmdienas. Tā saukto "brīvo pirmdienu" atļāva tikai četras reizes gadā.

20. lekcija

28.XI.38.

M Ā C E K Ļ U J A U T Ā J U M S 16. g. s .

Pagājušā reizē jau runājām par zēļu stāvokli, ka daudziem zēļiem tagad zūd izredzes kādreiz kļūt par meistariem. Citur, piemēram, Vakar - Eiropā mēs varam konstatēt, ka zēļi sacēlas pret meistariem un sprieda no sava taisnības viedokļa kā šo lietu nokārtot.

16. gadu simtenī varam fiksēt, ka mācekļiem nav noteikts mācību laiks, piemēram audējiem. Šeit runājot par Rīgas amatiem varam teikt to, ka

mācekļu pieņemšana nav bijusi meistara darīšana,
bet te runā cunftes.

Māceklim bija jāriko mielasts iestājoties par mācekli, tāpat pēc mācību pabeigšanas. Šis mielasts bija blakus lieta, bet raksturo to, ka attiecīgo mācekļu jautājuma kārtošana bija amata darīšana.

C U N F T U L Ī D Z D A L Ī B A R Ī G A S

P Ā R V A L D Ē

16. gadu simteņa 30. un 40 - tos gados vēl vērojama īpatnēja parādība Rīgas amatos. Amatu pašapziņa ir jau tiktālu pieaugusi, ka amatnieki izrāda tendenci piedalīties pilsētas parvaldē.

Kas bija pilsētas parvalde? Ta bija

r ā t e, vai pilsētas padome, kollegiāla iestāde kas,
cik var spriest pēc visām mūsu rīcībā esošām pazīmēm
13. g.s. tikusi ievēlēta, bet vēlāk nav konstatējamas

nekādas vēlēšanas.

Kā tad tas komplektējās? Dabīgi taču, ka viens otrs no rātes locekļiem nomira un vietā vajadzēja jauna. Teiksim to, ka jaunus locekļus k o o p t ē j a pati rāte pieaicinot klāt par jaunu locekli kādu no cienījamākiem pilsētas namniekiem.

Rāte pārvaldīja pilsētas mantu, kārtoja tekošās darīšanas, kārtoja tiesību jautājumus dodot legislatīvā rakstura rīkojumus, kas sastādīja pilsētas tiesības un namnieku runas.

Rāte sākumā griežas pie lielās un mazās gildes, lai zinātu šo sabiedrību domas attiecīgos jautājumos, bet ar laiku apstākļi izveidojās tā, ka gildes jau uzskatīja par savu tiesību runāt līdzī Rīgas pārvaldē.

15. gadu simtenī rātē jau runā līdzī pārstāvji arī no lielās un mazās gildes. Mazā gilde jau reprezentēja lielāko vairumu amatu, bet tas tomēr nav jāsaprot tā, ka šīnī mazā gildē būtu bijis jāapvienojās vi-
siem amatiem. 16. gadu simtenī redzam, ka daudzas šrāgas min, ka amata locekļiem jāiestājas mazā gildē. Ar to, protams, ka nav pierādīts, ka visi bija iestājušies. Izpēmumi varēja būt, ka neiestājas.

16. gadu simtenī sāk parādīties centieni, kur amati vēlas tieši piedalīties pilsētas pārvaldē. No guldēm savukārt izriet cenšanās klūt par vienīgām pilsētas namnieku pārstāvēm. Varam konstatēt to, ka rāte atsevišķos gadījumos sāk pieaicināt atsevišķo cunftu vecākos, vai citus namniekus neatkarīgi no guldēm, dažādu jautājumu izspriešanai.

16. gadu simteņa beigās bija lieli politiski notikumi Rīgas vēsturē. Ar Livonijas valsts sabrukšanu nāca Rīgas patstāvības 20 gadu periods. Rīga nebija pakļauta Polijai, pareizāk sakot - Lietuvai.

Atcerēsimies, ka šīnī gadu simtenī Rīgā notika kalendara nemieri. Ekonomiskais pamats tam bija namnieku cenšanās pēc līdzdalības pilsētas pārvaldē. Šo jautājumu pārrunāsim atsevišķi runājot par Rīgas 20 gadu patstāvības periodu.

Minēju jau, ka par viduslaiku amatniecību pastāvēja liela uzskatu dažādība, jo sevišķi par cunftēm. Tagad īsos vārdos mēģināsim iepazīties ar šiem uzskatiem.

UZSKATS PAR VIDUSLAIKU AMATNIECĪBU

Ir skaidrs, ka šis tēmat ir ļoti nepateicīgs, jo studentiem pieeja pie šādiem jautājumiem ir ļoti skolnieciska. Ja šeit tiek minētas kāda autora domas, tad tās tūlīt tiek uztvertas par pareizām, un neapšaubāmām. Tas nu ir taisni tas, kas pie studentiem nedrīkstētu notikt. Univerzitates uzdevums nebūt nav mācēt pateikt to, kas ir izkristalizējies un neko neteikt par to, kas tā nav izkristalizēts. Gluži otrādi - garīgais treniņš tikai tad sākas, kad redzam kādas domas ir pro un kontra un kad redzam, kas šīnīs domās ir vērtīgs un nevērtīgs un ka mēs paši ievingrināties, ka varam analizēt šīs dažādās domas un te ir jāliek pie sirds tas, ko mēs saucam par

kritisko pieeju.

Ar šo jautājumu - par uzskatiem par viduslaiku amatniecību - sadursimies arī citās zinatņu disciplīnās un tāpēc te gribu parādīt, ka šīnī jautājumā tur sastopamie uzskati nav vienīgie.

Šis cunftes ir tikai 14. g. simteņa produkts. Spilgtāk viņas izveidojās nākošā gadu simtenī, bet Eiropā viņas pazina jau daudz āgrāk.

Italiijā cunftes jau ir 10. g.s., bet 11. g.s. to skaits jau ir īsti prāvs.

Francijā 11.g.s. cunftes vēl reti sastopamas, ar 12.g.s. jau ir parastas, bet 13.g.simtenī tām jau ir ievērojama loma arī Anglijā un Vācijā.

Laiku robežās kad parādījās cunftes, nav jāsaprot tā, ka visi attiecīgie amati valstī jau arī bij organizēti. Viens amats tika agrāk organizēts, otrs vēlāk un tāpat, ja runājam par dažādām pilsētām redzam, ka vienā pilsētā viens amats apvienojās ātrāk, bet otrs amats apvienojās vēlāk.

Šī cunftu parādība, jāsaka, nav tipiska tikai Eiropā, bet ir izplatīta arī citur, pat Kīnā, tikai savādākā formā. Tā nav arī tipiska ģermaņu tautu iestāde, bet tāpat sastopama arī pie citām tautām. Ja runājam par cunftēm Krievijā, tad vispār jāsaka, ka Krievijā cunftēm nebija auglīgas zemes. Tās tur tika radītas uz PĒTERA LIELĀ ierosinājumu.

Tomēr šī cunftu rašanās notika dažādās vietās dažādos laikos un tīri dabīgi rodas jautājums, kādu iemeslu dēļ tās radās?

C U N F T U I Z C E L Š A N Ā S T E O R I J A S

Atbildi uz to, kādu iemeslu dēļ cunftes radās, dod daudzas teorijas. Te minēsim tikai dažas no tām, galvenākās, kurās reprezentēts liels autoru skaits.

Kā pirmo no tām raksturosim to, kas uzskata, ka viduslaiku cunftes nav nekas cits kā senās Romas amatnieku organizāciju turpinājums.

Senās Romas amatnieku organizācijas bija - collegia.

Kā pirmais šo uzskatu izveidoja E I C H H O R N. No jaunākiem autoriem, šī uzskata aizstāvjiem, jāmin: -

MARTIN, SAINT LEON, FAIGIEZ.

Pierādījums tam, ka cunftes nebija nekas cits kā senās Romas kollegija turpinājums, šiem autoriem ir tas, ka senā Lutetia (tagadējā Parīze) TIBERIJA laikā pastāvēja kuginieku korporācija-

MERCATORES ACQUAL un vēl

otrs fakts, ka viduslaikos 1121.gadā un 1170.gadā Parīzē konstatējama sabiedrība ar nosaukumu: -

MERCHANDS D LEAU

(mešan duo) kā tiešs tulkojums latviešu valodā ir ūdens tirgotāji.

No šī fakta, ka Romas laikos un viduslaikos pastāvēja sabiedrība ar šādu nosaukumu viņi secina, ka cunftes ir seno Romas organizāciju turpinājums.

1901.gadā PICARDS analizējot šo uzskatu izpētīja šīs sabiedrības vēsturi un nāca pie slēdziena, ka šai sabiedrībai nav nekāda sakara ar pirmo. Tā tad šis arguments tad atkrita, ka viduslaiku cunftes ir seno Romas kollegiju turpinājums.

MARTIN savā pierādījumā izgāja no cita apsvēruma, proti, ka viņš pieņem par neapgāžamu faktu, ka viduslaiku pilsētas itkā esot seno Romas pilsētu turpinājums, no kā tad arī izriet, ka viss šajās pilsētās ir turpinājums no tā, kas bija senās Romas pilsētās.

Vairākas lekcijas atpakaļ par to jau mēs runājām, ka šis uzskats, ka viduslaiku pilsētas ir senās Romas pilsētu turpinājums ir pierādīts par nepareizu un ka nekāda kontinuitāte nav konstatējama starp viduslaiku pilsētām no vienas puses un Romas pilsētām no otras puses. Tāpēc arī šis MARTINA pierādījums neiztur kritiku.

HARTMANN (Hartmanis) centās pierādīt savu uzskatu tādā veidā, ka modificējot šo pašu domu saka, ka senās Romas kollegijas nav itkā tieši pārnākušas uz Vāciju, Franciju un Angliju, bet caur Bīcanci. Pie šīs pašas domas atgriežas arī viens jaunāks pētnieks, ko vēlāk minēsim un plašāk apstāsimies.

Jāsaka, ka HEGELS un STIEDA jau vispār ir pierādījuši to, ka šis laika posms no 600.g. līdz 1.200 gadam bij tik bagāts pārmaiņām un otrkārt - amatniecība šinī starplaikā bij vispār tik vāja, neizkopta, ka nav iespējams pielaist domu, ka senās Romas tāds institūts kā kollegijas varētu saglabāties, vegetēt veselus 600 gadus.

Šis strīdus jautājums tiek ievirzīts tik plašos ūdeņos, ka arī politiskā vēsturē vispār paceļas jautājums -

Kā vispār senās Romas kultura saglabājās, pārnāca viduslaikos un līdz mūsu dienām. Vai tur ir bijis kultūras pārtraukums - cezūra?

Tas atspoguļojās arī šī gada (1938.g.) vēsturnieku kongresā un bij diskusiju priekšmets. Lai mēs liktu punktu uz i, mums ar to ir arī druscīn jāiepazīstas. Te iepēma stāvokli pret šo viedokli,

senās Romas kollegijas nebija nekas cits, ka institūts, kas bija radīts administratīvos nolūkos.

Tāpēc tiem bij citi nolūki un cita daba kā cunftēm. Tāpēc arī nevaram sagaidīt nekādu kontinuitāti starp šīm divām dažādām lietām izejot no tāda viedokļa.

Šīs teorijas, kas atvasina cunftes no senām Romas kollegijām tagad neatzīst, izņemot dažus jaunākus autorus, kas dažus momentus uzskata par pieņemamiem.

O t r ā t e o r i j a, kas ilgu laiku bija valdošā un kas vēl tagad spokojas diezgan daudzās mācības grāmatās, protams, ne saimniecības vēstures mācības grāmatās, bet citās, kam ir darīšana ar šo jautājumu. Tas ir arī viegli izskaidrojams, ja piemēram, kāds cilvēks raksta modernu mācības grāmatu, tad viņš uzskata par pienākumu dot arī vēsturisko daļu. Protams, ka viņam nav laika un iespējas pilnīgi iepazīties ar visām vēstures teorijām attiecīgā laikmetā un viņš paņem to, kurā viņam ir pietiekama un valdošā. Tā arī iznāk, ka vēsturiskā daļā min teorijas, kas ir valdošās, bet kas vienā otrā gadījumā jau ir vecas un nepareizas. Tāpēc arī saprotams, tas ka modernās mācības grāmatās, sevišķi vēsturiskās daļās, sastopam uzskatus, kas ir jau sen atmeti.

Šī otrā teorija ir m u i ž u t i e s ī b u t e o r i j a - H o f r e c h t l i c h e T h e o r i e. Tā ir teorija, kas ilgu laiku valdīja vēsturē, saimniecības vēsturē, tiesību vēsturē un bija tā, kas parādījās arī citās disciplinās. Šīs teorijas pārstāvji saka, ka v i d u s l a i k u a m a t n i e k u c u n f t e s i z c ē l ā s n o v i d u s l a i k u n e b r i v o a m a t n i e k u s a v i e n ī b ā m m u i ž ā s.

Šīs teorijas pārstāvji ir: -

NITSCH, GIERKE, HEUSLERS, ARNOLD von MAUVER, EICHHORN (tas pats, kas izveidoja pirmo uzskatu, pa daļai pieskaitams arī šeit), STIEDA. Francijā - LEVASSEUR, VIOLLÉT, LESPINASSE.

Šī muižas tiesību teorija iziet no fakta, ka kļaušu saimniecībā muižās Vakar-Eiropā ir konstatējamas nebrīvo amatnieku organizācijas, īpašas korporācijas pēc amatiem. Tas ir fakts, pret ko nevarētu būt iebildumi, bet tūlīt jau ir jāpiezīmē, ka bij organizēti gani un mednieki.

Katras šādas korporācijas priekšgalā bij no gruntskunga nozīmēti

magister jeb prae positus.

Šī nebrīvo amatnieku apvienība pēc šo autoru domām saucās

Ministerium jeb officium.

Šos magistrus iecēla gruntskungi un amatnieki bij viņiem padoti. Šādi nebrīvie muižas amatnieki bija arī pie mums, bet ar tiem iepazīstoties mēs neatradām šādas organizācijas-ministerium vai kā nebūt citādi nosauktas.

Vakar-Eiropā arī tiešām varam konstatēt tādas apvienības, kurās apvienotie amatnieki nesapēma algu, bet tikai uzturu.

Kā tad no šīm muižas organizācijām atvasinājās cunftes?

Gruntskungs nav varējis izmantot visu savu ļaužu darba spēku un viņš atļāvis viņiem producēt tirgum. No šī embrionālā sākuma - atļaujas, attīstījās tālāk un gruntskungi atļāva amatniekiem doties uz pilsētu, bet viņiem tāpat vēl bija jāturpina maksāt kungiem nodevas. Tad nesaprotamā kārtā, nepasakot kā tas noticis, viņi saka, ka amatnieki ieguvuši brīvību (pakāpeniski). Tad viņiem bij jāmaksā nodoklis ne gruntskungiem, bet bij jāmaksā nodoklis pilsētas kungam, itkā ar šo būtu vēl saglabājušās nebrīvības atliekas. Tas pēc viņu domām bija ceļš, kā viņi pārvērtās brīvos pilsoņos.

Tā ka šie atkarīgie amatnieki bij savās muižās organizēti savienībās un šīs savienības paturēja viņi arī pilsētās, kur tās bija cunftes.

Tā tad šīs teorijas pierādījums ir tas, ka lūk - officium - ir sastopamas muižās un ka amatniekiem bij jāmaksā kungam nodevas. Vēl lai uzliktu punktu uz "i" jāmin, ka šīs teorijas aizstāvji saka, ka daudzos gadījumos īstās cunftes sauktas par officium. Ka šai amatnieku biedrībai pilsētās ir zinamas saknes no nebrīvības, to šī teorija pierāda ar to, ka senākos laikos amatnieku vecāko iecēla pilsētas kungi.

Pirms kritizējam šo teoriju, jāsaka, ka vēlākos laikos šo teoriju tādā veidā vairs nevarēja uzturēt. To nevarēja tik krasi uzturēt, jo plašāk iepazīstoties ar materialiem šinī jautājumā nāca klajā ar citiem uzskatiem: -

BRENTANO, BÜCHERS, SCHMOLLER, SOHM (ZOMS)

un vēl citi papildināja šo teoriju tā, ka viņi teica, ka cunftes tikai pa daļai izcēlās no muižu apvienībām, bet blakus bij arī brīvie amatnieki, kas tad organizēja cunftes.

Tagad palūkosimies, ko saka šīs teorijas k r i t i k a : -

WILDA, MONE

kritizē šīs teorijas pierādījumus. Atcerēsimies, ka tika argumentēts, ka nodevas, ko amatnieki maksāja pilsētai bija tās pašas, ko maksāja gruntskungam. Šie autori aizrāda, ka tā nav nekāda kunga tiesa, bet ka tā gan ir nodoklis, ko maksāja visi pilsētas namnieki. Tas redzams no tā, ka ja pilsētā ienāca nebrīvie amatnieki, kas maksāja nodokļus saviem gruntskungiem, viņiem bij jāmaksā nodoklis arī pilsētas kungam, tā ka tā bija cita lieta.

Tālākā kritikā MARSCHER, MAURER un WILDA

norāda, ka arī gruntskundzībā pastāvēja arī brīvie amatnieki. Šie aotori pieslienās uzskatam ka ir iespējama izcelšanās no muižu savienībām un ka blakus tām radās arī brīvo amatnieku apvienības.

Šāds uzskats mērenā veidā arī atrod kritiku. Ievērojams tā kritiķis ir

von B E L O W.

Viņš aizrāda, ka muižu tiesību argumenti nepareizi vēršas pret to, ka muižu amatnieku savienības būtu sauktas par officium. Viņš saka, ka šis nosaukums nekad nav lietots šinī nozīmē, bet ka šie kungi pārprotot šo lietu. Šīs muižas amatnieku savienības gan sauktas par ministerium.

BELOW tālāk aizrāda, ka tas arguments, ka cunftu amatniekiem pilsētas kungs iecēla vecāko, nepierāda to, ka ja piemēram pilsētas kungs iecēla tiesnesi, tad viņam būtu tiesājami visi nebrīvie ļaudis.

Pilsētas robežās, beztam, pastāvēja nebrīvie amatnieki, blakus cunftīgiem amatniekiem un ka tā ir pavisam cita parādība - saimnieciski sociala.

Kā BELOWS uzskatami rāda, viduslaikos jāšķir brīvie un nebrīvie amani.

Sīkāk izsekojot BELOWA argumentācija redzam, viņš saka, ka ja tiešām tās būtu tiešs turpinājums, vai arī izcēlušās no muižu savienībām, vieglāk iespējams būtu, ka vienā pilsētā vienā amatā būtu četras vai piecas vai vairāk cunftes, skatoties pēc tā, no cik muižām amatnieki saplūda šinī pilsētā, bet to nekur nevar konstatēt, ka tādā pilsētā vienā amatā būtu vairākas cunftes.

Mūsu pilsētās ir tā, ka apstākļu nepazinējam varētu likties, ka ir tamlīdzīgi apstākļi, ka varētu konstatēt vairākas cunftes vienā amatā, bet te pie mums tas tā ir radies pavisam uz cita pamata. Te svarīgs ir nacionalais princips, ka blakus vācu cunftēm ir radušās latviešu cunftes. Tā tad te pavisam cits pamats diferenciacijai.

BELOWS aizrāda, ka vispār šādas muižu amatnieku savienības nebūt nebija tādas, kas pastāvēja visiem amatiem un nebij vispārējas. Un viņš prasa vai tie bij amatnieki, kam šādas savienības pastāvēja.

Amati, kam priekšgalā bija magistrs, bija -

bet virtuves pavāri, brūveri, gani, mednieki, drēbniekiem, kurpniekiem, audējiem

vispār nebija organizāciju, muižās, kur tām būtu lielākas tiesības pastāvēt.

Šādu BELOWA argumentāciju muižu tiesību teorija neizturēja un šo teoriju vairāk neviens neuztur, izņemot autorus, ko sākumā minējām.

Trešā teorija - ir valdošā, kas saka, ka cunftes radās no amatnieku brīvās iniciatīves, kā biedrībās.

Galvenais pārstāvis te ir BELOWS.

Arī starp šīs teorijas aizstāvjiem ir divi uzskati: -

Viens uzsvēra, kā galveno motivu šādu biedrību dibināšanai arodnieciskās intereses.

Otri uzsvēra, ka šīs apvienības nemaz nav radušās brīvās iniciatīves dēļ, bet ka te bij zinams spaidu elements.

Kā šāds spaidu elements pēc otrā uzskata aizstāvju domām bij, ka rāte vai pilsētas kungs ir sākuši amatniecību organizēt tīri ārēji, norādot katra amata ļaužu grupai zinamus rajonus pilsētās, vai kādu ielu, kurā tad šie amatnieki noietās un tad no šīs tīri mehāniskās apvienošanās izveidojās tīri organiska apvienošanās cunftes.

Vispildītāk šo uzskatu ir izveidojis K E U T G E N. Tam ir sava attāla līdzība ar muižu tiesību teorijas novirzienu. Te arī ir saskatāms spaidu elements, bet starpība ir, ka te pilsētas kungs ir aktīvais rīkotājs, kam muižu tiesību teorijā atbilst gruntskungs.

Kritiķi aizrāda, ka nevar konstatēt, ka tāda attīstība kautkur būtu bijusi, ka amatnieki būtu spaidu kārtā noņemti noteiktos rajonos pilsētās un šie kritiķi bij

BELOW, LÖSCH, un SANDER.

Šīs teorijas pirmais virziens uzsver, ka pašu amatnieku tieša iniciatīve bija tā, kas radīja cunftes. Esot gan bijis vēlams, lai šīs cunftes atzītu priekšniecību - pilsētas rāti vai kungu, tādēļ zināmos gadījumos vērojama pakļaušanās, saistošās normas no priekšniecības, bet tās nav bijušas galvenās. Tās bija vēlams, bet ne nepieciešamas.

Šīs teorijas rāmjos ir ļoti interesants, ne bez pretrunīgiem pieņēmumiem ir S O M B A R T A uzskats. Tos vārdos to atreferēsim. -

Pirmatnējā rūpnieciskā ražošanas norisināšanās gimenē, bet saimnieciskai dzīvei attīstoties šīs gimes saites nebija tās, kas varēja apvienot sevī visu saimniecisko dzīvi. (Šeit BÜCHERS arī pavīd). Tad cunftes ir bijušas brīvprātīgas amatnieku organizācijas, kas stājušās šo gimes saišu vietā.

Vipš argumentē ar to, ka viduslaikos meistari, zeļļi un mācekļi jutušies itkā viena gime.

Šīs teorijas, kas izskaidro cunftu rašanos ar amatnieku iniciatīvi, cenšas dot atbildi, uz motīvu, kas bija pamatā tam, ka amatnieki apvienojās. Te dažādi autori jau agrāk pirms šīs teorijas, uzsvēra dažādus motīvus, kas spiež amatniekus apvienoties.

VILDA kā cunftu galveno rašanās motīvu pirmā vietā izvirza religisko motīvu.

ŠMOLLERS kā galveno cunftu rašanās motīvu izvirza amatnieku cēšanās iegūt pašu tiesības, tiesības pašiem spriest tiesu.

Ir vēl citi autori, kas kā galveno motīvu uzskata pilsētu aizstāvēšanas organizāciju radīšanu.

Jāsaka, ka šādā veidā šī jautājuma atrisinājums, kurš no šiem motīviem ir izvēlams kā viens galvenais, nav izturējis kritiku. Jaunākā laikā uzsver, ka visi šie motīvi ir svarīgi un ka vispār, ja var izvirzīt kādu galveno, tad tās bij arodu intereses.

Neoliedzams ir fakts, kas arī no mūsu amatu šrāgām ir labi redzams, stipri uzsvērts ir amatu organizācijās religiskais motīvs. BRENTONO uzsver, ka pareizi, ka religiskais motīvs uzsvērts visās zemēs, kur cunftes bij, bet var tomēr teikt, ka šis motīvs lielā mērā ir deklaratīvas dabas

Lasot šrāgas, var likties, ka cunftes ir domātas vienīgi dvēseles glābšanai.

Tas ir sīki noteikts par baznīcas altariem, procesijām un paredzēti sodi, ko uzlika vaskos, kas bija vajadzīgs kulta vajadzībām.

Neskatoties uz to, paraleli ir saskatāmi centieni pēc laicīgas biedrošanās, ka tā deklaratīvi garīgās prasības izvirzīja pirmā vietā, tas konstatējams visā viduslaiku sabiedriskā dzīvē. Zinām, ka šī pārspīlētā reliģiozitāte viduslaikos izpaudās tādās pārspīlētās parādībās kā bērnu krusta karos un teiksim - žīdu vājašanās.

GIERKE šinī sakarībā aizrāda, ka viduslaiku cunftē amatnieku dzīvi ietvēra pilnīgi. Uz šīm viduslaiku parādībām jācenšas skatīties ne ar modernā cilvēka acīm, bet ar viduslaiku cilvēku acīm. Ja tagad mums katrā nozarē, specialitātē ir savas organizācijas, tad vidus tā nebija. Viduslaiku biedrības bija universalas. Šī specifika gan bij, bet izpaudās citādā veidā kā organizācijas atsevišķi amati. Universalisms nebija bezgalīgs, jo organizējās pēc atsevišķiem amatiem.

Ļoti labi varam pielaist domu, ka altaru uzturēšanu, baznīcu uzturēšanu u.t.t. varēja uzņemties kopīgi mūrnieki, audēji u.t.t. Priekš tam taču nebija nepieciešamas atsevišķas amatnieku organizācijas.

Vēl vairāk - ka tādos arodos, kas tradīcijas dēļ tika uzskatīti par negodīgiem, bij cunftes. Te vienīgais motīvs varētu būt arodnieciskās intereses. Tādi arodi bij: -

pirtnieki, kaprači, audēji, balgnieri (skat vācu latv.vārdn).

Par negodīgiem tika uzskatīti visi amati, kam šādā vai tādā veidā bij darīšana ar miroņiem. Audēji par negodīgu amatu tika uzskatīti tāpēc, ka tiem bij pienākums rūpēties par noziedznieku pakāršanu.

Varētu vēl, piemēram, runāt par amatu organizācijām, kur ja saskata amatu intereses, tad tādu citu motīvu vispār neatrastu, piemēram, ka daudzās pilsētās atsevišķās cunftēs bij organizēti nabagi un pārkamās sievietes.

ULMĒ, BAZELĒ, FRANKFURTĒ, NURNBERGĀ,

bija nabagu cunftes ar visiem uzņemšanas noteikumiem un nabagu priekšgalā. Meistara stīķis bija tēvreize, kas bija jāprot, lai cunftē uzņemtu par meistaru.

Pērkamās sievietes cunftē p-otoms bija svētā MADAJA. Viduslaikos šai cunftei uzticēja pat tādas uzdevumus - kā pasniegt puķes valdniekam. Ir saglabājies kāds dokuments, kas liecina, ka Nirnbergas rātei šāda cunftē iesniegusi lūgumu, lai Dieva un taisnības dēļ neielaiž citas sievietes, jo citādi nevarot pārtikt.

Tas rāda, ka var būt arī citādas domas, ka viduslaikos cunftes aptvēra visu cilvēku dzīvi un nebūt nevar nostāties uz vienpusīgā viedokļa, ka cunftes bij garīgo vajadzību apmierināšanai, altaru uzturēšanai u.t.t.

Šinī sakarībā interesants ir uzskats, ko jaunākā laikā izvirzīja

M I C K - V I T Z./

Vipš konstatēja, cunftu satversmē divus momentus: -

- 1) centienus, lai organizācijā apvienotie locekļi savā starpā būtu visi vienādi, lai nevienam nebūtu saimniecisku priekšrocību. Viņi uzturēja kopējas ietaises, kopīgi normēja cenu, zeļļu un mācekļu skaitu un vispārīgi normēja ražošanu.

Par cenu konstatējami daudzi piemēri, ka tās tika normētas un regulētas. Jāsaka, ka rāte tās daudzreiz aizliedza. Tā rīkojās ar savu cenu inspektoru. Šis ir svarīgs fakts, ka tiešām novērojama cenu normēšanas tendence.

Ja salīdzinām to ar tagadnes dzīvi, tad dabīgi rodas ieskats, ka arī mūsu tagadējā dzīvē ir tāds pats institūts, kas cenšas iegūt tādas pašas funkcijas. Tie ir karteli, vai kā mūsu presē tos sāk saukt - interesu kopas.

Apsverot no šī viedokļa cunftu raksturu, MICKWITZ sarakstīja grāmatu "Die Kartellfunktionen der Zünfte" Iznāca 1936.gadā. Ar dažiem jautājumiem, ko MICKWITZ apskata, iepazīsimies.

Viņa viedoklis ir, ka pētot cunftu vēsturi līdz šim galveno vērību veltīja formai, ka pretstatā tam ir jāvelti vērība saturam.

Apskatot jautājumu, kas cunftes dibināja, nāk pie slēdziena, ka nekur nevar konstatēt, ka dibināja valdnieki vai gruntskungi. Paši amatnieki bija tie, kas dibināja cunftes, lai varētu aizstāvēt savas intereses.

Kādas intereses amatnieki gribēja aizstāvēt un kas bij cunftu dibināšanas motīvi, viņš sadalīja : -

nesaimnieciskie un
saimnieciskie.

- 2) Nesaimnieciskie motīvi - tiesāt biedrus, politiskie, reliģiskie un sociālie motīvi. Visi šie motīvi ir svarīgi, bet tie nav vienīgi.

Runājot par saimnieciskiem motīviem viņš saka, ka viduslaiku cunftes lielā mērā atgādina moderno karteli, kas izpaužas attiecībās uz

- 1) pircējiem,
- 2) uzņēmumiem,
- 3) jēlvielu piegādi,
- 4) darba spēku.

Viņš min veselu rindu pierādījumu tam, ka šādas tendences kartelī, kas raksturo modernos kartelus, konstatējamas visās zemēs un visos laikos un pamatā šai cunftu rašanās bij tā paša doma, kas tagad pamatā moderniem kartelēm.

Nodibināt pieņemamu cenu stāvokli, izejot no atziņas, kas sašaurinot tirgus cenas celsies, bet tirgus uzņemšanas spējas sašaurināsies un ka šī cenu celšanās ir izdevīgāka kā plašais tirgus.

Pret šo uzskatu literatūrā nav ienēms stāvoklis. Arī jau tagad varam konstatēt, ka kritika ies virzienā, ka

pārdoši ir salīdzināt senās viduslaiku cunftes ar tādu modernu institūtu, kāds ir kartelis.

Pārdoši tādā ziņā, ka viduslaikos starp amatniekiem bij viduslaiku gars - negūt lielu peļņu, bet nodrošināt sev namnieku pārtiku. Turpretī tagad kartelu mērķis nebūt nav nodrošināt pienācīgu iztiku, bet gūt pēc iespējas lielāku peļņu.

Ar šiem uzskatiem bija jāiepazīstas, lai varētu novērtēt stāvokli, kas tika runāts par cunftēm mūsu zemē. Mūsu cunftu stāvoklis līdzīgs citu zemju cunftu stāvoklim. Runājot par šo problēmu pērmām piemērus no Vakar-Eiropas. Šādas problēmas var rasties arī runājot par cunftēm mūsu zemē.

Te nāk klāt īpatnējs moments, ko nenovērojam citur, proti, ka šī solidaritāte, kas ir raksturīga cunftēm kā vienīgais saturs, ka viena amata locekļi ir solidāri uz ārieni mūsu cunftes nav saskatams aiz nacionāliem motīviem.

Jo spilgti šķelšanās izpaužas 17. gadu simtenī par ko, ja būs laiks, referēsim plašāk. 17. g. simtenī rodas vesela rinda nevācu amatu Rīgā, tā ka daudzu amatu amatnieki apvienojās divās cunftēs: -

- 1) vācu cunftē un
- 2) nevācu cunftē.

Solidaritātes starp cunftēm nebūt nebija, gluži otrādi. Ja, piemēram, apskatām audēju amatu vēsturi, atcerēsimies, ka no sākuma tas bij jaukts, kurā latviešiem bij pārsvars. 17. g. simtenī varam konstatēt, ka uzstājās vācu meistari, nodibina paši savu vācu cunfti. Sīkāk tam pieskarsimies runājot par 17. un 18. g. simteni.

REFORMACIJA UN LIVONIJAS VALSTINU KONFEDERĀCIJAS

SABRUKUMS

Visā mūsu iepriekšējā kursā iepazīsimies ar svarīgākām parādībām mūsu zemē vācu laikos, tas ir ar :

- 1) agrāro vēsturi,
- 2) ar tirdzniecības vēsturi un
- 3) ar amatniecību.

Tagad turpretī apstāsimies pie parādībām 16. g. simteņa vidū un beigās, kas tieši saimniecības vēsturē neietilptu, bet kam tomēr ir ārkārtīgi lielas sekas saimniecības vēsturē. Šīs divas parādības ir:

- 1) reformacija un
- 2) Livonijas konfederācijas sabrukums.

Starp abām šīm divām parādībām ir sakars un abām pamatā ir saimnieciskie cēloņi. Tūlīt gan arī jāsaka, ka Livonijā reformacija neatrada auglīgu zemi tikai saimniecisko apstākļu dēļ, tāpat tas bija arī Vācijā, kaut gan šie motīvi bija ļoti svarīgi. Mums te ir jākonstatē, ka reformacijai bija arī dziļi garīgās dabas motīvi, varbūt tie bija arī galvenie.

REFORMACIJA

16. g. simtenī religiozitāte ir dziļa un patiesa. Tomēr šie religiozitātes motīvi nebija vienīgie, kas bij pamatā reformacijai, tāpat arī saimnieciskie motīvi nebija vienīgie, liela loma te bija vēl: -

kulturaliem un
politiskiem motīviem.

Atgādināšu šeit tās ievērojamās pārmaiņas, kas sakrita reizē ar renesansi un reformaciju. Vienā plāksnē ievērojama pārmaiņa bij

grāmatu iespiešanas māksla un vēl citā plāksnē

jaunu zemju atrašana.

16. gadu simtenis nāk ar veselu rindu jaunu un svarīgu parādību. Šīs parādības vecajai pasaulei deva pavisam jaunu seju.

Politiskā plāksnē arī notika lielas pārvērtības, ka feodalisma vietā stājās nacionālās valstis, kaut arī mazāk vienotas valstis, feodālā sadrumstalotības vietā.

Ja runājam par Livoniju, tad te jāsaka, ka Livonijā reformacijai pašķīra ceļu īpatnējs politisks moments.

No vispārējās vēstures zinām, ka Prūsijā, 1525.gadā Brandenburgas margrāfs ALBRECHTS silti apsveica reformaciju, jo pateicoties reformacijai viņš kļuva par laicīgo firstu katoliskā karaļa aizsardzībā, bet Livonijā tā lieta bija savādāka.

PLETENBERGS, ordeņa mestrs, nelolodams tadus godkarīgus centienus kā viņa amata brālis Vācijā (varbūt, ka viņš arī nebija tik uzņēmīgs) tā nedarīja. Te svarīga nozīme bij arī citam momentam, proti, attiecībām starp mestru un virsbīskapu. Te reformacija taisni vērsās pret virsbīskapu un bija pa prātam ordenim, kas arī to izmantoja. Ka šī politika bija ordenim izdevīga, redzam no tā, ka Rīgas pilsētu pakļāva ordenim ar ko bij izšķirts strīds starp virsbīskapu un ordeņa mestru par šo jautājumu.

Reformacijai bija arī saimnieciskie cēloņi, dažus no tiem šeit paanalizēsim. Šo saimniecisko cēloņu ir vesela virkne. Kā viens no tiem atsevišķi ir izdalāms tas apstāklis, ka Livonijas baznīca bija izveidojusies par lielāko,

finansialo spēku .

Baznīcas ienēmumi bija nodokļi, dāvinājumi, kas ievērojami pārsniedza izdevumus. Šie ienēmumi baznīcai ieplūda naudā, jo Romas Kūrija bija pārgājusi uz naudas saimniecību un tāpēc zemes, ar ko tā bija cieši saistīta, arī bija spiestas pāriet uz naudas saimniecību.

Naudas pārpalikumu baznīca aizdeva uz procentēm.

Te atkal slēpjās liela pretruna, jo katoļu baznīca stingri apkaroja naudas aizdevumus uz augļiem. Tā pate baznīca, kasaugļošanu apkaroja, šinī laikā aizdeva naudu uz augļiem. Forma, kādā šo naudu aizdeva, bija gan tāda, ka ar to šo aizliegumu nepārkāpa. Tie bija

renšu pirkumi, kuriem par nodrošinājumiem bija nekustami īpašumi.

Tā tad tas jau bija moderns kredita veids - hipotekarais kredīts. Šī augļu likme bija no 5 līdz 6 %, kas nebija pieskaitīta hipotekaram aizdevumam. Nominali šī likme liekas zema, bet tomēr, ja ņemam vērā, ka tas bija ilgtermiņa aizdevums (tagad mūsu Valsts Zemes banka ņem 2%), bija augsta.

Šāda baznīcas naudas aizdošana bija izplatīta parādība un viņu maksāšanas termiņi bija noteikti - MIKELOS un maksāšanas vieta bija Limbaži, kas atspoguļojas tā laika dokumentos, kur maksāšanas dienu sauc par "Grosszahltag".

Šādos apstākļos reformacija bija patīkama lieta, jo solīja atbrīvošanu no šiem parādiem. Ja baznīcas manta tiktu sekularizēta, tad dabīgi, ka šie parādi tad atkrītu. Te atceresimies teikto - par Rīgas garīgām brālībām, ka tās arī sāk kopējo naudu, kas bija domāta garīgām vajadzībām, izlietot laicīgām vajadzībām kopējo brālības mantu. Tas pats bija arī citās pilsētās.

Materialās dabas intereses bija tās, kas atbalstīja reformaciju.

Te vēlreiz jāuzsver, ka šie materialās dabas motīvi nebija vienīgie, ne svarīgākie. Tevaram nostāties uz materialistiskā vēstures izskaidrojuma viedokļa, ka visas, bez izņēmuma, parādības pamatotas ar materialās dabas motīviem.

Tā bija viena starp daudzām parādībām, kāpēc reformacija tika veicināta, bet reformacija, kā redzējam, bija viens cēlonis starp vairākiem, kas noveda pie Livonijas konfederācijas sabrukuma.

LIVONIJAS VASAĻVALŠĶU IEKŠĒJĀ UZBŪVE

Pēc reformācijas radās sarežģīts stāvoklis. Valdība bija katoliska, bet pilsētas un daļa muižniecības bija protestantiska. Ordenim arī tagad nebija vairs eksistences pamatojuma, jo vairs nepastāvēja tā mērķa, priekš kā viņš bija dibināts. Te tā tad jau redzam nesaskaņu valsts iekšējā uzbūvē.

Lai vēl pilnīgāku ainu iegūtu, raksturosim dažas no iekšējām grūtībām.

Viena no lielākām grūtībām, kas bija Livonijas valstīpu konfederācijā bija cīņa starp virsbīskapu un ordeņa mestru. Virsbīskaps bija itkā pirmā vietā valstī, bet reālais spēks tam nebija, tas bija ordenim, jo

- 1) ordenim bija lielākā valsts konfederācijā ar 67.000km.² (lielāka kā tagadējā Latvijas teritorija);
- 2) ordeņa valsts bija bagātāka, jo tai piederēja visas ostas, izņemot Salacu;
- 3) ordeņa valsts bija arī militāri stiprākā, jo tās kara - spēks bija divas reizes lielāks kā visu virsbīskapu kara - spēks kopā.

Tomēr līdz 1530.gadam ordeņa mestrs skaitījās par virsbīskapa vasali un oficiāli viņu attiecības bija ļoti "sirsnīgas", jo viņi viens otru uzrunāja par "mīļu draugu", bet mēs zinām, ka visā Livonijas pastāvēšanas laikā bija cīņas starp mestru un virsbīskapu.

ŠKIRU CĪŅA

Pēc varas un bagātības centās arī muižniecība. Harijas un Virijas muižniecība šinī ziņā bija visaktīvākā. Līdz 1346.gadam Harija un Virija bija pie Dānijas, bet 1397.gadā Harijas un Virijas bruņniecība izkaroja virsmestra JUNGINGERA žēlastību - mantošanas tiesības. Šī privilēģija bija ideāls pārējiem muižniekiem, ko 1457.gadā arī panāca vājākās virsbīskapijas Rīgas muižniecība līdzīgu stāvokli ar virsbīskapa SILVESTRA žēlastības grāmatu zīmējoties uz muižu valdīšanas tiesībām.

Bez bruņniecības sava loma bija arī Rīgas pilsētai. Par to jau savā laikā runājām.

Bez reformācijas un bez šīm nesaskaņām Livonijas konfederācijas iekšējā iekārtā graužošais bija domstarpības zemāko kārtu starpā. Piecas Livonijas vasaļvalstis bija izcēlušās kā misijas valstis un bija Vācijas ķeizara vasaļvalstis un kā kāds vācu vēsturnieks raksta "un beidzot izvērtās par sakšu muižnieku nabagmāju".

No 150 līdz 175 ordeņa bruņinieki valdīja par teritoriju, kas bija lielāka par tagadējo Latviju. Šie bruņinieki jutās šeit kā svešās valsts ieredņi. Šī psiholoģija ir svarīga, jo tāpēc viņi rūpējās katrs vairāk par savu labumu.

Te vēl jāmin arī morale, kas bija Livonijā stipri noslīdējusi uz leju. To redzam no piemēra, kad Rīgas Virsbīskaps Brandenburgas VIĻUMS aicina sev par palīgu Meklenburgas KRISTAPU, kas gan bija apprecējis Brandenburgas margrāfa VIĻUMA meitu un tāpēc bij radnieks virsbīskapam, bet bij 18 gadus vecs un pazīstams ar savu izklaidīgo dzīves veidu un bij arī luterticīgs.

KARA STRATEGIJA

Kā ceturtais Livonijas nespējas cēlonis bija tas, ka nedz kungi, nedz kalpi neizprata kara strategiju. Tagad kaujas vairs neizšķīra atse - višķu cilvēku varenība, tāpat kā jūras vairs neaizsargāja pilsētas no uzbrukumiem.

Tagad kara iznākumu izšķīra masas.

Tādu masu Livonijā vairs nebija. Pilsētām bija savas intereses, tās bija neatkarīgas un ar privileģijām. Vienīgi zemnieki bija tie, kas varēja dot šādas masas, bet ar zemniekiem bija tāds stāvoklis, ko var raksturot ar

"S p e k k e s darbā "Livonijas zemnieki 16.g.simtenī",

izteiktiem vārdiem

1558.gadā Zviedrijas karaļa agenti ziņo, ka viņi (domāts bruņinieki) negrib zemniekiem ļaut cīnīties pret krieviem, jo padzenot krievus pēc tam viņi var padzīt muižniekus un vācu ordeni, kurā vairs nav kārtības.

Arī Livonijā tomēr kungi centās mobilizēt katru trešo ieročus nest - spējīgo zemnieku, bet plaša bija tik dziļa starp kungiem un zemnie - kiem, ka šo karotāju masa - zemnieki, kas cīnījās bez sajūsmas nes - pēja glābt Livonijas konfederāciju. Ar to mēs esam nonākuši pie jau - tājuma par zemnieku stāvokli Livonijas sabrukuma laikmetā.

ZEMNIEKU STĀVOKLIS

Atcerēsimies teikto par dzimtbūšanas izcelšanos, ka mums nav piepe - mams uzskats, ka dzimtbūšana bija negatīva parādība, savā laikā izce - ļoties. Dzimtbūšana, kas izpaudās "Erdbauer", deva tiesību palikt pie savas dzimtās zemes. Juku laikos, it sevišķi pēc Livonijas kara, zem - nieku stāvoklis pasliktinājās un dzimtbūšana kļuva par smagu nastu.

Livonijas karš vilkās no 1558.g. līdz 1583.gadam. Vai šī dzimtbūšana bija sajūtama arī pirms Livonijas kara?

Pamatojumu šādam jautājumam dod literāriskās liecības, kas Livonijas zemnieku stāvokli 16.g. simteņa pirmā pusē tēlo ārkārtīgi drūmās krā - sās. Ja papņemam 16.g. simteņa historigrafi, tad redzam, kā viņi tē - loja Livonijas zemnieku stāvokli. Tā rakstot par vēsturi teo - loģijas profesors

K R A N C S - 1519.gadā raksta: " Livonijā pret zemniekiem izturās sliktākā pret supiem un nedod pat pieēst pilnu vēderu maizes. Rīgas Virsbīskapijā zemnieku stāvoklis esot tāk ļauns, ka viņi labāk vēloties mirt kā dzīvot."

SEBASTIANS MINSTERS "Kosmografijā", pareizāk sakot ne pats MINSTERS, bet viņa korespondents A. HAZENTĒTERS, 1550.gadā izdevumā raksta: "Ja kungi pamanot, ka kādam zemniekam ir labs zirgs vai labs vērsis, tad viņi tūlīt meklē iemeslu, lai zemnieku aplaupītu. Ja zemnieks aizbēg prom, dažādu mocību dēļ, tad viņam nocērt kāju. Livonijas zemnieki ir visvairāk apspiestā tauta pasaulē. Viņu ēdiens ir neiedomā - jami sliktis.:"

RUSOVŠ savā Livonijas kronikā 1578.gadā par zemnieku mate - rialo stāvokli liecina, ka vecākiem miršot kungi papņemot zemnieku mantu.

Tur bērniem paliekot kailas dzīvības un viņiem jādzīvojojt no junkuru žēlastības vai jādodoties uz pilsētu ubagot.

17.g. simtenī kāda citā (HÄLKE) kronika teikts, ka kungi briesmīgi apspiežot zemniekus, ka līdzīgas apspiešanas vairs nav visā plašā pasaulē.

RENNERS sarakstījis Livonijas vēsturi no 1561.g. līdz 1582.g., kur zemnieku stāvokli attēlo tāpat, kā iepriekšējie.

Tāpat PAULS EINHORN 1649.gadā "Historica Lettica" arī tēlo līdzīgi iepriekšējiem historigrafiem.

No tā redzam, ka šīs literatūras liecības tēlo arī 16.g. simtēna pirmo pusi ārkārtīgi drūmās krāsās. Mūsu uzdevums pārbaudīt šīs liecības un novērtēt. Te nu jāsaka, ka 16.g. simtenī Livonijas (arī Igaunijas tāpat kā Latvijas) zemnieki nebija tēlošanas mērķis, bet līdzeklis ar ko varēja demonstrēt Livonijas zemes kungu un ordeņa slikto valdīšanu un tikumisko pagrimšanu. Tanī laikā vēstures zinātnes vēl nebija, bet vēstures rakstnieki bij, lai kalpotu teologijai un politikai, tāpēc nevaram pieņemt par patiesību to, kas toreiz tika rakstīts.

Ja salīdzinām šos literariskos tekstus ar dokumentiem par latviešu zemnieku stāvokli 16.g. simtenī, tad iegūstam ainu, kas jūtami atšķiras no šiem tekstiem. Vispirms jāsaka, ka nostiprinoties un izveidojoties dzimtbūšanai, tautas jēdziens vairs īsti nesakrīt ar zemnieku jēdzienu, ka līdz ar dzimtbūšanu radās diferenciācija. No zemnieku masas izdalami atsevišķi tie, ko ar tagadējo literatūras termiņu apzīmē par

brīvzemniekiem.

Ja parasti to uzskata par interesantu izņēmuma parādību, tad ja runājam par 16. g. simteni, tad jākonstatē, ka 16. g. simtenī tā nav, sevišķi gadu simtēna pirmā pusē.

To redzēsīm no datiem, proti,

Ikšķiles novadā no 50 saimniekiem 15 bij brīvzemnieki, apmēram viena trešdaļa. Ja tas liekas par maz, tad tanī pašā 16.g.s. Daugavpils novadā no 105 zemnieku mājām 55 ciemati (mājas) bij tādi, kas atradās "akke freien landen", bij brīvzemnieki.

Ordeņa novados brīvzemnieki bij lielāks procents kā bīskapu novados. Vismazāk tie bij muižnieku novados, bet arī tie dati, kas ir mūsu rīcībā, rāda brīvzemnieku ievērojamu daļu no zemnieku sastāva. Šie brīvzemnieki grupējami divās grupās: -

- 1) tādi, kas nebija pagasta ļaudis un nepiederēja pie zemnieku kārtas, tie bij koniņi.
- 2) Vidzemē un Kurzemē bij brīvzemnieki, kas piederēja pie pagastiem. Vidzemē tie bij novadnieki, bet Kurzemē leimāņi. Šie novadnieki un leimāņi piederēja pie pagastiem, bet no pārējiem zemniekiem atšķīrās ar savām privilēģijām. Tie bija pagastu ļaudis, kas uz ilgāku vai īsāku laiku bij atbrīvoti no pienākumiem pret kungiem, no kungu tiesas.

Bez brīvzemniekiem bija vēl pārējie saimnieki, gājēji un vēl savrup valēnieki. Tā tad te ir liela diference runājot par zemnieku (aptverošā nozīmē) stāvokli 16. g. simtenī. Kādā 1541.gada dokumentā redzam, ka par nozudušās lēņu grāmatīņas atjaunošanu Virsbīskapam zemnieks piedāvā divus labus v ršus, 160 kg. medus un vēl citas mantas. Tad vēl par lēņmaņu stāvokli liecina kāds 1540. gada dokuments, kur Jučlas apkārtnes leimānim piederējis 20 bišu koku. Šīs liecības rāda ievērojamu turību. Ciktāl šī parādība bija vispārēja, tas ir cits jautājums, bet šie piemēri rāda, augstu labklājību, kas nesaskan ar drūmo ainu, ko tēlo tā laikā rakstnieki.

Par parasto ainu mums trūkst ziņu attiecībā uz Latviju, bet mums ir pietami zemnieku māju inventāra apraksti attiecībā uz Igauniju.

Kādam INDRIKIM SELLE bijuši 3 vērši, 4 govīs un cits inventars, kādam citam bijuši 5 vērši, 1 ķēve, 3 govīs, 3 aitas, 4 cūkas. Tas bija 1504.gadā. 1550.gadā ir saraksts par kāda kalēja īpašumu, kurā ietilpst 6 sudraba karotes, 4 rožkropi, vēl citas dārglietas, tad 5 zirgi, 12 govīs, 32 cūkas, 7 siveni, 25 aitas un daudz citu mantu. Šis kalējs varēja būt izpēnums un daudz turīgāks par pārējiem. Bet mēs atkal no savas puses varam prasīt vai tā metode ir pareizāka spriest pēc trūcīgākiem par visiem?

Ja vispār zinām, ka 16.g.simtenī Igaunijas zemnieku stāvoklis bija sliktāks kā latviešu zemnieku saimnieciskais stāvoklis, tad var sagaidīt, ka šādus piemērus varētu sameklēt arī par latviešu zemniekiem.

Vispārināt šos trīs piemērus uz visu mēs nevarām, bet mums ir arī jākonstatē, ka tādas liecības dokumentos, kas apstiprinātu drūmo ainu, ko tēlo 16.g. simtēna kroniķi par Livonijas zemnieku, nav; tad mēs ar zinamu pamatu varam pieņemt, ka plašās tautas masas materialais stāvoklis pirms Livonijas bojāejas bija daudz labāks nekā pēc tam un varam konstatēt, ka bija diezgan labs.

Mums nav liecības, kas apstiprinātu drūmo ainu attiecībā uz viņu itkā sliktu tiesisko stāvokli. Tomēr plaša, kas pastāvēja starp kungiem un starp tautu bij jo liela un to paplašināja vēl nevis tiesiskā vai materialā stāvokļa pasliktināšanās, bet tas, ka kungus no tautas šķīra

- 1) valoda un
- 2) dzīves uzskats.

Minēšu raksturīgu piemēru. Kad 1566.gadā Livoniju inkorporēja Lietuvā, šinī inkorporācijas aktā lasām, ka Livonijas iedzīvotāji gandrīz visi pēc tautības un valodas esot vāciski, tādēļ visos amatos iecelami vietējie iedzīvotāji, kas runājoši vāciski.

Tagad atcerēsimies ko teica par pārmaiņām kara teknikā, ka bij vajadzīgas masas, kas aizstāvētu, tad sapratīsim, ka šī latviešu ignorēšana bija sajūtama vissāpīgāk.

Vēl kāds cits dokuments, kas liecina par tragediju - Alūksnes komturis ziņo par Alūksnes krišanas iemesliem, ka zemnieki visi atkrita, kas atradās uz pilsētas vaļņiem un izrādīja ienaidniekam savu padevību ar pieres pielikšanu pie zemes.

Redzam, ka plaša, kas bija starp kungu kārtu un zemniekiem sākumā atspoguļojās tādā veidā, ka karaspēks, kas bij izveidots no šādiem zemniekiem neaizsargāja zemi. Te mums pietiek ar šo konstatējumu.

Kā tad bij otrā plāksnē, zīmējoties uz dzīves uzskatiem starp zemniekiem un kungiem. Te mums ir labs piemērs, proti, bruņinieku dziesmās un vislabāk atspoguļojās kādā landsknechtu (kas bija savervēti Vācijā) dziesmā: -

"Mūsu dzīve no visām lietām,
ka drīz mēs gatavi uzņemt svētvakaru,
zobenu karot pie sienas un
tverot alus kausu rokā."

Salīdzinot šo dziesmu ar mūsu tautas dziesmām, kas no šī 16.g. simtēna arī ir saglabājušās lielā skaitā - redzēsim starpību.

Te plašos vilcienos tēlojot rādīsim fragmentus politiskā, kulturalā un saimnieciskā dzīvē, kas valdīja Livonijas konfederācijā pirms šīs konfederācijas sabrukuma.

P O L I T I S K I E   A P S T A K L I

No politiskās vēstures zināms, ka Livonijas konfederācijai nāca trie -

ciens no Krievijas, kas bija izveidojies no saskaldītās valsts par vienotu valsti. Rezultāts bij, ka Livonijas mazāko daļu, kas pēc tās saskaldīšanas bija palikusi pāri - ietilpināja Lietuvas valstī ar lūgumu, lai viņa pēc iespējas tiktu ietilpināta Polijas valstī, ko realizēja pēc Lietuvas un Polijas ūnijas. Te mēs jau aizsteidzamies uz priekšu politiskiem notikumiem.

1558.gadā sākās ilgstošs karš, kas vilkās 25 gadus un kas deva triecienu iekšēji izkurtejušai Livonijai. Te nu mūsu uzdevums nav tēlot politisko vēsturi.

1561.gadā 28. novembrī ar padošanās līgumu Livonija padodās Lietuvai un Polijai.

Polijas senāts gan nebija pieņēmis lēmumu, ka Livoniju varētu ietilpināt Polijā, tādēļ Livonija bija padota ZIGISMUNDAM AUGUSTAM kā Polijas karalim un Lietuvas dižkunigaiškim.

1560.gadā Sāmsalas, Vikas un Kurzemes biskapija bija pārdota Dānijas karalim par 50.000 dalderiem.

Pārdevējs bija biskaps JOHANS MENIGHAUZENS, kas pēc tam aizbrauca uz Vāciju, apprecējās un kā pasakā parasti saka "ja nav miris, tad dzīvo arī vēl šodien." Bet nu no politiskās skatuves viņš nozuda. Dānijas karalis nopircis šīs biskapijas nodeva savam brālim MAGNUSAM, kas mūsu vēsturē pazīstams ar nosaukumu "Livonijas karalis".

Šim cēlajam piemēram sekoja Sāmsalas un Rēveles biskapi un pārdeva zemes MAGNUSAM.

Zviedrija arī negribēja palikt beša. Zviedrijas karalis ERICHS 14. 1561.gadā jūnijā atsūtīja uz Rēveli savus sūtņus (KORNU) un 4. jūnijā (tā tad vēl pirms Livonijas padošanās līguma ar Poliju) Harijas, Virijas un Jernu bruņinieki atzina Zviedrijas pavalstīm. 2. augustā ERICHS apstiprināja šo padošanās līgumu.

Tā tad no ziemeļiem Livonijai bij atšķelta tās daļa Zviedrijai, no rietumiem dāpiem un vēlāk ģrobiņa bij iekļāta Prūsijas hercogam un Bauskas novads bij iekļāts Rīgas virsbiskapam. No Igaunijas bija atšķelts ievērojams gabals Krievijai. Pārējā Livonijas daļa padevās ZIGISMUNDAM AUGUSTAM un nodibināja Kurzemes hercogisti.

Beidzot ordeņa mestrs, kuru kā mestru ar aktivitāti neveram saskatīt, tiek nobīdīts pie malas un redzam koadjutoru G O T H A R D U KETLERU, kas kļūst par pirmo Kurzemes hercogu.

Vēl palika ievērojama Livonijas konfederācijas sastāvdaļa Rīga. Atcerēsimies, ka uz Rīgu kā Lietuva tā Polija bija sevišķi ieinteresētas, lai pakļautu to Polijas un Lietuvas interesēm. Iznāca gan savādāk. Rīga savu neatkarību prata saglabāt 20 gadus līdz 1582.gadam.

Livonija bija sadalīta starp Lietuvu, Poliju, Dāniju, Zviedriju un Krieviju. Šīs ievērojamās politiskās pārmaiņas nevarēja palikt bez sekmēm arī saimnieciskā ziņā. Kā šī dalīšana notika un ar kādām interesēm tā bija saistīta, pie tā tuvāk nekavēsimies. Par to ja kādam ir interese var palasīt literatūru.

A. Š V Ā B E S " ZIGISMUNDA AUGUSTA Livonijas politika" 1937.gadā Latvijas vēstures instituta žurnālā Nr. 1 4

B Ē R Z I N Š "Livonija un Lietuva 16.g.simteņa 60 - 90 gados krājumā "Vēstures atziņas un tēlojumi".

Šie raksti pieskaras politiskai vēsturei, bet saimnieciskai vēsturei pieskaras maz. Avoti, kas dod liecību par saimnieciskām parādībām, kas saistītas ar šo laiku, ar Livonijas valstiņu iziršanu, ir: -

D O G I E L krājums - "Codex diplomaticus".

C. SCHIRREN "Quellen zur Geschichte des Unterganges
Iive Selbstständigkeit 1880."

BINEMANN "Briefe und Urkunden 1876."

SVARĪGĀKĀS SAIMNIECISKĀS PARĀDĪBAS PĒC LIVONIJAS
KONFEDERACIJAS SABRUKŠANAS

Svarīgākais saimnieciskā rakstura moments zīmējās uz agraro vēsturi, šinīs poļu laikos, ko nepareizi sauc par poļu laikiem. Pareizāk būtu saukt par leišu - poļu laiku.

Kā viens no svarīgākiem momentiem minams, ka īpašumu tītuļi uz muižām tika pārkārtoti tajā daļā, kas ietilpa Lietuvā.

Pievienojot Lietuvai vāciem privileģijas tika apstiprinātas, bet zinamas pretenzijas uz muižām, kas bij dabīgi, sāk izrādīt arī leiši. Lai nokārtotu īpašumu tiesības, jo juku laikos īpašumu tītuļi kļuva neskaidri, tad tika izdarītas zemes revīzijas un pirmā redukcija. Zinam, ka mūsu vēsturē redukcijas vārds saistās ar Zviedrijas posmu, bet arī šinīk leišu - poļu laikmetā Livonijā ir arī sava redukcija, pie kuras mēs arī pakavēsimies.

Ja runājam par agraro vēsturi Livonijā, tad jāsaka, ka par šo poļu - leišu laikmetu mums ir vispār bagātīgi materiāli, bet par šo leišu - poļu laiku ir vēl grāmatvedības dati, par privāto muižu kompleksu, kas piederēja TISENHAUZENAM (Bērzaune u.c.).

Ja runājam par tirdzniecības vēsturi, tad jāsaka, ka arī šeit ir bagātīgi avoti. Atcerēsimies, kad tēlojam tirdzniecības vēsturi vācu laikos, tad galvenais avots bij tirdzniecības līgumi, pēc kā mēs spriedām par šīs tirdzniecības raksturu. Tagad turpretī par 16. g. simteņa otro pusi, arī par tirdzniecības vēsturi mums ir statistiskie dati, kas ir gandrīz gadu no gada, tie ir

Zunda muitu saraksti.

Zunda muitu ņēma Dānijas karalis. Zunda šaurums ir starp tagadējo Dāniju un Zviedriju pie Ēresundas (tagadējā pilsēta). Tagad sniedzamas šīs parādības skaitļos sākot ar 16.g. simteņa otro pusi un vispār šiem sarakstiem ir raksturīgs tas, ka par katru gadu ir kopsavilkums. Muitas tika ņēmas par katru kuģi un registrēja arī preces, ko kuģi veda. Šie dati ir publicēti.

N. BANG, publicētāja ir jau mirusi un šo darbu publicē talak

K. KORSTS,

kas ir svarīgs avots mūsu tirdzniecības vēsturē.

Otrs avots, kas liecina ne tikai par Livonijas un Rīgas ārējo tirdzniecību, kas virzījās caur Zundu, bet par iekšējo tirdzniecību. Šinī gadā vēl ir publicēts dokumentu krājums par flamu hanzas darbību. Šis avotu grupas ļauj spriest par latviešu saimniecisko dzīvi leišu - poļu laikmetā.

1561.gadā 28. novembrī Livonijas konfederācija izjuka un ar dokumentu

"Pacta subjectionis "

Vidzeme pakļāvās Lietuvai un ar otru dokumentu

"Provisio ducalis "
nodibinājās Kurzemes hercogiste.

Šinī gadā ne viena, ne otra no Livonijas daļām netika inkorporēta, bet gan tika padotas kopējam paralim. Inkorporācija notika 1566. gadā. 1569. gads kā no vispārīgās vēstures vajadzēja zināt, ir LUBLIŅAS ūnijas gads, kad Lietuva ar Poliju apvienojās. Sākot ar šo gadu Vidzeme ietilpa Polijā un Lietuvā un Kurzemes hercogiste arī tāpat, tikai ar citu valsts tiesisku raksturu.

Atcerēsimies, ka Livonijas kars turpinājās no 1558. g. līdz 1583. gadam arī poļu laikos norisinājās cīņas, tāpēc šis karš bija ļoti smags pārbaudījums.

AGRARĀ VĒSTURE PĒC LIVONIJAS KONFEDERACIJAS SABRUKŠANAS

Ir kāds vēstījums, kas tēlo Livonijas pēckara laiku, ka starp Rīgu un Tērbatu pēc Livonijas kara ne dziedājuši gaiļi, ne rējuši suni. Šāds tēlojums tomēr jāatzīst par pārspīlētu.

AGRARTIESISKAIS STAVOKLIS

Agrartiesiskā ziņā Livonijas karš radīja ļoti lielu sajukumu. Atcerēsimies, ka vācu laikos Livonijā bija divas muižu kategorijas

- 1) bij ordeņa un bīskapu muižas, kas parasti tika izlēpotas,
- 2) tām pretī stādami alodi, kas piederēja pašiem muižniekiem.

Pēc Livonijas konfederācijas sairšanas Kurzemes un Zemgales hercogistē ja atskaitam Grobiņas un Bauskas novadus, bijušas valsts muižas, ko tad arī tagad būtu tāpat jāuzskata par kroņa muižām un tās izlēpojot tālāk mazākais teoretiski būtu jābūt kroņa muižām. Praktiski tā lieta tomēr bij savādāk.

Ir tīri dabīgi, ka arī pēc valsts struktūras maiņas šādām muižām būtu jābūt par kroņa muižām. Praksē tik vienkārši nebija un šos sarežģījumus radīja kāds "mistisks" dokuments, kas saucās par

SIGISMUNDA AUGUSTA privileģijām,

un datējams ar 1561. gadu. "Mistisks" tāpēc, ka par to pastāv strīdus.

Viens uzskats ir, ka šis dokuments nekad nav dots, vispār nav bijis, bet ka šis dokuments ir tikai muižnieku lūgums pēc šādām privileģijām, kas nav atradis apstiprinājumu. Polemika par šo jautājumu notiek patlaban un sastopama pat dienas presē. Šo viedokli, ka šāda dokumenta nav bijis vispilgtāk aizstāv mūsu univerzitates docents S T A P E R M A N I S

O t r s u z s k a t s tikpat neapšaubami tie šī dokumenta īstenībai. Šī polemika tagad ir spilgta un kompromisa starp abiem uzskatiem vēl nav un nav arī neapšaubamu pierādījumu par labu vienam vai otram.

Šim jautājumam pieskāries arī profesors A. Š V Ā B E, runājot par

"SIGISMUNDA AUGUSTA Livonijas politiku"

bet viņš neņem noteiktu viedokli pret vienu vai otru uzskatu. Viņš analizējot personu sarakstus, kas bijuši pilnvaroti saņemt privileģijas un slēgt līgumu no Polijas karaļa no vienas puses un no Livonijas muižniekiem no otras puses, ir konstatējis, ka šo pilnvaroto personu saraksti ir pretrunā. Originala no šīm privileģijām nav un varam konstatēt, ka tā nav arī bijis 16. g. s. beigās, kad muižniecība prasīja, lai šīs privileģijas apstiprina.

Dabīgi, ka paceļas jautājums, kā varēja nozust tik svarīgs dokuments? Ir gan saglabājušies vairāki noraksti. Pirmajā pantā ir personu saraksts, kas pilnvarotas privileģiju saņemt. Par šīm pilnvarotām personām ir divas versijas, kas kā ŠVĀBE konstatēja, ir pretrunā, tomēr viņš galīgu viedokli šinī jautājumā neiepem.

Interesanti tomēr tas, ka Polijas karalis

STEFANS BATORIJS

draudēja muižniekiem atņemt šo ZIGISMUNDA AUGUSTA privileģiju, tas ir anulēt un vēlāk zviedru laikos Zviedrijas karaļi apstiprināja visas vācu privileģijas un Vidzemes muižnieki skaitīja, ka apstiprināta arī šī ZIGISMUNDA AUGUSTA privileģija. Kad muižnieki, rodoties dažiem gadījumiem, vēlāk atsaucās uz šo privileģiju, tad Zviedrijas valdība prasīja, lai uzrāda šo privileģiju, ko muižnieki nevarēja un tā šis jautājums palika nenokārtots. Tikai PĒTERIS LIELAIS vēlāk inkorporējot Vidzemi Krievijā, apstiprināja šīs privileģijas.

Redzam, ka šāds svarīgs dokuments, uz ko bieži atsaucās, originala jau vairs nav pēc dažiem gadiem pēc tā izdošanas, bet vēlāk paejot 100 gadiem, to apstiprina. Tāpēc ir pamats to nosaukt arī par "mistisku".

Šī dokumenta "ZIGISMUNDA AUGUSTA privileģijas, pēc teksta, kas saglabāties norakstos, saturs attiecas uz lēņu muižām un ir tāds, ka dod muižniekiem par lēņu muižām pilnīgas rīcības tiesības:

- 1) pārdot lēņu muižu,
- 2) atsavināt,
- 3) atsavināt bez zemes kunga atļaujas.

Tā tas ir teikts 7. pantā.

Jāsaka, ka šāda kārtība Livonijas konfederācijā pastāvēja jau Rīgas virsbiskapijā ar SILVESTRA žēlastības grāmatu, kur bij vesela kategorija, kas varēja pārdot un vispār atsavināt lēņu muižas. Ordeņa muižās un Kurzemes biskapijā šāda kārtība nepastāvēja, bet kad valdītājs dribēja muižu atsavināt, vajadzēja piedāvāt kungam, kam bij pirmpirkuma tiesības.

ZIGISMUNDA AUGUSTA privileģija vēl sankcionēja (attiecināja) uz visu Livonijas teritoriju paplašinātās vasaļu mantošanas tiesības, tāpat kā vācu laikos tas jau bija Rīgas virsbiskapijā.

Tā tad šīs ZIGISMUNDA AUGUSTA privileģijas, kā esamību apšaubīja tūlīt pēc to izdošanas, muižniekiem bij ārkārtīgi svarīgas un ir izteiktas pat domas (Lamders) ka ar šīm privileģijām formāli būtu atcelta lēņu iekārta un tā būtu alodiējusi. Šāds uzskats tomēr ir nepamatots, jo lēņu iekārta turpināja pastāvēt visu 16. g. simteni un 17. g. simteni un no dokumentiem un citiem faktiem redzam, ka paliek spēkā, ka

mainoties karaļiem vai zemes kungiem vienmēr bij jādabū lēņu apstiprinājums, tas ir, ka ja mainījās karalis zemes kungiem bij jādabū no jaunā karaļa lēņu apstiprinājums, tāpat, ja karalis bij tas pats, bet zemes kungs mainījās, tad jaunajam zemes kungam vajadzēja dabūt lēņu apstiprinājumu.

Tāpēc tāds uzskats, ka ZIGISMUNDA AUGUSTA privileģijas šādu lēņu iekārtu atcēla, ir noteikti nepareizs.

Redzam, ka šis valsts, ordeņa un biskapa muižas gandrīz bij kļuvušas par alodiem, ja būtu neapšaubami atzīts, ka ZIGISMUNDA AUGUSTA privileģijas ir spēkā.

Otrs sarežģījums bij tas, ka kara laikos daudzi muižnieki bij aizbēguši un nēskatoties uz karaļa aicinājumu daudzi neātgriezās.

Ko tagad darīt ar šīm muižām?

To izšķīra vienkārši, valdība tās izlēpoja citiem poļu, leišu vai vācu muižniekiem vai pievienoja savām domenēm.

Vēl viens sarežģījums bij tas, ka vācu laikos lēņu tiesības, zīmējoties uz muižām, bij tikai brupiniekiem, bet šinī leišu - poļu laikā paplašināja šo lēptiesīgo personu.

Ar STEFANA BATORIJA 1581./82.gada dokumentu

"Constitutiones Livonia"

pilsētu namnieki ieguva tiesības valdīt muižnieku zemes. To varam izskaidrot tā, ka tagad no muižām nebija jāpilda brupinieku dienests, bet bij jādod no zinamas zemes platības tā saucamie jātnieki. Parasti jātnieks bij jādod no 15 arkliem. Arkli izteīca zemnieku zemi un muižnieku pašu zeme šinī skaitā neskaitījās. Šis arklu skaits mazliet mainījās, vēlāk par to runāsim sīkāk. Ja bij 15 arklu, tad bij jādod viens jātnieks, tas nozīmē, ka šai muižai bij jāuztur viens cilvēks, kas vajadzības gadījumā varēja doties ar zirgu karā, kas tad sastādīja vieglo kavaleriju. Šis jātnieks varēja arī nebūt brupinieks. Ja kādam bij 30 arkli, tad bij jādod 2 jātnieki, bet ja kādiem diviem muižniekiem kopā bij 45 arkli, tad par diviem viņi uzturēja 3 jātniekus. Tas deva iespēju paplašināt lēptiesīgo personu aploku (ka jātnieki varēja nebūt brupinieki)

Gala rezultāts, skatoties uz visiem šiem sarežģījumiem, bij, ka muižu īpašumu tikli bija sajukuši: -

- 1) no vienas puses lēņi bij kļuvuši gandrīz par alodiem, bet valdnieki to neatzina,
- 2) no otras puses, daudzi neatgriezās savās muižās, tādas izlēpoja citiem vai pievienoja domenēm.

Nebija reti arī gadījumi, kad muižā iesēdās cits un teica, ka mana muiža. Nebija reti arī gadījumi, ka atsevišķi muižnieki šinīs kara laikos bij uzstājušies - cīnījušies pret valdību. Iestājoties mierīgākiem laikiemšo muižnieku laukus ka d u c ē j a, tas ir - atpēma. (Kā toreiz teica). Bez tam bij baznīcas un klosteru muižas. Te arī bija nenoteikts stāvoklis, jo Kurzemē bija protestantu valdība. Polijas karalis gan bija katolis, bet viņš visu nezināja, ko darīja hercogs. Hercogs vareja rīkoties arī neatkarīgi.

- 1) No vienas puses bij sajukuši muižu īpašumu tituli un
- 2) no otras puses, bez namniekiem, kam bij tiesības likumīgi pretendēt uz muižām, radās vesela rinda citu, kas sāka pretendēt uz muižām. Tie bija lietuvju un poļu muižnieki.

Padošanās līgumā, kā jau zinām, administratīvā un pārvaldes iekārta tika rezervēta vāciešiem. Tā tas bija principā. Padošanās līgumā bij arī vēl noteikts, ka karalis kara laikā drīkstēja nodot uzticamiem pilsotņiem, neskatoties uz tautību un valodu, apdraudētās pilsētas. Šāds kara laiks bija visu šo laiku. Lietuvas muižnieki prasīja muižas Livonijā jau 1559.gadā, tas ir pat pirms 1561.gada. Tas izskaidrojams tā, ka pirms šīs definitīvās Livonijas valsts sairšanas gada, vesela teritorijas daļa gar Daugavu bij iekļāta ZIGISMUNDAM AUGUSTAM. ZIGISMUNDS AUGUSTS uz šo pieprasījumu atbildēja, ka šīs muižas nevarot dot, jo tās viņam nepiederot, bet esot tikai iekļātas.

1565.gadā saeimā leiši atkal prasa muižas un tagad karalis viņiem tās arī apsolīja.

Tā tad šinī juku laikā bija radies stāvoklis, ka

- 1) īpašumu tituli uz muižām bija kļuvuši neskaidri.

- 2) Bija radusies vesela muižnieku grupa, kas bija jāapmierina. Tie bija Lietuvas muižnieki, kas bija tuvāki karalim.

Šos jautājumus kārtoja revizijas un ar to savienotā muižu redukcija.

MUIŽU REVIZIJAS UN REDUKCIJA

Revizijas kārtoja arī administratīvos jautājumus, kurus varēja no - skaidrot aptaujas ceļā un kārtoja arī nodokļu jautājumu, kuru varēja nokārtot uz aptaujas pamata:

pēc

Varam konstatēt, ka 1582.gadā STEFANA BATORIJA pavāles iecēla zemes revizorus, ar uzdevumu noskaidrot kādas muižas un pagasti pieder muižniekiem un kādi pieder baznīcai un klosteriem.

Kas ar dokumentiem nevarēja pierādīt savus muižas turēšanas likumīgos pamatus, tiem muižas atņēms, tas ir r e d u c ē s .

Iepriekš jāsaka, ka šis jautājums ir tāds, ka mēs nezinām vai šos draudus realizēja un cik tālu. Cik daudz reducēja un kā, te nav vēl pētījumu un to mēs nevaram atbildēt diemžēl zinātnei un paldies Dievam, priekš Jums. Tādēļ nevaram atbildēt uz šiem jautājumiem, ka šie 1582.g. revizijas materiāli atrodas Krievijā, laikam Maskavā. Daži fragmenti ir publicēti. Mūsu zinātniekiem nav tikdaudz naudas, lai samaksātu dārgo dzīvi Maskavā, tur pētītu un apstrādātu šos materiālus.

Vidzemes landtagā 1583.gadā maijā ķeizara pārstāvja JURA RADZIVILA vadībā apsprieda muižu redukciju. RADZIVILS paziņoja, ka

karalis apstiprinās visas ordeņa mestra un virsbiskapa piešķirtos lēņus ar vienu izņēmumu, ka tie dāvinājumi un lēņi, ko devis pēdējais virsbiskaps Brandenburgas VILJUMS, netiks apstiprināti kā dāvinājumi un lēņi doti necienīgam personām.

Pārējo mestru un virsbiskapu piešķirtos lēņus bij paredzēts apstiprināt. Kas zinājās uz laiku pēc Livonijas konfederācijas sairšanas, tas ir pēc 1561.gada, tad landtags runāja arī par tām muižām, kas bija izlēptas pēc šī gada, proti, paredzēja, ka lēņi, kas izlēpti pirmā Livonijas administratora JANA KODKEVIČA laikā un nav apstiprināti no ZIGISMUNDA AUGUSTA arī reducēs.

Mums ir zināms, ka 1584.gadā Vidzemes muižnieki baidīdamies no šīs redukcijas, sūtīja uz Viļņu deputāciju ar lūgumu Dieva d.ļ. restituēt nabaga padzītos muižniekus, tas ir - atdot atpakaļ viņiem muižas. Tas nozīmē, ka redukcija tika izdarīta. STEFANS BATORIJS nepiekāpas un šī redukcija tika izdarīta.

Runājot par Vidzemi, ir zināmas tās personas, kas vadīja šo revīziju un redukciju.

Par muižu redukcijas generālkomisaru bij STANISLAVS PENKOSLAVSKIS kas darbojās kopā ar fiskālu SNELLU un RADZIVILA sekretāru DANIELU HERMANU.

Šī komisija vadīja redukcijas lietu visā Vidzemē. Zināms no mūsu agrarās reformas, ka viena tāda centrālā komisija nevar veikt visus tāds darbus un bij arī sīkākas komisijas. Vidzeme bija sadalīta sīkākās administratīvās vienībās - vajevodijās (vajevodstvo - krieviski). Vidzemē bija trīs šādas vajevodijas: -

Cēsu,
Tērbatas un
Pērnavas.

Šīs vajevodijās bija savi revīzori.

Bez šīs revīzijas ģenerālkomisāra un viņa palīgiem un revīzoriem atsevišķās vaļevodijās (tādi bij, piemēram, Cēsu vaļevodijā TĒODORS SKĪMIŅŠ, JURIS ROZENS), bij vēl pārraudzības iestāde -

virskomisariats, kurā ietilpa 5 locekļi: -

- 1) karaļa referents FIRLEJS,
- 2) sekretārs SOLIKOVSKIS,
- 3) Lietuvas lielkņaze sekretārs LEONS SAPIECHA
- 4) Kurzemes pārstāvis JURĢIS TĪZENHAUZENS un
- 5) otrs karaļa sekretārs SĪMANIS BRANSIS

Šis virskomisariats apstiprināja galīgi revīzijas un redukcijas lēmumu.

1589.gadā Polijas saeimā par jaunu deklarēja ZIGISMUNDA III. Vidzemes redukcijas principus, kas ir gandrīz tie paši, kurus jau raksturojām. Uz Vidzemi nolēma sūtīt jaunu komisiju kā uzdevumi bij konstatēt reducēto starostēju karaļa inventāru, ienākumus un nokārtot zemnieku pieņākumus pret kroni.

Šī zemes komisija darbojās no 1590.g. līdz 1599.gadam un šīs komisijas darba rezultāts, dokumentēts, kas bieži minams mūsu vēsturē un literatūrā apzīmēts par 1599.gada revīziju. Viens fragments no šī dokumenta atrodas Valsts vēsturiskā arhīvā Rīgā.

Visas šādas lietas - revīzijas un redukcijas muižniekiem nepatika un tie uzskatīja šo akciju par ZIGISMUNDA AUGUSTA privilēģiju laušanu. Tagad raksturosim mazliet sīkāk šīs lietas, pēc dokumentiem, kas ir mūsu rīcībā.

PIRMĀ REVĪZIJA

1582.gadā notika pirmā revīzija atšķirībā no vēlākām revīzijām Zviedru laikos, kas atreferētas arī mūsu mācības grāmatās ar visām kļūdām, kas parasti daudz sastopamas šādās mācības grāmatās. Šī ir apzīmēta par poļu revīziju, kas notika 1582.gadā Vidzemē, Latgalē un varbūt arī Zemgalē pēc STEFANA BATORIJA pavēles.

Revīzijas nolūks bija nokārtot un noskaidrot īpašuma titulus uz muižām, nokārtot administrācijas un pārvaldes jautājumus un sadalīt kroņa nodokļus kā lauku, tā pilsētu iedzīvotāju starpā.

Īpašumu titulu nokārtošanā ietilpa arī kroņa un baņņīcas īpašumu noskaidrošana.

Revīzijas nolūks vēl bij pārbaudīt zemnieku nodokļus un bij paredzēts, ka vaļadzības gadījumā nodokļi jāatvieglo, lai tie nebūtu smagāki kā poļu zemniekiem.

Vēl revīzijas uzdevums bij pieņemt to personu lūgumus, kas vēlējās apmesties jaunajās provincēs un kam bija tiesības iegūt zemi pēc to socialā stāvokļa, jo bija daudz pretendentu uz muižām.

Revīzijas fragmenti ir publicēti krievu valodā un tos ir izdevis DOWNARS ZAPOLSKIS. Pēc šiem publicētiem fragmentiem, kas atrodas Krievijā, un kas ietilpst plašā dokumentu krājumā - leišu metrikā, varam labi ielūkoties Vidzemes un Latgales zemes īpašumu sadalījumu lietā un varam spriest arī par zemnieku stāvokli.

Piemēram Kokneses novadā muižas vairāk bija sīkas, proti, muižām nav vairāk kā viens vai trīs zemnieki. Varam rēdzēt, ka to valdītāji šīs muižas ir ieguvuši neilgi atpakaļ. Pavisam tur registrētas 40 muižas un 4 no kopskaita, tā tad desmitdala bij tās pašas dzimtes rokās, kā rokās atradās sākot ar 15.g. sōmtēni.

10 muižas, tā tad ceturtdaļu valdītāji tur kā kļu, vienu trešdaļu muižu Rīgas arhibīskaps nodevis valdīšanā neilgi pēc Livonijas kara izcelšanās. Vienu sestdaļu valdītāji ieguvuši pēdējo triju gadu laikā.

ZAPOLSKIS izsaka domu, ka tāpat bija arī citos Vidzemes un Latgales novados. (ZOPOLSKIS šo jautājumu ir speciāli studējis).

NĀKOŠĀ REVIZIJA

Nākošā 1590.gada revīzija norobežoja starostejas un noteica ienākumus, registrēja zemnieku stāvokli un privilēģijas, ar nolūku attiecināt to uz kroņa muižām Vidzemē un Latgalē.

Pēc šīs revīzijas ziņām Kokneses starostejā (tas nenozīmē, ka te ietilpa visas tās muižas, kas pēc 1582.gada revīzijas ietilpa Kokneses novadā), zemnieki pildīja klausas no katra pus arkla ciemata veselu nedēļu (kā teikts dokumentā - no pirmdienas agra rīta līdz sestdienas pēcpusdienai.). Klausas varēja atvietot ar tā laika svarīgo tirdzniecības produktu - pelniem. Par nedēļu klausu bij jādod viena muca pelnu. Pelni bija svarīgs ārējās tirdzniecības produkts, pateicoties tam, ka to izlietoja ziepju vārīšanai un citur.

Bez klausām bij jādod vēl kunga tiesa, no arkla divi pūri rudzu, divi pūri miežu. Te mērija ar latviešu pūriem. Vēl bij jādod viens pods kaņepāju, viens pods lina, viens vezums siena, ko varēja atvietot ar 6 grašiem un 2 gaiļi, ko arī varēja atvietot ar 6 grašiem. Pavisam Kokneses starostejā registrētas 145 zemnieku saimniecības un tā, ka varam konstatēt arī šīs Kokneses starostejas ienākumus no muižas laukiem, tad mums tagad ir iespējams par 16.g. simteņa beigām salīdzināt ienākumus, ko deva šīs valsts muižas zemnieki un šīs muižas lauki.

MUIŽU IENĀKUMI NO MUIŽAS LAUKIEM

U N ZEMNIEKIEM

Šādi dati ir svarīgi un mēs varam interpretēt kāda attiecība ir starp ienākumiem, ko ieguva no k l a u š u d a r b i e m un ko ieguva no d o k l u n a s t ā s. Pārrēķinot naudā pēc toreizējās takses (to dod jau šis dokuments - revīzijas materiāls) redzam, ka Koknesijā deva poļu zlotos (tagad arī Polijas naudas vienība ir "zlots", bet ne tāda ir attiecība pret latu kā toreiz).

Muižu lauki kopsummā par 2212 zl. jeb 72 % no kopsummas, zemnieku nodevas - rudzi, mieži, kaņepāji, lini, siens u.c. 853 zl. jeb 28 % no kopsummas.

No šiem skaitļiem redzam, ka klausu darbs ir kļuvis par ļoti svarīgu faktoru muižas saimniecībai, (jo trīs ceturtdaļas no kopienākuma deva muižu lauki, bet kas izauga muižu laukos, tas bija klausu darba produkts). Varam vēl spriest pēc citiem materiāliem par poļu laiku stāvokli. Ir saglabājušies norēķini par

Ē r g ļ i e m, kas attēlo laiku no 1584.g. līdz 1589.gadam un
T u r a i d u, " " " " 1582.g. " 1586. "

par katru no šiem gadiem.

No šiem grāmatvedības datiem varam redzēt kā šīs kroņa muižas starostejas pārvaldīja. Pārvaldi kārtoja tāpat kā Lietuva, kur kroņa muižas kalpoja diviem nolūkiem:

- 1) Galvenie ienākumi no kroņu muižām nāca valsts kasē,
- 2) daļu no ienākumiem deva par nopelniem pārvaldniekam.

SIGISMUNDS AUGUSTS izdarīja plašu agrāro reformu (par ko ir publicējis pētījumus KICETA), pēc kuras pārvaldnieks paturēja sev ka atalgojumu vienu trešdaļu no muižas brutto ienākumiem un divas trešdaļas bija jāmaksā valsts kasē. No šiem valsts ienākumiem uzturēja karali, valdnieku un viņa galmu. Lai šinī lietā nodibinātu noteiktu kārtību 1589.gadā Lietuvā un 1590.gadā Polijā valsts muižas dalīja divās kategorijās:

- 1) galma muižas, kā ienākumus saņēma galms un
- 2) starostijas, kā ienākumi nāca valsts kasei (skaznam, kas - sieris - skaznačei).

Šie dalījumi par ienākumiem izdarīti pēc šiem gadiem, par kuriem mums ir dati. Te vēl nav šķiroti karaļa ienākumi no valsts ienākumiem. Vienu trešdaļu saņēma starosts un divas trešdaļas nāca valstij. Vienā trešdaļā ietilpa alga u.c. un no tās nost neko nedalīja, bet no divām trešdaļām sedza arī saimniecības izdevumus. Varēja gadīties, ka saimniecības ienākumi nebija lielāki kā izdevumi un fiskā nedabuja nekā, proti, divas trešdaļas tikko pietika izdevumu segšanai un varēja gadīties pat tā, ka saimniecības izdevumi bija lielāki kā divas trešdaļas no ienākumiem un bij vēl jāpiemaksā. No šīm divām trešdaļām algoja

starosta palīgu, vārtnieku, klētnieku, pavāru, rijnieku un attālākos muižu muižkungus. Muižkungi bija vajadzīgi tādēļ ka bija vairākas muižas un tie bij ierēdņi, kas tās vadīja un saņēma par to algu.

Tie bija ļaudis ko algoja. Bija vēl nodeva ar citu nozīmi kā tagad.

Šie grāmatvedības dati rakstīti pa daļai latīņu, pa daļai poļu valodā. Originals atrodas Varšavā, bet noraksts ir arī mūsu valsts arhīvā. Par tiem ir publicētas dažādas ziņas. Šis ir publicējums, kurā ir daudz kļūdu, tāpēc neminēsim, kas tos ir publicējis. Dokumenti nav fotografēti, bet rakstīti ar roku.

ZINAS PAR MUIŽU SAIMNIECĪBU

Te vēl ir jāpapildina ziņas par muižu ierēdņiem. Bez starosta, starosta palīga, vārtnieka, klētnieka, pavāra, rijnieka un muižkunga bij vēl citi, kas latīņu valodā nosaukti par dārzniekiem. Varbūt, ka tie bij muižas kalpi, bet to stāvoklis pēc dokumentiem nav saprotams.

Kādi bija zemnieku nodokļi, kas bij jāmaksā ģrglos? Ņemot pusarkliniekus varam konstatēt, ka bij jāmaksā

9 graši, rudzu un miežu pa 2 pūri, auzu - puspūru, linu un kapepāju pa 3 mārciņām, vienu aunu, 3 vistas un arī alus, kas bij jādod noteikts daudzums.

Kāpēc tad alus arī bij jādod? Mūsu dienās tas izliekās tā neparasti, bet jāiedomājas, ka tas bij 16.g. simtenī un tādi nodokļi vēl turpinājās līdz pagājušam gadu simtenim.

Tās bija nodevas, ko vajadzēja nodot un ko fiksēja zemniekiem katru gadu.

Pagasts sapulcējās divreiz gadā un fiksēja uz priekšu tādā veidā, ka noteica, kāds ir arklu skaits kādam ciematam. Ja tā fiksēja nodevas, tas ir ko vajadzēja nodot, vēl nenozīmē, ka tiešām tā arī nodeva. Nodotais varēja atšķirties no fiksētā, piemēram, ja vasarājs padevās labāk, tad ziemāju vietā deva vairāk vasarāju. Tā faktiski arī deva.

Ja Kokneses starostejās datus nostādām pretī Ērgļu muižas lauku kop - ražai un salīdzinām ar zemnieku kopražu ņemot divus gadus, tad redzam:

1586.gadā	Ienākumi no muižu laukiem	809 zl. jeb 75,2%,
	no zemnieku nodevām	266 zl. " 24,8%,
	Kopā	1075 zl. 100%.

1586.gadā	Koknesē ienākumi no muižu laukiem	2.212 zl. jeb 72 %,
	ienākumi no zemnieku nod.	853 zl. " 28 %
	Kopā	3065 zl. 100%

1689.gadā	Ērgļos. Ienākumi no muižu laukiem	818 zl. jeb 77 %
	" " zemnieku nodevām	243 zl. " 23%
	Kopā	1065 zl. 100%

Redzam, ka muižu lauku ienākumu un ienākumu no zemnieku nodevām samērs ir tāds pats arī Koknesē, un varētu domāt, ka tā tas ir visā Vidzemē, bet tā tas nav, jo Turaidā šā lieta jau izskatās savādāk (Strostējā ietilpa vairākas muižas). Iepriekšējās muižās ienākumi bij par kalendara gadu, bet Turaidā ir par saimniecības gadu, bet tas neko negroza.

1585./86. saimniecības gads Turaidā

Muižu lauku ienākumi	-	411 zloti jeb 38,8%,
zemnieku nodevas	-	649 " " 61,2%
	Kopā	- 1060 zloti jeb 100%

Redzam, ka šis spriedums, ka zemnieku kļaušu darbs 16.g.s. muižu saimniecībās Vidzemē būtu viscaur galvenais, nevar izturēt, bet ka ir lielas svārstības. Turaidā tikai četras desmitdaļas no ienākumiem ir devis zemnieku kļaušu darbs. Tās ir valsts muižas starostejās.

Mums ir arī zipas un labi dati par vienas privātā muižnieka kapitaliem. Tās ir TĪSENHAUZENA muižu -

Bērzaune, Kalsnava, Māršiene - grāmatvedības dati.

TĪSENHAUZENS bija viens no bagātākiem vasaļiem vācu laikos un viņš krievu iebrukumu laikos aizbēga no savām muižām un iestājoties mierīgākiem laikiem atkal atgriezās. Bēgļu laikmetā un vēlākos gados savus ienākumus un izdevumus ir sīki pierakstījis un šos grāmatvedības datus vēlākos gados kāds no viņa pēcnācējiem ir licis kādam zinātniekam publicēt un liekas, ka šis izdevums ir bez kļūdām.

Ja izdaram aprēķinus par Bērzauni, Kalsnavu un Māršeni, lai redzētu privāto muižu ienākumus, tad

1589.gadā Bērzaunē, Kalsnavā un Māršenē kopā

muižu lauku ražas kopvērtība	-	11.868 markas jeb 78 %,
zemnieku nodevas	-	3.268 " " 22 %
	Kopā	- 15.136 markas jeb 100 %

Lai redzētu, kāds bij šo muižu ienākums salīdzinot ar kroņa muižu ienākumiem, tad nepieciešami markas pārrēķināt zlotos. TĪSENHAUZENS gan to nav darījis, bet mēs to varam izdarīt, lai varētu noskaidrot jautājumu, kāda loma šinī laikā bija kļaušu darbam. Pārrēķināti zlotos šie ienākumi :

1589.gadā bij <u>muižu lauku ražu kopvērtība</u>	- 2373 zl.	- 78 %
<u>zemnieku nodevas</u>	- 653 zl.	- 22 %
Kopā	3026 zl.	100 %

Mums ir arī līdzīgi dati, kas ļauj paplašināt mūsu pētīšanas novadu, arī par

Grobiņu 1560. g.

<u>kungu tiesas ienākumi vērtējami uz</u>	949 pūriem	-47,5%
<u>muižas raža</u>	1044 "	-52,5%
Kopā	1993 pūriem	-100%

No šiem piemēriem puslīdz droši varam secināt, ka Vidzemes kroņa un izlēnoto muižu kļaušu darbs deva trīs ceturtdaļas, katrā ziņā vairāk kā pusi no muižu ienākumiem.

TĪSENHAUZENA muižu grāmatvedība, kas viesta pa 10 gadiem no 1582.g.līdz 1592.gadam rāda, ka TĪSENHAUZENS bijis ļoti rūpīgs saimnieks un labs tirgotājs. Viņš nevien aprobežojās ar to, ka pārdeva ražas pārpalikumu no laukiem un pārdeva kunga tiesas pārpalikumu, bet vispār nodarbojās ar plašā vāriena tirdzniecību maksādams naudu un uzpirkdams no zemniekiem alu, medu, ādas un citus ražojumus un ar lielu peļņu pārdodams tālāk uz pilsētām, bet dažos gadījumos pat atpakaļ zemniekiem, pie mēram alu. Pēc šo muižu grāmatvedības varam vērot kādā virzienā attīstās muižu saimniecība un secināt par zināmām pārmaiņām.

TĪSENHAUZENS atgriezās savās muižās 1582.gadā no Polijas, kad poļi 5 gadi viņa muižās jau bija saimniekojuši. Līdz 1587.gadam ieskaitot viņš apsaimnieko trīs muižas. 1588.gadā Kalsnavu viņš iznomā savam dēlam. Lai aptuveni spriestu kādā virzienā šīs saimniecības attīstās mēs varam salīdzināt šīs attiecības divos atsevišķos gados. Kā otro gadu ņemsim 1586.g., jo 1587.gadā bij liela neraža, bet 1588.gadā Kalsnava nav vairs ieskaitīta, tāpēc nevaram pēkt salīdzināšanai.

Zemnieku nodokļi

Muižu raža.

	<u>labības pūros</u>		<u>pūros</u>	
1582.g.	568	- 100 %	1171	- 100 %
1586.g.	932	- 164 %	3836	328 %

(1582.gada skaitļi ir pieņemti par 100 % un 1586.gada attiecīgi ap - lēsti %). Redzam, ka zemnieku nodokļu palielināšanās nav tik strauja kā muižu ražas palielināšanās. Varbūt, ka šie muižu lauki labākas apstrādāšanas dēļ deva augstāku ražu. Šis salīdzinājums bija par Bērzauni, Kalsnavu un Māršēniem.

Salīdzinot Bērzauni un Māršēnus vēlākos gados, kas TĪSENHAUZENAM palika pēc iznomāšanas, redzam

Zemnieku nodokļi

Muižu raža.

1586.g.	525	- 100 %	2477	100 %
1591.g.	644	- 122 %	3669	148 %

No šiem skaitļiem redzam, ka kļaušu darba pieaugums ir lielāks kā zemnieku nodevu pieaugums. Varētu teikt, ka salīdzinot 1582.g. ar 1591.g. no muižas viendokļa zemnieku nodevas deva kā 100 : 200, bet muižu lauku raža kā 100 : 490. Muižu lauku ražas pieauguma straujāk kā zemnieku nodevas sevišķi pirmā pusē, pēc šīs grāmatvedības datiem, ka zemnieku kļaušas un nodevas ir palielinājušās, tad tas nenozīmē vēl, ka kļaušas un nodevas individuāli ir paaugstinātas. Zemnieki vairāk atgriezās no bēgļu gaitām un arī vairāk iekopa mājas.

23. lekcija.

9.XII.38.

Publicējums, kas sniedz barona TISENHAUZENA grāmatvedības datus ir no 1890.gada ar nosaukumu "Der Bannerherrn HEINRICH von TISENHAUZEN des aelteren von BERSON ausgewählte Schriften und Aufzeichnungen".

Pēc pirmiem ieigrāmatojumiem redzams kā viņa muižās veidojās lauksaimniecības ienākumi. Līdz šim pēc šiem datiem mēs sekojam tikai vienam momentam, proti, kādas bij attiecības starp kļaušām un nodevām vai kungu tiesu. Spriežot pēc šīs muižas grāmatvedības, svarīgākās bij kļaušas, kas atspoguļojās pašas muižas ražās un no otras puses, tūlīt pēc Livonijas kara kļaušas kļūst lielākas no muižas viedokļa. To spriežam no tā, ka muižas lauku raža aptuveni palielinājās, kā jau redzējam, 10 gadu laikā zemnieku nodevas bija dubultojušās, protams, ka tikai no muižas viedokļa (ne no zemnieku viedokļa - nesajaukt!), bet muižas lauku ražas bija pieaugušas pieckārtīgi.

KLAUŠU LIELUMS NO ZEMNIEKU VIEDOKĻA

Apstāsimies tagad pie šī jautājuma otrās puses, kā tas bija no zemnieku viedokļa. Ja muižas ieguva lielāku ražu un grauds bija tas pats, tad tika pavairots kļaušu darbs. Šo kļaušu darbu varēja pavairot divējādā veidā: -

- 1) ja tiem pašiem zemniekiem palielināja kļaušas,
- 2) ja ir vairāk zemnieku māju, kas varēja maksāt tikpat augstas kļaušas.

Pēc kara atgriežas atpakaļ zemnieki, kļaušas nepacēla, bet muižas guva vairāk ienākumu, jo kļaušu pildītāji bij vairāk. To var spriest tikai netieši, jo tieši to nevar konstatēt. Tieši tāpēc nevar spriest, ka nav izpētītas TISENHAUZENA vaku grāmatas. Vaku grāmatas ir dokuments, kurā p i r m ā k ā r t ā ir zemnieku nodevas fiksētas, ko sastādīja priekš visām reizēm, bet pārjaunoja katru gadu; o t r k ā r t tur bij noteikts, kādas kļaušas viņiem jāpilda. To izpētot redzētu vai kļaušas ir pārkārtotas un vai ir nakušas klāt.

Šīs TISENHAUZENA grāmatas eksistē pa daļai Polijā (Čartoresku bibliotēkā), bet nav izpētītas. Ir vēl citi pieturas punkti, proti, pēc kara zemnieki atgriezās un postā atsētās mājas tika apdzīvotas. (Neapdzīvotās mājas sauca par postažām). Postažas pakāpeniski arvien vairāk apdzīvojot deva iespēju TISENHAUZENA muižu saimniecības plaukšanai.

Varētu sagaidīt, ka pieauguma proporcijas starp nodevām un kļaušām paliek apmēram vienādas, kad tās pieaug, tomēr te ir interesants moments, ka

nodevas tik strauji neaug kā kļaušas.

Liekas, ka no šī fakta ir atļauts secināt, ka ar kļaušām mazāk eksploatēja tad, kad zemnieks bija mazāk iedzīvojies. Mēs zinām, ka kļaušas bija tas, ko muižnieks labprāt vēlējas sapemt, bet zemnieks labprātāk bij ar mieru dot nodevas. Vēlāk

zemnieks labāk iedzīvojās un bija iespējams skrūvi piegriezt vēlamā augstumā.

DZIMTBŪŠANAS JAUTĀJUMS

Var rasties pamatots jautājums (pamatots jāsaka tāpēc, ka jautāt var arī bez pamata nepamatoti, ko izteic sakamvārds, ka viens muļķis var jautāt vairāk, kā desmit gudri atbildēt) Jautājumus pamatot mācāmajos zeminārā, tāpēc te būtu lieki par to runāt. Vai tiešām tā ir, ka šāds karš atstāja tādu iespaidu uz zemnieku saimniecību? Vai dzimtbūšanas izcelšanās iemesli nebija meklējami kara sekās?

Jau minējam šādu teoriju, tā ir paradnieku teorija. Var teikt to, ka dabīgi, ja kara vilnis velkas pār zemi, tad zemnieki aizbēg toreiz labās slēptuvēs - mežos un purvos. Ja skatāmies datus, tad redzam, ka Livonijas karš atstāja tādu iespaidu.

1591.gadā TĪSENHAUZENA testamentā redzam, ka priekš Livonijas kara TĪSENHAUZENA muižās uz 200 arkliem bij 430 zemnieku, turpretī 1591.gadā konstatējams, ka uz 200 arkliem bij 250 zemnieku. Karš jau bija beidzies, tomēr zemnieku skaits vēl bija mazs, tikai 58 % no priekš kara skaita.

Ja desmit gadu laikā, kamēr TĪSENHAUZENS saimniekoja zemnieku skaits divkārsējās, tad Livonijas kara laikā varam vērtēt, ka bij galīgi izpostītas 70 % no saimniecībām, jo pie toreizējās celtniecības, kad mājas bija ļoti vienkāršas, tās vienkārši noslaucīja no zemes virsma. 70 % izpostīto saimniecību, kas zīmējās uz Bērzauni, liecina, ka Livonijas kara sekas bija smagas. Šis mūsu aplēsums balstās uz diviem papēmieniem, ka

- 1) kunga tiesa nav paaugstināta un
- 2) ir proporcionāla zemnieku ciematiem (viensētām).

Uzskats, kas iegāja vispārējā vēsturē un kas balstas uz kādu ziņojumu, ka pēc Livonijas kara nedziedāja ne gailis, ne suns rēja, ir pārspīlēts bet trīs desmitdaļas no ciematiem ir palikuši veseli un septiņas desmitdaļas aizgājuši bojā.

Ir vēl citi dati, kas rāda šo postu. Prūsijas valsts aktivā Karalaučos ir pārskats par zemnieku skaitu, kas jau kara vidū liecina par zemnieku skaitu, kas ieradās sapulcē, kas neieradās un liecina par kara postu citos novados.

Piebalgā Alkšņu pagastā neieradās neviens zemnieks 1562.g. Tāpat arī citos novados.

Vindenše Wake	neieradās	-	58	saimnieki,	
Rodovše	"	"	-	38	"
Sobulše	"	"	-	21	"

Tā kā pārējos novados kopā bij 129 saimnieki, tad neieradušos procents ir liels, ja te vēl pieskaitam 30 neieradušos no Alkšņu pagasta, tad šis procents vēl vairāk palielinās, jo tur neviens no 30 nav ieradies.

No 1601.gada ir dati, kad Vidzemē notika pirmā zviedru arklu revīzija, kas rāda, ka šīnī gadā Alkšņu pagastā, kurā nebija ieradies neviens 1562.gadā, tagad bij 28 saimnieki un 5 postažas.

Tā tad varam pieņemt apmēram 30 saimnieku.

Šeit ir arī teikts, ka zemnieki neieradās tāpēc, ka no krieviem bij nosisti un no poļiem bij izpostīti.

Smiltēnē no viena pagasta neieradās 38 saimnieki,
no pārējiem 3 pagastiem neieradās neviens saimnieks,
Kopā neieradās 120 saimnieki.

Tas stāv jau tuvu apgalvojumam, ka nedziedāja ne gailis, ne rēja suns. Vēlāk rodas pieaugums.

No šīm Piebalgas un Smilteneš vaku grāmatām varam secināt, cik tad tur bij tādu, kas ieradās. Šāds aplēsums reizē rādītu arī citu pusi mūsu saimniecības vēsturē. Vaku grāmatā ir minēts, cik zemnieki sa - maksāja vaku naudā. (Bez nodevām graudā bij jāmaksā arī tā sauktā vaku nauda).

Piebalgā 1562.g. vaku naudās iepemts 168 markas un 30šilipi,
tā ka markā ir 36 šilipi, tad $x \frac{36}{6080}$ šilipi.
kopā Piebalgā

Zinam, ka katram zemniekam bij jāmaksā 3 markas un 27 šilipi, kas ir 135 šilipi. (Šilipus apzīmē ar - # , bet markas ar - #) Izdalot ar 135 dabusim zemnieku skaitu. Jāņem vēl vērā, ka visi zemnieki nebija spējīgi samaksāt. Šāds aprēķins rāda -

- 1) postu, ko karš nesis un
- 2) šaurcs apstākļus mazo zemnieku skaitu pagastos.

Smiltēnē šāds aprēķins izvests, kur iepēma 26 markas un 10 šilipus. Katrs zemnieks maksāja 2 markas un 1 šilipu. Tā tad te bija ieradušies 13 zemnieki, bet iepriekš redzējām, ka neieradušies bija 120 zemnieki.

1590.g. dati no revizijām ir šinī pašā virzienā .

1590.g. revizija rāda, ka Koknesē ir 90 arkli un 86 tādi, kas pilda klausas. Visi arkli nepildīja klausas, jo bija izņēmumi, ka klausas nepildīja: -

- 1) vagars, kas uzraudzīja darbus, jo tādā veidā viņš izpildīja savas klausas. Viņš īsteni bij muižas ierednis.
- 2) Brīvzemnieki - arī nepildīja klausas, par ko jau minējām.
- 3) Amatnieki - arī bieži nepildīja klausas, kas parasti muižai strādāja.

Uz šiem arkliem dzīvoja 150 saimnieki, bet 4 arpusē arkli ir vēl jo projām postažas, bet viena trešdaļa ir tādas saim - niecības, kas nav pārcietušas kara postažu.

Zemnieki, kas bij palikuši dzīvi un atgriezās atpakaļ cieta smagus zaudējumus. Ir saraksti, bet ne pilnīgi, kas rāda šo postu. Minēsim, piemēram, Grobiņu, kur zaudējumi bija vieglāki, jo Livonijas karš neizpaudās tik smagi. Te citādu datu nav, ka tikai skaitlisks zaudējumu saraksts -

kāds zemnieks zaudējis 2 zirgus, 2 podus sviesta,
2 villaines u.c.
Kāds cits zemnieks zaudējis 14 govīs, 2zirgus, 14 aitas,
4 cirvjus, kurpes, audeklu un citas mantas.

Tagad tas liktos savādi, ka villaines un cirvju zaudējumi jau uzskatīti par svarīgiem, bet toreiz šie skaitļi bij iespaidīgāki, jo vienu cirvi bij jādod viens zirgs.

Kā šīs parādības atsaucās uz jautājumu par dzimtbūšanas izcelšanos?

Šī posta sekas bija divas parādības: -

- 1) māju bij mazāk un
- 2) zemnieki bij mazturīgāki.

Parādnieku teorija māca, ka tādi momenti bij īstie, kas dzimtbūšanu nostiprināja un palielināja, ka zemnieki bij spiesti griezties pie muižas pēc palīdzības, ka muižas aizdeva lopus, sēklu u.c. Tā, protams, māca parādnieku teorija. To jau iepriekš esam apskatījuši un kritizējuši, bet tagad varētu jautāt vai šī teorija nebija tiktāl pareizā, ka palielinājās dzimtbūšanas smagums. TĪSENHAUZENA grāmatvedība dod norādījumus. Turpin pēc kara muižu aizdevumi zemniekiem bija ārkārtīginiecīgi. Tas ir saprotams, ņemot vērā to, ko teicām kritizējot šo teoriju, ka muižām pašām nebija ko aizdot citiem. TĪSENHAUZENS to rāda, jo viņš pats aizņēmas un saņēma dāvanas no sava drauga KETLERA. Šī lieta bija pat ļauna, ko labību, ko viņš saņēma no KETLERA, lai apsētu laukus, pārdeva Rīgai, lai dabūtu naudu citam vēl sāpīgākām vajadzībām. Jāsecina - šāda aizņemsšanās no muižas nebija iespējama.

Cita lieta ir ar zemnieku parādiem. Tie ir izcēlušies, bet tiem ir cits raksturs. Labos gados parādu nav, bet neražas gados parādi pieaug. 1587.g. bija sausa vasara un bija liela neraža un 1588.g. kad TĪSENHAUZENA muižu nopostīja krusa, bija šādi parādi: -

izsniegts 46 pūri dažādu labību un par nenobērtām labībām
93 pūri zemnieki bija palikuši parādā. Nākošā gadā par nenobērtām labībām palikuši parādā 74 pūri.

Šie skaitļi ir atlikums pie grāmatu noslēgšanas gada beigās. Iespējams, ka gada laikā apgrozījumi bija lielāki. Ņemot vērā, ka 1587.g. tas attiecas uz 200 saimniecībām, bet 1588.g. uz 300, redzam, ka šie parādi ir ārkārtīginiecīgi.

Ir bīstami vēsturē taisīt analogijas slēdzienus un vispār citās sabiedriskās zinātnēs. Tomēr jāsaprot, ka šīnī gadījumā apstākļi ir tik līdzīgi, ka ir pamats teikt, ka šis piemērs netieši apliecina to, ko teicām par dzimtbūšanas izcelšanos un to varam attiecināt arī uz citiem novadiem. Lai parādītu zemnieku stāvokli citā novadā 16.g. simtapa beigās ņemsim, piemēram, 1599.g. reviziju par Ludzu, vēl par Nirzu.

1599.g. revizija Ludzā

Ņemsim šo piemēru tādēļ, ka ir liela starpība starp dažādiem novadiem. Ir publicēti fragmenti krievu valodā, proti -

"Trudy, dzesjatova archeologičeskovo kongresa Rīgī 1900.g."
BELJATEVSKIS ir publicējis datus par 1599.gadu un jau minētais
DOWNARS ZOPOŪSKIS par citu reviziju.

1599.g. Ludzai bija divi pagasti (pilsētas pagasti). Īpatnība te ir tā, ka zemnieki, kas dzīvo, nevalda arklus, bet viņus skaita pēc službām. (Tulkojumā tas nozīmētu kalpošana, tā tad - klaušu zeme). Bija veselas službas, pus-službas, trešdaļslužbas un ceturtdaļa službas.
Pildas pagastā: -

uz veselas službas	bij	3	zemnieki	(saimniecības)
" pus	"	"	7	"
" trešdaļ	"	"	1	zemnieks
" ceturtdaļ	"	"	1	"
Kopā			<u>12</u>	zemnieki.

Birzgaļes pagastā: -

uz veselās sluzbas bij 7 zemnieki, no tiem 4, kas nevarēja sam.
 " pus " " 7 " " " 4 " " "
 " ceturtdaļ " " 1 " "
 Kopā $\frac{15 - 8 = 7}{}$, kas maksāja.

Ludzā ir vēl otra muiža, blakusmuiža - folvarka Joniški, kur

uz vienas sluzbas bij 14 zemnieki,
 " pus " " 11 "
 Kopā $\frac{25}{}$ zemnieki.

Vēl ir Saharovskij pogostj (tas vēl nav īsti noskaidrots), kur

uz vienu sluzbu bij 10 zemnieki,
 " pus " " 4 "
 Kopā $\frac{14}{}$ zemnieki.

Zemnieku skaits šeit ir pavisam mazs (Ludzā). Minēsim vēl, ka
Nirzas pagastā

uz veselās sluzbas bij 8 zemnieki, kas nemaksāja nodokļus bij 6
 " pus " " 12 " " " " " 4
 " ceturtdaļ " " 3 " " " " " 2
 Kopā $\frac{23}{}$ zemnieki-12, kas nemaksāja nodokļus.

I. Muižai maksāja: -1) k u n g u t i e s u .

Pildas un Birzgaļes pagastā 2 pūri rudzu, 2 pūri miežu, 2 pūri auzu, 1 aunu, vistu, 20 mārciņas medus, 20 mārc. vasku, olas, 6 grašus, 1 asi malkas, ādas, 1 podu linu, 1 podu kaņepāju, 1 vezumu siena. Tikdaudz maksāja katrs zemnieks kā nodevu par vienu sluzbu. No pus sluzbas maksāja attiecīgi mazāk. Pagasts kopā nodeva 2 teļus, 2 cūkas. Revizija piezīmē, ka šīs normas neizpildīja, jo zemnieki ir trūcīgi.

2) d e s m i t o t i e s u .

Saharovas pagastā MUSINSKIJ muižā tādas nodevas nebija normētas, bet bija noteikta viena ceturtdaļa no ražas. Te parādījās jau otrs princips - desmitā tiesa. Vispār visos šajos gadu simtepos 14. 15. 16. 17. un 18.g. s. vēl ir viena ceturtdaļa no ražas. 18.g. simtenī tā jau izzuda. Tā tad desmitā tiesa nav jāsaprot burtiski, bet gan kā princips. Šie jautājumi sīkāk ir aplūkoti

A. SVĀBES " Pagasta vēsturē ".

II. Klaušas.

Šis otrs pienākums mums ir jau labi pazīstams. Jāsaka, ka Jošinski folvarka Ludzai nepildīja klausas nemaz, tāpēc, ka atradas tālu no Ludzas. Tāpat SAHAROVSKIJ folvarka strādā tikai katru piekto nedēļu. Pārējiem pagastiem bij jāpilda pilnās klausas - 3 dienas (vēlāk gan mainījās šis stāvoklis). Reti bija gadījumi, kad bij jāpilda katru nedēļu.

Par klausu apmēriem ļauj spriest dati par Ludzas muižu ražu.

1599.g. Ludzā

<u>Labības.</u>	<u>Izsēts.</u>	<u>Reža.</u>	
Rudzi	83 pūri	332 pūri	IV. grauds
Vasaras rudzi	4 "	12 "	III. "
Kvieši	10 "	30 "	III. "
Mieži	30 "	120 "	IV. "

Auzas	80 pūri	240 pūri	III. grauds.
Zirņi	4 "	16 "	IV. "
Griķi	10 "	30 "	III. "

Tas rāda arī muižu sējumu projektu.

Redzam, ka runājot par agrarām parādībām 16.g.s. mērogs mums ir šaurs. Raža ir tikai trešais vai ceturtais grauds. Šis ražas dēļ tagad vairs nestrādātu. Zīmējoties uz ražas lielumu jāsaka, ka tāds ražas līnums bij visur.

Varam konstatēt arī Ludzas zemnieku devumus: -

rudzu nodots	-	240 pūri,
vasaras rudzu	-	30 "
kviešu	-	58 "
miežu	-	276 "
auzu	-	126 "
zirņu	-	22 "
griķu	-	22 "

No šiem piemēriem redzam divas lietas:

- 1) zemnieki nodeva muižai tās pašas labības, ko audzēja muižā. No tā var secināt, ka zemnieku saimniecība ne pēc tehnikas, ne pēc rakstura no muižas saimniecības neatšķiras. Zemnieki bija tie, kas muižā saimniekoja. Vagars darbus uzraudzīja un zemnieki tos pildīja. Tāpēc visa tehniskā saimniekošanas gaita muižās ir tā pati, kas zemnieku mājās.
- 2) No šiem piemēriem var redzēt, kas no muižas viedokļa 16.g.s. deva lielākus ienākumus, klausas vai zemnieku nodevas, tas ir attiecību starp klausām un zemnieku nodevām. Šinīs Latgales novados dažām labībām pārsvarā ienākumi no klausām, dažos zemnieku nodevas. Visumā var teikt, ka ir puse uz pusi. Tā ir proporcija, kas ir arī citur. Vidzemē ir vairāk par labu klausām. Par Nirzu ir apmēram tā pati bilde.
- 3) Jāzin, ka šādos apgabalos kā Nirza un Ludza klausas bija drusku lielākas kā citiem zemniekiem. Šinīs dokumentos lasām, ka labības bija jāved uz Rīgu pārdošanai. Dabīgais satiksmes ceļš bija Daugava - lēts un labs, bet dokumentos lasām, ka labību neveda līdz Daugavai, kas motivēts ar to, ka ceļi ir slikti, bet uz Rīgu ceļi esot labāki. Braukšanas pienākums bija visās muižās. Uz Rīgu brauca karavānes no daudzām muižām un no attāluma no Rīgas atkarājās šī pienākuma smagums, kas gulās uz zemniekiem.

Fragmentari esam iepazinušies arī ar Latgali. Par Latgali, jāsaka, ir maz apstrādātu materialu, bet ir bagāti arhīvu materiāli, pat to ir vēl vairāk kā pārējiem apgabaliem. Te jāsaka, ka kāds latgalietis ar lielu entuziasmu varētu daudz veikt.

K U R S A

Apskatīsim dažas parādības 16.g.s. beigās. Raksturosim dažas parādības par Pilteni un Grobiņu. Šie apgabali ir īpatnēji ar savu politisko vēsturi. 1560.g. jaunais KETLERS kā beidzamais ordeņa mestrs sakarā ar draudošiem kariem un citām vajadzībām nokļuva lielās naudas grūtībās. 1560.gadā viņš iekārāja Prūsijas hercogam ALBRECHTAM ordeņa zemi, Grobiņas ordeņa soga fogteju - iecirkni par 50.000 gulšiem. Viņš iekārāja to Prūsijas hercogam ar nodomu to izpirkt. KETLERS sapēma šos 50.000 gulšus un par procentēm viņš nodeva pārvaldīt šos zemes apgabalus.

Prūši šeit iekārtoja savu saimniekošanu, izmantoja mežus, izcirta ozolu mežus, dedzināja pelnus, tacināja darvu. Prūšiem pienācās arī muižu atlikumi, bet tā kā šie apgabali atrodas tuvu pie jūras, tad auglīgi tie nav. Prūši izmantoja visu, lai segtu šī aizdevuma procentes.

Ordeņa valsts sabruka (poļu lieta nobankrotēja) un šie apgabali palika pie Prūsijas līdz 1589.gadam, kad šie pagasti nonāca pie Kurzemes citādā veidā.

Kurzemes hercogs VILHELMS apprecēja Prūsijas hercogu dzimtas SOFIJU un saņēma šo aizdevumu pūrā. Ķīla atkrita un apgabals skaitījās pie Kurzemes. Jāuzsver, ka šis bij vienīgais apgabals Latvijā, kas bija ietilpināts Prūsijā (t.i. Grobiņā).

Savādāk bija ar otru apgabalu Pilteni. Par to šinī kursā ir jau runāts, bet te var papildināt sacīto. Piltenes biskaps šo apgabalu pārdeva un tas nonāca zem Dānijas, Dānijas karaļa rokās un tas skaitījās hercoga M A G N U S A pārvaldīšanā. 1583.gadā šo apgabalu pakļāva Polijai. Šī Piltenes apgabala vēsture ir īpatnēja un svarīga juristiem tiesību vēsturē, proti, šī Piltenes apgabala tiesiskā iekārta atšķiras no pārējās Livonijas valsts iekartas un tas ilgi palika patstāvīgs itkā svešs ķermenis. 1795.gadā Kurzemi pievienoja Krievijai un ilgi domāja, ko darīt ar Pilteni. 1819.g. to galīgi apvienoja ar pārējo Kurzemi.

G R O B I Ņ A.

Zīmējoties uz G r o b i ņ u, ordeņa apgabalu, kad viņu pievienoja Prūsijai kā ķīlu, Prūsijas hercogs sūtīja uz šo apgabalu savus cilvēkus:

- 1) nozīmēja komisiju, kas izdarīja reviziju,
- 2) drīz nosūtīja uz šo apgabalu karaliskās augstības garīdznieku, kas seveda kārtībā baznīcas lietas.

Prūsijas valsts arhīvā ir saglabājušies materiāli no kuriem varam spriest par saimniecisko stāvokli. (Par Pilteni runāsim atsevišķi). Tas ir ziņojums, ko sastādīja garīdznieks, kas bija sūtīts uz Kurzemi. Tas bija

J O H A N S F U N K E

magistrs, kas Karalaučos ieņēma vairākus augstus amatus. Viņš izdarīja baznīcu un skolu vizitāciju. Par skolu vizitāciju te ir jārunā. Skolas bij un tas ir zīmīgs fakts. - "Skolas jāpaplašina un skolēni mācāmi latīņu valodu, lai viņi varētu apmeklēt vāciju un latviešiem, kas grib studēt, jāpaver ceļš." Šī piezīme gan attiecas uz kultūras vēsturi.

J. FUNKE sastādīja ziņojumu, kas nodrukāts krājumā:

"Sitzungs berichte der Kurlandischen Gesellschaft."

Tas rāda saimnieciskos apstākļus, arī kāds bij iedzīvotāju skaits un rāda arī

- 1) iedzīvotāju pienākumus,
- 2) citus saimnieciskos nodokļus.

Pēc šī protokola redzami skaitliskie dati par zemniekiem.

	<u>1560.g.</u>		
Sventes (dienvidus)	- 96	ciemati,	
Rucava	- 82	"	168 arkli.
Nida	- 20	"	
Bārta	- 51	"	
Citos novados	- 61	"	
Liepājā	- 104	"	
Skēdē	- 27	"	52 "
Grobiņā	- 50	"	
Kopā	572	ciemati.	

Šie nosauktie zemnieki gandrīz visi ir zvejnieki, izņemot Rucavu ar Bārtu. Tānīs daļa ir zvejnieki un daļa ir tādi, kas nodarbojās - ar zveju un arī ar lauksaimniecību.

Minētā komisijā fiksēja nodokļus, tā saucamos mācītāju siecīņus. Mūs te interesē cits jautājums. Runājot par Rucavas zemniekiem, redzam, ka viņi maksā trīs skilvetus (siecipus) labības no arkla. Pavisam sanāca 50⁺ siecipi un izdalot uz trīs, konstatējam, ka Rucavā bij 168 arkli.

Šķēdē, kur bij 27 zemnieki, var tāpat aprēķināt ņemot palīgā to, ka dažos ciematos pateikts cik arklu un iznāk 52 arkli. Lai nepazustu paveidiens raksturosim īsumā dokumentu, kas ir par Piltēni.

P I L T E N E

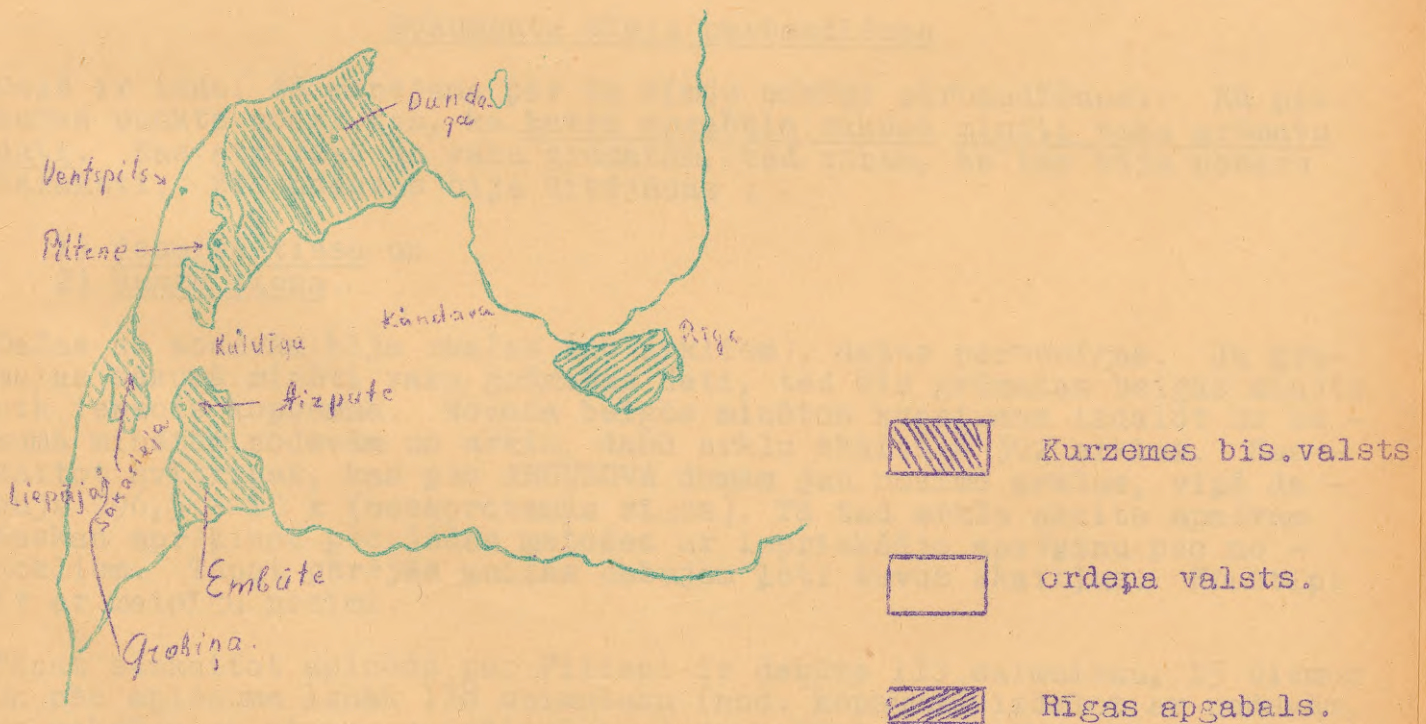
Šis dokuments ir publicēts 1924.g. Univerzitates rakstos. Tagad katrai fakultatei ir sava sērija. Toreiz bija kopējas sērijas un šis dokuments iespiests 10 sējumā.

Doc. L. ARBUSOV " Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben im Stift Kurland 1582./ 83.g.

Šis dokuments pēc ārējā izskata uzdod domām uzdevumu, kas ir intriģošs. Šinī dokumentā ietilpst šādi novadi: -

- Piltene,
- Dundaga,
- Aizpute,
- Cīrava.

Par šiem novadiem arī ir zemnieku saraksti (minētais dokuments). Tagad stādīsimies sev priekšā 16.g.s. politisko karti.

Par Piltēnes novadu, kura ir sadalīts vēl sīkākajos novados ir vairāki ieraksti. Piem. vienā no novadiem - Tārgalē ir šāds ieraksts:-

- /// ○ MICHELL VYRUME. Kāds cits ieraksts ir: -
- /// ○ HANS SATEKEM . . . . . (teksts).....Vēl cits ir: -
- /// ○ PAUL BANE . . . . .
- /// ○ ○ ○ ANDRIE BATILLY . . . . .

Viss šis saraksts ir sastādīts ar tadām zīmēm pie katra varda. Neviens vēl nezin, ko šīs zīmes nozīmē un bez šīm zīmēm saraksts nav atšifrējams. Šinī sarakstā ir vesela rinda šādu nenoteiktu zīmju. (zīmju parāde.) Pēc ARBUZOVA domām atrisinājums ir tāds, ka viņš mēģina izskaidrot dažādās zīmes tā, ka

- 1) taisnās svītripas nozīmē arklu skaitu,
- 2) mazās aploces nozīmē cik ciematā (ne ciemā) ir saimnieku.

No apmetņu jautājuma iztīrīšanas atcerēsīties, ka visā šinī apgabalā dominē ciemi. Šādā ciemā ir vairākas mājas un nav teikts, ka katrā ciematā ir viens saimnieks. Šī īpatnība izzudusi. Šī parādība: -

pusinieku instituts

bija izplatīta. Ciemā valdīja divi, trīs vai četri saimnieki. Viņi bija sveši (ne radnieki viens otram). Kā šādu valdīšanu nokārtoja, par to nekā nezina, bet no muižas dokumentiem atsevišķos novados redzams, ka viņu attiecības pret muižu ir īpatnējas. Ir tādi, kur katrs kārto atsevišķi savus pienākumus pret muižu un tādi, kur kārto visi kopā. Šī dažādība ir vēl lielāka, kad klausas kārto pēc viena principa un nodevas pēc otra principa. Šo sarežģīto apstākļu dēļ šīs zīmes kļūst vēl neizprotamākas.

Pēc ARBUZOVA domām aploces uzskatamas par saimnieku skaitu attiecīgā ciematā un taisnās svītripas - arklu skaitu. Tad

- //' nozīmētu(arklu skaitu)2,5 arklu, bet neizprotamas paliek
\\///, tāpat neizprotami arī krustiņi
+ 0, kuri ir visai daudz sastopami.

Dokumenta zīmju pārbaudīšana

Ceļš ir tāds; šā minējama par šo zīmju nozīmi pārbaudīšanai: Kā pieturas punkts noder tas, ka katra apgabala sākumā minēti vaku grāmatu dati. Kas attiecas uz vaku grāmatām, tad zinām, ka tās bija nodevu saraksti. Šīs nodevas bija divējādas: -

- 1) desmitā tiesa un
- 2) kunga tiesa.

Dažas no nodevām bija reālas (no arkliem), dažas personīgas. Ja grāmatas sākumā minēti vaku grāmatas dati, tad šīs grāmatas beigās minēts cik ienācis kopsummā. Novada beigās minētos kvantumus izdalot uz sākumā minētām nodevām uz arklu, dabū arklu skaitu - 302 arklius. Saskaitot svītripas, kas pēc ARBUZOVA domām jau nozīmē arklius, viņš dabūja $296,5 + 10 \times$ (nesaprotamās zīmes). Tā tad arklu skaits apmēram saskan aprēķinot pēc šādas metodes ar iepriekšējo aprēķinu pēc nodokļiem. Tāpat pārējās muižās dabūjam ļoti tuvus skaitļus. Krustiņi ir ar mainīgu nozīmi.

Tāpat saskaitot aploces par Pilteni ir dabūts 110 saimnieku, 15 ciemos un pēc aplēsuma iznāk 118 saimnieku (nod. kopsummu izdalot ar nodevām, ko maksāja no vienas saimniecības) saskaitot atsevišķos vārdus, kas sarakstā minēti dabūjam, ka bijuši 95 ciemati. Tāda hipotēze bija izteikta jau 1924.g., bet apstiprinājuma tam nebija.

Docentam DUNSDORFAM izdevās atrast kādu dokumentu, kas dod šādus skaitļus tieši. Dokuments ir sastādīts 1585.g. un tanī ir šādi dati: -

Piltenē nav 15 ciemi kā iepriekšējā dokumentā, bet 14 ciemi.
Arklu skaits ir tieši pateikts, tas ir 306 (aprēķināts bij 302).

Ciematu skaitu pēc šī dokumenta var aprēķināt uz 98.

Neuzkavēsimies pie pārējām muižām, jo tādi dokumenti ir par visiem apgabaliem. No kontroles viedokļa šai teorijai par šo svītrīgu nozīmi var piekrist.

Tagad atgriezīsimies pie problēmas, ko izvirzījām.

Nesim zinamos, noteiktos skaitļus, piemēram,
98 ciemati, 118 saimnieki un 306 arkli.

Problema - līdzšinējos piemēros arklu skaits vienmēr lielāks kā ciematu skaits vai saimnieku skaits. Tas nozīmē, ka viens saimnieks vada vairākus arkļus, ko nekur citur neredzam.

24. lekcija

12.XII.38.

	bij 15 ciemi,	aplēsti	302 arkli un	95 c.kur	bij 118 saimnieki
<u>Piltēnē</u>	" 21	" "	266	" 154	" 188
<u>Dundagā</u>	" 13	" "	-	" 215	" 203
<u>Dund. zvej.</u>	" 20	" "	127	" 164	" 216
<u>Arlavā</u>	" 7	" "	101	" 55	" 67
<u>Neuhazen</u>	" 11	" "	139	" 110	" 139
<u>Aizpute</u>	" 11	" "	116	" 89	" 104
<u>Cīrava</u>	" 15	" "	148	" 107	" 145

Šis dokuments sastādīts vācu valodā tāpat kā citi līdzīgi dokumenti. Šinī dokumentā ietilpst vēl viena zemnieku kategorija, kas šinī dokumentā saucās par

Köter

Tas ir tas pats, kas citos līdzīgos dokumentos saucās par Einfüsslin, latviski vienkājis, bet igauņu valodā - üksjalq - vienkāja.

Latviešu valodā tam nav attiecīgā vārda, bet dažādi autori šo zemnieku kategoriju tulko dažādi. Te pieturēsimies pie tulkojuma - p i r t n i e k i.

Tie bija sīkāki zemnieki, kam nav lielākas noteiktas saimniecības, un tie dzīvoja pie saimnieka pirtī. Šādi pirtnieki arī ir šinī dokumentā minēti ar vārdu köter un

<u>Piltēnē</u>	bij	- 35	pirtnieki,
<u>Dundagā</u>	"	- 40	"
<u>Dund. zvejn.</u>		- nav	
<u>Arlavā</u>	bij	- 54	"
<u>Puzē</u>	"	- 18	"
<u>Neuhazenā</u>		- 11	"
<u>Aizputē</u>		- 28	"
<u>Cīravā</u>		- 41	"

Šos datus var pārkontrolēt ar otru neatkarīgu dokumentu, pēc kura

Piltēnē bij 14 ciemi, 306 arkli, 98 saimniecības un 27 pirtnieki.

Tā tad skaitļi ir tuvi. Arī bez šiem diviem dokumentiem vēl ir viens, kas glabājas Dānijas valsts arhīvā, kura skaitļi ļoti tuvu pieiet šiem skaitļiem. Mēs pieturēsimies pie šiem skaitļiem, kas ir mūsu rīcībā.

Šie apgabali, kas minēti dokumentā ietilpst kartē, ko uzzīmējām. Kurzemes biskapam, kas Piltēnes apgabalu iekļāva Prūsijas hercogam, kā no kartes redzams piederēja vairāki apgabali. Novadi, par kuriem pašreiz iet runa, piederēja

viena daļa ordenim un
viena daļa biskapam.

No šiem dokumentiem mūs interesē divas lietas: -

- 1) cik ticami šie dokumenti, cik labi raksturo zemnieku saimniecību un
- 2) kā izlietojami šie dokumenti svarīgākā jautājuma, par iedzīvotāju skaitu, noskaidrošanai.

Lai redzētu šīs divas lietas šie dokumenti (pareizāk taīs minētie dati) ir jāanalizē.

DUNDAGAS APGABALS.

Dundagā bij 188 saimniecības, 40 pirtnieki un 203 zvejnieku saimniecības, kopā 391 saimniecības. Lai pēc šiem datiem varētu spriest par iedzīvotājiem, cik to varētu būt šinīs saimniecībās, tad šie dati ir jānovērtē. Novērtēšanas nolūkā salīdzināsim tos ar tagadējo stāvokli attiecībā uz zemnieku ciematu lielumu. Parasts papēmiens ir attiecināt iedzīvotāju skaitu uz platību.

Mēģināsim noskaidrot, cik iedzīvotāju ir uz 391 saimniecībām un uz kādu platību tas attiecināms.

Šādu, ļoti vispārīgos vilcienos, aprēķinu ir izdarījis ARBUZOVŠ. Viņš prāto tā: - neko tuvāku par iedzīvotāju skaitu nezinam, tāpēc pēc ciemu rakstura vienā zemnieku saimniecībā caurmērā būtu 10 personas. Tad visas šinīs saimniecības būtu 3910 personas.

Lai spriestu par iedzīvotāju skaitu, viņš visu šo jautājumu nostāda tā - Viņš ņem cik km.² ir par visiem šiem novadiem kopā. Atsevišķos novadus viņš neizdala atsevišķi un sīkāk nerēķina, bet spriež par visiem apgabaliem kopā! Viņa rezultāts ir, ka visa šī biskapija kopā būtu 4.500 km.² Bez Embutes viņš saskaita 1210 saimniecības un pa 10 iedzīvotāju katrā, tad dabū kopā 12.100 iedzīvotāju un pa 3 cilvēki uz 1 km.²

Vai var pieņemt 10 cilvēku vienā saimniecībā par caurmēru, jeb vai tur jāvadās no citiem apstākļiem?

Neapreķināsim attiecības vispār, bet mēģināsim konstatēt iedzīvotāju skaitu katrā apgabalā atsevišķi, jo dati ir pietiekoši detaleti, lai varētu izdarīt šādu aprēķinu. Mēģināsim salīdzināt ar tagadējiem apstākļiem.

Kāds ir tagadējais iedzīvotāju skaits?

Spriežot pēc kartes Dundagas apgabals ir tagadējie

Dundagas un Ānces pagasti, kopā 1228 km.², 12.462 iedz. un 2.088 saimniecības pēc 1935.g. datiem.

Redzams, ka te vienā saimniecībā ir 6 personas (caurmērā) un uz 1 km.² ir 10 iedzīvotāji.

Tāpēc liekas, ka 10 personas rēķināt uz vienu saimniecību 1582.gadā būtu par daudz. Tas ir nedrošs apsvērums uz kā balstās ARBUZOVŠ (pēc saimniecību rakstura). Ja paskatāmies Vidzemes vaku grāmatās redzam, ka saimniecības, kur ir 10 iedzīvotāju - ir retas. Vienā saimniecībā parasti ir 5 - 6 personas, reizēm sastopamas arī 7 un 8. Skaitlis 10 ir apšaubams arī tāpēc, ka ARBUZOVŠ tā domā, bet pamatojumu šim domā neizvirza (neizveido).

Ja turētos pie metodes, ka augstākā robeža ir tagadējais iedzīvotāju skaits vienā saimniecībā, tad 391 saimniecībā būtu 2346 personas. (pa 6 personām saimniecībā) Izdalot šo skaitu uz kvadratkilometriem uz 1 km.² būtu 1,9 vai 2 iedzīvotāji, uz 1 km.² tagad ir 10 iedzīvotāji.

Protams, ka pret šo aprēķināšanas pamērienu iebildumiem ir atvērtas ne tikai durvis, bet arī logi. Tas ir viss, ko varam spriest par šo lietu no tā, kas ir mūsu rīcībā.

ĀRLAVAS APGABALS

Ar šādu pašu pamērienu mēģināsim aprēķināt arī Ārlavas apgabala iedzīvotāju skaitu. Šinī senā Ārlavas apgabalā, spriežot pēc robežām, ietilpst tagadējie

Lubezeres un
Nogāles pagasti.

Tagad tanīs ir 416 km.² un tagadējo pagastu robežas matemātiski precīsi nesaskan ar toreizējā apgabala robežām, arī tuvinātība šinī ziņā ir liela. Tagad tur ir

6886 iedzīvotāju,
1242 saimniecības,
vienā saimniecībā ir 5,5 iedzīvotāji,
uz 1 km.² ir 16 iedzīvotāju.

Tagad šinīs pagastos apdzīvotība ir lielāka kā Dundaģas apgabalā, bet arī nav sevišķi liela apdzīvotība. Te var rēķināt 6 personas saimniecībā. 216 saimniecībās, neskaitot girtniekus, dabūjam 1296 iedzīvotājus, jeb 3,1 iedzīvotājs uz 1 km.²

Ir zīmīgi, ka arī 16.g. simtenī pēc šīs aprēķina metodes dabīgi iznāk augstāks iedzīvotāju skaits uz 1 km.² šinī apgabalā. Dundaģā 16.g. simtenī uz 1 km.² bij tikai 2 iedzīvotāji. Te parādās tas, ka neviens no šiem absolūtiem skaitļiem nav ticams (maz ticami), bet ar to nav teikts, ka šī metode neder, jo relatīvie skaitļi mūs var interesēt, jo pēc tiem varam spriest, kurš apgabals ir biežāk apdzīvots, kurš retāk. Tā tad metode te ir pareiza. Te šinī apgabalā arī tagad apdzīvotība ir augstāka, tāpat kā senāk.

PĀRĒJIE APGABALI

(Piltene un Puze)

Tāpat aprēķināsim arī pārējo biskapijas ziemeļu apgabalu apdzīvotību bez Dundaģas un Ārlavas. *Tur ietilpst tagadējie:*

Ūģēles,
Zlēku,
Popes,
Puzes,
Piltenes,
Edoles pagasti.

Pēc 1935. gada skaitīšanas datiem šinīs pagastās kopā bija: -
10.843 iedzīvotāju uz 1.085 km.² un 1925 saimniec. jeb
10 " " 1 km.²
5,6 " " 1 saimniecību.

Rēķinot tagad, ka būtu bijis 6 iedzīvotāji saimniecībā, 185 saimniecībās būtu 1110 iedzīvotāju vai 1,2 iedzīvotāji uz 1 km.². Te zemnieku skaits uz 1 km.² iznāk mazāks kā Dundaģā, kaut gan tagadējais iedzīvotāju skaits uz 1 km.² ir vienāds.

Tas izskaidrojams ar to, ka zvejnieku saimniecībās iedzīvotāju skaits nav sasniedzis caurmēra skaitli 6 (jo jūra nevarēja izturēt daudz iedzīvotāju, tā tas ir vismaz tagad un jādoma, ka tāpat bija arī toreiz). Ja šinīs zvejnieku ciemos samazinātu caurmērā iedzīvotāju skaitu uz 1 km.², tad šīs attiecības tuvotos viena otrai.

PILTENES BISKAPIJAS DIENVIDUS APGABALS

NEUHASENE

Tagad šinī apgabalā ietilpst :

Kazdangas,
Valtaķu,
Sieksātes,
Rudbāržu un
Kalvenes pagasti.

Šie pagasti tagad aptver 523 km.² (šie skaitļi nav jāmacās no galvas. Svarīgākais te ir metode, ko lietojam šinīs aprēķinos, tā ir atklāta kritikai). Tagad tur ir -

1363 saimniecības ar
8624 iedzīvotājiem un 16 iedz. uz 1 km.²
un 6,3 iedzīvotāji uz 1 saimniecību.

Šinīs aprēķinos pēc šīs metodes lietojam aritmetiskos caurmēra skaitļus, kas paši par sevi ir problemātiski, ja nezinām svārstību robežas, jo, piemēram, caurmēra skaitli 6,5 varam dabūt no ļoti dažādiem elementiem, piemēram,

$12 + 1 = 13$ un aritmetiskais caurmēra skaitlis būs 6,5
 $6 + 7 = 13$ " " " " " 6,5

Nebūs vienalga, ja caurmēra skaitli 6 dabūsim no skaitļiem $12 + 1$ un $6 + 7$, jo pirmā gadījumā svārstība ir ļoti liela, bet otrā maza un dotie gadījumi stāv tuvu aritmetiskam caurmēra skaitlim. Aritmetisko caurmēra skaitļu lietošanu pielaiž tikai tad, kad svārstības ir mazas, jo citādi notiks tikai maldīšanās.

Kas zīmējās uz šiem skaitļiem, tad jāsaprot, ka svārstības nav tik lielas, tāpēc te varētu lietot caurmēra skaitļus. Šo skaitļu parbaudīšanu ir izdarījis doc. DUNSDORFS attiecībā uz nelielu apgabalu. Varbūt, ja pārbaudītu visus šos apgabalus, tad svārstības būtu lielākas. Kas attiecas uz šiem caurmēra skaitļiem vispār, tad jāsaprot, ka ar tiem tuvāki iepazīsaties statistikas teorijas kursā.

Neuhazenē toreiz bija 139 saimniecības un rēķinot pēc tagadējo Kazdangas, Valtaķu, Sieksātes, Rudbāržu un Kalvenes pagastu iedzīvotāju caurmēra, kur vienā saimniecībā, tas ir pa 6 iedz., dabūjam 834 iedzīvotāju, jeb 1,6 iedzīvotāji uz 1 km.² Te nu jāsaprot, ka šis skaitlis jāuc mūsu bildi, jo tas nesaskaņojas ar pārējiem skaitļiem. Dundagas apgabalā toreiz bij 2 iedz. uz 1 km.², bet tagad 10 iedz. uz 1 km.²

Ārlavas pagastā toreiz bij 3,1 iedz. uz km.², tagad - 16 iedz. uz km.²

Pārējie ziemeļu

apgabali	"	"	1,2	"	"	"	"	10	"	"	"
Neuhazenes	"	"	1,6	"	"	"	"	16,5	"	"	"

Varbūt, ka te ir nepareizi pieņemti pagasti, jo nezinām pareizi to robežas. Varbūt, ka ir arī citi iemesli, jo lai noskaidrotu šādus jautājumus ir jāveic daudz priekšdarbu. Vēsturiskās kartes nav tik precīzas kā armijas štāba kartes. Ka robežas ir nedrošas, tas ir jākonstatē. Tā tad : -

- 1) ar šīm nedrošām robežām ir izskaidrojams tik mazs caurmēra iedzīvotāju skaits,
- 2) minētās 139 saimniecības nav precīzs skaitlis, (kas arī var būt par izskaidrojumu mazajam caurmēra iedzīvotāju skaitam).

Tāpēc šis jautājums ir jāatstāj atklāts.

AIZPUTES APGABALS

Aizputē ietilpa tagadējais A sītes pagasts, kurā ir 130 km^2 un 1750 iedzīvotāju pa $13,5$ iedzīvotāju uz 1 km^2 un 336 saimniecības, pa 5 iedzīvotāji vienā saimniecībā.

Nemot 104 saimniecības (kā bija tur $1582,783 \text{ g.}$) pa 5 iedzīvotāji saimniecībā, dabūjam 520 iedzīvotāju, ko izdalot uz 130 km^2 , dabūjam 4 iedzīvotāji uz 1 km^2 . Tā tad dabūjam attiecību kā $4 : 135$. Tā tad te atkal iznāk iedzīvotāju skaits uz 1 km^2 stipri liels salīdzinot ar pārējiem apgabaliem. Iespējams, ka toreizēja Aizputes apgabalā ietilpa daļa no Kalvenes pagasta, kas varbūt arī ir īstais cēlonis, kāpēc Neuhazenes apgabalā iznāk tik mazs relatīvais iedzīvotāju skaits uz 1 km^2 . Skaitot šos abus apgabalus kopā dabūjam 653 km^2 ar

1699 saimniecībām un 10.374 iedzīvotājiem,
 6 iedzīvotāji vienā saimniecībā un 16 - uz 1 km^2 .

Tā kā agrāk šais apgabals bij 243 saimniecības, tad rēķinot pa 6 iedz. saimniecībā - dabūjam $2,1$ iedzīvotāju uz 1 km^2 , kas jau ir tuvāks proporcijai, kas ir par pārējiem apgabaliem.

EMBUTES NOVADS

Tas gan vaku grāmatās neietilpst, bet poļu dokumentā (kas atrodas Dānijas valsts arhīvā) minēts ar 100 saimniecībām. Tagad tur ir Embūtes, Nigrandes, Nīkrāces un Vainodes pagasti, kur tagad ir $21,4$ iedzīvotāji uz 1 km^2 un 6 iedzīvotāji vienā saimniecībā.

Rēķinot pa 6 iedzīvotājiem saimniecībā arī 16 g. simtenī šinīs 100 saimniecībās dabūjam 600 iedzīvotājus un uz 1 km^2 iznāk $1,4$ iedzīvotāji. Redzam atkal, ka Embūtes apgabalā šis 100 saimniecības ir par mazu skaitlis, vai arī nepareizi papēntas robežas.

CĪRAVA

Tagad Cīravā ir $13,7$ iedzīvotāji uz 1 km^2 un pa 6 iedzīvotāji vienā saimniecībā. Tad 16 g. simtēna beigās 145 saimniecībās būtu 870 iedzīvotāju, jeb 5 iedzīvotāji uz 1 km^2 .

Visos šinīs apgabalos rēķinot kopā iegūsim nevis tādus skaitļus kā ARBUZOVŠ rēķina, bet uz šiem 3971 km^2 rēķinot pa 10 iedzīvotāju saimniecībā, bet 5 vai 6 dabūsim caurmēra skaitli 2 iedz. uz 1 km^2 Piltenes biskapijā. Skiet, ka šis skaitlis būs mazs tāpēc, ka ja ņemam FUNKES ziņojumu par Grobiņas apgabalu, kas iesniegts Prūsijai, dabūjam citus skaitļus. Tur bijuši

572 ciemati, neminot muižas. Papildinot no Piltenes saraksta dabūjam 760 ciematus, no kuriem ņemot pa 6 iedz. katrā, dabūjam 4560 iedzīvotājus uz pavisam kopplatības 1100 km^2 un caurmērā uz 1 km^2 iznāktu tad 4 iedzīvotāji.

Šis apgabals nebūt nebija bagātāks par biskapiju un tomēr te ir nevis divi, bet četri iedzīvotāji uz 1 km^2 (otrīk daudz). Šinī FUNKES ziņojumā nav ņemti vērā pusinieki, tāpēc, ja tos ņemtu vērā, tad pavairotos varbūt uz 6 vai 7 cilvēki uz 1 km^2 .

Redzam, ka Grobiņas apgabalā, pēc līdzīga aprēķina kā Piltenes apgabala, salīdzinot ar biskapiju redzam, ka biskapijā ir mazāk iedzīvotāju, bet ordeņa teritorijā vairāk. Jāsaka, ka starpība nevarēja būt tik liela, tomēr pielaižama doma, ka tāda starpība ir bijusi, jo ordeņu muižās zemnieku stāvoklis bija labāks kā biskapijā. Ir sakars arī starp saimniecisko stāvokli un iedzīvotāju skaitu, ja tieši arī nevarētu teikt, ka ir funkcionāla sakarība. Tāpēc var sagaidīt, ka ordeņa zemēs ir vairāk iedzīvotāju, bet ka būtu trīsreiz vai divreiz vairāk, par to jāšaubas.

Tā ka šis aprēķins par Piltenes biskapijas iedzīvotāju skaitu būs devis par mazu rezultātu, tad jāskatās, ko šāds secinājums dod.

Tad jāsaņem, ka vispirms šā dokumenta ticamību varam apšaubīt. Piltenes biskapijas dokuments nav revīzijas rezultāts, bet kanceļijas darbinieku sastādīts, kas zemniekus registrēja un rakstīja. (Privātās muižās zemniekus pārbaudīja divreiz gadā). Tā ka valstī vienmēr ir kavēkli, kas kavē pārvaldi, tad šķiet, ka zināma neprecizitāte būs. Varam sagaidīt, ka uzdotie dati būs par maziem, jo nolūks, kādam sastādīja sarakstus, bij dot pārskatu par nodokļiem, kas ienāca no zemniekiem. Senāk nebija iespējams tik stingri izkontrolēt nodokļu piedzišanu un pielaižams, ka daudzi no maksātājiem izvairījās, jo 16.g. simtenī tas bij vieglāk izdarāms. Tagad tikai tas, kas ir sevišķi veikls spēj izvairīties no nodokļiem. Senāk, ja zemnieka saimniecība atradās kautkur tālāk mežā, tad varēja gadīties, ka muiža to nemaz nezināja un nevarēja iekasēt nodokļus. To redzam no FUNKES ziņojuma par baznīcas stāvokli, kur teikts, ka vajadzētu piegriest vērību tam, lai zemnieki būtu kristīti, jo daudzi paliekot nekristīti un kā rīkoties ar pieaugušiem nekristītiem. Tur bija teikts, ka pie pieaugušo kristīšanas jāsaņemot, jāprotot baušļi un šis tas no ticības locekļiem. Mazos var vienkārši nokristīt - aplej ar ūdeni un nokrista, tiem baušļu zināšanas atkrīt.

Baznīca nezināja vai draudzes locekļu pēc kāda laika bij vairāk vai mazāk. Varam sagaidīt, ka izvairīšanās no kunga tiesas un klausām šiem apgabaliem nepagāja garām un ka šinīs dokumentos trūkst daudzu maksātāju. Ir arī vēl citas neskaidrības.

ZEMNIEKU TIESISKAIS STĀVOKLIS 16. g. s.

UN DZIMTBŪŠANA

Ja skatāmies uz zemnieku vispārējo stāvokli 16.g.s., ieejot mazliet tiesību novadā, tad varam konstatēt, ka dzimtbūšana pieņēmusi smagāku formu salīdzinot ar iepriekšējo laikmetu. Jau pieminēts, ka kara posts atstāja nospiedošu iespaidu, samazinot zemes iedzīvotāju skaitu. Tāds ir vispārējs spriedums. Pirmais jautājums, pēc kā spriež par dzimtbūšanas smagumu ir

ZEMNIEKU PĀRDOŠANA

Dzimtbūšanas fāze, kad pārdeva zemniekus bija tik smaga, ka tuvojās verdzībai. Pret to vispārīgā veidā nevarētu neko daudz teikt, ja spriež pēc zemnieku pārdošanas par dzimtbūšanas smagumu. Skolas grāmatās atrodams šāds teikums, ka 16.g.s. zemniekus pārdeva mainot pret zirgiem, supiem u.c, ar vārdu sakot, rīkojās kā ar kustamu lietu. Vispārējā doma te ir tāda, ka šī dzimtbūšana sevišķi smaga un šo faktu pierāda ar to, ka zemnieki tiek pārdoti.

Dokumenti, kas ļauj spriest par zemnieku pārdošanu.

TISTENHAUZENA muižu grāmatās 1590.g. atrodam ierakstu, ka - Jāni 1
TISTENHAUZENA km par 1 aizbēgušu zemnieku pienākās 70 markas no Jumurgas
kca un no NANSAS kndzes par 1 aizbēgušu zemnieku pienākās 44 markas.

1593.gada ieraksts, ka manu zemnieku ar vārdu TONES esmu JĀNIS TĪSENHAUZENS Tīrzas kungam nodevis par 240 markām, par to esmu saņēmis 1,5 birkavus apiņu, un bez tam LORENCAM OPPENBERGAM esmu nodevis vienu zemnieku ar vārdu JĒKABS BRENCENIS par 200 markām.

Ja skatāmies 15.g.simtēņa vidū un 16.g. simtēņa sākumā, tad redzam, ka ir saglabājušies ļoti daudz dokumentu. Tie ir

zemnieku kvītes un
brīvraksti.

Kvītes. Tādā un tādā mājā ir pārdots naudā, labībā vai pret zirgu tāds un tāds zemnieks.

No piemēriem redzams, ka zemniekus maina pret naudu un precēm. 1594.gadā Sausenes kungs atsakās no savām īpašuma tiesībām uz KLĀVU un JĀNI TELĒNIM par vienu medību kleperi. Te darījumu noslēdz par diviem zemniekiem, kurus pārdod par ērzeli.

Ja runājam par šiem darījumiem, jāaizrāda uz citiem darījumiem.

1595.g. TĪSENHAUZENS lūdz Rīgas virsbīskapu apstiprināt viņa testamentu un kā atlīdzību piesola vienu ērzeli.

Cēsu priesteris pārdod Āraišu baznīckungam vikariju par vienu zirgu. Zirgs Livonijas valsts pastāvēšanas laikā bij dārgākā manta. Seit neko neglītāku salīdzinot ar naudas pārdevumiem nevaram saskatīt. RUSOVA kronikā lasām, ka zemniekus maina pret supiem, kam tomēr nevaram atrast nekādu faktiski apstiprinājumu.

ZEMNIEKU PĀRDEVUMI PAR NAUDU

Ko nozīmē zemnieku kvītēs? Lai to labāk saprastu analizēsim bez tam vienu piemēru.

1454.g. 11. jūnijā JURĢIS, Ikšķiles kungs, par 700 markām pārdevis Jaunkalpiņu muižu ar visām tiesām un tiesībām un diviem apakšva - sajiem. -

15.g.simtēnī muižnieki pārdeva arī muižniekus. Šie dokumenti rāda patiesos apstākļus un tie ir citādi. Pārdeva viņu lēnu gaitas, bet ne pašus kungus. Tas pats ir jāsaprot arī par zemnieku pardosanu. Te nepārdeva pašus zemniekus, bet viņu gaitas un nodevas un tikai katrā šādā dokumentā tas neprecīzi formulēts un šādi neprecīzais formulējums ir tas, kas neļauj viegli atšķirt īstās saistības.

Daudzos gadījumos darījuma objekts nav zemnieks, bet zemnieka māja un pats zemnieks līdz ar šādu objektu tiek pakļauts citai muižai.

"Gezinde" - apzīmē zemnieka māju un zemnieka saimi. Šī vārda nozīmes viegli atļauj dažādās interpretācijas un aplamus izskaidrojumus. Šī lieta īstenībā ir savādāka. Zemnieku pārdevumos neietilpst ne zemnieku mājas, nedz gaitas, ne klausas, bet zemnieku parādi, ko pārņēma zemnieka jaunais kungs, proti, dokumentu sastādīja par zemnieku parādiem. Par to var spriest pēc šī pirmā piemēra, kad JĀNIS TĪSENHAUZENS saņem par kādu aizbēgušu zemnieku 70 markas. Zemnieks palika parādā 70 markas tagad Jumurgas kungam. TĪSENHAUZENS saņēma no jaunā kunga 70 markas. Jaunais kungs iekasēja no zemnieka. Tādi gadījumi ir dokumentos arī 17.g.s.

Uksēšernas muižu grāmatās ir nepārprotami ieraksti, ka par zemnieku parādiem samaksāts tik un tik un ka zemniekiem šis parāds jāatmaksā. Te nav redzēt šo operāciju īsto dabu. Bēgšana konstatējama sevišķi aiz parādiem ne tikai 16. un 17.g.s., bet novērojama arī agrākatsevišķi gadījumi un vispār, skatoties no šāda reālā viedokļa cik daudz bēga, visa dzimtbūšanas lieta nokļūst citā gaismā.

Ja trīs ceturtdaļas no pārgājējiem atnāk pret kunga gribu un bez viņa piekrišanas, tad te nevar runāt par piecietināšanu pie zemes, jā tā no - tektu juridiskās formas. Interesants ir cits piemērs no 16.g.s., kas rāda, kāda dzimtbūšanas forma bij nodibinājusies. Tas ir dokuments, kas liecina, ka 1549.g. Limbažu kungs REINHOLDS ROZENS nopircis zemnieku. Zemnieks PĒTERIS paskaidroja, ka ROZENS trīs reizes sūtījis sulaini aicinot dzīvot Liepupē. Junkurs solījis zemi, 2 aramos varšus un labības sēklas. Zemnieks ierodās pie von FITINGOFA un stāsta, ka junkurs dod zemi, bet ka viņš paliks dzīvot šeit.

FITINGOFS nedod zemnieku. REINFOLDS ierodās trešo reizi un saderēja. PĒTERIS aizgāja apskatīt zemi un ar vezumiem aizveda PĒTERA mantas uz Liepupi.

16.g. simtenī zemnieku stāvoklis nebija tik beztiesīgs kā tas izriet no liecībām. Piemērs liecina arī, ka joprojām pastāv patriarhalas attiecības starp zemniekiem un kungiem. Zemnieki negribēja atstāt kungu un griežas ar priekšlikumiem pie kungiem, lai varētu atstāt zemi.

Tas dzimtbūšanas lietu nostāda jaunā gaismā un šo mehānismu kā pār - vietojās no vienas muižas uz otru.

Atcerēsimies, ka minējam vairākus 16.g. simtepa historigrafi, kas zemnieku stāvokli tēlo drūmu. SEBASTIANS MINSTERS, pareizāk HAZENTĒTERS rakstīja, ka zemnieku uzturs esot slikts. Viņš novērojis, ka zemnieki ēda rupju maizi. Vāci to nepazīna un tā viņiem likās slikta un nabadzības zīme.

Pārtikas apstākļi ne tikai tagad, bet arī toreiz latviešu zemniekiem bija labāki kā vāciešiem.

No TĪSENHAUZENA muižu grāmatām redzams, ka divi neražas gadi 1587. un 1588.gads tika viegli pārdiesti, jo bija krājumi.

Gadījās vairāki neražas gadi, kari, sērgu laiki, tad zemnieku labklājība strauji pasliktinājās. Tas bija tāpat arī citur.

Šinī laikā Livonijā 16.g.s. lielākais vairums muižu bij sīkas, ar 1 - 3 zemniekiem. Tas redzams no revīzijas materiāliem. Nedaudzās muižās bij 7 saimniecības, prāvākas (domeņu vasāļu muižas). Atcerēsimies lauksaimniecības tehniku šinī laikā, ka šinī ziņā līmenis bija tas pats, kā zemnieku tā muižu saimniecībās. Sīs sīkās muižas nebija lielākas par zemnieku māju. Tādās muižās bij arī mazāk lopu kā zemnieku saimniecībā. Lopu skaits pie toreizējās lauksaimniecības tehnikas bij svarīgs faktors. Jāiedomājās zemes mēslošanas iespējas, kas bij tikai tur, kur bij lopi, nebija tādas iespējas mēslot ar mēsliem ko nezin kāpēc sauc par mākslīgiem mēsliem. Šeit bij svarīgs lauku ražu lielums muižas graudos.

Ērgļos, Turaidā bij 2 līdz 3 graudi.

TĪSENHAUZENA muižās sākumā bij tāpat, tad 4 - 5 graudi.

16. un 17.g. simtenī zemnieku ražas bij augstākas kā muižas lauku ražas, jo mēsloja ar lopu mēsliem un zemniekiem to bij vairāk.

Salīdzināsim zemnieku pārtiku ar muižnieku pārtiku. -

Vasarā bija mājlopu produkti, bet par ziemu ir grūtāk runāt, jo tad nebija izkoptas tādas lopu sugas kā tagad. Muižnieki dzēra alu, bet zemnieki - pienu.

Visumā zemnieku saimnieciskais stāvoklis 16.g. simtepa miera laikos nebija tik ļauns kā tēloja historigrafi. Šis spriedums attiecināms vienlīdzīgi uz visu Latviju. Igaunijā apstākļi bija ļaunāki, jo zeme bija neauglīgāka.

Tas bija otrais moments, ko cēlu priekšā par 16.g. simteni. Jāsaka, ka apgaismojums bija neparasts.

I. semestrī lasīto lekciju piezīmju beigas.

18

L A T V I J A S S A I M N I E C Ī B A S
V Ē S T U R E

1938./39. m.g. II. semestrī lasīto lekciju
piezīmes.

1. lekcija 16.I.39.

R Ī G A S U N L A T V I J A S

Ā R Ā J Ā T I R D Z N I E C Ī B A 16.g. s. beigās.

Runājot par Rīgas aizjūras tirdzniecību iepriekšējos gadu simtepos bija lielas grūtības, bet jau 16.g. simteņa otrā pusē un turpmākos gadu simtepos ir ļoti labs un ievērojams avots, kas dod liecību nevien par Rīgu kā galveno aizjūras tirdzniecības centru, bet arī par Visas Latvijas aizjūras tirdzniecību. Šis avots ir

Zunda maitu saraksti,

kas tagad ir jau daļai izdoti ar nosaukumu

Tabeller over skibsfart og vavetransport gennem Qresund
(daniski). Šinī izdevumā ir pārtulkojumi arī franču valodā.

I. daļa iznākusi 1896.g. un sniedz datus par
laiku no 1497.g.līdz 1660.gadam.

II. daļa iznākusi 1922.g. un sniedz datus par
laiku no 1661.g.līdz 1783.gadam.

Šī lielā darba izdevēji ir :

N. E. BANG (sieviete) un
K. KORST.

Literatūra par Zunda maitu vispār ir : -

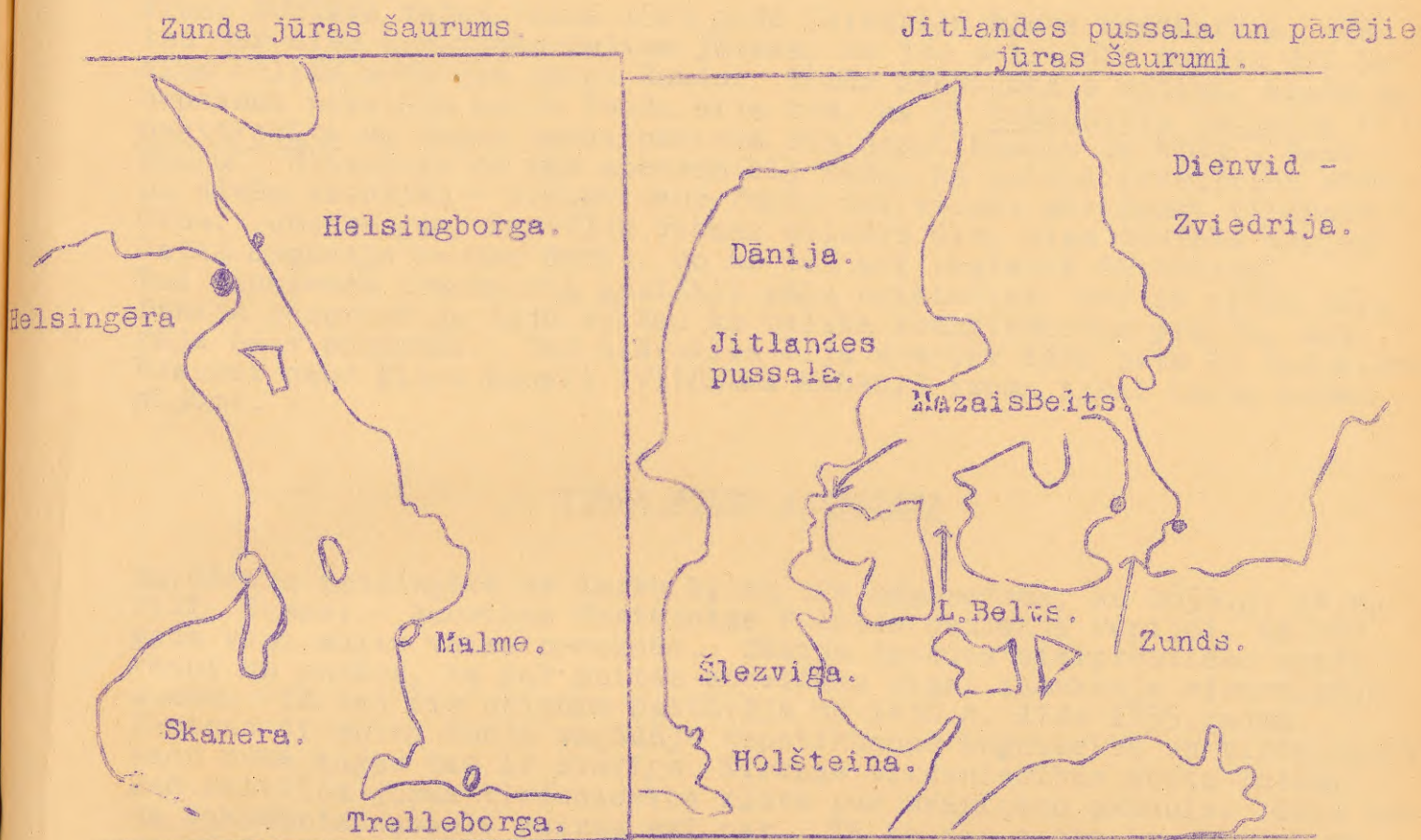
1. CHARLES E. HILL. - The Danish sound dues and the command of the Baltic 1936. -

Šinī darbā apskatīta Zunda maitu vēsture, arī politiskā vēsture, kur runā par cīpām, kas no risinājās ap Zundu.

2. A.E. CHRISTENSENS - Der Handelsgesch. . . . . 1934.

Šis autors kritizē Zunda maitu materialus un izdotās tabeles.

Šie avoti ir svarīgi ne tikai mūsu saimniecības vēsturē, bet tie ir svarīgi arī vispārējā saimniecības vēsturē, jo tanīs ir ziņas vispār par Baltijas jūras ostu tirdzniecību. Tā kā šī tirdzniecība šīnī laikmetā kļūst par svarīgāko pasaulē, tad varam saprast, ka šis izdevums ir ļoti svarīgs arī citu zemju saimniecības vēsturēs. Starp citu, šo Zunda muitu sarakstu viens eksemplārs ir arī fakultātes (tauts. un tiesību zin.) bibliotēkā.

No ģeografiskā viedokļa ņemot, šis šaurums ir ārkārtīgi izdevīgs mui - tošanai. Iedomāsimies stāvokli, kāds bij līdz 17.g. simteņa vidum, kad Dānijai piederēja Dienvid - Zviedrija. Abos šīnīs krastos valdīja Dānija un šo Zundu uzskatīja par upi, kas tek caur Dānijas teritoriju. Tā tad itkā dabīgi, ka Dānijas karaļa pienākums bija ņemt muitu no kuģiem, kas gāja caur šo upi. Jau 1423.gadā šo jautājumu sāk apspriest un 1430. gadā Dānijas karalis sāk ņemt muitu no kuģiem, kas dodas caur Zundu.

Šo muitu materiāli saglabājās ļoti ilgi līdz pagājušā gadu simteņa vidum. Tā ir reta parādība, ka muita, kas kuģiniekiem ir traucējoša, mazākais apgrūtināšana, tomēr saglabājas tik ilgi.

Senāk valsts ienākumi ne sevišķi krasi atdalījās no karaļa ienākumiem. Kautgan Dānijā bija īpatnāji apstākļi, tomēr šos ienākumus ro muitas uzskatīja par Dānijas karaļa privātiem ienākumiem līdz pat 1816.gadam. Tikai no 1816.g. šie ienākumi kļuva Dānijas valsts ienākumi.

Ienākums no šīs muitas bija tik liels, ka dabīgi tas kļuva par citu Eiropas valdnieku skaudības objektu un ar to arī ir izskaidrojamas cīņas, kas tur norisinājās. Turot šo jūras šaurumu savās rokās Dānija varēja diktēt savu gribu visai Baltijas jūras tirdzniecībai. Šī muita tādēļ dūrās acīs ne tikai jūras tirgotājiem, bet arī politiskiem kungiem. Ar šo muitu savā laikā nodarbojās daudzi līgumi un izcīnīja arī daudzas cīņas.

Varbūt šo ceļu varēja apiet un izvairīties no muitas?

Skatoties uz kartes redzams, ka pa jūru šo ceļu varētu apiet caur Beltiem.

Lielaais Belts atradās Dānijas rokās un jāsaka, ka Dānijas karalis aizliedza visiem kugiem doties caur -Lielo Beltu, izņemot kabotažas un Lībekas kugus. Mazais Belts pats par sevi jau ir ļoti šaurs un arī atradās dāņu rokās. Bija mēģinājumi doties arī caur sauszemi. Dienvidos Slezviga un Holštērna šīnī laikā faktiski bija pakļautas Dānijai, tāpēc tikt cauri šiem apgabaliem bij grūti. Kas attiecas uz Zviedriju, tad jāsaka, ka no 1397.gada Kalmaras unijas Zviedrija ie-
tilpa kopējā valstī ar Dāniju.

Tikai GUSTAVA VAZAS laikā 1523.gadā Zviedrija kļuva neatkarīga. Tā tad par šiem sauszemes ceļiem jāsaka, ka jau politisku motīvu dēļ pa šiem ceļiem nevarēja apiet Zundu. Tomēr svarīgākais motīvs, kāpēc pa sauszemi nevarēja apiet Zundu bija tas, ka šī transporta tehnika bija neattīstīta un tāpēc labāk pacieta šīs nepatikšanas un brauc caur Zundu. Stāvoklis tā tad apmēram bij tāds, ka atlika izvēlēties vienu no divām iespējām - braukt caur Zundu vai vispār pārtraukt tirdzniecību. Jāsaka gan, ka vēlāk vismaz zviedri šīnī ziņā GUSTAVA ADOLFA laikā mēģināja kautko darīt, no kā tad arī uzplauka Gēteborga. Kad sauszemes transporta apstākļi sāka uzlaboties, tad šo tiešo ceļu Dānija nosprostoja tādā veidā, ka uzlika tranzītmuitas precēm, kas gāja caur sauszemi. Tad stāvoklis bija apmēram tāds pats kā tagad, kad braucot caur Ķīles kanāli (VILHELMA KANALI) iznāk tikai laika ietaupījums.

ZUNDA MUITU ATCELSĀNA

Kavēšanās Helsingērā ar laiku kļuva tik nepanesama, ka 1855.g. 14.aprīlī Ziemeļ - Amerikas Savienotās Valstis paziņoja Dānijai, ka pēc gada viņi muitu vairs nemaksās. Dānija sasauca starptautisko konferenci un panāca, ka par muitas atcelšanu viņai izmaksāja vienreizējo summu. Tā tad šis unikums pastāvēja no 1430.g. līdz 1855.gadam. Kautgan šī muita Zunda sagādāja nepatikšanas kugniecībā un tirdzniecībā, taču mums tagad tas ir svarīgs Eiropas tirdzniecības avots laikā, kad Baltijas jūras tirdzniecība kļuva par svarīgāko pasaule. Otra tāda dokumenta pasaulē vairāk arī nav. Tā ka šis avots ir svarīgs mūsu vēsturē, tad iztirzasim sīkāk Zunda muitas vēsturi un dokumentāciju.

ZUNDA MUITU SARAKSTI

Tā kā Zunda muitu saraksti ir vairāk kā par 400 gadiem, kur gadā caur šo jūras šaurumu apgrozījās 2000 līdz 3000 kugu un kur ir minēti arī kuginieku vārdi, preču saraksti, ieraksti par samaksāto nodokli un vēl citi ieraksti, tad varam iedomāties šo sarakstu milzīgus apmērus. Nav arī nekāds brīnums, ka pilnīgi izdot šos dokumentus ir pilnīgi neiespējami. Pagājušā gadu simteņa 90 - tos gados radās doma izdot šo sarakstu svarīgāko datu kopsavilkumu.

N. E. BANGA, kas 1894.gadā ieguva magistra grādu, sakopoja Zunda muitas datus tabelēs. 1923.g. viņa mira nenobeidzot darbu. Pirmā daļa no šī darba iznāca 1896.g., bet otrā - 1922.gadā. Šo izdevumu finansēja ar starptautiskiem līdzekļiem. Šis darbs vēl nav pabeigts. Darbs ievilcinājās, jo BANGAI bija daudz darba. Viņa sastāvēja socialdemokrātu partijā, bija Kopenhagenas pilsētas valdes locekle, parlamenta locekle un bija arī izglītības ministre. Visi šie darbi kavēja šo darbu. Šo darbu turpina K. KORSTS. Darbu izdod divās seriļās: -

- 1) seriļā ietilpst statistisko datu savilkums par kugu pasažām,
- 2) seriļā ietilpst " " " par preču transportiem.

Ad. 1.

Pasažās saskaitīts par katru gadu kuģu skaits, kas devušies cauri Zundam, un šie kuģi ir grupēti pa gadiem pēc kuģinieku piederības. Kuģinieks tanī laikā bija vairāk kas kā tagadējais kapteinis. Kuģinieks toreiz bija arī tirgotājs. Vēl tālāk - kuģi ir grupēti arī pēc virzieniem : -

- a) rietumu,
- b) austrumu

Rietumu virzienā nozīmē no Baltijas jūras, bet austrumu virzienā - uz Baltijas jūru. Vēl tie ir grupēti pēc vietām, no kurām kuģi nāca. (No valsts). Rietumu virzienā vēl ir grupēti arī pēc svarīgākām pil-sētām.

GRUPĒJUMA ŠĒMA

piemēram 1576.gadā.

Kuģu piederība.	Kuģu skaits.	Austrumu virz. izejošie kuģi.		Rietumu virz. izejošie kuģi.		Austrumu virzienā izejošie kuģi no vietām.
		ar ba- lastu.	ar prē- cēm.	ar ba- lastu.	ar prē- cēm.	

Balasts senāk nebija tā kā tagad akmeņogles vai cits kautkas, bet gan kā balastu lietoja smiltis, kuras atbraucot, piemēram, no Holandes Rīgā, izbēra uz dambja, ar ko, starp citu, arī ievēda dažas Holandes nezāles.

Ad. 2.

Kas zīmējās uz precēm, tad otrā serijā atsevišķos nodalījumos sniedz ziņas par precēm, kas gāja austrumu virzienā un atsevišķi, kas gāja rietumu virzienā. No tā mēs varam noteikt arī masu eksport un import preces, jo

preces, kas gāja rietumu virzienā - eksportpreces.
" " " austrum " - importpreces.

Grupējums ir izdarīts pēc vietām, kuģinieku piederības un precēm.
Piemēram : -

No Bergenes 1581.g. (Tā ir uzrakstīts lappuses virsū).

silķes, citas zivis, āda.

Lībekas kg. 302
Rostokas " 300

No Rīgas 1562.g.

Rudzi, ādas u.t.t.

Nīderlandes 360 lasti.

Šādam grupējumam ir arī trūkumi. Mūs interesē arī kādas preces veda arī uz Rīgu, kas no šī grupējuma nav redzams. Izdevēji šo trūkumu centušies novērst ar to, ka ir izdarījuši specifikāciju grupējot preces pēc ostām, no kurām kuģis nāk atpakaļ.

Šāds grupējums izdarīts tikai ik pa katru desmito gadu.

Jautājumi uz kuriem var gūt atbildes pēc Zunda muitu datiem.

Jautājumi uz kuriem var gūt atbildi pēc šiem datiem vispār ir maz, bet tie tomēr ir ļoti svarīgi. Var gūt atbildi, piemēram, uz jautājumiem:

Cik kugu izgājuši cauri Zundam rietumu virzienā no Rīgas un no Kurzemes katru gadu. Cik to starpā Rīgas un Kurzemes kugu (pašredereja). Kādas preces ikgadus vestas no Rīgas un Kurzemes caur Zundu (pēc piederības). Kādas preces ik - gadus vestas uz Rīgu un Kurzemi, tas nav visai droši, jo tas tieši nav dots, bet gan ir dots no kurienes kugis atgriežas un te, piemēram, var gadīties tā, ka kugis kravu aizved uz Dancigu, tur izkrauj, uzņem balastu un brauc uz Rīgu no kurienes tad viņš itkā atgriežas, bet uz turieni viņš, protams, nekā nav aizvedis. Pagaidām arī nav citas iespējas to konstatēt.

Ar 1667.gadu sāka prasīt uz kurienu kugis dosies. Šie preču saraksti vēl nav izdoti un nav zinams kā tur rīkosies izdevēji. Bez šiem tiem šiem jautājumiem var vēl gūt atbildes uz dažiem citiem jautājumiem, piemēram, dabūjam zināt, ka 1652.gadā austrumu virzienā ar Kurzemes hercogam piederošo kugi no Afrikas caur Zundu izvesti zilopkauli.

Caur Zundu rietumu virzienā izgājušo kugu skaits 16.g.s.

Zundā 1430.g. sāka ņemt muitu, bet pirmie registri ir saglabājušies no 1449.g.ada. Tad seko robi (gadi, par kuriem dati nav saglabājušies). 1503.g. dati atkal ir, tad ir par 1528.gadu, tad par 1536.gadu līdz 1548.gadam bez robiem, tad seko robs un atkal ir no 1557.g. līdz 1558.g. tad ir 1560.g. dati, 1562.g. līdz 1569.g., tad ir no 1574.g. līdz 1855.g. ar maziem izņēmumiem. Ziņas, kas mūs interesē var attēlot semilogo - ritmiskā grafikā (puslogaritmiskā) par kugu skaitu. Šī grafika ir mazliet neparasta, bet nekā sarežģīta tur nav. Šinī grafikā ir attēloti : -

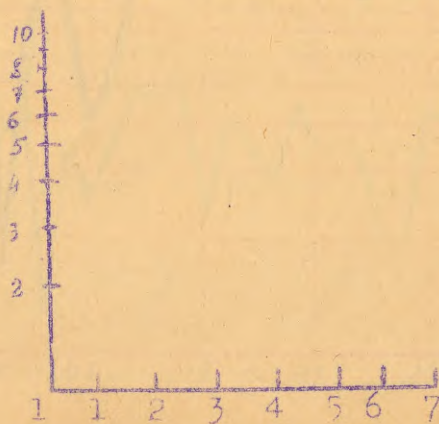
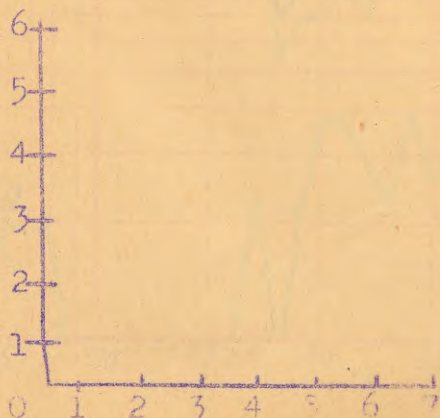
- A.kugu kopskaits, kas gājis caur Zundu,
- B. " skaits no Rīgas " "
- C.Nīderlandes kugi, kas gāja no Rīgas,
- D.kugu skaits, kas gāja no Kurzemes,

Logaritmiskā grafika

Kugu skaits, kas gāja caur Zundu te ir attēlots uz tā sauktās semi - logaritmiskā vai puslogaritmiskā tīklina. Šinīs grafikās, ja līknes attēlo uz puslogaritmiskās skalas, tad uz abscisas ir parastais iedalījums, (aritmētiskais), bet uz ordinātes ir logaritmiskais, kad atliek nevis šos skaitļus, bet šo skaitļu decimallogarītmus. Tad starpība būtu tāda: -

1) aritmētiskais iedalījums.

2) puslogaritmiskais iedalījums.

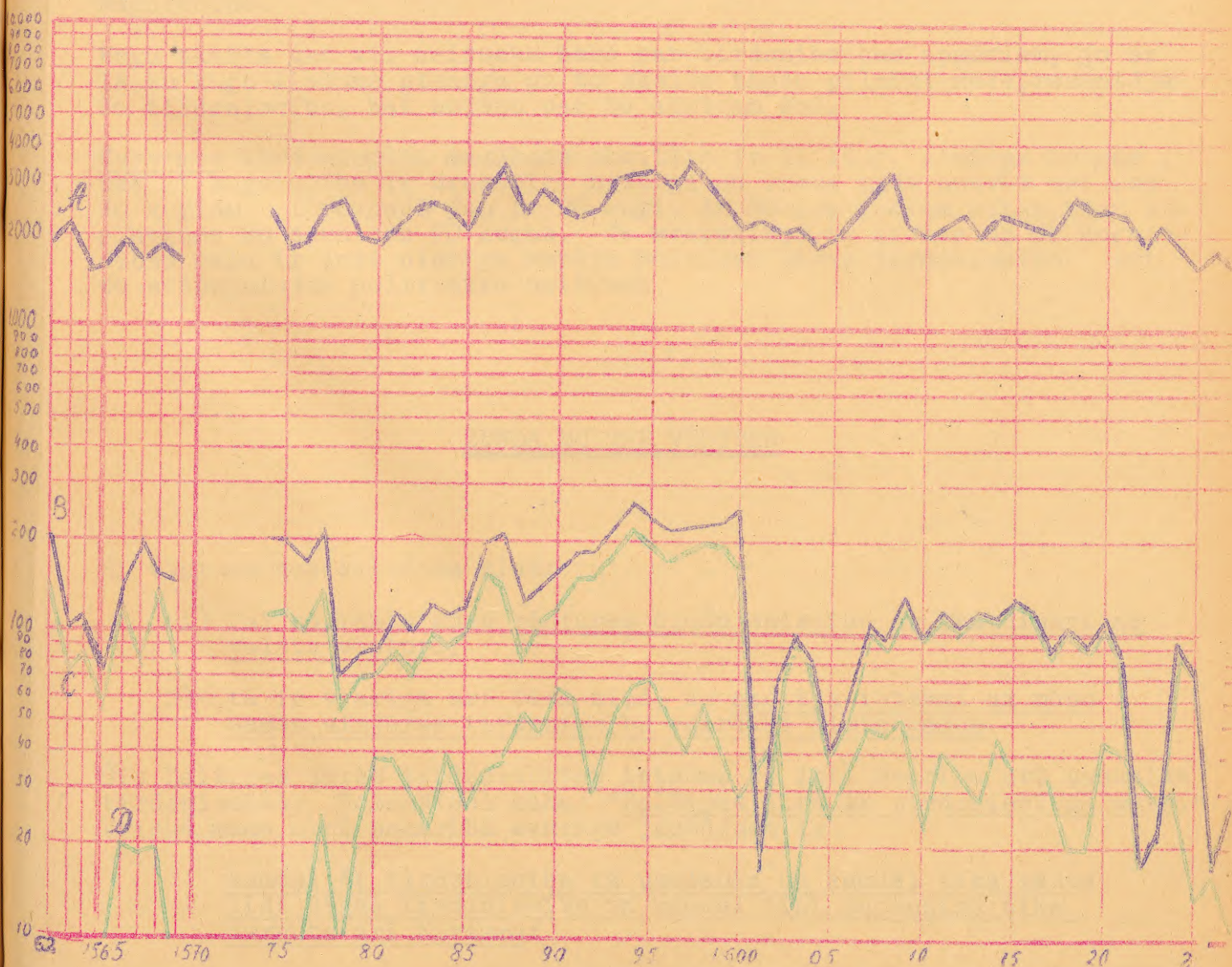
Logaritmisko liknilieto tad, ja tieši svarīgi attēlot nevis absolūtās, bet relatīvās pārmaiņas daudzumos. Protams, logaritmiskā likne rāda arī absolūtos daudzumus, bet ne tik krasi kā aritmetiskā. Ja, piemēram, ir skaitļi 100 un 1000. Pēc kāda laika abi palielinās par 20, tad pirmais pieaudzis par 20%, bet otrs tikai pa 2%. Tā tad relatīvās pārmaiņas ir ievērojama atšķirība, kas uz aritmetiskās skalas nav redzama, bet uz logaritmiskās tās ļoti labi attēlojamas. Ja divi skaitļi mainās vienādos %-tos, tad arī pārmaiņas izteiktas logaritmās ir vienādas. Piemēram: -

skaitlis	logaritms	relatīvā pārmaiņa	absolūtā pārmaiņa.
2	0,30103		
4	0,60206		
	0,30103	100 %	2
5	0,69897		
10	1,00000		
	0,30103	100 %	5

Tāpēc arī logaritmu liknes lieto, ja vajag attēlot skaitļu relatīvās pārmaiņas. Sevišķi tas ir nepieciešami kad jāsalīdzina divas skaitļu rindas, kas absolūtos lielumos stipri atšķiras. Attēlojot skaitliskos lielumus uz logaritmiskās skalas var rīkoties divējādi :

- 1) atrast pēc logaritmu tabulām skaitļu logaritmus un tad tos attēlot,
- 2) sadalīt attēla skalu tā, lai katra skaitļa novietojums atbilstu logaritmam.

Caur Zundu lielumu virzienā pagājušo kuģu skaits 16.g.s.

Šis kugu skaits vēl nereprezentē visu Baltijas jūras kugniecību, jo vēl:

- a) kabotaža gāja caur Beltu,
- b) Dānijas pašas kugniecība nav ieskaitīta,
- c) tāpat Lībekas kugniecība,
- d) kontrobanda, kaut gan grūti iespējama.

Pasekojot Rīgas kugniecības liknei redzam, ka tai ir cita rakstura svārstības kā kopējai liknei. Var prasīt, kāpēc ir šādas svārstības? Te jāsaaka, atspoguļojas politiskie notikumi mūsu zemē.

No 1563.g. līdz 1565.g. ir kritiens. Šinī laikā arī notika cīņas Rīgas tirdzniecības rajonā starp krieviem un leišiem. 1601.g. atkal strauji nokrīt. Šinī gada zviedri bij ieņēmuši Vidzemi un KĀRLIS 9. bij nosprostojis Daugavgrīvu. Tāpat zviedru rīcību varam saskatīt arī nākošos 1605.g. un 1625.g. kritienos.

Tā tad var redzēt kā dažas lietas no politiskās vēstures atspoguļojas liknē.

T R E N D S

Tagad skatīsimies uz vispārējo attīstību (trendu). Kugu skaits arvien turpina pieaugt līdz 1598.gadam, kad tas ir tuvu 3.500, kam seko kritiens pēc kura atkal pamazām uzlabojas. Rīgas kugniecības pasažas liknē no 1578.gada kāpiens ir daudz straujāks kā kopējās kugu pasažas kāpiens. Šis Rīgas kugu pasažas kāpiens ir iespaidojis arī kopējo. Redzam, ka Rīgas kugniecības pasaža ir apmēram 10% no kopējās pasažas un tāda apmēram arī bij Rīgas kugniecības nozīme Baltijas jūras kugniecībā.

Kugu skaits gan vēl neizsaka neko par tirdzniecības apmēriem, jo ar laiku kuģu lielums pieauga un to skaits tāpēc pilnīgi nereprezentēja šo tirdzniecību, bet nojēgu par to apmēram dod.

Kurzemes tirdzniecībā mazākais skaitlis ir 10 16.g. simtēna beigās, kad šī kugniecība ir ārkārtīgi niecīga un viens gads nokrīt arī zem 10 kuģiem. 1566.gadā jau ir 20 kuģi. Ar 80-iem gadiem sākas mazs uzplaukums un sasniedz 70 kuģus. Te svārstības ir lielas un šī kugniecības daļa ir ļoti niecīga kopējā Baltijas jūras tirdzniecībā. Arī te atspoguļojas politiskie notikumi.

ZUNDA MUITAS VĒSTURE

Šī vēsture nepieciešama zināt :

- 1) lai saprastu mūsu vēstures ciešo saistību ar Skandināvijas valsts vēsturi,
- 2) tā ir svarīga arī tādā ziņā, ka atstāja ietekmi uz mūsu zemes aizjūras tirdzniecību vairākus simts gadus.

Šīs Baltijas jūras tirdzniecības ietekme ir ļoti svarīga arī pasaules tirdzniecībā. Holandieši saka: "Baltijas jūra ir tirdzniecības māte." Priekš mums šinī sakarībā svarīgs jautājums ir:

kamdēļ šī tirdzniecība tā uzplauka un kamdēļ tika rauta līdz Rīgas tirdzniecība un kamdēļ šinī sacensībā tika ierauta arī Kurzeme?

Bija varonīgs jūrnieks, kas pēnās apbraukt zemei (KOLUMBS). Šis braucējs atrada Ameriku, kaut gan priekš mums tā vairs nav nekāda Amerika, jo jau 10.g. simtenī vikingi to pazinusi. Šis kontinents izrādījās zeme, kur zelts nebija cieņā. Ja tā var teikt, tad darbu te sāka spāniešu laupītāji, un uz Eiropu plūda zelts. Uzreiz parādījās dārgmetāli lielākās masās un tie palika lētāki un no otras puses - preces tad palika dārgākas. Šī dārgmetālu kustība no Spānijas sāka virzīties uz visu Eiropu. Mūsu zeme bija mazāk ieslēgta šinī naudas cirkulācijā, jo te valdīja naturalās saimniecības apstākļi. Iznāca tā, ka Vakareiropā preces bija dārgākas, bet pie mums lētas. Tāpēc arī sākās rosīga tirdzniecība. Ar to var liela mērā izskaidrot šo parādību, kādēļ sāka uzplaukt mūsu tirdzniecība. Preču kvantumi, kas apgrozījās šinī tirdzniecībā, bija lieli. Pieliekot klāt Dānijas un Karalauču preču kvantumus arī ar moderno mērauklu mērot tie ir lieli un tos nevar vairs salīdzināt ar vaska lādiņiem, kas agrāk gāja no vienas pilsētas uz otru. No tā arī ir saprotams holandiešu izteiciens: "Baltijas jūra ir tirdzniecības māte." Tagad būs saprotami arī balastkuģi ar smiltīm, kas gāja uz šejieni un veda prom

labības,
kokus,
ādas u.c.

Tādā kārtā uz mūsu zemi strauji plūda bagātības. Ir veca patiesība, ka ja kādā vietā labi iet, tad uz tādu vietu pretendentu netrūkst. Tas nozīmē to, ka ar to varētu izskaidrot arī karošanu, kas toreiz notika šinīs vietās.

Uz Baltijas jūru radās daudz pretendentu.

- 1) Dānijas karalis bija pirmais, kas jau no seniem laikiem pretendēja uz Zunda šaurumu. Dānijas karalis prasīja, lai visu citu zemju kuģi satiekot Dānijas karakuģus nolaiž augšējo zēgeli (par zīmi, ka atzīst Dānijas karali šeit par noteicēju), ko atkal uzceļot varēja turpināt tālāk. Zunds bija parocīgs viņa žņaugis.
- 2) Hanza arī pretendēja uz Zundu, kaut gan zinām, ka šinī laikā hanzai jau iestājās sabrukums.
- 3) Pēc Kalmaras ūnijas sašķīšanas radās jauns pretendents - GUSTAVS ADOLFS, kas 17.g.s. teica, ka Baltijas jūru pārversot par Zviedrijas iekšējo ezeru. Mūsu piekrastē Vācijā un citur, kā zinām GUSTAVAM ADOLFAM gāja tīri labi. No vidusskolās mācītā būs zināms, ka šinīs karos liela loma bijusi ticības aizsardzībai, bet te jāsaprot, ka liela loma arī bij tam, ka bij iespējams nodrošināt savu varu ar zeltu, ne tikai ar baznīcas svētību.

1423.g. sāka apspriest šo muitas pemsanas iespēju. Pie Dānijas karaļa ERIKA ieradās hanzas sūtnis un uzstādīja savas prasības, ko ERIKS noraidīja un uzstādīja savas prasības: -

- 1) puse no strandejošām precēm Dānijas piekrastē,
- 2) piekrist muitas pacelšanai silķu tirgotājiem Skanerā,
- 3) ļaut pemt muitu no katra kuģa, kas dotos cauri Zundam.

Hanza šīs prasības noraidīja. ERIKS vienojās ar Poliju un Helsinģerā uzcēla Kronburgas pili (kur norisinājās "Hamleta")

Vietas izvēle muitas celšanai bija ļoti izdevīga, jo pretī bija šaurs jūras šaurums. Arī ar toreizējo artileriju pie toreizējās tehnikas varēja trāpīt.

ERIKS atjaunoja Kopenhagenas pilsētīpu un deklarēja par Dānijas galvas pilsētu.

Blakus nodevām no silķu tirgus Skanerā, klāt nāca vēl šī muita un palielināja Dānijas karaļa ienākumus.

Hanzas pilsētas 1426.gadā (sešas vardu pilsētas):

Hamburga,
Lībeka,
Stralsunda,
Rostoka,
Vizmara,
Lineburga,

pieteica ERIKAM karu. ERIKS tanī laikā karoja ar Holšteīnu. 1432.gadā viņi noslēdza pamieru uz 5 gadiem un vienojās par tirdzniecības brīvību. Kad pēc diviem gadiem pie ERIKA ieradās pārstāvji vienoties par sīkākiem noteikumiem, ERIKS paskaidroja, ka ar tirdzniecības brīvību viņš neesot domājis atteikties no muitas un viņš domājis ņemt muitu, vienu resonabli no kungiem, kas devās caur Zundu, jo katram karalim tiesība ņemt muitu no upes, kas tek caur viņa teritoriju.

Dancigai sākās labības transports caur Zundu un tā pieprasīja Lībekai vai muita jāmaksā vai ne. Lībeka domāja, ka nebūtu jāmaksā. ERIKS domāja citādi. Hanza panāca atvieglojumus, bet tikai diplomatiskā ceļā. proti, ERIKAM bija domstarpības ar zviedriem un tas ierosināja šķirējtiesu Lībeku, Hamburgu un citas hanzas pilsētas. Zviedrija tam piekrita. Kad zviedri ieradās Kalmarā, tiesneši paziņoja, ka nespriežot kāmēr ERIKS negarantēsot tirdzniecības brīvību. Šīs pilsētas saprata kā visām hanzas pilsētām brīvību.

2.Lekcija. 20.I.39.

Šī šķirējtiesa izsprieda lietu par sliktu Dānijas karalim, kas negribēja tad pildīt savu iepriekš doto solījumu par tirdzniecības brīvību. Beidzot viņš tomēr tik tālu piekāpās, ka bija ar mieru šo brīvību attiecināt uz četrām pilsētām, kuru delegāti pastāvēja šīs pilsētas šķirējtiesā, bet kategoriski atteicās attiecināt to uz visām hanzas pilsētām. Bet tad 1438.g./39.gadā hanza nostiprināja savu stāvokli. Dānijas karalis ERIKS pārvaldīja trīs valstis:

Dāniju,
Zviedriju un
Norveģiju,

un pārvaldes darīšanās bieži atradās ārpus Kopenhagenas. Dāņi vēlējās, lai karalis dzīvotu Kopenhagenā. Kad karalis to neievēroja, dāņi izvēlēja jaunu karali:

Bavarijas KRISTAPU

Dānijā notika šķelšanās. Viena daļa vēlējās ERIKU, bet citi atkal atbalstīja KRISTAPU. Šinī konfliktā aktīvi piedalījās arī holandieši. Neskatoties uz šo konfliktu zunda muitu turpināja iekasēt pa visu šo konflikta laiku. Zunda muitā bija ERIKAM uzticīgs pārvaldnieks.

PĒTERIS OX

kas iekasēto muitu vēl turpināja sūtīt ERIKAM, kad tas troni jau bija zaudējis. Tas ir izskaidrojams ar to, ka muita tika uzskatīta par karaļa personīgo ienākumu.

1440.g. par karali ievēlēja KRISTAPU un Zunda muitas ienākumi nonāca jaunā karaļa rokās daudz vēlāk, pēc tam, kad PĒTERIS OX par to bija dabūjis krietnu muižu.

Hanza bija atbalstījusi jauno karali un par to prasīja sev muitas brīvību. KRISTAPS to sola tikai 4 pilsētām, kas viņu bija atbalstījušas. Pārējām pilsētām bija jāmaksā muita. Tomēr arī šinī ziņā KRISTAPS piekāpās.

Kristaps bija tikai Dānijas karalis, bet pārējās divās ūnijas valstīs Zviedrijā un Norveģijā viņš nebija kronēts, tāpēc šinī ziņā viņa stāvoklis bija vēl nedrošs.

Te hanza sola viņu atbalstīt karaļa kronēšanā Zviedrijā un Norvegijā. KRISTAPS sola pretī. Tā hanzas pilsētas puslīdz bija atbrīvojušās no muitas zundā. Lai konstatētu, kam preces pieder, tad kuginiekiem bij jāzvēr, ka preces pieder hanzai, par ko muiža nebija jāmin. Pārējiem bija jāmaksā no kuga viens rozenoblis.

1447.gadā ievēlēja atkal jaunu karali uz Dānijas troņa -

KRISTJANU no Oldenburgas.

Dānijā karaļus vēlēja, tāpēc arī nav brīnums, ka pēc 7 gadiem atkal jaunu ievēlēja. Šim karalim bij nepieciešams Hanzas atbalsts Dānijā, Zviedrijā un arī Norvegijā. Arī Danciga piederēja pie hanzas savienības. Dancigai bija lieli izdevumi un KRISTJANAM radās domstarpības ar Dancigu. KRISTJANS sāka ņemt muižu no Dancigas kugiem. KRISTJANS arī paaugstināja muižu Zundā. Viņa materialais stāvoklis bija kļūmīgs un viņš redzēja, ka Zunda muiža ir ļoti labs un drošs ienākuma avots.

1481.g. KRISTJANS mira un pēc viņa uz troņa sekoja A N S I S. Tani laikā Zviedrijā kā administrators bija

STENS STŪRE.

Lai aizkavētu hanzas atbalstu STENAM STŪREM ANSIS dod hanzai privileģijas Zundā. ANSIS bija ļoti rosīgs. Viņš draudzējās ar Anglijas karali, ar ķeizaru MAKSIMILANU, BURGUNDIETI FILIPU un caru JANI. Hanzas pilsētas to redzēja un nolēma noslēgt savā starpā defensīvu aliansi pret visiem karaļiem. Tas ir, ja kādai pilsētai uzbrukt, tad citas pilsētas steigtos palīgā. Eiropā iezīmējās jauns laikmets, kad runājam par merkantilismu mūsu zemē un šinī sakarā ar merkantilismu Eiropā. Valdnieku vara kļūst dominējoša. Pretspars šim absolutismam arī sāk rasties, kā jau redzējam, hanzaš aprindās, bet hanza drīz sabruka un reizē arī šī defensīvā alianse. Šī alianse jau tādēļ vien izjuka, ka 1494.g. slēgtā alianse nedeva konkrētus rezultātus, ka pilsētu delegāti bij vienojušies, bet pašas pilsētas to neratificēja. Tādēļ arī, kad cars JANIS slēdza Novgorodas kantori, pārējās pilsētas par to neuztraucās.

ANSIS sabiedrojās ar Krieviju citā nolūkā. Krievijai viens kaimiņš bija Zviedrija, bet otrs Dānija. Abas puses mēģināja piedabūt piekāpties STENU STŪRI. STENS STŪRS arī piekāpās un 1497.gadā ANSIS kronē par Zviedrijas karali. 1502.g. STENS STŪRE atkal ir faktiskais valdnieks Zviedrijā un sākas atkal cīņa starp Dāniju un Zviedriju. Lībeka neklausīja pavēlei neatbalstīt Zviedriju un sākās cīņa arī starp Dāniju un Lībeku. Danciga konfliktā nepiedalījās, jo viņas tirdzniecība, kas gāja caur Zundu bij liela un viņa negribēja to zaudēt. Vēdu pilsētas Vismara, Rostoka, Hamburga, Štralzunda un Lineburga atbalstīja Lībeku. Kas attiecās uz pārējām hanzas pilsētām - Rīgu un Rēveli, tad tās atbalstīja nevis Lībeku, bet Dānijas karali, jo Dānijā viņām bij labs tirgus un viņas simpatizēja Dānijas karalim. Viņas apgādāja kugniecības piederumus - tauvas, būras, mastus. Dānijai palīdzēja arī Holande. 1512.g. cīņas izbeidzās un muitas Zundā palika spēkā. Lībekai bija jāmaksā 12 gados 30.000 guldeņu un bez tam muitas.

ANSIM uz troņa seko

KRISTJANS II.

Tuvināšanās, kas bija sākusies ANSA laikā starp Dāniju un Holandi tagad parādās īpatnējā veidā. KRISTJANS II. jau personīgo attiecību dēļ simpatizēja Holandai. KRISTJANIM par "finansu ministri" bij

ZĪGBRĪTA,

kas spēlēja lielu lomu saimnieciskā politikā. Personīgās attiecības bij tādas, ka viņas meita bij KRISTJANA II. mīļākā. KRISTJANIM II. bija lieli plāni: pakļaut Zviedriju Dānijai, ierobežot hanzas varu, nodibināt daļu tirdzniecības savienības Krievijā un Anglijā un Kopenhagenu padarīt par centru, kur koncentrētos Baltijas jūras tirdzniecība, bet visas pārējās pilsētas pakļautu daļu noteikšanai.

Lai stiprinātu savas pozīcijas viņš apprecēja Burgundijas IZABELLU, MAKSIMILIANA mazmeitu.

1517.gadā zviedri atsakās atzīt KRISTJĀNI II. Sākās cīņa ar visām viņas parādībām - aizliegums tirgoties ar Zviedriju un ar Dancigu.

1520.gadā KRISTJĀNIS II. iepēma Stokholmu un kronējas par Zviedrijas karali. Stokholmā viņš sarīkoja īstu asins pirti. Zviedri

GUSTAVA VAZAS

vadībā sacēlās un atbrīvojās no dāņiem ar ko beidzās Kalmaras ūnija. 1523.gadā KRISTJĀNIS II. pēctam ciemojās Holandē. Finances valstī vadīja Zigbrīta. Pēc Holandes parauga KRISTJĀNIS II. izdeva reformas, ierobežoja garīdznieku varu, atviegloja zemnieku stāvokli, ar ko viņš gribēja gūt atbalstu pilsoņos un zemniekos cīņai pret muižniekiem. Viņš ievēda jaunu likumu pēc Holandes parauga. KRISTJĀNS II. paaugstināja nodokļus un pēma arī maitu zundā, kas, protams, nepatika hanzai, kas cīnās atbalstīja GUSTAVU VAZU. KRISTAPS sūtīja sūtņus uz Lībeku vest sarunas. Lībeka vispirms pieprasīja sadedzināt kādu Holandes raģanu. Pašā Dānijā

1) reformācijas atbalstīšana

2) fakts, ka Holandes iespaids pastiprinājās,

sacēla pret karali gandrīz visas kārtas. Rezultātā KRISTJĀNS II. zaudēja troni un ZIGBRĪTU slepeni no Jētlandes nogādāja uz Holandi.

Lībekai un citām vaidu pilsētām izdevās tikt pie vārda. Holande atbalstīja KRISTJĀNI II., tāpēc jaunais Dānijas karalis

FREDRIKS

slēdza Zundu Holandai. KRISTJĀNI II. karjera beidzās ar to, ka viņš aizbrauca uz Novgorodu meklēt atbalstu, bet viņu sagūstīja un drīz no - mira, Dānijas cietumā. Lībeka sabiedrojoties ar Dāniju pieteica Holandai karu, bet FREDRIKS I. drīz mirst un tā iznāk, ka Lībekai nav ar ko runāt Dānijā.

Dānijā jauno karali nevēlēja, jo katrs muižnieks varēja būt neatkarīgs. Arējā politika tomēr bija jāturpina, bet valsts padome svārstās. Valsts padome izšķīrās un nostājās Holandes pusē noslēdzot 30 gadu aizsardzības aliansi. Arī Lībeka ar Holandi noslēdza līgumu - vienojās lietot Zundu par velti. Dānijai iekšējo vajību laikā nebija vairs nošķiršanas par Zundu. Dānija dabu Zviedriju savā pusē un sakāva Lībekas floti, kas bija Lībekas veras beigu sākums.

KRISTJĀNS III.

Jaunais karalis centās šīs lietas nokārtot. 1537.gadā noslēgto pamiers ar Holandi viņš pagarināja. 1542.gadā Zundu slēdz Holandes kugiem. 1544.gadā noslēgtais Speiera miers izbeidza ķildu. Sakarā ar šo mieru Dānijas karalis varēja ņemt parasto maitu. "Parastā maita" bij ļoti stiepjams jēdziens. Holande to saprata tā, ka Zundā var ņemt līdzšinējās maitas no katra kuga. Dānijas karalis to tulkoja pa savām, proti, viņš drīkstēja ņemt maitas, kādas viņš vēlas, jo katram valdniekam ir tiesības ņemt maitas, kādas ir parastas. (Tas ir, kādas pastāv vispār).

1546.gadā ķeizars pavēlēja, ka jāmaksā 1 rozenoblis 50 lastu liela no kuga. Kam tā nebija, varēja maksāt trīs Reinas guldenus. Kugiem, kas bij zem 100 lastiem bij jāmaksā 2 rozenobli vai 5 Reinas dalderi. Lielākiem kugiem bij jāmaksā 3 rozenobli vai 8 Reinas guldeni. Dažas preces arī bij apliktas ar maitu, bet dažas bij brīvas. Degvīns, Reinas vīns bij aplikti. Par sāli, kas bij svarīga prece bij jānodod 6 mucas sāls vai 2 guldeni. Ķeizara paša preces bij brīvas no maitas, bet par svešām precēm bij jāmaksā. Sešām vaidu pilsētām Zunds bija brīvs. Ja veda svešas preces bij jāmaksā. Jauns maksājums visiņem bij, ka jāmaksā par dokumenta uzrādīšanu, kas apliecināja, ka prece brīva no maitas.

Pēc KRISTJĀNA III. 1559.gadā uz troņa sekoja

FREDRIKS II .

1560.g. hanza un Dānija sanāk atkal konfliktā. 6 vendlu pilsētas: Lībeka, Hamburga, Štralsunda, Rostoka, Vismara un Lineburga samaksāja zināmu naudas summu un kuģošana bija brīva caur Zundu. Muita bija jāmaksā vēl par vīnu un varu. Ja kāds no rederiem dzīvoja ārpus šīm 6 vendlu pilsētām, bija jāmaksā 1 rozenoblis par kuģi, tāpat jāmaksā par Dānijas precēm, kas gāja ārpus šīm pilsētām. Pārējiem bija jāmaksā muita.

1561.gadā nosacīja, ka hanzas kuģiem nemāma muita 3% no preču vērtības.

Sāli ņēma 6 mucas par 1 guldeni no 20 lastiem, Flāmu silķēm ņēma 1 guldeni. Holandes kuģie, muitas ņēšanu klasificēja:

Zem 100 lastiem jāmaksā 1 rezonablis kuģiem ar balastu,	
lielākiem par 100 lastiem jāmaksā 2 rezonabli -	
ar precēm mazākiem par 30 lastiem jāmaksā 1 rezonablis.	
" " no 30 līdz 100 lastiem jāmaksā 2 rezonabli.	
" " pāri 100 lastiem " 3 "	

Hanzas pilsētām bija līdzīga klasifikācija. Par skotu, angļu, franču un portogaļu precēm ņēma 1% no preču vērtības, Reinvinam ņēma 3% no vērtības un to varēja iekasēt naturā, sālīm ņēma 2 guldenus (6 mucas par tvertni).

Kuģu lielumu vīpiem neklasificēja pēc tilpuma, bet bij jāmaksā 1 rozenoblis no kuģa.

Tas, protams, bija FREDERIKA II. vienpusīgs akts. Pēc šīs muitas paaugstināšanas, kas protams, neieguva citu piekrišanu, 16.g. simtā beigās sākās politiskas cīņas pret Dāniju. Dānija redzējama savas pozīcijas nepārtraukti cenšas paaugstināt muitu. Pretējā puse, protams, cenšas pēc pazemināšanas. Politiskā vēsturē pazīstam 7 gadu karā no 1563.g. līdz 1570.gadam starp Zviedriju un Dāniju bija vēl citas prasības. Abas puses prasīja Igauniju. Zviedrija prasīja vēl sev tagadējo Dienvid - Zviedriju, kas toreiz piederēja Dānijai. 1564.gadā ERIKS 14. sagrāba Zundu, bet nespēja noturēt. 1567.gadā dāņi izdoņ jaunus noteikumus. Dānijas karalis aizliedz vest preces uz Zviedriju caur Zundu un vest kara materialus. Tā kā to nevarēja izkontrolēt uz kuriem ved, tad darīja tā, ka atpakaļ braucot kuģiniekam bij jāzvēr, ka nav bijis Zviedrijā, bet bija arī izņēmumi, proti, kad tas ar varu bija spiests (tad neko nevarēja darīt). Vispārējais nodoklis bija 1 dalderis nokatra kuģa lasta un kuģiem, kas brauca ar balastu - pusdalderis no lasta. Lībeka, Dānijas sabiedrotā, bij izņēmums. Šī radikālā muitas paaugstināšana deva ļoti lielu Zunda muitu ienākumu paaugstināšanu.

Piemēram:

1566.gadā Zunda muita deva 44.800 dalderus,
1567. " " " " 132.500 "

Šī laikā Anglija sāka spiesties Baltijas jūras tirdzniecībā. Holande protestēja pret šo muitu un Dānijas karalis to mīkstināja, bet vēstulē, ko viņš raksta uz Kromburgu, saka, ka turpmāk pazeminiet muitu uz tik un tik, bet ja jums izdodās dažas dienas pēc rīkojuma saņemšanas iekasēt pa vecām, tad es uz jums dusmīgs nebūšu.

1570.g. Stetinas miers nesa pārmaiņas Zunda vēsturē. Zviedrija ieguva tiesības brīvai kuģniecībai, brīvai tirdzniecībai caur Zundu. Šī klauzula neattiecas uz Zviedrijas provinci - Rīgu. Kuģniecībā ar šo Zviedrija ieguva privileģijas.

Dānija bija Baltijas jūras valdiniece, jo tura abus Zviedrijas krastus Gotlandi un Sāmsalu savās rokās. 1571.g. un 1581.g. ievēda jaunu kārtību Zunda muitu iekasēšanā, bet principu negroza, kas palika spēkā līdz 17. gadu simtenim.

Šīs cīņas, kas norisinājās ap Zundu, pamatā bieži bija tikai ienākumi no Zunda. 17.g.s. šīs cīņas stipri paplasinajas, jo arī Anglija sāka atklāti piedalīties. Tagad mums ir iespējams konstatēt, kā šīs cīņas iespaidoja saimniecisko dzīvi. Turpmāk turpināsim uzsāktu jautājumu par Rīgas un Latvijas ārējo tirdzniecību 16.g.simtenī.

AINA PAR RĪGAS ĀRĒJO TIRDZNIECĪBU PĒC ZUNDA MUITU

SARAKSTIEM 16.g.s. UN 17.g.s.

SĀKUMĀ.

Skaitliskie dati pēc Zunda muitu sarakstiem par Rīgas tirdzniecību te ir attēloti jau pazīstamajā puslogaritmiskā grafikā. Pirmā grafika attēlo kugu pasažas un tanī :

- A) - kopējā likne visiem kugiem, kas virzījās caur Zundu,
- B) - Rīgas kuģi, kas virzījās caur Zundu,
- C) - Holandiešu kuģi, kas gāja no Rīgas (17.g.simtenī tā
kļuva vēl ievērojamāka. Holandes iespaids pastiprinājās),
- D) - Kurzemes tirdzniecība (Sākumā tā ir neievērojama un
spožu ainu attēlotajā grafikā neuzrāda).

Preču kopējās liknes par izvestām no Rīgas caur Zundu precēm, vispārīgs raksturojums ir apmēram tas pats, kas ir zīmējoties uz kugu skaitu. Ir arī atšķirības, kas ir saprotams, jo ne katreiz kugu skaits ar izvesto preču daudzumu var saskāpoties.

Skatīties arī attēlotā grafikā!

KĀ IZTEIKT DAŽĀDĀS PRECES VIENĀ LIELUMĀ ?

Ja mēs ņemtu preču vērtību, tad kvantitāti paliktu neievēroti un tas vairs nedotu ainu par preču apgrozījumiem. Zemāk attēlotā grafikā, tas arī nav darīts. Tādā gadījumā, ja ņemtu un attēlotu preču vērtību, tad labākā gadījumā likne radītu :

- 1) pārmaiņas cenās un
- 2) pārmaiņas preču daudzumos.

Te ir mēģinājums attēlot tikai preču daudzumus. Te atkal ir problēmas, kā vienā liknē attēlot preču daudzumus. Var vienkārši saskaitīt kopā svarus. Ja gribētu salīdzināt un skatīties kā ir attīstījušies preču izvedumi vai ievēdumi, tad varbūt tas attaisnotos. Padomāsim, piemēram, tādu lietu, ja vestu akmeņogles un zeltu. Abu šo preču vērtība ir tik ārkārtīgi atšķirīga, ka svaru saskaitījums te nerādītu nekā. Kā darīt, lai varētu ņemt preču daudzumus un ievērot arī šo iebildumu. Te ir vairāki paņēmieni un ideāls arī neviens no tiem nav.

Šeit rīkojās tā, ka katrai precei piešķir kādu koeficientu, kas atļauj katru preci pareizi ierindot kopējā koncertā. Šinī grafikā kopējais koeficients ir preču vērtības noteiktā laikā. Tas nozīmē, ka noteiktā laika preces cena tiek pieņemta par tās pašas preces koeficientu.

Matematiskā veidā to varētu formulēt šādi:

Apzīmējumi:

preču daudzumi	-	q
" cenas	-	p
Bazes gada preču cenas	-	p ₀
kāda cita gada (Dotā)preču daudz-		q ₁

Atsevišķās preces skaitliskais svars būtu :

$$p_0 \cdot q$$

Tādā veidā, sareizinot kādas dotās preces dotā gada daudzumu ar bazes gada cenu p₀ iegūstam skaitli, kas vērtību svārstības (cenu svārstības) neatspoguļo.

Atsevišķo preču skaitļus saskaitot kopā dabūjam summu, ko izteic šādi:

$$\sum p_0 \cdot q_1$$

Ja šo summu izdalītu ar šādu bazes gada summu, kas būtu $\sum p_0 \cdot q_0$, tad dabūtu i n d e k š u s, jeb mērskaitļus, kas atļautu salīdzināt pārmaiņas preču daudzumos gadu no gada.

Formula būtu tad šāda : -

$$\text{ind. sk.} = \frac{\sum p_0 \cdot q_1}{\sum p_0 \cdot q_0}$$

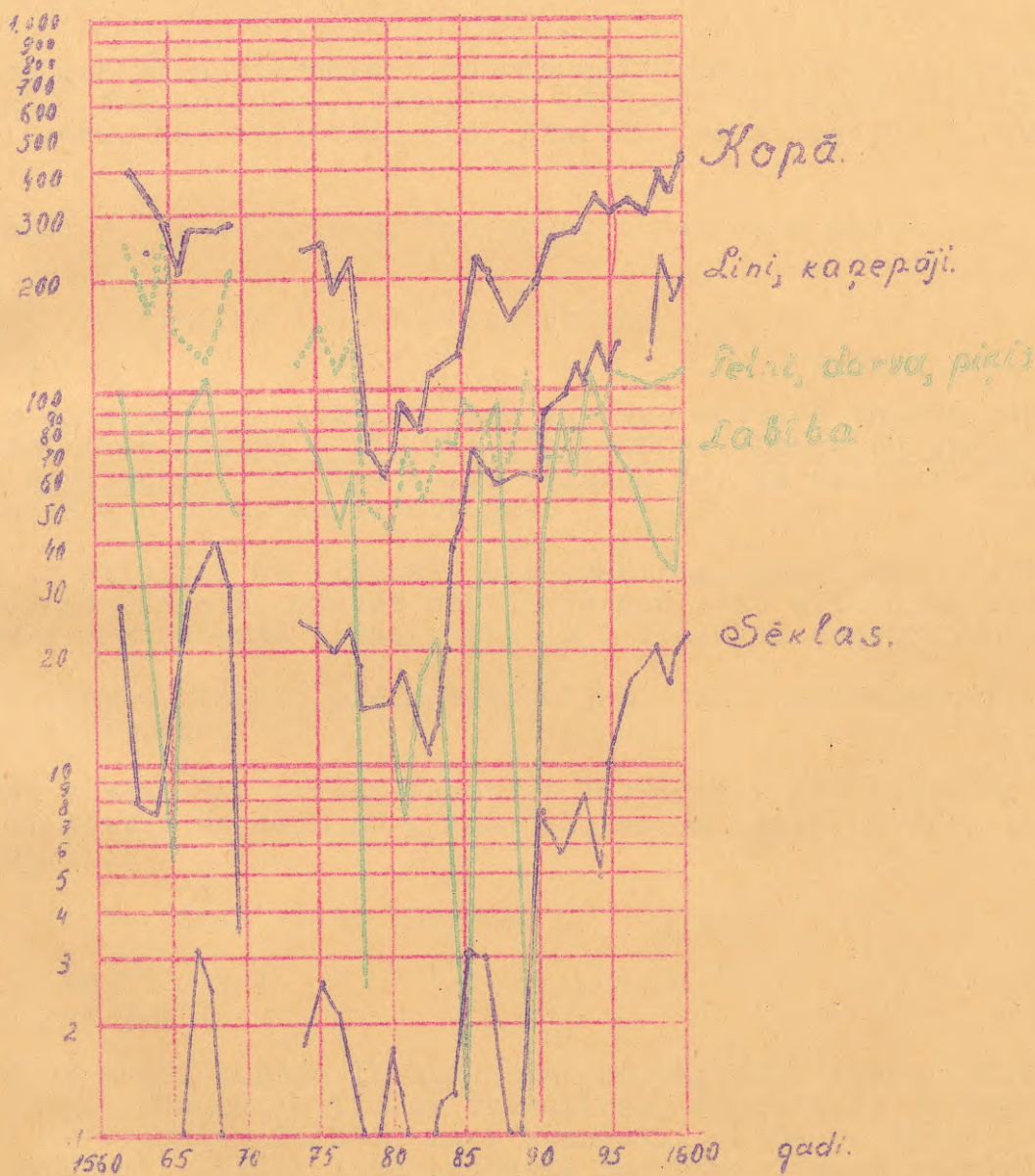
Tas šinī gadījumā arī ir izdarīts.

Īsti runāt par daudzumiem te nevarētu, jo te daudzumi nav izteikti tā, kā parasti mēra.

Var tomēr teikt, ka ar šiem indekšiem ir izteikti preču daudzumi. Šo dalījumu katrā gadījumā nemaz nav vajadzīgs izdalīt. To var izdarīt, tieši zīmējot grafiku pēc nomografiskās metodes. Tas ir tā: zīmējot vispirms atliek 100. Tā ka p₀·q₀ tiek pieņemts par 100, tad šo atlikto gabalu sadala tik daudz vienībās, cik to ir p₀·q₀. Tad visus citus skaitļus p₀ q₁ dažādos gados atliek par attiecīgām vienībām virs vai zem 100, t.i. par tik, par cik p₀q₁ lielāks vai mazāks par p₀·q₀.

Grafika nr 2.

No Rīgas caur
Zundū.

PREČU KUSTĪBAS ATTĪSTĪBA

Cenas katru gadu ir savādākas un tās ietekmētu likni savādāk, bet šinī grafikā, kā redzējam, šī cenu svārstības ietekme ir izslēgta. Šī grafika rāda preču daudzumu svārstības. Liknei ir liela līdzība arī ar kugu skaita likni. 1579.g. ir liels kritiens. Šķēršļi nav radušies mūsu ostā, bet tie bij Baltijas jūrā. Tie bija politiskās dabas konfliktīti.

KĀDAS PRECES EKSPORTĒJA CAUR ZUNDU

Izejot no tiem pašiem apsvērumiem, ka mūs neinteresē preču tilpumi, bet to nozīme kopējā tirdzniecībā, tad nemam vērā arī šo preču vērtības. Arī pārējās liknes, kas attēlotas šinī grafikā, rāda kopējās liknes sastāvdaļas.

Dominējošās preces, visā periodā, kas eksportētas caur Zundu bij :

<u>p e l n i</u> , <u>d a r v a</u> , <u>p ī k ī s</u> ,	}	grafikā šīs preces skaitītas kopā.
--	---	------------------------------------

Šīs ir meža preces un bija svarīgas izejvielas, modernā valodā runājot, ja tā var izteikties, pelni - ķīmiskā rūpniecībā. Darva un piķis bija svarīgi kugu būvēšanai. (Jo tad kugus taisīja tā, ka šķirbas aizbāza ar pakulām, nolēja ar piķi un izdarvoja).

Šinī grafikā ir attēloti ne tilpumi, bet kvantumi, ņemot vērā vērtību. Ņemot vērā to, ka šīs meža preces nebija dārgas, tad attēlojot tilpumus, šī jau tā ievērojami augstā likne rādītu v l lielākus apgrozījumus (svārigumu). Ja attēlotu tilpumus, tad šo preču apgrozījumi tālu pārsniegtu linu un citu preču apgrozījumus.

No dominējošās vietas šīs preces sākot ar 1579.gadu, kad iestājās kri - tiens, pamazām noslīd uz leju no pirmās vietas un vairs neskrej līdz kopējai liknei.

Gadu simteņa beigās pirmā vietā izvirzās

l i n i un
k a n e p ā j i ,

kas tad virza uz augšu kopējo likni. Linu un kanepāju tirdzniecībai sākums ir 1562.g. Sākumā ir lielas svārstības, apgrozītos daudzumos un salīdzinot ar vēlākiem laikiem mazi kvantumi. 1584.g. linu ir iz - vests lieli daudzumi. Vēlāk linu izvestie daudzumi pieaug paraleli ko - pējam izvedumam. Šo no 16.g. simteņa beigām iekaroto dominējošo vietu lini patur arī nākošā gadu simtenī.

L a b ī b a i ir īpatnējs liknes profils, jo ir ārkārtīgi straujas svārstības. Atsevišķos gados izvedumi ir prāvi, tad atkal nokrīt. La - bība vispār ir svarīgs uztura līdzeklis. Pie toreizējās lauksaimnie - cības tehnikas labos gados izauga 3 - 4 graudi, bet sliktos gados nekas neizauga. Neražas gados aizliedza labību izvest, uzlika dažādus iero - bežojumus. Šie divi faktori: -

- 1) ražu svārstības un
- 2) politikas līdzekļi

arī izskaidro lielās svārstības.

L i n s ē k l a s u n k a ņ e p ā j u s ē k l a s .

Šo preču uzvaras gājiens sākās 16.g.simtenī un turpinājās 17.g.simtenī. Noniecīga izveduma tās sāk izvirzīties redzamā vietā un patur to arī turpmāk.

Šī statistika netver izvedumus pašā Baltijas jūrā, piemēram, izvedumus no Rīgas uz Dancigu, vai citu vietu. No datiem, kas ir par nākošiem gadiem redzams, ka $\frac{3}{4}$ izvedumu gāja caur Zundu. Tāpēc varam teikt, ka izvedums ir raksturīgs.

Agrāko laiku tirdzniecībā dominējošā izvedprece bija vaski. Te izvirzījās vasku produkti, kas vispārīgo rosību kāpina un prasa arī lielākus kugus. Skaitļu dati par izvedumiem uzstāda 2 jautājumus:

- 1) k o E i r o p a s t i r d z n i e c ī b ā n o z ī m ē j a š i s i z v e d u m s, k a s n ā c a n o R ī g a s ?
To var pamatoti prasīt, jo Baltijas jūras tirdzniecība bij galvenā Eiropā;
- 2) k ā d a s p i l s ē t a s b i j a r k o R ī g a i b i j a j ā s a c e n š a s u n k ā d a b i j t o l o m a ?

E K S P O R T S

No kugu pasažu grafikas redzams, ka kugi, kas nāca no Rīgas caur Zundu svārstās no 10 - 15 %. Tas redzams no grafikas. Redzams arī, cik kļūmīgi šādos pētījumos vispār nemt atsevišķu gadu, bet vēl kļūmīgāk - atsevišķu gadījumu! Ja arī jāņem atsevišķi gadi, tad jāizvēlās visraksturīgākie. Šī jautājuma, kāda nozīme ir Rīgai kopējā Baltijas jūras tirdzniecībā, atrisinājumu konkretizēsim izdarot salīdzinājumus par atsevišķām precēm, ko tās nozīmēja kopējā Baltijas jūras tirdzniecībā. Analizēsim 4 preču grupas, kas attēlotas arī ar liknem: -

- 1) lini un kaņepāji,
- 2) pelni, darva un pikis,
- 3) labība un
- 4) sēklas.

Zunda tabeles sniedz datus par Rīgas un par kopējiem izvedumiem no visām pilsētām.

L I N I U N K A ņ E P Ā J I

Varam konstatēt, ka no Rīgas caur Zundu gāja

1575.gadā :	<u>no Rīgas</u>		<u>no visām Baltijas jūras ostām</u>
lini	8 L (lasti)1045 birk.	-	840 L 4679 birk.
kaņepāji	650 "		168 L 2289 "
lini un kaņepāji	239 "		548 "
Kopā	1.982 birk.		13.564 birk.

Lastā ir 6 birkavi.

Rīgas daļa apalos skaitļos ir 14 %

Tāda bilde ir par šķiedrām, kas šīnī gadā gāja caur Zundu.

PELNI, DARVA UN PIĶIS

1575.g. izvests.	<u>No Rīgas.</u>	<u>No visām Baltijas jūras ostām.</u>
pelni,	3284 L	8908 L
piķis,	-	809 L
darva,	909 L	3510 L
nespecificēti	<u>3152 L</u>	<u>3930 L</u>
Kopā	7345 L	17157 L

Rīgas daļa iznāk 43 % no kopējā izveduma caur Zundu. Rīgai bij liels svars šī produkta tirdzniecībā visas Eiropas tirdzniecībā, nerunājot par to, ka šis produkts bij pirmā vietā no pašas Rīgas viedokļa.

Šī tirdzniecība mūs interesē arī tādēļ, ka Latvija toreiz bij maizes klēts.

1575.gadā izvests:

	<u>No Rīgas</u>	<u>₶</u>
rudzi	3157 L (42-45 pūri)	29.335 L.
kvieši	-	1.994 "
mieži	-	140 "
erkšķi	-	193 "
iesals	-	739 "
milti	-	<u>1.903 "</u>
Kopā	3.157 L.	34.304 L.

Šī gada Baltijas jūras labības izvedumos Rīgas tieša ir 9 %

1559. gada dati.

Tādā pašā veidā no visa izveduma caur Zundu (skat grafiku) šīnī gadā Rīgas tieša ir :

šķiedrām	35 %	(14 % 1575. g.)
meža precēm	35%	(43 % 1575.g.)
labībai	3%	(9 % 1575.g.)
sēklām	79 %	
sēklas	<u>No Rīgas izvests 1599.g. ₶</u>	
lini	392 L.	521 L.
kaņepāju	<u>147 L.</u>	<u>165 L.</u>
	539 L.	686 L.

Rīgas daļa iznāk 79 %

SĒKLAS

Šī ir jauna nozare, kas ar nākošiem gadiem iegūst lielu lomu Rīgas tirdzniecībā. No Rīgas kopējā eksporta sēklas sastādīja

10 %, tad 14 % - 17 % un ātri 18 %

Tas ir zīmīgs un ievērojams fakts. Ja daži pētnieki saka, ka mūsu senči eksportējuši arī rāceņu sēklu, tad jāsaprot, ka tādi dati, kas to varētu apliecināt, nav atrodam.

Kas attiecās uz Zunda muitu sarakstiem, jāsaka, ka tie atrasti par diezgan ticamiem, tie ir sijāti un pārbaudīti. Šie dati ir salīdzināti ar citiem sarakstiem, kas ir neatkarīgi no Zunda muitu sarakstiem. Nodokļus ņēma arī pilsētu kungi un arī registrēja šīs preces. Pēc šiem registriem tagad var šos datus pārbaudīt. Izvedot salīdzinājumu starp muitu sarakstiem atsevišķās pilsētās un Zundā šos datus ir pārbaudījis

C H R I S T E N S E N S

Šai ticamībai ir arī vēl cits pamats. Var sagaidīt, ka tie būs ticami. Statistiskie dati ir nepareizi tad, ja datu sniedzējiem ir tendence - ja tie faktiski stāvokli grib citādi attēlot nekā tas ir. Šeit šādas tendences pie skaitīšanas nav. Vairāk uzdot kā bij, nebij kuginieku interesēs, bet par to lai neuzdotu mazāk - gādāja ar dažādiem līdzekļiem. Priekš tam bij lielgabali Kromburgas pilī un karatavas Helsinģerā.

3. lekcija 23.I.39.

I M P O R T S

Ja pagājušā reizē runājām par Rīgas eksportu, tad tagad piegriezīsimies i m p o r t a m. Materiali par importu, kā jau agrāk aizrādīts, nav izdoti tik pilnīgi kā par eksportu. Tikai 17.g. simtapa vidū Zundā sāka prasīt kuginiekiem, uz kuriem viņi dosies iebraucot Baltijas jūrā. Tad sākot ar 17.g. simtapa vidū Zundā muitas datus var grupēt pēc destinācijas vietām. Šo tabulu izdevēji, datus sakārtojuši sākot ar 1565.gadu - ik par katru desmito gadu, sakārtojuši pēc ostām, no kurām kugi atgriezušies dodoties atpakaļceļā. Tas importu rāda tikai aptuveni, jo ja kugis atgriežas no kādas ostas, tad vēl nav neapšaubams tas, ka turp braucot tas savu kravu uz šo ostu ir arī aizvedis, bet otrs apstāklis, ka dati ir sakartoti tikai ik pa desmito gadu. Tomēr šie dati mums ir vienīgā liecība, kas šinī jautājumā ir. Šie dati ir sakopoti tikai ik pa desmito gadu no kā nevar redzēt attīstību un arī gadu izvēle nav laimīga, jo ik piektie gadi, skatoties kugu pasažu likni, ir redzami mazāki kā citi gadi. Tuvāk pie šī jautājuma tomēr neapstāsimies.

Šiem datiem ir vēl cita īpašība, kas nav datiem, kas ļauj spriest par eksportu.

Eksporta preces, Rīgas izvedumi gāja ne tikai caur Zundu, bet gāja arī uz citām ostām Baltijas jūrā, turpretim par preču importu šajā ziņā varam teikt, ka to ko ieveda Baltijas jūras kādā ostā, retos gadījumos pārkravāja citos kuģos un braucienu turpināja atpakaļ.

Pie šiem importa datiem jāievēro nedrošība tanī apstākļī, ka par atpakaļ braucošiem kuģiem atzina, ka to krava aizvesta uz pilsētu no kurās tie brauca atpakaļ, no kā tad arī šie dati sastādīti. Šie dati tad arī rāda itkā uz Rīgu vestas preces.

RĪGAS IMPORTA PRECES

Rīgas importa preces bij : -

- 1) s ā l s,
- 2) s i l k e s,
- 3) v ī n i,
- 4) a u d u m i un mazāk citas preces,
- 5) s t i k l s, p a p ī r s u.c.

Šīs preces ir galvenās, kas nāca uz Rīgu. Šo ievesto preču daudzums ir iespējams salīdzināt ar vispārējo importu Baltijas jūras ostās - (kopīgo importu).

Silķes mērītas lastos,
Reinas vīns -āmos,
citi vīni -pibe,
audumi -pakās un gabalos.

Kas bija pakas un gabali, tas nav noskaidrots un par to nav nekādas noteiktas jēgas. Piemēra dēļ te jāmin dažus gadus : -

<u>1565.gadā izvests :</u>	vīni.					Audumi.
	sāls.	Silķes.	Reinas.	Citi.	Audumi.	
uz Rīgu	1434	186	225	12	4	6
uz visām Baltijas jūras ostām	14193	3730	8303	1425	192	7594
Rīgas daļa	10%	5%	3%			

1575.gadā izvests :-

uz Rīgu	430	16	420	-	0,5	130
uz Baltijas jūras ostām kopā	2735	421	3631	544	5,5	9736
Rīgas daļa	16%	4%	12%	-	-	-

1795.gadā izvests :-

uz Rīgu	3859	34	769	184	8	241
Baltijas jūras ostas kopā	21737	4921	4277	4224	61	21265
Rīgas daļa	18%	6%	-	4%	-	-

Redzams, ka procentualā daļa stipri mainās, kas rāda šī statistiskā paņēmiena trūkumus. Galveno, kas te ir jāuzsver, šie skaitļi skaidri parāda, ka

s ā l s u n s i l ķ e s i r g a l v e n ā s
i m p o r t p r e c e s

unniecīgi ievedumi ir vīns un citas preces.

IZVEDUMI UN IEVEDUMI

RĪGAS TIRDZNIECĪBĀ

Var stādīt jautājumu, kas bij svarīgāks Rīgas tirdzniecībā - izvedumi vai ievedumi? Varētu atbildēt salīdzinot preces ko ievēda un ko izvēda vērtības ziņā. Skaitļus tam varētu sadabūt, jo Zundā ņēma muitu 1% no vērtības un pēc šiem registrējumiem varētu arī redzēt. Nevar apgalvot, ka Zundā atzīmētās cenas bija tirgus cenas, bet katrā ziņā tās bija tuvas tirgus cenām.

Tieši Rīgas izvedumi caur Zundu bija nesalīdzināmi lielāki kā ievedumi. Rezultātā bij starpība, ko saņēma naudā. Rīgas modernā valodā runājot, pamot tikai jūras tirdzniecību, ārējā tirdzniecība bija stipri aktīva. Ievestās preces Rīgā nepalika, tāpat kā Rīgā arī neražoja ievestās preces.

"RĪGAS AIZMUGURE"

Cik plašs rajons zemes iekšienē skaitījās Rīgas tirdzniecības "aizmugure", diemžēl, par so g.simteni nevar dot noteiktu atbildi apliecinātu ar statistiskiem datiem.

Var teikt tik daudz, ka Daugavai te bij sava svarīga nozīme arī vēl 100 gadus vēlāk un Rīga bija centrs, kas apgādāja preces visai Daugavas piekrastei un pat vēl tālāk - Krieviju. Daugava arī savāca pircējus, kas nāca uz Rīgu. Par 17.g.simteni ir jau statistika. Ta var šķirot preces, kas tika pievestas Rīgai pēc to izcelšanās vietām no Vidzemes, Polijas, Lietuvas un Baltkrievijas. Tagad minēsim tikai aptuvenis kādu datu, kas raksturotu šo tirdzniecību. -

Daugavas un Dņepras baseins 17.g.simtenī dod pusi no
trijām tādām svarīgākām izvedprecēm, proti,
šķiedrām, kaņepājām un līnām,
sēklām un labībām.

Par 16.g.simteni nav tādu statistisku ziņu. Zinam to, ka Daugava ir
magistrāte, kas Rīgas tirdzniecības rajonu paplašina.

Jau minēts, Zundas muitu datu drošību var pārbaudīt salīdzinot ar muitu sarakstiem dažās pilsētās no kurām tirdzniecība virzījās caur Zundu. Vai šādu salīdzinājumu nevarētu izdarīt arī par Rīgu? Šim jautājumam jāatbild ar citu jautājumu, vai rīgā arī bij muitas?

RĪGAS MUITA

Jau zinam, ka agrāk biskaps ALBERTS atsvabināja tirgotājus no muitas Rīgā. Vai šis atsvabinājums turpinājās arī šinī laikā? Jāsaka - nē. Rīgā muita bija parādījusies. Latviešu valodā muitas apzīmējums ir slavu vārds - myto. Tās bija pazīstamas jau pirms vacu kolonizācijas, bet Rīgas muitas vēsture ir cits jautājums, ko te neiztirzāsim.

Hanzas savienībai bij muita ko uzņēmās pašas pilsētas brīvprātīgi dažādu izdevumu segšanai, kara gājienu financēšanai, flotes pastiprināšanai u.c. Muita, ko ņēma no precēm, vāciski saucās

Pfundzoll, latviski - "mārciņu muita" (neizdevies tulkojums)
bija viena trīssimti sešdesmitā daļa no preču vērtības.

1559.gadā Rīga sāk ņemt kādu citu muitu, ko sauc par akcisi uz ievadu un medu, nauda bija vajadzīga apcietinājumu celšanai pret krieviem. Rīga bija patstāvīga 20 gadus pēc Livonijas valsts sabrukšanas. 1581.g. kad to pievienoja Leišu - Poļu valstij STEFANS BATORIJS ievēda Rīgā vienu muitu, kas nāca par labu valsts varai (karalim). 1581.g. ievesto muitu sauca par portoriju. No šīs muitas trešo daļu saņēma pilsēta savām vajadzībām un divas trešdaļas karalis. 17.g.simtena sākumā bij niknas cīņas par Rīgu Zviedrijai un Polijai. Rīgas pilsēta izturējās varonīgi, par ko turpmāk pusi no portorija ienākumiem Polijas karalis piešķīra pilsētai. Ieved un izvedprecēm ņēma aplikumu caurmērā ar 2% no vērtības. Šīs muitas pastāvēja arī zviedru laikos.

Tā tad muitas Rīgā tika ņēmas. Varbūt būtu iespējams šos datus salīdzināt par precēm, ar ievadumiem un izvedumiem caur Zundu un varbūt tie ļautu spriest tiešāk par Rīgas tirdzniecību. Nav zinams kur atrodās šie dokumenti, kas būtu palikuši. Varbūt tie sen jau ir pārstrādāti papīrī. Par 17.g.simteni ir saglabājušies līdz mūsu dienām.

TIRDZNIECĪBAS TECHNĪKA UN IEKŠĒJĀ TIRDZNIECĪBA

Ir labs avots, kas izdots pagājušā gada : -

D E N U C E

Die Hanse und die Antwerpener Handelskompanien in den Ostseeländer (1938).

Antverpenes vēsturnieku kongresā 1938.gadā nodarbojās ar Hanzas vēsturi un izdeva šo izdevumu. Tur ir dokumenti par Hanzas tirdzniecības Baltijas valstīs un ir sastādīti flamu valodā. Ar vācu valodas zināšanām tos var lasīt. Pēc šiem dokumentiem redzam dažādas lietas. Kuginieki ieradās ar precēm Rīgā un ar balastu devās atpakaļ. Pēc šī izdevuma redzam otru veidu kā tirdzniecība norisinājās. Tika dibinātas īslaicīgas tirdzniecības sabiedrības, kas devās garākās ekspedīcijās. Kad ekspedīcija beidzās, tirgotāji nodeva norēķinus un sabiedrība beidza eksistēt. Nākošā gadā atkal tāda veida sabiedrība dibinājās par jaunu. Šinī uzdevumā ir norēķināti dažādi šādu sabiedrību norēķini.

Viens tāds norēķins ir par 1573.g. - 75.gadam par ekspedīciju, kas devās no Antverpenes uz Narvu. Pēc šī norēķina varam redzēt kā norisinājās tirdzniecība arī mūsu zemē. Tanī laikā tirdzniecībā pastāvēja dažādi ierobežojumi - viesu tirdzniecības ierobežošana u.c. Pēc šī dokumenta varam redzēt vai šie noteikumi ir ievēroti un ciktāl. No šī žurnāla redzams, ka 1573.gadā viens Antverpenes tirgotājs tādas sabiedrības uzdevumā dodas uz Rīgu un tālāk uz Narvu. No Antverpenes viņš ierodas galvenā kārtā ar audumiem, ko pārdeva Rīgā. Var redzēt, ka šī audumu pārdošana nav galvenais viņa uzdevums. Galvenie darījumi, kur ir lielākie naudas apgrozījumi, ir citi. Rīgā viņš nodarbojās ar loti plašām vekseļu operācijām. Rīgas tirdzniecība bija aktīva Rīgai un jā apsveram, ka šāda naudas vešana bija kļūmīga lieta, sa - pratīsim, ka vekseļu operācijas attīstījās. Banku, modernā nozīmē, nebija un darījumu nokārtošanu uzņēmās atsevišķi tirgotāji un šādos gadījumos šie tirgotāji izpildīja šos uzdevumus. Redzam vēl, ka bez šīm vekseļu operācijām un bez audumu pārdošanas, kas deva samērā niecīgu summu, šie tirgotāji pērk preces Rīgā un galvenā prece ir

Alpu ādas.

Alpu ādas bija ievērojams eksporta priekšmets arī nākošā gadu simtenī. Šīs ādas nosūtīja ar kugiem uz Lībeku un citām vietām. Viņš pērk arī linus un šādā līnu pirksnā šie tirgotāji sabiedrojās ar citiem, tādēļ pašiem svešiem tirgotājiem, kas ieradušies Rīgā. Saprotais, par precēm maksāja gan naudā, gan precēs.

Tad šis tirgotājs nopērk zirgu un ratus, pieņem tulku un ceļo uz Tērbatu. Šādas lietas Rīgas magistrāts neatļāva pat saviem ļaudīm. Te šī lieta kļūst vēl raibāka, proti, kad rati vairs nav vajadzīgi, viņš pārdod tos tulkam par pusotra birkavu līnu un piezīmēts, ka tie vēl nav saņemti. Tas nozīmē, ka šīs attiecības bija konstantas, ka katru gadu jau tā bija darīts. Tā šis tirgotājs ceļo uz Tērbatu, Pleskavu un citām vietām. Viņš rosīgi tirgojās un negrieza vērību ne uz kādiem ierobežojumiem. Visur gan tik gludī negāja, jo gadījās arī tādas vietas, kur bij zināma uzraudzība. Šinīs norēķinos arī ir atzīmēti izdevumi kādai amatpersonai, lai tā piemiegtu aci. Ka viesu tiesības neievēroja, to rāda ieraksts: Valkā viņš pērk 12 mucas tauku. Aprēķinā ieskaitīti arī vajadzīgie kukuļi un anglim pārdoti šie tauki par 956 dalderiem. Pelnīts šinī darījumā 145 dalderi, kas iz - taisa normālu peļņas procentu 15, kas toreiz bija maza, jo citos gadījumos pelnīja 50%.

No šiem dokumentiem un citiem dokumentiem varam secināt, ka

šie noteikumi par tirdzniecību ko periodiski atjaunoja, praktiskā dzīvē tika apietī.

AGRARĀ VĒSTURE 17. gadu simtenī

LATVIJĀ

Iepriekšējā g.s. Livonijas karš zemnieku materialo stāvokli ievērojamā mērā pasliktināja.

Reizē arī zemnieku tiesības kļuva sliktākas un šī 16.g. simteņa beigās ir dokuments (1599.g.), kas rāda centienus uz kādiem izgāja zemnieku tiesību ierobežošana. Šis dokuments ir plašs tiesību kodeksa projekts ko sastādīja

DĀVIDS HILHENS

Šinī projektā ir ievesti noteikumi par dzimtlaudīm : -

dzimtlaudis un viņu bērni līdz ar kustamo un nekustamo mantu atrodas sava kunga varā un nedrīkst bez viņa gribas neko atsavināt ne aiziet citur dzīvot.

Te jau iet runa par dzimtbūšanu visasākā veidā. Tas bija muižnieku ideāls, kas šinī laikā netika realizēts, jo nāca politiskie notikumi, kas neatļāva to realizēt. No vispārējās vēstures zināms, ka Latvija kļuva par plašu cīņu lauku, kur karoja Polija un Zviedrija. 1600.gadā sākās poļu - zviedru karš, kas nobeidzās 1629.gadā. Šis karš sākās ar to, ka sacentās par Zviedrijas troni poļi un paši zviedri. STEFANAM BATORIJAM mirstot par Polijas ķēniņu ievēlēja Zviedrijas ķēniņa JĀNA dēlu ZIGISMUNDU III.. Tādā kārtā ZIGISMUNDS III. apvienoja Zviedrijas un Polijas troņus.

ZIGISMUNDS III. bija ļoti ticīgs katolis, bet zviedri bij tikpat ticīgi protestanti, un šie jautājumi bij tie, kas izšķīra zviedrus un poļus. Varbūt turklāt bija arī vēl kas cits, jo zviedri kopš Kalmaras unijas laikiem negribēja sadzīvot kopā ar citām valstīm.

Zviedri sacēlās pret ZIGISMUNDU III., kas jau bija kronēts arī Stok - holmā un prasīja, lai ZIGISMUNDS III. kādu laiku atrastos arī Stok - holmā. Protams, tas bija tikai formāls dabas iemesls, jo ZIGISMUNDS III. to negribēja vai arī nevarēja. Zviedri iecēla 7 vīru koleģiju, kas valdīja Zviedrijā, kamēr ZIGISMUNDS III. atradās Polijā. 1593.gadā šīs koleģijas priekšgalā nostājās GUSTAVA VAZAS jaunākais dēls

KĀRLIS - vēlākais KĀRLIS 9.

Viņu par Zviedrijas valdnieku Zviedrijas parlaments atzina 1599.g., galvenā kārtā uz zemnieku spiediena. Zviedrijas parlamentā bij reprezentēti arī zemnieku kārtā. Par karali viņu ievēlēja atklātā parlamenta sēdē uz tirgus laukuma, ar ko varētu varbūt arī izskaidrot šo kraso lēmumu, kas ievadīja atdalīšanos no Polijas. Viņu kronēja 1604.gadā kā KĀRLI 9. Šādas tieksmes nepatika poļiem. Tas bija noteikums, lai sāktu karu, kas tika izcīnīts Latvijas teritorijā.

1600.gadā KĀRLIS iebruka Vidzemē, bet viņš ilgi nevarēja noturēties, zaudēja cīņu un atkāpās. Vidzemē viņš nevarēja nostiprināties. Īsajā laikā, kamēr zviedri valdīja Vidzemē, tika izdarītas dažas lietas, kas ir ievērojamas mūsu agrarā vēsturē. Iekarojis Vidzemi un nonācis līdz Daugavai KĀRLIS 9. (tanī laikā vēl nebija kronēts) izdarīja pirmo zviedru revīziju Vidzemē 1601.gadā. Šī revīzija mums ir ļoti svarīgs avots pēc kā var spriest par Vidzemes zemnieku stāvokli šinī laikā. Revīzijas teksts ir izdots. Daļa, kas attiecās uz Latviju tika iespiesta 1933.g. Univerzitates rektors :

A. ŠVABE Die älteste schwädische Landrevision Livlands (1601.).

Šinī arklu revīzijā pierakstīja zemniekus, par zemniekiem registrēja viņu vārdus un arklu skaitu, un bez tam pierakstīja viņus pa pagastiem un muižām, un cik šie zemnieki maksā nodevu. Netika pierakstīti visi zemnieki. Pierakstīja tikai tos, kas atradās tanīs muižās, kas piederēja kronim tajos laikos (poļu laikos). Tikai par šiem krona zemniekiem ir registrētas minētās ziņas. Kādēļ tā? Par privāto muižu zemniekiem pierakstīja tikai zemnieku kopakaitu un tikai noapaļotus skaitļos -20, 30 u.t.t.

Par krona zemniekiem ir sīki ieraksti. Izskaidrojams tas ar revīzijas nolūku (īstenībā tādu bij vairāk). Galvenais nolūks bija tīri fiskāls. KĀRLIS gribēja gūt pārskatu par ienākumiem, kādus varēja gūt kronis no zemniekiem. Te viņš rīkojās pēc tradīcijām, kādas bij attiecībā uz šādām revīzijām Zviedrijā.

ZEMNIEKU STĀVOKLIS ZVIEDRIJĀ

Nepieciešams noskaidrot šo jautājumu, lai saprastu reviziju Vidzemē, ko kārtoja zviedru laikos un lai saprastu centrālo jautājumu - muižu redukciju, kas pie mums ir lielā mērā pārprasta un par ko ir sarakstīts daudz aplamību mācību grāmatās tikai tādēļ, ka nezināja, kā šinī ziņā bij Zviedrijā.

Zviedrijā 16.g.s. beigās un pat līdz pagājušam gadu simtenim zemnieki iedalījās 3 kategorijās : -

- 1) nodokļu zemnieki, zv. skattebönder. Šie zemnieki maksāja kunga tiesu, zv. rönta kronim naturā un viņiem bij uz zemi dzimtīpašuma tiesības, proti, zeme bez sevišķas atļaujas pārgāja zemnieka mantinieku rokās.
- 2) kropa zemnieki, zv. kronobönder, maksāja nodokli, ko sauc par avrad tieši kronim. Vēl bij viens cits maksājums, kas bij laiku pa laikam jāmaksā. Tas bija stādja un bija jāmaksā arī tad, ja māja pārgāja nākošiem mantiniekiem. Tiesiskais stāvoklis bija sliktāks kā nodokļu zemniekiem.
- 3) muižu zemnieki, zv. frälsebönder (latviski - brīvie zemnieki, kas nenozīmē to, ka šie zemnieki bij brīvi. Muižnieki bij brīvi un šie bija brīvo muižnieku zemnieki). Šo zemnieku tiesības un maksājumi bija tādi paši kā kropa zemniekiem. Starpība tāda, ka šo zemnieku naudu saņēma muižnieki vai baznīca.

Pašā Zviedrijā muižu saimniecības tādā veidā kā tās bij izveidojušās pie mums, bij nedaudzas. Zviedrijā tās radās pēc muižu redukcijas. Tāpēc tur muižu redukcija bija cita kā pie mums.
Zviedrijā : -

- 1) nedaudz bij muižu, kas piederēja kronim, tas ir karalim, zv. garder, latviski - kungs.
- 2) Otra grupa - muižnieku muižas, zv. säterier.

Muižas apstrādāja : -

- 1) ar algadžiem un
- 2) ar zemnieku kļaušām.

Nav pareizs popularais uzskats, ka Zviedrijā nebūtu bijis kļaušu. Arī vēl tagad Zviedrijā pastāv kļaušas, tikai citādā formā. Starp zviedru kļaušām un mūsu kļaušām ir liela starpība. Zviedrijā kļaušas strādāja muižas uzturā, kautgan to vispār bij maz. Pie mums zemnieks kļaušas pildīja savā maizē.

Šīs trīs zemnieku kategorijas radas galvenā kartā tā, ka karalis vai kāds mazāk kungs kā atlīdzību par nopelniem piešķīra tiesību ņemt no zemniekiem nodevas. Pēc moderno tiesību jēdziena varētu sagaidīt, ka šādā veidā atsavināja tikai kropa zemniekus, tāpēc ka tiem nebija dzimtīpašuma tiesību uz zemi. Tādu tiesību nebija arī muižu zemniekiem. Toreiz ar šiem tiesību jēdzieniem bij savādāk. Bieži notika, kā pirmās kategorijas zemniekus piešķīra muižniekiem, t.i. tiesību ievākt ienākumu, ar ko šīs kategorijas zemnieki zaudēja dzimtīpašuma tiesības uz zemi. Tādu zemnieku bij sakrājies daudz, ko ekspluatēja muižnieki un kropa ienākumi bij sašaurinājušies. Zviedrijas valstī tāpēc laiku pa laikam nāk revīzijas akti, kad anulē šādas tiesības, t.i. revidē, jo parasti ar šādu ienākumu dāvināšanu gadījās tā, ka bij nodoti zemnieki kādam muižniekam uz laiku, bet to aizmirsa un tāpēc valsts interešu labā zemniekus (pareizāk - zemnieku nodokļus) atsavināja un nodeva atpakaļ kronim.
Šādus aktus Zviedrijā sauca par redukciju.

Tādas redukcijas Zviedrijā notika bieži. Piemēram, pirmo reizi redukcija notika 1396.gadā, tad

1453.gadā
1527.gadā.

16.g.simteņa otrā pusē Zviedrijā arī notika redukcija (ne muižu re - dukcija, jo tādu muižu kā pie mums, tur bij maz). Dažādos laikos dažādu zemnieku kategoriju procents ir dažāds. 1527.gadā revīziju izdarīja GUSTAVS VAZA un to apzīmē par "baznīcu revīziju", jo sekularizēja baznīcu muižas. Revīzijās izšķīra, kas bija ieguvis no kroņa - atdeva kronim, bet kas piederēja muižniekiem, atstāja muižniekiem.

Procentuālais samērs starp dažādām zemnieku kategorijām ir šāds : -

	Kroņa z-ki.	Muižnieku z-ki.	Nod.z-ki.	Bazn.z-ki.	Kopā.
Viduslaiku beigās	5,6%	20,7 %	52,4 %	21,3 %	100 %
1560.gadā	28,5%	25,4 %	50,1 %	-	100 %

Tādas attiecības apmēram bij, kad KĀRLIS ieradās pie mums.

STĀVOKLIS VIDZEMĒ KĀRĻA 9. UZTVERĒ

KĀRĻA 9. uztverē Vidzemē bij līdzīgs stāvoklis, jo viņa uztverē arī te ir kroņa zemnieki. Viņa nolūks bij registrēt, cik šādu zemnieku ir, ko tie nodo, ko maksā. Vēl viena lieta liecina, ka KĀRLIS 9. uz agrarām lietām Vidzemē skatījās ar zviedra acīm. Kad īslaicīgi Vidzeme bij iekarota, cīņas vēl norisinājās, KĀRLIS 9. (vēl nekronēts) veda sarunas ar Vidzemes kārtām par padošanos. KĀRLIS nāk ar priekšlikumiem, kur starp citu 5. un 11. pantī runā par zemniekiem. Viņš ierosina, ka

muižnieku pienākums sūtīt bērnus skolā un nepielaut, ka zemniekus tur vergu stāvoklī, kas nav pieņemts visā kristīgā pasaulē.

11. pants prasa : -

nodrošināt zemniekiem tiesu un taisnību pēc zviedru vai cita parauga.

Muižnieki, šos KĀRĻA 9. ierosinājumus noraidot, stāstīja tam vēstu - riskas anekdotes, ka

STEFANS BATORIJS esot nācis ar līdzīgiem ierosinājumiem un, ka zemnieki tam neesot piekrituši, neesot vēlējušies pārmaiņu.

Nezināms, kas būtu iznācis, ja KĀRĻA 9. kara iznākums nebūtu beidzies nesekmīgi, vai viņš būtu ar šādu muižnieku atbildi apmierinājies. Svarīgi ir tas, ka KĀRLIS 9. uz zemnieku stāvokli un agrarām lietām skatījās tā kā viņš skatījās uz Zviedrijas zemniekiem. Kautkas līdzīgs ir arī GUSTAVA ADOLFA laikā. Tam uz Vidzemes lietām bij arī cits skats. Kara epizodes beidzas zviedriem nesekmīgi. 1605.g. pie Salaspils KĀRLIS sakāva poļi. 1609.gadā zviedri vēl turējās Dau - gavgrīvā un Pērnavā. 1611.g. KĀRLIM mirstot no iekarojumiem šeit ne - kas neiznāca un tādu mantojumu saņēma GUSTAVS II. ADOLFS. Tas ir tas pats, kas mācības grāmatās apzīmēts par GUSTAVU ADOLFU .

GUSTAVA II. ADOLFA REVIZIJAS

GUSTAVS ADOLFS valda no 1611. līdz 1632.gadam. Jau 1621.gadā krita Rīga un sākās Vidzemes pakļaušana Zviedrijai. Iekarojumi sniedzas jau Kurzemē līdz Jelgavai.

1622.gadā Jelgavu atkal zaudē. Karš beidzās ar Altmarkas pamieru, pēc kura Vidzeme pakļauta Zviedrijai. Austrumu robeža bij Aiviekste un dienvidos Daugava. Ziemeļos zviedru valdīšanas robeža saplūst ar Igauniju.

Pateicoties 1601.gada revīzijai gūstam ieskatu par zemnieku stāvokli gadu simteņa mainā. Tas ir svarīgs un vērtīgs dokuments, tādēļ, ka 17.g.simtenī nāk vesela rinda šādu revīziju laiku pa laikam, kas atļauj salīdzināt kā mainās zemnieku stāvoklis 17.g.s. To, protams, var izdarīt tikai attiecībā uz Vidzemi. Tādas revīzijas notika

1601.gadā, tad
1617.gadā, no kuras dokumentu nav. Šīs
revīzijas kronikas nav saglabājušās. Tad seko
1623 - 1625.g.
1627.g. revīzija.

Šīs revīzijas aptvēra daļu no Vidzemes. Nākošās registrēja muižnieku zemniekus, bet attiecībā uz Vidzemes atsevišķām daļām.

1630.gada revīzija aptver visu Vidzemi un
daudz dokumentu saglabājušies.
1638.gada revīzija aptver Vidzemi un dokumenti
saglabājušies pilnīgi.

Tad revīzijās ir pārtraukums un nākošā ir

1688.g. līdz 1690.g.,

kurai paraleli tika izdarīta zemes mērīšana, ko saka 1681.g. un 1683.g. Zeme tika pārmērīta Vidzemes vēsturē pirmo reizi.

1695. un 1696.gadā Vidzemē bija bads un registrēja badā cietušo stāvokli. Tas ir viss no oficiālām revīzijām.

CITI DOKUMENTI PAR 17.g.simteni

Tika izdarītas dažas privātas revīzijas, bet pie tām tuvāk nekavēsimies. Revīzijas izdarīja periodiski - laiku pa laikam, kas mums dod plašus un interesantus materialus, lai spriestu par zemnieku stāvokli Vidzemē. Ir līdzīgi dokumenti arī par Latgali.

Par Kurzemi stāvoklis ir bēdīgāks. Tur ir tikai privāti muižu inventari. Tāpēc arī saprotams, ka runājot par agraro vēsturi 17.g.s. runā tikai par Vidzemi. Šīs revīzijas nav vienīgie avoti, kas ļauj spriest par zemnieku stāvokli.

MUIŽU GRĀMATVEDĪBAS DATI

Ir arī muižu grāmatvedības dati, kas ir arī par Vidzemi, par ļoti lielu muižu kompleksu, kas ietver:

Valmieru,
Burtniekus,
Cēsis,
Trikatu,
Ēveli.

GUSTAVS ADOLFS dāvāja šīs muižas savam ievērojamam kancleram

AXELIM OXEUSTIERNA

latviski - UKSENŠERNAM. UKSENŠERNS bija GUSTAVA ADOLFA labā roka un saka, ka GUSTAVA ADOLFA genialie plāni bij A. UKSENŠERNA roku darbs.

Vipš, jāsaka, bija tiešām genials cilvēks, ar ļoti moderniem jēdzieniem tautsaimniecības zinātnē. No viņa muižām ir uzglabājušies grāmatvedības dati gadu no gada, kas sākas ar 1623.gadu un ir līdz 1688.gadam, kad izdarīja redukciju. Pats UKSENŠERNS nomira jau 1658.g. Vipš pats Vidzemē bija tikai dažas reizes un te saimniekoja pārvaldnieks. Dēli muižas sadalīja

TIESU IZMEKLĒŠANAS MATERIĀLI

Zviedru laikos Vidzemē tiesas tika pārkārtotas un protokoli ir saglabājušies arī par zemniekiem, kas atspoguļo zemnieku stāvokli.

BAZNĪCU VIZITĀCIJAS

Tika reformētas un organizētas baznīcas lietas un mācītāji izdarīja vizitācijas, kuru protokoli ļauj spriest par Vidzemes zemnieku stāvokli. Tādas vizitācijas ir izdarītas arī Kurzemē.

ZEMNIEKU SŪDZĪBAS

Sakarā ar krievu karaspēka iebrukumu Vidzemē 1658./59.gados un zviedru iebrukumiem Zemgalē un Kurzemē, zemnieki ir sūdzējušies, kas viņiem ir atņemts. Šo protokolu akti ir saglabājušies un var spriest par zemnieku stāvokli šinī laikā.

LITERATURA

Iepriekšējā gadu simtenī bij atklāta un izplatījusies iespēšanas māksla un ir saglabājušās grāmatas. Par 17.g.simteni ir vairākas rokas grāmatas par lauksaimniecību, kurās māca kā saimniekot. No tām var daudz redzēt un spriest par to, kāda bija lauksaimniecības tehnika un stāvoklis.

4. lekcija 27.I.39.

1601. GADA ZVIEDRU REVIZIJA

Šo revīziju izdarīja zviedri, tāpēc arī saucām par zviedru revīziju. Šīs revīzijas dokumenti ir publicēti Univerzitates rakstos 1933.g. Autors ir, kā jau minēts,

A. ŠVABE "Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601)."

Tur ir arī īsi komentāri un teksts vācu valodā, kas attiecās uz Vidzemes latviešu daļu. Revīzija tika izplatīta arī tajā Vidzemes daļā, kas tagad atrodas Igaunijā, bet kas toreiz administratīvos nolūkos tika piedalīta pie Vidzemes. Jau pagājušā gadu simtenī tika at-rasts kāds cits rokkraksts kā nozīmi toreiz nezināja un nesaprata sa-karību ar šo revīziju. Tas bija šīs

revīzijas kopsavilkums rokas grāmatas veidā.

Tas ir arī nodrukāts jau 1882.gadā, autors ir ŠIMANS

"Die ältaste svhwädische Kadaster Liv - und Estlands".

Tā no šīs revīzijas tagad mums ir divi dokumenti :

- 1) protokola originali un
- 2) kopsavilkums.

Protokola rokraksti glabājās Štokholmā, valsts arhīvā, komercnodalā.

1601. gada REVIZIJAS NOLŪKI

Vispirms šinī revīzijā nav registrētas visas muižas, bet gan tikai kroņa muižas. Par pašas revīzijas nolūku jau teikti daži vārdi. Te šo jautājumu apskatīsim vēl tuvāk.

Revīzijas nolūki: -

- 1) Pirmā kārtā jāmin tīri fiskāls nolūks - noskaidrot, kādus ienākumus kronis gūs no šī apgabala. Zviedrijā bija divas kategorijas zemnieku no kā valsts guva ienākumus. Iekaro-tajā provincē viņi vadījās no tāda paša viedokļa, ka ir zemnieki, kam jāmaksā nodoklis kronim. Revīzijas nolūks arī bija konstatēt šos zemniekus.
- 2) Bez minētā nolūka var konstatēt arī kādu citu. Kara laikā parasti ir divas puses, kas cīnās. Iedzīvotāji, kas vis-pār politikā runā līdz, tas ir politiski ir aktīvi, arī nevar palikt neītrali. Arī tie tāpat aktīvi piedalās vienā vai otrā pusē. Šinī laikā politiski aktīvi bija muižnieki. Daži muižnieki simpatizēja Zviedrijai, daži atkal Polijai. Daži no tiem mēģina interesu dēļ, bet daži varbūt pārliecī-bas dēļ (jo zviedri bija protestanti un poļi katoli), bet daži vēl citu iemeslu dēļ. Fakts bija tāds, ka poļiem at-kāpjoties viena daļa muižnieku aizgāja poļiem līdz. Tā, ka "telpa vispār tukšumu necieš", tad radās cilvēki, kas iesēdās brīvajās muižās un teica, ka šī ir mana muiža. Tādēļ revīzijas nolūks bija noskaidrot īpašuma jautājumu. To varēja konstatēt prasot pierādīt dokumentariski.
- 3) Kronis bez tam vēl nevarēja atstāt muižas tiem, kas atklāti nostājās ienaidnieka pusē. Tādos gadījumos muižas vien - kārši atņēma, jeb izsakoties ar svešvārdu

k a d u c ē j a .

Tādas muižas palika kroņa pārvaldīšanā vai arī tās iznomāja tādai personai, kas bij pieņemamāka. Šis bija politiskās dabas nolūks.

- 4) M i l i t a r ā s d a b a s n o l ū k s - kara tehnika bija mainījusies. Bruņinieku vietā stājās vieglā artilērija Poļi, varbūt, to jau bija izveduši. Šinī laikā sāk rasties jauns - kājnieku karaspēks. Varbūt zviedri šinī ziņā bija pirmie celmlauži. 1600.gadā KĀRLIS noteica, ka Igaunijā kara dienestā iesaucami zemnieki pa vienam no 5 arkliem. Tas bija ļoti svarīgs nolūks, kādēļ vajadzēja konstatēt arklu skaitu.

1601.g.REVIZIJAS TECHNISKĀ IZVEŠANA

Nekavēsimies sīkumos pie šī jautājuma, bet konstatēsim tikai starpī-bu ar vēlākām revīzijām. Tādas, tik plašas revīzijas vispār ir komp-licētas lietas. Vēlākās revīzijās redzēsim, bij vairākas komisijas, kas sadalīja darbus savā starpā. 1601.gadā tas ir citādi. To iz - darīja viena persona, protams, bija vēl palīgi, rakstveži, tulki.

Galvenais te ir tas, ka principā revīziju izveda viena persona. Tas bija Vilandes birģermeistars MIKELIS JORDĀNS. Ar to ir izskaidrojams tas ka daudzas lietas novērtētas subjektīvi un revīzijas materiālos ir arī dažādas piezīmes, piemēram par poļiem, ka tie ir nežēlīgi u.t.t. Šis revidents no Pērnavas iebrauca Salacā, tad brauca uz

Limbažiem,
Vainužiem,
Mazstraupi,
Lielstraupi,
Turaidu,
Krimuldu,
Siguldu.

Tādā kārtā viņš izbraucis no ziemeļiem uz dienvidiem, viņš atkal devās citā virzienā, kāmēr izbraukāja visu Vidzemi : uz

Skujeni,
Cēsvaini,
Dzērbeni,
Cēsim,
Raunu,
Smiltēni,
Trikatu, Valmieru,
Burtņiekēm, Rūjienu.

Aizbraucis uz kādu vienu muižu revidents ievāca ziņas un reģistrēja par domēnu zemniekiem : -

zemnieku vārdus, arklu skaitu, kolektīvi par visu muižu vai pagastu, atkarībā no apstākļa, cik maksā nodokļus.

Par privātām muižām ievāca ziņas: tāda un tāda muiža, arklu tik un tik nodokļu. Šīm muižām nepierakstīja pat muižnieku nosaukumus. Tagad šos vārdus ir grūti konstatēt, tomēr lielākā daļa ir jau konstatēti.

Pie šīs revīzijas jāņem vērā, ka tā notika frontes aizmugurē un tika steigā izdarīta, tādēļ sīka zemnieku izprašpāšana nevarēja notikt. Vēlāk tā notika. Zemniekus šeit nemaz nesauca, bet ziņas uzrakstītas pēc vaku grāmatām, kas atradās muižās. Vaku grāmatas bij sarakstī par zemniekiem, kas atradās muižās. Vaku grāmatās bija reģistrēts zemnieka vārds, arklu skaits un cik jāmaksā nodokļu. 1601.gadā revīzijas avots galvenā kārtā arī bij vaku grāmatas, kas reize tika revidentam diktētas priekšā. Bez tam šīs revīzijas avoti vēl bij : -

a) zemnieku ziņojumi mutes vārdiem un

b) revidenta personīgie novērojumi.

1601.gada REVIZIJAS REZULTĀTI

Jāsaka, šis dokuments pilnīgi nav vēl izplatīts, tanī ir daudz juridiskas dabas jautājumu, kas, bez šaubām, mūs neinteresē. Laika trūkuma dēļ tās sīkumus te arī nevar apskatīt. Te apskatīsim pašu galveno.

Vispirms svarīgi ir tas, ka revīzija notika pirmās paaudzes laikā pēc Livonijas konfederācijas sabrukšanas. Livonijas konfederācijā bija lielas atšķirības starp zemnieku stāvokli Virsbiskapijā un ordeņa valstī. Ja mēģināsim šīs ziņas sašķirot pēc agrarās ordeņa valsts teritorijas un virsbiskapa teritorijas, tad te parādās starpība, kāda bija zemnieku saimniecībās stāvokļa ziņā. Varam izdarīt tādu statistisku grupējumu par zemniekiem atkarībā no arklu skaita, ko tie valda savā ciematā. Vispirms ņemam grupu virs arkla (ciemati lielāki par vienu arklu, tad zem arkla), tad "pilnos vīrus", t.i. tādus, kas valda veselu arklu un tādus, kas valda mazāk kā 1 arklu.

Arklu grupas.	Ordeņa teritorijā.		Virsbīskāpa teritorijā.	
	saimnieki	%	saimnieki	%
2, 1 3/4, 1 1/2, 1 1/4	18	1	41	3
1 arklinieki	732	44	289	19
7/8, 3/4, 5/8	3	-	221	14
1/2, 3/8 arklinieki	710	43	731	48
1/4 arklinieki	203	12	217	14
1/8 arklinieki	10	-	29	2
Kopā.	1676	100%	1528	100%

No šīm grupām redzam starpību: pilnu vīru ordeņa teritorijā ir visvairāk, bet bīskāpijā pusinieku ir visvairāk. Tas ir no šīs tabeles labi jāatceras.

Virsbīskāpijā atsevišķie ciemati ir sīkāki kā ordeņa teritorijā. Jāsaka, ka šādu ciematu sagrupējumu var kritizēt.

Iebildumi pret ciematu grupējumu pēc arkliem:

Vai tie tiek sagrupēti kopā lielumi, kas ir salīdzināmi? Jēmsim, piem. arkliniekus. Ordeņa teritorijā ir 44 % arklinieku. Te vispār jāsa-

ka, ka arkla lieta ir viena no neskaidrākām mūsu saimniecības vēsturē. Arkla ordeņa laikos un vēl agrāk ir nodokļu vienība, pēc kā zemnieki maksā savus nodokļus. Šis uzskats mūsu saimniecības vēsturē tagad sāk dominēt. Vecākais uzskats ir, ka arklis līdz ar to ir platības mērs. Pamatu šādam uzskatam, jau ordeņa laikos, dod ziņas, kas ir par Pletenbergu.

Pletenbergs iedarījis zemes pārmērīšanu un līdz ar to ir noteicis jauno Pletenberga arklu. Polji atkal pēc tam noteica jaunu arklu. Mazāks ir vācu arklis.

Vecākā literatūrā figurēja šie trīs arklu nosaukumi, kurus uzskatīja par zemes platības mēru. Mēs jau agrāk vienojāmies, ka arklis nav platības mērs, ka

arklu izlietoja tikai zemnieku aplikšanai ar nodokļiem un pēc tiem prasīja klausas.

Ar to ir teikts, ka arklis nevarēja būt platības mērs, jo kāda jēga ir uzlikt kādam ciematam nodevas vai klausas ja tur bija platība, bet nespēja maksāt. Ir skaidrs, ka arklis bija kadastrāla vienība. (nodoklis) Kāds jautājums,

vai var šādus arklu samest kopā?

Ja būtu derīšans ar arklu kā platības mēru, tad šis jautājums būtu vēl apilgtāks, jo tā var samest kopā 30 pūrvietas un 50 pūrvietas. Te šis jautājums mums izvirza citā plāksnē. Pēc 1801.g. revīzijas spriežot par ordeņa un bīskāpa teritoriju, zemnieku maksātspējas bija mainījušas, piemēram, noarīta zirgs, un zemnieks nevarēja maksāt. Ar laiku atkal dzīve atjaunojās, radās vairāk cilvēku un zemnieki atkal varēja vairāk maksāt.

Ja skatās lielos vilcienos uz šo lietu, tad šie dati mums dod zināmu nojēgu, mazākais šis apgalvojums, ka virsbīskāpijā zemnieku stāvoklis bija citādāks kā ordeņa zemē, ir skaidri redzams. Tālāk iedziļināties šinī jautājumā mums nebūtu nozīmes.

Pievēršoties pašam revīzijas materiālam redzam, ka zemnieki, kas valda vairāk kā ārklu, ir īpatnēja kategorija. Tie ir brīvzemnieki.

Tiem ir īpatnējs stāvoklis. Jādoma, ka tie bija leimānu pēcnācēji. Viņu pienākums bija turēt zirgu un izpildīt ziņnesu dienestu. Klausas viņiem nebija jāpilda. Šis zemnieku kategorijas procents vācu laikos vēl bija liels, bet zviedru laikos sadila un gandrīz iznīkst. Amatnieki bija kategorija, kas nepildīja klausas. To zemes gabalu, kas lielāki par vienu ārklu skaitliski ir maz un procentuāli vairāk to ir virsbīskāpijes bijusā teritorijā, kaut gan zinām pēc citiem avotiem, ka visvairāk reprezentēti tie bija ordeņa valstī.

Pārējie zemnieki bija tādi, kas pilnīgi klausas un nodevas. Nodevu došanas ziņā nevaram konstatēt starpību starp 1601.g. revīzijas ziņām un vecākām ziņām. Ir divas nodevu maksātāju kategorijas:

1. zemnieki kas maksāja kungu tiesu un
2. " " " desmito tiesu (ceturtdaļu no ražas).

Sprīžot pēc šīs revīzijas poļu laikos nodokļu maksāšanas ziņā radikāli pārkārtojumi nav notikuši. Tādi radikāli pārkārtojumi notika zviedru laikos, kad desmitdaļas principa pielietošanu samazināja un pārgāja uz kungu tiesu. Ar šo jau mēs nonākam līdz redukcijai, bet tagad pagaidām to pārtrauksim. Par šīm revīzijām ir izdota grāmata, latviešu valodā (L. Universitātes rakstos):

E. Dunsdorfs "Vidzemes ārklu revīzijas 1601. - 1638."

1617-1619.g. revīzija.

Par šo revīziju paši dokumenti nav saglabājusies, bet no sarakstzīm un citiem dokumentiem, kas liecina par šo revīziju, so to arī zinām. 1617.g. poļu parvaldnieks Vidzemē Voldemārs Fārensvačs iedzīvējis pāriet zviedru pusē. Zviedri arī ieņēma Daugavgrīvu, Salacgrīvu un iecēla pārvaldnieku, kam bija jāorganizē pārvalde. Citi nolūkā, tādu pašu motīvu dēļ kā 1601.g., pārvaldei uzdeva konstatēt zemnieku skaitu. Šīs 1617.g. revīzijas galvenais nolūks bija konstatēt, kādas muižas bija poļu rokās un kādas varētu pārņemt kronis. Cik plaša bija šī revīzija, par to datu mums nav.

1623. - 1625.g. revīzija.

1621.g. zviedru kara gājieni uz Vidzemi ir sistemātiski. Gustavs II Adolfs personīgi vadīja šīs ekspedīcijas. Jau tanī pašā 1621.g. krita Rīga un iekarojumi turpinājās uz visām pusēm. Vidzeme tika pievienota Zviedrijai. Tūlīt pēc iekarošanas 1621.g. Gustavs Adolfs liek sarīkot Vidzemē revīziju, kaut gan kara darbība vēl turpinājās. 1623.g. sāk revīzijas darbus. 1624.g. veica visus revīzijas galvenos darbus, tāpēc literatūrā so revīziju bieži sauc par 1624.g. revīziju. Tā turpinājās līdz 1625.g. Šīs revīzijas mērķi atšķiras no iepriekšējām.

Iekarojot Vidzemi daudzi muižnieki nostājās poļu pusē. Bija tā, ka pēc iepriekšējā īslaicīgā zviedru iekarojuma, poļi atjaunoja muižas un ielika tanīs savus uzticamos draugus. Tagad šīs muižas palika tukšas. Zviedru valdība nozīmēja pārvaldniekus, kas šinīs muižās turpināja saimniekot, kas sevišķi svarīgi bija no toreizējā kara tehnikas viedokļa. Karaspēka uztura piegādei nebija tādu tehnisku iespēju kā tagad, jo nebija tādu transportlīdzekļu. Uztura piegāde notika tā, ka teritorijai kur norisinājās kara dar-

bība, kur atradās karaspēks, vajadzēja to arī uzturēt. Kad viens apvidus bija izēsts, tad kara spēks gāja tālāk uz kaimiņu novadu. Šis motīvs bija sevišķi svarīgs un lai pārtikas līdzekļu ražošana Vidzemē neapstātos, Zviedri lika muižās administratorus, kas zemniekus spieda sēt un pļaut. Pēc šai, 1623.g. iesāktai revīzijai bija klāt vēl viens nolūks -

ka vajadzēja kontrolēt valdības iecelto muižkungu norēķinus.

To vajadzēja izdarīt komisijai, kas apbraukāja Vidzemi, pārbaudīja, konstatēja, vai pareizi ar kroni norēķinājušies. Turpmākās revīzijās šī nolūka vairs nav.

Šī parādība, ka muižas pārņēma kroņa vadībā, bija īslaicīga. Gustava Adolfa padomdevējs Axelis Uksensērns bija daudz interesējies par saimniecības jautājumiem teoretiski, kaut gan bija studējis teoloģiju un viņam bija īpatnējs uzskats, tā saucamais liberālisma uzskats. Pēc viņa uzskata saimnieciskie pasākumi, kas atradās kroņa rokās, nerentējās. Tāpēc kosekvence bija, ka pēc iespējas ātrāk tie ir jānodod privātās rokās. Šai teoretiskai pārliecībai klāt bija arī praktiski motīvi. Vidzemē sākās parādība, ko varētu nosaukt par agrāro reformu. Sāka nodot muižniekiem visas muižas, kā reducētās, tā agrākās kroņa muižas. Kronim palika tikai Daugavgrīva stratēģisku apsvērumu dēļ, īsāku laiku Koknese, pie Baldones Laušu muiža un Spilves pļavas. Poļu laikos domenes bija lielas. Gustavs Adolfs visu nodeva privātās rokās.

Noteikumi, uz kādiem šīs muižas nodeva, bija ne dāvināšana ne arī izlēnošana. Šos noteikumus fiksēja 1624.g. Zviedrijas parlaments (Rīgsdaga Nordžipiņas lēmums). Pēc šī lēmuma noteikumiem

muiža varēja pāriet arī mantiniekiem, bet tikai vīriešu līnijā un katrreiz bija jāizprasa karaļa piekrišana.

Šis revīzijas nolūks bija pārbaudīt muižkungu nolēses un pārbaudīt, kam tās varētu izlēnot tālāk, to agrākiem valdniekiem, ja tie bija Zviedrijai draudzīgi, mazākais neitrāli, vai arī vitai personai. Izlēnošanā deva priekšroku tādiem, kam bija nopelni provinces iekārtošanā un pārvaldes organizēšanā. Bija dabīgi, ka pašā Zviedrijā par Gustava Adolfa ekspedīciju nebija sajūsmas. Izlēnojot muižas šaipus Baltijas jūras cilvēkiem, kam bija svars un vārds, varēja tos ieinteresēt šajos iekarojumos. Kā zinām, vienu no lielākajiem muižu kompleksiem dabūja Uksensērns. Tā tad šai parādībai, ka izlēvoja par katru cenu un ka kronis šīs muižas negribēja paturēt, nebija tikai teoretisks pamats vien. Bija vēl daudz reālāks pamats.

Gustava Adolfa ekspedīcijai šaipus Baltijas jūras bija mērķis pārvērst Baltijas jūru par Zviedrijas iekšējo ezeru, iegūt noteicošo varu par Baltijas jūru. Tas bija izvedams tikai tādā gadījumā, ja bija toreiz karšanai nepieciešamās trīs lietas: nauda, nauda un vēl reiz nauda. Zviedrijai bija gaužam maz valsts ienākumi. Zemnieki, kas bija kronim, maksāja maz. Muita Stokholmā bija galvenais ienākuma avots, bet pilsētas vēl bija maz uzplaukušas un naudas no muižas ienāca maz, bet kara spēkam toreiz bija jāmaksā nauda, jo karavīri bija vērvēti laudis un nauda bija vienīgais, kas varēja ieinteresēt karot par "taisno zviedru lietu".

Tādā veidā rīkojoties, ka kronis raisījās no naturāliem ienākumiem, varēja cerēt, ka ātrāk varēs pāriet uz naudas ienākumiem, jo tad varēja prasīt, lai maksā kaut ko naudā. To vēlāk arī darīja. Jāsaka, te muižnieks bija starpnieks, kas to saņēma no zemnieka un tālāk to nodeva kronim. Bez tam ievēda vēl jaunas muižas Rīgā un citās vietās (pat Kurzemē, kas nebija pakļauta Zviedrijai). Muižas nodeva privātās rokās, jo:

1. muižu nodošana privātās rokās bija svarīga pārejai no naturālās saimniecības uz naudas saimniecību.
2. uz to pamudināja arī uzskats, ka kroņa muižas nerentējās, bet privātās rentējās.

Par Gustava Adolfa šo tendenci saka pat, ka pašā Zviedrijā viņš neesot gribējis pat sētas mietu atstāt kronim. Zviedrijā tā gan negāja, kaut gan kroņa muižu skaits samazinājās.

Bez šī 1624.g. revīzijas motīva bija vēl citi. Zemes aizsardzība Vidzemē bija organizēta tā, ka paši muižnieki nepildīja kara dienestu, bet deva jātniekus atkarībā no muižas lieluma. Muižas lieluma mērs bija arklu skaits, kas bija zemnieku valdīšanā šīs muižas iecirknī.

Ik no 15 arkliem bija jānod 1 apbrūnots jātnieks.

Ja kādā muižā tik daudz arklu nebija, tad deva attiecīgo jātnieku skaitu no vairākām muižām kopā. Te atkal arklu skaits bija jāfiksē, jo tas bija mainījies. Arī šī motīva dēļ bija jāizdara revīzija. Vēlāk nāca jauns motīvs, kas dominēja vēlākās revīzijās.

Zemniekus kroņa labā sāka aplikt ar nodokļiem. Šis ir jaunievedums, vecos labos zviedru laikos. Kronis, atsakoties no domēm zaudēja ienākumus. Iespējamā kompensācija bija, ņemt nodokļus no visiem zemniekiem. 1621.g. tūlīt pēc Vidzemes iekarošanas sāk prasīt no zemniekiem produktus un naudu karaspēka uzturēšanai. Prasīja kategoriskā formā - dosiet, vai ja nē, tad māju nodezīnāsīm. Ja negribat lai māju nodezīnām, tad liekat galdā, kas jums ir. Prasīja pat liņus, jo tie bija vajadzīgi lielgabalu degļiem. Šādu kontribūciju nosauca

stacins, zv. val. statio.

Vēlāk šis vārds ieguva citu nozīmi. Kontribūciju protams prasīja kategoriski un turpat redzēja, vai to varēja maksāt vai ne. Vēlāk maksātājiem vajadzēja un bija jāfiksē arklu skaits, lai varētu staciju uzlikt un pēc iespējas taisnīgi sadalīt. Protams, ka karalīkai par taisnības meklēšanu nebija ko domāt. Piemēram, Gustavs Adolfs raksta Uksensernam, ka mums svarīgākais ir karaspēks un ka tas ir jāuztur kaut vai visi zemnieki ietu bojā. Viņu sarakstīšanās vispār ir bijusi ļoti plaša un Uksenserna vēstules ir publicētas 18 sējumos. Svarīgs jautājums bija arī karaspēka apgērbšana. Te rīkojās šādi: ir novērojusi, ka latviešu zemnieki, braucot šķūtniekos, mēdza uzvilkt mugurā visas drēbes. Konkrēta gadījumā bija jābrauc no Vecpiebalgas uz Lietuvu. Saziņo šķūtniekus, kas aizved karavīrus uz Kurzemi. Tur zemniekus nogērbj un laiž mājās. Tāda bija realitāte.

Kad kara apstākļi izbeidzās, mainījās stāvoklis arī šinī ziņā un bija centieni nokārtot taisnīgāk nestas. Varam konstatēt, ka Vidzemes pārvaldnieks 1623. - 1624.g. raksta karalim, lai atvieglo staciju maksas. 1626.g. varam konstatēt zināmas normas, proti, ka no viena arkla bija jānodod pusotra pūra rudzu un tāpat noteikti daudzumi miežu, zirņu, gaļas, siena, aitu, olu, vistu. Vēlāk maksājumi kļuva vieglāki. Pirmā laikā maksājumi kļuva nepanesami, jo zemniekiem bija jānodod vērši, vistas, sviests, rokas dzirnavas, maize, sāls, apevi, līni (lielgabalu degļu izgatavošanai) u.c. Kas zemniekam bija, tas arī bija jānodod.

Kad 1624.g. revīzijas fiksējumi bija rokā, sāka nodokļus sadalīt. Tā pamazām nododamo produktu skaits palika mazāks, bet noteiktu lielumu vēl nepanāca šinī staciju normēšanā. Tas ir nākošā revīzijā galvenais uzdevums. 1630.g. revīzijā Vidzemē tika fiksēti stacini:

4 pūri rudzu, 4 pūri miežu, 2 pūri auzu un 1 parmis (3 vezumi) siena no arkla. Šīs 1624.g. revīzijas galvenie motīvi bija:

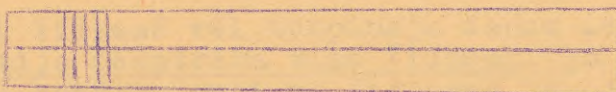
1. muižu ieredņu pārbaudīšana,
2. datu iegūšana par muižām, kuras varēja nodot izlūnošanai,
3. jātnieku dienesta sadalīšana,
4. stacina normēšana, lai to samazinātu un lai gūtu pārskatu par ienākumiem, ka tos var sadalīt.

Lai šos uzdevumus veiktu, vajadzēja iegūt vairāk atbildes kā 1601. g. revīzijā. Šis revīzijas iedarīšanai iecēla komisiju. Ar to šim pasākumam tika nodrošināta lielāka objektivitāte.

1623. - 25. g. revīzijas norise.

Par šo revīziju ir sīkas ziņas. Revīzijai bija jāreģistrē:

1. Prasija zemnieku vārdus, arī to, cik saimnieku mājās, cik kalpu, bērnu, lopu skaits, mājas arklu skaits, cik ilgi katrs zemnieks dzīvo savā mājā. Te prasīja tieši, vai ir dzimtcilvēks, vai ienācējs. (Dzimtcilvēks nozīmē mantnieks, ko nostādīja pretstatā ienācējam). Ja ienācējs, tad prasīja no kurienes.
2. Revīzijai bija jāreģistrē postažas (tas nozīmē, postā pamestas mājas, ko zemnieks pametis). Prasīja, kam tās pieder.
3. Par muižām bija jāreģistrē, jākonstatē muižu agrākie ienākumi, ko muižas izlēpoja tālāk.
4. Jāreģistrē, ko katrs zemnieks maksāja kā kunga tiesu un desmito tiesu, un kur šis nodevas palikušas (protams tur, kur bija kroņa ieredņi pārvaldnieki). Pārbaudīja ieredņu norēķinus.
5. Revidēja muižkungu darbību. Cik ir labības un cik izsējuši. Liecības pārbaudīja sasencot vagarus un rijniekus. Šiem zemnieku ieredņiem bija jāuzrāda birkas, ko salīdzināja ar muižkungu izteicieniem. Birkas bija koki, kur bija iegriezti dati. Tās sastāvēja no divām daļām. Viena birkas daļa glabājās muižā, bet otra rijniekiem. Ja birkas saskanēja, tad bija pareizi. Birka - ir pilsēta Zviedrijā.

6. Revīzijas komisijai bija jāpārbauda mēri un pūri, jo ja kontrolēja muižkungu rīcību, tad bija jāizmēra arī mēri. Seniem laikiem raksturīga parādība ir, ka precizitāte nebija tik modē kā tagad. Tas saistījās ar tehniku, jo grūti bija mērus precīzi izkalt. Pūrs bija sasista koka kaste augšā vēl ar stīpu. Jāsaka, ka pie dēļu sanaglošanas grūti bija ievērot precizitāti. Mūsu zemē visu laiku bija divi pūri:

Rīgas pūrs un
lauku pūrs.

Rīgas pūru tirgotāji lietoja, kad pārdeva, un lauku pūru, kad pirka. Attiecība starp šiem pūriem bija kā 4:6. Šī parādība bija sastopama arī muižās. Ja zemnieks aizjēmas no muižas labību, tad atpakaļ bija jāatdod ar lauku pūru. Arī par kaudzi vēl strīdās. Šīs lietas konstatēja lielā kadastra laikā. Strīdējās pat par to, vai kaudze jāstriķē ar roku vai ar koku. Katrā muižā bija savādāks pūrs. Rīgā pie rātsnasa bija piesists pareizais mērs. Ja nu viens iebraucis Rīgā nopēma šo mēru drošības pēc lielāku, tad tie, kas no viņa nopēma mēru, to iztaisīja vēl lielāku, tā tālāk ejot beidzamais no pirmā varēja stipri atšķirties. Tā tas bija visā Eiropā līdz pagājušam gadu simtenim, ka mēri nesaskanēja. Tas pats zīmējas arī uz svariem.

7. Jāizprasa zemnieki, vai tiem jāmaksā kādas soda naudas.
8. Šis jautājums attiecas uz brīvzemniekiem.
9. Jānoskaidro arī par dzirnavniekiem muižas robežās, vai nepastāvēja strīdi u. t. t.
10. Tirgi muižas robežās.

11. Vai muižai nav tiesība jemt maitu.
12. Jānoskaidro vaku grāmatas un beidzot seko jautājums par baznīcu.

Apskatītais avots ir tiešām svarīgs mūsu saimniecības vēsturē un svarīgs tāpēc, ka atbilst prasībām, kādas uzstādījām sākot šo lekciju ciklu, proti, ka saimniecības vēsturē ir nepieciešami kvantitatīvie dati dažādās saimniecības nozarēs. Šīs revīzijas arī dod sādus datus, jo tanīs ir prasīts saimniecību skaits, cik izsēts, cik mājlopu, cik ģimenes locekļu u. t. t. Šādi jautājumi ir ļoti svarīgi, jo saimniecības vēstures īpatnība ir tā, ka priekšplānā izvirza kvantitatīvi, prasē datus. Tas nozīmē to, ka šos datus vajadzētu iekalt. Te svarīgs ir pats saturs, priekšstatī, ko no datiem iegūstam. Ir liela starpība un tas vien jau daudz ko izteic, ja izejam no tagadnes viedokļa kad uz 1 kv. km dzīvo 26 cilvēki, un no toreizējā viedokļa - 3 cilvēki uz 1 kv. km. Ar šo skaitli vien jautājums iegūst citu seju. Tur mēs sastopam dažas pavisam primitīvas saimniecības formas. Nevilus gandrīz jāsmīn, ja skatāmies no modernā skata. Te tā nav domāts, un negribētu, lai šos laikus aplūkotu pārāk pašapzinīgi un nicinātu. Šo primitīvo fonu jāpatur prātā kā vienu veselu, cieši saistītu ar pārējām tā laika parādībām politiskā vēsturē un vispār ar pārējām kultūras nozarēm. Ja tā salīdzinātu un vestu sakarā ar šīm primitīvām saimniecības formām kultūras sasniegumus, kas tēlojas uz šī primitīvā saimniecības fona, tad iegūtu to cieņu, kas pienākas šim laikmetam. Te ir jāiedomājas 17. g. s. lielās vērtības glezniecībā (Holandes vecmeistaru glezniecība), tēlniecībā, dzejā. Jāmin kaut vai vienu no eksaktām zinātnēm - matematiku, kur šis gadu simtenis nesīs ārkārtīgi lielu atklājumu - logaritmu tabulas, kas ienes revolūciju šinī disciplīnā. Tas viss ir minēts piemēra dēļ, lai mēs neaizrautos no tagadnes spožās materiālās kultūras.

Svarīgākos šīs revīzijas rezultātus sniegsim kopā ar pārējām revīzijām, lai izlobītu secinājumus.

Pēc 1625. g. zviedri Vidzemē vēl turpināja dažus iekarojumus. 1623. - 25. g. revīzija neaptvēra visu Vidzemi, jo tā vēl nebija visa iekšrota. Revidēja apmēram pusi no Vidzemes ņemot no Rīgas līdz Vecsalacei un dziļumā līdz Nītaurei un vēl Rūjienu latviešu daļā. Tā kā šīs revīzijas visi protokoli nav saglabājusies, tad nevaram konstatēt, kādi tieši novadi ir revidēti. 1626. un 27. g. zviedri savus iekarojumus paplašināja ieņemot Kokneses novadu un aizņēdzot Aivieksti un vēl Gulbenes un Alūksnes novadu.

1627. g. revīzija.

1627. g. pirmais administratīvais darbs Gulbenes Alūksnes novadā bija jauna revīzija. To sauca par 1627. g. revīziju. Tā turpinājās arī Vidzemes igauņu daļā, bet tas mūs neinteresē. Latvijas daļā revīziju izveda tikai Alūksnes un Gulbenes novadā. Revīzijas laikā Gulbenes novads vēl nebija pilnīgi iekarots un revidenti neieradās uz vietām, bet iztaujāja bēgļus attiecībā uz Gulbenes novadu, tāpēc te arī ziņu drošība ir maza. Arī vēl citādā ziņā ir starpība starp šo un 1624. g. revīziju. 1627. g. revīzija prasa daudz vairāk ziņu no zemniekiem un muižniekiem. No zemniekiem prasa:

arklu skaitu, vārdu, dēli, to vārdi, kļaušu lielumi, inventārs, (iepriekšējās revīzijas prasīja tikai zirgus un govīs, bet tagad ievāc ziņas arī par aitām un govīm). Jauns klāt nāk, ka prasa ziņas par kalpiem. Te salīdzinot ar iepriekšējo revīziju īpatnība arī tā, ka prasa ziņas arī par meitām, nevien par dēliem.

Tās ir galvenās atšķirības ar iepriekšējām revīzijām jautājumu ziņā. Kādēļ tas te ir jāmin? Te svarīgi ir tas, lai varētu kritiski pie-

Iet rezultātam, ko šis avots dod, tāpēc jāiepazīstas ar avota ziņu ievākšanu un kādas ziņas ievāca, lai paši varētu kritiski orientēties. 1627.g. revīzija ir tāda, kas aptver nelielu teritoriju. Viņas nolūks bija, saiegt ziņas par šo apgabalu un ar to papildināt ziņas, kas jau bija par citiem apgabaliem.

Šī revīzija norisinājās kara darbības laikā un mainoties stāvoklim, pārejot mierīgā dzīvē šīs ziņas par lauku stāvokli zaudēja savu vērtību un bija vajadzība pēc jaunās revīzijas. Tā izveidojās atsevišķas revīzijas, starp kurām trūka viengabalainības. Izejot no apsvēruma, ka nepieciešams kadastrs par visu zemi, radās prasība pēc jaunas revīzijas. 1628.g. par Vidzemes ģenerālgubernatoru nāca

Skytte (latv. izrunā Sytte).

Viņš bija enerģisks un dedzīgs reformators, un viens no viņa programmas galveniem punktiem bija jauna arķļu revīzija Vidzemē, kas aptvertu visu provinci, līdz Daugevai, Aiviekstei un Igaunijas robežai. Tas bija nepieciešams tādēļ, ka arķļus novērtējot līdz šim prasīja tikai zemniekiem, kāds arķlis, cik liels arķlis un tad pēc šīm ziņām uzlika stacijas un citus nodokļus. Jau redzējām, ka šāds arķlis bija atkarīgs no parašām, kādas muižās bija izveidojušās un ka maksātspējas (t. i. arķlis) nebija salīdzināmas ar arķļu kaimiņu muižā. Tas izvirzīja prasību pēc kādiem principiem arķļu revīzijā.

1630.g. revīzija.

Šī revīzijā svarīgi bija mazākie principi arķļu noteikšanā. Te jau iepriekš var pateikt, ka šī revīzijā šo prasību pēc principiem, neizdevās atrisināt. Ideālu tā tad arī šī revīzija nesasniedza. Šī jaunā revīzija bija nepieciešama skaidrības labā. Visās iepriekšējās revīzijās trūka saskaņas un vienveidīguma. Tāpat šoreiz bija nokārtojams jautājums par zemes aizsardzību. Tāpat tagad turpināja jemt jātnieku dienestu, ko sadalīja pēc arķļiem.

Lai organizētu 30.g. revīziju, ūitte izdeva instrukcijas un šī revīzija notika 2 virzienos, gandrīz 2 revīzijas paraleli:

1. bija parastā arķļu revīzija un

2. bija tāda, kas cieši saistījās ar pirmo - baznīcu revīzija.

Bija kārtojamas baznīcu lietas, kam jāuztur baznīca un kā šīs nastas sadalīt uz novadu?

Saskaņā ar instrukciju, ziņas par zemniekiem vajadzēja ievākt no pašiem zemniekiem, tos iepriekš nozvērinot. Jaunu gadījumos vajadzēja pārbaudīt apstākļus uz vietas pašos ciematos un vajadzēja izdarīt pat mērījumus. Tādi mērījumi, cik var konstatēt pēc šīs revīzijas protokoliem, netika izdarīti. Jautājumi, ko šī revīzijā prasīja, bija:

1. vai dzimtcilvēks, vai ārpagastnieks (arī šī revīzijā tie ir domāti kā pretstati. Dzimtcilvēks ir tēva dēls, kas mantojis ciematu. Pretstats tam bija ārpagastnieks, vai svesiņieks, kas ienācis no kāda novada).
2. cik ilgi zemi valda, cik arķļu, kas tie par arķļiem, lieli vai mazi. Bija vācu arķlis, poļu arķlis u.c. šī arķļu šķirošanā bija ieviesušies mazi pārpratumi, un paši revidenti nezināja, ko katrs arķlis nozīmē.
3. kādas klaūšas pilda, cik maksā kunga tiesas un cik izsēj labības. Jautājums par sējumiem 1624.g. revīzijā nav bijis, bet 1627.g. revīzijā vietām ir prasīts.

4. cik katrs zemnieks nomaksājis kroņa tiesu 1638.-29.g. Bez staci-
cipa jēma vēl otru nodokli armijas uzturam. Šos abus nodokļus
kopā apzīmēja par kroņa tiesu, tāpat kā kunga tiesa. Jautājums
par kroņa tiesu bija domāts valsts ierēdņu kontrolei, jo staci-
cipu un armijas uztura ~~jaukākjam~~ maksājumu jautājums nebija cent-
rālais. Šis ievāktās ziņas summejot cerēja pārbaudīt ierēdņu
 nolēsumus.
5. ievāca ziņas par postāzām, dzirnavām, zvejas iestādēm, krogiem,
valēniekiem un to lietoto zemi un muižu robežu strīdiem, jo tā
 bija parasta parādība 17.g.s. un tā turpinājās arī 18.g.s.
Robežu strīdi radās tā, ka muižnieki savā starpā apšaubīja viens
 otra tiesības ievākt nodevas no kāda konkrēta zemnieka. Šī ne-
 skaidrība visvieglāk varēja rasties pārejot no gruntskundzības
 uz muižkundzību, kad zemniekā dzīves vieta vēl nebija svarīga,
 kad zemnieks maksāja nodevas muižniekam, kas dzīvoja citā vietā
 un varēja gadīties, ka atradās zemnieki, kas sāka maksāt kungam,
 kas teritoriāli atradās tuvāk šim zemniekam. Vienā ciemā kaimi-
 ni maksāja katrs sevam kungam. Kad nostiprinājās muižkundzība,
 un kad no zemniekiem sāka ievākt kļaušas paša muižnieka saimnie-
 cības vajadzībām, tagad svarīgi bija, cik tuvu no muižas atradās
 zemnieks. Zemnieki, kas dzīvoja tālu no muižas, tika no kļaušām
 atsvabināti. Tādu gadījumu ir vairāk. Tā ir arī motivēta šāda
 atsvabināšana no kļaušām, bet par to bija jāmaksā brīvnauda -

Leidz

Šie zemnieki tad saucās brīzemnieki. Ja nu strīdus starp muižniekiem
 bija radies, tad tie meklēja kaut kādu tiesisku pamatu, lai pie-
 prasītu zemnieku. Iemesli te varēja būt dažādi. Vispār 17.g.s.
 muižnieku un zemnieku attiecības raksturo muižu robežu strīdi.
 Kompetentākais, pie kādas muižas viņš pieder, bija pats zemnieks.
 Zemniekam to prasa, un tad rīkojas saskaņā ar viņa liecību.
 Robežas starp muižām dabā parasti bija nospraustas ar kupicām,
 grāvjiem, ogļu bedrēm, pēc lieliem ozoliem, lieliem akmeņiem u.c.
 pazīmēm. Bieži radās domstarpības, vai muižniekam ir tiesība
 izmantot mežu, kas bija kaut kur pie otra muižnieka robežas un
 skāra tā tiesības. Šādu robežu strīdu izšķiršanā tiesā aicināja
 zemniekus, kas apzvērēja, ka robežas iet tur un tur. Tāpēc arī
 dabīgi, ka šī 1630.g. revīzija prasa, vai ir robežu strīdi.
 Valdības interesēs bija robežu strīdus likvidēt.

6. jāievāc ziņas par muižām, kas nav nodibinātas, bet ko domā dibināt.
 Ja būtu nes-n dibinātas muižas, tad cik zemnieku tur dzīvo,
 cik zemnieki no attiecīgās vietas nodzīti (sk. jt. kā muižas di-
 bināja). Tas ir tehniskais termins šādos gadījumos. Vāciski -
 Bauernelegen.

Kāpēc šī 1630.g. revīzija interesējās par muižu dibināšanu?

Tagad stāvoklis, salīdzinot ar poļu laikiem bija mainījies tā, ka zem-
 nieks maksāja kronim nodokļus. Tas nozīmē, ka kronis sāk interesēties
 par zemnieku maksātspējām. Ja zemnieku nodzen no iekoptās zemes,
 tad zemnieka maksātspējas mazinās. Pati muiža arī to nēma vērā un kā-
 du laiku neprasija nedz kļaušas nedz kunga tiesu, atkarībā no konkrē-
 tiem apstākļiem. Parastā norma te bija trīs gadi. Tas bija minimā-
 lais laiks, lai zemnieks varētu atgūt maksātspējas un varētu pildīt
 pienākumus pret muižu. Kronis šinīs trīs gados no zemnieka nekā ne-
 varēja sagaidīt. Tāpēc kronis bija ieinteresēts, lai zemnieku mak-
 sātspējas netiktu vājinātas.

1630.g. revīzija gribēja gūt ainu, cik plaša ir zemnieku nodzī-
 šana un kā tas atsaucas uz fiska interesēm.

Neko konkrētāku šinī lietā tomēr neizdarīja. Tikai pēc 1638.g. re-
 vizijas noteica, ka

muižniekiem pašiem bija jāmaksā staciņi un armijas uzturam kro-
 nim par zemniekiem, kas nodzīti no zemes, kur dibināja jaunas
 muižas.

Kā termiņu fiksēja to pašu 1630.g. Muižas, kas dibinātas pirms šī gada, nepēma vērā. Pēc šī gada dibinātām muižām, muižniekiem pašiem bija jāmaksā nodokļi par šo nodzīto zemnieku zemi. Kā jau teikts, no zemniekiem ievāca ziņas arī par kroģiem, kas bija muižnieku kompetencēs.

Uzstādot šos jautājumus zemniekiem fisks cerēja panākt drošākas atbildes.

Muižnieki paši nodevas nemaksāja.

Tas ir jāatgādina, jo līdz beidzamam laikam pilnā spēkā nosacījums, ka muižnieks bauda pilnīgu nodokļu brīvību. Pret valsti savus pienākumus muižnieks pilda karaklausības ziņā.

Arklu saskaņošana 1630.g. revīzijā.

Šīnī 1630.g. revīzijā sāka domāt par arklu saskaņošanu, nolīdzināšanu. Lai revīzijā veiktu jau saskaņošanas priekšdarbus, revidenti uzdeva noskaidrot zemnieku arkļus, ka jāprasa, vai arkli vienādi vai divējādi ciematam un vai tie nav grozīti. Uzstādīja jautājumu par jauniem un veciem arkliem. Kā panākt arklu vienādību, tas instrukcijā nebija noteikts un revidenti neko šīnī ziņā arī nedarīja, bet vēlāk tomēr tāda arklu nolīdzināšana notika, pēc ievāktām ziņām. Skaidru principu seīt nav. Varbūt vadoties pēc zemnieku mantas, sējumiem, noteica arklu skaitu visam novadam vienā skaitlī.

Piemēram,

Augstrozes novadā konstatēja 70 ciematus, kur bija 29 un $\frac{5}{16}$ arklu saskaitot visas muižas kopā. Kancelejas kārtībā noteica, ka šīnī novadā ir 21 un $\frac{1}{4}$ arkla. Šīnī gadījumā arklu skaitu samazināja.

Limbažu novadā, piemēram, ir tā, ka pēc revīzijas datiem saskaitīja kopā 93 un $\frac{1}{4}$ arkla, bet vēlāk samazināja uz 47 un $\frac{7}{8}$ arkla.

Ir gadījumi, kur arklu skaitu paugstināja - Alūksnē, Arģemē, Gaujienā, Rūjienā, vēselā novadā. Administratīvais iedalījums pils novados bija spēkā arī vēl tagad no poļu laikiem. Lugazos un Alojā arklu skaits ir tas pats. Pārējos novados, par kuriem ir uzglabājušies protokoli, arklu skaits ir samazināts.

Šī arklu nolīdzināšana, cik izpaužas 1630.g. revīzijā, ir izdarīta uz acu mēru gūstot vispārējo ieskatu šīs ziņas saskaitot un mēģinot panākt vienādību. Šī revīzija ir izdarīta visā Vidzemē, bet protokoli nav uzglabājušies. To zinām pēc tā dokumenta, kas vēl ir saglabājies no šīs revīzijas. Tas ir saraksts par muižām, kur ir ievesti korigētie arkli. Šis saraksts ir publicēts Stokholmā, Zviedrijas valsts arhīva rakstos. No tā redzam, ka revīzija izdarīta visā Vidzemē un varam konstatēt, ka pēc revīzijas datiem ir izdarīta šāda arklu nolīdzināšana. Varam izdarīt arī salīdzinājumu, kur arkli paugstināti un kur pazemināti, un mēģināt spriest par principiem, kādi ir pamatā šai nolīdzināšanai.

Revidentiem bija jāievāc ziņas par arkliem, kas par arkliem bija domāti. Kas attiecas uz šo jautājumu, tad te ir protokolētas daudzas un dažādas atbildes. Piem. Augstrozē, kāds zemnieks paskaidroja, ka muižnieks Menders līcis nolīst vienu arklu un apsēt, un ka tur iesēti 60 Rīgas pūru labības. Te nav zināms, cik no nolīstā ir apsēts. No daudzām atbildēm redzams, ka arkls ir dažāda lieluma, kur to mēģināts konstatēt platībā. Šis konstatējums vecākā literatūrā ir radījis nesaprašanu, jo izgāja no viedokļa, ka arkls ir platības mērs. Mūs tas nepārsteidz, jo mēs zinām, ka arkls nebija platības mērs, bet kadastrāla vienība. Gluži otrādi - mūs pārsteigtu ja arkla platības sakristu.

Nodokļi pēc 1630.g. revīzijas.

Šai revīzijai ir galvenā kārtā fiskāls nolūks - panākt vienādību kroņa tiesas maksājumos. Viens no galveniem nodokļiem, kas ievests jau Gustava Adolfa laikā, bija staciņš. Līdz 1630.g. revīzijai staciņa kvota bija nenoteikta. Pēc 1630.g. arklu revīzijas, pamatojoties uz šīs revīzijas datiem, staciņus nosaka no kanclejas kārtībā galīgi noteiktā arklu skaita, ka jāmaksā no arkla:

3 mucas rudzu (mucā 2 pūri)
3 " auzu
2 kaudzes siena (dok. parmissi - igauņu vārds).
12 ēres tiesu uzturam bija jāmaksā no ciematu skaita.

Zviedrijā bija parasta lieta, ka uzlika kā nodevas tādas, kas bija jāmaksā katram ciematam. Zviedrijā, maksājums, kas atbilda mūsu arklam, bija cits, ko sauca par m a n t a l (nozīmē, vīru skaits), kas varēja būt puse, divi, trīs, viens, viena ceturtdaļa. Tas bija kā rādītājs, kas varēja izteikt zviedru zemnieka maksātspējas. Zviedrijā ievēda otru nodokļu principu - tiesu uzturam, kas bija jāmaksā pēc ciematu skaita. Paraleles dēļ minēšu vēl, ka Ingrijā, provincē, ko vēlāk iekaroja zviedri, kas atrodas Lēningrādas apkārtnē, no zemniekiem iekasējot nodevas ņēma pēc

o b s i e m (obs).

1630.g. visā Vidzemē fiksēja vienādus staciņus. 1633.g. staciņu kvoti mainīja, galīgi nosakot to uz

3 mucas rudzu
2 " miežu
2 " auzu
2 parmissi siena un
pus poda linu no arkla.

1634.g. auzu un siena kvoti vēl samazināja uz pusi. Varam konstatēt, ka arī linus sākot ar 1636.g. vairs neņem. Ieviesās un sāka nostiprināties paraša, ka sienu sāk atvietot ar naudu.

Šis staciņu likmes palika spēkā visus zviedru laikus, bet principi palika spēkā arī vēlākos gados, un tikai 19.g.s. sākumā tos atcēl.

Tanī sakarībā radās arī konflikts, bet par to runāsim vēlāk.

Šim nodoklim (staciņam) gan piekabina arī vēl klāt citus nodokļus. 1639.g. izdod noteikumus par šķūtīm un par pastu, jo starp Rīgu un Tērbatu nodibina pasta satiksmi un nodibina daudzas pasta stacijas starp Rīgu un Tērbatu. Muižniekiem, kuru robežās šīs pasta stacijas atradās, bija jāuztur 2 zirgi par ko kronis maksāja un zemnieku staciņiem pievienoja klāt šo pasta zirgu naudu pus dālderī, Zviedrijas sudraba naudā.

Endzelīna - Mūlenbacha vārdnīcā ir teikts, ka staciņš ir nodoklis pasta staciju uzturēšanai. Mēs jau zinām, ka šis nodoklis bija tikai neliela daļa no staciņa un ka staciņš bija pavisam kaut kas cits.

1638.g. r e v i z i j a.

Ja tādu lietu, kā nodevas fiksēja un paredzēja ilgāku laiku uz priekšu, tad varēja gadīties, ka atsevišķā gadījumā šis arklu skaits izrādījās par lielu un ka bija nepareizi novērtētas maksātspējas; varēja gadīties arī otrādi, ka bija noteikts par vieglu. Tad tas izpaužas zemnieku turībā. Cik tā atkarājas no šī fakta, tā būtu pieaugusi, bet varēja notikt arī kaut kas cits, kas šinī gadījumā arī notika. Kā notika staciņu maksāšana?

Stacīņu maksāšanas kārtība pēc 1630.g. revīzijas.

Tikai retos novados zemnieki paši samaksāja savas nodevas kroņa magazīnās vai rentējās. Parasti muižnieki stacīņus iekasēja no zemnieka un nomaksāja kronim. Kronim tas bija ērtāk, jo nebija darīšana ar atsevišķiem zemniekiem. Muižnieki paši bija brīvi no nodokļiem, bet viņiem tagad bija tikai stacīņu savākšanas pienākums.

I. 1630.g. kad izdrija revīziju, bija pēckara laiks un vēlāk zemnieku turība pieauga, protams, pieauga reizē arī arklu skaits, kas bija individuāli noteikts, par ko zemnieki maksāja kunga tiesu un pildīja klausas. Dabīgi, ka stacīņus arī prasīja pēc arklu skaita, pēc kā pildīja klausas muižā. Ja nu no zemnieka iekasēja, piem. 29 stacīni un kronim maksāja 21, tad dabīgi, ka pārējie palika pāri. Tāda iespēja teoretiski bija.

II Kas notika ar zemniekiem, kas palika postažā? Nodzīvojuši trīs gadus, viņi sāka maksāt kunga tiesu un, protams, reizē no viņiem iekasēja arī stacīņus, ko kronim nevajadzēja atdot. Muižnieki to tā tad sev paturēja.

Tādu iespēju varam pieliegt, bet kā to pierādīt? Jau minēts, ka par šo gadu simteni mums ir arī citi avoti. Teit noder otrs avots:

m u i ž u g r ā m a t a s par Uksenserna Vidzemes muižām.

Šīs muižu grāmatas par vienu laiku ir publicētas 1935.g. Doc. E. Dunsdorfs šīs grāmatas atrada Zviedrijā kādas pils bēniņos, kas kādreiz piederēja tam pašam Uksensernam. No publicētās daļas var noskaidrot veselu rindu jautājumu. Grāmatvedības dati gadu no gada par muižām, kas aptvēra sestdaļu no visas Vidzemes teritorijas, var dot reālu ieskatu par to, kā šīs saimnieciskās attiecības 17.g.s. starp muižniekiem un zemniekiem tika nokārtotas.

Šo jautājumu par stacīņu maksājumiem un iekasēšanu pēc šiem datiem varam noskaidrot. Doc. Dunsdorfs ir izsekojis šos datus no 1624. līdz 1636.g. No šiem datiem redzams, ka šīnīs gados no zemniekiem sistematiski ir iekasēts daudz vairāk stacīņu kā nodots kronim. Sākumā, cik var spriest, šī lieta pat bija legāla, jo pat karaliene Kristīne to nenosoda.

Ilustrācijas dēļ pievedīsim datus par dažiem gadiem. 1624.g. ir tas, kurā ir vismazāk iekasēts, bet 1635.g. kad iekasēts visvairāk.

Uksenserna muižu kompleksā saņemts vairāk pūros, nekā nodots kronim. (Te iet runa nevis par kungu tiesu, kas zemniekiem bija jāmaksā vēl bez šiem maksājumiem speciāli kungam, bet par kroņa tiesu. Skat. iepriekš minēto par kunga un kroņa tiesu).

	1624.g. iekasēts vairāk	1635.g. iekasēts vairāk	1635.g. kron. saj. no kas palicis kgam. Uksenserna muiž.
Rudzu	16	1099	641
Miežu	34	1128	641
Auzu	42	733	223
Naudā (vec.dald.)	92	99	349

Ja gribētu zināt, cik zemnieks pavisam 1635.g. ir maksājis kroņa tiesas, tad jāskaita kopā tas, ko muižnieks samaksājis kronim un tas, kas viņam vēl pāri palicis. Tāds ir stāvoklis, kas atspoguļojas Uksenserna muižu grāmatās. Uksenserns bija augsts valsts ierēdnis, kas daudzās citās vietās pret kroni izturējās lojāli, bet te mēs redzam, viņa peļņa bija liela. No šī ir jādomā, ka citās muižās peļņa bija vēl lielāka, jo te bija lojalitāte. Šī parādība mudināja valdību meklēt kādu izeju, kā nokārtot, lai kronis saņem-

tu savas nodevas.

1638.g. revīzijas motīvi.

Tā tad nodokļu jautājums prasīja nokārtošanu. Kā to varētu nokārtot? To paredzēja tādā veidā, ka izdarīs jaunu arklu revīziju 1638.g. Šis motīvs, ko jau raksturojās ar piemēriem, nebija vienīgais. Nāca klāt vēl vesela rinda radniecīgu citu motīvu.

1. Pēc 1630.g. pēc beidzamās arklu revīzijas bija iestājies ilgāks miers, jo 1635.g. noslēdza ar poļiem pamieru uz 26gadiem. Tas jau mudināja zemes pārvaldi nokārtot nodokļu jautājumu miera laikiem piemērotā veidā. Vajadzēja konstatēt arklu skaitu:

- a) zemnieku aplikšanai ar nodokļiem un
- b) jātnieku dienesta nokārtošanai, zemes aizsardzības interesēs, ko pildīja muižas.

2. 1630.g. revīzijā konstatēja daudz postažu, jo plosoties kariem zemnieki bija atstājuši savus ciematus. Tagad zemnieki atkal apmetās savos ciematos. Šī parādība bija zināma un sagaidīja, ka tas pārcels arklu skaitu, jo ir aplaužoti postā pamestie ciemati.

3. Kā trešais motīvs jāmin tas, ka Vidzemē joprojām valdīja neskaid-rība par to, vai muižu valdītāji valda tās likumīgi. Šai jaunai re-vīzijai vajadzēja pārbaudīt īpašumu titulus un to, vai muižas val-dītāji īpašumus vai lēpus ieguvuši likumīgā kārtā.

4. Ceturtais motīvs bija tas, ka Zviedrijā izveidojās laba, stingra grāmatvedība, un tā varbūt ir vecākā Eiropā, kur valsts ienākumus centās iegrāmatot. Izejot no mūsu modernā grāmatvedības viedokļa varbūt tur nebija viss tā kā vajadzēja. Šīs grāmatas noslēdza ti-kai 5 gadu laikā. Šīs grāmatas tagad atrodas Zviedrijas valsts ar-ķīva kamerālnodaļā un aizņem lielu plauktu rindu. Tagad mums tās ļauj daudz ko spriest. Šīs grāmatas centās racionāli nostādīt un no Vidzemes norēķinos prasīja sīkas ziņas. Šīs stingrās, formālās prasības vairs nevarēja apmierināt ar datiem, kas Vidzemē bija par tādu lielu ienākumu posteni, kā zemnieku maksātās nodevas. Stokhol-mas norēķinu kamera prasīja, lai sniedz individuāli par katru zem-nieku ziņas, ko viņš maksā. 1630.g. arkli bija noteikti kolektīvi, un tāpēc šādas ziņas nevarēja sniegt. Šīs prasības pamudināja ķer-ties pie zemes revīzijas izdarīšanas.

Revīzija bija paredzēta izdarīt 1636.g., tad 1637.g., bet vienmēr gadījās šķēršļi, kas to neatļāva. Prasības no Stokholmas kļuva ne-atlaidīgākas un 1638.g. karaliene Kristīne parakstīja pilnvaras generalgubernatoram Benktan Uksensernam, ka jāizdara jauna revīzija (B. Uks. iepriekšminētā radnieks).

1638.g. revīzijas tehniskā puse.

Tagad revīzijas lieta nebija tik vienkārša, jo bija iestājusies mie-ra laiki un muižnieki runāja līdz pārvaldes lietās. Muižnieki ne-bija par to arī sevišķi priecīgi, ka notiks jauna arklu konstatēšana un muižu īpašnieku pārbaude. Uksenserns lūdz karalieni, lai izdod pilnvaru, lai varētu izdarīt revīziju kā iekš-tā ārzemēs. 1638.g. rudenī šo revīziju izdarīja dažos mēnešos. 1639.g. vēl izdarīja dažus sīkākus papildinājumus. Literatūrā ir ieviesies, ka šī re-vīzija tika izdarīta no 1638.g. līdz 1641.g. Šis pārpratums ir radies tāpēc, ka neviens nav papūlējies, kā šī revīzija tika tehniski iz-darīta. Stāvoklis te bija tāds, ka jaunssaimniekiem, kamēr tie ie-dzīvojās, atļāva trīs brīvgadus. 1638.g. registrēja šos brīvgadnie-kus un konstatēja, ka staciņi tiem jāmaksā par trīs gadiem, t.i. 1641.g. kas bija staciņu maksāšanas termiņš, bet ne revīzijas izda-rīšanas gads! 1638.g. saskaitīja kopā visu konstatēto arklu skaitu

viņiem pieskaitīja klāt jauns imniekus, kas zemi uzpēmuši gadu, 2 gadi un 3 gadi atpakaļ (t. i. ar staciju maksāšanas termiņiem 1639. g. 1640. g., un 1641. g.), no kā kā beidzamais iznāca 1641. g. Iznāk, ka norēķinoties par kosummām katrā no šiem gadiem Vidzemē bija savs arklu skaits. Tādu arklu skaitu konstatēja jau 1638. g.

1638. g. arklu revīzijas protokolus patlaban izdod un

1938. g. iznākusi pirmā burtnīca "Vidzemes 1638. g. arklu revīzija", ko izdod vēstures institūts.

Šī revīzija tika izdarīta daudz rūpīgāk kā iepriekšējās. Tika nodibinātas komisijas, kas šo revīziju izdarīja, skaitā 10, kas sastādījās:

1. no zemes tiesnešiem,
2. virsniekiem,
3. muižnieku pārstāvjiem.

Šīs komisijas apbraukāja rajonus un lielākos centros saicināja zemniekus personīgi. Vagarus nozvērīnāja un iztaujāja saskaņā ar revīzijas instrukcijām. Revīzijas instrukcijas bija jautājumi, kas dalās trijās daļās:

I daļā jautājumi, kas attiecas uz īpašuma tiesību revīziju, jautājumi par muižu valdītājiem, novadu muižām, baznīcām.

II daļā jautājumi par zemniekiem.

III šeit ir jautājums (kā jauns klāt, salīdzinot ar iepriekšējām) kas attiecas uz principu par arklu noteikšanu. Zviedrijas norēķinu kamera prasīja individuālas ziņas par katru zemnieku. Arklu skaits bija jānoskaidro katram zemniekam uz vietas. Šie principi ir interesanti, no vienas puses nenoteikti.

Vagari zvērēja latviešu valodā, ka es tāds un tāds zvēru pie tēva augstā, ka es uz visām lietām, ko tie kungi vaicās, taisni un patiesi atbildēšu u. t. t. Protams, bija vesela ceremonija, kā šos zvērestus nodeva, bet to sīkāk aprakstīt nav mūsu uzdevums. Tādā veidā nozvērīnāti, zemnieki nodeva ziņas. Šinī laikmetā zvērests vispār bija ļoti smaga lieta, jo par zvēresta pārkāpsanu draudēja labās rpkas nociršana un tad jau nu neverēja vairs zvērēt, kas toreiz bija epmēram tas pats, kas tagad tiesību zaudēšana, ja ne vairāk. Redzam, ka pie revīzijas ziņu ievākšanas tika izraudzīti vislielākie drošības līdzekļi, kādi toreiz bija. Mums svarīgi ir konstatēt šo ziņu ticamību. Ir izteiktas domas, ka zemnieki atteikušies zvērēt luterāņu mācītājam un pieprasījuši katoļu mācītāju. Tas nav pareizi, jo mācītājiem vispār zvērestus nodeva un tiesneši paši bija kompetenti pieņemt zvērestu. Zemnieki ilgāku laiku nav bijuši pie dievgalda, tomēr zinājuši, ko zvērests nozīmē, jo kā jau minēts, zvērestam tanī laikā bija vispār liela nozīme. Principā nozvērīnāja vagarus, bieži nozvērīnāja arī zemnieku vecākos, bet tas lietas būtību negroza, jo svarīgi, ka šādā veidā ziņas nodrošināja. Ja zemnieku vecākais vai stārasts bija devis zvērestu pagasta vārdā, tad tas bija saistoss visiem pagasta zemniekiem.

Galvenais šīs revīzijas ziņu smelšanas avots ir pašu zemnieku izteicieni. Bieži zemnieki nezināja liecināt atbildot, ka tiko ienākuši. Tas arī ir saprotams, ņemot vērā stādītos jautājumus, ko tiko ienākušais varēja arī nezināt. Kā otrs avots tika lietots v a k u g r ā m a t ā s. Šis ir pašu muižu grāmatas.

1638. g. arklu revīzijas materiālu kritiskā analīze.

1. Vai šī revīzija attiecas uz visām muižu kategorijām?

Ja mēs mēģināsim šīs revīzijas materiālu ziņas analizēt un viņas

kritiski novērtēt, tad mums jāiepeziēstas tuvāk ar dažām lietām, kas attiecas uz šo revīziju. Pirmais jautājums te ir, vai šī revīzija attiecas uz visām muižu kategorijām. Zinām, ka kroņa muižu šinī laikā tik pat kā nemaz nebija, jo Gustavs Adolfs centās no tām tikt vaļā. Kronim bija palikušas tikai dažas muižas Vidzemes latviešu daļā. Tās bija Daugavgrīvas, Kokneses un dažas muižas pie Baldones. Varētu domāt, ka šos zemniekus nerevidēja, tomēr arī šo nedaudzo kroņa muižu zemniekus ietilpināja revīzijā. Bez šīm kroņa muižām bija privātpersonām izlēpotās muižas, ko par privātām muižām nevarētu uzskatīt, jo arī tādos gadījumos, kad muižnieks muižu uzskatīja par savu, tad īstenībā tā nebija. Vēl trešā muižu kategorija. Tās ir pilsētu patrimonālapgabalu muižas. Tādas muižas vidzemē bija Rīgai, kuras pārvaldīja vai nu pilsētas ieredņi, vai arī bija nodotas privātpersonām. Uz šīm muižām neattiecas ne šī, ne arī citas revīzijas. Tās ir vienīgas muižas, uz kurām neviena arkļa revīzija neattiecas, tādēļ, ka tur valdīja pavisam citādas tiesības un valstij gar tām nebija nekādas daļas. Ta kā mums ir saglabājušies citi dokumenti - Rīgas zemes fogtejas grāmatas, tad robu varam aizpildīt, kaut arī ne visu, tad vismaz varam komplektēt svarīgākās ziņas. Šīs grāmatas ir izdotas:

"Rīgas zemes fogtejas grāmatas" - izdevis Bulmerinks.

Varam teikt, ka revīzija aptvēra visu Vidzemi.

2. Registrēto ciematu skaita kritika.

Vai visur zemnieku ciemati ir uzjēti, vai visi ietilpst revīzijas aplokā? Šīs revīzijas instrukcijas uz to nedod konkrētu atbildi, izņemot to, ka tur ir pateikts, ka viss ir jāuzjē. Kā tagad var atbildēt uz šādu jautājumu, ja mums ir dokuments, kas iziet no prezumcijas, ka visi ciemati uzjēti. Ir skaidrs, ka to nevar atbildēt izejot tikai no šiem materiāliem, kas šinī konkrētā jautājumā mums nedos atbildi, bet ka ir jāatrod citi ceļi, salīdzināšanas iespējas ar citiem dokumentiem. Zinām, ka revīzijā kā avotus izlietoja nevien zemnieku liecības, bet arī vaku grāmatas. Ja sadabūtu pietiekošā skaitā vaku grāmatas par šo laiku, tad salīdzinot vaku grāmatas ar šīs revīzijas datiem varētu nākt pie secinājumiem. Šādā salīdzināšanā varētu arī vēl daudz ko citu atbūldēt. Vaku grāmatas bija tīri privāttiesisks dokuments. Tā bija muižnieku darīšana, vai vaku grāmatas tiem bija vai nē. Obligatīskās vaku grāmatas attiecas uz vēlāko laiku, uz šī gadu simteņa 80-tiem gadiem. Sakarā ar to arī šīs grāmatas uzglabājušās mazākā skaitā. Pārmeklējot lielāku skaitu valsts un privāto arhīvu Latvijā, Igaunijā un Zviedrijā, izdevās atrast vaku grāmatas, kas par 1638.g. atļauj salīdzināt 21 % no visiem Vidzemes ciematiem.

Salīdzinājuma rezultāti iegūst svarīgu nozīmi ar to, ka no 6514 revīzijas protokolā registrētiem ciematiem vaku grāmatās un līdzīgos dokumentos izdevies identificēt 1277 ciematus, bet pieskaitot 66 ciematus Mēdzulā un Liezerē, pēc 1343, t.i. gandrīz 21 % no visa registrētā ciematu skaita. Šis lielais salīdzināto ciematu skaits atļauj dažus secinājumus vispārināt.

Salīdzinot vaku grāmatas datus ar revīzijas datiem par Alūksnes, Burtņieku, Cēsu, Ezeles, Gulbenes, Koknese, Mazstraupes, Mujānu, Ropāžu, Trikātes un Valmieras novadiem, vārdu pēc vārda meklējot attiecīgo ciematu un zemnieku vaku grāmatās un revīzijas datus, redzam, ka ir nesaskaņas. Kapēc tās ir un cik lielas?

Te nedodu datus atsevišķi pa novadiem, bet kopsummā. Salīdzinot ciematus redzam, ka

pēc revīzijas ir 1277 ciemati par minētām 11 muižām
 " vaku grāmatām 1411 " " " " "

Izrādās, ka ciemati, kas ierakstīti vaku grāmatās, revīzijas protokolā nav minēti ierakstīti ir 238; tādi kas revīzijā ir, vaku grā-

matās nav ir 104.

Tā tad nesaskaņas ir abos virzienos. Kā var būt, ka nav ciematu vaku grāmatā? Tas paver ainu citā virzienā. Tādu ciematu, kas ierakstīti vaku grāmatās, revīzijas protokolā nav ierakstīti 16,8 %

Ja tuvāk pasakāties, kas tie ir par zemniekiem, kas nav ierakstīti revīzijas protokolā, redzam, ka 38 % no minētām 16,8 % ir jaunsaimnieki un 8 % ir trūcīgie zemnieki. Par trūcīgiem uzskatīti tikai tie zemnieki, kas noteikti par tādiem apzīmēti vaku grāmatās. Ka zemnieki ir trūcīgi, zinām no tā, ka protokolā tas ir pierakstīts klāt. Augstais jaunsaimnieku procents rāda izskaidrojuma virzienu, kādēļ revīzijas protokolā nav ierakstīti visi zemnieki. Valdībai nebija nekāda labuma no jaunsaimniekiem. Principā tā ir kļūda, ka tos neierakstīja. Pēc triju gadu notecēšanas tiem būtu jāmaksā staciņš.

Kā izskaidrot parādību, ka daļa jaunsaimnieku revīzijas protokolā ir uzņemta, daļa nav? Šķiet, ka atbilde pa daļai meklējama mūsu tiesību vēsturē vēl nepilnīgi noskaidrotā galvojumu institūtā. Varam konstatēt, ka 16.g.s. beigās kuržēres hercoga muižas prasīja, lai divi vecsaimnieki galvotu par jaunsaimnieku, ka tas savas nodevas un klausas pildīs kārtīgi. Ļoti labi varam iedomāties, ka muiža tos jaunsaimniekus, kas uz zemes gan bija apmetušies, bet galvojumu vēl nebija devuši, gan ierakstīja vaku grāmatās, bet vēl nerōķinājās ar viņiem kā saviem pavalstniekiem. Arī paši jaunsaimnieki sevi vēl neuzskatīja par piederīgiem pie muižas. Tādēļ viņus uz revīziju neaicināja, ne arī viņi nāca. Muižniekiem tas katrā ziņā bija izdevīgi, jo katrs revīzijas protokolā neierakstīts zemnieku ciemats bija muižniekam ieguvums. Teikto pierāda ieraksts revīzijas protokolā par diviem jaunsaimniekiem šlukuma muižā: "vēl divi jaunsaimnieki, kas ieradusies no Krievijas, 1638.g. apmetušies viņa robežās, viņu (zemnieku) vārdus viņš (muižas valdītājs) nezina, tomēr viņš atļāvis viņiem iesēt rudzus uz galvojumu, bet galvojums vēl nav saņemts, tādēļ šie zemnieki ir nedroši." Šis institūts ir interesants. Gadījumos, kad jaunsaimnieks aizbēga uz citu novadu un palika parādā kungam, tad ķērās pie galviniekiem. Galvinieki dzenas pakal zemniekam un ķer to ciet. Varam konstatēt, ka zemnieku bēgšanas kustība bija diezgan liela. Zemnieki nāca un gāja kā tirgū. Protams, ja zemnieki ieradusies pēc pagasta (sanāksmes), tad arī iespējams, ka viņi vēl nav ierakstīti vaku grāmatā. Pagastā turpretim visus pierakstīja vaku protokolā un vēlāk vaku grāmatā, vienalga, vai viņi bija galvojuši, vai nē. Tā varētu izskaidrot, ka daļa jaunsaimnieku gan ir uzņemti vaku grāmatā, bet nav uzņemti revīzijā.

Otra lielākā grupa, kas konstatējami revīzijas protokolā neuzņemto starpā, ir trūcīgie zemnieki. Trūcīgo zemnieku bija daudz vairāk nekā tie 8 %, kas noteikti par tādiem apzīmēti. No muižas viedokļa trūcīgie zemnieki bija tādi, kas nevarēja dot nodevas vai pildīt klausas. Mums ir daudz liecību, ka trūcīgie zemnieki, jādūmā, pēc muižas spiediena atstāja savu zemi un aizgāja svešumā vai palika tai pašā pagastā apr valnieku. Tā tad arī bija "nedroša zemnieku kategorija". Revīzijas komisijas ar savu vairāk reālo nekā formālo pieeju, pievienojoties muižas valdītāja viedoklim, uzskatīja par lieku šos saimniekus ierakstīt revīzijas protokolā. Par to liecina ieraksti protokolā, kur vēlāk arklu skaita pazemināšana motivēta ar to, ka revīzijas protokolā ierakstīts daudz trūcīgo zemnieku.

Ir vēl cita iespēja izskaidrot revīzijas protokolu nesaskaņu ar vaku grām tām. Tie varēja būt jaunsaimnieki, kas uzņēmusies ciem tus pēc vaku grāmatu sastādīšanas (pavasārī) un pirms revīzijas (rudēnī), tie varēja būt ciemati, kas vaku grāmatā ierakstīti ar citu vārdu, nekā saimnieks pats lietoja. Varēja būt tā, ka zemnieka ciemata nosaukums vaku grāmatā varēja būt citādāks kā zemnieks pats to skaitīja. Tas izskaidrotu nesaskaņas abos virzienos. Ka tāda iespēja ir, to šinī gadījumā nav iespējams konstatēt. Tādu iespēju liecina fakts, ka zemnieks ejot uz citu ciematu mēdza savu vārdu jemt līdz. Pret šādu parādību cīnījās un ir arī pierādījumi, proti, zviedru laiku beigās izdeva rīkojumu, kur aizliedza jemt savu vārdu līdz. No tā varam spriest, ka zemnieki gāja ar savu vārdu uz citu ciematu (ciemats ir viensēta). Vaku grāmatā bija vecais ciemata nosaukums, bet zemnieks to sauca citādi (pēc sava līdzpaņēmtā vārda). Tādā veidā vaku grāmatā var būt cits vārds, kāds arzīmēts revīzijā. Tā ir tomēr tikai iespēja, kas ir

jānorāda.

Konstatējam, ka nesaskaņas zīmējoties uz ciematu skaitu ir abos virzienos - revīzijā ir vairāk uzņemti un revīzijā ir uzņemti mazāk ciemati kā faktiski ir. Tas revīzijas materiālu nostāda nedrošības gaismā. Redzam tonēr, ka abi šie nesaskaņas virzieni uzbūvē ir vienādi un nedrošība kompensējas. Varbūt varam vispārināt un teikt, ka materiāli, kas ir no šīs revīzijas mums ir par 10 % jāpalielina, ja visi netika uzņemti, difference tonēr ir.

Klaušu registrācijas kritika.

Starp šīm ziņām, kas tika ievāktas saskaņā ar instrukcijām, bija tādas, kas atļauj spriest par iedzīvotāju skaitu un apdzīvotību. Pēc tām mēs varam spriest par zemnieku mantu, darba lopiem un arī par zemnieka pienākumiem pret muižu par

klausām un nodevām.

Kas zīmējas uz zemnieku klausām, jāsaka, ka pieejot šīm ziņām kritiski, šķiet, ka tās visā revīzijā ir nedrošākās ziņas. Tā ir vienīgā lieta, kas nav individuāli attiecināta uz katru zemnieku. Parasti prasīja vāgaram, cik ļaudis maksāja nodevu un kādes pildīja klausas. Vairs nekādus ierakstus par klausām neatrodam, ja atrodam, tad, ka klausas pildīja vienādi un tā kā ziņots. Salīdzinot šīs ziņas ar vaku grāmatām, redzam, ka:

1. Faktiski nebūt nepastāvēja tāda vienība. Tā bija vairāk teoretiskas dabas. Vajadzēja gan tā maksāt, bet nemaksāja. Literatūrā bieži iziet no tā, ka vajadzēja būt, bet ne no tā, kā faktiski bija. Tas zīmējas kā uz nodevām, tā uz klausām. Ar tādu pieeju var nākt pie nepareiziem slēdzieniem, salīdzinot konkrētos rezultātus par dažām muižām, ko varam izteikt skaitliski, redzam, ka:

Alūksnē saskaņ klausu kopdaudzums pēc revīzijas materiāliem un muižas datiem.

Burtniekos ir pēc revīzijas par 64 % zirdzinieku vairāk. Ja nem vārā atvietojumus, klausas saskaņ.

Cēsīs revīzijas protokolā ir ierakstīts, ko vajadzēja padarīt, un nav, ko faktiski pildīja un nav ierakstīti atvietoājumi.

Vaku grāmatās ir ierakstīts, ka zemniekam jāpilda tādi un tādi pienākumi, bet bieži gadījās, ka zemnieks ieradās pie kunga un teica, ka rudzu vietā varētu nodot miežus. Bieži vien nododamos produktus atvietoja ar citiem un klausas atvietoja ar nandu, vai otrtik pildīja kaumiņi. Tāpēc pēc vaku grāmatām nevar spriest par faktisko stāvokli.

Muižānos saskaņ tikai 21 % no ziņām.

Varam secināt, ka spriest par klausām un nodevām pēc šīs revīzijas nevaram.

Protokolā ierakstīja, ko vajadzēja pildīt, un neierakstīja, ko faktiski pildīja, ar ļoti maziem izņēmumiem, kas atkerājas no protokola formas. Kaut arī striktā protokola forma ir ievērota, ir jāntājums, vai tādas klausas pildīja. Salīdzinot muižas grāmatas ar šiem revīzijas protokoliem redzam, ka šīnī ziņā nevaram paleisties uz šiem revīzijas protokoliem.

Sējumu daudzuma kritika.

Salīdzināsim sējumus, darba lopu skaitu un iedzīvotāju skaitu ar iepriekšējo revīziju rezultātiem, lai gūtu ieskatu par faktisko stā-

vokli 17.g.s. Atšķirība no 1624.g. revīzijas 1638.g. revīzijā neregistrēja muižu sējumus, bet atzīmēja tikai to, ko zemnieki sēj savos laukos. Tas pilnīgi saprotams, jo 1624.g. viens no galveniem revīzijas nolūkiem bija kontrolēt muižkungu nolēsumus, tapēc, ka valsts pēma sev visus muižu ienākumus. 1638.g. visas muižas, izņemot nedaudzas kroņa muižas, bija privātās rokās un fiskam muižu sējumi vairs neinteresēja. Turpretim zemnieku sējumi to interesēja, lai varētu novērtēt katra zemnieka spējas un pareizi ierindot attiecīgā arkla kategorijā.

Kā ir ar zemnieku minētu sējumu ticamību? Par saviem sējumiem vienmēr liecināja tikai paši zemnieki. Vagari un muižkungi te nekādas ziņas nevarēja dot, kas vairākkārt apliecināts ar ierakstiem protokolā. Šī iemesla dēļ ar nedaudziem iujēmumiem (Rīgas tuvumā un dažās muižās Rūjienas tuvumā) sējumi uzdoti lauku, resp. latviešu pūros. Zemnieki uzdeva, ka tādas un tādas labības izsēts tik un tik pūru. Šos datus kritizējot, varam vispirms pieiet tīri formāli - vai šie dati vispār ir saskaitāmi un salīdzināmi (atceresimies pūrus!). Bet neņemot vērā šo formālo iebildumu pret kvantifikāciju, šinī ziņā pilnīgi droši varam aplēst relatīvās attiecības: cik sēja rudzus, miežus, kviešus procentēs.

Pastāvēja divas pūru lielumu kategorijas: Rīgas mērs un lauku mērs, kas bija lielāks kā Rīgas. Praktiski tie arī viens no otra atšķīrās tā, ka attiecība starp Rīgas mēru un lauku mēru bija kā 4 : 6. Dažās vietās ir teikts, ka lauku pūru zemnieki saukuši par latviešu pūru. Nevar būt šaubu par to, ka lauku pūri dažādos novados bija dažādi, sevišķi, ja mēs gribētu pieiet ar tagadnes stāngro prasību. Ja arī būtu bijušas svārstības uz vienu vai otru pusi, tad lielā skaitlī šīs svārstības izlīdzinās. Tādēļ sējumus varam saskaitīt un savstarpēji salīdzināt, jo statistikā rīkojoties ar lieliem skaitļiem vienmēr ir darīšana ar atšķirīgiem lielumiem, kur svārstības izlīdzinās un vidējais izkristalizējas. Ja piemēram, skaitlim 304 nevaram galvot, ka beidzamās četras vienības ir pareizas, tad tomēr varam piejemt, ka jēga ir pareiza ap 300. Arī tagad statistika nav tik droša, ka varētu jemt vērā beidzamās vietas. Tā tad šo formālo problēmu varam atrisināt tā, ka var saskaitīt.

Bez šīs formālās problēmas ir otra būtiskā, proti, vai zemnieku uzdotie sējumi ir pareizi. Psihologiski analizējot, varam konstatēt, ka zemnieku uzdotie sējumi nav lielāki, bet ir mazāki. Ka zemnieks uzdotu lielāku sējumu, tas ir neiespējami, bet gan var sagaidīt pretējo. Arī tagadējās lauksaimniecības skaitlīšanās, kur droši zina, ka nekas nedraud, tomēr uzdod sliktākas ziņas, kā ir. Senāk - ja jemt vērā - bija zemniekiem maksājumi muižā. Pastāvēja tendence sējumus maskēt. No otras puses varam sagaidīt, ka daudz noslēpt nevarēja, jo pagasta vecākie zināja apstākļus, jo ja viens noslēpa, tad otram par to vajadzēja vairāk maksāt. Tādēļ jāpieņem, ka korupcija nebija liela. Nav šaubu, ka zemnieki, lai izvairītos no kungu tiesas maksājumiem, labprāt sējumus noslēpa, ierīkojot slepenus tīrumus mežā.

Uksenserna Vidzemes muižās grāmatās soda labības iegrāmatojumi no tiem, kas "aizliegtā kārtā sējuši postažā," arī apliecina, ka šādi slepeni sējumi bijuši. Tas bija otrs paņēmiens, ja kādā mājā nebija saimnieka, tad otrs kaimiņš iesēja slepeni. Tādi gadījumi bija. Vēlāk šo parādību aizliedza, lai nenoplicinātu zemi. Protams, ka zemnieks valdības revīzijas komisijai muižas ieredņa klātbūtnē savus slepenos sējumus neuzdeva. Mums nav nekādu iespēju noteikt, cik plaši šie sējumi bija, jo kā katra kontrabanda, arī šī statistiski nav ieverama. Zviedru laiku sākumā šo parādību pielaida, tikai bija jāmaksā īpaša nodeva - krusta labība, no kaimiņa postažā sētās labības. Šī nodeva bija augsta, tapēc lai no tās izvairītos, sēja slepeni. Salīdzinot ar registrētiem sējumiem, sevišķi lieli apsētie tīrumi nevarēja būt, mazākais novados, kur jēma kungu tiesu. Ar bija paraša jemt desmito tiesu, tur slepenie tīrumi, jādāmā, bija lielāki, uz ko atzārda protokolā arī Rūjienas revīzijas komisija.

Vēl ir trešā iespēja, kas liek skatīties kritiski uz datiem par sējumiem. Ja mājās bija liels iedzīvotāju pieaugums, tad visus tos ciemats nevarēja uzturēt. Daudzi ģimenes locekļi aizgāja uz mežu,

apprecējās, nodibināja māju un tā dzīvoja. Vaku grāmatās viņi nebija ierakstīti, bet saimniekošana tur notika. Nav garantijas, ka šādus sējumus ierakstīja. Tā Nītaures stāraste Matīss Leimanis, kam divi dēli, viens 18, otrs 20 gadu vecs, uzdod 1638.g. revīzijas komisijai savus sējumus un pēc tam piemetina, ka viņš nezina, cik viņa bērns sējis.

Ja šos materiālus kritiski pārbaudam, varam teikt, ka šo sējumu registrēšana nav tik pilnīga, kādu varētu vēlēties. Te atgādināsim vienu lietu no modernās dzīves, ka arī tagadējās skaitīšanas uzrāda nepareizas ziņas. Tagad lauksaimniecības skaitīšanu izdara pēc diviem papējiem:

1. izdara periodiskas lauksaimniecības skaitīšanas, kad skaitītāji apbraukā un registrē ziņas un
2. ikgadēji ievāc ziņas caur pagasta valdēm.

Tieši šīs ziņas, kas zīmējas uz rāžām vispār ir visnedrošākās. Tas tomēr būtu ārkārtīgi slikts aizbildinājums datiem par 1638.g. Ja vispār šādu datu drošība ir ne visai liela, tad sagaidāt no datiem pirms 300 gadiem lielāku precizitāti, būtu pavisam aplam. Amerikā ir citādākas lauksaimniecības skaitīšanas. Tā kā tur lauki ir ierīkoti kvadrātu formā, tad ar auto tos apbraukā, saskaita un izrēķina, cik tur ir izsēts u.t.t.

Šo datu nedrošību palielina vēl viens apstākļis, ka principā šīs revīzijas dati ir par katru zemnieku, bet bieži redzam ierakstus, ka vienam zemniekam ierakstīts cik viņš izeisjis, tāpat otram zemniekam, bet trešam ir ierakstīts, ka "sēj kā citi", (dažos gadījumos redzam, ka nemaz nav spējuši sēt kā citi). Tas nedrošību vēl vairāk palielina.

Beidzot jāmin, ka liels % ciematu dažos novados ir tādi, kur sējumi vispār nav uzrādīti. Rīgā no visām registrētām saimniecībām 1638.g. neuzdod sējumus 38 % saimniecības. Te varētu būt izskaidrojums, ka Rīgas apkārtnē ir daudz saimniecības, kas nesēj. Piebalgā ir 15 %, kur nemin sējumus. Te jau ir mazāk sagaidāms, ka tie nebūtu zemnieki, kas nodarbojas ar laukkopību.

Šie ir defekti, kas neļauj spriest par sējumiem, mazākais par sējumu absolūto lielumu. Bez statistisko datu absolūtiem jautājumiem vēl ir otrs jautājums - statistisko datu relatīvā jēga. No relatīvā (sāmēra) viedokļa var uzstādīt jautājumu tādā veidā: kāds samērs ir starp atsevišķām lauku kultūrām - rudzeim, līnēm u.c. Visi iebildumi par sējumu registrēšanu attiecas uz absolūtiem daudzumiem. Šie iebildumi neskar relatīvās attiecības starp atsevišķām kultūrām, jo nav sagaidāms, ka vienu sējumu noslēpa, bet otru ne.

Darba lopu skaita kritika.

Šeit var uzstādīt jautājumu: cik pareizi ir registrēti darba lopi? Darba lopi, tādi kā zirgs, nebija vienīgi, ko izlietoja lauku darbos. Gar Igaunijas robežu vēl 17.g.s. daudz lieto vēršus lauku darbos. Parasti darba lops bija zirgs. Pievērsoties šo datu kritikai interesanti zināt, ka zemnieki bieži vien pirka zirgus no muižnieka uz nomaksu vai ar muižnieka starpniecību. Tas tomēr nav galvenais, jo nevar teikt, ka vairums pirka tādā veidā. Zirgs bija zemnieka inventārs. Jāievēro, ka klausas noteica arī pēc zirgu skaita, kaut vai, lai izšķirtu, kam klausas pildamas kājām, kam ar zirgu. Šī iemesla dēļ darba grāmatās parasti atzīmē arī zirgu skaitu. Zirgs nebija lieta, ko varētu noslēpt no acīm, tāpēc varam sagaidāt, ka zirgu un vēršu uzdotie skaiti ir pareizi, mazākais, pareizāki, kā sējumi. Tas dod atbalsta punktu citiem jautājumiem. Te nevar nosaukt visus argumentus par un pret. Sīkāk tas ir apskatīts grāmatā:

E. Dunsdorfs "Vidzemes arķlu revīzijas 1601. - 1638. g."
1938. g. L. U. rakstos tauts. un tiesību zin. rak.
IV sērijā pirmā burtaica.

Redzam parādību, ka visiem saimniekiem bez izņēmuma ir registrēti šie darba lopī. Te nav tādas formulas "tāpat kā citiem". Ir pat pateikts kategoriski (ļoti bieži) ka zirga nav. Tas liecina, ka šīnī virzienā ir cita pieeja. Zirgu nodarbināja lauku darbos zemnieka saimniecībā un muižās.

Ja izdotos nodibināt konstantu attiecību starp sējumiem un zirgu skaitu, tad mums būtu ierocis ar ko pārbaudīt sējumu skaitu. Zirgs nebija tikai darba lops zemnieka saimniecībā. Arī klausas pildīja ar šo pašu zemnieka zirgu. Muižu sējumus neregistrēja un no tā mums šīnī analizē ir liels šķērslis. Tas tomēr ir iespējams un te jāņem palīgā citi avoti, muižu grāmatas, kas ir par sesto daļu no Vidzemes (Uksensērna muižu grāmatas). No tām redzam, cik muižas izsēja. Šīs muižu grāmatas dod iespēju kaut ko teikt šīnī ziņā. Tieši svarīgāka par konkrētām atziņām, saimniecības vēsturē ir otra puse - kā mēs pie šīm atziņām varam tikt. Priekš tautsaimniekiem saimniecības vēsturei ir uzdevums padzilināt skatu saimniecības lietās. Tāpēc no šī viedokļa ir attaisnojama pieeja, iepazīties ar avotiem un kritizēt tos, kas rāda, ko no šiem avotiem var izlasīt un ko nevar. Literatūrā bieži no avotiem izlasa to, ko nevar no tiem izlasīt.

M u i ž u l i e l u m s.

Te mēs varam savilkt datus par muižu lielumiem pēc tanī ietilpstošā ciematu skaita, kaut gan visi tie nav registrēti. Negriežot lielu svaru uz absolūtiem skaitļiem, relatīvie dati daudz maz atspoguļo īstenību:

Pēc 1638. g. revīzijas grupējot muižas pēc ciematu skaita:

Ciematu skaits.	Muižu skaits.	% no kopējā muižu skaita.	Ciematu skaits grupā no kop. sk. %
0 - 10	214	59,2 %	17 %
11 - 19	77	21,3 "	16,7 %
21 - 49	38	10,5 "	20,0 "
51 - 79	19	5,3 "	18,8 "
81 - 138	10	2,8 "	17,0 "
206	1	0,8 "	10,5 "
234	1		
250	1		
K o p ā	361	100,0 %	100,0 %

Šīnī muižu skaitā ietilpst arī Rīgas patrimonālapgabala muižas. Vairums muižu ir pavisam mazas. Zemnieku ciematus visvairāk apvieno grupa ar ciematu skaitu no 21 - 49, bet visumā ciematu skaits vienādi sadalās dažādās muižu lielumu grupās: 17,0 %, tad 16,7 %, 20,0 %, 18,8 %, 17,0 % un 10,5 %.

Redzam, ka muižu skaits grupējas īpatnēji, jo daudz sīko muižu, ja muižu lielumu rēķina izejot no ciematu skaita, ko var darīt tādēļ ka:

1. zemnieka darbs bija tas, kas apstrādāja muižas laukus un
2. zemnieki kunga tiesas viedā piegādāja produktus kungam, ko tas vai nu pārdeva tālāk vai arī pats izlietoja.

3. tāpat arī visus citus darbus (amatus) veica zemnieki.

Tādēļ muižas raksturs bija īpatnējs un citādāks, kādas mēs tagad pazīstam muižas pēc pašu pieredzējumiem, vai arī pēc daiļliteratūras. Šis īpatnējais sakārtojums, ka vairums bija sīkās muižas vienības, bija iemeslis, kas mudināja Gustavu Adolfu un Akseli Uksensēru iet virzienam, ko viņi arī gāja, tikt no muižām vaļā, kas bija nonākušas valsts rokās. Taisni tas iemeslis, ka muižas bija sīkas, apsaimniekot tās neatmaksājās, pamudināja formāli uzskatīt, ka muižas vispār neatmaksājas valstij turēt savās rokās un ka tās pēc iespējas ātri jāatsavina. Mīdž šim mēs iepazīsimies ar revīzijas materiāliem tik tāl, cik pilnīga tā ir zīmējoties uz teritoriju, klaušām, ciematu skaitu, sējumiem un darba lopiem. Tagad mēs nodarbosimies ar jautājumu par iedzīvotāju skaitu. Tas ir stipri centrāls jautājums saimniecības vēsturē, lai mēs varētu citas parādības novērtēt un pareizi ierindot.

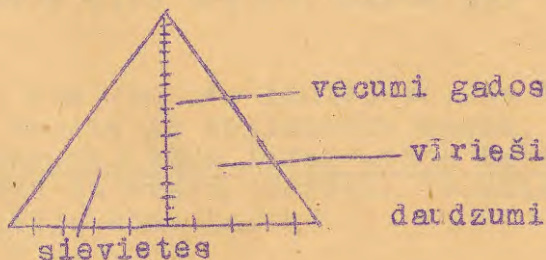
Registrētā iedzīvotāju skaits
kritika.

Te atkal mums ir tas pats jautājums - cik ziņas ir ticamas, ko revīzija sniedz. Revīzijā bija tāds jautājums, ka bija jāuzdod visi vīrieši, bērni, saimieki, gājēji. Zinām, ka atrast iedzīvotāju skaitu būtu ļoti vienkārši - saskaitītu visus kopā un dabūtu tik un tik. Tagad tautas skaitīšanas izdara uz noteiktu laiku, uz noteiktu dienu, stundu un pat minūti, piem., 12. februārī pulkst. tik un tikos naktī. Šāda precizitāte zīmējoties uz 1638.g. nu nav vietā, jo toreiz pārvietošanās notika daudz mazākos apmēros. Tā kā revīzija notika 1638.g. dažos mēnešos, tad šinī ziņā nebūtu ko iebilst.

Daudz svarīgāki defekti ir pašā šinī materiālā. Kā lai pieiet pie šī materiāla? Atcerēsimies, ka datus par ciematu skaitu, bija izdevība salīdzināt ar vaku grāmatām, kas bija otrs pilnīgi neatkarīgs dokuments, kas atļāva salīdzināt un mūsu secinājums bija, ka 10 % no visiem ciemtiem tomēr revīzijā nav registrēti. Zīmējoties uz iedzīvotāju skaitu nav tādas iespējas salīdzināt ar paralelu avotu. Nekāda cita dokumenta arī nav par šo laiku, kas dotu kaut kādu nojautu par iedzīvotāju skaitu.

Kaut ko jau mums dod tas, ka mēs zinām, ka nav registrēti visi ciemati, tā tad nav registrēti visi iedzīvotāji. Kaut ko zinām jau arī no šī salīdzinājuma no vaku grāmatām. Tā kā salīdzināšanas iespējas principā atkrīt, tad jāiet ir cits ceļš, jāskatās, vai pats materiāls nedod kādus norādījumus par datu drošību un ticamību. Tā būtu materiālu iekšējā kritika.

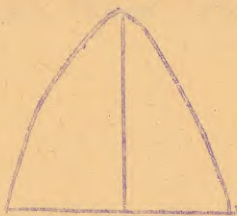
Jau agrāk kaut ko esam runājuši par iedzīvotāju skaitu. Iedzīvotāju skaitam piemīt zināma likumība pēc uzbūves, ko attēlojam grafiski piramīdes veidā. Piramīde nozīmē, ka sargrupējam cilvēkus pēc vecuma. Vienu gadu vecu būs visvairāk, 2 gadu vecu būs jau mazāk u.t.t. līdz nonākam līdz, piemēram, 100 gadiem kur ir jau tikai viens pats cilvēks. Ja to visu attēlojam grafiski tādā veidā, ka uz abscisas līnijas liekam daudzumu un ordinātes vecumus un pie tam vīriešus liekam vienā pusē ordinātei, sievietes otrā, dabūjam piramīdes veida figūru, vairāk vai mazāk regulāru.

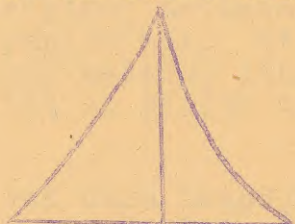
Ja revīzijas materiāli dod grupējumu pa gadiem, tad jau varam kaut ko redzēt, zināt. Piramīde katrreiz nav tik strikta. Kaut kādi likumi šādās piramīdēs vienmēr būs. Ja, piemēram, paskatāmies tagadējo Latvijas iedzīvotāju piramīdi, tad redzam, ka tanī ir divi robi. Vienu ir iecirtis karš vīriešu pusē, un

otrs ir dzimstību samazināšanās kara gados. Toreiz gan zemnieku piedalīšanās karā nebija tik aktīva kā tagad, tomēr dzimstību samazināšanās varēja rasties kara darbības dēļ. Daudzām tautām ir īpatnējas

piramides. Piemēram, franču tautai piramide būs šāda:

Iedzīvotāju piramide zemēs ar lielu dzinst.

tur dzimstība ir maza, tāpēc būs mazāk bērnu. Tām tautām, kurām dzimstība ir liela, arī piramide būs īpatnēja, jo tur būs liels bērnu skaits.

Tomēr katrā gadījumā piramide pastāv vecuma uzbūvē, kaut gan ar svārstībām.

Ja mums izdotos sargrupēt iedzīvotājus pēc vecuma, tad varētu redzēt, vai vecuma slāņojums ir tāds, kā to varētu sagaidīt, vai ne.

Tādus pieturas punktus dod vienīgi 1638.g. revīzijas materiāli. Tur nav tā sadalīts, kā modernā tautas skaitīšanā, ka ir ziņas par katra iedzīvotāja vecumu, bet gan ir sadalīts tādos, kas zem 15 gadiem (te nav jāiedomājas noteikti, bet apmēram, jo varēja gadīties, ka tādai personai varēja būt 13, 14, 15, vai 16 gadu), un tādos, kas virs 15 gadiem. Tā varam sadalīt no piezīmēm, kas revīzijā ir dotas. Ir bieži minēts, ka ir pusgadu, pusotra gada veci bērni, precējies, darba spējīgs, pieaudzis. Tādas piezīmes ir parastas un tās deva iedzīvotāju skaitu sargrupēt 2 lielās daļās.

Virs 15 gadiem skaitījās jau darbaspējīgs (vīrietis) un varēja jau uz muižu iet kā klausīnieks.

Ja pasekojam modernai statistikai, tad redzam, ka iedzīvotāji vecumā zem 15 gadiem sastāda trešdaļu no iedzīvotāju kopskaita. Tas tomēr nav matemātiski precīzs skaitlis, ko varētu izteikt ar trīs vai četrām zīmēm aiz komata. Tas ir paņēmiens, kā varam iedzīvotāju skaitu kritiski novērtēt.

Ja no šī viedokļa paskatāmies revīzijas materiālos, tad redzam, ka ļoti bieži 1638.g. revīzijā registrēts, ka iedzīvotāju skaits, kas ir zem 15 gadiem, daudzos novados nesasniedz trešdaļu un ir ievērojami mazāks. Ir viens gadījums, kur ir piem., 9,8 %, nevis 33 %. No 114 vīriešiem 9,8 % ir zem 15 gadiem. Šī likumība par trešdaļu protams attiecas uz lielu skaitu individu, tāpēc arī te ar nolūku tiek minēts no cik indivīdiem izejam. Nevaram sagaidīt, ka tā būtu kādā vienā ģimenē! Runāt par trešdaļu var tikai, kad ir darīšana ar lieliem skaitļiem. Šis gadījums ir īpatnējs. Te revīzijas darbs tika izdarīts tā, ka registrētie iedzīvotāji sadalīti pa komisijām. Iedzīvotāji tika sadalīti 10 komisijās. Varēja būt tā, ka dažās komisijās darbu veica rūpīgāk, dažās paviršāk. Ja dažas komisijas rīkojās reālāk, apvēra revīzijas mērķi un bērnus neregistrēja. Ar to izskaidrojams, ka 10 komisijām rezultāti stipri atšķiras šinī ziņā un ka no 114 vīriešiem registrēti tikai 9,8 % jaunāki par 15 gadiem. Tas nozīmētu, ka apgabals taisās izmirt. Var domāt, ka šī komisija bērnus ir uzskatījusi par mazvērtīgāku elementu, kas nav jāregistrē. Viņi sprieda reāli, ka revīzijas uzdevums ir noteikt arklu skaitu un ka bērni to nevar ietekmēt. Tagad mēs gan teiktu ka nē, jo bērni arī ir jāuztur un arklu skaitu tas samazinātu, jo tāds zemnieks būtu maksātne spējīgāks.

Tā izanalizējot visas komisijas, redzam, ka vairākas komisijas ir registrējušas bērnus, dažas nav registrējušas.

Tālāk var rasties jautājums, ja bērni nav registrēti, t. i. iedzīvotāju skaits ir registrēts mazāk, kā dotu mehaniska saskaitīšana vai nav vēl kāda iedzīvotāju kategorija, kas registrēta nepilnīgāk? Te mums no svara konkrēti rezultāti, tāpēc iepazīsimies tikai ar vispārējo domu gaitu.

Iedzīvotāju kategorija, ko varētu sagaidīt, ka neregistrēja, bija gājēji, kuru starpā strādā vaļenīki, kas bieži gāja no viena ciemata uz otru. Dažas komisijas gājējus ir maz pierakstījušas. Nav

nekāda pamata sagaidīt, ka šādos apgabalos gājēju skaits ir mazāks. Tā tad visas iedzīvotāju kategorijas nav registrētas:

1. bērni,
2. gājēji.

Tas zīmējas uz dažām komisiām, bet ne uz visām. Ja nu mēs tagad zinām defektus, tad lai tiktu pie aptuveniem datiem, mēģināsim trūkumus novērst. Kas zīmējas uz bērniem, tad te iespējams ar vērtējumu pierēķināt trūkstošos klāt pēc zināmas procentu formulas iekš simta un papildināt. Attiecībā uz gājējiem tā nav iespējams pierēķināt, jo nav nekādas likumības šinī ziņā, ko iedzīvotāju skaitam jābūt tik un tik un gājēju tad būtu tik un tik procentu.

Ir vēl otra iespēja kritizēt šo materiālu, proti, ja mums būtu kāds pieturas punkts par iedzīvotāju skaitu vai nu pirms vai pēc šī laika. Zīmējoties uz agrāko laiku jāsaka, ka tur bija vēl sliktāki vērtējumi kā šie. Tā tad atliek vienīgi vēlākais laiks. Skatoties uz vēlāko laiku mēs pienākam pie 1638.g. revīzijas. Literatūrā šo sauc par 1690.g. revīziju, kad tā stājās spēkā. No šīs revīzijas ir 10 sējumi materiālu, kas nav vēl apstrādāts. Šīs revīzijas materiāli apstrādāšanai ir vēl piemērotāki, jo revīzijā ir izdarīts konsekvents šķirojums pēc vecumiem un ir arī atsevišķi registrēti gājēji. Kopsavilkums no šiem materiāliem no iedzīvotāju skaita viedokļa vēl nav izdarīts. Ja tas būtu, tad ar 50 gadu starplaiku mums būtu pieturas punkts. Šīs revīzijas protokoli jau iepriekš bija sadalīti grafās un iespiesti, tā kā izdarot revīziju attiecīgās ailes vajadzēja aizpildīt. Tur bija prasīts gājēji zem 15 gadiem un virs 15 gadiem. 1638.g. revīzijā tādas formas nebija. 1638.g. revīzija materiāli šādai demografiski vēsturiskai statistikai ir labs materiāls, bet tā kā tas nav apstrādāts, tad līdz ar to arī salīdzināšanas iespējas zūd. Ja tie būs apstrādāti, tad varēsīm kritizēt.

Nākošās drošākās ziņas par Vidzemes iedzīvotāju skaitu ir par 1710.g. Šinī gadā Vidzemē plosījās mēris. Tā bija bīstama sērģa tanis laikos, Mācītāji šinī gadā registrēja kā dzīvi palikušos, tā mirušos, jo valdība to prasīja. Šīs registrācijas materiāli dod iespēju spriest par 1710.g. Vidzemes iedzīvotāju skaitu.

Jemot 1710.g. datus par Vidzemes iedzīvotāju skaitu un salīdzinot ar 1638.g. datiem, vispirms jāsaka, ka starplaiks ir garš, lai varētu izdarīt drošus secinājumus. Tomēr kaut ko šis salīdzinājums var dot. Te mums vairāk svarīga ir pati metode pēc kuras to var izdarīt. Pēc 1710.g. Vidzemes mēra upuru sarakstiem ir rekonstruēts Vidzemes iedzīvotāju skaits. Saskaitot visus 1638.g. revīzijā registrētos vīriešus un neko nepapildinot (bērni, kas dažos apvidos nav registrēti, būtu jāpieskaita klāt) un šo skaitu reizinot ar divi, tad dabūtu šādus skaitļus.

1710.g. Vidzemes iedzīvotāju skaits ir 127.330 (pēc Bruininga)

1638.g. " " " 29.214

Te acīmredzot noticis pieaugums. Populārās grāmatās mēdz teikt, ka iedzīvotāju skaite te ir pieckārtojies. Tāds konstatējums mums it nekā nedod. Jāņem arī citi mēri. Šādu mēru dod formula:

$$K = k \left(1 + \frac{p}{100} \right)^t;$$

Tā ir salikto reišu formula. Runājot par iedzīvotāju skaita pieaugumu var sagadīt, ka principā šī formula būtu spēkā, tādēļ ka pieaugot iedzīvotāju skaitam, pieaugums savukārt dod pieaugumu. Aprēķinot pēc salikto reišu formulas, konstatējam, ka iedzīvotāju skaite būtu pieaudzis gadā par 2,06%. Varam prasīt, vai tāds pieaugums ir iespējams, vai nav? Analogijas ceļu ejot, kas šaubīgs gan ir, je-mam iedzīvotāju skaita pieaugumu tenī pašā laikā no 1620.g. līdz 1720.g., kur ir drošāki dati un iedzīvotāju skaits ir pieaudzis par 2,7%.

Tā tad Zviedrijā tenī pašā laikā iedzīvotāju skaita pieaugums ir 8 reiz mazāks nekā Vidzemē. Tas nozīmē, ka vai nu skaitlis 127.330 ir par lielu, vai 29.214 ir par mazu, vai arī 2,7‰ (promilles) par mazu.

Pēc analīzes, kas ir izdarīta šinī virzienā, pēc arklu revīzijām, secinājums ir, ka 1710.g. aprēķinātais iedzīvotāju skaits ir par lielu, jo mācītāji uzdeva vairāk mirušo cilvēku kā bija, lai Dieva upuru rīkstī parādītu lielāku un 1638.g. skaits ir par mazu.

Ir vēl viena iespēja, kā varam kritizēt iedzīvotāju skaitu, kā vēl salīdzināt ar citiem datiem, ko šis avots dod. Citi dati taisni prasās salīdzināšanas, tie ir dati par sējumu registrāciju. Jāpatur prātā, ka pie toreizējās dzīves iztikas, kas 300 gadus atpakaļ bija ļoti vienkārša, galvenais produkts bija tas, kas izauga uz lauka un daudz mazākā mērā tas, ko sasālotu uzglabāja ziemai (gaļa). Ja tagad mēs zinātu, cik no sējumiem apēda, tad konfrontējot varētu pateikt kaut ko no iedzīvotāju skaita.

Zīmējoties uz to, cik no sējumiem izauga, zinām gan, bet tikai attiecībā uz muižu. Zīmējoties uz zemnieku sējumiem nezinām. Zinām tikai to, ka zemnieku saimniecībās izauga vairāk. Kāpēc tā? Tāpēc ka muižām nebija ar ko mēslot zemi, nebija lopu, bet zemnieki zemi varēja labāk mēslot. Starp daudziem pienākumiem, ko zemnieki pildīja muižai, nebija tāda pienākuma, nodot mēslus muižai. Muižas lauki bija plašāki un bija izplatījusies līdumu dedzināšana. Nodedzināja kādu strēķi meža, apstrādāja kādus trīs gadus un atmeta atmatā un dedzināja jaunu. Tā saucās mežu zeme, vāciski Buschland. Šādu līdumu dedzināšanu izdarīja ar klanšu darbu un tas rāzu cēla. Ilgstoši tā tomēr nevarēja iet, jo platības varēja arī pietrūkt. Tā tad kaut ko jau zinām, proti, ka zemniekiem izauga vairāk. Ja muižā izauga trešais un ceturtais grauds, tad zemnieku saimniecībās raža bija lielāka, bet cik daudz to nezinām.

Zīmējoties uz to, ko īsti patērēja, lai varētu salīdzināt ražas, jāseka ir tas pats, ka neviens no 1638.g. zemniekiem nav pacentušies un atstājuši piezīmes par to, ko viņi patērēja. Jāprasa, vai mēs tiešām nekā nezinām? Zviedrijas saimniecības institūts ir izdarījis interesantus pētījumus par karaļa muižām pēc datiem, kas ir Zviedrijā. Muižas Zviedrijā bija neparasta lieta tenī laikā. Karalim tādas bija ko apstrādāja ar klanšu darbu. Muižu pārvaldniekiem, fogtiem, bija jādod norēķins, ko strādnieki apēdusi, un tas ir pierakstīts. Ja šos datus analizējam, tad var konstatēt pašu par sevi saprotamu lietu, ka aprēķinot patērētos produktus kalorijās, iznāk uz vienu cilvēku tas pats daudzums, cik kalorijas pieaudzis cilvēks tagad patērē. Tas pierāda, ka cilvēki kaloriju ziņā ēduši tik pat daudz, kā tagad.

Šādi mums zināmos faktus kombinējot, diference ir ievērojama tikai vienā ziņā, ka alus kvantumi vien, ko patērēja, dod 500 kalorijas, ko tagad nelieto. Vai šīs kalorijas bija derīgas, tāpat kā tagad, ja ēdam šokolādi, to nevar secināt.

Arī visiem šādiem datiem ir tomēr tikai negatīva nozīme, jo ar tiem mēs varam tikai ārdīt, ne celt. Salīdzinot sējumus ar eventuālo ražu un ar to, ko iedzīvotāji varēja patērēt (ar nepieciešamo kaloriju skaitu), var konstatāt nesaskaņas daudzus virzienos.

1. Te ir jāizdara pieņēmums, kas izauga, to patērēja.
2. Nezinām, cik zemnieki no savas ražas laida tirgū.
3. Iedzīvotāju skaits par daudziem novadiem registrēts mazāks kā bija.
4. Arī sējumu registrācijā ir defekti.

Kādi tad nu ir mūsu kritikas rezultāti? Pieskaitot Rīgas patrimoniālās muižas, zemnieku skaits Vidzemē 1638.g. tā tad būtu vērtējams:

Saskaitīti.. .. .	14.6 ⁰⁷ vīrieši
Rīgas patrimonālapgabala.. .. .	723
Nepieskaitītie bērni.. .. .	2.320
Nepieskaitītie gājēji.. .. .	1.300
Nepieskaitīti Gaujienes un Gulbenes lauksaimnieki	159
Kopā	19.109 vīrieši

Skatot, ka bija arī tik pat daudz sievietes, varam teikt, ka bija 38.200 iedzīvotāju. Atceroties arī to, ka 10 % no ciematiem netika registrētas un pieskaitot tādu pašu procenti iedzīvotāju, dabūjam 1638.g. Vidzemē

42.000 lauku iedzīvotāju, zemnieku.

Mēķinot Vidzemē apaļos skaitļos 23. 000 kv. km, būtu 1,8 iedzīvotāji uz vienu kv. km. Atsevišķos novados iedzīvotāju skaits ir citāds. Atsevišķos novados, piem., ap Rīgu un Salaspili iedzīvotāju skaits uz 1 kv. km ir 4 - 5. Vispār biežāka apdzīvotība ir divos rajonos:

Gaujas baseinā un

gar Daugavu.

Te interesanti būtu salīdzināt, kāpēc tā? Varbūt zeme ir labāka, auglīgāka. To nevaram izdarīt vēl tāpēc, ka nav zemes kadastra kartes. Ir konstatētas interesantas lietas, ka Bauskas apkārtnē mežā ir ļoti laba pilnzeme. Jaka gan, ka zeme ar laiku var uzlaboties, ka piem., Bērlīnes apkārtnē zeme kļuvusi labāka, kad tur sākuši audzēt zosis. Cik tas pamatoti, to te neņemam apgalvot. Iedzīvotāju skaits svārstās no 0 - 5 cilvēki uz 1 kv. km. Te jauts vērā arī korigējums 10 % un bērnu skaits. Ko nozīmē 1,8 salīdzinot ar tagadējo iedzīvotāju skaitu uz 1 kv.km.

Pēc 1935.g. tautas skaitīšanas datiem Vidzemē bez Rīgas ir konstatēti:

vīrieši	190.402
sievietes	215.845
kopā	406.247

1937.g. pieskaitot dzimušos un iecelotājus un atskaitot mirušos un emigrējušos no 1638.g. skaita, dabūjam 406.822.

Rīga šinīs datos nav ieskaitīta, bet pārējās pilsētas ir ieskaitītas. "Ja pilsētas, kur ir iedzīvotāju vairāk par 1000 skaitam noņemt, dabūjam 352.538 iedzīvotāji. Kāpēc tā atskaitam? Toreiz bija gan pilsētas ar 200 iedzīvotājiem, piem., Valmiera, Cēsis (privātā pilsēta un piederēja minētam Uksensērnam), bija arī citas pilsētas, bet bija ļoti niecīgas. Rēķinot aptuveni 352.538 iedzīvotāji uz 23.000 kv. km, dabūjam 15.3 iedzīvotāji uz 1 kv. km Vidzemē 1937.g. Kaut kas aptuvenus mums ir par lauku apdzīvotību 18.g.s. sākumā. Atcerēsimies skaitli 1710.g. Pirms 17.g.s. iedzīvotāju loģiski vajadzēja būt vēl mežāk. 1638.g. revīzija izdarīta īsi pēc graujošiem kariem, kas atstāja graujošu iespaidu arī uz iedzīvotāju skaitu. 1610.g. Cēsu biskaps Senkings savā vēstulē pavēstam tos raksturo šādi:

"Livonija lietu stāvoklis ir tik nožēlojams, ka posta lielums pārspēj visas asaras un rada vērotājos un vēl vairāk vērtētājos bēdīga pārsteiguma izbrīnu. Visas pilsis un kādreiz plašās muižas tagad izpostītas un biežiem krūmiem apaugušas, ir pārvērtušās meža zvēru mitekļos. No daudzjiem iedzīvotājiem maz palikuši dzīvajos, kas vēl nožēlojamāki par mirušiem, jo pēdējie jau ir atsvabināti no visam bailēm un bažām, dzīvie, turpretim, pie katras vieglo lapu čabēšanas kā zaķi bēg mežos un trīcēdami vairās no cilvēku parādīšanās, neko citu, bailu pārņēmti, nedz no draugiem, nedz no ienaidniekiem negaidīdami, kā tikai savu galu; šos ļaudis ar lielām pūlēm var mīlīgi un laipni no mežiem izvilināt, tikai tas, kas klāji parādās bez apbruņojuma un tos draudzīgi uzrunā viņu vietējā valodā."

Šinī gleznainā valodā, jāšaubas vai ir pārspīlēts, atspoguļojas nepātraukta kara šausmas, kara, kas nebija nekas cits, kā cīņas, ko izcīnīja, lai kļūtu par kungu par Baltijas jūru, ko izcīnīja pretendenti uz kundzību. Tas atstāja graužošu iespaidu uz iedzīvotāju skaitu.

Ja salīdzinām datus, kas ir no 1601.g. revīzijas ar 1638.g. revīziju, kad zemē bija labāks stāvoklis, ciematu skaits bija cits, to bija vairāk. Secinājums, ka 16.g.s. beigās iedzīvotāju skaits Vidzemē bija lielāks kā 1638.g. Ja pievēršamies citai pusei, kas neietilpst mūsu priekšmetā, redzam, ka mums ir daudz gara mantu no šī gadu simteņa. Tās ir lielas garīgas vērtības, kas radušās šinī gadu simtenī un jāapbrīno, kā tās varēja rasties. Te paceļas jautājums, vai vispār masa ir tā, kas spēj radīt kulturālas vērtības. Tagadējais miljālais pasaules iedzīvotāju skaits mums izliekas veģa parādība, un ir tāda lieta, ko mēs citādi nevaram iedomāties. Jāsaka, ka tā ir stipri jauna parādība, kas saistās ar daudzām parādībām, ar revolucionārām parādībām, kas norisinājās dažus gadu simteņus atpakaļ lauksaimniecībā un lauksaimniecības teknikā. Tikai atziņas, ko ieguva zīmējoties uz zemes apstrādāšanu, deva iespēju no zemes gūt citādus kvantumus, kas radīja priekšnoteikumus iedzīvotāju skaita pieaugumam un Maļtusa pareģojumi tika nobīdīti citā plāksnē. No saimniecības ģeografijas zinām, ka no tā ko cilvēki ražo, labības produkcija ir nozīmīgākā un lielākā grupa. Tas jau tomēr ir vairāk vispārējās saimniecības vēstures jautājums nekā Latvijas saimniecības vēstures jautājums.

Vispār lielas masas ir ar jaunu datumu. Kad saimniecības vēsture sāka uzplaukt, šo parādību neredzēja un tāpēc arī vecāko saimniecības vēsturnieku darbos vērtējumi par iedzīvotāju skaitu ir lielāki, kā bija patiesais iedzīvotāju skaits, jo viņi neredzēja, ka lielas masas ir jauna parādība.

Arklu skaita salīdzinājums un arklu nolīdzināšanas kritika.

1638.g. revīzija netika sarīkota tāpēc, lai mēs tagad varētu debatēt par iedzīvotāju skaitu. Šo revīziju sarīkoja, lai varētu konstatēt arklu skaitu, tas ir maksātspējas. Tāpēc tagad apstāsimies pie jautājuma, kāds bija tīri fiskāls rezultāts 1638.g. revīzijai. Atcerēsimies to, ko teicām par arkliem, ka revīzijas nolūks bija nolīdzināt arklu skaitu un saskaņot. Ja paskatāmies uz gala rezultātu, tad redzam, ka visā Vidzemē bija:

1637.g.	7.986	ciemati	un	2871	un	3 4	arkla	(ar Vidz. igauņudalu)
1638.g.	11.063	"	"	4044	"	7/16	"	
1639.g.	11.056	"	"	4109	"		"	
1640.g.	11.055	"	"	4229	un	1/8	"	
1641.g.	11.055	"	"	4343	"	7/16	"	

1637.g. dati konstatēti pēc iepriekšējās 1630.g. revīzijas, bet nākošie pēc 1638.g. revīzijas datiem. Visa literatūra, kas par šo revīziju rakstīta, ir šaura. Tur ir visi šie skaitļi. Tas attiecas uz skaitļiem, tad tur ir pat arklu daļas un tie izliekas ļoti precīzi, bet īstenībā tie ir nedroši. Redzams, ka arklu skaits pieaug. Jaunsaimniekus skaitīja klāt. Kas zīmējas uz ciematiem, tad te

Arklos izdarīja korigējums un tad nostabilizēja apmēram uz 4300 un tādā veidā no šī skaitļa ņēma stacijas un visus pārējos pienākumus veselus 50 gadus, tas ir, ka šādu arklu skaitu pieredzēja veselās trīs paaudzēs.

Pēc 1638.g. Vidzemes arklu revīzijas kopējais Vidzemes arklu skaits tika ievērojami paaugstināts. No fiska viedokļa tas nozīmē, ka revīzija attaisnoja uz to liktās cerības. Salīdzinot arklu skaitu

1637.g. pirms revīzijas un 1638.g. pēc revīzijas, redzam, ka tas pieauga par 38 %. Tas nozīmēja staciņu pieaugumu, valsts finansiālā stāvokļa stiprināšanu un jātnieku skaita pieaugumu, valsts aizsardzības stāvokļa stiprināšanu.

Pēc kādiem principiem tad noteica arkļus tagad ? 1630.g. revīzijā, kad nozīmēja arkļu skaitu, tad pēc revīzijas vēlāk kancelejas kārtībā vēlāk arkļu skaitu noteica veselam novadam paaugstinot vai pazeminot. Tagad turpretim tā nevarēja darīt. Norēķinu kancera Stokholmā prasīja, lai būtu zinams arkļu skaits par katru zemnieku. Izvirzījās vajadzība fiksēt noteikumus, pēc kuriem šo arkļu lielumu varētu konstatēt. Šie noteikumi pirmo reizi parādās arkļu revīzijā un tie ietilpināti 1638.g. arkļu revīzijas instrukciju 3. daļā 1. pantā.

Šis pirmais pants nosaka, ka revidentiem pēc tam, kad viņi ievākuši par zemniekiem visas prasītās ziņas, jānoteic katrām saimniekam viņa arkļu skaits, pēc kura turpmāk ņēms staciņu un ņēms jātnieku dienestu. Bet, turpina instrukcija, šinī zemē arkli ir visai dažādi - vācu, mestra, Pletenberga un poļu, kas viens no otra ievērojami atšķiras. Tāpat dažos novados no arkla zemniekiem jādod kunga tiesa un jāpilda pilnas (nedēļas) klaušas, citur turpretim ņem desmito tiesu un klaušas ir mazākas. Bez tam katrā vietā zeme ir citāda labuma. Visus šos apstākļus ņemot vērā, ātrumā gan nevarēs panākt pilnīgu vienādību. Tomēr revidentiem jāpieliek vislielākās pūles, lai novados, kur pastāv vācu arkli, kur maksā kungu tiesu vai desmito un kur zemniekam ir tik daudz ļaužu un citu labumu (Nutzunge), lai varētu kungam no šāda vācu arkla dot pienācīgo, parasto (landübliche) kunga tiesu un visu gadu pildīt klaušas ar zirgu visu nedēļu (bez tam dodot vasavā otrinieku) tur šāds zemnieks skaitams par pilnu vīru (veselu arklinieku) un viņam jāmaksā staciņš par vienu arklu. Kur pastāv Pletenberga, mestra un poļu arkli, revidentiem rūpīgi jāapsver, cik zemnieki dzīvo uz šāda arkla un cik viņi dod kunga tiesu un pilda nedēļas klaušas. Tad atkarībā no šiem apsvērumiem un zemnieka mantas un spējām sie lielākie arkli pārvēršami parastos vācu arkļos.

Svarīgākais jauninājums 1638.g. revīzijas instrukcijā ir arkla definīcija. Vispirms konstatē, ka Vidzemē ir dažādi arkli: vācu, mestra, Pletenberga un poļu arkli, kas savā starpā atšķiras. Poļu laikos arkli bija ievērojami lieli, vācu laikos tie bija mazāki. Pletenberga laikā tika izdarīti mērijumi un noteica arkla lielumu atšķirīgi no citiem. 1638.g. revīzijas nolūks bija panākt vienādību staciņos un jātnieku dienestā. Acīmredzot, veicoties no pieredzējumiem 1630.g. revīzijā, instrukcijā ir teksts, ka pilnīgu vienādību steigā gan nevarēs panākt.

1638.g. revīzijas instrukcija, dodot arkla legālo definīciju, līdz ar to arī noteica, ka saskaņā ar šo definīciju katram zemniekam arī jānoliek noteikts arkļu skaits. Jāpsevītro, ka šinī arkla legālā definīcijā ietilpināta kā zemnieku kunga tiesa, tā klaušas un zemnieka vispārējās spējas un viņa inventārs. Tas sevišķi svarīgi, jo nevien mūsu vecākā zinātniskā literatūra, bet pat jau 1637.g. oficiāli šo 1638.g. arkla definīciju iztulkoja tā, ka bija jāņem vērā vienīgi zemnieku klaušas.

Šī uztvere atspoguļojas arī vēlāk uz lielo kadastru un rēķināšanu. Ja zinām, ka arī pašā valdībā bija radies nepareizs ieskaits par Vidzemes arkļiem, ka pats Kārlis XI tā šo lietu uztvēra un saprata, tad var arī saprast to, kādēļ šāds uzskats ir radies arī literatūrā.

Izlasot bez aizspriedumiem instrukcijas tekstu redzam, ka te tomēr ir domāts plašāk un visvairāk taisni ir uzsvērtas spējas un manta, tad kunga tiesa un desmitā tiesa.

Revīziju izdarot šīs instrukcijas arkla formula revidentiem radīja lielas grūtības, par ko liecina sarakstīšanās ar ģenerālgubernatoru. Revidenti interesējās, kā būtu piemērojami šie norādījumi. Piemēram, kādam zemniekam ir daudz lopu, sējumu, bet viņš pilda maz klausu, kunga tiesu. Vai tāds jānoteic spējīgāks maksāt, vai turēties pie tā

ko viņi pilda pret muižu. Ģenerālgubernators atbild, ka šī lieta tiek atstāta viņu sirdsapziņai. Ģenerālgubernatoram bija daudz darba pārvaldes lietās, laiki bija vēl nemierīgi sakarā ar vispārējo politisko stāvokli, tāpēc viņš vienkārši šo jautājumu atstāja revidentiem.

Visam tam sekas bija tās, ka domātā vienlīdzība nebija izdevusies. Arkli bija gan lādzināti, bet sīkākas, pat prāvākas nesaskaņas bija vēl palikušas. Neatlika nekas cits, kā kancelejas darbiniekiem korigēt, kad materiāli bija ienākusi kancelejā, tāpat kā 1630.g. revīzijā. Šo ceļu arī gāja un arklu skaitu atsevišķos novados vēl reiz pārlūkoje un grozīja, dažos novados difference ir īsti prāva. Ņemsim piemēram, tos novados, kur arklu skaits ir palielināts:

Novads.	Revīzijā faktiski noteik. arkl. skt.	Galīgi noteiktais arkl. skaits.	Virāk %
Vainiži	17 1/4	28	62
Liepupe	16 3/8	24 7/8	0
Aloja	16	22 3/4	42
Ērgeme u. Lugāži	55 3/8	73	32

Ir vēl mazāki arkla skaita paaugstinājumi citos novados, bet bija tāpat novadi, kur arklu skaitu pazemināja:

Novads.	Revīzijā noteikt. fakt. arkl. skaits.	Reducētais un gal. not. arkl. skaits.	Mazāk %
Nabe	17	11	35
Burtnieki	223 5/8	180 3/8	19
Krimulda	100	87	13
Koknese	174 3/8	157 1/2	10

Pārējie grozījumi ir vēl sīkāki, par 8 %, 6 %, 5 %, 2 %, u.t.t., kas varbūt izdarīti kļūdu labošanai vai arī citu motīvu dēļ.

Šo pirmo nolūku, rast katram zemniekam individuālu bāzi pret kroni, neizdevās realizēt. Tas mums rada grūtības novērtējot rezultātus, jo varam konstatēt ne tikai šo arklu skaitu, kas noteikts revīzijā, bet tūlīt jāreķinās arī ar korigēto skaitli. Šie dažādie skaitļi sagādā grūtības interpretējot.

Kā atsevišķas zemnieku kategorijas sadalās atsevišķos novados.

Populārā teorija saka, ka vācu laiku sākumā Latvijā bija tikai pilnie vīri (veselie vīri), par ko gan jāšaubās. 1638.g. nekā neredzam no šīs vienādības, jo visos novados sastopam astotdaļarkliniekus, ceturtdaļarkliniekus, pusarkliniekus u.t.t. Pilnie vīri ir reprezentēti visvairāk Burtniekos, 25 % no kopējā ciematu skaita, tad Skujenē 25 %. Pārējos novados arklinieku procents no šī novada ciematu kopskaita jau ir stipri mazāks un stāv daudz tālāk no minētiem, Raunā, Koknesē, Krimuldā. Stipri maz pilno vīru ir Bērzaunē, Piebalgā, Ērgemē, Alojā, Limbāžos, Liepupē.

Pusenieki diezgan labi reprezentēti visos novados. Visvairāk to ir Valmierā, Burtniekos, Limbāžos, Bērzaunē, Koknesē, Liepupē, Piebalgā, Raunā.

Ceturtdaļnieku ir daudz Bērzaunē, Piebalgā, Cesvainē, Gaujienā un liels procents ir arī Madlienā. Šinī atsevišķo ciematu grupējumā pēc maksātspējām izpaužas tas, ka zemnieku sastāvs pēc maksātspējām nav vienāds, bet raibs.

Arkla platības pūrvietās.

Zinam teoriju, kas arklus cenšas uzskatīt par platības mēru. Zinam arī, ka arklus par platības mēru uzskatīt nevar, jo viņš sevī neslēpj platības pazīmes, bet mēs varam gan prasīt otrādi, kāda platība atbilst šim arklam, jo šiem ciematiem kaut kāda platība jau bija.

Šeit varam rīkoties tikai ar caurmēra skaitļiem, jo tādu ciematu, kur platība vienāda, gandrīz nevaram atrast. Atsevišķos novados arklam ir ļoti dažāda platība. Šinī jautājumā zīmējoties uz visu 17.g.s. sākumu un arī pat 1688.g. revīzijā stāvoklis vēl bija līdzīgs. Attiecībā uz to, kāda pūrvietās ir arklam, varam konstatēt, ka

Rūjienā arkls ir 28 pūrvietas sējumu,

Nītaurē, Allažos 7,4 " " caurmērā uz visu novadu.

Ir 11, 9, 8, 13 pūrvietas sējumu arkla.

Šis rāda to, ka nevaram arklus uzskatīt par platības mēru. Tādas ir sējumu platības, bet lai dabūtu visas attiecīgo ciematu platības, tad vēl pie sējumu platības jāpieskaita puse no sējumu platības (jo pie trijlauku sistēmas viens lauks stāv brīvs) un vēl jāpieskaita ganības, meži un pļavas.

Jemot pusarklu mājas, varam redzēt, ka

Suntažos pusarkla sējumu platība ir 15 pūrvietas

Alojā	"	"	"	"	14,7	"
Gulbenē	"	"	"	"	12,7	"
Nītaurē	"	"	"	"	4,8	"

Tas tā ir ja jēmam arklus, kas ir konstatēti revīzijā. Vēlāk varbūt, jēmot vērā korigētos arklus, platība varēja iznākt vienāda.

Jemot vērā korigējumus, redzam, ka caurmērā uz pusarkla ir:

Suntažos 15,1 pūrvietas sējumu

Nītaurē 5,1 " "

Redzam, ka runāt par arklu kā platības mēru nekā ziņā nevar. Tomēr varbūt taisnība Kārlim XI un literatūrā izteiktam uzskatam, ka par arklu uzskata saimnieku, kas pilda kļaušas muižai ar zirgu visu nedēļu.

To viegli var pierādīt tā, ka sameklējam saimnieku, kas pilda šādas kļaušas ar zirgu visu nedēļu un skatēties, vai arklinieks vai nav. Varam konstatēt, ka ciemati, kas pilda kļaušas ar zirgu visu nedēļu reti ir arklinieki. Tiem pa lielākaļ daļai ir pus-, ceurtdaļarkls, vai arī cits arklus skaits, kas pierāda, ka pēc šīm kļaušām nesprieda par arklu.

Tā izejot un analizējot, kas galu galā arklam bija pamatā, varam konstatēt, ka arklus noteica pēc zemnieku mantas stāvokļa. Šinī ziņā 1638.g. revīzija neatšķiras no iepriekšējām un vēlākām revīzijām. Mūsu agrārā vēsturē vienmēr jāstāpjas ar arkla jēdzienu. Tas izzūd 18.g.s. beigās, kaut gan arkla institūts vēl 19.g.s., mazākais principā, bija saglabājies.

VISPĀRĒJAIS ZEMNIEKU STĀVOKLIS 17.G.S. I PUSĒ.

Izlietojot arklu revīzijas kā materiālu, varam gūt labu ieskatu par to, kā zemnieku saimnieciskais stāvoklis attīstījās revīziju laikmetā. Salīdzināsim datus, ko mums sniedz revīzijas. Tagad vērtējot zemi, mājas, bieži vietā ir vecais jautājums, cik zirgu saimniecība jums ir? Kā šinī ziņā grupējami atsevišķie zemnieku ciemati Vidzemē, pēc revīziju materiāliem dažādos laikos, salīdzinot ar tagadējiem laikiem?

Šādi grupējot ciematus pēc zirgu skaita vienmēr jāpatur prātā, ka zirgs netika ekspluatēts vienīgi zemnieka saimniecībā, ka ar to pildīja kļaušas arī muižā. Ševiški jāievēro šī starpība salīdzinot ar tagadējiem laikiem. Salīdzinot ciematus pēc viņu zirgu skaita ir vēl viena neprecizitāte, ka ne visur zirgs bija vienīgais darba lops. Gar Igaunijas robežu lietoja arī vēršus. Te tad 2 vēršus skaitam par vienu zirgu, jo kur ara ar vienu zirgu, ar vēršiem strādājot jūdzā divus vēršus.

Atcerēsimies, ko konstatējām analizējot šīs revīzijas, ka ziņas, kas minētas par darba lopiem ir:

1. visdrošākās un
2. tās ir diezgan drošas, jo dati par zirgu skaitu bija zināmi ne tikai muižai, bet arī kaimiņam, ka tāpēc neko nevarēja noslēpt.

<u>1624.g. revīzijā.</u>	Zirgu skaits.	Ciematu skaits.	Ciemati % no kopsummas.
0		392	16,8
1		1108	47,6
2		781	33,5
3		47	2,1
4		3	
Kopā		2331	100,0 %
<u>1630.g. revīzijā.</u>	0	624	23,8
	1	1525	26,7
	2	492	18,3
	3	28	1,2
	4	3	
	5	1	
	6	1	
Kopā		2692	100,0 %
<u>1638.g. revīzijā.</u>	0	770	11,8
	1	2787	42,7
	2	2356	36,3
	3	456	7,0
	4	118	1,8
	5	11	0,4
	6	10	
	7	4	
Kopā		6514	100,0 %

Dati par 1624.g. revīziju attiecas uz Vidzemes jūrmalu līdz Nītaurei. 1630.g. revīzijā salīdzinot ar 1624.g. revīzijas novadiem atšķirības ir šādas:

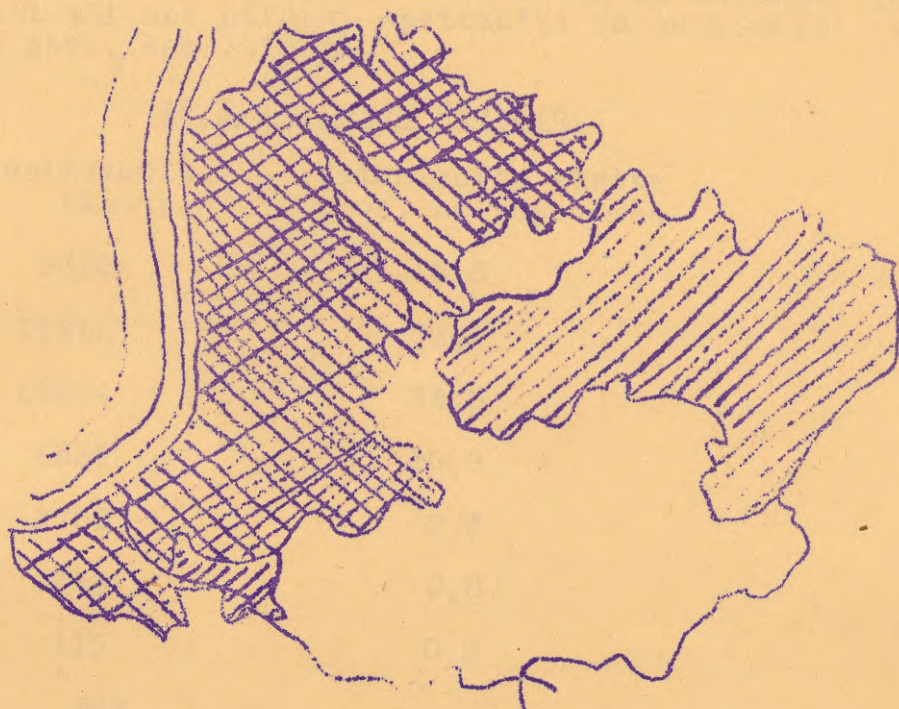
1. 1624.g. revīzijā nav, bet 1630.g. revīzijā nāk klāt Ikšķile, Salaspils, Rauna, Gaujiena, Gulbene, Alūks-

sne, Trikāta.

2. 1624.g. revīzijā ir, bet 1630.g. revīzijā nav: Burtņieki, Valmiera, Mujāni.

Tā tad skaitļiem, ko tikko attējojām, teritorijas ir dažādas. Ja varētu pieņemt, ka visos novados struktūra ir vienāda, tad būtu salīdzināmi procentu skaitļi, bet ne absolūtie skaitļi. Kā jārikojas, lai dabūtu salīdzināmus absolūtos skaitļus? Ja dabūtu salīdzināmus absolūtos skaitļus, tad relatīvie skaitļi jau būtu daudz drošāki salīdzināmi.

 1624.g. rev. 1630.g. rev.

Šī karte rāda, kur notika 1624.g. un 1630.g. revīzijas. Ņemot vērā to, ka 1638.g. revīzija notika visā Vidzemē, varam ņemt teritoriju, kurā notika visas trīs revīzijas un salīdzināt. Tad dabūsim šādus datus:

Zirgu skaits ciematā.	1624.g. revīzija.		1630.g. revīzija.		1638.g. revīzija.	
	Ciematu sk.	%	Ciematu sk.	%	Ciematu sk.	%
0	331	18,5	412	21,6	376	15,2
1	857	48	1097	58	994	40
2	564	31,5	363	19,1	900	36,3
3	33	2	21	1,3	180	8,5
4	3		3		26	
5	-		1		3	
6	-		1		1	
Kopā	1788	100	1898	100	2480	100

Absolūtos skaitļos zirgu skaits ir palielinājies un salīdzinot arī

procentuālos skaitļus 1624.g. ar 1638.g. ir konstatējama stāvokļa uzlabošanās, jo bezzirgu saimniecību relatīvais daudzums samazinājies, bet divzirgu un vairākzirgu saimniecību procentuālais samērs palielinājies. Salīdzinot 1624.g. ar 1630.g. redzam, ka stāvoklis apmēram vienāds.

Pēc šīs tabeles redzam, ka valdošais saimniecību tips arī iestājoties mierīgākiem laikiem ir vienzirgu saimniecības. Saprotais, ka saimniecības, kur bija viens zirgs, nevarēja visu nedēļu pildīt klausas muižai, jo tad nebija palicis zirga pašiem un nevarēja apsaimniekot savu saimniecību un tādi zemnieki ar vienu zirgu nevarēja būt pilni vīri. No šīs tabeles redzam, ka pilni vīri nav izplatītākais tips, bet ir mazākumā. Jāuzsver, ka tagad vienzirgu saimniecības ir citādākas.

Kā tagad Vidzemē saimniecības grupējas šinī ziņā? Salīdzināšanas dēļ jēmsim 1929.g., kad bija lauksaimniecības skaitīšana, jo 1935.g. skaitīšanas dati vēl nav pilnīgi apstrādāti un publicēti. Teritorija ir apmēram tā pati, kas 1638.g.

1929.g. visā Vidzemē.

zirgi.	saimniecību skaits.	saimniecību skaits proc. no kopsummas.
0	9328	15,6
1	21612	36,0
2	20084	33,5
3	6535	10,9
4	1708	2,9
5	493	0,8
6	115	0,2
7	26)	0,1
8	44)	
K o p ā	59.955	100,0

Šinīs datos nav ieskaitītas sīksaimniecības, kas mazākas par 1 ha. Ir ieskaitītas bez lauksaimniecībām pilsētu saimniecības, kas lielākas par 1 ha.

Katram salīdzinājumam ir jāprasa mērķis.

Te tāds mērķis ir vispārējs, vai zemnieku stāvoklis uzlabojies vai pasliktinājies? Kas attiecas uz šo datu salīdzināmību ar 1638.g. datiem, jāsaka, ka te nāk klāt ārkārtīgi daudz jaunu faktu. Jau absolūtos skaitļos ir tik liela difference, ka tā vien jau norāda uz ārkārtīgām pārmaiņām. Apmēram tas pats bija attiecībā uz iedzīvotāju skaitu. Ka tādā veidā mēs nevaram salīdzināt šos skaitļus, tas redzams no nākošā piemēra.

1638.g. revīzija dod iespēju aprēķināt relatīvos sējumus, proti, kādas kultūras bija izsakot procentēs, jo absolūtie dati nav ticami.

Zemnieku saimniecībās sēja:

rudzus	-	28 %	no sējumu kopplatības.
auzes	-	11,5	" "
kviešus	-	0,6	" "
linus	-	2,3	" "
papuave	-	33,7	" "

Muižu saimniecības sēja:

rudzus	-	32,2	%	no sējumu kopplatības.
miežus	-	28,8	"	"
auzas	-	5,0	"	"
kviešus	-	0,2	"	"
linus	-	-	"	"
papuve	-	33,0	"	"

1879.g.

<u>Zemnieku sējumi.</u>				<u>Muižu sējumi.</u>	
rudzi	-	21,1	% no sēj. kopplat.	20	%
mieži	-	16,0	"	15,4	"
auzas	-	15,1	"	14,0	"
kvieši	-	?	"	?	"
lini	-	14,6	"	7,1	"
kartupeļi	-	4,8	"	6,2	"
papuve	-	28,4	"	37,3	"
<hr/>				<hr/>	
k o p ā 100,0 %				100,0 %	

1929.g.

<u>Vecsaimnieku sējumi.</u>			<u>Jaunsaimnieku sējumi,</u> kam iedalītas bij. muižu zemes.		
rudzi	-	9,14 %	9,51	%	no sēj. kopplat.
mieži	-	8,94 "	10,49	"	"
auzas	-	17,95 "	19,72	"	"
kvieši	-	2,44 "	2,98	"	"
lini	-	2,75 "	2,87	"	"
kartupeļi	-	3,86 "	5,15	"	"
zālāji	-	29,51 "	25,11	"	"
papuve	-	19,58 "	17,43	"	"
<hr/>					
K o p ā 94,17 %			93,32 %		

Dažas sīkākas kultūras šeit nav ieskaitītas, tāpēc kopā neiznāk 100%. No šiem datiem redzam vienu no radikālākām pārmaiņām, kas veļauj salīdzināt zirgu skaitu:

- 1) kartupeļu kultūras nāca klāt,
- 2) zālāju kultūras arī jauns faktors, sastāda ievērojamu daļu. Zālāji kā jauns faktors ir tas, kas izdarīja revolūciju lauksaimniecībā salīdzinot ar 17.g.s. Zālāju kultūra arī norāda, ka smaguma punkts vairs nav laukkopība, bet pārvietojas uz lopkopību, ko redzam no aramzemes procentuālās izmantošanas.
- 3) papuve arvien vairāk pazūd, jo tagad ir daudz labāki papēmieni, kā atpūtināt zemi un kā to labāk izmantot.

Tāpēc arī šie dati par zirgu skaitu mums neatļauj spriest par zemkopības kultūru un zemnieku labklājību. Arī dzimtbūšana ir liels šķērslis šādam salīdzinājumam.

D Z I M T B Ū Š A N A 17. G. S. I P U S Ē V I D Z E M Ē,K U R Z E M Ē U N P A D A Ļ A I L A T G A L Ē.

Ja runājam par dzimtbūšanu, tad jāseka, ka šis vārds pats par sevi jau ir tāds, kas var slēpt sevī ārkārtīgi dažādu saturu. Dzimtbūšanas socioloģija ir tāda, ka nav tādu pazīmju, kas raksturotu to vienos laukos, nedz tiesiskā laukā, nedz saimnieciskā laukā. Starp to, kas par dzimtbūšanu tika deklarēts un īstenību, ir ārkārtīgi liela starpība. Ja dzimtbūšana ir tikai, piemēram, simboliskas nodevas, kād mantiniekam pāriet mantojums, vai arī kāzu gadījumos, vai citā kādā gadījumā; ir liela starpība ar tādu dzimtbūšanu, kas tuva verdzībai, kur zemnieki ir lieta, ko var pirkt un pārdot. Šāda plaša stāvokļu gamma tiek atzīmēta par dzimtbūšanu.

Jau redzējām, ka 16.g.s. dzimtbūšana Vidzemē, literatūrā, tiek pārspīlēta. Zemnieku pirkumi bija pārprasti. Tur bija tiesu aktis, kas tika pārprastas, zem kurām slēpjas tas, ka viens kungs cedēja kāda zemnieka nodevas otram kungam.

Dzimtbūšanas vēsturē ir vērojama viena interesanta parādība, ka liekas, gandrīz paralēli ar muižniecības nostiprināšanos, nostiprinājās dzimtbūšana, ka viņa kļūst smagāka. No faktiem par vācu laikiem redzam, ka muižnieku centieni Livonijas konfederācijā izgāja uz to, lai muižnieku vara pieaugtu. Pretī muižniekiem, mazākais ordeņa valstī, nosajās ordeņa centieni realizēt Livonijā vienotās valsts domu. Iekšējās cīņas to tomēr neatļāva. Vienotās valsts vietā izauga kārtu valsts, Bruņinieki līdzās ar bīskapa vasāļiem nostājās pretī ordenim un nepieļāva realizēt tos mērķus, ko prasīja toreizējais starptautiskais politiskais stāvoklis. Vasāļi nostājās naidīgi pret bīskapu kā zemes kungu, kas darbojās plašākiem mērķiem, ne tikai kā Māras zemes administrators.

Kārtu landtags izpauda šo noskaņojumu. Ordenim neizdevās radīt vienotu valsti, radās vasāļu korporācijas. Harijas un Vīrijas bruņniecības tiesības, kas bija izaugušas zem Dānijas virskunga; bija bīstams incidents.

1397.g. virsmestra Konrada von J u n g i n g e n a laikā Harijas un Vīrijas bruņniecība ieguva žēlastības tiesības:

m a n t o š a n a s t i e s ī b a s, ka turpmāk lēpus varēja mantot vīrieši, sievietes un arī radinieki līdz 5. pakāpei.

Pēc šī ideāla centās arī bīskapa vasāļi un radās velela rinda žēlastības grāmetu. Populārākā no tām bija

1457.g. Silvestra žēlastības grāmata ģīga bīskāpijā.

Ar to bīskapa vasāļi bija panākuši labāku stāvokli kā ordeņa valstī vasāļiem. Ar to arī ordeņa valstī šī kārtība bija iedragāta. Lēni nesajēma viena persona, bet vesela grupa. Tas sagrozīja lēņu kārtību: lai lēni pēc lēņu kunga nāves kristu lēņu kunga rokās tā, ka paplašināja vasāļu tiesības pārdot un iekārtēt lēni. Pie stingras lēņu kārtības tas būtu pēc aplēnotā nāves jāpiedāvā kungam.

Paralēli tam pieauga vasāļu vara par zemniekiem. Vācu kolonizācija Latvijā nebija nekas cits, kā tas, ka Latvijā radās plāna vācu virskārta - garīdznieki, dižciltīgie (kaut gan īstenībā tādi nebija, sk. iepr.), kam pretī stādama latviešu, lībiešu, igeņu u.c. zemnieku masas. Kolonizācijas sākumā nedz zemnieku īpašumu tiesības, nedz citas zemnieku tiesības netika ierobežotas un tās neskāra. Zemnieku vienīgais pienākums sākumā bija: zemniekiem bija jādod desmitā tieša, kunga tiesa un jāpilda dažas klauses. Šie pienākumi sākumā bija noteikti ar publiski tiesisku raksturu (militāras dabas). Tiesas vara atrādās zemes kungu rokās. Arī šī tiesas vara pamazām pāriet vasāļu rokās. Šis apstāklis ir svarīgs dzimtbūšanas nostiprināšanās gaitā.

Tiesas vara pārgāja vasaļu rokās vispirms Harijā un Virijā ar -richa privilēģijām (Dānijas karaļa). Tad bīskapa un ordeņa valstī arī notika tāpat.

Zinām jau, ka nāca ekonomiskie apstākļi, kas padarīja padarīja izdevīgu muižu saimniecību. 16.g.s. izveidojās novadu būšana, ka zemnieki nedrīkstēja atstāt novadu bez kunga ziņas. Redzējām jau arī bōgļu izdošanas līgumus un pilsētu lomu šinī lietā, kurus var pakļaut zem viena virerakta "pilsētas gaiss dara brīvu."

Vācu laikos šī valsts formas attīstība iet uz feodālo p a r t i k u l a r i s m u, uz centrālas varas vājināšanu, vasaļu varas pastiprināšanu. Pēc Livonijas sairšanas radās viena centrālā valsts vara. Ziniet jau arī domstarpības, kas šai valsts varai radās ar muižniekiem, kas centās pēc savas varas nostiprināšanas.

1582.g. konstitūcijā Stefans Batorijs zemes pārvaldes priekšgalā nostādīja administratoru, kam nodeva pārvaldi. Vidzemi sadalīja trijos apriņķos:

Cēsu,
Tērbatas un
Pērnavas.

Muižnieku politiskā loma šinī administratīvā sistēmā varēja izpausties tikai tādā virzienā, ka muižnieki varēja piedalīties katrā apriņķī esošos landtagos. Landtagos piedalījās apriņķu delegāti un pilsētu pārstāvji. Šos landtagus sauca karalis. Tiesu lietas un zemes kunga vara nokļuva vasaļu rokās. Arī kriminālās lietās vasaļiem bija tiesība tiesāt zemniekus

pie rokas un pie kakla.

Poļu laikos šinī ziņā stāvoklis vēlāk mainas, rodas valsts tiesas. Pirmā tiesu instānce bija stārostejās, kuru bija piecas:

Rīgas, Cēsu, Tērbatas, Pērnavas un Daugavpils.

Šīs tiesas sastāvēja no tiesneša, 6 piesēdētājiem un rakstvežiem. Tās aptvēra visas lietas, izņemot tās, kas bija pretrunā ar muižnieku privilēģijām. Tas protams, bija neskaidrs jēdziens, kas nedabuja izpausties dažādos konfliktos, jo poļu laiks bija īss.

Paraleli tam, notika ievērojamas pārmaiņas muižu saimniecībās. Daudzas muižas nonāca poļu un leišu rokās. Vāci tika atspiesti ievērojamī atpakaļ. Pret to no vācu muižnieku puses pastiprinājās iebildumi un Kārļa IX iebrukuma likā šī opozīcija izpaudās diezgan reāli un konkrēti, proti, kā dumpis. Negribu teikt, ka zviedru iebrukums notika šīs opozīcijas dēļ. Sava loma tai tomēr bija. Galvenais bija pasaules politikas faktori, kuru rezultātā zviedri nostiprinājās šaipus Baltijas jūras vispirms Igaunijā, tad Vidzemē.

Viens no pirmiem zviedru valdības darbiem bija agrārā reforma, ko izdarīja Gustavs Adolfs, kā rezultātā trešdaļa no Vidzemes nonāca zviedru muižnieku rokās. Jāatgādina šie attīstības gājieni, lai kļūtu saprotami dzimtbūšanas attīstības Vidzemē iepriekšējie vilcieni, atšķirībā no Kurzemes. Sākums šai attīstībai bija kopējs, bet pēc Livonijas konfederācijas sabrukuma šī attīstība jēme citu virzienu.

Jau esam kavējušies pie reformām, kas Vidzemē tika izdarītas fiskālos, aizsardzības un administratīvos nolūkos. Tagad īsumā raksturosim vēl citas reformas, ko zviedri izdarīja Vidzemē ģenerālgubernatora Šites laikos.

Tiesu reformas Vidzemē Zviedru laikos.

Šīs reformas nebija tādas, kas veicināja muižnieku varas pieaugumu un līdz ar to atgādināšu to, ko konstatējām par dzimtbūšanu un muiž-

nieku vērū, ka varam secināt, ka šinī laikā dzimtbūšana Vidzemē izpaudās mīkstākā formā. To varam arī sagaidīt, ka muižnieku vara ar šīm reformām netika stiprināta.

Zviedrija pasaules politikā bija vienota monarhija un tādēļ zviedrijas valdībai bija pretīgs gars, kas bija Vidzemē un ko apzīmēja ar vārdu partikularisms. Šites pārvaldīšanai bija nodota Ingrija un Heksbolma, (dienvidaustrumu Somija un Igaunijas austrumu daļa) izņemot Igauniju, un Vidzeme; kas bija apvienotas vienā apgabalā. Šite bija ievērojams valets vīrs un arī Gustava Adolfa audzinātājs. Šite izdarīja arklu revīzijas Vidzemē, izņemot 1638.g. revīziju. Līdzīgi kā Vidzemē arklu revīzijas izdarīja arī citos apgabalos, bet bez šīm reformām ievērojamas un pieminamas ir tiesu reformas, kas tika izdarītas Šites laikā.

Bija paredzēts ierīkot atsevišķu zemes tiesu katrā pils novadā. Pils novadi bija mazi un trūka vajadzīgo tiesnešu un šādas mazas apkārtnes nevarēja tiesu uzturēt un no tā nekas neiznāca. Apvienoja vairākus pils novadus un nodibināja 5 zemes tiesas:

Hīgas,
Cesu,
Tūrbatas,
Pērnavas un
Kokneses.

Apkārtējie pils novadi bija apvienoti šinos tiesu ~~maximāx~~ iecirkņos. Uksenšerna muižās bija atsevišķs iecirknis. Kanclers bija licis nodibināt šādu tiesu, kas sprieda pēc Zviedrijas likumiem.

Šites nodibinātās zemes tiesās bija paredzēts tiesnesis un 4 līdz 5 piesēdētāji, tomēr bija jāatduras uz sagatavotu juristu trūkumu un tiesu sastāvu izveidoja ar tiesnesi un 2 piesēdētājiem un sekretāriem. Tiesneši bija no juristu aprindām, piesēdētāji no muižnieku un nemuižnieku, jeb kā instrukcijā teikts "adel" un "unadel". Tiesnesi iecēla ģenerālgubernators, piesēdētājus iecēla ģenerālgubernators vai gubernators (gubernatori bija atsevišķi, sīkāku administratīvo sadalījumu pārvaldnieki).

Pirmajos gados tiesu uzturēja no sodu naudām, bet jau 1631.g. tiesnešus algoja no budžeta. Tiesnešu algas bija 400 zviedru dalderu, bet piesēdētājiem 200 zv. dalderu. Zemes tiesnešiem bija jāpieturas pēc Zviedrijas tiesībām, veselā saprāta un parašām. Šo tiesu kompetencei piekrita civilās un kriminālās lietas. Salīdzinot ar vācu laikiem, tas nozīmēja ievērojamu muižnieku tiesību sašaurināšanu. Viņu jurisdikcija norobežojās uz līmeņa, kāds bija Zviedrijā:

1. Muižniekiem bija tiesība lietot mājas pārnācības tiesības par zemnieku sīkākiem pārkāpumiem gadījumos, bet šīs mājas pārnācības tiesības bija jālieto ar kristīgu mērenību.
2. Smagu noziegumu gadījumos varēja apcietināt līdz zemes tiesas sesijai, kuras notika 2 reiz gadā.
3. Muižnieku kakla un roku tiesas neeksistēja.

Jaunās zemes tiesas bija pirmā instance zemnieku savstarpējām sūdzībām. Muižnieku savstarpējām sūdzībām pirmā instance bija jaunodibinātā galma tiesa. Zemnieku tiesībai sūdzēt muižniekus pirmā instance bija galma tiesa. Muižniekiem sūdzēt zemniekus pirmā instance bija zemes tiesa. Dzimtbūšana bija iluzoriska, jo zemnieki nāca un gāja kā Jurgos, no muižas uz muižu. Jaunie tiesu noteikumi šinī ziņā izdarīja reformu, ka atpriešīt aizbūgušo zemnieku nevarēja citādi, kā griežoties pie zemes tiesas.

Tiesu spriedumi, kas skāra dzīvību vai godu, bija jāapstiprina galma tiesai. Spriedums ar sodu līdz 50 dalderiem bija galīgs, bet ja pārsniedza šo summu, tad bija tiesība apelēt. Apelācijas instance civillietās bija pils tiesa. Pils tiesa bija izaugusi no kara tiesas.

Pils tiesa bija viena pa visu Vidzemi un tai notika 2 reiz gadā sesijas, pie kam katrā apriņķī atsevišķi. Pils tiesa apbraukāja visus

apriņķus un uz vietām sprieda tiesu. Pils tiesa bija domāta kā kontroles iestāde zemes tiesām un kā augstākā tiesa, un zināmos gadījumos kā pirmā instance.

Galma tiesa bija visaugstākā instance ar sēdekli Tērbatā un tai bija padotas visas zemes, kas atradās ģenerālgubernatora pārziņā. Tomēr neizdevās uzturēt kompetences, kādas sākumā šai tiesai bija domātas. Rīgas, Tērbatas un Tallinas pilsētām izdevās izkaulēt tiesību griezties pie galma tiesas Stokholma, kā pie augstākās apelācijas iestādes.

Zemes tiesu administratīvie uzdevumi.

Nepilnīgi runājot par šo tiesu iekārtu, zemes tiesa sevišķi interesanta tādā ziņā, ka šai tiesai formai nebija jurisdikcijas nolūku. Zemes tiesām bija uzticēti pārvaldes jautājumi pēc Zviedrijas parauga. Svarīgākā bija uzraudzība par ceļiem, tiltiem, šķūtiņiem, baznīcu atjaunošanu. Bija jāuzrauga tirgzniecība uz laukiem, noliedzot un sodot uzpirkšanu. Tas bija mēģinājums ievadīt Vidzemē priekšdarbus organizācijai, kāda bija Zviedrijā. Šis nolūks ir pasvītrots literatūrā, par ko literatūrā valda vienprātība, ka tas bija radīt Vidzemē šādu pašvaldību organizāciju, grupējot vispirms ap zemes tiesu, kas atjēma viduslaiku Vidzemes korporācijām svarīgākās funkcijas. Tomēr to neizdevās izvest, jo:

1. 1634.g. ģenerālgubernatoru citi atsaucā, jo Zviedrijā pēc Gustava Adolfa nāves uz troņa nāca Kristīne. Kristīnes nepilngadības laikā valetī pārvaldīja muižnieku kolēģija. Šīs vietā nāca ģenerālgubernators Benkts Uksensērnis, kas bija naidīgi noskaņots šiem, un kas nevarēja neredzēt arī vējus, kas sāka pūst pašā Zviedrijā. Muižniecība tur guva ievērojamus panākumus un nebija nekāda politiska gudrība iet vēl citus ceļus Vidzemē. 1638.g. arklu revīzijai Uksensērnis, kā zināms, prasīja īpašu pilnvaras rakstu, kas aizsargāja viņu no iebildumiem kā iekš tā ārzemēs.
2. Nāca fakts, kas kavēja reformas izvest līdz galam, ka Vidzemes muižniecība sāka kopot spēkus un organizēties cīņai par kārtas tiesībām.

Vidzemes muižnieki lūdz apstiprināt privilēģijas un izstrādāja zemes tiesību kodeksu pēc Harijas un Virijas parauga 1634.g.

Vidzemes muižniecības tiesību un tiesu iekārtas un pārvaldes tālākā attīstība Vidzemē.

1634.g. Vidzemes muižniecība ieguva tiesību ievēlēt savus pārstāvjus, zemes maršalu un sekretāru. 1643.g. landtaga recess: katrs apriņķis izrauga vienu kandidātu no muižniecības, zemes amaties un ģenerālgubernators no šiem kandidātiem izrauga landmarsalu un izpildkomiteju, kam jāpiedalās lietās, kas tika apspriestas tēvijas labā. 1643.g. bruņniecība panāca tiesību nodibināt zemes padomi, kur ietilpst 6 locekļi, pa 2 no apriņķa, viens zviedris un viens vidzemnieks. Šos landratus ievēlēja muižnieki un apstiprināja ģenerālgubernators. Šiem landrātiem nebūt nebija tiesas kooptācijas tiesību, jo tās bija tikai galma tiesai, bet landrātiem vajadzēja palīdzēt ģenerālgubernatoram zemes pārvaldīšanā un uzraudzīt jātnieku dienestu, piejemt sūdzības un celt priekšā landtagam. Muižnieki ieguvisi šādu pārstāvību, centās panākt privilēģiju apstiprināšanu. 1643.g. griezās pie zviedru valdības, bet tā deklarēja gan, ka principā piešķirtu privilēģijas, bet laika trūkuma dēļ tas ir atliekams.

1648.g. apstiprināja Vidzemes bruņinieku tiesības ar klauzulu "mums valsts suverenitātei un tiesībām nekaitējot." Šīs tiesības apstiprināja Kārlis X 1658.g., Hedvigas Eleonoras laikā 1660.g. un arī Kārlis XI 1688.g. Šie apstiprinājumi saturēja to pašu klauzulu. Tas bija panākums salīdzinot ar to, ko muižnieki bija zaudējuši šīs reformas. Līdzdalību zemes pārvaldē muižnieki neieguva, tā

joprojām palike generālgubernatora rokās.

Generālgubernatoram bija pakļauts izglītības jautājums, skolu lietas, tiesu lietas, kas nozīmē, ka viņš pats nekad spriedumos nepiedalījās, bet tiesas bija viņa uzraudzībā, lai pildītu savus pienākumus. Generālgubernatora pienākums gadījumos, kad radās domstarpības starp muižniekiem, namniekiem un zemniekiem, uzstāties kā starpniekam un novērst šīs nesaskaņas. Viņam palīdzēja gubernatori, viens Rīgā un otrs Rēvelē, kas tagad bija pakļauti arī generālgubernatora kooptacijai. Viņa kancelejā bija 2 sekretāri, viens grāmatvedis un viens kasieris. Tā tad zemes pārvaldes organizācija bija maza personāla ziņā.

Atsevišķos apriņķos bija administratori, apriņķu priekšnieki, kam bija jāizpilda gubernatoru rīkojumi un bija izpildu organi tiesām.

Generālgubernators parasti uzturējās Rīgā no kurienes viņš vadīja visu zemes pārvaldi. Tāda bija pārvaldes organizācija. Muižniekiem nebija līdzrunāšanas šinī pārvaldē, un arī šinī ziņā dzimtbūšana muižnieku attiecības pret zemniekiem kārtoja tā, ka muižnieki neguva noteicēju vārdu, tas bija joprojām generālgubernatora rokās. Kooptācija šinī ziņā un muižnieku tiesības pret zemniekiem bija neskaidra lieta, trūka likuma nosacījuma un saprotams, ka radās vajadzība pēc zemes tiesībām. Šīs attiecības un citi jautājumi būtu nokārtojami. Šinī virzienā jau bija darīts tas, ka Akselis Uksenserns bija aicinājis Engelbrechtu

M e n g d e n u,

kas strādāja pie šāda zemes tiesību projekta no 1640 - 1642.g., kuru neapstiprināja, kā savā laikā neapstiprināja Hilhena projektu. Kā galvenais avots Mengdena zemes tiesu projektam noderēja 1599.g. Hilhena projekts un 15. un 16.g.g.s. procesa likumi par bēgļu izdošanu.

Šī kodifikācijas mēģinājuma, kas sastāvēja no 5 grāmatām, pirmās grāmatas 5. nodaļā 19. pants noteica dzimtlaužu stāvokli. Zemnieku agrārās lietas noteica 2. grām. 21. nod., kas kārto zemnieku tiesības uz zemi, kas šinī kodifikācijas mēģinājumā konstruētas pēc romiešu tiesību parauga kā noma un emfiteze. Tikai 1671.g. Vidzeme dabū pirmo dzimtbūšanas kodeku. Ar to sakas jauns posms Vidzemes zemnieku tiesiskā un saimnieciskā stāvoklī, pie kā kavēsimies runājot par 17. g.s. II pusi. Tāda ir īsumā attīstības gaita šinī ziņā Vidzemē. Gadu simteņa pirmās puses vidū notika kari, kas attīstību kavēja un ievirzīja citās slīdēs. 17.g.s. I pusē Vidzemes zemnieku stāvoklis tiesiskā ziņā bija:

1. neskaidrs,
2. to nevarēja uzskatīt par tādu, kur izpaustos dzimtbūšana smagā veidā.

Turpretī Kurzemē un Piltenē bija cita attīstības gaita. Par šo attīstību tagad parunāsim, lai rādītu, kā šis jautājums kārtojās tur.

D z i m t b ū š a n a s a t t ī s t ī b a K u r z e m ē.

Jau stāstījām, ka pēc Livonijas konfederācijas sabrukšanas Kurzemē nodibinājās hercogiste, kurai sākumā robežas nebija precīzi noteiktas un šai Kurzemes hercogistē neietilpa lieli tagadējās Kurzemes apgabali, agrākā Kurzemes bīskapija Piltenē. Sākot ar 1561.g. tā bija pakļauta hercogam Magnusam un 1583.g. Piltenē nonāca zem poļu virskundzības. Savienot šo Piltenes apgabalu ar Kurzemi, tas bija vairāku hercogu ideāls.

Tāpat Grobiņas apgabals bija iekļāts Prūsijai. 1609.g. hercogs Vilhelms precoties ar Brandenburgas princesi Sofiju to saņēma purā un apvienoja ar pārējo Kurzemi.

Kurzemes attiecības ar Poliju noteica padošanās līgums (pacta subjectionis) ar ko Gothards Ketlers 1565.g. Viļņā pakļāvās Sigismundam. Tas nokārtoja vispārējos vilcienos attiecības starp hercogu

un Sigismundu. Paraugš tam jau bija Prūsijas hercogs, kas kopš 1625.g. atradās līdzīgās attiecībās pret Poliju. Tik nenoteiktā veidā formulētas lēņu attiecības ar Poliju radīja Polijai vienmēr iespēju iejaukties strīdū, kas radās starp hercogu un muižniekiem. Šāda poļu iejaukšanās vājināja poļu varu.

Muižniekiem pret jauno hercogu bija tādas attiecības, ka viņi bija pavalstnieki. 1561.g. muižnieki centās pēc tālejošām tiesībām. Viņu prasības bija formulētas Zigismunda Augusta privilēģijā, kur prasīja brīvību un visu, kas vien būtu iegūts un lietots iepriekšējā laikā. Šīs privilēģijas esamību, kā jau redzējam, pamatoti apstrīd. Fakts tomēr ir, ka šīs privilēģijas arī kā projekts, ietekmēja attiecības tādā veidā, ka Gothards Kellers 1570.g. ar Gotharda privilēģiju apstiprināja daļu Zigismunda Augusta privilēģijas punktu.

Šī 1570.g. Gotharda privilēģija bija bāze Kurzemes muižniecības tiesībām. Galvenais saturs, kas mūs interesē; muižas (agrākās lēņu muižas) nodeva muižnieku valdīšanā un praktiski neierobežotas mantošanas tiesības. Mantošanas tiesības bija arī sievietēm un sāņu līnijās.

Tālāk jāpieņem, ka muižnieki ieguva kriminālās un civilās jurisdikcijas tiesības par zemniekiem, kas atradās viņu muižās. Tāpat viņiem bija medīšanas, mežu izmantošanas un sevītutu tiesības, tāpat tiesības krogēt alu, pārdot nemaksājot muitu un akcīzi. Bez tam "lai muižnieki turpmāk netiktu apspiesti no ieredņiem ar viltu vai ar varu un viņi netraucētu muižnieku brīvības, muižnieki atsvabinami no jebkādam nodevām un muitas." Vienīgais izņēmums bija vispārīgā kontribucija un nodevas republikas vajadzībām. Šai kontribūcijai muižnieku landtagā bija dota piekrisana.

Svarīgākās muižnieku tiesības bija apelācijas tiesības pie Polijas karaļa. Ar šo privilēģiju muižnieki bija kļuvuši par "brīvu kārtu." Šie vārdi ir no pašas privilēģijas. Kurzemes hercogs apsoliņās privilēģijas muižām sargāt un uzturēt.

Hercoga darbību pirmajos gados muižnieku sapulces (landtagi) maz ierobežoja. Šinī landtagā piedalījās arī Hercogs ar saviem padomdevējiem. Šinī landtagā apsprieda visas lietas, kas attiecās kā uz hercogu tā uz muižniekiem. Līdz 1617.g. landtaga sasaukšanas kompetence bija hercoga ziņā. Hercoga ziņā bija likumdošanas tiesības funkcijas, ciktāl tās neietilpa muižnieku tiesībās un privilēģijās.

Saprotams, ka nodibinot šo jauno pussuverēno valsti tai bija daudz uzdevumu tiesu lietu kārtošānā, pārvaldes organizēšanā un baznīcu lietu kārtošānā. Visas lietas bija sajukušas, neskaidras, jo pēc Livonijas konfederācijas sabrukšanas tās bija noteiktas vispārējos vilcienos, bet tiesību jautājumi bija neskaidri kur slēpās konfliktu dīgļi. Japrotams, ka drīz radās doma, ka jāsestāda zemes tiesības lai nokārtotu neskaidros jautājumus, bet šo tiesību sastādīšana novilcinājās no gada uz gadu. Tas smagi atbalsojās jaunā hercogijā.

No politiskās vēstures zinām, ka radās konflikti starp muižniekiem un hercogu. Fridriha un Vilhelma kopēja valdīšanas laiks ir bagāts ar šādiem konfliktiem. Muižnieki negribēja dot hercogam līdzrunāšanas tiesības zemes pārvaldē. Faktiski redzam to pašu Kurzemē, kas piedzīvots arī citās Eiropas valstīs, cīņu starp muižniekiem un valdību. Kad muižnieku opozīcijas vadītāju Noldi nogalināja 1615.g. muižnieku sašutums sasniegta augstāko pakāpi.

Kurzemē ieradās poļu komisija, kas bija pilnvarota izmeklēt lietu. Vilhelms atstāja Kurzemi. Vilhelmu izsludināja par tādu, kam nebija tiesību būt par hercogu. Fridrihu no labas žēlastības atstāja viņa amatā. Poļi arī Fridrihu atstāja amatā tikai tādēļ, lai tiši nedzītu zviedru epkampienos, jo viņš arī neizpatizēja poļu politikai. Fridrihs apprecējās un viņam nebija bērnu, un tāpēc hercoga postenim tā kā tā vajadzēja monākt poļu rokas.

1617.g. Kurzemē ieradās jauna komisija, kurai uzdeva nokārtot Kurzemes lietas un izmeklēt Kurzemes muižnieku sūdzību. Šī komisija

izstrādāja jaunās hercogistes satversmi un Kurzemes statutus (jaunās Kurzemes zemes tiesības), kuru trūkums bija sāpīgi sajūtams. Kādas bija šīs Kurzemes zemes tiesības un kā šīs tiesības nokārtoja zemnieku stāvokli? Iekams kavēsies pie 1617. g. statutu iztirzāšanas, jāiepazīstas ar dokumentu, kas šim statutam noderēja par paraugu. Tas ir 1611. g. Piltenes statuti.

1611. g. Piltenes statuti.

Šos statutus ir izstrādājis kāds muižnieks un apstiprinājis Žigismunds III, Polijas karalis un Polijas saeims. Piltenes statutu II daļā ir noteikumi par dzimtlaudīm. 19. pantos kārto attiecības dzimtlaužu pret muižniekiem. Piltenes statuti bija spēkā 200 gadus, līdz 1817. g. Piltenes statuti runājot par zemniekiem lieto jēdzienus:

1. Leibeigene un
2. Erbbauer.

Pirmos muižnieki valda ar īpašuma tiesībām un otrs ar mantošanas tiesībām. Piltenes statutos ir arī normas par bēgļu izdošanu. Šeit prasība par bēgļu izdošanu noilgst 30 gados.

Šinīs statutos ir nosacījumi, ka dzimtkunga vara ir ierobežota tādā veidā, ka viņam var atņemt tiesības par zemnieku tad, ja viņš lieto varu necilvēcīgā kārtā, vai sērgu laikā laikā nedod zemniekam uzтуру. Attiecība uz tiesas varu, jāsaka, ka muižnieki varēja zemniekus sodīt ar nāvi tikai uz tiesas sprieduma pamatā. Tiesas (muižnieku patrimonāla) lēmumi nebija pārsūdzami.

Šie statuti kārtoja arī dzimtlaužu ģimenes dzīvi, nosakot vecāku varu un laulības tiesības.

Jāpiemin Piltenes statuta noteikums, ka bez kunga atļaujas zemnieki nedrīkstēja mācīt bērnus skolās nedz kādā amatā. Šie statuti noderēja kā pamats Kurzemes statutiem.

1617. g. Kurzemes statuti.

Ja mūs interesē tieši dzimtbūšanas nostiprināšanās Kurzemē, tad jāsaka, ka šis dokuments "Kurzemes statuti" pašķīra ceļu, mazākais teoretiski dūdz smagāka dzimtbūšanas formai Kurzemē. Kurzemes muižnieki panāca to, pēc kā Vidzemes muižnieki centās velti. Kurzemē bija panākumi muižnieku centieniem, jo tās bija "mājas darīšanas".

Jāsaka, ka tas, ko panāca ar Kurzemes statutiem, nebija pamatots iepriekšējās tradīcijās. Varam teikt, ka zemnieki, mazākais formāli, bija paderīti par vergiem. Nevienai no šīm tiesībām nebija saknes parāduma tiesības. Tās bija muižnieku izgudrojums. Juridisko pamatojumu muižnieki atrada pavisam citur, proti, romiešu tiesībās, Justiniana darbā "Corpus iuris." Muižnieki uzzināja, ka zemnieki bija pierēstīti pie muižām un tāpēc viņi atrodas vergu stāvoklī.

Studējot romiešu tiesības, viņi uzzināja, ka cilvēki dabīgi dalās kungos un vergos, uzzināja, ka viss, ko vergs iegūst, pieder kungam.

Kurzemes statuti sacerēti latīņu valodā, atšķirībā no Vidzemes un Igaunijas, kuri bija sacerēti vācu valodā. Kurzemes statutiem ir divi virsraksti. Statutu noslēgumā ir raksturīgi teikts, ka tāds ir viņa ķēnišķīgās augstības likums, ko ienīguši komisijas kungi ar viņa ķēnišķīgo ziņu. Ja vajadzētu papildināt vai labot, tad tas jāizdara muižniekiem kopā ar hercogu.

Šis Kurzemes statuts pirmo reizi parādījās likuma formā pantos un paragrafos. Muižnieki varēja izteikt principus un praktiskās sekas no principiem visā pilnībā. Noteikumi par zemniekiem atrodas sta-

tutu sākumā 3. nodaļa. Arējais novietojums liecina, cik lielu lomu muižnieki piešķīra dzimtbūšanai.

- 51.p. - Pirmā privātā vara ir kunga vara par vergiem un zemniekiem. Redzam, ka romiešu tiesības ir guvušas penākumus. Hilhena projektā teiktais "būt kāda cita varā" zīmējas uz zemnieku tiesisko stāvokli, latīņu valodā šē lieto terminu homines proprii, latviski būtu dzimtblaudis (latviski tulkojot trūkst tāda vārda, bet tas nozīmē pilnīgi kunga īpašumā). Tas bija vadošā likuma termins (pēc kā izstrādāja Kurzemes statutu), kas apzīmēja stāvokli, kas neatšķīrās no verdzības. Šis Kurzemes kodeks nepazīna brīvu lauku iedzīvotāju kategoriju. Hilhena projektā - homines proprii - pilnīgi pielīdzināti lauku iedzīvotājiem - rustici.
- 52.p. - Precīzi nosaka dzimtblaužu sastavu. Par dzimtblaudīm skaitāmi arī tādi, kas dzimuši uz muižnieku zemes no tēva dzimtcilvēka, kaut mate piederētu arī brīvu ļaužu kārtai.
- 53.p. - Nosaka, ka jāatdod zemnieku ļaudis, kas aizbēguši pie cita kunga, ja viņi aizbēguši arī ar visu viņu mantu, bērniem un īpašumu.
- 54.p. - Atmet jebkuru noīlgumu attiecībā uz bēgļiem. Ja dzimtcilvēks, kas atrodas cita pilnā varā, nekad nevar tikt atsvabināts no pārstāvniecības. Hilhena statutos ir 3° gadu noīlgums. Tāds pats noīlgums ir arī Igaunijas projektā. Šinīs statutos noīlguma nav. Atprasīt bēgli ir mūžīgi tiesības.
- 55.p. un
- 56.p. - Runā par zemnieku izdošanu. Vietējam tiesnesim ir jāpavēl izdot bēgli likumīgam kungam un atrunāšanās gadījumos ir jāuzliek 400 guldeņu liels naudas sods. Šinī ziņā tomēr ir viena īpatnība, kas izteikta nākošā paragrafā.
- 57.p. - Ja dzimtcilvēku - zemnieci izprec un viņa atstāj šī kunga novadu, nav tiesības atprasīt un izdot.
- 58.p. - Ir oriģināls pants, ka neviens no dzimtcilvēkiem nedrīkst sūtīt delu bez kunga atļaujas, lai mācītos zinatnes un arodus.
- 59.p. - Satur tādu noteikumu: ja dzimtcilvēks - atreitne apprecas otrreiz, tad tiesības uz viņu pāriet tam kungam, kuram padots vīrs. Viņas bērni un manta paliek istajam kungam un pūru viņa var vest līdzī tādu, kādu ir nosacījis kungs. Tā tad bez kunga ziņas arī pūru nedrīkstēja vest prom.
- 60.p. - Katrs drīkst aizturēt svešā teritorijā savu aizbēgušo zemnieku un uzrādāt to muižas īpašniekam, pieprasīt bēgļa izdošanu. Pret kunga gribu nedrīkst aizvest prom dzimtcilvēku, izņemot gadījumu, ja tas atrodas izbūzis tikai vienu dienu.
- 61.p. - Kungs zaudē tiesību uz dzimtcilvēku, ja bada, sērgas laikā atstāj to bez palīdzības. Šis pants ir tikai dažos Kurzemes statutu norakstos. (Kurzemes statutu oriģināls nav saglabājies, bet ir saglabājusies vairāki noraksti).
- 62.p. - Runā par to, ka dzimtcilvēku nedrīkst sodīt ar nāvi, nesiecelot sevišķu tiesu. Ja to dara, tad par šādu pārkāpumu vainīgais kungs sodāms ar naudas sodu 100 guldeņu apmērā.
- 63.p. - Runā par to, ka kungam ir tiesība dot dzimtcilvēkiem sevišķus likumus, kas nedrīkst būt pretrunā ar muižniekiem piešķirtām un neaizskārtu vispārējās tiesības. Ir saglabājušies un daļai arī publicēti vairāki šādi atsevišķo muižnieku likumi.

9. nodaļa.

- 230.p. - Runā par bēgļu slēpšanu, pamudināšanu bēgt un palīdzības sniegšanu bēgļiem, un paredz sodus līdz 200 guldeņiem muiž-

niekiem, kas pamudinājuši vai palīdzējuši bēgt. Pārējiem, kas palīdzējuši bēgt, paredzēts smags miesas sods "steupen", kas nozīmē nomaitāšanu līdz nāvei, nodzīšanu. Prof. Vipers to tulko, kā sišanu ar nūju.

Tā tad redzam, ka pieeja šinīs statutos ir ļoti kategoriska un tā lielā mērā ierobežoja zemnieku tiesības un daudz vairāk kā to redzam Vidzemē. Kā šī deklarācija realizējās praksē? Kāds bija īstenībā zemnieku stāvoklis? Šie Kurzemes statuti ir arī iespiesti:

C. G. v. Z i e g e n h o r n,

Staatsrecht Herzogthümer Kurland und Semgallen (1772).

Šinī darbā ir iespiesti arī daudzi citi visādā valststiesiski akti un ir viens teksts arī Kurzemes statuti. Dažādi šo Kurzemes statutu teksti atšķiras savā starpā. Nav noskaidrots, vai atšķirību pamatā ir pārpratumi vai tendences. Liekas, tomēr, ka ir saskatāma noteikta tendence. Jānorāda arī uz literatūru, kas iztirzā faktisko Kurzemes un Zemgales stāvokli:

J. v. H a h n,

Die bäuerlichen Verhältnisse auf den herzoglichen Domänen Kurlands im XVII und XVIII Jh.

Kurzemes zemnieku faktiskais stāvoklis 17.g.s.

Lai varētu izprast Kurzemes zemnieku faktisko stāvokli, tad salīdzināsim to, ko deklarēja Kurzemes statuti ar faktiem no politiskās vēstures un novērtēsim, kāda bija šinī laikā dzimtbūšana Kurzemē. Pirms Livonijas konfederācijas sabrukšanas Kurzemes zemes kungi bija:

1. ordenis,
2. Kurzemes bīskaps,
3. Kurzemes bīskapa vasaļi un
4. Ordeņa vasaļi.

Pēc Livonijas konfederācijas sabrukšanas zemes kungi bija:

1. Kurzemes hercoga un
2. muižnieki.

Par pilsētām nevar runāt, jo zemes īpašumi bija tikai nedaudzām pilsētām un tik maz, ka gandrīz nemaz nebija. Kurzemes bīskapija Piltēnē kļuva neatkarīga no Kurzemes hercogistes. Pārējā Kurzemē un Zemgalē, nodibinot Kurzemes hercogisti, Ketlers saņēma kā lēni bijušās ordeņa zemes Kurzemē un Zemgalē. Ordeņa muižas kļuva par hercoga domenēm. Bijušās ordeņa zemes sauca par lēni, vāciski "Lehn" un pretstatā šai zemei bija muižnieku muižas, kuras sauca par zemi, vāciski "Land".

"Zeme" bija agrākās ordeņa izlēpotās muižas muižniekiem un vasaļiem izlēpotās muižas, kas ar Gotharda Ketlera privilēģiju tagad tika nodotas vasaļu neaprobežotā valdīšanā. Šī zeme bija pretstatā lēnim. Kurzemes hercogs mazu daļu no savām muižām vēlāk nodeva tālāk, tas ir, izlēpoja muižniekiem un ar šo savu aktu viņš:

1. izlēpoja šīs muižas un
2. vēlāk alodificēja, tas ir vienu daļu no savām muižām pievienoja "zemei", t.i. no lēņa pārskaitīja zemē.

Principā tomēr palika tā, ka hercogs saņēma savā valdīšanā agrākās ordeņa domenes, bet tās muižas, kas agrākos ordeņa laikos bija izlēpotas vasaļiem, palika muižnieku lietošanā. Tomēr tādos gadījumos, ka atdalīja dažas muižas no lēņa un pievienoja zemei, bija vajadzīga Polijas karaļa piekrišana. Vispārējo alodifikāciju par atdalītiem

izdārīja Polijas karalis Staņislavs Augusts 1776.g., kas pievienoja atdalītās muižas pārējām, jo to juridiskais stāvoklis bija neskaidrs.

Par to, ka Kurzemes hercogs saņēma kā lēni ordeņa domenes, arī viņam no savas puses bija pret dāvinātāju militāras dabas pienākumi, proti, uz Polijas karaļa, vai Polijas valsts aicinājuma Kurzemes hercogam vajadzēja dot karaspēku 100 un dažos gadījumos 200 jātnieku un 500 kājnieku. Tādi pienākumi bija arī muižniekiem un šis hercoga karaspēks saucās par "galma karogu", jo hercogs arī taču bija valdnieks, bet muižnieku karaspēks saucās par "muižnieku karogu". Abas šīs karaspēka vienības komandēja Kurzemes hercogs. Arkatējos gadījumos maksāja arī vēl kontribuciju. Ir vairāki tādi gadījumi, kad ieneidnieki uzlika kontribuciju. Tad lēnis maksāja trešdaļu un zeme maksāja divas resdaļas no uzliktās kontribucijas.

Varētu domāt, ka "zemes" bija vairāk kā "lēni". Tomēr to nevar spriest pēc šāda kontribucijas sadalījuma. Runājot par domenēm jāzina, ka galvenais ienākums bija kunga tiesa no zemniekiem. Tos ienākumus no lēņiem hercogs izlietoja nešķirojot savām vajadzībām un valsts vajadzībām. Citur Eiropā, piem., Polijā, šīni ziņā jau bija izdarīta šķirošana. Muižas, kas kalpoja valdnieka uzturēšanai, bija ierindotas citā kategorijā un tās apzīmēja ar terminu "kambarmuižas". Muižas, kā ienākumus izlietoja valsts vajadzībām, bija "domenes". Šeit runājot par Kurzemes hercoga muižām neievedīsim šo šķirojumu. Domenes būs domātas visas muižas, ko toreiz sauca par lēni, gan tās, kas kalpoja hercoga uzturēšanai, gan tās, kā ienākumus izlietoja hercogistes vajadzībām.

Samērs starp lēni un zemi.

Sakarā ar kontribuciju izvirzījām jautājumu, kāds bija samērs starp lēni un zemi. Te jāatgādina viena lieta, proti, ka ordenis bija militāra vara un ordenim kā militārai varai bija savs karaspēks, un rezultāts bija tāds, ka viņam nevajadzēja radīt sev karaspēku izlēņojot zemi citām personām un saņemot pretī pienākumu doties karā, t.i. no vasāļiem. Ar to ir izskaidrojams, ka:

1. ordeņa teritorijā vasāļu skaitā ir mazāk, kā bīskapa teritorijā,
2. šie vasāļi ordeņa teritorijā bija sīkāki.

Tā tas ir visā bijušā ordeņa teritorijā. Par lēni tagad palika muižas, kas ordeņa laikā nebija izlēņotas tālāk nevienam vasalim, bet zemes bija tās muižas, kas bija izlēņotas tālāk. Ordenis vispār nemēdza izlēņot lielākās muižas, no kā izriet, ka lēnis bija lielākās muižas, bet zeme mazākas. Pasekojot dokumentos, redzam, ka tas apstiprinās kā teritorijas, tā pakļauto zemnieku skaita ziņā. Hercoga pārvaldīšanai pakļautās zemēs, t.i. lēņos bija vairāk zemes un zemnieku nekā "zemē" (t.i. muižnieku muižas). Noteiktu datu tomēr te nav. Nav teikts, ka tos arī varētu izrēķināt. Īvoti ir, un to varētu izdarīt. Pēc publicētiem datiem varam iegūt apmēra jēdzienu. Te minēšu tikai par hercoga muižām, to lielumu:

Ap 1700.g. bija apgrūtinātas ar pārādiem un iekļilātas 220 muižas, vērtībā par Fl 3.916.705 (guldeni) = md 1.305.568 (vecdalderi). Tas dod apmēram nojēgu, cik muižu bija pašam hercogam, jo visas muižas iekļilātas nebija.

Rosīgs iekļilātājs bija hercogs Frīdrihs Kazimirs. Mums trūkst salīdzinājumam skaitļu ko stādīt pretim cik bija muižu (zemes), bet zinām, ka to bija mazāk un jāuzskate par pierādītu, ka domenes bija daudzkārt lielākas un vērtīgākas kā muižnieku īpašumi. To apliecina arī paši muižnieki, kas izsakas, ka hercogam šo īpašumu ir nesalīdzināmi vairāk kā bruņniekiem un muižniekiem.

Domenų pārvaldīšana.

Lai mēs varētu spriest par zemnieku faktisko stāvokli, jānoskaidro jautājums, kā domenes pārvaldīja. Pārņemot ordeņa muižas hercogs turpināja saimniekot kā bija saimniekots ordeņa laikos. Varētu domāt, ka ordenim teritorija bija plašāka un pārvalde bija vieglāk uzbūvēta, bet hercogam tā bija vairāk centralizēta, jo teritorija bija mazāka. Principā muižas pārvaldīja pats hercogs. Tā kā hercoga ienākumi nāc: no domenēm, tad dabīgi domājams, ka hercogs nodarbojās ar saimniecības lietām.

Hercogam palīdzēja koleģiāla iestāde, t. s. virspadomnieku kolēģija, vai kambarkolēģija, kas izdeva instrukcijas, rīkojumus un pārvaldīja ienākumus. Tā sastāvēja no:

rentmeistars,
sekretars,
registrators un
3 kameralisti, vāz. Kameralverwandten.

Kameralisti ir latvisks tulkojums, nozīmē kameras locekļi, bet ne radnieki, kā piem., Rīgā bija Ratsverwandten, kas literatūrā tulkojots kā radnieks.

Šī kolēģija ik trešo gadu izdarīja domenēs revīzijas, pārbaudes, nosūtot uz domenēm izmeklēšanas komisijas. Komisijās ietilpa viens augstāks ierēdnis - pilskungs. Kas tad bija pilskungs? Kurzeme administratīvi bija sadalīta 4 iecirkņos - Jēlgavas, Sēlpils, Tukuma un Kuldīgas, kurus sauca par virspilskundzībām un to priekšgalā atradās virspilskungi. Virspilskundzības dalījās pilskundzībās - Bauskas, Dobeles, Ventspils, Grobiņas, Durbes, Skrundas, Baldus, Kandavas, kurās bija administratori, kurus sauca par pilskungiem. Šo izmeklēšanas komisiju priekšsēdētājs bija pilskungs. Izmeklēšanas komisijā vēl ietilpa viens muižnieks un 2 kambarkungi.

Tādas komisijas uz domenēm nosūtīja periodiski ik gadus un tad, kad mainījās pārvaldes. Izmeklēšanas komisijai deva līdz ļoti sīkas instrukcijas, kurās noteica, kā jāpārbauda zemnieku stāvoklis. Izmeklēšanas komisijai ierodoties attiecīgā domenē sasauca zemniekus kopā un tāpat sasauca kopā visus pārējos muižas pārvaldes ierēdnus, mežsargus un c., piekōdināja, lai tie izsaka patiesību un atgādināja ierēdņiem zvērestu. (Ierēdņi, stājoties amatā deva zvērestu.) Komisija iztaujāja zemniekus saskaņā ar instrukcijas punktus. Šo iztaujāšanu rezultātus uzrakstīja un tos sauca par izmeklēšanas protokoliem, ko parakstīja visi komisijas locekļi, apzīmogoja un iesniedza kamerāl-kolēģijai.

Bez šiem protokoliem sastādīja vēl otru aktu - saimniecības inventārus. Šinīs inventāros aprakstīja visas lietas, kas attiecās uz muižu apkopšanu un muižu saimniecisko darbību. Tanīs minēja, cik zemniekiem ir mantas un tās bija kaut kas līdzīgs vaku grāmatām. Šinī ziņā tā tad Kurzeme ir tās pašas vaku grāmatas, kur ir tās pašas ziņas: cik ir zemnieku, cik zemniekiem ir lopu, cik zemniekiem ir jāpilda nodevas, cik zemniekiem jāpilda klauses. Vaku grāmatās zemniekus atzīmēja individuāli, bet šinīs saimniecības inventāros ziņas ir ierakstītas vairāk summāri.

Izmeklēšanas komisija pieņēma zemnieku sūdzības par saviem priekšniekiem un arī muižas ierēdņu sūdzības par zemniekiem. Komisijai šīs sūdzības vajadzēja izmeklēt un izprasīt. Īpaģāku nozieģumu gadījumos par sūdzībām bija jāsniedz ziņojums pašam hercogam, kas tās izmeklēja. Protokoli un vaku grāmatas ir saglabājušies lielā skaitā no 1720. g. līdz 1825. g. arī mūsu valsts arhīvā. No tiem varētu daudz spriest par Kurzemes zemnieku stāvokli šinī laikā. Redzē, ka pastāvēja kāds kontroles aparāts, kas uz vietas pārbaudīja zemnieku stāvokli.

M u i ž u i e ķ ī l ā š a n a.

Apsverot to, ka hercoga galvenie ienākumi bija tieši no domenēm un to, ka cietsirdīgi izturoties pret zemniekiem un piemērojot pilnā mērā deklarāciju, ko sniedza Kurzemes statuti, t.i. strikti piemērojot Kurzemes statusus, varētu sagaidīt, ka zemnieki aizbēgtu uz turieni, kur labāki klājas, kur zemniekiem labāks stāvoklis, piem., Vidzemē, no toreizējā un tagadējā viedokļa. Vidzemes arķlu revīzijas, patiešām, ļoti bieži atrodamas atzīmes, ka ir kurzemnieks. Tādēļ tīri teoretiski varētu sagaidīt, ka Kurzemes stauti netika izlietoti visā pilnībā, lai zemnieki neaizbēgtu.

Tā tas būtu, ja visu laiku Kurzemes domenes atrastos hercoga rokās, "e tomēr ir "bet". Hercogam vajadzēja daudz naudas, jo viņam kā valdniekam vajadzēja turēties līdz citiem Eiropas valdniekiem, un šādā vai tādā ceļā vajadzēja tikt pie naudas. Toreiz hercogu iemīļotākais paņēmieni tikt pie naudas bija iznomājot, ieķīlājot muižas - domenes.

Vai Kurzemes hercogam bija tiesības to darīt? Jāatbild - jā. Bija tiesības lēni ne tikai ieķīlāt, bet pat pārdot savu lēni, iznomāt vairāksolīšanā, mainīt, izlēnot tālāk. Tikai pārdošanas un mainīšanas gadījumā Polijas karalim bija priekšpirkuma tiesības. Šīs tiesības, tādā veidā iegūt naudu iznomājot, ieķīlājot domenes, Kurzemes hercogs izmantoja vienmēr plašā mērā. Lai nodrošinātu savas tiesības, personas, kas saņēma muižas, prasīja šādu darījumu apstiprinājumu no Polijas karaļa.

Šīs muižu ieķīlāšanas bija izplatītas sevišķi plaši. Ap 1700.g. 210 muižas bija ieķīlātas un apgrūtinātas ar pārdākiem. Ieķīlātas starp tām bija 153 muižas. Ieķīlāšana notika tādēļ, lai hercogs tiktu pie naudas. Sevišķi plaši rīkojās Hercogs Frīdrihs Kezimirs. Tikai Bironi sāka tās atpirkt atpakaļ.

Domenu ieķīlāšana notika tā, ka vispirms hercogs saņēma noteiktu naudas summu. Lai par šo saņemto aizdevumu nodrošinātu rentes, tad aizdevējam nodeva tiesību ekspluatēt kādu noteiktu muižu. Tādā gadījumā varēja rasties diference, jo muižas ienākumi varēja nesegt muižas ienākumus, vai arī sedza ar uzviju. To parasti nokārtoja ieķīlāšanas līgumā.

Gadījumos, kad hercogs gribēja atbrīvoties, viņam bija jāmeksa kapitāls un jāpilda arī citi līguma noteikumi. Šie motīvi skerso to, ko deduktīvi spriedām par zemnieku stāvokli. Hercogs saskaņā ar līgumu gan varēja izpirkt katru domeni, kas bija šāda veida nodots. Ķīlas pēnēji vai nomnieki no sava objekta centās izspiest pēc iespējas daudz. Ņemot vērā ieķīlājumu plāsumu, no zemnieku aizsardzības, kas interesēja hercogu, nekas liels neiznāca. Slēdzot līgumus, kas notika ar hercoga līdzdalību, šinīs ieķīlājuma līguma noteikumos paredzēja to, kā muižas jāapsaimnieko. Ir uzglabājusies vesela rinda šo noteikumu, kas rāda, ka zemnieku aizsardzībai veltīja daudz uzmanības.

Ķīlas turētāji saimnieciski bija stiprāki kā ķīlas devējs - hercogs. Ka tas tā bija to pierāda tas iemesls, ka hercogam bija naudas vajadzība, kādēļ viņš līgumu arī slēdza. Naudas devējam bija saimniecisks spēks un viņa spiedienu varēja izpausties virzienā, kas zemniekiem nebija labvēlīgs. Ka ķīlas turētāji bija ieinteresēti ilgākā muižas paturēšanā, par to liecina neskaitāmi procesi, kas tika vesti tāpēc, ka hercogs ķīlu uzteica vai vēlējās pārtraukt. Tas liecina arī to, ka ienākumi no muižām katrā ziņā bija lielāki, kā eventuālās procentes par aizdotiem kapitāliem.

Šo ieķīlāto muižu saimniecības pārzināja pats ķīlas pēnējs vai nomnieks, jo ķīlas pēnējs varēja nodot muižu arī citai personai. Kā vienā tā otrā gadījumā par dažādu līguma pantu nepildīšanu radās strīdi. Zinot šīs attiecības, varam sagaidīt, ka daudzos gadījumos nomnieki vai ķīlas turētāji giržas pie Polijas karaļa, bet šādas iespējas ieķīlājuma līgumos bija noliegtas.

Juridiski šo iekārlāto vai iznomāto muižu zemnieki joprojām palika hercoga pavalstnieki. Zemnieku kunga tiesu un klausās saņēma ķīlas turētāji vai nomnieki.

Muižās, kas bija hercoga pārvaldīšanā, saimniecības vadīja muižkungs, vai vāciski - Amtmann. Lielākās muižās bija disponents (rīkotājs), kam bija jārikojas saskaņā ar instrukciju, ko izdeva kamerālkolēģija, kas vispār pārvaldīja domenes ar hercoga ciešu līdzdalību. Ir saglabājušās vairākas šādas instrukcijas "Amtsordnung'iem" un varam sīki iepazīties ar saimiekošanas kārtību šīs muižās.

Muižkungs bija zvēlēts hercoga ierednis un viņš par savu darbu saņēma algu, pa daļai naudā, pa daļai naturālijās: labību, malku, sienu 6 govju un 6 zirgu uzturēšanai. Tās bija parastās normas. Saņemot naturālijas bija noteikts, ka muižkungs pats nedrīkst ņemt no klētīm savu deputātu, ka šie produkti jāizsniedz muižas rakstvedim. Rakstvedis bija nozvērināts un viņa pienākums bija vest muižas saimniecības grāmatas. Šinī ziņā ir saskatāma starpība ar Vidzemi. Vidzemē lielākās muižās bija līdzīga iekārta. Vidzemē, piem., Uksensērnā muižās muižkungi saņēma deputātu no zemnieku ieredņa - rījnietka. Tā nolūks, kā Vidzemē, tā Kurzemē bija, lai muižkungs nepaņemtu vairāk kā viņam pienākas.

Kurzemē, domēns rakstveži veda grāmatas ierakstot ziņas par katru mēnesi par ienākumiem un izdevumiem un ziņoja hercoga "finanču ministrijai" - rentes kolēģijai, ka pārziņāja ienākumus un izdevumus. Nedz muižkungs nedz rakstvedis nedrīkstēja atstāt muižu un vispār aizbraukt darīšanās abi reizi. Muižkungs bija augstākais ierednis. Viņa palīgs bija rakstvedis, kas bija itkā kontrolējošais ierednis muižkungam.

Šo administratīvo aparātu attēlojām, lai redzētu kādas iespējas Kurzemes hercoga muižās bija, lai realizētu striktās normas, ko paredzēja Kurzemes statuti. Domeņu virsvadība atradās hercoga rokās un to interesēja saudzēt zemniekus, lai tie neaizbēgtu. Hercoga vajadzība pēc naudas bija liela un lai to apmierinātu, viņš iekārlāja un iznomāja muižas. Kur tādi nomnieki un ķīlu ņēmēji ierīkojās, ekspluatēja pēc iespējas vairāk, ko centās novēst ar klauzulām līgumos, kur centās ierobežot. Redzam, ka stingrās Kurzemes statutu normas bija domāts ierobežot, lai nenonāktu līdz galējībai. Citāds stāvoklis bija mazāko muižu kategorijā. Tur zemniekiem nebija iespējams sūdzēties par ieredņiem.

Zemnieku kategorijas un zemnieku bēgšana.

Jāsaka daži vārdi arī par zemniekiem. Šeit zemnieki, tapot kā citur Latvijā dalījās:

1. nebrīvie zemnieki:

- a) gājēji,
- b) saimnieki.

2. brīvie zemnieki.

Nebrīvo zemnieku bija lielākais vairums. Arī saimnieki un gājēji dalījās vēl sīkāk. Par brīviem zemniekiem, ja būs laiks, runāsim atsevišķi. Te atgādināsim tiaki vārdus, kas jāliek par virsrakstu "kuršu ķēniņi", kas arī reprezentēja brīvo kategoriju. No saimnieciskā viedokļa tā ir interesanta parādība.

Nebrīvie zemnieki varēja dažādi izcelties:

- 1. ar dzimšanu piedzimstot par nebrīvo (no nebrīviem vecākiem)
- 2. uzņemoties kāda zemnieka ciematu.

Kāds bija šo nebrīvo stāvoklis? Kādas bija kunga personas maiņas iespējas? Gadījumos, kad muižas iekļāva, zemnieki palika hercoga pavalstnieki un šinī ziņā nekas nemainījās. Varētu domāt, ka tulkojot paplašināti Kurzemes statuti, zemniekus pārdeva bez zemes. Tomēr visā 17.g.s. Kurzemē tādu gadījumu nevaram konstatēt, izņemot vienu izņēmumu, proti, ka hercogs Frīdrihs Kazimīrs 1682.g. pārdeva zemniekus Dānijas karalim, kas tos izlietoja karaspēka papildināšanai. Tas ir vienīgais tāds gadījums 17.g.s. runājot arī par muižnieku zemniekiem. Šādu pārdevumu bez zemes šinī gadu simtenī nav.

No zemnieku viedokļa bija cita iespēja. Viņi vienkārši aizgāja pie cita kunga vai aizgāja uz ārzemēm, uz Zviedriju, t.i. uz Vidzemi. Lai pārceļtu viņus atpakaļ vajadzēja laist darbā sarežģītu diplomātisku aparātu, par ko arī ir saglabājušās plāksnes sarakstīšanās. Visu laiku zemē bija liels cilvēku trūkums un zemnieks, kas maksāja kunga tiesu, tika gaidīts ar abām rokām. Tāpēc parasti arī diplomātiskās sarunas neko nepanāca, neskatoties uz visiem līgumiem un vienošanām, kas par to tika slēgtas. Saimnieciskās intereses bija stiprākas, kā tas, ko līgumi noteica.

Pret šādu bēgļu kustību cīnījās. Jāsaka, ka visa zemnieku saistīšanas tiesība bija iluzoriska, ka zemnieki paši šīs saistības neatzina un gāja tur, kur bija labāka zeme. Doties uz Vidzemi bija viena no daudzām iespējām. Varēja doties arī uz leišiem, kur tomēr nebija labāks stāvoklis, un bija iespējams doties arī uz Krieviju, par ko ziņu mums nav.

Kurzemes statutos bija paredzēts, ja bēglis bija aizgājis, tad tas bija jāatdod atpakaļ. Varam secināt, ka šādas maiņas iespējas, mainīt kungu, zemniekiem bijaplašas, ka to nevarēja ierobežot ne starptautiskie līgumi ne bargie likuma nosacījumi.

Z e m n i e k u a t b a l s t ī š a n a.

Kurzemes statutos bija pante, ka zemniekam bija tiesība uz atbalstu no kunga nelaiņiem, neražas un sargu gadījumos. Šīs atbalstīšanas tiesības ir plašākas kā formulētas. Valsts tiesībnieki uzskata, ka tas bija tāpēc, ka zemnieki bija kunga pavalstnieki. Tādi pienākumi bija atsevišķiem muižniekiem.

Šī atbalstīšana praktiski izteicās tā, ka kungi izsniedza sēklu, dzīvo inventāru, zirgu un summas, par kādām zemnieki atbalstīti bija prāvas. Sēklas atbēršana praktiski bija saistīta ar lielām procentēm, ka uz 1 pūru bija jāatber 1 sieks procentu. Tas nozīmē, ka par šo aizdevumu bija jānodod 25 %. No tā izriet, ka šīs atdošanas pienākums, kas ir atbalstīšanas pienākuma otra puse, smagi gūlās uz zemniekiem un rezultātā zemnieki nevarēja šos aizdevumus atmaksāt, zemnieki palika parādā.

Šis pienākums, kas ir izteikts tikai dažās Kurzemes statutu redakcijās, no zemnieku viedokļa arī nebija nemaz tik izdevīgs. Varēja vēl būt tā, ka jēmot vērā augstās procentes paši muižkungi varētu atprasīt aizdevumu. Šī iespēja tomēr bija ierobežota, jo muižkungus par to sodīja, uzskatot, ka muižkungs pats zemniekam aizdevis, kas bija aizliegts. Tas rāda to, ka par šiem parādiem varam gūt pārskatu, jo tos iegrāmatoja, un redzēt, cik liela bija šī zemnieku atbalstīšana. Atsevišķos gadījumos, pēc sērgām, šie zemnieku parādi ir īsti prāvi un reizēm varam konstatēt, ka neatliek nekas cits, kā parādu vienkārši anulēt.

Z e m n i e k u j u r i d i s k a i s s t ā v o k l i s

K u r z e m ē.

A) Muižnieku muižās.

Gotharda privilēģijā bija nosacīts, ka kungam pašam ir tiesība spriest tiesu par zemnieku. Tas nozīmē, ka privātie zemnieki, ārpus domenēm bija pakļauti muižnieku tiesāšanas kārtībai. Vidzemē tas bija citādi. Tur bija valsts tiesas, kur zemnieks varēja sūdzēt arī pašu muižnieku. Šeit par tādām iespējām nemaz nevar runāt. Saskaņā ar Kurzemes statutiem, privātās muižās muižnieki varēja izdot likumus saviem zemniekiem. Valsts vara muižniekiem deleģēja plašas funkcijas. Gadījumos, kad draudēja ārkārtīgs miesas vai nāves sods, bija jāsasauca muižniekam īpaša tiesa. Šī ties komplektējās no 3 līdz 6 apkārtējiem muižniekiem. Parasti šais tiesās juristi nepiedalījās. Varam konstatēt, ka atsevišķos gadījumos, kad izsprieda smagus gadījumus, piedalījās zemnieku tiesnesi, vāciski Rechtsfinder. Zemnieku reprezentēja tiesnesi zemnieku ieradumu tiesības tāda veidā, ka viņiem vajadzēja spriest par pārkāpumiem, nospriest sodu, ko muižnieku tiesnesi pieņēma vai grozīja.

Šis institūts Rechtsfinder, vai tiesnesi, kā tas tulkots vecākās vācu latviešu vārdnīcās, dibinājas uz lietas, ka vidus laikos tiesāt kādu personu varēja tikai tās pašas kārtas piederīgie. Sodi bija miesas sodi, ne naudas sodi. Vispārējais norādījums bija, ka tiesām jāizturas saudzīgi. Kā faktiski tas notika, to nevaram apgalvot.

b) Valsts muižās - domenēs.

Kas zīmējas uz domenēm, tad daudzos gadījumos tiesu sprieda izmeklēšanas komisija. Ieģlākos gadījumos lietu varēja izspriest pats muižkungs pieaicinot klāt zemnieku tiesnesus. Jau tādēļ vien, ka zemnieki varēja sūdzēties par muižkungiem, domenēs zemnieku stāvoklis bija labvēlīgāks.

Sūdzības nonāca līdz pašam hercogam, kas lika lietu izmeklēt, kas arķīvos ir saglabājušās, kur redzam, ka ir gadījumi, ka zemnieks pats ierodas Jelgavā, lai personīgi sūdzētos. Šādām sūdzībām tika iecelta komisija, vai tās nodeva kādai pārvaldes iestādei, kas uzmundrināja zemniekus visu izteikt, kas ir uz sirds, solot objektīvi izmeklēt, bet reizēm lieta jēma arī citu gaitu, jo gadījās, ka sūdzēja nepamatoti. Tādos gadījumos sūdzētājus sodīja. Bieži vien, kā redzam no izmeklēšanas aktīm, lieta bija pamatota, bet to viegli varēja nostādīt kā nepamatotu.

Šis apstāklis, ka varēja sūdzēties atstāja iespaidu uz citiem zemniekiem, ka citi zemnieki dotos uz Jelgavu sūdzēt par saviem kungiem. Šādās muižās, kur muižnieki paši varēja izdot likumus, tādas tiesības zemniekiem nemaz nebija un tādos gadījumos zemniekus vienkārši sodīja, ka neatļautā kārtā sūdzas. Tas atturēja no sūdzībām kā privāto muižu tā domeņu zemniekus. Redzam, ka saglabājušās liecības skaitliski ir mazā skaitā.

Mūsu nolūks ir konstatēt, kāds ir zemnieku stāvoklis salīdzinot to ar tiesiskām normām. Tāpēc minēsim dažus vārdus par zemnieku īpašuma tiesības pret viņu zemi un īpašuma tiesības attiecībā pret inventāru.

Zemnieku īpašuma tiesības uz zemi.

Šinī ziņā raksturīgs ir 18.g.g. autora Ziegenhorna liecība, kas saka, ka tagad mūsu laikos (t.i. 1700.g.) visa zeme, kas pieder zemniekiem, uzskatāma par kunga piederumiem un kungs var pēc sava ieskata zemi atņemt un dibināt jaunas muižas. Šī konstatējuma beidzamā daļa ir tā parādība, kas vācu literatūrā apzīmēta ar vārdu "Bauerlegen". Tas ir, šeit runā par zemnieku nodzīšanu no zemes. Hahns analizējot zemnieku nodzīšanu no zemes, nāk pie slēdziena, ka faktiski šīs tiesības nodzīt zemnieku no zemes neesot izlietotas, tādēļ ka muižniekiem tas nebija izdevīgi, jo zemnieks maksāja kunga tiesu un pildīja klausas no zemes, ko viņš lietoja, un kas spēja nest kunga tiesu. Nodzenot zemnieku no auglīgās zemes un iedodot tam zemi

mežā, zemnieks nebija spējīgs maksāt un bija jādod brīvadi, kas saimnieciski muižniekam bija neizdevīgi.

Kā bija faktiski zīmējoties uz 17.g.s., tiešām varam konstatēt, ka 17.g.s. samērā maz ir gadījumu, kad zemnieku nodzina no zemes. Tomēr tādi gadījumi konstatēti ir:

1. privātās muižās un
2. mazāk hercoga domenēs.

Hercoga saimnieciskā politika izgāja uz zemnieku pasargāšanu, jeb kā toreiz to formulēja - zemnieku konservēšanu.

Zemniekiem likums neatļāva savu zemi iznomāt, mainīt vai iekļāt, un tomēr šeit varam konstatēt gadījumus, kur tas notiek, ka zemnieks zemi pat pārdod. Šie fakti tomēr ir konstatējami reti, jo tie tomēr bija nelegāla lieta. Šie fakti rāda vienu lietu, ka zemnieki to lietu uzskatīja citādi kā no likuma viedokļa. Zemnieki zemi ūzskatīja par savu.

Visu gadu simteni zemnieki nenāca pie citādas atziņas un likuma normu neizdevās zemniekiem iepotēt. Pa daļai tas bija tādā, ka šīs normas tika nekoncekventi realizētas. Ja zeme piederēja muižniekam, tad taču grūti būtu runāt par zemnieku mantošanas tiesībām. Šinī pašē 17.g.s. zemnieki nevien manto tēva māju (novadu), bet arī pat sūdzas par to, ka viņus traucē mantošanas tiesības izmantot. Šādas sūdzības var konstatēt, tās ir iesniegtas komisijām, ko hercogs sūtīja uz domenēm. Komisijām iesniedza šādas sūdzības, ka zemnieku traucē viņa īpašuma un mantošanas tiesības. Zemnieki apliecināja, ka šis ciemats piederēja viņa tēvam un vectēvam. Atsevišķos gadījumos šīs komisijas pat izšķīra strīdus par ciematiem.

Šādas mantošanas tiesības tā tad atzina pati valsts vara domenēs, kas savu ietekmi atstāja arī uz privātām muižām. Var konstatēt, ka tēva ciematu patūr nevien dēli, bet ciematu patur arī atraitnes un apprecoties otrreiz ciemata valdītājs ir iegātnis. Atsevišķos gadījumos var konstatēt, ka iegātnis šādā ceļā iegūst pat amatus: vagara, mežserga.

Z e m n i e k u ī p a š u m a t i e s ī b a s u z k u s t a m o m a n t u.

Ja pievēršamies jautājumam par zemnieku īpašumu tiesībām uz kustamo mantu, tad te atgādināsim Kurzemes statutu 52. pantu, kas noteica, ka bēglis ir atprasams atpakaļ ar visu viņa mantu un ar visiem bērniem, kas piedzimuši bēgļu gaitās un arī ar visu mantu, ko viņi ieguvuši bēgļu gaitās. No šī panta varetu secināt, ka zemniekiem pašiem neatzina viņu īpašuma tiesības uz viņu mantu, jo kungs varēja atprasīt izbēgušā zemnieka mantu. Šis secinājums nav pareizs, jo nav pierādīts tas, ka kungs būtu atņēmis bēgļiem viņu mantu. Literatūrā aizrāda, ka likumdevējs šinī ziņā domājis zemniekus aizsargāt tādā veidā, lai viņu manta nepaliktu svešumā. "Likumdevējs" šinī gadījumā domāti Kurzemes statuti un Piltenes statuti attiecībā uz Pilteni. Jāpiezīmē, ka Kurzemes statutus Polijas saeims nekad nebija apstiprinājis. Neskatoties uz to, šis likums faktiski Kurzemē tika piemērots un tāpēc var runāt par likumu.

No šī 52. panta neizriet, ka zemniekiem nebūtu tiesības uz viņu kustamo īpašumu, mantu. Pasekojot mantošanas lietai, redzam, ka mantošanas ceļā pārgāja arī kustāmā manta: lopi un visi pārējie piederumi. Tas liecina, ka faktiski zemnieku īpašumu tiesības uz viņu kustamo mantu bija vienmēr spēkā. Tās pašas izmeklēšanas lietas netieši to pašu apstiprina. Tas pats redzams arī Ziegenhorna darbā, kas sarakstīts 18.g.s. beigās, kad zemnieku stāvoklis jau bija pasliktinājies. Šinī darbā viņš atzīst, ka mantas, ko muižnieks vai hercoga pārvaldnieks patur pēc tam, kad zemnieks ir nomaksājis savas nodevas, ka tās visas ir zemnieka īpašums, vai mazākais, tām viņa īpašumam jābūt. Tālāk saka, ka ja muižnieks atņem zemniekam

kaut ko no viņa mantas, tad tas ir bezkaunīgi. Tā ka no tā varētu secināt, ka tādas pretenzijas muižniekiem reizēm bija uz zemnieku mantu, bet 18.g.s. doma šādu tendenci nosodīja.

Par to, ka zemnieku īpašuma tiesības uz kustāmo mantu vienmēr bija spēkā, liecina Kurzemes statutu nosacījums, proti 59. un 60. p., kas paredz, ka atraitnēm apprecoties ar kādu dzimtcilvēku svešā novadā, tad līdzī drīkst ņemt no savas mantas tikai pūru. Cits uzskatāms par zādzību. Šeit jāsaaka, ka šis nosacījums tika piemērots un acimredzot šinī nosacījumā varam saskatīt pazīmes institūtam, ko sauc par "dzelzs inventāru."

" D z e l z s i n v e n t ā r s . "

Šāds dzelzs inventārs Vidzeme konstatējams 18.g.s. beigās un dzelzs inventārs ir tāds nekustāms īpašums - mājas - piederums, kam ir kopējs juridiskais liktenis ar šo nekustāmo mantu. Tās bija kustāmas lietas, lopī, sēkla, riki, kas noteikti par galvenās nekustamās mantas - mājas - piederumiem. Ja pārdeva māju, līdzī gāja dzelzs inventārs, minētais inventārs, kas bija mājai paredzēts. Ja dalīja māju, tad dalīja arī dzelzs inventāru. Māju atsavināja vai dalīja tikai kopā ar dzelzs inventāru.

Kurzemē var konstatēt dzelzs inventāru 17.g.s. un šie divi panti 59. un 60.p. ir, kas runā apr atraitnes mantu, ko viņa var ņemt līdzī. Šī panta noteikumi par inventāru arī iekļaujas tanī pašā institūtā ko sauc par dzelze inventāru.

Tā tad konstatējām, ka zemniekiem faktiski 17.g.s. ir īpašuma tiesības uz viņu māju. Māja pāriet mantojuma ceļā uz vecāko dēlu, un zemniekiem ir praktiski neierobežotas tiesības uz viņu kustāmo mantu. Bez šīm tiesībām zemniekiem domēnēs bija tiesība ņemt būvmateriālus un malku no hercoga mežiem. Par šīm tiesībām bija jāmaksā nodevas atkarībā no mājas lieluma pa 1 - 3 pūriem auzu. Sīkākas nodevas bija jāmaksā naudā mežkungam kā atlīdzība par koku ierādīšanu. Attiecībā uz šo jautājumu, zemniekiem bija vēl arī citādas debas pienākumi - mežu ugunsgrēku gadījumos bija jāpiedalās dzēšanā.

M e d n i e c ī b a s t i e s ī b a s .

Medīt Kurzemes zemniekiem bija aizliegts un vienīgais izņēmums bija kaitīgie zvēri, vilki un lapsas, ko drīkstēja šaut un paturēt ādas. Faktiski šo aizliegumu bieži pārkāpa. Šāds aizliegums bija spēkā līdz jaunākiem laikiem un arī to pārkāpuši ir visos laikos.

Z v e j a s t i e s ī b a s .

Kas dzīvoja pie ezeriem vai jūrām, tiem bija neierobežotas zvejas tiesības. Tikai no sazvejotām zivīm vajadzēja muižai maksāt zināmu tiesu. Kurzemē neierobežotas zvejas tiesības bija jūrmalās, upēs, mazākos ezeros. Bez tam ir brīvezeri, kur zvejas tiesības iznomāja zemniekiem, vai arī zvejas tiesības brīvezeros izlietoja pati muiža. Šinī apskatā par zemnieku stāvokli, jāskar tiesiskās attiecības ar muižu, jāapskata zemnieku pienākumi, nodevas un kļaušas pret muižu.

N o d e v a s u n k l a u š a s m u i ž a i .

Šeit, tāpat kā Vidzemē, konstatējami divi pienākumi:

1. kunga tiesa un

2. klaušas.

Klaušas, kā Vidzemē, ir kārtējās un ārkārtējās. Klaušas pildīja gan kājnieki, gan ar zirgiem un atšķirība ar Vidzemi nav tik daudz lietas būtībā, kā atsevišķās nodevās, kuras maksāja savādākos daudzumos kā Vidzemē. Vidzemē šīs nodevas ir dažādas, atšķiras atsevišķās muižās. Šādu partikularismu var konstatēt Kurzemē un Zemgalē, un šinī ziņā konsekventu salīdzinājumu neiespējami izdarīt.

Zemnieku pienākumi pret muižu kā Vidzemē bija reglamentēti, sevišķi zīmējoties uz dienām, ar ievēkstiem vaku grāmatās, Muižu pārvaldniekiem un disponentiem (muižkungiem) bija aizliegts šīs normas pārkāpt (pārsniegt), tikai tādos ārkārtējos gadījumos, kad prasīja no zemniekiem liecības (ārkārtējās klaušas), bija pienākums (piekodinājums) sadalīt tās pēc iespējas taisnīgāk.

Nevar konstatēt, ka būtu tādējādi par lieku pārslodzījuši zemniekus, mazākais līdz laikam, kamēr Kurzemē bija mierīgie laiki, kad ļaužu skaits bija liels. Pēc kara ļaužu skaits samazinājās, bet nesamazinājās muižkungu centieni pēc klaušu darba izmantošanas. Varam konstatēt, ka tagad smagi gulstas šis pienākums uz zemniekiem. Šis smagums pavairojās ar to, ka Kurzemē 17.g.s. beigās izgudroja klaušām īpatnēju sistēmu, modernā valodā runājot a k o r d d a r b u. Tās bija riežas.

R i e ž a s.

17.g.s. beigās zemnieku klaušu darbs ārkārtīgi paplašinājās. Zemniekus izmantoja tādā mērā, ka katram zemniekam nodeva gabalu muižas lauka, kas jāapsēj ar muižas sēklām, jānovāc un kā pilnīgi jauns moments nāk klāt te vēl tas, ka zemniekam pašam ar saviem kūtmēslim šis lauks arī bija jāmēslo. Šī īpatnējā riežu sistēma parādījās 17.g.s. beigās un pilnīgi izveidojās 18.g.s. līdz finesēm.

M e r k a n t i l i s m s.

17.g.s. Kurzemes zemnieku pienākumus pavairoja vēl kāds cits apstāklis, ko šeit pieminēsim, proti, ka Kurzemē ieviesās, jeb pareizāki sakot, ka Kurzemes hercogs gribēja realizēt to pašu, ko viņš redzēja aiz robežas. 17.g.s. Eiropā daudzas valstis sajūsminājās par jaunām saimnieciskām teorijām, ne īsti par teorijām, bet pareizāki sakot, par praksi, kas sāk parādīties. Šis jaunais saimnieciskās politikas veids vēlākos gadu simtešos izpelņijās nosaukumu merkantilisms.

Šie centieni Kurzemē iet līdzīgi tiem, kas bija vērojami Vidzemē, tālāk Francijā, Vācijas valstīs, kuru saturs bija: ar saimnieciskiem līdzekļiem sasniegt pēc iespējas lielāku politisko varu. Šis virziens pirmā kārtā gūlās uz zemnieku pleciem, ka tirdzniecības produktus, ko centās izvest, vajadzēja sagādāt zemniekiem, vai tie bija pelni, vai koku sagatavošana.

Šinī pašā virzienā otrais gājums bija, ka zemē nodibinājās daudz fabriku, lai ražotu pēc iespējas daudz pašu zemē. Viss tas gūlās uz zemnieku pleciem un nozīmēja zemnieku klaušu nastas palielināšanos. Šo Kurzemes merkantilismu, ko jāved sakarā ar citām parādībām, apskatīsim atsevišķi.

Mūsu slēdziens par Kurzemes zemnieku stāvokli tā tad tāds, ka faktiskais stāvoklis nesaskan ar ainu, ko paredzēja Kurzemes statuti.

Ir cits motīvs, kas ir dominējošais saimniecības vēsturē, ka juridiskās normas nesaskan ar dzīvi, ir ierašas, parašas.

I e r a š a s, p a r a š a s.

Arī Kurzemē var redzēt, ka vecās parašas ir stiprākas par juridiskām normām. Tā kā zemnieku īpašuma tiesības uz viņu kustamo mantu parašās nesakānēja ar to gribas noteikto likumu, pēc kā centās muižnieki, tad kā jau redzējām, šīs parašas 17.g.s. ir stiprākas par likuma normām. Tas ko teicu, jau parādās zemnieku mantas stāvoklī.

Z e m n i e k u m a n t a s s t ā v o k l i s.

Mums ir vairākas liecības par zemnieku mantas stāvokli 17.g.s. vidū. Šīs liecības ir īpatnējākas un tāpēc var sagaidīt zināmus pārspīlējumus. Redzēsīm tomēr, ka tie nevar būt lieli. Šīs liecības ir kara zaudējumu saraksti, kas ir saglabājušies no 17.g.s. vidus. Ir vairāki tādi saraksti. Viens ir sastādīts 1661.g. par Bauskas zemniekiem un pēc šī kara zaudējumu saraksta mēs redzam, ka

no 311 ciematiem 110 ciemati,

kas ir ievesti šinā sarakstā, ir nopostīti. Pārējie visi nopostīti un sarakstā atzīmēts, ka šo ciematu zemnieki miruši badā. Par 201 ciematiem registrēti zaudējumi. Zemniekiem atjēmts:

639 zirgi,
727 govīs,
77 vērši,
525 cūkas,
393 aitas.

Šie dati mums jau paver zinamu ainu. Registrēta arī atjēmtā labība, drēbes, izpostītie bišu koki un atjēmtā nauda. zinām, ka kara zaudējumus nemēdz pārspīlēt uz leju, bet uz augšu. Te svarīgi ir divi momenti:

1. sarakstu sastādīšanā piedalījās zemnieku amatpersonas, zemnieku tiesneši un liecības nodeva zem zverasta.
2. sarakstu sastādīšanā piedalījās visi zemnieki, kas savas liecības nodeva publiski un visi citi to dzirdēja.

Piemēram, ja kādam zemniekam atjēma 10 govīs, jāšaubas, ka tas varēja iestāstīt, ka atjēmtas 20 govīs. Varbūt viņš varēja uzdot kādes 12 govīs. Ārkārtīgu starpību grūti sagaidīt. Saskaitot visus zaudējumus kopā, šī komisija konstatēja, ka 201 ciematos nodarīti zaudējumi par 77.611 guldeniem. Ja saskaita atsevišķus postņus kopā, tad iznāk šis skaitlis mazliet savādāks, bet tas nemaina lietas būtību.

A t s e v i š ķ o z e m n i e k u t u r ī b a.

Sagrupēt datus nevaram, jo Bauska bija novads, kur bija plaši izplatīts pušelnieku institus, proti, vienā ciematā bija vairāki saimnieki, kur katram bija atsevišķi lauki, bet dažas lietas kopīgas, tāpat dažas ēkas bija kopīgas. Tikai pēc saimniekiem, kas ir vieni paši mājā, kam nav pušelnieku, varam gūt ainu, pēc zinām, kas būtu individuāli. Bija gadījumi, ka vienā ciematā bija pat vairāk saimnieku kā 4.

Te atzīmēsīm vienu piemēru. Ciemata nosaukums Matīse Mēless, saimnieks Hermanis. Ciemata nosaukumā ir divi vārdi. Tādi gadījumi ir bieži un tāds nosaukums ir ierakstīts vaku grāmatā. Valda pusarklu. Viņa zaudējumi ir:

10 zirgi,
12 govīs,
20 cūkas,
6 aitas,

30 pūri rudzu,
 19 " miežu,
 30 " auzu,
 18 " griķu,
 4 un 1/2 pūri pupu,
 1 muca linsēklu,
 1 katls,
 12 guldeņi naudā.

Nopostīta viena ēka. Tas ir mez, jo ir gadījumi, kad nopostītas 20 ēkas. Tas nav nekāds brīnums, ka toreiz bija tik daudz ēku, jo būvniecības tehnika toreiz bija tāda, ka katrai vajadzībai cēla atsevišķu nojumi, ko sauca par ēku. Tas tā bija Kurzemē, Zemgalē un daļai arī Vidzemē.

Jostam Baulin, kas valda pusarklu, nopostīts:

4 zirgi,
 12 govis,
 10 cūkas,
 8 aitas,
 40 pūri rudzu,
 30 " miežu u.t.t.
 6 " zirņu,
 3 " pupu,
 1 maiss linsēklas,
 1 katls,
 16 ēkas un
 10 guldeņi naudā.

Pusarkla ciematā Mārtiņš Mēless, saimnieks Jukums, nopostīts:

4 zirgi,
 10 govis,
 2 kauti vērši u.t.t.
 16 bišu koki,
 91 guldenis naudā,
 visas ēkas.

Uzdotie dati ir noapaļoti. Grūti sagaidīt tomēr, ka 60 pūru vietā faktiski būtu bijuši 30 pūri. No šiem atsevišķiem piemēriem, kas ir jēmti kā pagādās, ja pēc tiem spriestu par turības līmeni, tad tas ir samērā augsts, ņemot vērā lauksaimniecības tehniku, kas toreiz bija.

Ir vēl citi zaudējumu saraksti, kur varam gūt redzamāku ainu. Šie zaudējumu saraksti attiecas uz Emburgu, Zaig. lī. Šie saraksti ir diezgan prāvi un literatūrā tie nav vēl kritiski novērtēti. Emburgas un Zaigales zaudējumu sarakstos ir 113 zemnieki. Tur ir reģistrēti: gredzeni, saktas, katli, nauda, labība, lopī, sāls, drēbes, līnu audumi. Sagrupējot ciematus pēc atjēmtā zirgu skaita, redzam šādu ainu:

nevienu zirgu neatjēma	12 ciematiem,
1	" atjēma 22 "
2	" " 32 "
3	" " 19 "
4	" " 8 "
5	" " 10 "
6	" " 2 "
7	" " 1 "
8	" " 3 "
9	" " 1 "
15	" " 1 "
20	" " 1 "

Jāatgādina, ka ar zirgiem zemnieki kalpoja arī kļaušu darbos. Ja paskatāmies uz kustoņiem, kas kalpoja tikai pašiem zemniekiem, tās ir govis:

nav ajemtas	47	ciematiem	neviens	govs,
1 govts atjemta	8	ciematiem,		
2 " "	16	"		
3 " "	9	"		
4 " "	10	"		
5 " "	7	"		
6 " "	6	"		
7 " "	5	"		
8 " "	1	"		
10 " "	3	"		
35 " "	1	"		

35 govīs un 20 zirgi atjemti vienam ciematam, tas ir Zalgales Jostu Jēkabs, kam vēl ir atjemtas 30 aitas, 30 cūkas, 60 pūri auzu, 6 katli, daudz drēbju un 65 guldeni naudas.

Šie dati ir uzdoti apaļos skaitļos un nevaram sagaidīt, ka pārspilējumi būtu tādi, ka visur būtu klāt nulle. Jāatgādina, ka tas ir zaudējumu saraksts un atlika taču arī pāri vēl ko izglāba. Šīs ziņas, kas mums rāda, ka Zemgales zemniekiem turības līmenis ir augsts, atrod apstiprinājumu vēl kādā citā avotā - 1664.g. baznīcu vizitācijas protokolā.

Izderot baznīcu vizitāciju ir sarakstīti protokoli un Dobeles protokolā šāsam:

Par greznām drēbēm zemniekiem norādīts, lai viņi turas šinī ziņā savās robežās, citādi, ja viņus sastaps ar pārčjām, viņiem nepiedienīgām greznām lietām, karpēm, juchtādas zābakiem, zelta gredzeniem, sudraba sprādzēm, samta, caunu cepurīti un viņiem nepiedienīgiem dārgiem līnu aučumiem, tas viņiem jānovelk, jāpiesāt pie baznīcas durvīm un jāizdala vēlāk nabagiem.

Šinī protokolā ir aprakstīts tāpat, kā tas ir aprakstīts tautas dziesmās, ko mēs uzskatām par dzejisku pārspilējumu. Jāšaubās, vai tas ir pārspilējums. Jādōmā, ka tam savs pamats būs, un ka tos piemērus, ko pievedām, ja viņus varētu uzskatīt par raksturīgiem, tad Kurzemes zemnieku saimnieciskais stāvoklis salīdzinot ar tagadējiem laikiem, bija diezgan augsts. Tas apliecina, ka zemnieku tiesiskās normas, kas bija fiksētas, gāja citu ceļu un šī aina nesaskanēja ar īsto dzīvi. Daudz te vēl jānoskaidro, lai gūtu īsto ainu.

D z i m t b ū š a n a s a t t ī s t ī b a V i d z e m ē.

Jāsaka, ka šīs zemniekiem nelabvēlīgās, muižniekiem labvēlīgās juridiskās normas, citiem muižniekiem kaimiņos Zemgalei, bija paraugs pēc kā censties. Vidzemes landtagā pēcēlas balsis (faktiski landtagam nebija tiesības prasīt) lai arī Vidzemē tiktu pie likuma, kas nokārtotu dzimtbūšanas lietu Vidzemē. Kad 1665.g. ģenerālgubernators ierosināja sakopot visus valdības rīkojumus, kas attiecas uz Vidzemi un izdeva likuma krājumu pārtulkojot vācu valodā, zviedru valodā izdotos likumus. Muožnieki lūdz, lai uzņem arī dzimtbūšanas noteikumus un šādu likumu krājumu arī izdod 1671.g. 23. septembrī, ar nosaukumu

L a n d e s p o l i z e i o r d n u n g.

Nav jādomā, ka te ir nosacījumi policijai. Tas nozīmē - zemes administrācijas likumu kārtība. Šos administratīvos likumus - policijas noteikumus - jāsaprot nevis kā personīgās satiksmes regulētājus, bet jāsaprot plašākā nozīmē. Šo 1671.g. policijas kārtību izdeva ~~xx~~ ģenerālgubernatore Klāudija Tota laikā un literatūrā to apzīmē par Klāudija Tota rīkojumiem, noteikumiem, policijas kārtību (literatūrā apzīmējumi ir dažādi).

1671.g. noteikumus apstiprināja Vidzemei ģadu pirms Kārļa XI pilngadības sasniegšanas Zviedrijas aizbildņu valdība. No Vidzemes Landtaga protokoliem var redzēt, ka Vidzemes muižnieki steigās panākt

pēc iespējas ātri, pirms Kārlis XI sasniedz pilngadību, kaut gan nevarētu teikt, ka viņi būtu paredzejuši reformas, ko Kārlis XI izdārija, par ko runāsim vēlāk. To nevar sagaidīt, ka viņi būtu parēgi, bet fakts ir tas, ka drošs paliek drošs, kamēr valdību sastāda muižnieku kolēģija, labvēlība būs lielāka. Šie policijas nosacījumi satur 12 nodaļas. Nodibina kārtības un brugu tiesu, nosaka ceļu, krogu uzturēšanu, kāzu ilgumu, medību tiesības un 2 nodaļas veltītas dzimtbūšanas jautājumiem.

4. nodaļa - Von Zuschlagung der Bauern.

2. " - Von Ausantwortung der Bauern.

Šinīs Klaudija Tota zemes policijas noteikumos dzimtcilvēki - zemnieki ir saukti par E r b b a u e r un vienā vietā zemniekus - dzimtcilvēkus sauc par L e i b e i g e n e r. Dzimtcilvēks - Erbbauer ir zemnieks, kas manto teva clematu, teva dāls. Turpreti Beibeigener nozīmē dzimtbūšanas jautājuma atrīdināšanā iešanu romiešu tiesību garā, kur raksturīga pazīme nav tā, ka tēvs dzīvojis šinī novadā, bet gan, ka viņš piederējis kungam. No šī fakta, ka Klaudija Tota noteikumos vienā vietā šis vārds minēts, itkā pārskatīšanās dēļ, spriež, ka kā avots noderējis Kurzemes statuti. To liecina arī teksta analīze, proti, ka avots šiem policijas noteikumiem pa daļai ir Kurzemes statuti. Tāpat kā Kurzemes statutu 51. pantā, arī te runā par muižnieku apzīmējot ar vārdu E d e l m a n n. Tas ir nepareizi zīmējoties uz Vidzemi, tādēļ ka Vidzeme muižas varēja iegūt ne tikai dižciltīgie, bet arī nemuižnieki - Bürger. Šis nesaskaņas izskaidrojamas ar to, ka šiem Klaudija Tota zemes policijas noteikumiem kā avots noderēja Kurzemes statuti.

Ja sīkāk pakavējamies pie šiem statutiem, tad tādēļ, lai redzētu, kas draudēja Vidzemes zemniekiem, kā attīstījās Vidzemes zemnieku tiesiskais stāvoklis. Muižu redukcija, kas norisinājās vēlāk, nozīmēja pilnīgu revolūciju līdzšinējos uzskatos par zemnieku, kas atstāja lielu iespaidu uz zemnieku stāvokli. Līdz 1804.g. Klaudija Tota noteikumi formāli bija spēkā. Vēlāk, sakarā ar redukciju viņi nedabūja atstāt iespaidu, kādu sagaidīja muižnieki un tā autori.

K l a u d i j a T o t a r ī k o j u m a s a t u r s .

Attiecībā uz bērniem šis dzimtbūšanas likums uzstādīja principu, ka bērni seko tēvam un pieder dzimtkungam, kam pieder tēvs. Ja atraitne precoties otrreiz paņem bērnus svešumā, agrākais dzimtkungs var atprasīt, nemaksājot audzināšanas izdevumus. Ja tas nonāk pie audžu tēva un tur paliek, šo bērnu var atprasīt dzimtkungs, kam piederēja viņa miesīgais tēvs. Mūsu uzdevums nav iedziļināties tiesību jautājumos, kam interesē tuvāk, var palasīt žurnālā:

J u r i s t s, 1928.g. 46 numurā, A. Švābes "Klaudija Tota rīkojums par Vidzemes dzimtļaudīm 1671.g."

Sevišķi noteikumi ir par kalpu, iebūvietu, vaļnieku piecietināšanu. Svarīgi te ir ārzemnieki - leiši, krievi. Ja pie Vidzemes piederīgs kalps vai iebūvietis aizbēg uz citu novadu, viņu var prasīt atpakaļ agrākais dzimtkungs, līdzko dienesta ilgums beidzies. Tiesība prasīt no ārzemēm pārbēgušos izbeidzas, ja tie paliek par tā kunga iebūvieti, kur viņiem piedzimst bērni. Saskaņā ar šo nosacījumu, ja aizbēg kalps, iebūvietis, vaļnieks uz ārzemēm, beidzoties līgumam, varēja atprasīt, bet ja no ārzemēm iebēg Vidzemē, viņi tikmēr bija brīvi, kamēr nebija bērnu. Kad bija bērni, kļuva par dzimtcilvēkiem. Tas ir asprātīgs izdomājums. Tas ir izskaidrojams ar zviedru valdības mērķveidīgo politiku. Šis mērķveidīgās politikas stūrakmens bija uzskats, par liela iedzīvotāja skaita vērtību. Zviedru valdība centās, lai būtu liels iedzīvotāju skaits arī Vidzemē, un šinīs rāmjos saprotams šis nosacījums. Te nav labvēlība Vidzemes muižniekiem, bet tas pēc kā centās citam nolūkam - iedzīvotāju skaita vairošanai. No fiska viedokļa nosacījums, ka šī zemnieku kategorija, līdzko

rodas bērni, kļūst par dzimtļaudīm, ir izdevīga. No tiesiskā viedokļa šī zemnieku kategorija pielīdzināta ārvalstniekiem, jo ārvalstniekiem bērni ir dzimtļaudis tur, kur viņi piedzimuši.

Dzimtiesību iegūšana pēc Klaudiņa Tota nosacījumiem.

Par dzimtzemnieku paliek katrs zemnieks, kas apmetas uz dzīvi kādā novadā. Ja Vidzemes zemnieks apmetas citā novadā, dzimtcilvēks kļūst tikai tad, ja agrākais kungs, to zinot, nav atprasījis 10 gadu laikā. Te jau ir mīkstinājums salīdzinot ar Kurzemes un Piltenes statūtiem. Tā tad par dzimtcilvēku pēc šiem noteikumiem varēja kļūt tādā veidā, ka uzjēnās māju, t. i. pilnīgi brīvprātīgi. Tagad valsts tiesības to apzīmē ar terminu pavalstniecības koopcija, ja iecirknī labprāt ierādās dzimtcilvēks, registrējot nodevu maksājumus (vaku rātnās) kļuva par dzimtcilvēku. Attiecība uz ārvalstniekiem, no fakta, ka izceļojis, sprieda, ka atstājis savu novadu, bez nodoma tur atgriezties. Šo nodomu apstiprināja fakts, ka viņš uzjēnās māju jaunā dzīves vietā.

Prasības tiesība atkarājās no dažādiem motīviem:

1. Neviens nevar atprasīt dzimtcilvēku, līdzko tas laicis dūrus ārzemju novadā vai dzemdējis bērnus.
2. Prasība uz Vidzemes kalpu nekad nenoilgst.
3. Prasība uz Vidzemes saimnieku noilgst 10 gadu laikā, ja visu laiku dzīvojis novadā un viņa agrākais kungs to zinājis.
4. Prasība noilgst 3 mēnešos pēc jaunās dzīves vietas kunga paziņojuma. Noliktā termiņā neatprasītie bēgļi paliek par jaunās dzīves vietas dzimtcilvēkiem. Ja nepaziņo, vai atsakas izdot 3 mēnešu laikā, maksā 15 dalderus soda.

No šiem nosacījumiem redzam, ka šie noteikumi par dzimtļaudīm ir jāapspriež no privāto tiesību, bet no publisko tiesību viedokļa, izņemot no publisko tiesību normām par pavalstniecības iegūšanu un zaudēšanu. Tas saprotams, ka dzimtcilvēku un dzimtkungu savstarpējās tiesības un pienākumi izriet no dzimtkunga un dzimtcilvēka tiesību jēdziena, jo tiesas vara Piltenes un Kurzemes statūtos bija privātā vara. Muižnieka novads, kur piecietināja, ir valsts teritorijas daļa, nevis privāts gruntsgabals. No tā izriet nepareizība, ka runājam par zemnieku, kas piederēja kungam, jo tad, ja kungam ir zemnieks, ir cita īpašuma postulācija. Ka viņu starpā būtu privāttiesību attiecības, tas ir nepareizi. Tādēļ nevar runāt un teikt, ka

1. muiža un
2. muižas zemnieki piederēja muižniekam.

Tas ir nepareizi, kaut gan īstais termiņš te būtu "valdīt". Jāsaka, ka kungs valda par muižu, valde par zemnieku. Atsevišķs posms Vidzemes agrārā v. stūrē iestājās ar muižu redukciju. Tagad dažus vārdus par Latgali, lai būtu pilnīga aina par zemnieku stāvokli visos trijos Latvijas novados.

D z i m t b ū š a n a s i z v e i d o š a n ā s L a t g a l e .

Latgales zemnieku stāvokli 17. g. s. var raksturot ar vienu vārdu, jo vispār raksturojumi ir nepilnīgi, varam teikt tadā veidā, ka Latgale bija lielākais cilvēku trūkums, kāds jebkad ir bijis citos novados.

1599. g. Ludzas apriņķī apaļos skaitļos ir 600 saimniecību,
 1800 " " " " " " " 100 " "

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309081616